

Yearbook 2015 International Labour Movement

Évkönyv 2015 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLI. évfolyam

Bücsü Jemnitz Jánostól (1930–2014)

Tanulmányok Kate Hudson: Az új baloldali párt felé • Hugo Radice : Marxizmus Kelet Európában.

A szocialista disszidensektől a kapitalizmus restaurációjáig • Vjacseszlav Kolomijec: Az európai baloldal az új évezred küszöbén • John Schwarzmantel: Ralph Miliband és a baloldal napjainkban

A gazdasági válság és a munkásság: Artner Annamária: Munkanélküliség és ifjúság Európában • Thomas Fuster: Boszniában a tüntetők a bázisdemokrácia kiszélesítését követelik

Az I. és a II. Internacionálé történetéhez

1914–1915: Jemnitz János, Helga Woggon, Lucas Poy írásai, dokumentumok

1938–1940 Dexter Parkins: Franklin Delano Roosevelt és az egyre mélyülő válság • Willy Buschak: Az európai szocialista baloldal - a „London Bureau” • Jemnitz János: Az 1938. novemberi franciaországi általános sztrájk • Aldo Agosti: Palmiro Togliatti a II. világháború előestéjén

A brit, a francia és az olasz munkásmozgalom történetéből Jackie Ashley: Győz-e az LP a 2015. évi választáson és lerombolja-e az LP jövőjét egy egész nemzedékre? • Martine Bulard: Hollande faképnél hagyja a középosztályt. Neoliberalizmus, egyenlőtlenség, megszorítások – szigorpolitika • Vjacseszlav Kolomijec: A 2013-as olasz választások eredménye

Sajtótörténet: La Révolution prolétarienne, The New Leader 1938

Események, évfordulók: Gerd Callesen: Választások Ausztriában 2013-ban • Borisz Kagarlickij: „Udvarias intervenció” és az ukránjai felkelés

Életutak: Tony Benn • Paul Boncour • Marcel Cachin • Gustave Delory • Michael Foot • Salomon Grumbach • Moses Hess • Jürgen Kuczynski • Primo Levi • Pierre Mauroy • Peter O’Toole

Könyvismertetések, beszámolók konferenciákról, intézetekről

International Supplement

János Jemnitz (1830–2014)

Susan Zimmermann, Winfried R. Garscha: 50 years of Association for the History of the Labour Movement (IHL)

Памяти Игоря М. Кривогуза (1926–2013)

Willy Buschak: European Left Socialism: The London Bureau

Gilles Candar: Bilan historiographique des gauches

Vjacseszlav Kolomijec: Between historiography and mass culture: differing dimensions of labour history in the contemporary Russia

Aldo Agosti: Primo Levi

Andrea Panaccione: La Deuxième Internationale: une époque du socialisme

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2015

XLI. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2014

Szerkesztőbizottság:

Jemnitz János

Artner Annamária

Bebesi György

Dömény Zsuzsa

Harsányi Iván szerkesztő

Horváth Jenő

Jemnitz Katalin

Juhász József

J. Nagy László

Konok Péter

Pankovits József

Székely Gábor szerkesztő

Szóke Károly

Vadász Sándor

E kötetünk a

Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikátörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),
der I. G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

***Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013.,
2014. és 2015. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text
of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014
and 2015: <http://yearbook2.atw.hu>***

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Jevzerov, Robert (Moszkva)
Johnstone, Monty (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Mészáros, István (Rochester)

Morgan, Kevin (Manchester)
Narihiko, Ito (Tokio)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jörgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovcszk)
Sylvers, Malcolm (Velece)
Tych, Feliks (Varsó)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Wolikow, Serge (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

BÚCSÚ JEMNITZ JÁNOSTÓL

JEMNITZ JÁNOS (1930–2014)

Elhunyt a magyar történelemtudomány kiemelkedő, jóformán besorolhatatlan személyisége, a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom-történetírás pótolhatatlan krónikása. 1974-ben kezdeményezője és mindvégig mértékadó szerkesztője, szerzője volt *Évkönyvünknek*. A halálos kimenetelű baleset is e sorozat 41. kötetének szerkesztése közben érte lakását.

Apja a Népszava egykori zenei rovatvezetője, Jemnitz Sándor zeneszerző, nevelőapja a hazai szociáldemokrata baloldal jeles személyisége, Vajda Imre közgazdász volt. Gyermekkorától kötődött a szociáldemokrata ifjúsági mozgalomhoz. Történelmi tanulmányait az ELTE Bölcsészkarán végezte. Hazai és külföldi könyvtárakban és levéltárakban folytatott kutatásai alapján védte meg máig alampüveknek számító kandidátusi, majd akadémiai doktori értekezését az első világháború munkásmozgalmi vonatkozásairól, széles, világméretű áttekintésben. Életrajzokat készített a szocialista és munkásszervezetek számos jelentős vezetőjéről, mint a brit Keir Hardie, a francia Jean Jaurès és Léon Blum. Nevéhez fűződik a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyveinek magyar nyelvű közzététele. Tanulmánykötetek létrehozásában, tudományos ülések szervezésében is gyakran vállalt szerepet. Nemzetközi konferenciák tucatjain képviselte a hazai történészeket, kezdettől jelen volt s rendre felszólalt, előadást tartott a *Munkásmozgalom-történelemek Nemzetközi Konferenciája* (ITH) évenkénti linzi konferenciáin. Az 1960-as évektől az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársaként dolgozott. Szerzői és szerkesztői tevékenysége utolsó, nyugdíjas évtizedeiben sem hagyott alább, noha látása fokozatosan romlott, majd végképp elvesztette szeme világát. Ám ezekben az években is kerültek ki tollából értékes, új információkban gazdag írások. Mindvégig kapcsolatban maradt a tudományág jeles külföldi művelőivel, az Egyesült Államoktól Nyugat- és Kelet-Közép-Európán át Japánig, akik friss kutatási eredményeinek helyet biztosított hazai periodikákban. Olyan alkotók tisztelték meg írásaik megküldésével, esetenként az ő megrendeléseit teljesítésével, mint Eric Hobsbawm, Tony Benn, Mészáros István, vagy a japán Narihiko Ito.

Mivel meggyőződése érdekében gyakran kemény ütközéseket vállalt, élete különböző időszakában érték ezért sérelmek, amelyeken azonban mindig fölül-emelkedett. Mély szociáldemokrata elkötelezettsége azzal a meggyőződéssel párosult, hogy ez nem szorítkozhat a kapitalista társadalmi-gazdasági rendszerbe való, több-kevesebb vívmányt lehetővé tevő beilleszkedésre, nem jelentheti az emberibb társadalom, a szocializmus perspektíváját szem előtt tartó cselekvés elmulasztását. A politikai élet kanyarjai középette hol az előbbi, hol az utóbbi

hozta konfliktushelyzetekbe. Korrekt vitában állt a nemzetközi és hazai baloldali tollforgatóival aktuális politikai stratégiák megítélésében, amilyen például a nyugat-európai szociáldemokrata politika 1990-es években előtérbe került, általa bírált Blair-Schröder féle vízió volt. Írásainak bibliográfiája több ezer tételre rúg. Hatalmas könyv- és irathagyaték maradt utána, amelynek rendezése, megőrzése és elhelyezése sokunk vállára hárul.

Harsányi Iván, Székely Gábor

* * *

Pankovits József

Jemnitz Jánosról

Az 1960-as évek legelején egyetemistaként a nemzetközi munkásmozgalom történetét tanulmányozva találkoztam először nevével és írásaival. Ezek akkor alaposságukkal, információgazdagságukkal még csak azért hívták fel magukra a figyelmemet, mert egy egyetemi süvölvénynek minden olvasmány az újdonság erejével hat. Ám a meglepetések később sem maradtak el, amikor már érettebb megfontoltsággal tudtam értékelni szakmai teljesítményeit. A nagy európai nyelvterületekre kiterjedő széles látóköre, aprólékos tájékozottsága állandóan olvasott szerzőmmé tette, és ezzel nem voltam egyedül. Olasz politikai tematikákra szakosodott kutatóvá avanszálvam megtapasztalhattam, hogy az olasz viszonyokról is ugyancsak képes eredeti információkat nyújtani, eligazító szempontokat fölvetni és nem egyszer, előrejelzéseimet megelőzve eseményekről, évfordulókról, kiemelkedő személyiségek életrajzairól a nemzetközi munkásmozgalom-történeti Évkönyv számára megrendelni a cikkeket, elemzéseket, aztán meg is követelni azokat határidőre, majd végleges formájukba önteni-szerkeszteni, ami igazi életeleme volt. Az is előfordult, hogy ismereteimet színezte és bővítette saját forrásaiból nyert adalékokkal, mondjuk az általa személyesen ismert Leo Valianiról, más olasz történészekről, vagy éppenséggel a holokausztal szembemenő jobboldali Giorgio Perlascáról, és természetesen a másik oldal legszélső pontján elhelyezkedő genovai Lotta Comunista (Kommunista Harc) elnevezésű csoportról, egyéb az olasz ügyek sűrűjét érintő problémákról. Azt is nyitott érdeklődéssel fogadta, ha együttműködő kapcsolatunkban (ritkán, elvétve) felcserélődtek a szerepek. Leo Valiani vagy Genovából Emilio Gianni mellett rendszeres levelezést folytatva ismeretségben állt több más olasz barátjával (Andrea Panaccione, Aldo Agosti), akik az Évkönyvet, illetve őt személy szerint megtisztelték írásaikkal. Ezek többnyire rám háruló magyarra ültetésének műveletéinél is meggyőződtem János sokoldalúságáról, szinte kimeríthetetlen enciklopédikus ismereteiről.

Még az egyetemi időkből azonban vele kapcsolatban egy más jellegű élményről, ha tetszik meglepetésről kell most szólnom, mégpedig az éppen azokban az

években öt utolérő politikai mellözöttségéről. Tehát amikor először lapozgattam publikációit, rákérdeztem egyik nálamnál tájékozottabb egyetemi kollegámnál, kit rejt Jemnitz János szignója s az illető (nevére már nem emlékszem, találgatásnak meg nincs helye) kétkedő ámulatomra kissé homályosan, a legcsekélyebb empátiát nélkülözve, sőt bizonyos felindultsággal utalt Jánosnak az akkori Párt-történeti Intézetben elszenvedett, számomra felfoghatatlan kegyvesztettségére. Értetlenül álltam a válasza előtt, idővel tudatosult bennem a kolléga reakciójának fonáksága, a látszólag megdönthetetlennek tetsző tudás kizárólagos birtoklásának, a mozgalomban akkoriban dívó és oly sok kárt okozó szektagógje, valamint a paradoxon: miként lehetséges az, hogy valaki elkötelezetten ír, publikál a nemzetközi munkásmozgalom különböző problémáiról, és ugyanennek a diszciplinának intézményesített letéteményesénél nem nézik jó szemmel a tevékenységét. A tudatosodás eszmélkedési folyamatában öltöttek alakot János történetének mozaikjai, amelyekről a körülmények akkori közelebbi ismerői hivatottak hitelesen nyilatkozni. Csak kiegészítést adhattam a fenti egyetemi aprósággal, viszont hozzá tudom tenni rá szintén jellemző emlékeimet, közvetlen kapcsolatunk kezdetéről. A '70-es évek derekán ismertem meg személyesen és első találkozásunk alkalmával egész tartásában, tekintetében érzektem megértő jóindulatát, biztatását és bátorítását munkám és kutatásaim iránt, amelyek az eurokommunizmus akkor szintén vitatott problematikájára irányultak. Azt hiszem, a tekintetében politikai és tudományos arcélének minősége csillant vissza: a széles horizontú látásmód igényének fenntartása minden körülmények között annak érdekében, hogy a munkásmozgalom ügye sodró erejű, tömegeket meggyőző tényezőként hasson, mert amennyiben ezt sikerül megoldani, a munkásmozgalommal szemben semmi sem lehet hatékony és eredményes. Ezt a kontextust kutatta a munkásmozgalom minden egyes megjelenési formájában, a szociáldemokráciában, a kommunista mozgalomban, a szélsőséges alakzatokban s természetesen az eurokommunizmusban is, különféle elágazásaiban, szövetséges-keresésében, gyümölcsözőbb működésének lehetőségeiben.

Ismert tény, hogy János 1956-tal összefüggésben került nézeteltérésbe a Párt-történeti Intézet vezetésével, ám állíthatom – nem egy ízben meggyőződhettem erről – , hogy a már közösen megélt 1989-es történelmi csomópontban és utána is a munkásmozgalom, a baloldali és szocialista értékek feltétele vezette intellektusát, politikai felfogását, érzelmeit és tudományos szenvedélyét. Feltételezésem szerint ugyanez foglalkoztatta 1956-ban is. 1989-ben és a rákövetkező években mindig élesen szembeszállt azokkal, akik felelőtlenül figyelmen kívül hagyták a politikai fordulat kockázatát, a politikai baloldalra leső veszélyeket. Kiállt a nehéz körülmények közé került munkásmozgalom folytonossága mellett, és emberileg, szakmai tevékenységének minden mozzanatával életének delelőjén és legvégén is maradék, de lankadatlan erejét latba vetette eszméinek és meggyőződésének érvényesítéséért. Így fogunk emlékezni rá.

Külföldi munkatársaink részvétnyilvánításai

Kedves Harsányi Iván és Székely Gábor!

Nagyon megdöbbenett és mély szomorúsággal olvastam a hírt barátunk, Jemnitz János haláláról. Emlékezetemben úgy marad meg Ő, mint jó barát és ki-magasló tudós, s mint Ember – akivel Budapesten többször találkoztam. Kérem, adjátok át leányainak és családjának őszinte együttérzésemet.

Willy Buschak

*

Steve Parsons levelei Jemnitz Katalinnak:

1.

Most érkeztem vissza egyhetes bécsi utamról. Szomorúan hallottam apád balesetéről. Kérlek add át neki jókívánságaimat a mielőbbi felgyógyulása reményében. Összeállítottam néhány írást, cikket; melyik címre küldjem őket? Inkább az ott-honira, vagy az intézetbe?

Amikor először voltam Bécsben felkerestem a Karl Marx-udvart, a város építette munkás lakó komplexumot, ami egy csodálatos kísérlet, s valóban hangsúlyozza a hatalmas különbséget a múlt európai szociáldemokráciája különbségeit (kétségtelenül az Ausztró-Marxizmus változat javára), szemben a mai takarékos, neoliberális, "üzletbarát" irányzattal szemben. A Karl Marx-udvart a városi adókból finanszírozták és mintegy 1.5 kilométerre elnyúló lakóblokkokból áll. Az 1920-1930-as években épült, s valóban megjeleníti a munkás családok megfelelő méretű lakásokhoz juttatását. A lakások ma is jól néznek ki, az azokban lakók, úgy vélem, örülnek, hogy itt lakhatnak. Néhány dolog azonban zavart; először, hogy az épületek stílusa nem nevezhető 'modernnek' (functionalism/ 'modernistának' vagy 'nemzetközinek'), inkább hasonlít a radikális és baloldali brit és máshol fel-lelhető építészetre az 1930-as évekből – a szovjet építészet nem tartozik ide -, amely hagyományosan vörös téglás volt, stukkókkal és díszítésekkel (az anyaságot, a láncikat szétszakító alakokat ábrázoló ornamentikák stb.). Betont nem nagyon használtak, s az épületek nem voltak magasak. Feltehetően az építkezést a hagyományos formáknak megfelelően kívánták alakítani, úgy hogy az megfeleljen a munkásoknak, akik ide költöztek, valamint annak is, ami akkor az építőipar le-hetősége volt (az építkezésben szervezett munkások vettek részt).

Másodsorban nyilvánvaló, hogy az új település a város külső kerületében kapott helyet, olyan helyen, ahonnan gyalog is megközelíthető volt a várost körülvevő vidék. János erről bizonyosan többet tud.

Utóirat: A dán szociáldemokráciáról. A II. Internacionálé pártja Stauning¹ idején, az 1930-as években jelezte, hogy nem csupán munkáspárt, hanem néppárt is. Most viszont az nyilatkozta, hogy a jóléti állam helyett egy 'tár-

¹ Thorvald Stauning (1873-1942) dán szociáldemokrata pártvezető, miniszterelnök – 1924-1926, 1929-1942.

sadalmi versenyállapot' (a social competition state, dánul: konkurrencestaten) kíván támogatni. Ezen ők azt értik, hogy az állam elsődleges feladata a dán ipar versenyképességének a javítása. Csodálható-e, hogy a dán kormány kulcsembere, a gazdasági miniszter nyíltan kijelentette úgy egy évvel ezelőtt, hogy ő a szociáldemokráciát nem politikai baloldalként értelmezi, hanem, mint mondta, tisztán pragmatikus és realista cselekvőként az 'ország java érdekében' stb.

2.

Sokkolt a híradás apád haláláról. Tudom, hogy ebben a korban már minden baleset komoly következménnyel járhat, de soha sem tudtam elképzelni, hogy János nincs többé. Intellektuálisan olyan magával ragadó volt, mindig újabb és újabb tanulmányokat vett tervbe. Mély és szerteágazó ismeretei az európai munkásmozgalomról valóban pótolhatatlanok. János megközelítései kapcsán, bár lehet túlzóan, Gramsci aforizmája jut eszembe: „az intellektus pesszimizmusa, az akarat optimizmusa” – ő tudta milyen erővel rendelkezett a baloldal, s hogy milyen messze van az emberiség a kizsákmányolás megszüntetésétől és a társadalom szociális újjászervezésétől, de azt is, hogy ez nem jelentheti a harc feladását. Mindezekről én is így gondolkodom. Mindig hiányozni fog jelenléte - æret være hans minde (tisztelettel emlékének). Fogadjátok őszinte részvéteimet édesanyáddal és testvéreddel:

Steve

*

Вячеслав Коломиец

Kedves Katalin, fogadd őszinte részvétünket. Abban a megtiszteltetésben és örömben részesülhettünk, hogy ismertük apádat, s nagy szomorúsággal értesültünk arról, hogy már nincs közöttünk.

Slava, Inessa, Robert

*

John Schwarzmantel:

Borzalmas hír. Nagyon szomorú vagyok és levert, persze tudom, hogy neked ez még szomorúbb. Apádat mintegy 40 éve ismerem, rendszeresen leveleztünk, jó barát volt, olyan, aki nagyon fontos volt az életemben. Nem is tudom elképzelni, hogy már nincs velünk. Fogadd mély együttérzésemet, s add át családodnak is. Egész hátralevő életemben szeretettel fogok emlékezni apádra.

John

Gerd Callesen:

Kedves Harsányi Iván, köszönöm, hogy értesített Jemnitz János haláláról. Ez valóban nagy veszteség, amelyet nem lesz könnyű pótolni az Évkönyv szerkesz-

tőségében. Azonban remélem, hogy ez sikerülni fog Önnek és munkatársainak. Már sokszor sajnáltam, hogy nem tudok magyarul, mert több cím után véltem, hogy azok nem csak a magyar olvasók számára érdekesek. S azok a tanulmányok, amelyeket Jemnitzől olvastam és több munkámban felhasználtam, nagy értéket képviseltek a nemzetközi munkásmozgalom történetének megismeréséhez. Megállapodtam Jemnitzel, hogy a Rosa Luxemburg Művei újabb kötetéről közleményt készítünk, ha jól értettem az Évkönyv 42. kötete számára. Mellékelten küldöm a közleményt, s örömmre szolgálna, ha a fordítás megjelenne. Azért is, mert Luxemburg az Ő érdeklődési köre volt.

Továbbá kérem, hogy tájékoztassanak arról, hogy Ön és kollégái miként vélekednek a további munkáról.

Üdvözlettel:

Gerd Callesen

*

Jemnitz János történészi és politikai arculatának jellemzésére fényt vet egy dokumentumközlése, amelyet éppen ezért ide iktatunk.

Jemnitz János

A volt Szociáldemokrata Párt vezető baloldali tagjainak levele Kádár Jánoshoz, 1956. november 24.

Szerzői bevezető: Azzal az utólag és olykor egykor is hangsúlyozott véleménnyel szemben, amely szerint az 1945 utáni koalíciós időszakban a Szociáldemokrata Párt „egységes” volt, és ezzel összefüggésben baloldali csoportja sem volt több, mint árulók „gyülekezete”, le kell szögezni: ez nemcsak az SZDP esetében nem volt igaz. Ebben a korszakban az Olasz Szocialista Pártban, a Francia Szocialista Pártban, a brit Munkáspártban ugyancsak világosan kirajzolódott egy jobb- és egy baloldali csoportosulás, és a vélemények ugyancsak élesen ütköztek a szociáldemokraták nemzetközi konferenciáin 1946-ban és 1947-ben. Ez utóbbi konferenciákon történetesen az SZDP küldöttei is részt vettek, és e küldöttek között éppen az alább közölt levél aláírói közül Vajda Imre, Justus Pál, Horváth Zoltán és az 1950-ben a börtönben agyonvert szociáldemokrata igazságügyminiszter, Ries István is ott voltak. A szociáldemokrata pártokban már 1914 előtt is sok helyütt jól meg lehet különböztetni a jobb- és a baloldali frakciókat: így Oroszországban, Olaszországban, Franciaországban és több más helyütt. E frakciók közötti különbségek, sőt ellentétek elmélyültek az I. világháború éveiben, a két világháború közötti időszakban pedig távolról sem tűntek, el sem az internacionáléban, sem az egyes pártokban. Mindezt előre kellett bocsátanom, különben ma már rossz fényt kaphatna, hogy a baloldali szociáldemokraták alábbi csoportja, amely tagjai között voltak olyanok, akik öt- vagy hatévi börtön után 1956-ban (az SZKP híres XX. kongresszusa nyomán) szabadultak, mások pedig különféle

retorziókat éltek át. Ők az 1956. októberi napok után összegyűltek Vajda Imre lakásán és először egy politikai petíciót fogalmaztak meg és juttattak el korábbi elvtársukhoz, Marosán Györgyhez, aki ekkor az új MSZMP főtitkárhelyettese volt. Erre az alább közölt levél is utal, sőt arra szintén, hogy személyes látogatásra is sor került Marosánnál. Azonban ez a tárgyalás eredménytelenül ért véget.² Ezután született meg a gondolat, hogy e csoport magához Kádár Jánoshoz forduljon. (A neki írt levél Vajda Imre hagyatékában – természetesen másolatban – maradt fenn.) Az aláírókkal azonban sem Kádár János, sem az MSZMP vezető szervei mint csoporttal nem tárgyaltak. Mindenkiel egyénileg beszéltek és vagy kaptak, vagy nem kaptak politikai megbízatást. Az alábbiakban közöljük a levelet.

Kedves Kádár elvtárs!

Marosán György elvtárs nov. 23-án magához kéretett bennünket, hogy – mint kifejtette – tájékozódjék a jelen helyzetben az MSZMP politikájával kapcsolatos álláspontunkról. Tekintettel arra, hogy ez a beszélgetés rajtunk kívülálló okokból sem be nem fejeződött, sem fel nem ölelte mindazokat a problémákat, amelyek politikai magatartásunkkal kapcsolatosak, szükségesnek tartjuk, hogy azt szabatosabb fogalmazásban előadjuk és az MSZMP intézőbizottságával ismertessük. Mindenekelőtt le óhajtjuk szögezni, hogy bennünket – Balassa Gyulát³, Dabronaki Gyulát⁴, Horváth Zoltánt⁵, Jászai Károlyt⁶, Justus Pált⁷, Révész

² Vjacseszlav Kolomijec, Inessza Jazsborovszkaja, Robert Jevzerov.

³ Erről lásd A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. novem-ber 11.–1957. január 14. Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SIPOS Levente. Intera, Budapest, 1993. 86.; MAROSÁN György: A tanúk még élnek. Hírlapkiadó, Budapest, 1989. 151–152.

⁴ Balassa Gyula (1903–1974) 1945–1946-ban főispán, 1946 és 1950 között országos rendőrfőkapitány. 1950-ben bebörtönözték, 1955-ben engedték szabadon. 1956. december 24-től 1960-ig az Országos Erdészeti Fő- igazgatóság vezetője.

⁵ Dabronaki Gyula (1916–1984) péksegéd, 1948 előtt a Budapest VIII. kerületi szociáldemokrata pártszervezet titkára, mindvégig a baloldali csoportosulás egyik befolyásos tagja maradt. 1945-től az SZDP VIII. kerületi titkára. 1945-50 között esti munkástagozaton végezte el az Állam- és Jogtudományi Egyetemet. 1948-tól az MDP Központi Vezetőségi tagja. 1950-52-ig a Szikra Könyvkiadónál pártpropaganda felelőst. 1952-ben az Élelmiszeripari Minisztérium osztályvezetője, 1957-ben miniszterhelyettes. 1957. márciusától az MSZMP KB tagja. 1958-60-ig a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság általános elnökhelyettese, 1960-67-ig az élelmézésügyi miniszterhelyettes. 1970-től a Velence-tavi Intéző Bizottság elnöke, valamint a Horgász Szövetség elnöke.

⁶ Horváth Zoltán (1900–1968) 1946-ban az SZDP főtitkárság vezetője, 1947-ben a Világosság főszerkesztője. Az MDP KV tagja, rövid ideig a Népszava főszerkesztője. 1949-ben letartóztatták, 1956 márciusában szabadult. (Részletesebben lásd az általam írt életrajzát. In: VARGA Lajos (főszerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 392–393.)

⁷ Jászai Károly (1900–1986) Jászai Samu fia. 1946–1948 között a Szakszervezeti Tanács munkatársa, 1949–1951 között minisztériumi tisztviselő. 1951-től a Faipar felelős szerkesztője. 1956 után a MTESZ MSZMP alapszervezetének titkára.

Ferencet⁸, Szurdi Istvánt⁹ és Vajda Imrét¹⁰ – Marosán elvtárs nyilván nem mint különálló személyeket, hanem mint csoportot hívott meg, s ezzel egy olyan de facto helyzet talajára helyezkedett, amely akaratunktól és szándékainktól függetlenül jött ugyan létre, de létrejött. Mi, vagyis azok az egykori baloldali szociáldemokraták, akik becsülettel harcoltunk a két munkáspárt egyesüléséért és annak végrehajtásában Szakasits és Marosán elvtársak mellett vezető szerepben vettünk részt, az egyesülés után nem kívántunk külön csoportot alkotni. Az MDP politikai gyakorlata, a Rákosi-vezette politikai bizottság tekintett bennünket külön csoportnak, az kezelt bennünket így, mindvégig, míg az MDP fennállott – s a mai nap azt mutatja, hogy ez változatlanul érvényes az MSZMP-ben is. Ma időszerűtlen lenne ez ellen polemizálni, mi elfogadjuk az így adott helyzetet és kérjük az Elvtársakat, hogy a továbbiakban kifejtett nézeteinket mint csoportunk nézeteit fogadják. Mi valamennyien a magyar munkásosztály forradalmi pártja tagjának tekintjük magunkat s minden viszontagságon át hűek vagyunk és maradunk a szocializmus megvalósításáért folyó harchoz, harcosainak táborához. Ezen nem változtatott sem az, hogy az MDP politikai bizottsága néhányat közülünk – saját szégyenére – börtönbe vetett, tagjainak sorából kizárt, másokat pedig éveken át másodrangú, megtúrt párttagként kezelt és háttérbe szorított, nem változtat az sem, ha e pillanatban, néhány alapvető, elvi kérdés tisztázásáig és kielégítő megoldásáig nem vállalunk párttagságot vagy funkciót az MSZMP-ben. E funkciókon belül vagy kívül – mi mindenkor és mindenütt küzdünk az ország szocialista fejlődéséért, szabadságáért, jólétéért s az a tapasztalatunk, hogy magatartásunk nem hogy elválasztana a magyar kommunisták, szocialisták legelvhűbbejitéitől, hanem összeforraszt velünk, úgy hogy ott tényleg eltűnt az MDP-politika örökségként ránk maradt csoportjellegünk.

Mi valamennyien kijelentjük, hogy aggodalommal látjuk azokat a jelenségeket, amelyek az MSZMP-ét a Rákosi–Gerő–Farkas–Révai-csoporttal megkurtított MDP örökösének, „jog”-utódjának tüntetik fel; mindamelllett, hogy az

⁸ Justus Pál (1905–1965) 1945-től az ideiglenes nemzetgyűlés, majd az országgyűlési képviselője, az SZDP propagandaosztályának vezetője, a Szocializmus szerkesztője. Az MDP KV tagja, rövid ideig a Magyar Rádió elnöke. 1949-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. Haláláig a Corvina Könyvkiadó felelős szerkesztője. Részletesebben lásd: A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. I. m. 400–401.

⁹ Révész Ferenc (1912–1985) 1948 előtt az SZDP pártvezetőségének tagja, oktatási osztályának egyik vezetője, előadója, az ún. Fővárosi VB tagja. 1948 és 1951 között az MDP KV, 1970 és 1985 között az MSZMP KB tagja. 1956 szeptemberétől 1980-ig a Szabó Ervin Könyvtár igazgatója, főigazgatója.

¹⁰ Szurdi István (1911–1987) 1948 előtt az SZDP-ben a „vidéki” titkárság, majd a közigazgatási osztály vezetője, a baloldali csoportosulás egyik tagja. 1948–1951 között az MDP KV tagja. 1957 februárjától az MSZMP KB tagja, 1963–1966 között titkára, belkereskedelmi miniszter 1966-tól. 9 Vajda Imre (1900–1969) 1945 után az SZDP értelmiségi osztályának titkára, parlamenti képviselő, 1947-ig, illetve 1948–1950-ben államtitkár. Az MDP PB tagja, az Országos Tervhivatal elnöke. 1951-ben letartóztatták, 1956 márciusában szabadult. 1957 szeptemberétől 1965-ig a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. Az 1960-as években a Nyers Rezső vezette reformbizottság tagja, 1967-től az MTA levelező tagja. Részletesebben lásd A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. I. m. 478–479.

MSZMP intézőbizottsága sok tekintetben új utakon kíván haladni, rendkívül nagy ezeknek a nyugtalanító jelenségeknek a száma, s ez kifejezésre jut mind a vezető testületek személyi összetételében, elvi nyilatkozataiban, mind abban a buzgóságban, amellyel Rákosi egykori kiszolgálói, akiket nem az ellenforradalom, hanem a vérig sértett kommunisták felháborodása üzött ki pozícióikból, törleszkednek vissza helyeikre. Aggodalommal látjuk, hogy az MSZMP elvi-politikai téren lépéseket tett már visszafelé, az MDP felé vezető úton, azóta, hogy Kádár elvtárs alapító beszéde elhangzott s ennek indokául nem tudjuk elfogadni a hatalmi helyzet azóta bekövetkezett átalakulását, mert elutasítunk minden olyan felfogást, amely az elvi állásfoglalást a mindenkori hatalmi helyzethez időmítja. Aggodalommal tölt el bennünket, hogy az MSZMP – legutóbb a „Népszabadság” mai számában – fenntartás nélkül marxista–leninista pártnak jelöli meg magát, s nem füzi hozzá, hogy ezt nem azzal a tartalommal érti, mint a magát ugyancsak marxista–leninista pártnak valló MDP, amelynek a marxizmus–leninizmusra hivatkozó gyakorlata az egész dolgozó magyar nép, minden becsületes kommunista és szocialista osztatlan felháborodását és felkelését ébresztette fel. Ha ez is, az is belefér a marxizmus–leninizmusba, ha belefér az embertelenség ugyanúgy, mint az emberiség, a munkásmozgalmat megfojtó terror ugyanúgy, mint a munkásmozgalmat új étellel eltöltő szocialista demokráziizmus, akkor ezzel az elvi alappal baj van, akkor ez sokkal mélyebb, részletesebb, a holtat és téveset eltávolító, az élő és helyeset kiemelő elemzést és meghatározást igényel, mint ami a fenntartás nélküli „marxista–leninista párt” név jelent. Az egész világ haladó kommunistái és szocialistái foglalkoznak a szocializmus elvi-politikai fegyverzetének felfrissítésével, felülvizsgálatával s noha ez a folyamat még távolról sem fejeződött be, annyi már most is kétségtelen, hogy mind Marx, mind Lenin tételei és feltevései közül az egyik vagy másik nem bizonyult időtállóknak, általánosan alkalmazhatónak – még kevésbé az, amit Marx és Lenin nevével viszsaélve, „marxizmus–leninizmus”-csomagolásban dogmákként a kommunista és munkáspártokra rákényszerítettek, részben még ma is rákényszerítenek. Nem mehetünk el szó nélkül ebben az összefüggésben a párt és a Szovjetunió viszonya mellett. Alapvető álláspontunk a SZU forradalmi születése, fennállása, történelmi szerepe és jelentősége tekintetében nem szorul kifejtésre. De ki kell mondanunk, hogy ha elfogadott elv a Szovjetunió és a szocialista országok, a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szocialista országok kommunista és munkáspártjai közötti egyenjogúság elve, úgy ebből számunkra is, arra a pártra is, amelynek tagjai és harcosai lehetünk, az következik, hogy hűségünk a szocializmus elveivel nem mérhető a Szovjetunió politikájának egyik vagy másik lépésével kapcsolatos állásfoglalásunk, egyetértésünk vagy bírálatunk mértékén. Elviselhetetlen számunkra, hogy ebben a kérdésben, amely tényleg félreérthetetlen elválasztaná az MSZMP-t az MDP-től, nem látjuk tisztán az MSZMP állásfoglalását. Meggyőződésünk szerint ezek azok a körülmények, amelyek nem csak bennünket, hanem a magyar munkásság és értelmiség döntő rétegeit, legjobb erőit tartózkodásra késztetik az MSZMP-vel szemben. Tagadjuk, hogy ne lennének jelentős

erők, amelyek szocialista célkitűzését, meggyőződését annyira megingatták volna az elmúlt idők bünei, a közelmúlt tragikus eseményei, hogy ne áhítoznának egy célkitűzéseiket, akaratukat tisztán, meghamisítatlanul kifejező párt után. Tagadjuk, hogy egy ilyen párt nem lehetne a magyar nép legjobb politikai, erkölcsi, szellemi erőinek, a dolgozók legfejlettebb és legtudatosabb rétegeinek harci szövetsége, tagadjuk, hogy egy ilyen párt nem lehetne saját szellemi- erkölcsi súlyánál fogva az egész magyar nép hivatott vezére – noha hivatottságát nyílt és becsületes szellemi, politikai harcban és nem adminisztratív eszközök önámító, szappanbuborék-csillogást mutató eredményeként szerezné meg. Ilyen pártnak óhajtunk mi aktív, harcoss tagjai lenni, ez a párt él ma ezer és ezer kommunista és szocialista szívében és ha ott él – erre megtanított az utolsó hónap –, meg is fog valósulni. Marosán elvtárrsal megkezdett és be nem fejezett beszélgetésünk során felmerült részvételünk kérdése is a pillanatnyilag oly sürgető társadalmi és állami feladatok megoldásában. Valamennyien kijelentjük, hogy – függetlenül attól a funkciótól, amelyet egyikünk vagy másikunk ezidőszerint betölt, legégetőbb vágyunk, hogy erőnk és képességünk teljes bevetésével munkálkodhassunk államunk, társadalmunk, népgazdaságunk talpraállításán, újratereztésén s ezt nemcsak hivatásunknak, hanem szocialista kötelességünknek valljuk. Közreműködésünkhöz azonban egyes politikai előfeltételek megteremtése szükséges. Ezeket az alábbiakban körvonalazzuk: 1. Magyarország függetlenségének, önállóságának, szuverenitásának és egyenjogúságának legalább oly méretű és alakú elismerése a Szovjetunió részéről, mint amilyent a Lengyelországgal kötött legutóbbi meg egyezése tartalmaz, kiegészítve egy konkrét megállapodással a szovjet fegyveres erők végleges kivonásának időpontjáról.¹¹ 2. Az összes demokratikus, haladó erőkből, amelyek elfogadják és védik a földfelosztás mai állapotát – a kisparaszti és szövetkezeti földtulajdont, valamint az állami gazdaságok fennállását –, továbbá az ipari üzemek, bányák, bankok, közlekedési eszközök állami tulajdonát, s hajlandók az állami tulajdonnak köztulajdonná való továbbfejlesztésében részt venni, koalíciós nemzeti egységkormány létrehozása. Mi ebben a kormányban nem kívánunk vezető politikai posztot elfoglalni, de felajánljuk képességeinket, tapasztalatainkat, valamint azt a bizalmat, amelyet a közvélemény jelentős részében élvezünk, erőnknek leginkább megfelelő szakfeladatok megoldására. Tisztán látjuk azokat az akadályokat, amelyek az elmúlt évtized bünei és hibái, valamint a hazánkat alapjaiban megrázó katasztrófa a társadalmi és politikai kibontakozás útjába állítanak és érezzük felelősségünket késedelmes eltávolításuk minden percéért – de tudatában vagyunk annak is, hogy a felelősség mind a kibontakozásban mutatkozó idővesztéséért, mind az ezt óhajtó konstruktív erők sorában a mi távolmaradásunkért túlnyomórészt, sőt döntő mértékben másokat, más tényező-

¹¹ Vajda Imre (1900–1969) 1945 után az SZDP értelmiségi osztályának titkára, parlamenti képviselő, 1947-ig, illetve 1948–1950-ben államtitkár. Az MDP PB tagja, az Országos Tervhivatal elnöke. 1951-ben letartóztat-ták, 1956 márciusában szabadult. 1957 szeptemberétől 1965-ig a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. Az 1960-as években a Nyers Rezső vezette reformbizottság tagja, 1967-től az MTA levelező tagja. Részletesebben lásd A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. I.m.478–479.

ket terhel. Vállalt szerepüknél fogva az intézőbizottságban részt vevő elvtársakra hárul a feladat, hogy megteremtsék az érdemleges munkához szükséges előfeltételeket és a politikai tevékenységhez nélkülözhetetlen szabad légkört. Amennyiben a fentiek alapján az MSZMP intéző bizottsága ezt indokoltnak tartja, kérünk Téged, Kádár elvtárs, hogy jelöld ki a további megbeszélés helyét és időpontját.

Elvtársi üdvözzettel

Megjelent a Politikatörténeti Intézet *Múltunk* című folyóiratában, 2007/2. 268–271.

Jemnitz Jánosról rövid megemlékezés jelent meg a Népszabadságban, valamint egy nagyobb terjedelmű az Élet és Irodalomban, Tamás Gáspár Miklós tollából. Temetésére augusztus 29-én került sor, a Fiumei úti temető munkásmozgalmi parcellájában.

*

Mint említettük, Jemnitz János élete utolsó napjaiig dolgozott. Alább részleteket közlünk befejezetlen írásából. Egyéb töredékeire visszatérünk.

A Wilson kormány megalakulásának 50. évfordulójára

Harold Wilson¹² 1964-ben alakította meg új LP kormányát, majd 15 évi szünet után, amíg a Konzervatív Párt hegemóniája érvényesült. A kormány tevékenységére érdemben majd az Évkönyv következő, 2016 évi számában térünk vissza, ám ez a kormány jelentős kísérlet volt, többféle reformot is bevezetett. Ezekről bővebben Wilson életútja mellett magyar nyelven és az Évkönyv hasábjain lásd Barbara Castle¹³ naplójának egy részletét ezekből a napokból (Évkönyv 2011), valamint Frank Cousins¹⁴ és Jack Jones¹⁵ életútját. A kormány tevékenységére érdemben visszatérünk.

Léon Blum¹⁶ levele Fjodor Danhoz¹⁷ 1940. augusztus 4. (Rövidítve)

Kedves barátom, ... itt megszakad a kézirat – a szerk.

*

Jemnitz János életművének bemutatását továbbra is kötelességünknek tekintjük. Legközelebbi teendőnknek azt tartjuk, hogy 2015 őszén megjelenő 42. kötetünkben munkáinak bő repertóriumát bocsássuk olvasóink rendelkezésére.

A Szerkesztőbizottság

¹² Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

¹³ Barbara Castle életútját lásd Évkönyv 2010 és 2011.

¹⁴ Frank Cousins életútját lásd Évkönyv 2010.

¹⁵ Jack Jones életútját lásd Évkönyv 2011 és 2012.

¹⁶ Léon Blum életútjához lásd Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest 1993.

¹⁷ Fjodor Dan életútját lásd Évkönyv 2005.

BÚCSÚ ERIC HOBSBAWMTÓL II.

Hobsbawm haláláról és ennek visszhangjáról 2014. évi 40. kötetünkben nagy terjedelemben megemlékeztünk. A reflexiók azóta is egymást követik. Ezek közül közlünk most egyet.

Georg Fühlberth

Eric Hobsbawm (1917-2012)

(Rövidítve)

Eric Hobsbawm 2012. október 1-jén halt meg – ekkor ért véget számára másodszor a huszadik század. Első ízben 1991-ben, a Szovjetunió összeomlásakor. Nagy örökséget hagyott maga után.

Hobsbawm kitűnő önéletrajzában, az Interesting Times-ban megírta bécsi kora ifjúságának tapasztalatait, éveit, majd azt is, hogy apja és anyja halála után miként került Berlinbe. Berlinben a KPD-hez, vagyis Németország Kommunista Pártjához közel álló Szocialista Diákszövetség (Sozialistischer Schülerbund) tagja lett. Ott tanítója és vezetője Rudolf Leder lett, aki később Stephan Hermlin név alatt vált nevezetessé az NDK irodalmi életében és kultúrpolitikájában. Hobsbawm még kései visszaemlékezéseiben is nagy átérzéssel és melegséggel írt arról a szociáldemokraták szervezte tüntetésről, amelyet maga is átélt, s amelyet 1933 januárjában a fasizmus ellen rendeztek Berlinben. Írt arról, hogy az egykori munkásdalokat ő is a tömeggel együtt énekelte, amire kései éveiben is szívesen emlékezett. Felidézendő, hogy Hobsbawm az 1933-as márciusi parlamenti választás előtt még maga is terjesztette a KPD röpcéduláit.

Ezt követően – mint Hobsbawm önéletrajzából tudjuk – a család Londonba került. Itt középiskolás éveiben, mielőtt a Cambridge-i egyetemre került volna, naplóját még németül írta.

Mint ismeretes másik kitűnő – némiképpen önéletrajzi jelleggel is írt munkájában (The Age of Extremes – A szélsőségek kora) megemlékezik arról, hogy Cambridge-i éveiben mekkora hatást gyakorolt rájuk a spanyolországi polgárháború, a Spanyol Köztársaság mindennapjai. Hangsúlyozta, hogy ekkor „Európa jobbra ment, míg Cambridge balra”. Önéletrajzában maga írt arról, hogy Cambridge-ben az ifjúkommunista sejt szerkesztésében és kiadásában megjelenő kis újság háromtagú szerkesztőségének ő is tagja lett.

Önéletrajzából tudjuk, hogy 1947-ben, egyetemi diplomájának megszerzése után milyen nehezen kapta meg első komolyabb egyetemi állását a Londoni Egyetem Birkbeck College-ában. Docensként a felnőtt oktatásba kapcsolódott be.

Akadémiai elismertsége hosszan és szívós küzdelem után ért be, ismert kommunista párttagsága ebben jócskán akadályozta. 1952-ben ő kezdeményezte a *Past and Present* (Múlt és Jelen) folyóirat kiadását, amely azután komoly visszhangot váltott ki. Az SZKP XX. kongresszusa és Hruscsov híres beszéde rá is nagy hatással volt, miként az 1956 októberi-novemberi magyar események is. Tudjuk milyen szoros kapcsolatok fűzték az Olasz Kommunista Párthoz (PCI) és általában az eurokommunista mozgalomhoz és felfogáshoz. Később támogatta a brit *New Left* (Új baloldal) irányzatot. Angliában 1971-től lett egykori alma materének, a Londoni Egyetem Birkbeck College-nak a professzora, ottani munkássága mellett rendszeres előadásokat tartott Párizsban és Rómában. Az 1960-as években hosszabb időt töltött Latin-Amerikában is.

1991-ben a CPGB feloszlott. Hobsbawm nem lépett ki a pártból, de 1989 után már nem újította meg párttagkönyvét. Ám ennek ellenére többször is hangsúlyozta, hogy élete végéig kommunista maradt. Fühlberth a következő sorokban nyomon követi Hobsbawm könyveinek megjelenéseit 1947-től és az egyes könyvekhez rövid jellemzést is ad. Nagyobb figyelmet szentel a híres négykötetes „Korok történetének”. Kiemel néhány különleges német szempontot Hobsbawm írásából. Így az I. világháborúval kapcsolatban azt, hogy a háborúért nemcsak Németország, hanem általában az imperializmus volt a felelős. A német fasizmusról pedig azt, hogy az nemcsak a monopoltőke terméke volt, s hogy a fasizmus hosszú uralmának elemzésével, tanulságaival Németországban mind a mai napig még foglalkozni kell. A negyedik kötetet Hobsbawm azzal zárta – vagyis az 1989-es évet – hogy maradt a „homály”. Hobsbawm köteteiben használt néhány olyan kategóriákat, mint az „Aranykor”, vagy a „Földcsuszamlás”. Ezek a jellemzései azután széles körökben elfogadottakká és használatosakká váltak. Hobsbawm külön hangsúlyozta, hogy Európa „metropolisz országaiban” miként fogyatkozott meg igen gyors ütemben a parasztság aránya, nőtt meg az értelmiségé, hogy ezzel egyidejűleg a kulturális életben és magatartásban az individualizmus, s a korábbi „népi kultúrát” miként váltotta fel, szorította ki a „polgári kultúra”. Hobsbawm számára a feminizmus egyszerre volt történeti és kulturális offenzíva, amely még a kapitalista világ keretei között következett be.

Hobsbawm az 1933-as németországi eseményeket „földrengésnek, fölcuszamlásnak” nevezte, majd az 1945–1973-as korszakot minősítette az „aranykorszaknak”. Ám ezt a jellemzést nem mindenki fogadta el, így Jürgen Kuczynski¹ sem találta jó általánosításnak. Auschwitz története és minden, ami ehhez kötődik, valamint a sztálinizmus jelensége és története nem kap megfelelő helyet abban a kötetben, amely az 1914-45-ös korszakkal foglalkozott. E kötetekben a nacionalizmust Hobsbawm a haladás árnyoldalaként ábrázolja. Nagy figyelmet szentelt a forradalmaknak, mind a nagy francia, mind az 1848-as, mind az 1917-es orosz forradalomnak, de annak is, hogy mi következett ezek után. Nagy ér-

¹ Jürgen Kuczynski (1904-1997), neves német történész. Pach Zsigmond Pál, aki jóban volt vele, vállalta, hogy megemlékezést, életrajzot ír róla az Évkönyvnek. Ez azonban elmaradt halála miatt. A hiányt e kötet Életutak rovatában pótoljuk.

deklórással fordult a híres 1968-as események felé is, érzékeltetve, hogy ezeket általában nagyon könnyedén kezelték. Az értelmiségi rétegek szerepének előretörésével együtt járó individualizmusban egyúttal előképét látta a neoliberalizmus eluralkodásának.

Forrás: Marxistische Blätter, 2012.06.20. (A cikket Gerd Callesen küldte meg az Évkönyvnek.)

*

Julia Hobsbawm

Apámra emlékezve

Julia Hobsbawm, aki töretlenül fáradozik azon, hogy emléket állítson apjának, Eric Hobsbawm-nak², aki a baloldal nagy történetírója volt és aki 2012-ben halt meg.

(Rövidítve)

...Amikor apám meghalt 95 éves korában, akkor rengeteg könyve volt már előkészítve, de még kiadás előtt, mindenféle tiszteletdíjakat kapott még egyetemektől és kiadóktól és óriási követői tisztelői kör övezte a legkülönbözőbb típusú. korú és végzettségű emberekből. Megvoltak az ellenségei még a régi időkben is – határozott és eltökélt marxista volt, soha nem szüntette meg kommunista párttagságát – sok embert felháborított, de számára ez egy bizonyos kényelmet (comfort) is biztosított. Néhány órával halála után, amikor még a gyertyák égtek, és az újságírók tolongtak a családtagok körül, én megtaláltam utolsó noteszét, amit eljuttattam a The Times-nak³. A telefonvonal túlsó oldalán éreztem, hogy ez a fiatalember, aki fogadta a hívást, meg volt rendülve és nyilvánvaló volt, hogy egyetemet végzett és szerette apám könyveit.

Halának napján nyílt meg az LP évi konferenciája Manchesterben, és a megnyitó napon az elnökség soraiból jelentették be apám halálát. Ed Miliband⁴ jelezte, hogy nekrológot fognak megjelentetni és az LP képviseltetni fogja magát a temetésen. Braziliában egyetemi hallgatók tűztek ki zászlókat azzal a felirattal, hogy „Éljen Hobsbawm”. Halála után sűrűn érkeztek még hozzá levelek a postán és természetesen az együtt érző sorok a családhoz, különböző emberektől....

...Apám a Golders Green Highgate-i temetőben – mint később férjem mondta – Marx Károly sírjától jobbra kapott sírhelyet...Ezt a helyet anyám, Marlene sok évvel ezelőtt nagy szeretettel vásárolta meg. Anyám jelenleg 81 éves és 50 éven

² Eric Hobsbawmról az Évkönyv az elmúlt 40 évben szinte minden kötetében megemlékezett, írásaiból részleteket közölt, könyveiről ismertetések jelentettek meg. A 2014 évi kötetben pedig külön nagyobb fejezetet jelentettünk meg a halála alkalmából megjelent megemlékezésekből.

³ A The Times brit, angol régi patinás angol konzervatív párt köréhez közel álló napilap.

⁴ Ed Miliband az LP 2010 óta megválasztott vezére – írásaiból és beszédeiből az évkönyv az elmúlt négy év során rendszeresen közölt részleteket és alapos áttekintést nyújtott vezérré választásáról.

át hűséges társa és támogatója volt apámnak. Anyám ez alatt a hosszú időszak alatt állandó munkatársa volt a tekintetben is, hogy ő is foglalkozott apám tanítványaival, levelezett a kiadókkal, szerkesztőkkel és a BBC embereivel, a lapok és a rádió olvasóival, akik apámnál jelentkeztek. Anyám teljesítette ezeket a feladatokat, noha általában a pénzsűkével is neki kellett megküzdenie.

Apám megkönnyebbült attól a gondolattól, hogy a Highgate-i temetőben lesz a végső nyughelye, feltehetőleg megszabadul az értelmiségiek „képrombolásaitól”.

Egy olyan ember számára, aki állandóan látta őt, rendszeresen olvasta és szerezte írásait, aki olvasta W.H. Auden, Gariel Garcia Márquez⁵ és Carlos Fuentes⁶ munkáit, bizonyos megkönnyebbülést jelentett, hogy apám költők és írók társaságában nyugodhat.

Apám és ő Hampsteadben rendszeresen adtak barátaiknak nagy estebéd fogadásokat, amelyek elhúzódhattak reggelig, anyám szavaival „a British Múzeum nyitásáig”. Kései éveikben szokásuk volt Londonban, a Birbeck College-ben, ahol apám elnök volt kisebb lunchpartyt⁷ adni a barátoknak, ahol többek között részt vettek olyanok, mint Amartya Sen⁸ és Emma Rothschild; Caaire Tomalin és Michail Frayn...

Anyám mesélte, hogy amikor 1964-ben megszülettem, akkor azt mondta az ügyeletes ápolónőnek, hogyha „a folyosón meg kívánja látni egy férfit, aki az apám, akkor azok között keresse, akik fel-alá járkálnak, hanem azt a férfit, aki ül és olvas”. Apám mesélte nekem, hogy feje teli volt olyan gondokkal – gondolatokkal – hogy mivel tudja kielégíteni unokáinak kíváncsiságát. Apám rendkívül széles olvasottsága ismeretes volt, minden érdekelte, mindent elolvasott, beleértve németül, spanyolul, franciául és olaszul.

Élete végén, amikor a betegség már megtörte, kerekés székbe került és mozgott, az orvos rendszeresen otthon vizsgálta meg, amíg végül kórházba került. ...

Szinte örökké kívánt élni és dolgozni, majdnem 100 éves volt fizikailag, de szellemében teljesen fiatal maradt.

Forrás: Julia Hobsbawn: Julia Hobsbawn on the daunting intellect and tireless curiosity of her father Eric Hobsbawn, the historian and champion of the left who died last year.

Financial Times. 2013. április 19.

(A megemlékező cikket *Steve Parsons* küldte meg az évkönyvnek.)

⁵ Garcia Márquez néhány írásának töredékét, illetőleg róla írottakat, lásd az Évkönyv... köteteteiben.

⁶ Carlos Fuentes életútját lásd Évkönyv 2014.

⁷ A brit szokásoknak megfelelően csak kisebb, rövid ideig tartó ebédeket esznek.

⁸ Amartya Sen közgazdasági Nobel díjat kapott azért, mert a gazdaságban a társadalmi összefüggéseknek nagy és újszerű hangsúly adott

TANULMÁNYOK

Kate Hudson

Egy új baloldali párt felé

(Rövidítve)

Öt évvel azután, hogy kirobbant a globális gazdasági válság, nekünk változatlanul gazdasági és szociális katasztrófával kell szembenéznünk. Dollármilliárdokat kellett a bankoknak kifizetni a bankok megsegítésére, hogy megmeneküljenek a katasztrófáktól, aminek végül is az lett a végeredménye, hogy a bankok deficitjét áterhelték az egyes országok kormányainak a költségvetésébe, amivel óriási adóssági válságot hoztak létre. Az európai Trojka ebben a helyzetben nagyon kemény húsbavágó szigor politikát hirdetett meg a követelt meg. Röviden szólva a szegényekre terhelték a jelenlegi adósságválság terheit és költségeit, ezzel ugyanazt a „megoldást” választották, mint a nagy válság idején, az 1930-as évek elején, anélkül, hogy ezúttal bármiféle szociális védelmet, védőhálót alakítottak volna ki. Ez valami hasonlót eredményezett, mintha a beteg azért nem fordulhatott az orvosához, mert nem tudta kifizetni az orvosi kezelés költségeit és minden kopogtatás a szerencsétlenek ajtaján azt jelentette, hogy egy új adósság végrehajtó érkezett.

A kapitalizmus végül 1945 után a katasztrófát túlélte, de úgy, hogy az LP nyomására jelentős szociális reformokat, védőhálót húztak fel. A megerősödött munkásmozgalom révén hasonló reformok és rendszerek alakultak ki egész Nyugat-Európában.

A Délen az új viszonyok és jórészt az IMF hatására új viszonyok alakultak ki, amelynek hatására növekedett a szegénység, lepusztultak az ökológiai rendszerek, az ökológiai helyzet, elszaporodtak az egyes országok közötti összeütközések, elhatalmasodtak az erőszakos cselekmények, amelyeknek különösen a nők lettek az áldozatai, mindez párosult azzal, hogy Európában a szociális reformok korszaka brutálisan véget ért és visszajára fordult. A kormányok a pénzügyi válságot arra használták ki, hogy jócskán megnyirbálták a költségvetési, az emberek javát szolgáló kiadásait, oly módon, hogy a szociális kiadások csökkentésével a „felsők”, az uralkodó osztályok javát szolgálják. Így újra osztották az egyes országok költségvetésének szociális kiadásait, csökkentették a béreket, lerombolva a szociális béreket, a szociális egészségügyet¹, az oktatást, a szociális szolgáltatásokat, együttvéve a népjólétet. Így azután magunk előtt láthatjuk a munka-

---

¹ Nagy-Britanniánál maradv a NHS (National Health Service) fokozatos visszaszorításáról van szó. (a szerk.)

nélküliek, a hajléktalanok számának szaporodását, általában a szegénység növekedését, miközben a gazdagok jövedelme a mi országainkban igen jelentősen megnőtt. Mi beléptünk a megszorítások korszakába: ebben a rendszerben azok, akik felelősek a válságért, a terheket egyértelműen azok vállára rakják, akik a válságért egyáltalán nem felelősök.

Mindaz, ami érdemessé tette az életet és értelmessé, hogy éljünk benne, mindez erodálódik. Kórházak és elsősegély helyek, iskolák, szociális jóléti rendszerek, könyvtárak és a helyi közösségek szociális valamint kulturális kiadásai, a szabadidő értelmes eltöltésére szolgáló helyi juttatások – nos, mindez egyszerűen bezárásra került, avagy privatizálják mindezt annak a címén, hogy az adósságot kell csökkenteni. Mindaz, amiért küzdöttek és elnyerték, megvalósították a II. világháború utáni években, mindez jelenleg támadások tárgya lett, minthogy az uralkodó osztály kihasználja az alkalmat arra, hogy a történelmet visszafelé forgassa az 1930-as évekbe.²

Görögországban, amely pillanatnyilag a próbaköve ennek a szélsőséges megszorítási politikának, az egész egészségügyi rendszert felszámolták. A gyerekeket a legelterjedtebb betegségek ellen sem oltják be. Az ifjúsági munkanélküliség 65%-ot ért el és milliók élnek a legmélyebb szegénységben. Az alultápláltság nagyon elterjedt. Nagy-Britanniában, amely a világ leggazdagabb országai közé tartozik, több mint félmillió ember szorul rá az élelmezési segély osztásokra, ahhoz, hogy ezek az emberek a családjukat élelemhez tudják juttatni hétről hétre. Ez az a helyzet, amely még csak tovább romolhat. Mi valamennyien jelenleg csak az első szakaszaiban vagyunk ennek a megszorítási politikában és az emberek jó része biztos lehet abban, hogy a bércsökkentések egy jó része még ezután fog bekövetkezni.

A pillanatnyi szorító kérdések, amelyekre választ kell adjunk, először is az, hogy miként tudunk védekezni illetve elhárítani a gazdagoknak ezt a támadását és hogy megvédjük a jóléti állam rendszerét, és, másodsor, miként terjeszthetjük ki a szociális vívmányokat, miként tehetjük ezeket tartóssá, állandóvá, amelyek révén egy valóban demokratikus társadalmat építhetünk ki – nemcsak politikai demokráciát, hanem egyúttal igazi szociális és gazdasági demokráciát is, egy olyan demokráciát, amelyben „az emberek irányítanak az emberek javára”.³

A múltban ebben az országban a munkás emberek a Labour Party-ra (a Munkáspártra) – a továbbiakban az LP-re – támaszkodtak, hogy az LP képviselje őket és érdekeiket. Számos fogyatékosága ellenére ez a párt ténylegesen képviselte és védte az egyszerű emberek érdekeit és hosszú éveken át küzdött azért, hogy javítsa és emelje az emberek életszínvonalát. Ám az idők során nemcsak nálunk Nagy-Britanniában, hanem ugyanígy Görögországban, Spanyolországban és Franciaországban a szociáldemokrata pártok nagyon erősen és élesen jobbra fordultak. Ahelyett, hogy megvédenék azokat az embereket, akik rájuk szavaztak

² A brit történelemben az 1930-as évekről általában úgy emlékeznek, írnak, hogy azok voltak a „fekete évek”. Ennek persze számos részkomponense volt. (a szerk.)

³ Hires megfogalmazás az USA történetéből, amelyet Lincoln fogalmazott meg így. (a szerk.)

és támogatták őket, már nem töltik be azt a hivatásukat és feladatukat, hogy a kapitalizmus rendszerén javítsanak és enyhítsenek. Ehelyett a szociáldemokrata pártok a kapitalizmus barbárságának rendszerét védik és jóváhagyják, igazolják az emberek többsége életszínvonalának csökkentését.

Ám Európa nagy részében az emberek tovább küzdenek és visszaütnék. Görögországban több mint 23 általános sztrájk robbant ki. Portugáliában, Spanyolországban és sok helyütt másutt százezrével követték egymást a tüntetések. Portugáliában ezek a megmozdulások voltak a legnagyobbak az 1974-es forradalom⁴ óta. Nagy-Britanniában 2011-ben félmillió ember tüntetett a megszorítások politikája ellen.⁵ 2012. novemberében egész Európában sokmillió ember tüntetett illetve sztrájkolt szervezett módon. A fiatalok több helyütt megszállták a városok nagy tereit. Sok helyütt direkt akciók indultak meg a korábban megszerzett jóléti vívmányok védelmére. Mindezen akciók és mozgalmak ellenére a megszorítások politikája továbbra is elborította Európát és sújtotta Európa embereit. Kevés győzelmet élhettünk meg. Néhány országban az uralkodó elit rövid, átmeneti visszavonulást ugyan végrehajtott ám sehol alapvetően nem tudták megrendíteni az emberek akciói az új rendszert.

Egy harmadik jelenség lépett fel a sztrájkhullám, az ifjúsági megmozdulások, valamint a megszorítások ellen tüntetők mozgalmi mentén: ezek során keletkeztek új baloldali pártok egész Európában. Az olyan pártok, mint a PASOK Görögországban, a PSOE Spanyolországban és a PS Franciaországban jobboldali irányba tértek el, így a baloldali pártok megerősödtek és jelentős támogatást kaptak a munkás, dolgozó emberektől.

Ez a folyamat legmesszebb Görögországban haladt, ahol a PASOK, 2012-ig egyúttal a kormányzó párt volt és a szavazatok 40%-át szerezte meg jobbára a munkásemberek köréből. Ám a PASOK ezután elfogadta a megszorítások politikáját és ennek során végrehajtotta a bérek és egyéb szolgáltatások megnyirbálását, erős csökkentését. Mostanában a különböző választásokon a PASOK már mindössze csak 5%-át kapja meg a szavazatoknak és egy nagyon diszkreditálódott politikai formációvá vált. A PASOK helyét a baloldali Syriza vette át, amely a megszorítások elleni harcban nötte ki magát, amely egy igazi munkás kormány létrehozását tűzte ki célul. Spanyolországban a PSOE ugyanazon az úton halad, mint a PASOK. Ezek után Spanyolországban az Izquierda Unida (Egyesült Baloldal), amely hasonló helyet tölt be, mint a görög Syriza, a közvélemény kutatások szerint 17%-on áll.

Annak ellenére, hogy Nagy-Britanniában az LP ugyanazon az úton jár, mint a PASOK, a PSOE és a PS, és elárulta a munkásmozgalmat és elfogadta a neoliberais felfogást az elmúlt húsz évben, az emberek többsége mégis nehezen tudja elképzelni egy új, tömegméretű baloldali ellenzéki párt megszületését Nagy-Britanniában. Egyesek úgy vélik, azok az erők és tényezők, amelyek Európában létrehozták az erős baloldali pártokat, Nagy-Britanniában nem léteznek. Nagy-Bri-

⁴ Az 1974-es szegfű forradalomról lásd Évkönyv 1974 és 2014. (a szerk.)

⁵ Erről lásd Évkönyv 2011, 2012.

tanniában az LP kapcsolatai a szakszervezetekkel túlságosan is erősek és ily módon az LP-nek nincsen alternatívája. Ezek olyan tényezők, amelyeket figyelembe kell venni, ám az LP vezetőinek önpusztító jobbrafordulása, amely egyúttal a szakszervezeteket is érinti, sőt ellenükre hat, el kell hogy vezessen oda, hogy a szakszervezetek is felismerjék, hogy újra kell értékelni politikai helyzetüket és támogatásukat és ez elvezessen oda is, hogy egy új baloldali pártot támogassanak.

A tények azt mutatják, hogy a brit népnek újfajta politikai képviselőre van szüksége. Egy olyan pártra van szükségük, amely megvédi érdekeiket, sőt ezekben még előre haladást is tud elérni. Nem egy olyan pártra, amely tétlen marad, vagy egyenesen belesimul az uralkodó osztály támadásainak sorába. Mégiscsak van egy határa annak, ameddig a brit munkások egyszerűen csak várakozzanak arra, hogy az LP mikor hajlandó fellépni az érdekükben. A jóléti állam jelenleg szorul már rá a segítségre. Sokak számára a határidő már mostanra is lejárt. Az LP támogatja a kormány megszorító intézkedéseit és elmulasztja, hogy azokkal az intézkedésekkel szemben fellépjen és megvédje a szegényeket és a társadalom legelnyomottabb csoportjait... Ennek során az LP elmulasztotta, hogy keményen megküzdjön 1997 után a Thatcher-i kormány szakszervezet ellenes törvényeinek felszámolásáért.⁶ Az LP engedményeket tett a rasszizmusnak és az idegengyűlöletnek, ami megmutatkozott a kormány bevándorlás ellenes politikájának elfogadásában, amelyek a legrosszabb és legkegyetlenebb jelenségei annak, ahogy az LP a szavazatok megnyerése érdekében egy szélsőjobboldali politikát fogad el és követ. Ennek a politikai fordulatnak jegyében nem leplezik le a kormány képmutató politikáját, amikor az feketékkel szembeni rasszizmust és az iszlám elleneséget követi és durván valósítja meg. Ennek jegyében valósul meg mindez a brit kormány külpolitikájában, amelynek jegyében azután a terrorizmus még csak tovább erősödik. A továbbiakban már nincs semmi remény és bizalom az LP-ben a tekintetben, hogy az LP az emberek érdekében lépjen fel, hogy megvédje az emberek szabadságjogait, és hogy egy olyan politikáért harcoljon, amely valóban a béke és az igazságosság ügyét szolgálja. Egy új baloldali párt egyértelműen fellépne a rasszizmus és az iszlám ellenességgel szemben.

Az, hogy az LP támogatja a megszorítások politikáját, nem az egyedüli ok arra, hogy egy új baloldali pártra van szükség. Az LP egész történetében támogatta a háborúkat és a külföldi katonai intervenciót.⁷ Így azt, hogy az LP fedezte azt, hogy Nagy-Britannia kizsákmányolja más országokat gazdasági haszonnyerés jegyében. Az, hogy Tony Blair támogatta az iraki háborút, meghatározta az LP akkori külpolitikáját. Ezt eléggé hamis módon tette és ezt a politikát annak ellenére vitte keresztül, hogy azt a brit nép körében sokan, de az LP soraiban is számosan ellenezték és elítélték. Ez annak idején jól tükrözte az LP akkori vezetőinek morális „degenerációját”.

⁶ A dátum a Tony Blair korszakra utal. Erről lásd az Évkönyv köteteit és dokumentumait. (a szerk.)

⁷ Történetileg ez az állítás túl leegyszerűsítő, ezt hosszabban és részletesebben ki lehetne mutatni számos példán. (a szerk.)

Napjaink történetében kirobbant parlamenti-elszámoltatási botrányok azután nemcsak egyszerűen a brit parlamenti rendszert rázkódtatták meg, hanem még inkább az LP-t és az LP köreit. Ez a morális eltorzulás és az, hogy az LP képviselőit már nem foglalkoztatták az egyszerű emberek érdekei és azok védelme, magyarázza a baloldalon is bekövetkezett mély válságot, hogy a jobboldalon a Brit Nemzeti Párt ennyire megerősödött – mindez még inkább szükségessé tette egy új baloldali párt megalakítását, hogy ez a párt ténylegesen szembe forduljon a katonai intervenciókkal, a katonai kiadások növelésével, hogy ily módon jusson nagyobb lehetőség a szociális létfenntartás biztosítására. Ez a politika egyúttal biztosítaná a békét és az egyenlőséget.

A politikai helyzet megérett ennek az új baloldali pártnak létesítésére Nagy-Britanniában. Ez az igény és lehetőség nem mérhető össze a többi baloldali párt megszületésével másutt Európában. Am az okok mégiscsak azonosak, az egyszerű embereknek szüksége van egy olyan pártra, amely képviseli és megvédi érdekeiket, amely egybe esik a régi jóléti állam eredményeinek megőrzésével, megvédésével. Az embereknek olyan szervezett erőre is szükségük van, amely további eredményeket tud majd kínálni számukra és az új feltételek között új utat tud majd megjelölni. Ezeket az LP csak nagyon részlegesen képviseli és küzd értük: így a teljes foglalkoztatás, a társadalom és a gazdaság demokratizálásának igényét – amelyeket a lincolni megfogalmazás értelmében az emberek maguk valósítanak meg. („Democracy by the people and for the people.”) Az új baloldali párt az egyenlőség és az igazságosság jegyében fog megszületni és azokért fog küzdeni. Ez a párt szocialista lesz, feminista, ökológista-zöld párt, amely mindenféle diszkrimináció ellen küzdeni fog.

Mi szocialisták vagyunk, mert számunkra a népek és az emberek sorsa és jövője a legfontosabb, mindenek felett áll. Számunkra természetesen nem a kevesek profitja és meggazdagodása az, ami fontos. Az általunk kialakítandó társadalomban a javakat demokratikusan az emberek érdekeinek megfelelően igazgatják majd és nem a kevesek érdekeit szolgálják majd. Az 1945 után történtek bebizonyították, hogy a neoliberális offenzíva milyen katasztrofális következményekkel jár...⁸

Az új Baloldali Párt mélyen demokratikus és toleráns lesz a más véleményen lévőkkel szemben is, akik más utakat keresnek... Az új Baloldali Párt mélysegesen elismeri a munkás önrendelkezést, az „önigazgatás” elvét, azt, hogy a szervezkedést alulról kell megkezdeni és kiépíteni. Az új baloldali pártnak ezekre az alulról kiépült munkás szervezetekre kell támaszkodnia, a mindennapi létkérdésekért kell megküzdenie, mert országosan és a jövőben csak így érhet el eredményeket. Az új Baloldali Párt természetesen internacionalista lesz, nemzeti kereteken belül nem lehet tényleges eredményeket elérni. A kapitalizmus nemzetközi, globális képződmény, amellyel szemben még csak nem is egyszerűen a nemzetközi szolidaritás alapján lehet eredményeket elérni, hanem nemzetközi szinten jól szervezett erőfeszítések révén.

⁸ Kate Hudson a továbbiakban kifejti, hogy az új baloldali párt miért lesz feminista, zöld és mért küzd majd mindenféle megkülönböztetés ellen.

Az új Baloldali Párt ebben a küzdelemben a hozzá hasonló európai baloldali pártokkal együttműködik majd (így a már említett görög, francia, spanyol és német pártokkal) valamint azokkal a latin-amerikai pártokkal és szervezetekkel, amelyek ugyanezért a célért küzdenek és amelyek Latin-Amerika különböző országaiban e téren már lényeges eredményeket értek el.

Forrás: Kate Hudson: Towards a new left party, 2013. július 20. (A nyomtatott szöveget Kate Hudson maga juttatta el az Évkönyvnek. Az írásból nem derül ki, hogy az hol jelent meg – illetőleg az új baloldali körök vitafórumának kiadványaként jelent meg.)

* * *

Hans Asenbaum⁹

Alternatív elképzelések, gondolatok a peresztrojka idejéből

(Rövidítve)

Amikor Mihail Gorbacsov belevágott a peresztrojkába, azzal a szándékkal, hogy megújítja a szocialista rendszert, ezt követően elveszítette a dolgok felett az ellenőrzést, amely elvezetett odáig, hogy 1991-ben a Szovjetunió összeomlott. Jól ismert, hogy a liberális történészek erről a folyamatról úgy írtak, hogy az összeomlás hozta meg „a történelem végét” és a folyamatot nagyon sajátos szemszögből tárgyalták. Ez a beállítás, amely a szocializmus elbukásáról szól, összefüggött a vezető személyiségekkel és azok tetteivel. Az eredmény a „személyiség szerepe”¹⁰ a történelmi választások meghozatalában.

A jelen tanulmány azonban elsősorban azzal foglalkozik, hogy milyen volt a társadalom és milyen eszmék, gondolatok születtek a peresztrojka idején. Vagyis e tanulmány nem azt tárgyalja elsősorban, hogy a vezetők mit tettek, hanem azt, hogy minderről a társadalom miként vélekedik. Az a körülmény, hogy a peresztrojkat a párt és az állam elitjének egy része szorgalmazta, párhuzamosan történt azzal, hogy a gondolkodás a társadalomban is megváltozott. Vagyis ahogy elindultak alulról a különféle kezdeményezések, ahogy megalakultak vitakörök, politikai klubok és más szervezetek. Ezt a folyamatot sokszor figyelmen kívül hagyták a történészek. Ez a tanulmány ezt a folyamatot új anyagok alapján vizsgálja meg. Egyfelől azoknak az interjúknak alapján, amelyeket a peresztrojka aktivistáival folytattam Moszkvában 2011 júniusában, másfelől annak a doku-

⁹ Hans Asenbaum a bécsi egyetem PhD hallgatója. Kutatási területe a szocialista elméletek, szociális mozgalmak és az államszocializmus.

¹⁰ A személyiség szerepe a történelemben témakör kapcsán az olvasónak eszébe juthat, hogy erről Marx és Engels, illetőleg Plehanov írt hosszabb tanulmányokat (a szerk.).

mentációnak alapján, amelyet ezek a különböző szervezetek publikáltak vagy archiváltak – így különböző programok, illetőleg alapító okiratok, nyilatkozatok, számszavú cikkek és hasonlók. Mindennek eredménye egy nagyon élénk párbeszéd a civil társadalom és az elit között és azon belül.

Amennyiben a történeti folyamatot nem úgy tekintjük, mint ami a múltban már eleve el van döntve, hanem számtalan esemény és tényező együtteseként, amelyek közül azután mindegyik más-más irányba mutat és hat, akkor tudjuk igazán megérteni és áttekinteni a különböző gondolatokat és eszméket a peresztrojka idején. Amikor ezeket a gondolatokat komolyan vesszük, akkor külön figyelemben részesítem a reform kommunizmus irányzatát, mint csupán állam szocializmust, amely már kaput nyit bizonyos kapitalista elemeknek, így a vegyes gazdaságnak és a szólásszabadságnak. Amikor elemezzük a reform kommunizmus különféle variációit, akkor egyúttal azt is vizsgáljuk, hogy miként lehet a szocializmust megvalósítani a valóságban.

Társadalmi változások, amelyek a peresztrojka forrásai voltak

Sok történeti munka azzal kezd a peresztrojka „elmesélését”, amikor és ahogyan Gorbacsov hatalomra került. Ezt azzal a feltételezéssel teszik, hogy a peresztrojkát az elit hozta, szorgalmazta és sürgette. Ez a megközelítés azonban alábecsüli azt, hogy a történelemben az igazi motorikus erő maga a társadalom. Hogy megvilágítsuk a társadalmi haladás folyamatát, a szovjet államszocializmust úgy lehet tekinteni, mint amely felgyorsította a modernizációt. A szovjet elit mindenek előtt arra figyelt, hogy katonailag és gazdaságilag versenyben álljon és megelőzze a Nyugatot.¹¹ Ám az egyszerű emberek elsősorban arra gondoltak, hogy emelkedjék az életszínvonaluk. A modernizáció, amely hatalmas tempójú urbanizációval és az írástudás ugyancsak óriási elterjedésével járt, ami azután mindent együttvéve egy új, bonyolultabb, szofisztikáltabb és politikailag öntudatosabb társadalmat hozott létre. Ahogy egy vezető amerikai akadémikus megállapította, azzal, hogy sokkal több ember tanult meg és tudott olvasni, azoknak a száma is megnőtt, akik a sorok között is tudtak olvasni. Az a gazdasági haladás, amely a Sztálin utáni korszakban bekövetkezett, másfajta ösztönzöket követelt – az erőszak kevésbé volt alkalmazható arra, hogy egy olyan fajta munkaerő álljon rendelkezésre, amelyben már szakmunkásokra és szakemberekre volt szükség. Így az erőszak helyébe már egy társadalmi kiegyezés lépett, amely jobb életkörülményeket biztosított egyfajta jóléti államban, de amely együtt járt egyfajta politikai konformitással. Elég paradox módon azonban pontosan ennek a folyamatnak eredményeként létrejött egyfajta ellenzék az elittel szemben. Az elnyomás csökkenésével és az előbbieken kifejtett folyamat eredményeként a társadalomban kialakult egy olyan feszültség, amelyet az elit már nem hagyhatott figyelmen kívül.

¹¹ Ez annak idején ismeretesen Nyikita Hruscsov tétele és hívószava volt (a szerk.).

Figyelmen kívül hagyva azt a fontos tényezőt, folyamatot, ahogyan az országban a nem-oroszajkúak körében megnőtt a nacionalizmus, az orosz disszidensek körében is nagyon különféle áramlatok alakultak ki, ott voltak a liberálisok, a szociáldemokraták, a szocialisták és a kommunisták ugyancsak különféle irányzatú csoportjai. Ez utóbbiak mind egyfajta „igazi szocializmusban” hittek és gondolkodtak, amelyben nincs kizsákmányolás és amelyben már nincsenek meg a létező szovjet rendszer hibái és hiányosságai. Ennek az utóbbi csoportnak volt egyik kiváló egyénisége Alekszandr Taraszov, egy a peresztrojka előtti évtized orosz disszidense. Egyik alapítója volt a Szovjetunió Új Kommunista Pártjának, még 1974-ben. Taraszov és szervezete két formában is forradalmi volt. Nemcsak radikálisan szállt szembe a szovjet állammal, oly módon bírálva, hogy az szuper-etatista, meg azért, hogy a rendszerben nem érvényesülnek a politikai jogok, hanem egyúttal szorgalmazta az új computer technika elterjesztését, mint amely egy szélesebb demokratikusabb gondolkodás lehetősége és feltétele. Noha a computerekről alig hallottak a Szovjetunióban az 1970-es években, és olyan egyszerű emberek, mint Taraszov soha nem is használtak computert, a pártja mégis szorgalmazta ezek elterjesztését, amelyek egyúttal eszközök az autoriter hatalommal szemben. Ez lehetővé tenné, hogy helyi közösségek is véleményt alkothassanak és mondhassanak. Az új technológia nemcsak azt szolgálná, hogy profitokat zsebeljenek be, hanem a dolgozók sok időt megtakaríthatnának. Így a munka kreatívabb és örömtelibb lehetne, egyúttal a politikai gondolkodás elterjedését is szolgálná és a politika így nem zsugorodna össze a választásokon a voksok leadására. Minthogy a kommunizmus az emberek gazdasági érdekei nem térnének el egymástól, így az emberek véleménye sem szóródna szét annyira széles távon. A vélemények csak annyiban térnének el egymástól, hogy milyen úton lehet a legjobban elérni a közös célt. Ez a fajta gondolkodás nemzetközi síkon is nagyon jellemző volt erre a korra.

Ezek a gondolatok és eszmék ebben az időben kemény üldöztetésnek voltak kitéve, Taraszovot magát 1975-ben egy pszichiátriai intézetbe zárták egy évre, ugyanakkor az oktatásban elég lehetőség mutatkozott már, hogy alternatív gondolatok is elterjedhessenek. Ezek nemcsak illegálisan a „föld alatt”, hanem legális csatornákon át is megjelenhettek a Szovjetunióban. Az 1960-as évektől sok fiatal kapcsolódott be a zenei élet szubkulturális szervezeteibe, így különféle alternatív, ellenzéki életet éltek, és a rendszerrel szembeni elégedetlenségüknek oly módon is hangot adtak, hogy a népszerű amerikai zenét hallgatták és terjesztették. Mások kihasználták a különböző demokratikus lehetőségeket ügyük szolgálatára. Annak ellenére, hogy tovább élt az egy párt rendszer és a választásokon az egy személyi jelölések rendszere, a politikai élet mégis felpezsgett a különböző szervezetekben, így a Komszomolban is. Így volt ez különösen a különféle helyi szervezetekben. Így ezek a demokratikus csatornák azt is szolgálták, hogy az emberek a politikai aktivitás során maguk is tovább fejlődjenek és ügyesebbé váljanak a politikai vitákban.

Korai lelkesedés: elképzelések alternatív jövőőről

Amint azt Gorbacsov maga is elismerte 1987-ben, a peresztrojka úgy született, mint amely felelet volt a szociális változásokra. Miként Gorbacsov akkor megfogalmazta, hogy „ha tovább késlekednek a peresztrojka megindításával, az azzal járt volna, hogy a társadalomban nőjön az elkeseredés, kiéleződjenek az ellentétek, amelyek, hogy világosan fogalmazzak, politikai és szociális válságot robbantottak volna ki.” (4. old.)

Sok helyütt és sokszor úgy írtak minderről, hogy Gorbacsov ezekkel a gondolatokkal és szavakkal meglepte a politikai elitet, amikor 1984 márciusában az SZKP főtítkárává választották. Valójában Gorbacsov még három hónappal azelőtt egy nyilvános beszédben elmondta fő gondolatait és téziseit, mielőtt még megválasztották volna a PB legifjabb tagjának. Így ebben a beszédben már megszövegezte a leglényegesebb terveit: a peresztrojkról, a glaznosztyról, általában a demokratizálásról, valamint az egész gazdaság és a társadalmi viszonyok „forradalmi megváltoztatásáról”. (4. old.) Ám nemcsak ezeknek a korai beszédeinek tartalma volt új, hanem az is, ahogyan a beszédek fel voltak építve. A szokásos megszövegezésekkel szemben Gorbacsovnál nem szerepelt a kitétel, hogy meg van a megoldás kulcsa is, hanem e helyett arra utalt, hogy mindenkinek azon kell munkálkodnia, hogy ezek a megoldások megszülessenek. Gorbacsov egyúttal beszédei során elvegyült a hallgatóság köreiben és nem egyszerűen felülről tartotta meg „hegyi beszédeit”.

E változásokkal együtt Gorbacsov hozzányúlt a médiához, a főbb újságok és média csatornák éléről leváltotta a korábbi főszerkesztőket (mindebben persze kisebb csoportra tudott támaszkodni). Ez annál is könnyebb volt, mert a média állami monopólium volt és így olyan új embereket nevezett ki, akik „liberálisok”, illetőleg „nyitottak voltak” a Nyugat irányába. Egy sor korábbi tiltott téma került terítékre: a prostitúció, a bűnözés, az AIDS, a környezetszennyezés, az alkoholizmus, a korrupció, az árnyék gazdaság, a hiány, a szegénység, illetőleg más olyan témák, amelyekről korábban nem beszélt a média.

A történeti múlt tekintetében többet írtak és beszéltek a sztálini korszak büneiről¹², mindez persze elvezetett a rendszer demokratikus hiányainak a megvitatásához. Korábban betiltott könyvek, illetőleg félretett filmek jelentek meg, sőt váltak hozzáférhetővé a nagy nyilvánosság számára. Írások jelentek meg a közvélemény helyzetéről, a felvetődött kérdésekről és mindez további nyomást gyakorolt a kormányra.

Ebben az új szellemben hangot kaptak azok a már hosszabb ideje létező „földalatti” disszidens csoportok, akik már régebben megformulálták véleményüket, de ezeket most a nyilvánosság előtt és számára teheték meg. Minderről azután később két angol marxista aktivista készített feljegyzéseket, amikor 1990-ben Moszkvában vettek részt egy moszkvai vitán: „Mindenki hiperaktív, a felszólalások során az emberek az időszerű kérdésekről mindig áttérnek a történeti-

¹² Persze e tekintetben az áttörés még Hruscsov idején és az SZKP XX. kongresszusán történt (a szerk.).

ekre, az elvi kérdésekre, amelyek kapcsolódnak a nemzetközi kérdésekhez.” Az áttekintéshez az illetők hozzáfűzték, hogy a vita hiába ért véget, a lezárás után azonnal újra kezdődött és senki nem akart távozni. A kezdeti időszakban, 1986 előtt a viták még nem érintették a gazdasági rendszer mélyebb kérdéseit, sem az ország külpolitikáját, az emberek inkább a közvetlen napi szükségleteikről beszéltek. Persze a helyi és napi kérdések körüli viták is mélyen érintették a politikát: így például Moszkvában egy út átépítés során egy házat terveztek lebontani még 1986-ban, de megindult a tömeg tiltakozás, a lebontástól elálltak és az akció így egyúttal sikerélményként is szolgált.

Fokozatosan a helyi különbözőszervezetekben és sport körökben vagy klubokban lezajló viták összeszövődtek, kiszélesedtek és lassan egy új politikai szervezet kezdett kialakulni. Olyan emberek, akik a korábbi szervezetekben megtanultak jól beszélni most ezekben az új informális klubokban tűntek fel. Amikor a híres Arbat utca 1986-ban sétáló utcává alakult, akkor ezt a lehetőséget a helyi informális szervezetek azonnal kihasználták és új akciókat kezdeményeztek az Arbaton. Új iskolák létesültek a süket és néma gyermekek számára. Így egy ilyen klubban Garri Kaszparov (a híres ellenzéki sakk-világbajnok) ismertette meg a gyerekeket a computerek használatával. Az Arbaton alakult meg a „Mi Arbatunk” szocialista szellemű klubja, amely egyúttal azt is feladatának tartotta, hogy a különböző ellenzéki csoportokat, klubokat összefogja. A klub kezdetben kifejezetten apolitikus volt, nagyon különböző szellemiségű embereket fogott össze, de hamarosan ugyancsak politikai rendezvények színhelye lett.

A környezet szennyezés ugyancsak nagy érdeklődést váltott ki. A csernobili katasztrófa 1986-ban nagy lökést adott a szervezkedésnek, vitáknak. A Bajkál-tó szennyeződése és a nagy folyók eltérítése ugyancsak fölerősítette ezeknek a köröknek a környezetvédő tevékenységét. Hamarosan előtérbe kerültek az oktatási problémák is, az iskolák helyzete, ezeknél a kapacitás hiány, illetőleg alkalmasint az, hogy az idősebb korosztályok számára már nem volt hely és megfelelő oktatás.

Az ellenzéki szervezkedésben akkoriban nagy szerepet játszott Vagyim Damije, aki jól átgondolt terveket is kidolgozott az alternatív politikai hálózat kiépítésére. Kétlépcsős rendszert „gondolt ki”, amelyekben a döntések meghozatalát előkészíthették volna. Amennyiben egy ügy csak helyi közösséget érintene, akkor ott a döntést a helyi szintű tömeggyűlésnek kellene megszavaznia, amennyiben viszont több közösséget, több régiót érintene a probléma, akkor helyi szinten küldötteket kellene választani.

Az önrendelkezés gondolatát széles körökben vitatták. E mögött nemcsak a jugoszláv tapasztalatok feszítő ereje munkált, hanem az is, hogy ez a gondolat Gorbacsov beszédeiben is ismételten feltűnt.

A peresztrojka korai éveiben Gorbacsov és a kormány-pártvezetés beszélt és szorgalmazta az átalakulások „gyorsítását” és ugyanebben az időben indult meg a kampány a szeszitalok fogyasztása ellen. Ám ez az anti-alkoholista kampány megbukott, az államnak az alkohorból származó bevételei felére csökkentek, míg felvirágzott a feketepiac. 1987-ben felülről született meg az új törvény, amely a

munkahelyeken helyet biztosított a munkások, adminisztratív dolgozók képviselői számára, amelytől azt remélték, hogy a dolgozók majd szívesebben és többet teljesítenek, a termelékenység megnő. A valóságban ebből nem sok eredmény született, de az informális szervezetekben élénk vita kísérte az „önigazgatás” gondolatát és terveit. Erre jellemző, hogy Alekszander Subin, aki még egyetemi hallgató volt, még 1982-ben alakított egy marxista kört ugyancsak az öngazgatás problémájának megvitatására és népszerűsítésére. E kör tagjai „felfedezték”, hogy ebben a kérdéskörben milyen nagy rések tátongnak a propaganda és a valóság között, hanem e tekintetben már erősen kritikusan forgatták Marx és Lenin írásait is – vagyis e tekintetben azt, hogy azokban mennyire jelentkeztek már az autoriter megoldások előfeltételei. (8. old.) E csoport azután már fel is adta azt, hogy ők marxisták lennének.

Ugyanez a csoport 1985-ben alakította meg az „Obscsina”¹³ szervezetet, amely célul tűzte ki a Komszomol teljes átszervezését. Ezt belülről képelték el megvalósítani. A csoport fokozatosan anarchista megközelítéseket tett magáévá. Subin olyan rendszert dolgozott ki, hogy helyi öngazgatáson alapuló termelő egységek közvetlen kapcsolatot és hálózatot építenek majd ki. Minden ilyen gyárban, termelő egységben a termelő eszközök kollektív tulajdont képeznének és minden döntést kollektíven hoznának meg. Az egészségügyi és nyugdíj szolgáltatásról nem a centralizált állam döntene és gondoskodna, hanem ezek a termelő egységek hoznák létre a megfelelő alapokat és így ők maguk döntenének.¹⁴

Így a informális csoportok vitáiban, a tervek kidolgozása során jelentős különbségek támadtak az anarchista és a szocialista szemlélet képviselői között. A szocialisták ugyanis meg kívánták tartani a szovjet rendszer bizonyos centralizált elemeit. Ezt szükségesnek ítélték mind a szociális szolgáltatások, mind a termelés irányítása érdekében.

A szerző nagy figyelmet szentel Borisz Kagarlickinek. Kagarlicki nemzetközileg ismert marxista és független ellenzéki gondolkodó, sokféle tanulmány és munka szerzője, akinek írásai és felszólalásai már 1977-től nagy feltűnést keltek. Kagarlickit 1982-ben letartóztatták, börtönbe is került és Kagarlicki lett a korszak informális világának legismertebb személyisége. Kagarlicki „összebékítette” a szocialista és liberális gondolatokat. Az ő rendszerében a parlamenti képviselői rendszer párhuzamosan élt a helyi öngazgatási termelő egységekkel. Subin rendszerével szemben, aki egyfajta szocialista piacgazdaságot vázolt fel, Kagarlicki a centralizált állami irányítás fenntartása mellett érvelt.

A szocializmus szavának és tartalmának meghatározása nagyon széles skálán „mozgott”, amelynél óriási szerepet játszott az, hogy a kor informális mozgalmának részvevői valamennyien a szovjet szocialista rendszerben éltek, szerettek tapasztalatokat mind pozitív, mind negatív irányban. Ezzel szemben az öngazgatásról gyakorlati tapasztalataik nem voltak, így a vita csak elméleti sí-

¹³ Ez jellegzetes visszautalás volt a híres orosz obscsinákra, a faluközösségekre. Az újra felfedezés ismeretes módon nagy szerepet játszott annakidején a Narodnyik mozgalomban (a szerk.).

¹⁴ A szerző részletesen ismerteti Subin terveit.

kon folyt. Ehhez tartozik, hogy a nyugati kapitalizmusról szinte senkinek nem voltak tapasztalatai és csak nagyon kevesen láthatták meg ezt a nyugati világot. Mindennek köszönhetően ebben az informális világban is szocialista szellemben dolgozták ki a különböző terveket, liberális szellemben szinte senki. Ez igen jellemző volt az akkori helyzetre, a nyugati világról és a nyugati kapitalizmusról a hivatalos média csak nagyon sötét színekkel írt és beszélt, a másik oldalról pedig a nyugatról érkező média források ezzel ellentétes képet rajzoltak és ez fokozatosan hatott is a szovjet emberekre és torzította felfogásukat. Így azzal egyidejűleg, ahogy nőtt az elégedetlenség a szovjet rendszerrel, terjedt egyfajta illúzió a nyugati világról. (11. old.) Ennek egyik jellemző tünete volt az amerikai farmer nadrágok és öltönyök terjedése a szovjet fiatalok körében

Ekkoriban született meg egy olyan fajta szintézis-elképzelés, miszerint megőrizhetik a szovjet rendszer biztonságát és szociális hálóját és ugyanakkor átvehetik a nyugati világ jóléti rendszerét is. Az informális világban ez az elképzelt új rendszer nagyon elterjedt volt.

Amiként Gorbacsov nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy Nyugatról hazatérjenek a liberális disszidensek, köztük volt Andrej Szaharov is, aki még 1986-ban Moszkvában kialakította a maga kis liberális csoportosulását, amely a különböző becslések szerint mindössze 10%-át tömörítette ennek az informális világnak kezdetben. Ekkor tűnt fel Valerija Novodvorszkaja, aki nagyon élesen ugyan csak a liberális nézeteket fejtegette. Novodvorszkaja egy szemináriumot létesített „Demokrácia és humanizmus” néven. Ez utóbbi alapján alakult meg a Szovjetunióban az első ellenzéki párt 1988-ban „Demokrata Egyesülés” néven. Egy évvel korábban, 1987-ben alakult meg már egy másik liberális szervezet „Civil Méltóság” néven, ennek vezetője Viktor Zolotarjov volt, a csoport nagy hangsúlyt helyezett a rendszer üldözötteinek jogi védelmére, megsegítésére. E csoport ugyancsak a liberális demokrácia eszméit hirdette. E csoport tagjai maguk is tisztában voltak azzal, hogy elképzeléseik még nagyon halványak és bizonytalanok voltak. E csoport felfogásában jól felfedhetők, hogy nagy hangsúlyt fektettek az öngazgatásra, amelynek tagjait alulról választották volna és kívánatosnak tartották az erős szakszervezetek kialakulását, amelyek védték volna a munkások érdekeit és jogait. A csoport az oktatásban, az iskolákban is szükségesnek ítélte az öngazgatás megvalósítását és bízott abban, hogy az országban megteremtheti a jóléti társadalmat. (E gondolatokat már Zolotarjova fejtette ki és írta meg részletesebben.)

A peresztrojka e kezdeti korszakának éveiben az informális világ csoportjai, szervezetei lassan továbbléptek és a szovjet rendszer alternatív megoldásain gondolkodtak, illetőleg fejtették ki nézeteiket. 1987 és 1989 között az események gyorsan pörögtek. A csoportosulások között élénk dialógus zajlott le. 1987nyarán az informális csoportok nagyobb vitaulést szerveztek. Erre ezúttal meglepetésükre hivatalos engedélyt is kaptak. Az 1987 augusztusában lezajlott vitaulésen több mint ötven szervezet és klub képviseltette magát tizenkét különböző városból és természetesen ezek nagyon eltérő nézeteket vallottak. A gyűlés nyomán egyfajta

összefogás, egyesülés indult meg a szocialista és anarchista csoportok között, részint Subin, részint Kagarlicki körül. A közös szervezet a Szocialista Klubok Federációja volt. A liberálisok külön laza szervezetet hoztak létre. Ez utóbbi hamarosan elolvadt, eltűnt az érdektelenség folytán. Az előbbi szervezet főként a nagy városokból toborozta tagjait, míg egy orenburgi fiatal diák megkísérelte, hogy a kisebb városokból hasonló érdeklődésűeket és szemléletűeket egy külön szervezetbe tömörítse. Alekszandr Szuharjev szintén a szocialista eszmekörben gondolkodott és ebben a szellemben jelentetett meg cikket a Komszomolszkaja Pravda 1986 augusztusi számában. Szuharjev cikkére az egész országból érkeztek válaszok és reflexiók. Mindennek nyomán egy új csoportosulás, a Szocialista Levelező Klub született meg. Ez a klub 1987 nyarán egyesült a Szocialista Klubok Federációjával. Ez a informális szervezet lett a legerősebb az országban, amely kívül állt az SZKP-n.

Közben B. Kagarlicki megkísérelte, hogy megszervezze az orosz Népfrontot, Ez némiképp a balti országokban már megalakult népfrontok példájára alakult volna meg. Sok orosz városban alakult ki ilyen népfront, Moszkvában ezt Kagarlicki vezette, de az meghiúsult, hogy országos szervezetet alakítson ki, nem utolsó sorban azért, mert a résztvevők között nem jött létre semmiféle ideológiai egység. A tagországokban (főként a balti országokban) ezek a népfrontok főként a Moszkvával szembeni nemzeti sérelmekből táplálkoztak.

Ilyen körülmények között s az erjedést figyelembe véve kezdeményezte Gorbacsov az igen széles megvitatását a sztálinizmusnak. A különböző vitakörökben vitatták meg a szovjet múltat és vetődött fel az a gondolat, hogy emlékművet állítsanak a sztálinizmus áldozatainak. A különféle körökből született meg azután 1987-ben az Emlékezés Klubja (Pamjatnyik). Ez a klub nagyon gyorsan terjesztette ki hatását az országban és hamarosan 160 városban született meg hasonló elnevezésű klub, amelyeknek mintegy 20.000 aktív tagja volt. Ezek az aktivisták igen hamar mintegy 30.000 aláírást gyűjtöttek az Emlékezés emlékművére, de röviddel ezután már hasonló céllal egy múzeum létrehozását is szorgalmazták. Sürgették a rehabilitáció kiszélesítését és már felvetették a „Sztálin elleni per” gondolatát és tervét is. A sztálini korszak terrorja ekkor széles körökben lett vitatéma, érintették a színházi előadásokat és a filmeket is. Széles körökben terjedt a diktatúra elítélése, világos célok és alternatíva megjelölése, kidolgozása nélkül és Oroszországban a népfront országos hálózata sohasem alakult ki.¹⁵

Forrás: Hans Asenbaum: Imagined Alternatives. A history of ideas in Russia's perestroika In: Reform Communism. Socialist History Society, London 2012, 1-14. old.

* * *

¹⁵ A kitűnő tanulmánynak csak egy kisebb részét tudtuk terjedelmi okokból közölni (a szerk).

Hugo Radice

Marxizmus Kelet Európában

A szocialista disszidensektől a kapitalizmus restaurációjáig

(Rövidítve)

A szerző tanulmányát a következő felütéssel kezdi: „A szovjet rendszer hirtelen összeomlása a Szovjetunióban és Kelet Európában 1989 és 1991 között nemcsak ezeknek az országoknak az életét változtatta meg, hanem egész Európa politikai helyzetét, sőt az egész világra is mélyen kihatott.” A Nyugaton a kapitalizmus és a szocializmus ütközése igen fontos szerepet játszott és meghatározta az ottani szocialista elképzeléseket, illetőleg szervezetek életét. Ez fokozottan érintette a forradalmi baloldaliakat és azok megítélését a szovjet rendszer jövőjéről. A Nyugaton mindez azt jelentette, hogy a baloldaliaknak az új korszakban, amikor a neoliberalizmus győzött, azon kellett elsősorban fáradozniuk, hogy megvédjék a munkások érdekeit, illetőleg a korábban kivívott jogaikat. Ehelyütt a baloldali történészek vizsgálták a szovjet rendszer összeomlásának okait és következményeit. A baloldaliak tisztában voltak az összeomlás súlyos következményeivel, de nem vontak le tanulságokat arra, hogy milyen változtatásokat kell eszközölniük stratégiai elképzelésükben.

Jelen tanulmány elsősorban a kelet-európai régió disszidenseinek problémakörére szorítkozik. Erre a kérdésre eddig kevés figyelmet fordítottak Barbara Falk munkájának kivételével. Falk munkájával szemben ez a tanulmány kifejezetten azt a célt tűzte ki, hogy a marxista disszidensek történetét dolgozza fel, akik eltértek a hivatalos lenini ideológiai irányvonaltól. Ezek közé tartoztak az olyan munkák, tanulmányok szerzői és szereplői, mint Milovan Gyilas, Jacek Kuron¹⁶ és Karol Modzelewski, Rudolf Bahro, Konrad György, Szelényi Iván, Bence György és Kis János és Pavel Campeanu. Valamennyiük írásaira jellemző, hogy élesen bírálták a szovjet rendszert, de ugyanakkor nem kívánták a kapitalista restaurációt sem. Utat és megoldásokat kerestek a kettő között. A felsoroltak eltértek a régi trockista 1930-as években elhangzó kritikáktól, miként eltértek a maoista kritikától is, amely az 1960-as évek elején terjedt a különféle országokban.

Gyilas korai írásait még 1957-ben jelentette meg, míg Kuron és Modzelewski 1964-ben. Jóllehet Gyilasnak és Kuronnak is a maga idejében meg volt a maguk befolyása, a marxista disszidensek fénykora már az 1970-es évekre tehető. Az 1968-as csehszlovák tragédia „lefejezte” azokat az elképzeléseket, hogy a szovjet rendszer belülről is megreformálható. Nyugat-Európában a kommunista pártok mély átalakuláson mentek át, elfogadták a politikai pluralizmus tételét és elterjedt

¹⁶ Gyilas életútját lásd Évkönyv 2012, Kuronét 2006.

az „eurokommunizmus”.¹⁷ Ám az eurokommunizmus egy gyors virágkora után rövid idő után a végleges hanyatlás szakaszába lépett.

A szovjet rendszer országaiban 1968 után a vélemények szabad vitáját elfojtották, az eurokommunizmus hatása eltűnt és sokan megkérdőjelezték, kikezdték a marxista szemléletet, ez jelentkezett mind a filozófiai, mind a szociológiai és közgazdasági területen. Az említett szerzők és általában a marxista disszidensek az-zal kellett hogy foglalkozzanak, hogy mit jelent, milyen következményekkel járt „a szovjet rendszer normalizálódása 1968 után”, miként azt Bahro fogalmazta meg világosan, hogy mit is jelent „a létező szocializmus” rendszere. Ez a csoport nagyon kritikusan elemezte a valóságot és nem annyira az elmélet terén mozgott és nem azt vizsgálta, hogy ők most miben térnek el a marxista elmélettől. Azok a szocialisták, akik a marxista keretek között maradtak, a reform kommunizmus szellemében munkálkodtak, vagy éppen a trockista felfogáshoz igazodtak.

Amint a Szovjetunióban 1989 után bekövetkezett az összeomlás, Kelet-Európában a disszidensek egy furcsa amalgámot alkottak, amelyben egyaránt jelentkeztek a szociáldemokraták, a liberálisok és a környezetvédők, a zöldek. (Mindezt Nyugat-Európában is többen nagy figyelemmel kísérték.) Így együttvéve a disszidenseknek ez a széles köre nem tudta kijelölni ezen országok számára a szocialista harmadik utat (45. old.), ami érdemileg mást jelenthetett volna, mint a kapitalizmus restaurációját. „Tanulmányomban elsősorban azt kívánom megvizsgálni, hogyan következett be ez a kudarc és melyek voltak a kudarcnak az okai. Ez egyúttal a marxizmus-leninizmus még teljesebb kudarcát is jelentette, amely lényegében azt is jelentette, hogy a kapitalizmussal szemben nem tudtak alternatívát állítani.”

E fejezetben nagy figyelmet szenteltem a magyarok munkáira, hiányosságaira és hogy azok mennyire voltak jellemzőek és járultak hozzá a szemléleti alternatívák elmaradásához, amikor az 1989-es összeomlás bekövetkezett.

A marxista disszidensek e köre gondosan vizsgálta „a történelmi materializmus alapjain” a szovjet rendszer kialakulásának történelmi folyamatát, de azt is, hogy ezt a rendszert hogyan és mennyiben lehet meghaladni. Konkrét anyagok alapján vizsgálták a gazdasági rendszer működését, kiemelve, hogy az állami irányítás alatt működik az egy párti irányítás keretein belül. Rávilágítottak a társadalmi különbségekre és vita kérdésévé vált, hogy ezek a különbségek mennyiben jelentenek egyúttal osztály-különbségeket is, és hogy ezek mennyiben veszélyeztetik a rendszer stabilitását. Fontos azt is érzékeltetni, hogy országok szerint és időben is eltérések mutatkoztak.

A tanulmány részint a Szovjetunió, részint a Varsói Szerződés hat országának jelenségeit elemzi. Noha a hét ország gazdasági fejlődésében az iparosodásban jelentősek voltak az eltérések, mégis valamennyi ország a szovjet modellt követte. Valamennyi országra történetileg egyaránt hatottak a keleti és nyugati befolyások.

A szovjet rendszer kialakulás és konszolidálódása után 1947-től valamennyi országban gyors ipari fejlődés indult meg. E folyamat során az urbanizáció terén

¹⁷ Ez utóbbiról olasz, spanyol, osztrák és angol vonatkozásban az Évkönyv több írást, életrajzot jelentetett meg (a szerk.).

drámai gyorsasággal következtek be a társadalmi változások. Ezt kísérte a nők beáramlása az iparba, valamint jellemző volt az egészségügy, az oktatás gyors javulása, valamint az emberek jólétében jelentős javulás következett be. Ám az 1960-as évek kezdetétől a gazdasági fejlődés lelassult. Kiderült, hogy a termelési képesség jóval elmarad a fejlett nyugati kapitalista országok mögött. A folyamatos visszaesést, a lemaradást és a problémákat állandó reformokkal próbálták ellensúlyozni. Kísérleteket tettek a tervgazdaság javítására, miközben piaci elemeknek is igyekeztek teret adni. Csehszlovákiában mentek a legmesszebb, ám a „prágai tavaszt” 1968-ban ismeretesen letörték, a reformerek jó részének szomorú sorsa lett, a az új gazdasági mechanizmussal és reformokkal csak Magyarországon próbálták tovább haladni. Ez 1968-ban indult el, amely elkerülte, hogy annak bármiféle politikai összefüggése legyen és összekössék bármiféle politikai liberalizációval. Ez utóbbi téren Magyarországon sem történtek nagyobb változások egészen az 1980-as évek elejéig. A politikai viták a reformokról újra csak 1985 után pezsegtek fel, miután Gorbacsov hatalomra jutott.

Az egész hosszú szovjet korszakban a kelet-európai országokra is jellemző maradt a jelentős jövedelmi különbség a tehetősek és a kispénzűek között, az egalitáriánizmus körüli vita nem volt jellemző, de az igen, hogy a politikai hatalmat mindenütt a kommunista pártok tartották kézben. Gyilasz annak idején még erősen hangsúlyozta, hogy a politikai hierarchia mentén kialakult az új uralkodó osztály („az új osztály”)

Gyilasznak ezek a megfogalmazásai, amelyek még az 1960-as években keltek, sok kérdést vetnek és vetettek fel. A centralizált politikai és adminisztratív hatalom felülről lefelé épült ki, amelynek csúcán állt a Politikai Bizottság. A gazdaságban az állami szektor volt az uralkodó.

A valóságban sokféle ellentét és súrlódás keletkezhetett és keletkezett is az eliten belül és persze hatottak a helyi érdekek, a gazdaság ágazati problémái és ennek személyi összeszövődései. Világos volt továbbá, hogy az „új osztálynak” is szüksége volt arra, hogy az értelmiségre támaszkodjon. Ez az értelmiség persze szintén sokféle okból volt megosztott az egyes országok között is és az országokon belül is. Így meg volt a műszaki, az adminisztratív és a kulturális értelmiség. A szerző hangsúlyozza, hogy a „marxista definíciók szerint az értelmiség is egy külön osztályt képezett”. (48. old.) Konrád és Szelényi véleménye szerint ez az értelmiség kialakuló osztályt képezett. Részint a kelet-európai országok relatív gazdasági visszamaradottsága következtében 1917 előtt, az állam sok olyan feladatot is ellátott, amit Nyugaton a burzsoázia, és az értelmiségiek jó része szintén állami alkalmazásban állt.

1968 után az értelmiségiek egy jó része azt elemezte, hogy a hatalmat kik gyakorolják és hogyan. Annak ellenére, hogy a társadalmakban bizonyos szociális kohézió alakult ki, mégis bekövetkezett egyfajta differenciálódás, még a munkásosztályon belül is. Ez utóbbiak mutattak abba az irányba, hogy radikális társadalmi változások következhetnek be. A társadalmi stabilitás jórészt attól függött, hogy állandó legyen a gazdasági fejlődés, kielégítsék a fogyasztói igényeket a politikai sza-

badságjogok és a társadalmi mobilitás rovására is. Miközben a munkások alárendelt helyzetbe kerültek a értelmiségiekkel szemben (sic!) (48. old.), a munkások a gazdasági előnyökért szintén egyre inkább magukévá tették, hogy ezek kielégítését inkább a piaci viszonyoktól várhatják. Az értelmiség soraiban növekedett a távolság a műszaki, illetőleg adminisztratív hatalomban osztozók, illetőleg a marginalizálódó rétegek és csoportok között. Ugyanakkor növekedett az elégedetleneknek a száma, akik fessegették a politikai kereteket, a „falakat”. Felvetődött a lehetősége, hogy a szakmunkások rétege valamiféle szövetségbe egyesüljön az elégedetlenkedő értelmiségiekkel. Ez veszélyt jelenthetett a fennálló rendszerre.

A gazdasági reformok során sokféle vita kezdődött, hogy e téren „mit kell tenni”, meddig lehet elmenni, ebben elsősorban a közgazdászok vettek részt, de ezekre a vitákra egyre inkább reagált a politikai és kulturális értelmiség is, és a viták megjelentek a médiában is. Az, hogy a vitatkozók köre milyen széles lehetett, országról országra és időről időre változó volt, a viták centrumába pedig egyre inkább az állami irányítás, illetőleg a piaci mechanizmus arányai kerültek.

A valóságban ez az állami tulajdonon és tervgazdaságon alapuló szovjet modell állt, amely a gyakorlatban azután megvalósult a kelet-európai országokban és Kínában is, a másik „teoretikai póluson” pedig ott állt a „szociális piacgazdaság” terve és elgondolása, amelyet Enrico Barone és Oskar Lange¹⁸ dolgozott ki. Ez utóbbi elképzelést fejtette ki még H.D. Dickinson és Fred M. Taylor, akik úgy vélték, hogy az állami tulajdon összeegyeztethető a decentralizációval, amely a piaci árak felszabadítása révén érvényesülhetnek. Míg ez a vita elsősorban tudományos „köntöst” öltött és részint ezen a szinten folyt, a vitákba egyre inkább bekapcsolódtak már a marxizmus bírálói, az értelmiségi disszidensek. Az 1960-as évek közepétől több értelmiségi került ki a börtönből, illetőleg szankciók hatása alól, amelyek még 1956 miatt érték őket, és kapcsolódtak be a vitákba, írtak tanulmányokat, amelyek az MTA intézetei kiadásaiban jelenhettek meg, avagy már új struktúrák keretében. A különbség a marxista reformerek és a disszidensek között nem is annyira elemzéseikben, mint a levont következtetéseikben mutatkozott meg. A reformerek még bíztak a szocialista piacgazdaság megvalósításának lehetőségében, míg a disszidensek úgy vélték, hogy ez lehetetlen, miként azt jobbra az 1970-es években fejtették ki. A viták persze érintették a szociális, a kulturális szférát és mindenek előtt a párt szerepét.

Megállapítható, hogy a politikai elit nemcsak Magyarországon jobbra egy társadalmi rétegből került ki és e körnek azonosak voltak a társadalmi, politikai tapasztalatai.¹⁹ (50. old.) Ugyanakkor jellemzővé vált, hogy mind a politikai elit, mind a disszidensek új szellemi „fegyverekhez” nyúltak, hogy befolyásukat növeljék a lakosság szélesebb körei között: így a valláshoz és a nacionalizmushoz. A tekintetben azonban megegyeztek, hogy a műszaki értelmiség nagyon fontos és ugyanakkor kezdtek írni és beszélni a „tudományos-technikai forradalomról”, amely ezekben az évtizedekben valósult meg. Általában mindenki elfogadta,

¹⁸ Oskar Lange életútját és munkásságát lásd Évkönyv 2011.

¹⁹ Ez valószínűleg így nem igaz (a szerk.).

hogy a termelés növelésére van szükség, de hogy ez együtt kell járjon a termelékenység javulásával és mindebben a tudománynak óriási része kell hogy legyen.

A kapitalista külső világ megítélésében szintén voltak hasonlóságok a reformerek (részben az új technokraták) és a disszidensek között. Így a nagyipar és a nagy monopóliumok szerepének elfogadása, valamint a munka és a tőke közötti kiegyezések tétele egyaránt közös volt a két irányzat között (ezt még a szovjet közgazdászok és ideológia is elfogadta), amely persze párosult az állam nagy gazdasági szerepének elfogadásával. A szerző e vonatkozásban Konrád és Szelényi 1970-es években kelt írásaira hivatkozik és hogy ők használták az állam monopolista kapitalizmus kategóriáját. (50.old.) Ennyiben a reformerek ugyancsak elfogadták az ebben az időben elterjedt „konvergencia” tézisé, amelyet nyugat-európai közgazdászok és szociológusok az 1960-as 70-es években dolgoztak ki, amely egyaránt érintette a „poszt-indusztriális” korszakban a nyugat-európai és kelet-európai országokat, amely egyúttal az „ideológia korszakának végét” is jelenti.

Az, hogy ennyi hasonlóság és ideológiai „egybeesés” mutatkozott a reformerek illetőleg a disszidensek között, azt is jelezte, hogy ebben a korszakban Sztálin halála után mennyire meggyengült a marxizmus befolyása. Annak ellenére, hogy a Nyugaton megkezdődött a marxizmus „reneszánsza”, ekkor keltett nagyobb hatást a Frankfurti Iskola, illetőleg ekkor történt meg Gramsci²⁰ „újra-felfedezése”, de ez a kelet-európai országokban kisebb hatást gyakorolt.²¹ A híres marxista második nemzedék – Hilferding, Lenin, Buharin és Luxemburg²² - mind arra koncentráltak, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásai mennyiben vezetnek el az összeomlás felé. A második nemzedékbéli „nagyok” annakidején a forradalmi átalakulásra készültek és nem fordítottak nagy gondot Marx írásainak és a Tőkének azon soraira, amelyek a munkás önszerveződésekre vonatkoznak, amelyekre Nyugaton már nagyobb figyelem összpontosult. Így azután mindkét áramlathoz tartozókat jócskán meglepte, amikor ez a „passzív munkásosztály” megmozdult, alulról új munkás szervezkedések indultak meg, olyan mozgalom, mint a lengyel Szolidaritás és a Szolidaritáshoz kapcsolódó nagy sztrájkok Lengyelországban az 1970-es és 80-as években, az 1989-es év előtt.²³

A munkás öngazgatással alaposabban Bahro foglalkozott, Konrád és Szelényi csak érintették a kérdést.²⁴ Azt, hogy az alsó szinteken, a munkahelyeken milyen ellenállás mutatkozott a „kommunista kizsákmányolás” ellen, ezt alaposabban Haraszti Miklós vizsgálta.²⁵ A disszidensek másik gyengesége a jellegzetesen nacionalista szemléletük volt, hogy „nem vették észre, hogy a kapitalizmusban milyen mélyreható változások történtek globális szinten az 1970-es évektől. Ez

²⁰ Gramsci életútját lásd Évkönyv 1991.

²¹ Ez az általánosítás túlságosan elnagyolt, az ifjabb értelmiségiek körében – legalábbis Magyarországon – mindkettőnek volt hatása (a szerk.).

²² Az Évkönyv valamennyiükről megjelentetett életrajzokat (a szerk.).

²³ A lengyelországi mozgalmakról és helyzetéről az Évkönyv több írást is közölt, többek között lásd a Gomulka, Gierek és Kuron életrajzokat is (a szerk.).

²⁴ Radice ebben az esetben nem ad forrást a megállapításához (a szerk.).

²⁵ M. Haraszti: A Worker in a Worker's state, London 1977

a vakság azonban a reform kommunistákra is jellemző volt Keleten és Nyugaton egyaránt. Ennyiben a reform kommunistákra is jellemző volt, hogy az imperia-
lizmus korát még alapjaiban Lenin és Buharin írásai alapján értelmezték csak.

A marxista disszidensek csoportjainak tevékenysége megélenkült az 1980-as
években, ám ez inkább sokféle gyakorlati akcióban érvényesült és nem újabb el-
méleti elemzésekben. Mind a cseh Karta 1977, mind a lengyel Szolidaritás nagy-
on eleven tudott maradni az elfojtások ellenére is. Hasonlóképpen terjedtek a
munkás önvédelem, a Zöld és a női egyenjogúsági mozgalmak kisebb szervezke-
dései is más országokban is ezekben az években. Mindenütt terjedtek a szamizdat
kiadványok, amelyeket Nyugatról is támogattak. A disszidensek szervezkedé-
sei sokirányúak voltak, minden társadalmi rétegre hatottak, megvoltak a maguk
belső ellentmondásai, ellenirányultságai, de mégis az összetartás volt a jellemző
rájuk egyfajta azonos cél érdekében.

Kérdés, hogy a marxista szemlélet miért marginalizálódott a disszidensek köré-
ben az 1980-as években? Mindenek előtt megállapítható, hogy ez az új disszidens
nemzedék írásait nem is tekintette olyannak, hogy azok marxista szellemben szü-
lettek volna. Kis és Bence e téren nagyon világosan írt egy önéletrajzi írásukban.
Valamivel később Szelényi hosszabban fejtegette, hogy miként következett be az ő
elhatárolódása. Bahro pedig amikor 1979 után „száműzték” és az NSZK-ba került,
a Zöld mozgalomhoz csatlakozott. Ám új és új emberek csatlakoztak a disszidens
mozgalomhoz, akik már nem fogadták el, hogy a marxizmus csak az uralkodó osztá-
lyok, elit elnyomásának eszköze lehet és hogy már nem játszhat felszabadító erő-
ként szerepet. (52. old.) Miközben az értelmiségiek egy jó része érzékelte a rendszer
törékennyé válását, egyre többen a gyakorlatiasabb ellenzékhez kapcsolódtak. A
reformista körökből pedig számos vezető erősítette meg ezt a folyamatot, olyanok,
akik már rég feladták bármiféle kötődésüket a marxizmushoz.

A disszidensekre is erősen hatott ezekben az években a nacionalizmus erő-
teljes újra éledése. A disszidensek ugyanakkor kevésbé elemezték, hogy a naci-
onalizmus milyen szerepet játszott a kelet-európai országok életében.²⁶ A disz-
szidenseknek az 1970-80-as években már csak azért is csökkent a befolyásuk,
mert egyfelől úgy ítélték, hogy az érzékelhető détente következtében Nyugatról
nem várhatnak nagyobb nyomást a szovjet blokk megbontására, másfelől rég le-
mondtak arról, hogy a munkásosztályra, illetőleg a munkás önszervezkedésekre
támaszkodjanak, illetőleg abban bízzanak.²⁷

Forrás: Hugo Radice: *Marxism in Eastern Europe. From Socialist Dissidence to Capitalist
Restoration*. In: *Reform Communism*. Socialist History Society, London 2012, 43-56. old.

²⁶ Érdekes és feltűnő, hogy éppen e vonatkozásban a szerző nem érinti a „nemzeti kérdés” vitát,
nem említi Molnár Erik nevét, sem Szabó Miklósét, sem Pozsgai Imrét magyar vonatkozásban (a
szerk.).

²⁷ A tanulmány még hosszú oldalakon át folytatódik, amit mi terjedelmi okokból már nem tudunk
átvenni. Magyar vonatkozásban nem említi az új gazdasági mechanizmus tervet és bizottságot,
azokat az akadémikusokat sem, akik abban részt vettek, miként Nyers Rezső neve sem fordul elő
(a szerk.).

Maszaó Nishikawa²⁸

Részlet 2007-ben Tokióban megjelent könyvének előszavából²⁹

(Rövidítve)

Az én nemzedékem számára a Szovjetunió és a szocializmus megléte összefüggő realitás volt, függetlenül attól, hogy az ember helyeselte-e vagy opponálta-e mindkettő „jelenlétét”. Ilyen szellemi közegben és világban kezdtem meg kutató munkámat érdeklődésemnek megfelelően a munkás és szocialista mozgalom történetéről a 19. századtól. E témakörben jelentettem meg könyvemem: Az I. világháború és a szocialisták címmel, amely 1989-ben jelent meg Japánban az Iwanami Shoten kiadónál. Nem sokkal ezután a Berlini Fal leomlott. Megjegyzendő, én nem láttam semmit előre ebből a folyamatból. Én sok mindennel tisztában voltam európai tartózkodásom és kutatásaim idejéből. Valakinek nagyon el kellett távolodnia a valóságtól ahhoz, hogy ne lásson semmit abból, ami ekkor a Szovjetunióban és a kelet-európai országokban éppen zajlott és forrott. Éppen ezért nem láttam semmi okot a szöveg megváltoztatására pusztán azért, mert egy új helyzet állt elő azt követően, hogy a Berlini Fal leomlott.

Mégis, az 1990-es évek kezdetétől valóságos tengerrengés kezdődött a Szovjetunió összeomlásával. Ezt követően az érdeklődés a szocialista és munkásmozgalom iránt rendkívüli gyorsasággal csökkent. Ez, vagyis az érdektelenség növekedése máig is változatlan maradt. Vagyis én egy olyan kutatómunkát, illetőleg olyan munka megírásán fáradoztam, amelyet a híres francia szóval élve („passé”), eljárt az idő.

Az igazság az, hogy én soha nem követtem szorosan a napi eseményeket és folyamatokat és így nem tudtam és akartam átkapcsolni egy kurrens témára, még akkor is, ha éreztem, hogy az én témám marginalizálódott annak következtében, hogy az idők milyen viharosan változtak meg. Ám az igazság az, hogy az én eredeti témámban is rengeteg kérdés van, amit még tovább lehet kutatni. Tény az is, hogy bizonyos következtetéseket levonva a Szovjetunió összeomlása után indokolt jobban átgondolni és erősebb fénnel megvilágítani a szocialista gondolatok és törekvések történetét, amelyeknek egyébként óriási hatása volt a 20. század történetére. Mindemellett mi a 21. századba úgy léptünk be, hogy tanúi lehetünk annak, hogy miként szélesedik a szakadék a szegények és gazdagok között, emellett pedig jelentősebb katonai összecsapásoknak a veszélye is megnőtt, mindez valahogy visszamutat a 19. századba, miközben valamennyien pontosan az ellenkezőben bizakodtunk.

Amikor a korábbi könyvem „I. világháború és a szocialisták”, amely mint írtam Japánban 1989-ben jelent meg, és amikor ezt könyvet németül 1999-ben

²⁸ Masao Nishikawa életútját lásd Évkönyv 2011.

²⁹ Masao Nishikawa: Socialists and International Actions for Peace 1914-1923. Preface (Előszó)

adták ki, akkor kritikusok megjegyezték, hogy magával az I. világháború eseményeivel keveset foglalkoztam. A bírálatokat megértettem és ismeretes, hogy a II. Internacionálé történetével foglalkozó munkák többsége 1914-el fejeződik be, akkor, amikor világossá vált, hogy az Internacionálé háborúellenes törekvései sikertelennek bizonyultak.³⁰ Nem lenne túlzás azt állítani, hogy minden erőfeszítés azután, amely a háború alatt a háború ellen felerősödött, az a III. Kommunista Internacionálé felé mutatott.³¹ Persze az ebben a felfogásban megjelent munkák többsége a Szovjetunióban jelent meg, ám ehhez hozzá kell tenni azt a dokumentum gyűjteményt, amelyet a Stanford Egyetem Hoover Intézete még 1940-ben jelentetett meg és amelynek értéke még ma is vitathatatlan. Hasonló gondolatokat más országokban más szemlélettel szintén megfogalmaztak. Vagyis sokakat megrázott az 1917-es orosz forradalom és sokakra gyakorolt óriási hatást a Szovjetunió jelenléte az I. világháborút követő évtizedekben. Erről a folyamatról nem felejtendő el egy másik jelentős munka, amelyet Olga Hess Gankin és H.H.Fisher írt „The Bolsheviks and the World War: The Origin of the Third International”, ez a könyv ugyancsak a Stanford egyetem kiadásában 1940-ben jelent meg.

Az I. világháború után, amikor megalakult a III. Internacionálé, akkor az tényleges szakítást jelentett a II. Internacionáléval. Avégett, hogy megmutassák, illetve az embereket meggyőzzék arról, hogy milyen kicsiny a különbség és a távolság a kettő között, e célból alakult meg a bécsi Két és Feles Internacionálé. Ezek az internacionálék szinte egyhangúan egyetértettek abban, hogy bírálták és elutasították a nagyhatalmak háborúutáni lépéseit és tetteit és megkísérelték, hogy valami jobbat kínáljanak fel a nagyhatalmak politikájával. Ám a három internacionálé lépései nem mutattak egy irányba és erőfeszítések történtek arra, hogy ezeket valahogy összehangolják. Ám végül az utak mégis elágaztak és egyfelől a Kommunista Internacionálé, másfelől a Szocialista Munkásinternacionálé maradt meg csak hosszabb ideig életben, amelyek szemben álltak egymással.

Jelen munka pontosan eddig a pontig próbálja meg elemezni a folyamatokat és végeredményben ez a könyv folytatása az előzőnek, az 1989-ben megjelentnek. Az elfogadott vélemény némileg leegyszerűsíti a folyamatokat és a vitákat, miszerint a történeti események bolsevik párti vagy bolsevik ellenes irányba mutatnak. Még az akadémiai munkák is jelentős része is ilyen leegyszerűsítő és alkalmazkodtak, alkalmazkodnak az adott idők „szavához”. Ez a könyv némileg el kíván térni ezektől és megkísérli, hogy elemezze a szocialisták gondolatait és akcióit az 1914-1923-as években, függetlenül attól, hogy helyeselték vagy helytelenítették a III. Internacionálét. A szerző inkább azt mérlegelte, hogy ezek a gondolatok és akciók mennyiben voltak jelentősek és mennyiben mutattak előre a kommunizmus, illetőleg a szociáldemokrácia kialakulása felé, amelyek azután további 70 éven át uralták a nemzetközi szocialista mozgalmat.

Mint egy olyan személy, aki megmaradt kutatói és történész alkotói munkája

³⁰ Erről magyarul részletesebben lásd Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé. 1911-1914. Budapest, Akadémiai Kiadó 1966.

³¹ Ez az állítás nyilvánvalóan túlzás és leegyszerűsítés (a szerk.).

mellett és nem csatlakozott egyik áramlathoz sem, nem látok semmi okot arra, hogy bármit is változtassak leírt szövegemen. Még akkor sem, ha látnék okot az újabb események és tanulságok valamint újabb munkák és forrásanyagok megismerése alapján bizonyos átfogalmazásokra és módosításokra. Az azonban igaz, hogy az 1990-es évek „tenger-rengése” után magam is néhány dolgot másképp értékelek, mint ahogyan azt korábban tettem. Ugyanakkor az is igaz, hogy bizonyos események és személyiségek értékelése, illetőleg saját rokonszenvem a dolgok iránt így is kitűnik írásomból, mintegy „a sorok között olvasva”.³²

* * *

Vjacseszlav Kolomijec

Az európai baloldal az új évezred küszöbén

A moszkvai Orosz Tudományos Akadémia Európai Intézete mintegy évtizede jelentetett meg egy tanulmánykötetet, ámde ennek ellenére napjainkban sem vezített semmit értékéből és érdekességéből. Európa baloldali pártjai és áramlatainak történelmi tapasztalatai és példái sok tanulságot szolgáltatottak a szovjet társadalom számára – valamint a tudomány számára, amely kutatta és tanulmányozta fejlődésének törvényeit. Így volt ez a politikai és értelmiségi elit, valamint a művelt emberek szélesebb köre számára is. Ennek egyik oka, hogy az európai baloldal gyökerei is hasonlatosak voltak – mind a kommunizmussal, mind a forradalmi szociáldemokráciával. Annak idején a megszülető szovjet állam ideológiája is ezekre a baloldali eszmékre alapult.

A hosszabb ideig elhúzódó pangás évei után, amelyet a „forradalmi” peresztrojka zárt le³³, amely egyúttal új szakaszt nyitott az előregedett vezetésű SZKP életében – erre úgy tekintettek és úgy gondoltak, hogy ez az időszak az SZKP és a Szovjetunió uralkodó elitjének reformkorszaka. Ez a politikai elit támaszkodott a szakértőknek és elemzőknek egy körére, akik ellátták őket a megfelelő szellemi érvekkel és javaslatokkal. Ehhez járul a nyugatra disszidáltak befolyása is. Így került sor arra, hogy átvették a nyugat-európai szociáldemokrácia, valamint később az eurokommunisták tapasztalatait és gondolatait.

A kötet szerkesztőbizottsága szintén ezt tette, így burkoltan vagy nyíltan átvették ezeket a gondolatokat és tanulmányok eredményeit, amelyek Nyugat-Európában kerültek kidolgozásra és ezeket terjesztették a szovjet időkbén, miként

³² A szerző előszavának további részében magyarázatokat és gondolatokat fűz a könyv publikált fejezeteihez – ezeket, minthogy az egész könyvet nem tudjuk átvenni és közölni – így elhagytuk (a szerk.).

³³ Azt az olvasó összevetheti többek között Rizskov önéletrajzi soraival (lásd e kötet Dokumentum fejezetében).

később kiderült, ezekhez nagyon nagy reményeket fűztek. Politikai terveket dolgoztak ki azzal a céllal, hogy a Szovjetunió összeomlása utáni időszakban Oroszországban is létrehozzanak szociáldemokrata típusú pártokat, amelyekben jellemző volt, hogy azokban befolyásos, karizmatikus vezetők is feltűntek. Ezek a kísérletek azonban az állam befolyására rövidesen kudarccal végződtek, vagy pedig nagyon kicsinyke eredményeket hoztak. Legjobb esetben egy soron következő párt született meg, amely nagy hanggal hirdette magáról, hogy a szociáldemokrata elvekhez és értékekhez kapcsolódik, ám szinte minden esetben kiderült, hogy a pártoknak nagyon kicsi a tagsága, valamint csak nagyon kevesen követik és hogy csaknem nullával egyenlő, ahogy rendkívül szerény választási sikereket tudnak elérni.

Ugyanakkor tény, hogy az európai baloldaliak hosszú ideig példaként szolgáltak mind a szovjet, mind a posztszovjet korszakban – ám Oroszországban általában nem úgy tekintettek rájuk. Ám ezek a baloldaliak is – miként a kötet szerzői rámutatnak, sok esetben nagyon lényegi kérdésekben változtak, például Olaszországban, ámde nem csak ott. Ezek a változások nem csak felfogásokban és eszmékben mutatkoztak meg, hanem szervezetileg is.

A baloldali eszmék, baloldali pártok és mozgalmak válsága, miként azt a kötet szerzői nagyon helyesen meg is világították, összefüggnek elsősorban, de távolról sem egyedül a „reális szocializmus” csődjével, amelynek hatása volt az európai és világpolitikára is. Ezekre a válság-jelenségekre az európai baloldaliak valamennyi országban reagáltak és nehéz árakat fizettek. Ez azonban egyáltalán nem jelentette, hogy a baloldali értékek teljesen devalválódtak volna. Ezek alapján lehetővé váltak az újraszerveződések az európai politika baloldalán – részben úgy, hogy a régi pártok és szervezetek születtek újjá.

Miként a kötet egyik szerzője A. Galkin hangsúlyozza, ez a törekvés tükrözi az emberek azon szándékát, hogy egy racionálisabb, értelmesebb társadalmi szervezetet alakítsanak ki, amely megfelel az emberek reményeinek és vágyainak a meglévónél jobb életre. Ezt még inkább átélik azok a társadalmi rétegek, amelyek egyre nehezebben élnek, sőt szűkülőködnek.

Nem kevésbé lényeges, hogy az adott helyzetekben rendkívül bonyolult társadalmi viszonyok között, amikor a személyi, illetőleg a társadalmi csoportok szívesen megmaradó régebbi kötődései, amelyek jelenleg is tovább élnek és hatnak. Adott esetekben és körülmények között ezek a baloldali eszmék és értékek még mindig erősen hathatnak.

Ilyen szellemben alkottak a kötet szerzői és egyúttal egyfajta optimizmussal vizsgálták mind az orosz, mind az európai folyamatokat és ezzel az optimizmussal és reménységgel kívánták meggyőzni a kötet olvasóit, hogy reményeiket ne adják fel a baloldali eszmék és értékek tekintetében.

Forrás: Jevropejszkije levije na rubezse tiszjacsietyij, Moszkva, Ognyj-TD, 2005.

John Schwarzmantel³⁴

Ralph Miliband³⁵ és a baloldal napjainkban³⁶

Örülök, hogy a gyűlést azzal nyithattam meg, hogy Ralph Milibandról beszélhettem, már csak azért is, mert ez jó alkalmat adott nekem ahhoz, hogy néhány munkáját újraolvassam, és a jelenlevőket arra emlékeztessem, hogy Miliband a politika kérdéseiben milyen nagy tanítómester volt. Ezzel egyidejűleg arra is emlékeztethettem a jelenlevőket, hogy Miliband milyen óriási hatást gyakorolt rám a hosszú évek során, amíg a Leeds-i Egyetemen a politikai tanszéken oktathattam, és ahogy a politikai és szociális kérdésekről mind a mai napig gondolkodom.

A mai estén három kérdésre kívánok koncentrálni, amelyek igen nagy szerepet játszottak Miliband munkásságában. Ezek közül az első nagy kérdéskör az állam jellege és szerepe a kapitalista társadalomban. A második a marxizmus jelentősége, ezen belül a marxista elemzések a politikáról és ahogyan Miliband vélekedett és alkalmazta a marxista politikai elméletet. Végül harmadszor az a nagy kérdéskör, amivel Miliband foglalkozott, hogy a kapitalista vagy burzsoá demokrácia intézményeit miként lehet átalakítani, hogy azok valósi szocialista demokrácia intézményeivé váljanak, hogy azok megszabaduljanak azoktól a torzulásoktól, amelyekről Miliband oly sokszor beszélt és írt. Úgy hiszem, ez volt az a kérdés, ami leginkább foglalkoztatta, mind akadémikus szinten, mind pedig intellektuálisan, sőt gyakorlatilag is, egész életében. Úgy hiszem, hogy Ralph valóban kivételes jelenség volt az akadémikusi körökben, aki valóban törődött azzal, hogy gondolatait gyakorlati politikai értelemben is megvalósítsa. Nem annyira pártpolitikai értelemben, hanem aktív részvételben a különböző mozgalmakban, amelyek a szocialista gondolat elterjesztésében munkálkodtak és tisztában voltak a szocialista demokrácia fogalmával és azt próbálták érvényesíteni, sőt még tágabb értelemben, a szocialista gondolat elterjesztésében fáradoztak. Ez a három kérdés, amely gyakorta feltűnik Ralph legfontosabb könyveiben, így „Az állam kérdése és szerepe a kapitalista társadalomban” (The State in Capitalist Society), ez a könyv először 1968-ban jelent meg, következő nagy könyve „Marxizmus és a politika” (Marxism and Politics), amely könyvként 1977-ben jelent meg, és az utolsó könyve, a „Szocializmus egy szkeptikus korszak számára” (Socialism for a Sceptical Age), amely már nem sokkal halála után jelent meg 1994-ben. Meg kell jegyezni, hogy az a kérdés, ami az intézményeket, mármint a szocialista demokrácia intézményeit illeti, ezeket a problémákat, amely felveti egy szocialista párt megteremtésének szükségességét, amely megszabadul azoktól a

³⁴ John Schwarzmantel a Leeds-i Egyetem ny. tanára, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja.

³⁵ Ralph Miliband életútját lásd Évkönyv 1995, 1996.

³⁶ A tanulmány szövege eredetileg a Leedsben egy 2014 január 22-én megtartott gyűlésen hangzott el.

megkötöttségektől, bilincsektől, amelyeket Ralph „labourizmusnak” nevezett, ezeket a kérdéseket első könyvében vetette fel, melynek címe „Parlamentari szocializmus, tanulmány a Labour politikájáról” (Parliamentary Socialism, a study into the politics of Labour),³⁷. A könyv 1961-ben jelent meg. Az a kérdés, hogy egy igazi szocialista pártot kellene megteremteni Nagy-Britanniában, amely világos alternatívát jelentene a hagyományos szociáldemokráciával szemben, egész életében foglalkoztatta Miliband-et.

Ralphról

Mielőtt még megkísérelném, hogy egyfajta összegezést írjak Ralph nézeteiről, úgy hiszem, hogy előtte egy áttekintést adhatnék arról a korról, amelybe beleszületett és amikor a Leeds-i Egyetemre került, ahol politikai ismereteket oktatott, elsősorban azért, hogy érzékeltessem saját tapasztalataim alapján is, hogy milyen ember is volt és hogyan értelmezte egy szocialista akadémikus helyét és szerepét. Mindehhez hozzákívánczik, hogy úgy érzem, azért is szólnom kell Ralphról, mert mostanában jelent meg az a buta cikk a Daily Mail-ben, amelyben megtámadták Ralph Milibandet.³⁸ Úgy hiszem, a cikket illetően jobb hogyha egyszerűen továbblépünk mellette, hiszen az teli van hazugságokkal, amelyek egyértelműen egy politikai cél kívántak szolgálni. Úgy hiszem, ez a politikai cél az volt, hogy Ed Milibandet, az LP vezérért úgy ábrázolják, mint a „Vörös Ed-et” vagyis az apja fiát, aki ebben a beállításban apja nyomán mintha szintén marxista nézeteket vallana, más szavakkal egy veszélyes ember, aki szocialista nézeteket vall, aki meg is kísérelt azt, hogy megvalósítsa a szocializmust, ezt az olyannyira nem-brit eszmét és ideológiát – mindezt brit talajon. Az egyetlen értelmes következménye ennek azt volt, hogy nagy tiltakozó reakciókat váltott ki, továbbá Ed Miliband nagyon hevesen védte meg apját, továbbá a Daily Mail támadása nyomán Ralph könyvének terjedése megugrott. Végeredményben a Daily Mail cikke és támadása mintegy csak alátámasztotta azt, amit Ralph Miliband korábban írt az „Állam a kapitalista társadalomban” című könyvében. Könyvében arról írt, hogy a média fő eszköze annak, hogy legitimálja a létező rendszert. Ebben a könyvben Ralph meggyőzően taglalta, hogy a lapok többsége mindig is támadta mindazokat, akik a „renddel” szemben balrább álltak, mint az ismert szociáldemokrácia, de még ezeket a szociáldemokrata erőket is támadták. A könyv következő oldalain pedig Ralph rávilágított, hogy ezek az újságok szerkesztőinek és cikkíróinak a fejében mindig is szélső baloldal, nevezetesen a kommunisták jártak, akiket támadniuk kell. Közöttük csak annyi volt a különbség, hogy ezt milyen hevesen teszik és az árnyalások formájában. Ezeket a szavakat Ralph még 1968-ban írta le, és napjainkban a kommunisták már alig vannak jelen a színpadon, szemben azzal, ahogyan annak idején még befolyásosak voltak – ez természetesen arra a világra

³⁷ A könyvet magyarul ismertette Jemnitz János: KLIÓ 2007/3.

³⁸ A Daily Mail cikk rövidített változatát és az arra való reagálásokat lásd e kötet angol fejezetében.

vonatkozik már, amely 1989 után alakult ki – másfelől azonban Ralph mondatai napjainkban talán még igazabbak, mint annak idején voltak. Így az újságok azonnal „tüzet okádnak”, ha meghallják azt a szót, hogy szocializmus.

Ami azt az időt illeti, amikor Ralph a Leeds-i Egyetemen professzorként politikát oktatott, ez viszonylag rövid korszak volt, minthogy 1972-ben nevezték ki professzornak, ám nem sokkal ezután szívinfarktust kapott Leeds-ben, így azután csak 1973 őszén tudta ismét megkezdeni oktatói munkáját a tanszéken. Ezt követően 1977-ben el is hagyta Leeds-t és az USA-ban kezdte meg további oktatói munkáját. Így azután Leeds-ben mindössze csak négy évig tanított. Két dolgot szeretnék megemlíteni Leeds-i professzori tevékenysége kapcsán. Az első az, hogy teljesen felfrissítette a politika tanítását a Politika Tanszéken. Úgy hiszem, hogy Ralph különleges szerepet szánt a tanszéknek a tekintetben, hogy szocialista politikát tanítson az országban. Visszapillantva arra, hogy kik is voltak a kollégái a tanszéken, úgy hiszem, hogy ennek a missziónak a meghirdetése, főként annak valóra váltása egyszerűen lehetetlen volt és jól emlékszem arra, hogy milyen felforrósodott légkör alakult ki, amikor Ralph az első oktatói kurzusát: a Bevezetést a politikába, amely során felsorolta a különböző irányzatokat: a pluralistákat, az elitistákat és a marxistákat. Egy kollégája azonnal dühös jegyzéket írt, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a tanszéken marxizmust is oktassanak, arról is beszéljenek, azzal a felkiáltással, hogy az ártatlan elsőéveseket ilyen nézetekkel oltsák be és tegyék tönkre. A valóságban Ralph kitűnő előadó volt, aki fel tudta kelteni az érdeklődést és a politikai ismeretek oktatásokkal izgalmasabb lett, mint az ő idejövetele előtt, minthogy az én saját emlékezetem szerint Ralph „kiűtötte” a nagyon unalmas előadásokat és előadásokat, amelyeket többnyire a tanszék legreakciósabb tagjai tartottak korábban kézben.

Ralph második kezdeményezése rövid Leeds-i jelenléte alatt az volt, hogy marxista központokat kívánt létrehozni mind az oktatás, mind a kutatás és viták számára – ezekben a marxista és a szocialista politika kérdéseinek vizsgálatát kívánta előmozdítani, hogy jobban felhívja a figyelmet arra, hogy a szocialista gondolatok és eszmék a jelenben is „itt vannak és hatnak”. Úgy hiszem, Ralph gondolata és szándéka e marxista központok létesítésével az volt, hogy ezekből és ezek alapján egy igazi szocialista párt nőhet ki, ám ha ez nem is sikerülne, ezek a központok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a szocialista gondolatok az emberek szélesebb köreihez jussanak el és ily módon elindíthatna egy olyan folyamatot, aminek a révén egyfajta ellenhegemóniát alakíthatnának ki, pontosabban a szocialista kultúra elterjesztésének új központját. Nem vagyok biztos abban, hogy mindezt akkor kifejezetten ebben a fogalmazásban kifejtette volna. Mindenesetre könyvei és írásai újraolvasása alapján, ha mindezek a gondolatok nem is voltak ilyen explicit formában lerögzítve, mégis olyan emberként, akit írásai és előadásai annak idején olyannyira lelkesítettek és aki ezekben a marxista központok munkájában részt vettem, úgy tűnik, hogy ezek a gondolatok voltak a háttérében mindannak, amit mi annak idején tettünk vagy csináltunk és kellett, hogy csináljunk. Visszapillantva Ralph néhány előadására, amelynek akkor én

is hallgatója lehettem, ezek között néhány igazán briliáns előadása hangzott el a „Marxizmusról és a politikáról”, amelyek tulajdonképpen tartalmazták azokat a gondolatait, amelyek később a „Marxizmus és politika” című könyvében jelentek meg. Ez a könyv még Leeds-i éveiben jelent meg. Ebből az időből emlékszem, hogy még én is egy előadást tarthattam olyan témában és olyan címmel, hogy a „Fenyegetés jobboldalról”. Az előadássorozatnak nagy hallgatósága volt. Emlékszem, hogy élén viták követték az előadásokat és anélkül, hogy nosztalgiázniék, úgy gondolom, hogy valóban sikerült a szocialista gondolatokat terjeszteni és népszerűsíteni nagyon közérthető formában. Ennek során egyaránt érintettük az elméleti és gyakorlati kérdéseket, miközben elkerültük a dogmatikus és szektás megközelítéseket, és ráadásul sikerült a baloldal különböző áramlatait is összehozni. Amennyire emlékszem, ilyen marxista kutatási-vitaközpontokat sikerült létrehozni Manchesterben, Bradfordban, Leicesterben, és ha nem tévedek, a Tyne-i régióban (Newcastleban) is. A kezdeményezés eredményei néhány év múltán jelentkeztek (remélem nem azért, mert ennek a kísérletnek én lettem a főtitkára). Mindez csak néhány évig tartott, de én nagyon jól emlékszem rá, mert ez számomra is egy nagyon lelkesítő és buzdító vállalkozás volt. Remélem, hogy mások is hasonlóképpen emlékeznek vissza ezekre az évekre. Nem gondolom, hogy emiatt a kezdeményezés miatt az uralkodó osztályok reszketni kezdtek volna, ám ezekről még a parlamentben is megemlékeztek, így jobboldali, az LP-ből kilépett reakciós politikusok, mint Lord Chalfont, így azután bizonyos, hogy ez a kezdeményezés nem volt hatástalan. Egészen bizonyos, hogy MI5³⁹ archívumában megtalálhatók azok a jelentések, amelyeket egyes megbízottak küldtek el a találkozásainkról. Ralph jó néhány előadását olyan valóban izgalmas témáknak szentelte, hogy a szocialista gondolatokat miként lehet megvalósítani vagy legalább is részlegesen eredményeket elérni a kapitalista rendszeren belül, főként Nagy-Britanniában. Ezek a kérdések érintettek és foglalkoztattak sokunkat az 1970-es és 1980-as években. Ezt talán nehéz megérteni és átlátni a mai nemzedékek számára a 21. század második évtizedében, a neoliberalizmus óriási és megrengető térhódítása után, (ez utóbbi jelenségre még visszatérek majd).

Az állam a kapitalista társadalomban⁴⁰

Remélem, nem voltam túl hosszú, ahogyan visszaemlékeztem Ralph Milibandre a Leeds-i egyetem politikai tanszékének professzorára – ezek után visszatérek három nagy témámra, így arra, hogy Ralph miként gondolkodott az államról a kapitalista társadalomban, majd arra, hogy Ralph miként dolgozott azon a területen, hogy milyen a marxista politikai elmélet, valamint az intézmények problematikáján. Ezekben a kérdésekben, ami az első témakört illeti, a kulcsfontosságú munka Miliband könyve, amely még 1968-ban jelent meg, *Az állam a kapitalista társadalomban* (The State in Capitalist Society). Most megkísérlem, hogy a könyv néhány fontos gondolatát kifejtssem, remélem ezt nem nagyfokú

³⁹ Az MI5 a Nagy-Britannián-belüli belügyi, önállóan működő titkosrendőrség neve.

⁴⁰ Mint emlékeztetes, ez Ralph Miliband egyik fontos könyvének címe.

leegyszerűsítéssel teszem meg, és néhány fontos gondolatát tudom kiemelni. Úgy hiszem, hogy a könyv egyik fontos mondanivalója az volt, hogy megvizsgálja, hogy Marxnak az államról kifejtett gondolatai mennyire helytállóak, úgy ahogy azt Marx kifejtett a Kommunista Kiáltványban, vagyis azt, hogy az államgépezet a burzsoázia érdekeit védi és érvényesíti. Ralphnak ez kiinduló pontja volt ahhoz, hogy megvizsgálja az állam szerepét a 20. században. A kulcskérdés Ralph számára a könyvben – úgy hiszem – az uralkodó osztály megítélése volt. Ralph hangsúlyozta, hogy a jelenkori kapitalizmusban van egy gazdaságilag domináns vezető osztály, amely hatalmát a termelőeszközök magántulajdonából nyeri. De ez a gazdasági helyzetéből uralkodó osztály egyben politikailag is az uralkodó osztály, nem utolsó sorban, mert az államapparátusban is domináns szerephez jutott. Ralphnál azonban ez a megítélés nem jelentkezett leegyszerűsítő módon és nem gondolta és nem állította azt, hogy a gazdaságilag domináns osztály minden rétege ugyanúgy szerepet játszik a politikai életben és nem gyakorol minden rétege egyaránt befolyást az állami életre és annak minden területére. Ahogy Ralph érvelt, a kapitalista osztály nem közvetlenül gyakorolja a hatalmat. Elég, ha viszszaállunk a kapitalizmus kialakulásának korai időszakára, amikor a kereskedelmi tőke volt a fontos és hogy miként irányította a kereskedelmi patrícius réteg az olyan városokat, mint Velence és Lübeck. Ezután azonban egy új jelenséget vizsgált meg, nevezetesen az elitet az állam életében, illetőleg a politikai osztályt. Miliband kimutatta a könyvében, hogy ez az állami elit mennyiben szolgált az egész gazdaságilag domináns kapitalista osztály érdekeit, és lehetővé tette, hogy az államszervezet betöltse ezt a feladatát és hogy elhárítson mindenféle veszélyt, amely a fennálló társadalmi rendet fenyegethette. Miliband könyvében kimutatta, hogy ez a harmónia miként alakult ki az állami elit és a kapitalista osztály között. Így többek között kimutatta, hogy az állami elit számára biztosított gazdasági források mennyiben szolgálták azt, hogy ez az elit kiszolgálhassa az osztályt. Kitért arra is, hogy az állami elit tagjai is személy szerint jobbára ugyanabból a társadalmi körből kerültek ki, mint azok, akik kezében volt a gazdasági hatalom, továbbá, hogy a politikai kérdések megítélésében is hasonlóképpen gondolkodtak a kapitalista osztály és az állami elit tagjai. Ennek következtében az állami elit a társadalmi rend védelmezője lett.

Ahogy én előadtam Miliband gondolatait, az leegyszerűsítő volt. Ralph soha nem állította, hogy az állam egyszerű végrehajtója lenne a gazdasági hatalomnak, nem volt egyszerűen bábja az uralkodó osztálynak. Éppen ellenkezőleg hangsúlyozta az „állam relatív autonómiáját” és noha az állami elit jól szolgált az egész gazdaságilag domináns osztály érdekeit, alkalmasint mégis létrejöhettek sűrűdások a kettő között. Az állami elitnek volt bizonyos mozgásszabadsága, avagy autonómiája a kapitalista felügyeletől. Erre az autonómiára szükség is volt ahhoz, hogy megvédjék, fenntartsák az egész rendszert, mert ha meglátszana, hogy direkt módon hajtja végbe a tőkés osztály utasításait, akkor ez már gyengítene az állam legitimitációját. Így ami a burzsoá demokrácia rendszerét illeti, Ralph megvizsgálta azt, hogy az egyes politikai pártok milyen alosztályok, rétegek érdekeit

jelenítik meg, adott esetben a munkásosztályét. A választások történetében azonban éppen az az érdekes, hogyan választottak meg kormányokat és hogyan váltották le őket. Az államra különböző érdekek és csoportok hatottak és bizonyos fókig az állam még az alávetett osztályok érdekeire is tekintettel volt, ennyiben az állam nem egyszerűen volt a kapitalista osztály kezében. De én úgy hiszem, hogy Ralph fő törekvése mégiscsak az volt, hogy kimutassa, hogy az állam elsősorban a fennálló társadalmi rend megvédelmezésére törekedett és amennyiben az autonómiája jegyében különféle rétegeket is „megvédett”, a fő tendencia mégis az volt, hogy azt az egész uralkodó osztály érdekében tette meg, ám nem minden esetben. Adott esetben az államapparátus még reformokat is végrehajtott, avagy engedményeket tett a munkásosztály javára, és ezek az engedmények nem is voltak mindig lényegtelenek. Ámde Ralph azt is megvilágította, hogy még a reformok is azt szolgálták, könnyítették meg, hogy az emberek „megéljenek” a kapitalista társadalmi rendszerben.

Úgy hiszem, hogy ezek az összefüggések Ralphnál még világosabban jelennek meg későbbi könyvében, amit a Tőkés rendszer Nagy-Britanniában (*Capitalist Democracy in Britain*) című könyvében írt. Ebben a könyvben külön fejezet foglalkozik „nyomásgyakorló erők” szerepével. Ezzel kapcsolatban tért ki az alulról érkező „nyomásgyakorló erőkre”, így a szociáldemokráciára és a munkáspártra.

Még egy gondolatra kell kitérni, hogy megértessük Miliband elképzeléseit az államról. Azt hiszem, hogy az egyik ok az volt, amiért Miliband könyve annyira népszerű lett, pontosan az volt, hogy szemben állt azzal a domináns véleménnyel, ami jellemezte az amerikai politikai tudományt, amely szerint az állam pluralista érdekeket véd és jelenít meg. Ez a vélemény azután nagyon markánsan és dominánsan hatott a nyugati világban, tudományos életben, így a különböző pártok és civil társaságok vélekedésében, amelynek tengelyében az állt, hogy nincs is olyan fogalom és társadalmi jelenség, hogy uralkodó osztály. E pluralista vélekedés szerint sokféle befolyásoló „hatalom” jelenhet meg és mindegyiknek meg lehet a nagyon erős befolyása a pluralista és liberális-demokrata rendszerekben. Miliband a könyvében hangsúlyozza, hogy a kapitalista liberális rendszerben valóban különböző erőhatások érhetik az államot, de a meghatározó a gazdaságilag domináns osztály érdeke. Az állam feladata éppen az, hogy ennek az osztálynak az érdekét érvényesítse a különböző súrlódó érdekek között.

Tudatában vagyok annak, hogy ez bizonyos leegyszerűsítése a bonyolultabb, összetettebb folyamatoknak, de remélem, mégis sikerült egy megközelítőleg világos képet nyújtanom Milibandnek az „Állam a kapitalista társadalomban” című könyvéről. Ez a könyv 1968-ban jelent meg. Hogyan hatnak a könyv igazságai napjainkban, a 21. század első évtizedeiben? Elsősorban két kérdéskörre kívánok koncentrálni. Az első a forradalom vagy reform kérdése⁴¹, ahogy ezt Ralph az előbbiekben „bemutatott” könyvében tárgyalja. A kérdés az, hogy ha az állam

⁴¹ Pár évvel a könyv megjelenése után a történészeinek ötvenként megtartott világkongresszusán, 1975-ben San-Franciscóban ez volt az egyik panelnek a témája, amelyet részben az Évkönyv köreiből jól ismert történészek vitáltak meg.

feladata a fennálló társadalmi rendszer védelme, akkor ezzel a pozíciójával szemben miként lehet támadást indítani? Jelszószerűen – milyen lehetőségek nyílnak valamiféle igazi szocialista politika számára? Ralph könyvének végén reményt csillantat meg arra, hogy a munkásosztály és szövetségesei ezzel a lehetőséggel valóban élni tudnak, vagyis, hogy maguk mögé állítják a nemzetet, és ehhez nem lesz szükségük az államszervezet segítségére és a régi állami intézmények helyébe újakat alakítanak ki. Ám mindezt hogy lehet elérni? Ralph egész életében ezzel a dilemmával küszködött és küzdött küzdött és ezt kísérlem meg megvilágítani a következő sorokban, amelyekben már Ralph egy másik vitaindító előadását idézem fel, amelyben a „Marxizmus és a politika” kapcsolatát elemezte az adott pillanatban. Egyfelől felmerült az állam szétzúzásának gondolata egy népi megmozdulás révén, amelynek eredményeként a népi erőkre támaszkodva egy új államhatalom születne meg, ahogy az legalábbis egy időre 1917-ben Oroszországban történt. Noha ezt a kérdést Ralph az említett az „Állam a kapitalista társadalomban” című könyvében ilyen egyenes, direkt módon nem is vetette fel, de az világos, hogy Ralph ezt a leninista felfogást az államgépezet szétzúzásáról nem osztotta. A kérdés az, hogy a kapitalista államot a szociáldemokrata pártok reformok útján átalakíthatják-e strukturális, a rendszert érintő reformok révén. Ralph ebben a könyvében és más későbbi írásaiban nagyon kritikus volt a szociáldemokrata pártoknak teljesítményével kapcsolatban, amikor kormányon voltak (így a francia Népfront korszakát illetően⁴², miként az 1945 utáni brit LP kormány értékelésével kapcsolatban is), tekintve, hogy Ralph véleménye szerint ezekben az esetekben a reformok nagyon is a kapitalista rendszer keretei között maradtak és nagyon kevésbé mutatkoztak olyan törekvések, hogy ezt a rendszert túl is kívánják haladni. Ám Ralph ugyanígy nagyon kritikus volt a kommunista pártokat illetően is, elsősorban azért, mert ezekben a pártokban nem érvényesült a belső demokrácia és azért is, mert ezek a pártok szolgai alárendelték magukat a moszkvai utasításoknak, vagy legalább is addig az ideig, amíg az 1980-as években nem bontakozott ki az eurokommunista hullám.⁴³

Az én kérdésem ezek után az, hogy ha az állam valóban az uralkodó osztály eszköze, akkor a polgári demokrácia keretei lehetővé teszik-e, elég teret adnak-e arra, hogy pártok és mozgalmak valóban kihívást és támadást intézzenek az állam ellen olyan eredménnyel, hogy amiként mi mondani szoktuk, egy olyan átmeneti rendszert hozzanak létre, amely már a szocialista rendszer felé vezet? Az én kérdésem Ralph könyve alapján úgy hiszem korrekt, hogy valóban mikor és milyen lehetőségek nyílnak egy ilyen átmenetre. Erre milyen intézmények a politikai erők képesek, hogy ha az állami elit olyannyira ügyes és képzett a rendszer fenntartására. Ez volt az a kérdés, amely mint mondtam, Ralphot egész életében

⁴² Ezzel kapcsolatban az ILP-nek is egykor ilyen értelmű állásfoglalásai és cikkei jelentek meg és ezt egykor sokan osztották. Erről az Évkönyvben sok mindent idéztünk (a szerk.).

⁴³ Erről az Évkönyv elég sokat írt, ezzel kapcsolatban lásd mindenképp előtte Enrico Berlinguer életútját (lásd Évkönyv 2010), valamint Franz Marekét (Évkönyv 2008 és 2011). A második írást Marekről még Eric Hobsbawm jelentette meg. Az eurokommunizmus persze sok más országban is jelentkezett és hatott. (a szerk.)

foglalkoztatta. Ez megnyilvánult írásaiban és az említett 1968-as könyvében, az „Állam a kapitalista társadalomban”. Beszédemben erre még majd visszatérek.

Második kérdésem, amely egyúttal részben vitakérdés is Miliband munkáival kapcsolatban, hogy az ő nézetei mennyire időtállóak és érvényesek az állammal kapcsolatban a mai időkre is, tekintve a neoliberalizmust és ennek globális erejét. Ez a jelenség különösen azután vált ilyen hatalmas erővé, amikor Ralph 1994-ben már meghalt. Az „Állam a kapitalista társadalomban” egy olyan fejezettel zárul, amelynek címe „Reform és megtorlások, elnyomás” (Reform and Repression). Ralph könyvében arra világított rá, hogy újabban a konzervatív autoriter erők és tendenciák inkább jellemzőek, erősebbek, amelyek a reformokat kevésbé teszik lehetővé. Ralph nem jelezte, hogy ennek a tendenciának eredményeként régi típusú, fasiszta rendszerek jönnének létre, ám valószínűsítette egy nagyon erős, vagy autoriter állam kialakulását, amelyek mindenesetre szűkítenék a demokratikus rendszerek vívmányait és a munkásosztály aktivitásának lehetőségeit és mozgásterét, amelyet egyébként a kapitalista demokrácia megengedett. Az én kérdésem ezzel kapcsolatban az, hogy az utóbbi évek úgy hiszem azt eredményezték, hogy az állam egyszerűen kiüresedett, nem pedig megerősödött. A neoliberais politika az államot ellenségnek látta és úgy tekintette, hogy az állam az állami jólét rendszer eszköze lett, amelyet nagyon keményen meg kell nyírítani. Ezt teszi jelenleg a brit koalíciós kormány, amelynek érvényesülését minden héten tapasztalhatjuk.

Nemrégiben jelent meg Giuseppe di Palma politológia könyve, melynek címe „The Modern State Subverted” (A modern állam, amelyet aláástak), aki a könyvében arról írt, hogy az államot a neoliberais hullám keretében miként gyengítették meg, miközben a társadalmat elszegényítették és magára hagyták. A veszély a jelenlegi helyzetben nem az állam megerősödése, amely egy konzervatív jellegű autoriterizmusba hajlik, hanem a legyengülés irányába megy, egy olyan helyzetbe, ahol az állam eszközeit a szabad piac veszi át, miként Giuseppe Palma megállapítja, ez a modern állam aláásása, legyengítése. Miként Ralph már elemzett „Állam a kapitalista társadalomban” című könyvében leírta, az államban különböző intézmények működnek, amelyek fenntartják a megosztott osztály-társadalmat. Miliband rávilágít, hogy az állam amikor szociális reformokat hozott, akkor ezekkel inkább fenntartotta, alátámasztotta a társadalmi rendet, és nem támadta azt. Ám a neoliberalizmus támadása és eluralkodása idején mindennek előtt az állam legyengülésére kívánom felhívnia a figyelmet, már csak azért is, mert az állam így elveszítette azokat az egyensúlyozó eszközeit, amelyek a múltban megvoltak és mindennek a következményeit most láthatjuk.

Marxizmus és politika

Most áttérnék egy másik témára, amely szintén kulcsfontosságú volt Ralph Miliband munkásságában, nevezetesen arra, hogy Ralph megkísérelte, hogy továbbfejlessze a marxista politikaelméletet, és ennek során elsősorban a forrada-

lom és reform problematikája foglalkoztatta. Még Leeds-i tartózkodása idején írta meg Ralph azt a könyvét, amelynek címe „Marxizmus és politika” (Marxism and Politics), amely még 1977-ben jelent meg. E könyvében Ralph olyan kérdésekről írt, amelyeket véleménye szerint a marxista politikai irodalom nagyon elhanyagolt. Hangsúlyozni kívánom, hogy amit leírt, az nem dogmatikus jelszavak gyűjteménye volt. Könyvében tényleges problémákra reflektált marxista elmélet alapján. Kutatásait, megállapításait a Kommunista Kiáltvány időszakától kezdve bontotta ki. Ennek során érintett olyan alapkérdéseket, mint az osztály és párt viszonya és azt a nagy problémakört, hogy a fennálló társadalmi rendet milyen eszközökkel védik és tartják fenn, és ezt a társadalmi rendet milyen eszközökkel lehet „megtámadni”, megváltoztatni. Ralph több okot is megemlít, hogy ezekkel a kérdésekkel mért is nem foglalkoztak a marxista politikai, történeti írásokban. Az okok között jelezte, hogy a marxista felfogásban a gazdaság primátusából indulnak ki és hogy a politika csak a „feléptmény” része és azt a gazdasági viszonyok, az „alap” határozza meg. További ok a marxizmus félremagyarázása, eltorzítása a kommunista társadalmakban, továbbá, hogy a dogmatikus felfogásban mindig azt hangsúlyozták, hogy a feladat az állam összeűzása, amiből levonták azt a következtetést, hogy ezzel a témakörrel nem kell foglalkozni, mert az állam ügyis elhal a szocialista társadalomban. Úgy hiszem, hogy Ralph ezeket a leegyszerűsítéseket messze elkerülte. Továbbá, úgy ítélte, hogy ezek a leegyszerűsítések jelentős szerepet játszottak a marxizmus 20. századbéli sikertelenségében – ehhez a magam részéről hozzátenném és újra hangsúlyoznám, hogy mert a marxizmust torzított formában magyarázták, elsősorban a Szovjetunióban és a „keleti blokk” országaiban.

A magam részéről okfejtésében az egyik legizgalmasabb résznek azt tartotam és tartom, amit könyve utolsó fejezetében tárgyalt: a reform és forradalom problematikáját, amihez hozzáfűzte, hogy ez vitakérdés és nem lezárt téma. Úgy hiszem, hogy Ralph akkor megkísérelte egyfajta „marxista reformizmus” felvázolását, amely stratégiai lehetőséget kínálhatna a szocialista pártok és mozgalmak számára a kapitalista demokratikus társadalmak keretei között. (Úgy vélem, hogy ez egybeesik azzal, amit annak idejént Gramsci fejtett ki a „pozíciók háborújával” kapcsolatban. A magam részéről csak sajnálom, hogy Ralph a Gramsci-féle örökségre nem utalt és nem használta fel). Miután felvázolta, hogy milyen fontos a politika tudomány számára az osztályok megjelenítése, ezek után Ralph figyelmét arra összpontosította, hogy a fennálló társadalmi rendet hogyan lehetne megváltoztatni. Két stratégiát említ, amely történetileg jellemezte a múltban a marxizmust és a szocialista politikát elméletben és gyakorlatban. Az első a reformizmus, megjegyzendő, hogy Ralph megkülönböztette a marxi értelemben vett reformizmust attól a reformizmustól, amit a szociáldemokrata pártok a politikai gyakorlatban folytattak. Ez utóbbitől Ralph általában nagyon kritikus véleményfőmált. Ralph a „Marxizmus és politika” (Marxism and Politics) című könyvében erről így írt: „az itt érintett pártok a szociális reformoknak a pártjai. E pártok vezetői túlnyomó többségükben jól kiépített helyeken jól betagozódtak a fennálló

társadalmi rendbe. Ezeknek a vezetőknek semmi szándékuk, törekvésük nincs arra, hogy ebből a körből kilépjének és egy mélyebb és általánosabb átalakításra törekedjenek.” Ezzel a szociáldemokrata reform-távlatlalt szemben a marx reform-politika azt célozta meg, hogy a társadalmi rendszert változtassák meg, ám ennek során az alkotmányosság és a polgári demokratikus rendszer keretei között marad, a választási rendszerben látja a kulcsfontosságú lehetőséget, hogy ezt a társadalmi átalakulást elérjék, ám ez nem jelenti az osztályharc egyedüli eszközét. Mindjárt rá fogok térni, hogy felvázoljam, hogy mit is jelent ez a marx reform-politika.

Miliband különbséget tett a marx reform politika és a felkelések politikája között: ez utóbbi elveti, hogy az alkotmányosság keretei között, parlamenti választások révén lehet átvenni a hatalmat, és ehelyett azt hangsúlyozzák, hogy az államszervezetet kell teljes mértékben szétzúzni, és helyébe a néphatalom intézményeit kell tenni, ez utóbbiak készítenék elő az államhatalom teljes eltűnését. Az államhatalom helyébe ekkor kerülnének a munkások és dolgozók szabad szövetségei. A felkeléseknek ezt a stratégiáját valósították meg a bolsevikok Oroszországban 1917-ben, ám ez nem maradt meg hosszabb ideig az 1917 októberi forradalom után. Elméletileg ezt Lenin az „Állam és forradalom” című pamfletjében vázolta fel, ebben Lenin Marxnak a Párizsi Kommün tapasztalatai alapján 1871-ben írott analízise alapján fejtette ki téziseit. Ebben Marx, majd Lenin is abból indult ki, hogy a forradalom nyomán új népi intézmények válthatják fel az állami szerveket, így a szovjetek, a munkás-, katonai és paraszt tanácsok Oroszországban (ezek valamivel még az októberi forradalom előtt keletkeztek és rövid ideig a forradalom után is tovább éltek).

Miliband egy sor kritikai megjegyzést tett ezzel a stratégiával szemben. Első helyen említette, hogy a felkelések stratégiája sehol nem lett vonzó, ahol a liberális-demokratikus intézmények kialakultak és lehetőséget kínáltak a szocialista előrehaladás számára és ahol az alkotmányosság és a szocialista előrehaladás demokratikus módjai mélyen beegyöztek az emberekbe. Ralph hangsúlyozta, hogy mindez a munkásság köreiben is nagyon mély gyökereket eresztett. Miliband másodsorban megjegyezte, hogy minden olyan kísérlet esetében, amely a szocialista átalakulást célozza meg, szükség lenne az államapparátus igénybevételére, felhasználására – vagyis az átalakulás tényleges megvalósításához nem lennének elegendők a munkásság saját kialakított szervezeti keretei, amelyek révén a munkásság elméletileg helyettesíthetné az állami központi hatalmat és annak intézményeit. Ez érinti a proletárdiktatúrát (ez a szovjet rendszer Oroszországban, illetőleg az, ami Párizsban, a Kommün idejében valósult meg egy rövid időre). Ám ez a forradalmi kísérlet Oroszországban is csak nagyon rövid ideig érvényesült. Miliband azonban úgy vélte, hogy ezt a módszert nem lehet igazán érvényesíteni.

Így Ralph azokban az országokban is nyitva tartotta a marx reformpolitika alkalmazásának lehetőségeit, ahol a polgári demokrácia viszonyai kialakultak, ám ezt az utat élesen megkülönböztette a szociáldemokrata pártok reformizmu-

sától, minthogy az utóbbi azt jelenti, hogy beleilleszkednek a fennálló társadalmi rendbe, mivel csak olyan reformokat szorgalmaznak, amelyek nem jelentenek kihívást és nem ássák alá a fennálló osztálytársadalmat. A marxi reformizmus, ahogy Miliband a könyvében felvázolta, a szociáldemokrata szemlélettől több kérdésben is lényegesen eltért. Ralph strukturális reformokat szorgalmazott, amelyek mélyen behasítottak volna a kapitalista hatalomba. Ezeket a reformokat egy olyan kormány hajtaná végre, amely a választásokon győzött, ám ahhoz, hogy tényleg sikeres legyen, több feltételnek kellene hogy adva legyen. Egy ilyen baloldali kormánynak, amely valóban komoly szocialista programmal lép fel, egy nagyon hajlékony és többszörösen átszőtt hálózattal kellene rendelkeznie, amely több szervezetre és ugyancsak többféle civil társaságra támaszkodna, amelyek még nem arra vállalkoznak, hogy helyettesítsék az államot, hanem hogy kiegészítsék az államszervezet gépezetét. Emellett nagyon lényeges változásokra lenne szükség magán az államapparátuson belül is⁴⁴ ahhoz, hogy megakadályozzák a szabotázsakciókat a konzervatív elemek részéről az államapparátuson belül.

Az én széljegyzeteim mindehhez a következők: úgy hiszem, Ralphnak igaza van, amikor kimutatta, hogy a felkelés politikájának melyek a hiányosságai és hogy ez a politika mért nem kelthetett és kelt mindmáig kedvező politikai visszhangot, azokban az országokban, ahol a választási rendszer mélyen begyökerezett és elfogadott. Ugyanakkor úgy hiszem, nagyon meggyőzően érvelt amellett, hogy egy baloldali kormány milyen körülmények között választanának meg a hatalomba, továbbá, hogy milyen ellenállásba és kihívásokba ütközne, amennyiben megkezdene a szocialista reformok végrehajtását. Ezek a problémák jelentkeznenek mind az államapparátuson belül, mind az egész társadalomban is, mind a médiában, mind a konzervatív erők részéről, amelyek a kapitalista társadalmakban létrejöttek és megerősödtek⁴⁵. Ezek a gazdasági élet különböző területein jelentkezhetnek, így az ipar, a pénzügyek és a kereskedelem területén, ezek annál is inkább fenyegetők lehetnek, mivel ez a konzervatív tábor hatalmas forrásokkal rendelkezik, lévén, hogy a sajtó legnagyobb részét ők uralják, de ez érvényes a politikai élet és az ideológiai élet jó részére, így a jól kiépített politikai pártokat, társaságokat, és olyan szervezeteket, amelyeknek nagy a befolyásuk. Végül, úgy hiszem Ralphnak nagyon igaza volt, amikor különbséget tett a szociális reformokra törekvő pártok és a jobboldali szociáldemokrata pártok között, amelyekről Ralphnak nagyon rossz véleménye volt. A reformok politikája kezdetét jelentené a még átfogóbb változásoknak.⁴⁶

⁴⁴ Az elég idősök még emlékezhetnek a magyarországi 1945-47-es viszonyokra. (a szerk.)

⁴⁵ Schwarzmantel nem utal történeti példákra a múltból, pedig ezek igen beszédesek, mind a francia, mind a spanyol népfront idejéből (a szerk.).

⁴⁶ Schwarzmantel tanulmányának, előadásának terjedelmi okokból csak mintegy egyharmadát tudtuk közölni. Folytatni fogjuk (a szerk.).

A szociális kiegyenlítődés liberális illúziója

(Rövidítve)

A háború utáni korszakban, azt követően, hogy az USA-ban az 1930-as években oly heves viták bontakoztak ki, a szociológiában két nagyon ellentétes álláspont jelent meg az úgynevezett „tömegtársadalom” (mass society) kérdésében. Számos tudós úgy vélte, hogy ez a legjobb út a teljesebb demokrácia felé, szükségesnek ítélték a demokrácia fogalmának felülvizsgálását, amely értelmezés magába foglalta azt is, hogy az osztályharcot elavultnak tekintették. Mások viszont úgy ítélték, hogy az új viszonyok elfogadhatatlanul elnyomják a személyiségeket, egyéniségeket, és a rendszer egyfajta egyformaságot kényszerít rájuk. Mindkét irányzat egyetértett abban, hogy elutasítják a marxizmust és a forradalom minden lehetőségét.

A gondolkodók első csoportjába tartozott a nagyon befolyásos Ralf Dahrendorf.⁴⁷ Dahrendorf 1929-ben Hamburgban született és már nagyon fiatalon egy határozott náci-ellenes lett, később a háború után a megosztott Németországban a liberális gondolkodás elismert tudósa lett. Egyaránt egyetemi professzor lett Németországban és Nagy-Britanniában és rektora lett a híres Londoni Közgazdasági Egyetemnek (London School of Economics).⁴⁸ Dahrendorf 2009-ben halt meg.

Híressé vált könyvében, amely 1957-ben jelent meg: „Class and Class Conflict in an Industrial Society” (Osztály és osztályharc az ipari társadalomban) élesen bírálta és támadta a marxi stratégia alapvető tételeit. Dahrendorf ugyanakkor már kezdetben hibás útra tévedt, amikor azt állította, hogy a tulajdonról Marxnak szűken értelmezett, a legalitás keretei között maradt elképzelése volt. Vagyis, hogy Marx a kapitalizmust egyszerűen azonosította a magántulajdonnal. Ez azt jelentené, hogy ha megtörténnének illetve megtörténnének az államosítások, az a rendszer már nem lenne kapitalizmus. Kettős hiba: először is ott volt az orosz államkapitalizmus, amelyről azt mondták, hogy ez a „szocializmus a valóságban” és amikor ez a rendszer összeomlott, azt állították többen, hogy ezzel eltűnt minden további remény a szocializmus számára. Ez ismét felveti a régi vitakérdést az államosításokról és azok jellegéről.

Itt érünk el ahhoz a mítoszhoz, hogy az osztályfogalom, illetőleg az osztályok megléte elavult. Dahrendorf a marxizmus három kulcskérdését elemzi. Először, az osztályok polarizálódását. Dahrendorf hangsúlyozza, hogy Marxnak az a tétele, hogy az osztályok homogén formában megmaradnak, nem valósult meg. Dahrendorf ezzel szemben azt állítja, hogy a kapitalizmus továbbfejlődése ered-

---

⁴⁷ Dahrendorfnek úgy tudom, magyarul is megjelentek írásai, mindenesetre nagy hatással volt nálunk is és nagyobb irodalom keletkezett róla – megerősítették, hogy megjelent magyarul is. (a szerk.)

⁴⁸ Az LSE-nek korábban a híres Beveridge is rektora volt, H.J. Laski (életútját lásd Évkönyv 1993) – és számos ismert, később nagynevű ember került ki az egyetem padjaiból.

ményeként a gazdaságban és a társadalomban is különféle csoportok jöttek létre. Marx persze a kapitalizmus más korszakában élt és alkotott, és a kapitalizmus azóta jócskán átalakult. Dahrendorf szerint Marxnál a munkásosztály további gyarapodása és uniformizálódása előfeltétele volt az osztályharc kiéleződésének, amely végül is eljut a csúcsponthoz, a forradalomhoz. Dahrendorf hangsúlyozza, hogy a munkásosztálynak ez az uniformizálódása nem következett be.

A mi véleményünk szerint a munkásosztálynak ez az uniformizálódása időtényező, másfelől a térben is az egész világra kiterjed és összefügg a termelés módjával (megmarad a tőke is és a bérből élők ugyancsak). A bérből és fizetésből élők rétegződésének sokfélesége, valamint a munkahelyeken belül a munkaviszonyok sokfélesége az osztályon belül megerősíti az osztálynak nemcsak a létét, hanem a kibővülését is és nem azt jelenti, hogy az osztály eltűnt volna.

Dahrendorf ezután áttér a harmadik kérdéskörre, az osztályellentétek és osztályharc kiéleződésére. A 19. századbeli egységes osztály megszűnt és a szociális egyenlőség tétele a 20. századra eltűnt és mindez az osztályharcot és a forradalmakat lehetetlenné tette. Mindez magyarázza, hogy a társadalmi viszonyok miért fokozatosan változnak.

Mi azt állítjuk, hogy a szociális egyenlőség elterjedése nagyon szűk volt, mind időben, mind térben. Mindezt kemény harcok árán érték el. Ez a folyamat jelen korunkban visszajára fordult, így történik ez a nagy imperialista országokban is. Ez azután az osztályharcot világméretűvé és kiterjedésűvé teszi, aminek napjainkban állandóan tanúi lehetünk. Dahrendorf számára nem az osztály kategória a fontos, hanem egyfelől az állam-tekintély, másfelől az egyének (individuals) szabadsága. És ez a viszony jellemző a modern struktúrára és a modern társadalomra. Dahrendorf szerint a konfliktusok elkerülhetetlenek és kívánatosak. Ezeknek a konfliktusoknak a jelentőségét Dahrendorf túlértékeli. . . Dahrendorfnál a mi szavainkkal élve egy ember alárendelt pozícióban lehet egy gyárban, de ugyanakkor fontos lehet egy civil társaságnál, avagy egy hivatalnál, intézetnél beosztott lehet, egy másik ember pedig fontos beosztásban lehet. Ez a megítélés relatívává teszi és mérsékli a konfliktusoknak az intenzitását. Ez az elemzés azután teljességgel kizárja a forradalmi kirobbanások lehetőségét, amelyek gyorsíthatnák a szociális változásokat az állandóan változó világban. Dahrendorf csak individuumokat lát, az osztályakciókat kizárja, miként a tömegakciókat is, függetlenül attól, hogy ezek a tömegek osztályöntudatosak-e vagy sem. Ezért óvatosoknak kell lennünk a Dahrendorf elemzésekkel, illetőleg azokkal, akik a jelen társadalmakban csak az egyének konfliktusait látatják és látják, mert ezek a jelenlegi társadalmat állandónak vélik, sőt védelmezik is.

Forrás: The Liberal Illusion of Social Integration. Bulletin Internationalist, 2013 december.

GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A MUNKÁSSÁG

Artner Annamária

Munkanélküliség és ifjúság Európában¹

1. Bevezető

Az ifjúsági munkanélküliséget a főáramú szakirodalomban, de még inkább a politikában a mai napig többnyire mint önálló, az egész gazdasági-társadalmi rendszer működési módjától és fennakadásaitól többé-kevésbé elszigetelt kérdést kezelik. Az európai helyzettel foglalkozó cikkünk ezen a partikularizmuson igyekszik enyhíteni a vizsgálati spektrum tágítására törekedve.

2. Amit a fiatalok munkanélküliségéről első megközelítésben tudni kell

A munkanélküliséget az ILO definíció szerint az aktív (munkát kereső, és munkába állni kész) munkanélküliek adják, az ő számuknak a gazdaságilag aktívakhoz (a foglalkoztatott és aktív munkanélküliek összegéhez) mért aránya pedig a *munkanélküliségi ráta*. Mivel a 25 év alatti fiatalok körében az idősebb korosztályokhoz képest aránylag többen járnak iskolába, a fiatalok gazdasági aktivitása az idősebbeknél kisebb, munkanélküliségi rátájuk pedig eleve nagyobb. Ezért az ifjúsági munkanélküliség alakulása jóval bonyolultabb elemzést igényel, mint az idősebbeké. E cikkben különböző elemzési módszerekkel járjuk körbe a fiatalok (15-24 évesek) munkanélküliségének kérdését, összevetve azt az idősebbek (25-64/74 évesek) munkaerőpiaci helyzetét jellemző adatokkal.

Az első és a legtöbbet hangoztatott megközelítésben a fiatalok munkanélkülisége a jelenlegi válságban drámaian nőtt. Az EU27 átlagában az Eurostat adatai szerint a 25 évnél fiatalabbak munkanélküliségi rátája 2007 és 2012 között 15,7 százalékról 22,7 százalékra, 2013 első felében pedig még tovább, 23 százalék fölé emelkedett. Ez a ráta több mint kétszer akkora, mint az idősebbeké, amely 2013 nyarán 9,6-9,7 százalék volt. Magyarországon a fiatalok munkanélküliségi rátája 2007-ben 18,1 százalékot ért el, 2013 júniusában pedig már 28,2 százalékot.

A fiatalok foglalkoztatási helyzete labilisabb, mint az idősebbeké, gyakrabban

---

¹ A tanulmány a 104210 K jelű OTKA-projekt keretében folyó kutatás alapján készült, bővebb változata megjelent a Közgazdasági Szemle Közgazdasági Szemle LX. évf., 2013. decemberi számában.

alkalmazzák őket határozott munkaidős szerződéssel vagy részmunkaidőben. A korosztályi létszámhoz (tehát nem a munkanélküliek létszámához) viszonyítva még a hosszú távú munkanélküliek aránya is nagyobb körökben, mint a felnőt-teknél.

Már a 70-es évektől felfigyeltek azonban arra, először inkább csak Latin-Ame-rikában, majd Európában elsőként az Egyesült Királyságban, hogy a fiatalok egy jelentős része nem keres ugyan munkát, ezért nem („aktív”) munkanélküli, vi- szont nem is jár iskolába vagy valamilyen tanfolyamra. Ezt a csoportot és az aktív munkanélkülieket együtt nevezték el sem-sem nemzedéknek, angol rövidítéssel „NEET”-nek (neither in employment nor in education or training). Magyar rövi- dítésként a továbbiakban a „MIKK”-et használjuk (*Munkán, Iskolán, Képzésen Kívül*). Mára, nem függetlenül attól, hogy a válság miatt általában is megnőtt a munkanélküliség, az EU intézményei is felfigyeltek erre a problémára. 2012-ben 5,6 millió 15-24 éves aktív munkanélküli volt az Unióban, de ugyanebben a kor- osztályban a MIKK-ek száma megközelítette a 7,4 milliót. Még aggasztóbb azon- ban, hogy a 25-29 évesek között további 6,6 millió MIKK található. De mekkora súlyú problémát jelent ez valójában?

A munkanélküliségi rátával ellentétben, amelyet a gazdaságilag aktív korcsor- portos népességre vetítenek, a MIKK-rátát („NEET-rate”) a teljes korcsoportos népességre számítják ki.

2012-ben az EU-ban a MIKK-ráta a 15-24 évesek esetében 13,2 százalék, a 25-29 évesek esetében 20,6 százalék volt. Magyarország esetében a helyzet sú- lyosabb, rendre 14,7 és 26 százalék a megfelelő adat. Európai szinten a MIKK-ek miatt jelentkező gazdasági veszteség és költség 2008 és 2011 között 34 milliárd euróval nőtt, és elérte a 153 milliárd eurót, ami a GDP 1,2 százalékával egyenlő. Magyarországon ez az összeg 2,1 milliárd euróra, a GDP 2,12 százalékára tehető (Eurofound [2012] 78-79. o.)

A fiatalok munkaerőpiaci helyzetének megítéléséhez azonban ezek a számok önmagukban nem elegendők.

3. Az ifjúsági munkanélküliségtől az általános munkaerőpiaci problémáig

Bár a válság miatt a fiatalok munkanélkülisége különösen drámai képet fest, helyzetükről még többet tudunk meg, ha azt hosszabb távon (visszatekintve) és más korcsoportokéval összevetve is vizsgáljuk. A különböző összehasonlítások ugyanis számottevően árnyalják a képet.

Ennek érdekében 4 szempontú elemzést végzünk:

- A fiatal munkanélküliségi ráta hosszabb távú alakulása.
- A fiatal és a teljes munkanélküliség abszolút szintje és változása a válság hatására, illetve a fiatal munkanélküliek aránya az összes munkanélkülín belül. (Ifjúsági munkanélküliség arány – IMA) Ezt az arány összehasonlít-

juk a fiatalok népességen belüli arányával is (relatív ifjúsági munkanélküliség – RIM)

- Ezek után közelebbről megvizsgáljuk a MIKK-ráta korcsoportonkénti és időbeli alakulását, és
- kísérletet teszünk az idősebb MIKK-ek arányának megbecsülésére is.

3.1 A fiatalok munkanélküliségi rátája

Az Eurostat adatai a 15 tagú EU és a 17 tagú eurózóna esetében mennek vissza az 1990-es évek közepéig. Ebből az derül ki, hogy akkor a fiatalok munkanélküliségi rátája nem volt lényegesen alacsonyabb, mint ma, hiszen 1995-96-ban mindkét országocsoport esetében 20-21 százalék körül alakult, szemben a 2012-es 22-23 százalékkal. 2001-re a ráta 14-15 százalékra mérséklődött. Az EU27-re 2000-től vannak aggregát adataink. Ettől az évtől kezdve e három országocsoport (EU15, Euro17, EU27) rátája együtt mozog: 2004-2005-ig nőtt, majd a válság előtti pár évben (a hitelboomra épülő jó konjunktúra éveiben) csökkent. 2008-tól a ráta ismét megugrott, és visszatért a 2000-tól tapasztalt *növekvő trendhez*. A 2001 és 2012 között eltelt 12 évben tehát csupán 3, de az EU15 esetében csupán 2 év volt, amikor a ráta esett, és csak az újonnan csatlakozó országokat is tartalmazó EU27 esetében találunk 2 olyan évet, amikor a ráta kisebb volt, mint 2000 óta bármikor. Mindez az ifjúsági munkanélküliség tendenciális (tehát nemcsak a válság miatt bekövetkező) növekedésére utal. A fiatalok munkanélkülisége tehát jelentős, emelkedő, de ez a *tendencia* egyáltalán nem az utóbbi évek terméke, nem a válság rovására írható.

A csoportátlagok azonban jelentős különbségeket takarnak. A három Balti ország, Szlovénia és Magyarország valamint a legújabb tagország, Horvátország fiatal munkanélküliségi rátája ma jelentősen magasabb, mint valaha az elmúlt másfél évtizedben, de Lengyelország, Románia és Bulgária már produkált a maihoz hasonló, vagy attól magasabb rátát a 2000-es évek elején.

Megállapíthatjuk, hogy bár a fiatalok munkanélküliségi rátája az EU-ban magas és a válság hatására növekvő, de fejlettségtől függően különböző mértékben, valamint, hogy *sem a magas ráta jelensége és szintje, sem a ráta növekvő tendenciája nem új keletű*.

3.2 A fiatal munkanélküliek száma és aránya

2008 és 2013 első negyedéve között az Unió 25 év alatti munkanélkülijeinek száma 1,6 millióval, 40 százalékkal nőtt, míg az idősebbeké ennél gyorsabban, 8,7 millióval, vagyis 72 százalékkal. A fiatal munkanélküliek száma ráadásul a 2000-es évek elejéhez képest is kisebb mértékben nőtt, mint az idősebbeké.

A súlyos ifjúsági munkanélküliségéről hírhedt Spanyolországban a fent jelzett időszakban közel megduplázódott, majdnem félmillióval nőtt a 25 év alatti munkanélküliek száma, de 2013 első negyedévében ez a szám még így is alacsonyabb,

mint az 1980-as évek második felében vagy 1995 közepén volt. Az idősebb munkanélküliek száma viszont 2007-hez képest jóval nagyobb ütemben nőtt, és gyorsabb ütemben nőtt a válság előtti időkhöz képest is, és mára messze meghaladja az elmúlt 3 évtized csúcserőtekeit. Igaz ez az euró-zóna más válságországaira, így Görögországra, Olaszországra, Írországra, Portugáliára is. A kelet-európai új tagországok esetében a válság hatására az idősebb munkanélküliek száma részben dinamikusabban, részben hasonló ütemben nőtt, mint a fiataloké. A fiatal munkanélküliek számának aránylagos növekedése inkább a fejlettebb országokban haladta meg az idősebbekét úgy a válság elmúlt 5 évében, mint a 2000-es évek elejéhez képest.

Ennek ellenére általánosan elfogadott vélemény, hogy a fiatalok munkanélkülisége érzékenyebben reagál a válságokra, vagyis válság idején gyorsabban nő, mint a teljes munkanélküliség, illetve – ami ugyanez más relációval kifejezve – mint az idősebb korosztályok munkanélkülisége (OECD [2008], ILO [2010], Choudhry et al [2011], Bell – Blanchflower [2011]). Ezt az eredményt a fiatalok munkanélküliségi rátája százalékpontos változásának elemzése adja. Ez a módszer azonban problematikus. Egyfelől azért, mert, mint azt fentebb jeleztük, a fiatalok munkanélküliségi rátája a népességszámukhoz képest kis aktivitási arány miatt eleve is magasabb, mint a felnőtteké. Ezért egyes kutatók (pl. Choudhry et al [2011]) az elemzésekben a fiatalok munkanélküliségi rátájában a nevezőt a korosztályi népesség létszámára cserélték. Ez azonban nem oldja meg, csupán újabbra cseréli a problémát, hiszen a fiatal és felnőtt lakosság munkanélküliségi rátája ebben az esetben sem lesz egynemű, és így problémamentesen összehasonlítható. De a ráták különböző tartalma mellett a százalékpontra alapozott számítás önmagában is vitatható. Mint O’Higgins [2001, 2010] többször is megjegyzi, a százalékpontos változás – amennyiben az ILO-féle munkanélküliségi rátákkal számolnak – drámaibb képet fest a fiatalok esetében az eleve magasabb ráta miatt.

A százalékpont tehát önmagában nem tájékoztat kimerítően a vizsgált ráta változásának mértékéről. Arra alkalmasabb a ráta változásának *százalékos* mértékét használni. (Hány százalékkal nőtt a munkanélküliségi ráta a fiatalok, és hány százalékkal az idősebbek körében.) Összehasonlítva az Unió 24 tagországa és az USA korosztályonkénti munkanélküliségi rátáinak növekedési ütemét 2005-2009 között, O’Higgins [2010] megállapítja, hogy a fiatalok munkanélküliségi rátájának a felnőttekéhez mért elaszticitása egynél kisebb (tehát a fiatalok munkanélküliségi rátája lassabban nő, mint az idősebbeké). Hasonló eredményre jutunk az OECD-átlagok 1970 és 2011 közötti vizsgálata alapján: e bő három évtized többségében a fiatalok munkanélküliségi rátája százalékban (tehát nem százalékpontban) mérve kisebb mértékben nőtt, mint a teljes munkanélküliségi ráta.

Még egyszerűbbnek tartjuk azonban a fiatalok munkanélküliségének relatív súlya meghatározásakor annak vizsgálatát, hogyan alakul a 15-24 éves munkanélküliek aránya az összes (15-74 éves) munkanélkulin belül. Ezt az arányszámot a továbbiakban „ifjúsági munkanélküliségi arány”-nak (IMA) nevezzük.

Ennek az aránynak a vizsgálatával a következő eredmények adódnak. Először

is: az IMA az EU átlagában, és minden országában *csökkent* a jelenlegi válság során (tehát 2008-tól). Másodszor az IMA az EU *kevésbé fejlett* országainak szinte mindegyikében *hosszabb távon is csökkenő* trendet mutat.

Az EU átlagában (27 vagy 28 ország) az IMA növekedett ugyan a 2000-es évek közepén kezdődő, hitel alapú fellendüléssel, de ez a növekedés csak a válság első évéig (2008-ig) tartott, amikor elérte a 25 százalékot. Ezt követően csökkenés következett. Az EU mai tagországai közül Észtország mellett csak 7 fejlett országban² volt nagyobb az IMA 2012-ben, mint 2000-ben. A kelet-európai immár 11 új tagország túlnyomó többsége is mutatott a 2012-esnél magasabb IMA-t legalább egy évben a válság előtt. Fontos felhívni rá a figyelmet, hogy a fiatal munkanélküliek arányának hosszabb távú csökkenése különösen erőteljes azokban az országokban (pl. Spanyolország és Görögország), amelyeket pedig a fiatal munkanélküliséggel kapcsolatban éppen a legrosszabb helyzetüként szokás emlegetni.

Általánosságban megállapíthatjuk tehát, hogy egyrészt – ellentétben a fiatal munkanélküliség drámaiságáról szóló narratívák által sugallt képpel – a válság hatására a fiatalok aránya szinte minden országban *csökkent* a munkanélküliek között, másrészt azonban *hosszabb távon* (az elmúlt bő évtizedben) a fiatalok munkanélküliségének relatív súlya a kevésbé fejlett országokban általában csökkenő, *a fejlettebbekben viszont általában növekvő hajlamú* volt. Ez utóbbi szempontból tehát az ifjúsági munkanélküliség nem a fejletlenebb, hanem éppen a fejlettebb EU-országokban jelent nagyobb gondot. Nehéz elképzelni, hogy ez a tény nem játszik szerepet abban, hogy az EU-n belül az utóbbi időben nagyobb figyelem fordul az ifjúsági munkanélküliségre.

Am az IMA csökkenését magyarázhatja a fiatalok népességen belüli arányának csökkenése is. Ezért megvizsgáltuk az IMA és a népességi arány változásának viszonyát. A népességi arány számításánál ugyanazt a korosztályt, tehát a 15-74 éves népességet vettük alapul, amit a munkanélküliségi ráták számításánál is alapul vesznek. A fiatalok népességi aránya tehát a 15-24 éves korosztálynak a 15-74 éves korosztályon belüli arányára vonatkozik. Az IMA-t és az így definiált népességi arányt összevető rátát „relatív ifjúsági munkanélküliségnek” (RIM) nevezzük.

Az EU27-re 2000-től állnak rendelkezésre aggregát adatok. Az EU összességében a 15-24 éves korosztály részesedése a 15-74 éves korosztályból hosszú évek, így 2000 óta is csökken. Az IMA azonban, mint fentebb láttuk, 2000 után hullámzásokat is mutat. Ennek megfelelően a RIM is hullámzott: nőtt a válság előtti és csökkent az azt követő években. 2012-ben azonban alacsonyabb volt, mint az azt megelőző 12 évben bármikor.

Arra jutottunk tehát, hogy az IMA változásait *nem* a fiatal korosztály létszámának alakulása határozta meg. A korcsoportai súlyok e viszonylagos irrelevanciájára vonatkozó megállapításunk egybevág Korenman – Neumark ([2000] 97. o.) eredményeivel, akik 15 OECD-ország 1970 és 1994 közti munkanélküliségi ada-

² Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország.

tainak vizsgálata alapján jutottak arra a következtetésre, hogy „a fiatalok munkanélküliségi rátája sokkal inkább reagál az általános munkaerőpiaci javulásra, mint a korcsoport-létszám csökkenésére.”

Hasonlóan az IMA-átlaghoz, a RIM-átlag mögött is az országcsoportok különbségei húzódnak meg. 2012-ben a RIM alacsonyabb vagy hasonló szinten állt az EU 15 kevésbé fejlett országában (a Horvátország nélkül vett 10 kelet-európai, valamint az euróválsággal érintett 5 régebbi tagországban) mint az 1990-es évek végén. Ugyanez azonban legfeljebb 3 országra mondható el a 10 legfejlettebb³ tagország közül. Vagyis, a fejlett országok többségének RIM-értéke, annak ellenére, hogy 2008 után csökkent, 2012-ben még mindig magasabb volt, mint a 1990-es évek végén.

Mindez megerősíti azt a korábbiakban is megfogalmazott állítást, hogy *a fiatalok munkanélküliségének relatív jelentősége elsősorban az EU fejlettebb országaiban nőtt*. Ennek magyarázatául szolgálhatnak a migrációs trendek, nevezetesen, hogy a keleti, illetve fejletlenebb tagországokból a fejlettebbekbe áramlik a fiatal munkaerő. Bár itt további vizsgálatok szükségesek, megjegyezzük, hogy egy ilyen következtetésnek ellentmond a spanyol eset. Spanyolországba köztudottan nagyszámú bevándorló érkezett a 2000-es évek második felének hitelalapú fellendülése során, a fiatalok munkanélküliségének súlya – mint láttuk – mégis minden szempontból csökkent nemcsak a válság után, de már előtte is. A spanyol RIM 1998 és 2012 között szinte folyamatos csökkenéssel 2,3-ról 1,4-re esett. További, talán még valószínűbb magyarázattal szolgálhat a fiatalok felsőbb szintű, iskolarendszerű képzésben való részvételének növekedése a kevésbé fejlett tagországokban. A magyar példa alapján erre utal a tanuláshoz, mint a munkalehetőségek hiányára adott válasznak a bemutatása (Berde – Petró [2000]), valamint az a fejlődéssel járó történelmi tendencia, hogy a munkába állás ideje kitolódik (Laki [2002]).

Akármi is az indok – amelyek feltárását további kutatásoknak kell elvégezniük – eddigi eredményeink lényege mindenesetre változatlanul az, hogy az ifjúsági munkanélküliség relatív szintje elsősorban a fejlettebb országokban nőtt az elmúlt bő évtizedben.

Mindezek alapján megállapítható az is, hogy az ifjúsági munkanélküliségnek szentelt kitüntetett figyelem a behatóbb, a munkaerőpiac egészére vonatkozó elemzés alapján nem teljesen indokolt, hiszen *az idősebbek munkanélkülisége még a fiatalokénál is jobban nőtt*. Ezzel azonban még nem értünk az ifjúságot fenyegető munkaerőpiaci veszélyek feltárásának végéhez.

Eddig ugyanis az ILO definíció szerinti, tehát „aktív” munkanélküliségi rátákat vizsgáltuk. A „munkátlanlás” azonban messze nem azonos az aktív munkanélküliséggel. A tétlen, nem tanuló, de nem is dolgozó emberek tömege nő, és ez a helyzet – úgy tűnik – elsősorban a fiatalokat érinti. Ezért a következő alfejezetben ezt a kérdéskört, tehát a MIKK-problémát vizsgáljuk meg.

³ Ausztria, a Benelux-országok, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország.

3.3 Az ifjúsági MIKK-probléma

Mint az előzőekből láttuk, a válság nem generálta, legfeljebb a némiképpen súlyosította az európai munkaerőpiac problémáit a válság előtti évekhez képest. Ezzel magára vonta a politika figyelmét is, amelyet a válság előtti „buborék-évek” elaltattak. Így került előtérbe a MIKK-kérdés, pedig – mint korábban említettük – azt már a 70-es években azonosították. Ennek ellenére még az 1990-es években is inkább csak „latin” (fejlődő világbeli) problémaként, illetve – mint az Egyesült Királyságban – lelkes kutatók speciális témájaként jelent meg a szakirodalomban (Diez de Medina [2001], Filgueira – Fuentes [2001], Clark – Summers [1978]), anélkül, hogy az európai kormányok vagy az EU intézményei különösebb figyelmet szenteltek volna neki. Még a válság első éveiben is – hasonlóan a fiatalok „aktív” munkanélküliségének problémájához – inkább csak spanyol, majd görög sajátosságnak tűnt. Ahogy nőtt azonban a munkanélküliség általános mértéke az EU-ban, úgy súlyosbodott – bár mint láttuk, nem arányosan – a fiatalok problémája, elérve azt a szintet, ami kikövetelte a kitüntetett figyelmet. A késedelem oka nem utolsó sorban az volt, hogy a válság hatására folytatott tűzoltó politikákban a munkahelyek megőrzése volt a cél, a munkahelyteremtésre – amely az újonnan piacra lépők, így különösen a fiatalok számára a legfontosabb – vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé fordítottak gondot. Ennek következményeként a fiatalok *foglalkoztatási rátája* sokkal gyorsabban esett, mint az idősebb korosztályoké. Az EU27 átlagában 2008 és 2012 között a foglalkoztatási ráta a 15-24 éves korosztályban 37,3 százalékról 32,9 százalékra, miközben a 25-64 éves korosztályban 79,5-ről csak 77,2 százalékra csökkent. Az 55-64 évesek foglalkoztatási rátája ezenközben még nőtt is.

További, az európai munkaerőpiac más problémáihoz hasonlóan nem új keletű, de a válság hatására reflektorfénybe kerülő probléma a 15-24 évesek oktatási részvételének elégtelensége. E korosztály oktatásban való részvételének aránya az EU27 átlagában 1998 óta (az Eurostat eddig közöl visszamenőleg adatokat) egészen 2005-ig dinamikusan nőtt. 2006-ban az arány hirtelen visszaesett. Azt ezt követően meginduló fejlődés már jóval kisebb ütemű volt, mint korábban és a 2005-ös csúcspontot (60,2%) csak 2009-re érte el⁴.

De talán még mind ez sem lett volna elég a korosztállyal való törődésre, ha nincsenek azok a megszorítások (pl. tandíjemelések) elleni megmozdulások és zavargások, amelyekben a fiatalok nagy számban és arányban vettek részt, sőt nemegyszer vezető szerepet játszottak.

Ellentétben az „aktív” munkanélküliséggel, a MIKK-probléma mind méreteiben, arányaiban, mind tendenciájában súlyosabb a kevésbé fejlett, mint a fejlett uniós tagországokban. A legfejlettebb 10 tagország⁵ aránya az EU27 összes fiatal MIKK-jén belül csökkenő, 2011-ben 35,3 százalékot tett ki.

A fiatal (15-34 éves) MIKK-ekről az Eurostat 2000-ig visszamenőleg közöl

⁴ Eurostat statistics by theme, Participation rates in education by age and sex.

⁵ Ausztria, a Benelux-országok, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország.

adatokat. Ezek szerint a MIKK-ráta a válság hatására nőtt, de – hasonlóan az ifjúsági munkanélküliséghez – még 2012-ben sem volt lényegesen magasabb, mint a 2000-es évek elején, sőt a 15-19 éves korosztályban még némi mérséklődést is tapasztalunk. A 2000-es évek közepi jó konjunktúrának köszönhető csökkenést tehát a válság lényegében csak visszakorrigálta, a 2000-es évek eleji szintre emelve a MIKK-rátákat.

A MIKK-probléma súlyosabb, mint a konvencionális értelemben vett „aktív” munkanélküliség, és a munkanélküliség problémájának mélyülését, a fiataloknak a munkaerőpiactól, sőt a társadalomtól való elfordulásának tendenciáját rejti.

Először is – bár képzettségtől függően jelentős különbségekkel találkozunk, mégis általában elmondható, hogy – a fiatalokat könnyebben bocsátják el, aminek oka, hogy nagyobb arányban alkalmazzák őket kevésbé biztos foglalkoztatási formákban (határozott idejű szerződés, részmunkaidő, gyakornoki állás és egyéb „prekárius” formák), mint az idősebbeket. Tapasztalatlanságuk miatt – amelynek orvoslása a munkaadóktól időt és pénzt igényelne – nehezebben is találnak munkát. Ez a perspektívatlanság üzenetét hordozza számukra, annak érzetét, hogy nincs – de legalábbis kevés – amit nyerhetnek, és amit veszíthetnek. Másodszor, a munkalehetőségek szűkülése, vagy nem elég dinamikus bővülése, a gyorsan változó-fejlődő technológiákkal és termelési struktúrával együtt a foglalkoztathatóságot növekvő mértékben a képzettség szintje, specifikuma függvényévé teszi. Ez azzal jár, hogy az újonnan a munkaerőpiacra lépőknek fokozódó mértékben kell alárendelniük magukat – személyes vágyaikat, elképzeléseiket, érdeklődésüket, tehetségüket – a piac igényeinek, vagy, direktbben fogalmazva, a cégek profitabilitásának. Ha a munkavállaló fenn akarja magát tartani, pénzt kell keresnie, méghozzá a munkaerőpiaci trendek és a jóléti állam leépülése miatt egyre romló feltételek között. A nyomott bérek és csökkenő szociális ellátások mind kisebb teret adnak a bér munka és az önmegvalósítás közti manőverezésre. Így – és ez egy fiatal számára különösen kiábrándító lehet – a közvetlen létfenntartásnak a tágabb értelemben vett létezés növekvő mértékű feladása az ára. Ez családottságot, haragot és a társadalomtól való elfordulást eredményez a boldogulásukat nem találó a fiataloknál. Harmadszor, a fiatalok társadalmi kötöttsége kisebb, mint az időseké, hiszen többnyire nincs gyermekük, vagyonuk, társadalmi pozíciójuk, amiért felelősséget éreznének, miközben valamiféle háttérrel még biztosít számukra az őket felnevelő család.

Mindez oda vezet, hogy könnyebben adnak utat társadalmi elégedetlenségüknek, és/vagy hamarabb fordulnak az önpusztító életformák felé, mint az idősebb, tapasztaltabb, „valamit már elért” korosztályok. Egy ilyen nemzedék veszélyes a status quo-ra. Elég, ha az elmúlt 5 év európai és amerikai mozgalmaira és tüntetéseire gondolunk. Bár a fiatalok nem azonosak a tiltakozó tömegekkel, gyakra motorjai az eseményeknek, miként 1968-ban is voltak. Főként azokban az országokban, ahol a válság különösen súlyos teherrel nehezedik a lakosságra, a fiatalokat eltartó szülőkre, és ahol a demokratikus érdekérvényesítés intézményei viszonylag fejletlenek.

3.4 A munkaerőpiac általában – MIKK-ek mindenütt

Hangsúlyozni kell, hogy a fiatalok romló munkaerőpiaci integráltsága mögött a munkaerőpiac általános állapotának romlása rejlik. A II. világháború óta soha nem volt annyi munkanélküli Európában, mint napjainkban. 2009 óta az EU15-ök munkanélkülisége meghaladja a II. világháború utáni időszakban valaha elért legmagasabb értéket. Akkor, 1994-ben, 17,7 millió 15-74 éves munkanélküli volt, ami a gazdaságilag aktív lakosság 10,5 százalékával ért fel. 2012 júliusában a megfelelő adatok rendre 21,7 millió és 11,2 százalék⁶. Az EU27-re 2000-tól közöl adatokat az Eurostat. A válság előtti legrosszabb év 2004 volt, amikor a munkanélküliség elérte a 9,3 százalékot, ami 21,2 millió főt jelentett. 2013 júliusában ennél 5,2 millió fővel többen voltak munka nélkül és a munkanélküliségi ráta 10,9 százalékon állt⁷.

Felmerül a kérdés, hogy ha az „aktív” munkanélküliség általában ilyen magas, akkor mekkora lehet a MIKK-ek tábora általában, illetve az idősebb korosztályokban.

Az Eurostat csak a 15-34 éves korú MIKK-ekre közöl adatot, ezért saját kalkulációt készítettünk az idősebb MIKK-ek arányára vonatkozóan. Az adatokból a következőket szűrhetjük le:

2007 és 2011 között a MIKK-arány a fiatalabb (15-34 éves) korcsoportokban nőtt, a 35 éves és idősebb korosztályokban viszont mérséklődött. Ennyiben a fiatalokra irányuló fokozottabb figyelem indokolt.

A 15-19 éves korosztályt leszámítva, amelynek többsége még tanköteles, a MIKK-ráta a legalacsonyabb a 35-54 éves korosztályban, és legnagyobb az 55-64 éves korcsoportban.

A fiatalabbak között 2011-ben a 25-34 évesek körében volt a legmagasabb a MIKK-ráta. Megjegyzendő, hogy ennek ellenére az Európai Bizottság Ifjúsági Garancia Programja csak a 15-24 éves korosztályt célozza.

Messze a legfőbb tanulság azonban az, hogy az idősebb korosztályokban is magas, és a fiatalabbakhoz képest nem lényegesen alacsonyabb a MIKK-arány. Míg a fiatal munkanélküliségi ráta több mint kétszer magasabb a felnőttek rátájánál, addig a MIKK-rátákban (a 15-19 éves, túlnyomórészt még iskolás korosztályt most sem számítva) viszonylag kicsi az eltérés, akár százalékpontban, akár százalékban mérjük is ezt a különbséget. A 35-64 éves korosztályban 2011-ben 37-39 millió ember nem dolgozik, de nem is tanul vagy vesz részt szakképzésben. A legaktívabb, 35-54 éves korcsoportban ez a szám kb. 23 millió. (A 15-64 évesek körében 57-59 millió MIKK-kel számolhatunk.) Ennek tükrében a fiatal MIKK-ek problémája némiképpen eltűzöttnek, de legalábbis az idősebb MIKK-ek problémája elhanyagoltnak tűnik.

További kutatások szükségesek a MIKK-eken belüli csoportokra vonatkozóan,

⁶ Eurostat. Statistics by theme. Unemployment by sex and age groups – annual and monthly average, [1,000 persons and unemployment rate, seasonally not adjusted data].

⁷ Ibid.

tekintve, hogy a teljes inaktivitást nemcsak a társadalomtól való elfordulás, hanem pl. betegség vagy gyermekgondozás is indokolhatja. Valószínű, hogy az idősebb korosztályokban az ilyen okok miatt MIKK-nek számítók aránya nagyobb, tehát a fiatal MIKK-ek körében a társadalmi tevékenységekből való kiszorulás és a vele hosszabb távon járó társadalmi marginalizáció veszélye fokozott. Ez is indokolja a 25 év alattiakra irányuló kiemelt figyelmet a politika részéről.

Ezen túlmenően további kutatások szükségesek az idősebb generációk MIKK-rátájának hosszabb távú alakulására, valamint az e rátában a különböző tagországok között mutatkozó különbségekre vonatkozóan is. Hipotézisként megfogalmazható, hogy a kevésbé fejlett országokban ez a ráta a kiterjedtebb informális gazdaság miatt magasabb, mint a fejlettekben, bár az informális gazdaság szerepére a fiatalok MIKK-arányának megítélésekor is figyelmet kell fordítani.

Mindezzel együtt is a fent bemutatott ráták és folyamatok arra utalnak, hogy a fiatal munkanélküliek és MIKK-probléma nem választható el az idősebbek munkaerőpiaci helyzetének problémáitól. Az idősebb generációk, a „szülők”, munkanélkülisége, kereseti viszonyaik, munkakörülményeik és perspektíváik meghatározó jelentőséggel bírnak a MIKK-ké válásra, és a MIKK-jelenség fenn tarthatóságára, illetve orvoslására. Az ifjúsági MIKK-probléma csak a jéghegy csúcsa, a válság munkakereslet csökkentő hatásán túl a kielégítő munkalehetőségek hosszú távú, és nem csak a fiatalokat érintő tendenciális hanyatlásának jelzője. Az OECD.Stat Extracts adatai szerint az EU 21 országának átlagában a 15-64 évesek foglalkoztatási rátája ma alacsonyabb, mint az 1960-as években volt. Az 1970-es évek válsága következtében 58-59 százalékra zuhanó foglalkoztatási ráta 1982 után ismét növekedésnek indult, de ez nagy mértékben a részmunkaidősök – ezen belül a nem önként részmunkaidőben dolgozók – valamint az egyéb atipikus foglalkoztatási formák aránynövekedéséből adódott.

Konklúzió

Az ifjúsági munkanélküliség problémája nem új Európában, még ha a válság hatására mértéke a válság előtti évekhez képest meg is nőtt. Az idősebbek munkanélkülisége azonban még jobban emelkedett, a fiatalok aránya az összes munkanélkülilin belül az országok többségében hosszútávon csökkenő, sőt, még a válság idején is csökkent. Aránynövekedést jellemzően a fejlettebb országokban tapasztalhatunk. Mivel a fiatalok a szűkülő munkaerőpiac „új belépői”, az ifjúsági munkanélküliség a hosszútávon csökkenő bért munka-szükséglet „természetes” megjelenési formája. E helyzet következménye az az aggasztó trend, hogy a munkaerőpiacon és képzési formákon kívül kallódó fiatalok (MIKK-ek) száma és aránya nő. Ezért az „aktív” munkanélküliek helyett célszerű ezt a társadalmi csoportot állítani az elemzések és politikák fókuszába. Az Unió az Ifjúsági Garancia Programmal ezt meg is teszi. A munkanélküli és képzésben sem részt vevő felnőttek aránya azonban nem lényegesen kisebb, sőt, a 29-34 éves korosztályban

még nagyobb is, mint a 25 év alattiak esetében, akikre a YGS vonatkozik. Ha emellett figyelembe vesszük az általános munkanélküliség hosszútávon növekvő tendenciáját, a munkafeltételek és szociális helyzet ezzel járó romlását, akkor jogosnak tűnik a fiatal munkanélküliség elszigetelt kezelésének elégtelenségére vonatkozó kritika. Ezért a komplexebb, az egész munkaerőpiac összefüggésrendszerét vizsgáló elemzési módszerekre és az ezek alapján születő megoldási javaslatokra, mint például a feltétel nélküli alapjövedelem, érdemes nagyobb figyelmet fordítani.

Irodalom

Bell, D. N. F. – Blanchflower, D. G. [2011]: Young people and the Great Recession. *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 27, Number 2, 2011, pp. 241–267

Berde Éva – Petró Katalin [2000]: A munkanélküliség paradoxonja. *Statisztikai Szemle*, No 7. 521–535. o.

Choudhry, M.T. – Marelli, E. – Signorelli, M. [2011]: *Youth Unemployment and the Impact of Financial Crises*. <http://www.eco.unibs.it/~emarelli/IJM%202011.pdf> (Letöltve: 2013. június 15.)

Clark, K. B. – Summers, L. [1978]: The Dynamics of Youth Unemployment. Working Paper No. 274 *NBER Working Paper Series*. <http://www.nber.org/papers/w0274> (Letöltve: 2013. június 5.)

ILO [2010]: *Global employment trends for youth*. International Labour Organization, Geneva. August 2010. ISBN 978-92-2-123855-3

Korenman, S. – Neumark, D. [2000]: Cohort Crowding and Youth Labour Markets (A Cross-National Analysis). In: David G. Blanchflower – Richard B. Freeman (eds.): *Youth Employment and Joblessness in Advanced Countries*. University of Chicago Press Volume ISBN: 0-226-05658-9, January 2000, pp. 57-106.

Laki László [2002]: Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002. 53-101. o.

O’Higgins, N. [2010]: The impact of the economic and financial crisis on youth employment: Measures for labour market recovery in the European Union, Canada and the United States. *Employment Working Paper* No. 70, ILO, Geneva. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_154365.pdf (Letöltve: 2013. március 24.)

OECD [2008]: *OECD Employment outlook*. Paris. ISBN 978-92-64-04632-0.

* * *

Az európai szakszervezetek ereje és gyengesége a gazdasági válság idején

(Rövidíve)

A szerkesztőség kiemelt szövegrésze: Az európai szakszervezetek gyengesége lehet annak is a következménye, hogy évek óta tart a belső szervezeti átalakulás és az ezzel kapcsolatos bénultság, ami együtt jár a szakszervezetek egyfajta demokratizálódásával.

Az *International Herald Tribune* egyik utolsó számában ír arról, hogy amikor a Lehman Brothers bajba került, akkor egyes szakértők arra gondoltak, hogy Marxtól kidobják a szemébe. Ezzel szemben a szakszervezetek még inkább arra törekedtek, hogy összeszedjék erejüket a gazdasági válság idején. Ami azt illeti, a gazdasági válság hozzájárulhat ahhoz, hogy a szakszervezetek meg is erősödhessenek. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy Marx gondolatait milyen sokféleképpen lehet használni és kiaknázni. Másfelől feltűnő, hogy a sajtóban állandó jellegűvé vált az olyan cikkek megjelenése, amelyek a szakszervezetek gyengeségével illetoleg belső szervezeti problémáikkal foglalkoznak.

A Herald néhány ilyen tanulmányt ismertet: Így a *Monthly Labor Review*⁸ 2006-ban arról írt, hogy a munkások szervezettsége 1970 és 2002 között 37,8%-ról 26,3%-ra esett vissza. Külön megírja, hogy Franciaországban a visszaesés még nagyobb, 21,7-ről 8,3-ra, míg Nagy-Britanniában 44,8-ről 29,3-ra⁹, Németországban a visszaesés kisebb, 32-ről 22,6-ra.

A következő öt évben ez a folyamat folytatódott és a szakértők megállapították 2008-ban, hogy Európa 22 országában a szakszervezetekben tömörültek aránya még csak tovább csökkent.

Visszatérve az *International Herald Tribune* elemzésére, a lap megállapítja, hogy 2010-ben, amikor Franciaországban N. Sarkozy elnöksége alatt a francia kormány a nyugdíjkorhatárt felemelte 60-ről 62 évre, a tiltakozásban résztvevők száma¹⁰ jóval kisebb volt, mint azoké, akik az 1970-es évek sztrájkjaiban vettek részt. Ám később, a nyári szabadságolások utáni időben a tiltakozó megmozdulásokba már sokan kapcsolódtak be és 2010 októberében a résztvevők létszáma rekordot döntött: 1,23 millió ember mozdult meg. A sztrájkokban azonban nagyon kevesen vettek részt, a magánszektorban a létszám szinte nulla volt, de a közösségi szektorban is rendkívül alacsony maradt. A sztrájkok rendkívül gyorsan el is haltak. A kivétel Marseilles volt, ahol helyi és kivételes okok miatt a kikötői munkások hosszú harcot vívtak. Ez az utóbbi idők megszorításai miatt történt, amelyek a vasutak és a közlekedési dolgozók biztosított bérminimumát érintették, és megakadályozták, hogy a vasutas szakszervezet és a közlekedésiek a régi aktivitást fejthessék ki. Így azután az újabb harcokból a metró dolgozói úgyszólván teljesen kívül maradtak, és a nyugdíjkorhatár felemeléséről szóló törvény-javaslatot a parlamenttel viszonylag nagy viharok nélkül tudta a kormány és Sarkozy elfogadtatni.¹¹ A növekvő munkanélküliség, együtt azzal, hogy most a nyugdíjkorhatárt felemelték, sokféle elviselhetetlen nehézséget fog okozni. Píllanatnyilag egy további ok járul hozzá ahhoz, hogy a tömegek miért nem tanúsítanak nagyobb ellenállást a nyugdíjkorhatár felemelése ellen: ez az, hogy sem a

⁸ Az USA Munkaügyi Hivatalának statisztikai közleménye.

⁹ Az olvasó ne felejtse, hogy a visszaeséshez jócskán hozzájárult Margaret Thatcher tory kormányának „áldásos” tevékenysége. (a szerk.)

¹⁰ A tiltakozásokról lásd bővebben az Évkönyv 2010-2011 évi kötetét.

¹¹ A nyugdíjkorhatárról szóló törvényt azután a 2012. évi köztársasági elnökválasztást követően az új szocialista elnök, François Hollande és az új szocialista kormány törölte el a szocialista többségű parlamenttel. Visszaállt a 60 éves nyugdíjkorhatár.

szakszervezetek, sem a baloldali pártok nem kínáltak hihető alternatívát a gazdasági és szociális bajok kezelésére.

Ami Németországot illeti, itt egyfajta kiegyezés történt a vas- és acéliparban, amit a munkások is aláírtak.

Így miután néhány sztrájk lezajlott ebben az iparágban, amelyben 17.000 munkás vett részt, abból a 85.000 vas- és acélmunkásból, akik Északnyugat-Németországban, Brémában és Alsó-Szászországban dolgoznak, 77.000, ahogyan ezt a nagy vasas szakszervezet, az IG Metall felmérése megállapítja, aláírta a kollektív szerződést. Most, a német hagyományoknak megfelelően az IG Metall arra fog törekedni, hogy ezt a kollektív szerződést érvényesítse Kelet-Németországban is. Az egyezmény szerint a vas- és acélmunkások 3,6%-os béremelést értek el (eredetileg 6%-ot kértek). Az egyezmény érinti a tanoncokat is, akikre szintén valamelyes béremelést kaptak. Az ideiglenesen alkalmazottak azonos munkáért azonos bért fognak kapni.

A német hivatalosságok ugyan arról beszéltek, így a gazdasági miniszter, hogy a vas- és acéliparban aláírt egyezményt általában is elfogadható megoldásnak lehet tekinteni. Am a demográfusok és statisztikusok szerint a jelenlegi tendenciák alapján csak 2025-re képzelhető el, hogy biztosítsák a teljes foglalkoztatást. A szakmunkások körében a demográfiai visszaesés máris megmutatkozott. A politikai arénában heves viták zajlanak le arról, hogy a népesedés visszaesését ki lehet egyensúlyozni a bevándoroltakkal. A *Handelsblatt* ír arról, hogy a számítógépesek között további 28.000 külföldi szakemberre lenne szükség.

A *Le Figaro* írt arról, hogy a kialakult új világban képtelenség biztosítani a dolgozókat arról, hogy életük – illetőleg munkaéletük – végéig ugyanazon a munkahelyen dolgozhassanak. Ez alól az általános tendencia alól azonban vannak kivételek. Így nagyon speciális okok miatt a nagy német iparvállalat, a Siemens, amelyben 128.000 ember dolgozik, előre 2013 végéig biztosította az embereket, hogy a helyükön maradhatnak. A Siemens vezetői azt is hangsúlyozták, hogy a vállalat kapui nyitva állnak az egyetemet és főiskolát végzetek számára – a Siemens ily módon is biztosítani kívánja technológiai fejlődését és versenyképességét.

Míg a parlamenti politikai szintéren eredménytelen szócséplés folyik, a szakszervezetek értek el némi eredményeket, miként azt a német IG Metall esete is bizonyította – ám a viták begyűrűztek a szakszervezetek soraiba is. Miként a múltban nem ritkán történt, a leninisták többször is beleütköztek a „parlamenti kreténizmusba”, amelyben a szakszervezetiek körében is (legalábbis a parlamenti eszközök mindenhatóságában) sokan hittek. Így nagy feladat jelenleg, hogy az internacionalizmust elmélyítsék a fejlett ipari országok dolgozóinak gondolkodásában.

Forrás: Strengths and weaknesses of the European trade unions dominated by the crisis. Lotta Comunista, 2010. október, Bulletin Internationalist, 2010 november.

Thomas Fuster (Sarajevo/Tuzla)

Boszniában a tüntetők a bázisdemokrácia kiszélesítését követelik

(Rövidítve)

Három hete tiltakoznak a boszniai városokban a gazdasági válság, leépülések, gyárbezárások és szegénység miatt, valamint azért, mert ezekben az alapvető kérdésekben a politika tehetetlennek bizonyult. Az utcai tiltakozásokban egyaránt vettek részt nyugdíjasok, katonai-politikai veteránok és diákok. Ez a nagyon vegyes összetételű tömeg vonult Szarajevóban a Tito Marsall utcán az államelnöki palota elé, amelyet kövekkel meg is dobáltak. Délután öt óra felé a városi kultúrház elé mentek, ahol vitára kerül az új kulcsszóként „bedobott” jelszó és téma: a bázisdemokrácia. Ez a jelenség naponta megismétlődik. A 400 tüntetővel szemben, akik sokszor hosszan leülnek, egyesek kötnek, mások meg beat koncerteket is hallgatnak közben, a biztonsági alakulatok eddig nem találtak semmi okot a közbelépésre. A tüntetés egyik oka nyilvánvalóan maga a boszniai politikai vezetés. A tüntetők olyan transzparenszeket vittek, amelyeken ezeket „gazembereknek, tolvajoknak, maffiózóknak” minősítették. A politikusoktól semmit sem várnak, hogy a gazdasági helyzetet javítsanak. Egy párttal szemben sem tesznek kivételt, az egész politikai elitet vádolják. A tüntetők közül sokan az elit privilégiumainak megszüntetését követelik. Az egyik transzparensen az áll, hogy „Európa, mi vagyunk azok, akikkel beszélnetek kellene” és itt utalás történik arra, hogy Brüsszel évek óta hét pártcsoportosulással tárgyal – teljesen eredménytelenül.

A „boszniai tavasz” három héttel ezelőtt a korábban jól működő ipari városban, Tuzlában kezdődött. Itt gyári munkások tüntettek, akik már hónapok óta nem kapták meg bérüket és amiatt háborodtak fel, hogy gyáraikat, ahol dolgoztak, privatizálják és bezárják. Felháborodásuk közepette tapasztalhatták, hogy haragjukkal nincsenek egyedül. Néhány napon belül már több tízezres elégedetlen tömeg vonult a kormányzati épület elé. Az elégedetlenség villámgyorsan átterjedt más városokra is. Miután Tuzlában felgyújtották a kormányzati épületeket, hamarosan ez történt más városokban és Szarajevóban is. Ez a hullám feltartóztathatatlaná vált és vezető politikusok fejvesztetten elmenekültek az országból. Bosznia horvátok lakta ország rész vezetői a szerbekre mutogattak, hogy onnan indult el ez a felforgatás. Az igazság azonban teljesen más. A médiában voltak, akik ugyanezt ismételték és már újra háborús fenyegetéssel riogattak.

A gazdasági helyzet azonban valóban nyomorúságos. Ugyanakkor találhatnak a tekintetben is, hogy az elégedetlenség valóban spontánul robbant-e ki, vagy a háttérben ott voltak ismeretlenek, akik ezt felszították. Azonban világos, hogy a szociális és a gazdasági helyzet az, amely magyarázza, hogy ez az elégedetlenség

tovább folytatódik, miként a tüntetések is. Az is nyilvánvaló, hogy az elégedetlenség ezúttal nem ismer semmiféle etnikai határokat. A szakadék egyértelműen a gazdaságilag vesztesek és a privilegizált elit között tátong. Az elmúlt őszi közvélemény kutatás már jelezte, hogy az embereknek csak tizenegy százaléka hisz a politikusoknak. Az utóbbi napokban ez a százalék valószínűleg még mélyebbre süllyedt. Főként, ha a politikusok a jelek szerint hosszú hetek óta sem értettek meg semmit az utcák hangulatából. A politikusok változatlanul arra törekszenek, hogy az elégedetlenségnek erőszakoltan valamiféle etnikai jelleget adjanak. Mindebben nincs semmi újság. Ám minthogy a lakosság 40 százaléka munkanélküli és az emberek mintegy egynegyede a szegénységi küszöb alatt él – ez az igazi oka és magyarázata az elégedetlenségnek.

Forrás: Thomas Fuster: *Bosnische Gehversuche in Basisdemokratie*. Neue Zürcher Zeitung, 2014. március 1. (A cikket Pach János küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

A forradalmárok egy új nemzedéke...

(Rövidítve)

A világ gazdasága gyorsan növekedésnek indult és a világkereskedelem szintén egészségesen felfelé ível. Ennek ellenére a hangulat a világimperializmus fővárosaiban semmi jelét nem adja az ünneplésnek, a bizonytalanság és az aggodalom a jellemző. A fellendülés nagyon törekeny és tovább élnek az aggodalmak, hogy egy új hanyatlás következik be. Az IMF (Nemzetközi Pénzügyi Alap) olyan jelentéseket adott ki, hogy a „fejlett gazdaságokban” tartani lehet a stagnálástól és a deflációtól. Többen úgy vélik, hogy a defláció a legnagyobb kockázat, amivel az Európai Uniónak és az Európai Unió szűkebb, az eurót elfogadó országainak szembe kell néznie. Nagyobb veszély fenyegeti a feltörekvő országokat. Ez megmutatkozik ezekben az országokban úgy is, hogy ezekben nagy a „tőkeszökés”, főként vissza a dollár-országokba. Ez a tőkeszökés több helyütt erősen meggyengítette az egyes országok fizető eszközeit. A pénzügyi helyzet visszahathat arra, hogy a növekedés elakadhat.

Húsz év után véget ért a Berlusconi korszak. Ez a húsz év nagyon fontos volt a pártunk konszolidációjához. Egyúttal megpróbáltatásokkal is teli volt és nehéz, bonyolult évek voltak, és hiányzott a felső irányítás és ugyanakkor elmellőzték, hogy figyelembe vegyék Arrigo Cervetto¹² munkásságát. Csak egy kollektív

¹² Arrigo Cervetto munkásságáról lásd Emilio Gianni és Pankovits József írásait, az Évkönyv 2014. évi és a jelen kötetben.

munka és egy csoport erőfeszítései tölthetik be azt az űrt, amit maga után hagyott, mind teoretikai, elméleti, mind pedig politikai és politikai vezetési összefüggésben. Mi természetesen az írásainak figyelembevételével tettünk erőfeszítéseket... Ilyen értelemben próbáltunk válogatni és összegyűjteni új embereket arra a pártiskolára is, amelyet még ő alapított meg. Ez alatt a húsz év alatt nekünk szembe kellett néznünk a berlusconizmussal, és az Északi Liga működésével és az átváltozó opportunizmussal. Miután jól megértettük ezeknek a jelenségeknek a lényegét, nem fecséreltük el energiáinkat. Ezek nagyon gyümölcsöző évek voltak a mi harcunk számára. Ez húsz olyan év volt, ami alatt felneveltük a forradalmárok új nemzedékét. Ez alatt az idő alatt a marxizmus, a leninizmus és a leninista párt új nemzedékekben erősödött meg.

Forrás: A new generation of revolutionaries. Bulletin Internationalist, 2014 február.

AZ I. INTERNACIONÁLÉ (1864-1876)

1964-ben, a később I. Internacionálé néven a munkásmozgalom történetébe bevonult Nemzetközi Munkásszövetség megalakulásának 100. évfordulóján Párizsban nemzetközi történész konferenciát rendeztek. A konferencián sok ország történészei jelentek meg, tartottak előadásokat. Az írások Párizsban nyomtatásban is megjelentek, I (tudommal magyarul nem). A konferenciát annak idején Ernest Labrousse² nyitotta meg. Ő volt a konferencia fő szervezője, akinek óriási tekintélye volt Franciaországban, a tudományos világban. Az alábbiakban az ő megnyitójának szövegét közöljük. (a Szerk.)

* * *

Ernest Labrousse

(Rövidítve)

Az elkövetkezőkben három napig fog tartani ez a konferencia, ahol történészek vitatják meg annak az Internacionálénak történetét, amelyet olyan kevésbé ismernek. Az Internacionálénak, mint ismeretes, tagozatai voltak az egyes országokban, és az egyes országokban „nemzeti” szervező bizottságai. A konferenciára a Világ Történészeinek Nemzetközi Szervezete intézményi keretei között kerül sor, annak az albizottságnak keretei között, amely 14 évvel ezelőtt Párizsban alakult, és amelynek feladata a nemzetközi munkásmozgalom és a szociális mozgalmak kutatása, tanulmányozása. A szervezet 11 éve vált az UNESCO tagszervezetévé. Azok között, akik létrehozták, meg kell neveznünk Georges Bourgingt, aki jelenleg a francia Állami Levéltár (Archives de France) tiszteletbeli elnöke.

Ennek az Internacionálénak a története, kutatása elsőrendű feladataink, kötelességeink közé tartozik.³ 1958 és 1963 között három nagy kötet jelent meg, amely forrásközléseket tartalmazott az Internacionáléról.⁴ Meg kell emlékezmem külön is Georges Bourgingről, aki oly sokat tett a francia munkásmozgalom tör-

---

¹ La première internationale, Paris, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1968.

² Ernest Labrousse életútját lásd Évkönyv 1990.

³ Ez a szöveg tehát 50 évvel ezelőtt hangzott el, akkoriban több éven át sok jelentős munka látott nyomdafestéket – sajnos, ez az érdeklődés nagyon erősen megcsappant és tudommal nagyon kevés könyv jelent meg azóta ebben a témakörben a Labrousse által meghirdetett program ellenére.

⁴ A kötetben Labrousse utal több könyvre, így Itenberg, M. Molnár, C. Rama, K. Obermann és mások írásaira.

ténetének kutatása terén, amit most ennek a konferenciának nemzetközi szinten kell folytatni.

Nem hiszem, hogy az ideológiai különbségek elválaszthatnának minket, ám ezek tovább élnek. Emlékeztetnem kell arra, hogy az elmúlt húsz esztendőben milyen sok munka jelent meg sok országban e témakörben, amelyek a történetírást mindenütt gazdagították.

Jelen konferencián huszonnégy tanulmányt osztottak szét a jelenlevők között a jelenlevő szerzők tollából. Ezek persze nem ölelik fel az Internacionálé teljes történetét, de alapos tudományos elemzéseket tartalmaznak.⁵ Mint ismeretes, az Internacionálé Londonban alakult meg, ott jött létre Főtanácsa is. Franciaországban az egykori francia szereplőket eléggé elfelejtették, miként Marx neve sem volt Franciaországban nagyon ismeretes, miként az sem, hogy az Internacionálé miként foglalt állást egyes nemzetközi kérdésekben; sem az, hogy az Internacionálénak melyek voltak a kongresszusai, milyen írásai, orgánumai voltak és ködös maradt az is, hogy miként ért véget. Ami viszont most minket érdekel, amit meg akarunk tudni, hogy milyen volt az Internacionálénak az élete (la vie) és az egyes országokban létrejött szekciók működése. Ezeket a kérdéseket Önök fogják megválaszolni, amely kérdéseket egyébként oly régen tettek már föl, így az I. világháború előtt, majd az I. világháború idején is.

A magam részéről emlékszem, hogy azokban az években, vagyis amikor létrejött a III. Internacionálé, az imént érintett kérdéseket mennyire leegyszerűsített formában ítélték meg. Az I. Internacionálé csak nagyon rövid életet élt, de nagyon nagy lelke volt. Míg a II. Internacionálénak nagy teste volt, de csak nagyon kis lelke.⁶ Ezúttal azonban nem kell beszélnünk sem a II., sem a III. Internacionáléről, csupán az I. Internacionáléről, annak testéről és lelkéről. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az Internacionálé szekcióinak az adott országokban milyen kapcsolata volt a munkássággal és a munkásmozgalommal, és így az Internacionálé mennyiben vehetett részt a mindennapi politikai életben. Az itteni előadások, tanulmányok nem jöhettek volna létre a munkásmozgalomtörténet korábban elért eredményei nélkül. Ami a forrásanyagot illeti: nos, ezek részben az általánosan ismert források, de vannak újfajta is. Ami az általánosan ismert forrásanyagot illeti, erre ott vannak a nyilvános archívumok. Ami az új forrásanyagokat illeti, ezek ott találhatóak többek között a moszkvai IMEL-ben, az amszterdami IISG-ben, az olasz Feltrinelli Intézetben, de persze sok más helyütt is. Ami minket franciákat illet, gondolok az Histoire Sociale-ra, amely az utóbbi időben jött létre, de gyors fejlődésnek indult.

A nyomtatott forrásanyagot illetően, ezek áttekintésében jelentős eredmények születtek. A magam részéről azonban hangsúlyosan kitérnék néhány kézíratos forrásra. Jelen konferencia mindenesetre úgy véljük, kibővíti majd ismereteinket

⁵ Magyar részről Erényi Tiborral együtt írtam a magyar vonatkozású beszámolót, ami ebben a kötetben meg is jelent. (Jemnitz János – a konferencián én beszéltem)

⁶ Ha Labrousse-nak ez utóbbiról kellett volna beszédet mondani, véleményt írni, egészen bizonyos, hogy nem így fogalmazott volna. (JJ)

a tekintetben, hogy milyen források találhatóak még meg Kelet-Európa országában. Ami az Egyesült Államokat illeti, ott is hatalmas forrásanyag gyűlt egybe és új kutatások kezdődtek. Ami Franciaországot illeti, a kutatások megkezdődtek a francia egyetemeken is. Ám a legtöbb munka és forráskiadás Kelet-Európában született meg.

Ami a sajtót illeti, egykor a londoni lapok, de részben a párizsiak is megemlékeztek az Internacionálé megalakulásáról – nem hosszan. A francia lapok megemlékeztek Tolain⁷ londoni beszédéről. Megemlítendő, hogy az Internacionálé egykor fellépett a lengyelek, az írek és a hinduk védelmében, méghozzá Marx elnöklete alatt. Az Internacionálé olykor nagyon meghaladta a marxizmus ideológiai kereteit.

Meg kell emlékezni arról, hogy az Internacionálé létrejöttében jelentős szerepet játszottak a párizsi szocialisták, akik a kialakulásban teljes szívvel, lélekkel vettek részt. Már csak azért is, mert a francia forradalom, amely fellendülőben volt, nemzetközi színezetű volt.⁸ Ez volt az első valóban nagy népi forradalom, amit nemzetközileg is így ítélték meg. Ez a forradalom sok országban váltott ki egykor vitákat, amellyel kapcsolatban az emberek állást foglaltak. A forradalom évfordulóját sokhelyütt külföldön is megünnepelték. Amikor a II. Internacionálé megszületett, az a forradalom 100. évfordulóján, 1889-ben következett be, és a megalakulás színhelye ismét Párizs volt.

Nos, meg kell nyitni a konferenciát. Ami Franciaországot illeti, nincsenek nagyon elméleti iskolák, de a valóban igazán népszerű közösségek változatlanul kötődnek a jakobinus hagyományokhoz, amelyeket egyfajta közösségi érzékenység hat át. Varlin⁹ egykori újságának neve „La Marseillaise” volt. A hajdani első köztársaság, vagyis a nagy forradalom évei a Párizsi Kommün éveiben is tovább éltek, miként a nagy forradalom szóhasználata is tovább élt. És ezzel elérkeztünk már azokhoz az évekhez, amikor a marxizmus Franciaországban is elterjedt, amiben Jules Guesde nagy szerepet játszott; és 1879-ben megjelent az oly fontos *l'Egalité*¹⁰.

Noha a II. császárság még tovább élt, az egykori Párizs mégis a forradalom Párizsa maradt.

A mostani konferencia az I. Internacionálé történetével foglalkozik, amely még kevésbé ismert és gyökeresedett meg az emberek fejében. Ugy hiszem, hogy a mostani konferencia hozzájárulhat megismertetéséhez.

* * *

⁷ Tolain életútját lásd Évkönyv 2005.

⁸ Labrousse nyilvánvalóan a nagy francia forradalomra utal. Ez kiderül a következő mondatokból. (a szerk.)

⁹ Eugène Varlin élettjét lásd Évkönyv 1989.

¹⁰ A *l'Egalité*-ről lásd Guesde és Paul Lafargue életútját az Évkönyvben (1995, illetőleg 1992).

Bah-Balahovszkaja, Irene – Sztjepanova, Irina Alekszejevna¹¹

A Főtanács és szerepe az I. Internacionáléban

A konferencia adta keretek csak arra adnak lehetőséget, hogy röviden fölvázoljuk a Főtanács szerepét és tevékenységét az Internacionáléban. Ennek során kitérünk e tevékenység különböző területeire.¹² A Főtanács üléseinek jegyzőkönyvei négy kötetben jelentek meg; a kötetek a Főtanács 385 ülésének jegyzőkönyveit tartalmazzák. A Főtanács ülései 1864 októberétől olvashatók e kötetben egészen 1872 augusztusáig. Jelen beszámolóban ezek a kötetek képezik az alapját. Megjegyzendő, hogy az ülések jegyzőkönyvei száz évig nem kerültek nyomtatásba és a történészek alig használták, amikor az I. Internacionáléről írtak. A Főtanácsnak többnyire egyszerű munkásemberek voltak a tagjai és ők töltötték be a Főtanács elnöki tisztjét is. (Így R. Cremer, J.G. Eccarius¹³, R. Shaw, J. Hales, stb.) A jegyzőkönyvek olykor nehezen olvashatóak. A jegyzőkönyveknek már említett orosz és angol nyelvű kiadásakor az olvasónak hasznos, ha támaszkodik más dokumentumokra is, mind a nyomtatásban megjelent, mind archivális forrásanyagra. Ez érinti elsősorban az Internacionálé kongresszusait, de ugyanakkor az Internacionálé egyes országos szekcióinak forrásanyagát is. Itt nem felejtendő el a Főtanács tagjainak levelezései, de ezt a kört nem kell leszűkíteni, érinti az Internacionálé tagjainak levelezését is. Persze nem szabad elfeledkezni az Internacionáléhoz tartozó sajtó anyagról sem.

Hangsúlyozandó, hogy az Internacionáléban és Főtanácsának életében milyen nagy szerepet játszott a mindennapi küzdelem, amelyet a munkások vívtak helyzetük jobbításáért és annak nemzetközi összeszövődései. Nem felejtendő el, hogy a szervezett munkásság képviselői és annak a Főtanácsban delegált tagjai ekkoriban jobbára kézműves, kisipari munkások voltak: cipészek, ácsok, asztalosok, óráások, stb.

Ez az a kor, amikor a munkások saját érdekeik védelmére létrehozzák a maguk szakszervezeteit, munkáskamaráit, „ellenállási” pénztárait és nemzetközi kapcsolataikat, fogyasztási szövetkezeteiket, a munkáskultúrházakat. Ezek a szervezetek országonként nagyon eltérő átütő erővel jöttek létre, ugyanúgy, mint az úgynevezett „ateista klubok”, avagy a szabadgondolkodók egyesületei, a közársasági, illetőleg a választási szövetségek. Alkalmassint megszülettek már olyan szervezetek is, amelyek munkák, folyóiratok kiadására vállalkoztak. Sok ilyen szervezet általában még polgári irányítás, vagy befolyás alatt jött létre. Olykor

¹¹ Életútját lásd Évkönyv 1992

¹² Megjegyzendő, a Főtanács jegyzőkönyveit Moszkvában az IMEL oroszul is, angolul is megjelentette több kötetben. A köteteket annak idején megjelenésük sorrendjében azonnal részletesen ismertettem a Párttörténeti Közlemények hasábjain. (Akkor, az 1960-as években, erre volt még érdeklődés. Jemnitz János)

¹³ Eccariusról és a Főtanács néhány más tagjáról lásd Marx és Engels levelezését, Franz Mehring Marx életrajzát, valamint az I. Internacionáléről megjelent összefoglaló munkákat, magyarul „Az I. Internacionálé és Magyarország”, Budapest, Kossuth Kiadó 1964.

mind az Internacionálé kereteiben, mind az említett klubok és szervezetek részéről akciók és nyilatkozatok születtek meg nemzetközi kérdésekben: így szolidaritást vállaltak az USA polgárháború idején Északkal, 1863 nyomán a lengyel függetlenségi mozgalom ügyével. Nagyon heterogén különböző szintű akciókat azután az Internacionálé igyekezett koordinálni és egyúttal abban a szellemben befolyásolni, hogy a munkásság önállósulása kifejezetten antikapitalista szellemben történjen meg.

Forrás: E. Sztjepanova-Irina Bah: Le Conseil Général et son rôle dans l'association internationale des travailleurs – I.m.

* * *

Henry Collins

Az Internacionálé Angliában

(Rövidítve)

Az Internacionálé a munkásmozgalomnak az 1860-as években bekövetkező fellendülése alapján született meg. Korábban nem is jöhetett volna létre. Azok a nemzetközi szervezetek, amelyek még az 1840-es és 1850-es években jöttek létre, mint a Testvéri Demokraták és az Igazak Szövetsége, nem rendelkeztek igazán nemzetközi hálózattal és a különböző országokban létrejövő szekciókkal. Nem utolsó sorban azért sem szilárdultak meg, mert az angol munkások kevés érdeklődést mutattak a nemzetközi kérdések iránt. Később az olasz Risorgimento váltott ki nagyobb érdeklődést és visszhangot az angol társadalomban, méghozzá különböző szinteken.

Az igazi változást az 1860-as évek első éveit hozták meg, ekkor alakultak meg az országban a szakmunkások tartósan bizonyult szakszervezetei, amelyek általánosan célul tűzték ki a munkaidő kilenc órára való csökkentését és szabályozását. Amikor Angliában kirobbant a nagy építőmunkás sztrájk, amely 1859-től 1862-ig húzódott, az már nem csak a munkásokat, hanem az egész társadalmat érintette. Ez a sztrájk valóságos fordulópontot jelentett a brit munkásmozgalom történetében és igen fontos előtörténetét képezte az I. Internacionálé megszületésének. Egyébként ez az időszak egy ipari fellendülés ideje, amely megszakításokkal játszódott le. Az akkori gazdasági válságok még egybeestek a chartista mozgalom¹⁴ fellendülésével illetőleg meggyengülésével. A londoni építőmunkás sztrájk egybeesett egy elhúzódó gazdasági válsággal, ami lökést adott a munká-

¹⁴ A chartista mozgalomnak, mint ismeretes óriási irodalma van, (persze ennek tükröződését jól lehet nyomon követni Marx és Engels írásaiban, levelezésében), a modern történeti irodalomban

sok szervezkedésének, az új szakszervezetek megerősödésének. A korábbi szakszervezetek az 1840-50-es években jobbára észak és közép-Angliára szűkültek. Ezekben a szervezetekben is jelentős szerepet játszottak a bevándorolt munkások, akik egyúttal egyfajta nemzetközi rálátást is meggyökereztettek az angol munkásokban. Az 1850-es évek vége felé bontakozott ki a kilenc órás munkanapért meginduló mozgalom, amely akkor az angol politikai életre még nem gyakorolt nagyobb befolyást. 1860-ban a londoni építőmunkás sztrájkjal kapcsolatban jött létre a Londoni Munkástanács (London Trades Council), amely már a különböző szakszervezeteket egyesítette és tevékenységüket összehangolta. A Londoni Munkástanács természetesen szintén felkarolta a kilenc órás mozgalmat. A Londoni Munkástanács azután tagszervezete lett az I. Internacionálénak is és ez adta George Odger személyében az I. Internacionálé első elnökét.

Megjegyzendő, hogy az építőmunkások szervezetén belül az ácsok, asztalosok és kőfaragók, a kőművesek voltak a legaktívabbak és a legjobban szervezettek. Ezekben a szakmákban már rendszeres kapcsolat épült ki a szervezet vezetői és tagsága között. 1861-ben a kőművesek szervezete már körlevelekkel és kiadványokkal tűnt fel. E szervezet néhány vezető személyisége (így George Howell és mások) a brit munkásmozgalom történet jeles és jegyzett személyiségei lettek, akiket az I. Internacionálé Főtanácsába is beválasztottak. A Beehive, amely a brit munkásmozgalom egyik első, legismertebb, legjelentősebb és tartósan megjelenő orgánuma lett¹⁵, 1861 októberétől jelent meg. Az orgánium az építőmunkás sztrájk „melléktermékeként” jelent meg. A Beehive később az I. Internacionálé hivatalos, sőt első hivatalos orgánuma lett. William Cremer, aki később az I. Internacionálé első titkára lett, 1852-ben a londoni építőmunkások, pontosabban az ácsok szervezetének tagja. Hat évvel később szervező tevékenysége miatt vesztette el állását, került feketelistára, többek között azért, mert a kilencórás munkanapért folytatott mozgalom egyik szervezője lett. Az Internacionálé elnöke, sőt egyetlen elnöke, George Odger volt, aki foglalkozását tekintve cipész, sőt ezen belül női cipőkészítő volt, és ennyiben a londoni építőmunkás sztrájk személy szerint nem érintette, ám ennek ellenére aktívan támogatta az építőmunkásokat 1859. évi sztrájkjuk idején.

Amikor az I. Internacionálé 1864 szeptemberében Londonban megalakult, 27 angolt választottak be a Főtanácsba. Közülük 11-en az építőmunkások szakszervezetébe tartoztak.

Az építőmunkás sztrájk hónapjaiban és napjaiban a bevándorolt munkások közvetlen kapcsolatban álltak a sztrájkjal, és mindez így előtörténetét képezte az I. Internacionálé megalakulásának. A sztrájk idején jelentős erőket fordítottak arra, hogy a középosztályokból is rokonszenvező megnyilatkozásokat szerezze-

---

John Saville volt egyike az elsőknek, magyarul pedig Haraszi Éva írt róla összefoglaló munkát. (Haraszi Éva életútját lásd Évkönyv 2007.)

¹⁵ A Beehive-ről lásd ugyancsak Marx és Engels írásait, valamint Jemnitz János: Az I. Internacionálé és a háború című tanulmányát, amelyben a Beehive-ből sok idézet olvasható (lásd Acta Historica 1964 – magyarul Századok).

nek. A munkáltatókat általánosan úgy mutatták be, hogy rendkívül arrogánsak és nagyon diktatórikusan viselkednek. A munkásoktól, mielőtt visszaengedték volna őket a munkába, írásos nyilatkozatokat követeltek arról, hogy lemondanak szakszervezeti tagságukról.

Frederic Harrison, az elismert jogász és a korszak nagyon ismert publicistája¹⁶ úgy írt az építőmunkás sztrájkjéről, hogy „a munkásoknak mindenben igazuk volt, a munkaadóknak pedig semmiben”. Ez általánosan elfogadott vélemény volt a kor „pozitivistái” körében. Ez utóbbiak többen teremtettek közvetlen kapcsolatot a kor szakszervezeti vezetőivel, így Cremel-rel, Howell-el, Applegarth¹⁷-al, Potter-el és Broadhurst¹⁸-el. A pozitivisták, akikről ismeretes volt, hogy milyen erős a nemzetközi érdeklődésük, főként a francia események és folyamatok iránt, erős befolyást gyakoroltak azokra az angol szakszervezeti vezetőkre, akik azután az I. Internacionálé létrehozásában is jelentős szerepet játszottak.

Az sem kétséges, hogy a munkások körében is megnőtt a politikai érdeklődés a hosszú sztrájk után. George Howell, aki később könyvet írt, aki negyven év múltán pillantott vissza az eseményekre, azt hangsúlyozta, hogy a szakszervezetek körében „általában kizárták mind a politikai, mind a vallási szektariánizmust a szakszervezeti vezetőségek ülésein”, ám hozzáfűzte, hogy ez az elv nem volt minden esetben elfogadott és azt is megemlítette, hogy Odger és az ő cipészei e tekintetben kivételt képeztek. Ez a politikaellenesség azonban változott az elnyúló sztrájk alatt. 1861-ben a kormány keményen beavatkozott a sztrájkba és katonaságot küldött a londoni munkásnegyedbe. Ezt azután a kor munkáslapjaiban keményen bírálták és mindebből politikai következtetéseket vontak le. 1861 júliusában az egyik orgánus, amelyben rendszeresen foglalkoztak a szociális kérdésekkel és a munkásszervezetekkel, nagyon élesen elítélte a kormánynak ezt az akcióját. Ugyanebben a lapban azután néhány korabeli már ismert munkásvezető, így Benjamin Lucraft és George Howell¹⁹ írt hasonló értelmű nyilatkozatot. Howell nyilatkozatában szerepelt az a mondat, hogy „az építőmunkások meg vannak győződve, hogy a politikai hatalomnak valamit kell tenni a munkások szociális életviszonyát illetően”. (Ez a nyilatkozat a már többször idézett *Reynold News* című orgánusban jelent meg.) Öt hónappal később a Kőművesek Szervezetének vezetői tettek közzé hasonló nyilatkozatot: „a szakszervezeteknek gondoskodni kell tagjaik politikai és szociális jólétéről”, ám hozzátették: tudják, hogy még a szakszervezetük körében is az ilyen nyilatkozatoknak és ennek az irányzatnak van belső ellenzéke. A helyzetet bonyolította, hogy a szakszervezeti vezetők ebben az esetben is tisztában voltak azzal: a munkáltatók külföldről munkásokat hozhatnak, szerződteshetnek le a sztrájk letörésére. Noha ez az építőmunkás sztrájk

¹⁶ Több progresszív folyóirat rendszeres cikkírója volt és a munkásmozgalomban is „jegyzett” személyiség volt. (a szerk.)

¹⁷ Robert Applegarth életútját lásd Évkönyv 2009.

¹⁸ Henry Broadhurst életútját lásd Évkönyv 1990.

¹⁹ Az Évkönyvben e kor ismert angol munkásvezetői közül, akik azután az I. Internacionáléban is jelentős szerepet játszottak, csak Robert Applegarth életútját írtuk meg – ezt a mulasztást az elkövetkező kötetünkben pótolni fogjuk. (a szerk.)

idején nem következett be, de a lehetőség és a fenyegetés a levegőben lógott. (Erre korábban már volt eset, amikor kilenc évvel azelőtt egy hasonló építőmunkás sztrájk idején valóban francia és német munkásokat hoztak és alkalmaztak a munkáltatók.) Amikor öt évvel később az Internacionálé megalakult, ebben és az angol munkásszervezetek csatlakozásában nagyon nagy szerepet játszott az a szándék, hogy megakadályozzák a külföldi munkások hasonló „sztrájkterését”.

Forrás: H. Collins: *The International and the British labour movement: origin of the International in England. La première internationale I.m.* 23-27. old.

* * *

A Főtanács jegyzőkönyveiből – 1864

(Részletek)

1864. október 5. (A Főtanács első ülése)

Az ülésen a Főtanács több brit tagjának javaslatára George Odgert²⁰ választották meg elnöknek. Odger felvetette, hogy elsőként a Főtanács titkárát kellene megválasztani. Dr. Marx és Whitlock javasolta, hogy titkárként Mr. Cremer kéne megválasztani.²¹ Cremer arra tett indítványt, hogy a titkári posztra Le Lubezt²² válasszák meg, aki szerinte eddigi tevékenysége alapján erre a posztra nagyon alkalmas. Le Lubez ezt a javaslatot különböző indokok alapján elhárította és ezután egyhangúan Mr. Cremert választották meg titkárnak.

A Főtanács úgy döntött, hogy minden kedden fog tanácskozni este 8 órakor.²³ Következő kérdésként felmerült, hogy a helység árát ki fogja fizetni. Ez ügyben a döntést elnapolták a következő ülésre, addig meg kell tudni, hogy a Universal League átengedi-e a helységet használatra saját költségére a Főtanácsnak. Ezután felvetődött, hogy a Főtanács tagjai mekkora tagdíjat fizessenek a Főtanács életének fenntartására. Kettős javaslatra úgy döntöttek, hogy egy negyedévre 1 shilling legyen a tagdíj. Hozzá tették, hogy a továbbiakban minden tagtól és barától

²⁰ George Odger lett az Internacionálé Főtanácsának és az egész Internacionálénak az első elnöke. Életútját az Évkönyv a következő, 2016 évi kötetében fogjuk közölni.

²¹ Tudtommal William Cremer az Internacionálé és a Főtanács életében jelentős szerepet játszott. Az Évkönyv életútját eddig még nem írta meg, a hiányt pótolnunk kell. (a szerk.)

²² Le Lubez a francia munkásmozgalomban ekkoriban igen aktív szerepet játszott. Életútját az Évkönyv eddig még nem írta meg és szerepe eléggé összetett, főként az Internacionálé életében. (a szerk.)

²³ Ugyanis a Főtanács tagjai nagyszámú munkások voltak, akik nappal dolgoztak. (a szerk.)

szívesen látnak hozzájárulásokat. Ezután többek²⁴ javaslatára Mr. G. Wheelert választották meg a Főtanács pénztárnokának.

Ezt követően Le Lubez javaslatára további francia és nem-francia munkást és barátot terjesztett elő²⁵ a Főtanács tagjául. Wolff őrnagy javaslatára még további embereket terjesztettek elő a Főtanács tagjának, többek között Edward Beeslyt.²⁶

Ezek után felmerült, hogy a Főtanács különböző nemzetiségű tagjai számára országoként titkárokat válasszanak. Ezt követően egyhangúan megválasztották Le Lubezt francia levelező titkárnak. Mr. Whitlock és Dr. Marx javaslatára Mr. Holtorpot választották meg lengyel levelező titkárnak. Ekkor Dr. Marx jelentette be, hogy a Német Munkásegylet (German Working Men's Association) maga terjeszt be javaslatot arra, hogy ki legyen a német levelező titkár. Wolff őrnagy hasonló kijelentést tett olasz vonatkozásban.²⁷

Forrás: The General Council of the First International 1864-1866, Moszkva 1964, 35-37. old.

* * *

Az I. Internacionálé kérdése az ITH²⁸ 1964-es első konferenciáján

Az ITH első konferenciáját 1964-ben még Bécsben tartotta. Egyetlen témája az I. Internacionálé volt, megalakulásának 100. évfordulóján. A konferenciát még nagyon „zártkörűen” tartották meg a közép-európai régióban, tulajdonképpen az osztrák-magyar monarchia keretei között maradván. A konferencia fő szervezői persze a házigazda osztrákok voltak, az SPÖ pénzné és az SPÖ helységeiben. Megszületését három embernek köszönhetjük: Karl Stadlernek, akinek különösen jó kapcsolatai voltak az SPÖ vezetőivel, Rudolf Necknek és Herbert Steinernek.²⁹ A konferencián cseh részről Zdenek Šolle³⁰ tartott előadást a cseh összefüggésekről. Magyarországról Erényi Tibor, S. Vincze Edit és Jemnitz János vett részt. A negyedik magyar már Svájcából érkezett: Molnár Miklós, nálunk idősebb,

²⁴ A neveket a jegyzőkönyv pontosan rögzítette. (a szerk.)

²⁵ A jegyzőkönyv pontosan rögzíti a neveket. (a szerk.)

²⁶ Edward Beesly életútját lásd Évkönyv 2008.

²⁷ A kiadott, első ízben oroszul, majd angolul eredeti nyelven Moszkvában megjelent köteteket, a megjelenés után rövid időn belül Jemnitz János részletesen ismertette a Párttörténeti Közlemények hasábjain több éven keresztül.

²⁸ Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung – Munkásmozgalom-történeszek Nemzetközi Konferenciája.

²⁹ Karl Stadler életútját lásd Évkönyv 1990, Herbert Steinerét 2003, Rudolf Neck életrajza az Évkönyvben sajnos még nem jelent meg. R. Neck lett azután az ITH konferenciáinak, elnökségének elnöke.

³⁰ Zdenek Solle életútját lásd Évkönyv 2011.

valamikor a Szabad Nép kulturális rovatának egyik rendszeres munkatársa, régi kommunista, 1956 után Svájcba emigrált, a Genfi Egyetemet professzora lett. Érdekes kritikus könyvet írt az I. Internacionálé 1871-es londoni konferenciájáról és annak összefüggéseiről. (A könyvet magyar nyelven egykor én ismerttettem, a könyv magyarul nem jelent meg.) A konferencia előadásai azután német nyelven az Europa Verlag kiadásában jelentek meg.³¹

Jemnitz János

---

³¹ Német nyelven vaskos dokumentumkötet is megjelent az I. Internacionáléről. Még megjegyzendő, hogy amint az ITH nagy megalakítói és úttörői elhaltak, az I. Internacionálé 150. évfordulóján az ITH javaslataim ellenére már nem tartott külön megemlékező ülést. Olaszul is megjelent kétkötetes terjedelmes válogatás az Internacionálé dokumentumaiból, Gian Maria Bravo válogatásában és terjedelmes bevezető tanulmányával. (La prima Internazionale. Storia documentaria. I–I. köt. Editori Riuniti, Roma, 1978. 1287 old.)

A II. INTERNACIONÁLÉ

Andrea Panaccione¹

A II. Internacionálé, a szocializmus történetének egy korszaka

A II. Internacionálé a XIX. század utolsó évtizedeiben született, amikor „a munka ügye” központi szerepet kezdett játszani Európa különböző országaiban. A szocialista mozgalom és eszméáramlat ebben az időben nem volt az egyedüli, de mindenesetre a leglényegesebb, amely a „munka ügyét” próbálta előmozdítani. A szocialista mozgalom ekkor már óriási történeti hagyományra tekinthetett vissza. Az idők során egy sor kérdéssel szembesült: így meg kellett fogalmaznia néhány politikai és szociális akció célkitűzését, kijelölnie annak kereteit. Ez persze érintette, hogy választ kellett adni a szocialista mozgalom helyére a társadalomban, a helyi önkormányzatokban, a parlamentben. Egyúttal felvetődött már a polgári pártokkal való együttműködés kérdése, a kormányba való belépés lehetősége és annak mikéntje. Egyúttal fölmerült már a hatalom meghódításának problémaköre, ezen belül az állam és a különböző intézmények demokratizálásának kérdése és a parlamenti törvényhozásban a munka és szociális kérdések új törvényeinek bevezetése. Természetesen mindvégig nagy figyelmet szenteltek a gazdasági követeléseknek, ennek során a munkásmozgalom különböző lehetőségeinek, szervezeti formáinak, a szakszervezeteknek, a szövetszervezeteknek, a kulturális szervezeteknek, a parlamentek szocialista képviselőcsoportjainak.

Ennek során felvetődtek elméleti kérdések, többek között az ismert problémakör, amelynek középpontjában a mindennapi mozgalom és „a végső cél” kijelölése és összefüggése állt. Ennek során több helyütt is vizsgálták a minimális és maximális programok ügyét. Felvetődött természetesen a forradalom megítélése, és az Internacionálé életében fontos szerepet játszott az „ortodox marxizmus” és a revizionizmus ütközése. Az Internacionálé életét végigkísérte az internacionalizmus megítélése és vállalása, mindjárt kezdetben a május elsejei nemzetközi „ünnepnapok” megtartása (és vitái). Megfogalmazták és jelentkezett az „integrális szocializmus” megfogalmazása, amely mintegy magába foglalta valamennyi szocialista csoportosulás együttműködését. Több párt is foglalkozott a demokrácia és a szocializmus összefüggésével.

Ismeretesen az Internacionálé és az egyes szocialista pártok életében jelentős szerepet játszott a nemzeti kérdés, a nemzeti keretek ügye. Ez egyaránt felvetette

---

¹ Andrea Panaccione olasz történész, a Milánói Egyetem professzora, a Giacomo Brodolini alapítvány fő munkatársa, az Évkönyv régi és rendszeres szerzője, nemzetközi tanácsadó testületünk tagja.

a nemzeti államok és a nemzeti kultúra kérdéseit, de nemcsak azt, hanem azt is, hogy az élő szocialista mozgalom miként hathat vissza mindkettőre (az utóbbi érintette a parlamenti választásokban való részvételt, az általános választójog megszerzésének ügyét, a helyi önkormányzatokét, a szociális törvényhozás érvényesítését, a nyolcórás munkanap kérdését).

Párizsban 1889-ben két nemzetközi kongresszus ült össze. Az egyik a marxista kongresszus, a másik pedig a possibilista² volt. A két párhuzamos kongresszus egyúttal tükrözte a kor munkásmozgalmának állapotát. A possibilista kongresszuson túlnyomó volt a Paul Brousse vezette francia párt befolyása és képviselője, a marxista kongresszuson érvényesült a pártok centralizált belső szervezeti elképzelése, de annak elfogadása is, hogy a politikai szervezetek mellett a gazdasági, szakszervezeti munkát egyenlő súlyúnak ítélik meg. A marxista kongresszuson sokkal jobban érvényesült a kongresszus nemzetközisége, így azon nagy német és belga küldöttség is részt vett a franciák mellett.

A szocialista, munkáspártok helyzete eltérő volt a korban és a feltételek rányomták a bélyegüket a pártok felépítésére. Így Németországban a Kivételes Törvény erősen hatott az SPD féllegális helyzetére és erős centralizáltságára, a belga POB³ ismeretes módon erős párt és szakszervezeti kettős alapon épült fel, de mellettük jelentős szerepet játszottak a szövetkezetek is.

Mindkét kongresszuson ott voltak és élénk szerepet játszottak az anarchisták, akik opponálták a parlamenti választási harcokban való részvételt, sőt a politikai, pártokban való szervezkedést is. Mint ismeretes, az anarchisták befolyása hamarosan erősen csökkent – mindenesetre a II. Internacionálé életében, kezdetben ugyan még heves viták zajlottak le részvételük körül.⁴ A II. Internacionálé tevékenységében növekvő szerepet játszottak az erősödő szakszervezetek és az Internacionálé figyelme is nagy mértékben irányult a munkások szociális helyzetének javítására, így a híressé vált nyolc órás munkanap követelésének kivívására. 1891-ben, mint ismeretes, már csak egy „közös” kongresszusra került sor Brüsszelben⁵. Ezen a kongresszuson erősítették meg a célkitűzést a nyolc órás munkanap kivívására, valamint a május elseje megünneplésére.⁶

Az Internacionálé megerősödött, de amellett, hogy megmutatkozott egyfajta törekvés az összefogásra, az Internacionálé életét továbbra is végig kísérték viták, amelyekre kihatottak a nemzeti keretek konkrét sajátosságai. Jelentkezett

² A possibilistákról az Évkönyv többször is megemlékezett, részint a possibilisták két szellemi hangadója, Paul Brousse (lásd Évkönyv 1994) és Benoit Malon (lásd Évkönyv 1991) kapcsán. A possibilisták fő orgánumaról, a Le Parti Ouvrier-ről lásd egy hosszabb ismertetést az Évkönyv 1992 évi kötetében.

³ A POB megalakulásáról lásd Évkönyv 1985.

⁴ Erről lásd a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyveit. 1889-1912. Budapest, Kossuth Kiadó 1989.

⁵ A valóságban tényleges „egyesülésre”, amelyről Andrea Panaccione ír, nem került sor, ettől a possibilisták távol maradtak. (a szerk.)

⁶ Erről lásd az előbbi forrást, valamint Jemnitz János: A május elseje születése. Kossuth Kiadó, 1986.

Engels befolyása, törekvése a marxista felfogás elfogadtatására⁷ és végig húzó-dott az Internacionáléban a német SPD „hegemóniájának” érvényesülése, illetőleg annak vitája, opponálása. Új elemként jelentkezett az 1890-es években a délkelet-európai szocialista pártok megalakulása, valamint az olasz szocialista párt jelentkezése is – ez utóbbi erősen szorgalmazta a helyi autonómiák és az olasz párt különleges helyének elismerését.⁸

Az SPD befolyását erősen növelte az a siker, ahogy 1890-ben a Kivételes Törvényt visszavonták és Bismarck megbukott.

Az Internacionálé életében még ismeretes módon továbbra is élénk viták zajlottak le az anarchisták részvétele körül, ám az 1893. évi zürichi, majd még inkább az 1896. évi londoni kongresszus a vitákat lényegében lezárta, az anarchistákat kizárták.⁹ A velük folytatott viták persze erősen érintették a francia szakszervezeteket és az olyan nagy kérdéseket, mint az általános sztrájknak, mint harci fegyvernek megítélését, de ez utóbbi már inkább az 1900-as évekre vált jellemzővé.

Viszonylag korán felvetődött a politikai mozgalom (vagyis a szocialista pártok) és a szakszervezetek viszonya, még élesebben a politikai mozgalom elsőbbségének („hegemóniájának”) elfogadtatása, ami a francia mozgalomban jelentkezett nagy súllyal és élességgel (elsősorban Jules Guesde¹⁰ részéről). Ez azután fokozatosan és folyamatosan elvezetett a francia szakszervezetek nagy részének eltávolodásához és a brit szakszervezetek hozzáállását is erősen bonyolította. (Mindez megint inkább már csak az 1900-as évekre vált élesebbé és jellemzőbbé.)¹¹

* * *

Dokumentumok

Filippo Turati Friedrich Engelsnek. Milano, 1891. február 23.

Olaszországban nagyon kevés fiatal tanulmányozza és érti meg a modern szocializmus eseményeit Karl Marx halála óta, ugyanakkor az Ön nevét ezek a fiatalok nagy elismeréssel említik és az Ön írásait nagy figyelemmel olvassák. A szocializmus ugyanakkor még egészen kicsike nálunk. Ugyanakkor már növekszik és reméljük, hogy az Ön munkái ezt a növekedést elő is segítik. Pontosan ezen okból

⁷ Ennek óriási irodalma van, még magyarul is (a szerk.)

⁸ A délkelet-európai pártok megalakulásáról, valamint az olasz munkás és szocialista párt kialakulásáról az Évkönyv az 1980-90-es években számtalan tanulmányt jelentetett meg. (a szerk.)

⁹ Lásd az idézett forrást, a két kongresszusról pedig Évkönyv 1993, 1996.

¹⁰ Jules Guesde életútját lásd Évkönyv 1995)

¹¹ A tanulmánynak csak első részét tudtuk közölni terjedelmi okokból, az 1900-as évekről írottakra majd visszatérünk. (a szerk.)

bátorkodtam, hogy elküldjem Önnek folyóiratomnak, a *La Critica Sociale*-nak¹² már megjelent első három számát. Ez az egyedüli szocialista folyóirat, amely Olaszországban megjelenik, azóta, hogy Andrea Costa¹³ és társai ilyen folyóirat megjelentetésére kísérletet tettek, amely azonban elbukott.

A folyóirat harmadik számában talál majd egy írást, amely Önről szól, amelyet nem csak én írtam, hanem barátom, Prof. Achille Loria is, a sienai egyetem professzora. Loria egyike azoknak, akik az olasz egyetemi világban közgazdasággal foglalkoznak. Ebben az írásban Ön majd láthatja, hogy nagy elismeréssel ír Önről.

Megemlékeztem azokról a cikkekről, amelyek a *Die Neue Zeit*¹⁴-ben illetőleg a *Vorwaerts*-ben jelentek meg. Amennyiben tudnám, hogy Ön olvas olaszul, akkor nagy tisztelettel rendszeresen megküldeném a *Critica Sociale* számait Önnek. Ez a folyóirat pusztán kísérlet a tudományos szocialista gondolatok terjesztésére, és a folyóirat egyúttal nem lehet túl nehéz (trop lourd) – az olasz gyomor még túl érzékeny ahhoz, hogy nehéz ételeket emésszen meg – és jobban szereti, ha nem világos célzatú politikai szövegeket lát. Ám mindennek ellenére mégiscsak fejlődik, és mi reméljük, hogy ebben az irányban mi is egy kicsit hozzájárulunk a fejlődéshez.

Ilyen szellemben tervezem, hogy egy sor publikációt jelentetek meg, valami olyasmit, mint a tudományos szocializmus könyvtárát, hogy ezeket a gondolatokat népszerűsítsem és e célból írtam más országokba, mindenek előtt Németországba. Így e sorozatot az Ön 1847-es Kiáltványával kívánom kezdeni, amely néhány évvel ezelőtt olaszul megjelent, de amelynek fordítása szörnyűséges.

Nem követelhetem meg, hogy Ön időt találjon számomra és arra, hogy a folyóiratomat olvassa, valamint a tervezett könyvtárra, már csak azért is, mert valószínűleg az én nevem tökéletesen ismeretlen az Ön számára. Ám mégis, ha megszerezné azt az örömet nekem, hogy Ön rokonszenvvel kíséri erőfeszítéseinket és ha engedélyezné, hogy időnként közölnénk és lefordítanánk az Ön cikkeit, akkor ez számunkra óriási bátorítást jelentene.

Forrás: Filippo Turati e i corrispondenti stranieri. Piero Lacaita editore, Bari-Róma, 1995. 38-39. old (a levelet Turati franciául írta Engelsnek)

Jemnitz János

* * *

¹² A *La Critica Sociale*-ről magyarul bővebben lásd Évkönyv 2005.

¹³ Andrea Costa életútját lásd Évkönyv 2004.

¹⁴ A *Die Neue Zeit* megjelenéséről lásd magyarul bővebben Évkönyv 1983.

James D. Young¹⁵

Socialism since 1889. A Biographical History. London, 1988

James D. Young jó barát volt, hangsúlyosan szocialista és hangsúlyosan skót, büszke arra, hogy annak idején, még mint fiatal vasúti munkást kiemelték és Oxfordban GDH Cole tanítvány lehetett. Már ismertetett könyvéből ezúttal egy fejezetrészt veszünk át, amely jól színezi a II. Internacionálé történeti irodalmát.

*

Jean Jaurès és Vlagyimir Iljics Lenin: Az ellentmondásos „szentek”

(Részlet)

Daniel De Leon¹⁶: „Jól tudom, hogy az a véleményem és értékelésem, amelyet Jean Jaurès intellektuális integritásáról alkottam és leírtam, valószínűleg eltér attól, amit Franciaországban a Szocialista Párt tagjai gondolnak róla. De valaki, aki kéz a kézben együtt küzd vele, mégsem adhat neki mindig igazat. Jaurès óriási zavart keltő teher volt az egész nagy nemzetközi munkásmozgalomban, különösen Franciaországban. Mi el kell hogy távolítsuk őt, bár a lehető legnagyobb kíméletességgel és gyengédséggel, de kemény elhatározottsággal. Ám tény, hogy Jaurès olyan ember, akinek meggyőződése is van és nemes céljai is vannak.”

Ignazio Silone¹⁷: „Lenin hatalma és minden energiája egy dologra koncentráldott. Ez egyúttal hozzásegítette, hogy teljesen különleges embernek tűnhessen a tömegek szemében, és így vezérré válhatott, ugyanúgy, ahogy az istenhívők körében valaki szentté válhat, vagy aki a pénzben hisz, milliomossá.”

Noha Jaurèsre a nyugat-európai munkásmozgalomban a fundamentalisták úgy tekintettek, mint zavaró reformistára, ugyanakkor a reformista szocializmus legradikálisabb kritikusa is úgy tekintettek rá, mint egy szentre. Így Daniel De Leon is, aki Jaurès-t a nemzetközi munkásmozgalomban zavaró teherként ítélte meg, ugyanakkor elismerte, hogy jellemvonásai egy szentnek felelnek meg.

A reformista szocializmus iránt jóval nagyobb nagylelkűséggel Leon Trockij¹⁸ a következőket írta: „Szellemi, lelki profilja teljesen megfelelt fizikai alkatának: az elegancia és anyagi megjelenés, ez nem volt jellemző rá, ugyanakkor beszédeiben és cselekedeteiben a legtökéletesebb szépség jelent meg...”

¹⁵ James D. Young életútját lásd Évkönyv 2014, Young az Évkönyv régi munkatársa volt, könyvét ismertettem a Múltunk 1990 3.számában.

¹⁶ Daniel De Leon életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1977.

¹⁷ Silone életútját lásd Évkönyv 2006.

¹⁸ Trockij életútját lásd Évkönyv 2004.

Jaurèsnek a „szent voltát” az ortodox marxisták ritkán ismerték el. Így, mint Trockij felidézte, Paul Lafargue¹⁹, a marxista és Jaurès ideológiai opponense, azt írta róla, hogy Jaurès „emberi bőrbé bújt ördög”. Jaurès ördögi ereje inkább isteni erő volt, amit mind barátai, mind ellenségei megéreztek benne.

Jaurésszel, a reformista szenttel szemben Leninre a II. Internacionáléban úgy tekintettek, mint elviselhetetlen és türelmetlen forradalmárra. A világ forradalmárai Leninben olyan embert láttak, aki abszolút mértékben az ügynek szenteli magát, noha ellentmondásos bajkeverő – talán egy szocialista szent. Ugyanakkor még a tizenkilencedik század utolsó évtizedében néhány szocialista úgy ítélte meg Lenint, mint ördögi jelenséget. Clara Zetkin²⁰ „Visszaemlékezései”-ben írja, hogy a II. Internacionálé 1907. évi stuttgarti kongresszusán Rosa Luxemburg²¹ hívta fel a figyelmemet Leninre. „Nézd azt az embert. Az Lenin. Nézd a fejét, egy paraszti fej, némi ázsiai vonásokkal. Ez az ember meg fogja kísérelni, hogy hegyeket mozgasson meg. De az is lehet, hogy a hegyek fogják összetörni. De sohasem fog engedni.”

Gorkij először 1907-ben Londonban „az OSZDMP ott tartott kongresszusán találkozott személyesen vele és meg volt döbbenve, amikor észlelte, hogy sok reformista szocialista Leninben csak a bajkeverőt látja. A mensevikek olyan szocialista aktivistát láttak benne, aki távol áll mindenféle szentségtől. Gorkij hozzáfűzte: ő már 1903-tól megtapasztalhatta, hogy milyen élesek a viták és ellentétek a reformisták és a forradalmárok között, de az mégis meglepte, hogy milyen elenséges érzéssel nézik és fogadják a reformisták Lenint.

Elhagyva a II. Internacionálé területét, függetlenül a reformista és forradalmi irányzat híveitől, Jaurést a szélesebb körökben is egyfajta szent gloár övezte, Lenint azonban csak saját köreiben tekintették annak, elsősorban halála után 1924-től 1956-ig. Tamara Deutscher mondta: „Amikor 1956 után a sztálini személyi kultusz kora véget ért, akkor egyúttal Lenin is emberi arculatot öltött; megszűnt az a bizánci szent lenni, akit minden lehető pillanatban elővettek rituálisan.

Az 1859 szeptemberében született Jaurès, aki a délfraancia kisvárosban Castresben született, gyermekeivéinek jó részét egy farmon töltötte. Ez azután megalapozta, hogy a felnőtt Jaurès soha ne becsülje le a paraszti életet, miközben nem is övezte valamiféle szentimentalizmussal. A kiváló tanulót tizenhat éves korában egy párizsi tanfelügyelő fedezte fel és úgy tűnt, hogy Jaurès számára nyitva áll az út az akadémiai karrier felé. Jól ismert, hogy egyszerre volt történész, parlamenti politikus, igazi zseni, az imperializmus kritikusa. Jaurést, aki egyszerre volt francia és világpolgár, az 1914. évi világháború előestjén gyilkolták meg, ami összehasonlításként olyan, mintha Thomas Masarykot még londoni emigrációja idején, vagy Lenint 1915-ben, Zimmerwald napjaiban ölték volna meg. Jaurès soha nem volt hatalmon, még csak miniszter sem lett egy kapitalista kormányban, és az a párt, amelynek húsz évet adott életéből, hogy felépítse, halála után

¹⁹ Paul Lafargue életútját lásd Évkönyv 1992.

²⁰ Clara Zetkin életútját lásd Évkönyv 1982.

²¹ Rosa Luxemburg életútját lásd Évkönyv 1998.

darabokra tört.²² Ám nem szenvedett oly sokat, mint Lenin, és nem is változott múmiává vagy ikonná, mint Lenin 1924 után – ami után az országban beköszönött a totalitarizmus. Ám ezt a jövőt Lenin így előre nem láthatta.

Jaurès és Lenin rendkívül sok ellenséget szerzett magának, Jaurèst halála után nagyon elfelejtették, figyelmen kívül hagyták – ám ez már egy hálátlan utókor kérdése. Lenint azonban halála után 'ártalmatlanná' tette a sztálini totalitarizmus.

Forrás: James D. Young: Socialism Since 1889. A Biographical History, London 1988. 97-99 old.

*

Paul Lafargue²³ és Friedrich Engels levelezéséből

(Részletek)

1889. május 3. Paul Lafargue Engelshez

Laura leveléből tudhatod, hogy Liebknecht²⁴ írt ugyanolyan szellemben Vaillantnak, mint Bernsteinnek²⁵. Liebknecht és Bebel²⁶ heroizmusa nem egyéb, mint félelem a possibilistáktól²⁷: nem akarnak nyíltan fellépni ellenük és még mindig bíznak abban, hogy megnyerhetik őket és szövetkezhetnek velük, hogy a két kongresszust²⁸ együtt tartsák meg. Megtévesztik magukat, nem ismerik Brousse-t és követőit.

Az a tehetetlenség, amelyre Bebel és Liebknecht kárhoztatott minket – mi kezdettől fogva tudtuk, hogy mit várhatunk a belga úrtól²⁹ - az elbátortalanítás tovább terjedt a mi köreinkben. Kezdetben a szervező bizottság³⁰ valamennyi párt és csoport képviselőiből állt fel. Tekintettel arra, hogy a németek haboztak és bizonytalankodtak, ők fokozatosan nem jelentek meg az üléseken. Így azután a szervező bizottság francia tagjai nem tudták összehívni a kongresszust, ezért újabb francia előkészítő ülések kellenek – ez volt Vaillant véleménye. Nem tu-

²² Ez így erős túlzás és lekerekítés, de van benne nagy igazság is. (a szerk.)

²³ Paul Lafargue életútját lásd Évkönyv 1992

²⁴ Laura Marx Lafargue felesége. Wilhelm Liebknecht életútját lásd Évkönyv 1975/76

²⁵ Edouard Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990, Eduard Bernsteinét pedig 2003-ban.

²⁶ August Bebel életútját lásd Évkönyv 1990.

²⁷ A possibilistákról lásd az Évkönyvben Paul Brousse életrajzát(1994) valamint Benoit Malonét (1991).

²⁸ Ezekben a napokban Párizsban az akkor még két nemzetközi munkás-szocialistakongresszus megtartását még külön-külön hirdették meg. (a szerk.)

²⁹ Utalás nyilvánvalóan Emile Vanderveldére. Vandervelde életútját lásd Évkönyv 1991.

³⁰ A II. Internacionálé alakuló kongresszusát előkészítő szervező bizottság.

dom, hogy ezeknek a francia bizottságoknak mennyi idő kell ahhoz, hogy cselekedjenek...

Furcsa, hogy a németek, akik eddig húzták az időt, most hirtelen fellépnek és ők akarják diktálni a meghívó körlevél szövegét és annak hangszínét. Mi túlságosan türelmesek voltunk. Úgy cselekszünk majd, ahogy alkalmasnak látjuk. Nincs szükségünk sem a tanácsaikra, sem az aláírásukra. A dolognak, az előkészítésnek előre kell haladnia. Írtam Bordeauxba az ottani szervező bizottságnak, hogy valamennyi szocialista párt és szakszervezet nevében hirdessék meg: a kongresszus Párizsban július 14-től 21-ig lesz megtartva, és azt így közölik a Hágában összeülő előkészítő nemzetközi konferencia résztvevőivel.

A körlevélben nem fogunk megemlékezni a possibilistákról, nem veszünk tudomást az általuk összehívott kongresszusról, és nem említjük meg azokat a megalázó javaslatokat, amelyeket nekünk kellene tennünk nekik. Én megmondtam már Hágában is, hogy nem adjuk a nevünket és aláírásunkat egy olyan meghíváshoz, ahol a possibilisták, Brousse, Joffrin³¹ és társaik nevei is szerepelnek, akiket mindenki árulóknak tart és nevez. Mi beleegyeztünk abba, hogy lenyeljük a sértést, a külföldi szocialisták kedvéért, akik nem ismerik ezeknek a remek fickóknak a politikai értékét. De most, hogy visszanyertük akció-szabadságunkat, hogy összehívjuk a kongresszust, nem vállalhatjuk azt, hogy kibékülést keressünk a possibilistákkal. Amennyiben a körlevélben nem emlékezünk meg róluk, akkor ezt nem értenék meg francia barátaink – ez szemben áll a belgák és a németek véleményével, akik meg akarják nyerni a possibilistákat is. Mi nem fogjuk megtámadni őket, de figyelni fogjuk és ellentámadásokat intézünk az ő „víz alatti” akcióikra. Amikor megkapom a válaszokat a francia vidéki szervezettektől, értesíteni foglak róluk.

Ui. Éppen most kaptam meg egy levelet Liebkechtől, teli lelkesedéssel és a kibékülés szellemében. Azt mondja nekem, hogy írjuk meg a nyilatkozat első változatát és küldjem meg neki. Nehéz lesz úgy kibékíteni a tényeket az egységre való törekvéssel, amely annyira áthatja a németeket.

A dolgok kedvezőbben alakulnak, mint ahogy vártam, nekünk egyenesen kell előre haladnunk, és nem kell figyelemmel lennünk a possibilistákra, vagy a külföldiekre, akik az egységet kívánják. Mi Franciaországban semmiféle lépést nem teszünk annak érdekében, hogy egységre lépjünk velük.

Paul Lafargue Engelshez. 1889. május 6-án

Kedves Engels,

Itt az összehívásról szóló meghívó. Vedd figyelembe, hogy ez a Bordeaux-i és Troyes-i előkészítő értekezletekkel történt megegyezést alapján született, valamint már a hágai konferencia³² figyelembevételével is. A francia előkészítő bi-

³¹ Jules Joffrin életútját lásd Évkönyv 1996.

³² A hágai előkészítő konferenciáról lásd az Évkönyvnek a II. Internacionálé alakuló

zottság valamennyi francia szocialista párt és szakszervezet képviselőiből állt fel. Mi a possibilistákat nem tekintjük szocialistáknak, mert csak azért hivatkoznak szocialista voltokra, hogy pozíciókat szerezzenek és a helyi és tartományi önkormányzatokban kinevezéseket és segélyeket nyerjenek. Így a francia szocialisták nevében hívjuk össze a kongresszust.³³

Már megállapodtunk abban, hogy a meghívót egy következő meghívónak kell követnie, amelyen már rajta lesznek a külföldiek aláírásai is. Nekem már megvannak a hollandok, a spanyolok és a németek aláírásai. Szerezd meg nekem a Socialist League (Szocialista Liga)³⁴ aláírásait, valamint más külföldi szocialista szervezetek aláírásait is.

A dolgok jól haladnak. Bármit is tesznek a possibilisták... A mi konferenciánkra való tekintettel a possibilisták a maguk kongresszusának időpontját valószínűleg megváltoztatják. Annál jobb.³⁵

Laura Lafargue Engelshez. 1889. május 12.

Kedves Tábornokom!

A zűrzavar egyre inkább természetünk sajátja lesz, és úgy tűnik, már boldogtalanok is leszünk, ha a dolgok kevésbé lesznek kaotikusak. Liebknecht ... teljes szabad kezet adott a belgáknak, miközben panaszkodik a franciák lassúságára. Angliát illetően csak zavaros, ellentmondó hírek érkeznek.³⁶

Forrás: Frederick Engels Paul and Laura Lafargue Correspondence, Moszkva, 1960 II. köt. 234-243. old.

Jemnitz János

* * *

---

kongresszusáról szóló írást, Évkönyv 1989, valamint Engels magyarul is megjelent levelezését (MÖM).

³³ Lafargue és a francia guesdisták, ahogyan maguk is tartották, a „francia marxisták”, nagyon elutasítóak voltak a possibilistákkal szemben és ilyen irányban kívánták befolyásolni Engelst is.

³⁴ A Szocialista Ligáról magyarul lásd Évkönyv 1984, 1985 és 1989, valamint William Morris életútját (Évkönyv 1984).

³⁵ Lafargue levelezése ezután is rendkívül gazdag és tanulságos, sajnos valószínűleg terjedelmi okok miatt ebből a levelezésből már nem tudunk további dokumentum részeket közölni – ami nagy kár.

³⁶ Laura Lafargue sorai szintén több, mint tanulságosak, mutatja, hogy az Internacionálé összehívásának milyen viharos előtörténete volt. Itt kellene nyilván közölni a német és angol forrásokat is. A feladat feladat marad.

Jemnitz János

Kiegészítések és gondolattöredékek a II. Internacionálé történetéhez

A II. Internacionálé előtörténete hosszú és jócskán bonyodalmas történet. Ezt régebben többen is megírták, GDH Cole ismert könyve mellett az 1880-as évek bonyolult és érdekes korszakáról Jurij Szytyeklov írt korábban egy könyvet, majd pedig a német Reisberg. (Mindkét könyvet használtam és elég bőven idéztem belőlük az Évkönyv hasábjain.) Ez az előtörténethez tartozik, az 1881. évi Chur-i kongresszus (lásd Évkönyv 1981), valamint az 1886. évi párizsi kongresszus. Lásd Évkönyv 1986 és még inkább az 1888. évi londoni szakszervezeti kongresszus (lásd Évkönyv 1988), amelyen végül is határozatot hoztak, hogy 1889-ben megtartják Párizsban a II. Internacionálé alakuló kongresszusát.

A döntés megszületett, de ettől a valóság még nagyon messze volt. Az itt közzölt Lafargue levelekből is jól kirajzolódik, hogy milyen ellentétek szakadtak fel még a francia munkásmozgalomban is, milyen hajszálrepedések a francia marxisták, a guesdisták és még a német szociáldemokraták között is. Ennek nagyon nyomtatott forrásanyaga van, aminek ismertetésétől most elállok – ennek nagyon szűk történetét érintettem a II. Internacionálé alakuló kongresszusáról írott cikkben (Évkönyv 1989). Ezúttal inkább azt hangsúlyozom, hogy ez még mindig csak a francia–német reláció. Megjegyzendő, hogy noha formálisan az indító lökést a megalakuláshoz az 1888. évi angol szakszervezeti kongresszus adta meg, és a párizsi alakuló kongresszuson a brit szakszervezeti vezetők ott is voltak küldöttként – Eleanor Marxszal³⁷ együtt, a kongresszus előkészítésében, megtartásában mégis a francia–német tandemnek volt döntő szerepe. Nem véletlen, hogy az Internacionálé alakuló kongresszusán két nemzetközileg ismert szociáldemokrata elnökölt: egy francia és egy német, Edouard Vaillant és Wilhelm Liebknecht³⁸. Sőt az Internacionálé korai életében is ez a francia és német részvétel volt a döntő – hozzáteendő, hogy a kettő között érdemi különbségek voltak, ami ugyancsak egy további alapos tanulmány tárgya lehetne.

A brit részvétel. A személyiségek „súlyosak” voltak, ott volt Keir Hardie, Tom Mann, és ott volt persze az értelmiségiek közül William Morris és Henry M. Hyndman³⁹. Mindennek ellenére a brit részvétel alárendelt szerepet játszott a franciákéhoz és még inkább a németekéhez képest.

Az Internacionálé ugyanúgy elég széles szellemi összefogásból született, mint hajdanán az I. Internacionálé is. Ennek alapján viszont csakhamar nagyon éles

³⁷ Eleanor Marx életútját lásd Évkönyv 1980 és 2005.

³⁸ Edouard Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990 és W. Liebknechtét 1975/76.

³⁹ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, valamint Jemnitz János: Keir Hardie, Budapest 2007, Tom Mann életútját 1981, valamint Jemnitz János: Tom Mann, Akadémiai Kiadó 1970, William Morrisét 1984, és Henry M. Hyndmanét 1992.

súrlódásokra került sor a marxisták és az anarchisták között.⁴⁰ Nem sokkal később ugyanilyen élesen, csak mélyebbre nyúló viták és ellentétek kezdődtek a marxisták és a reformisták között, majd csak alig későbbben az anarchoszindikalizmus jelentkezése jelentett sok gondot mind egyes szociáldemokrata pártoknak, mind pedig az egész Internacionálénak. Ezek ismert jelenségek. (Ám ennek gondos elemzése magyar nyelven eddig csak részlegesen történt meg.)

Fontosnak tartok azonban megemlíteni három további lényeges összefüggést. Az egyik a II. Internacionálé térben, földrajzilag való terjedése, a másik a személyiségek szerepe, a harmadik pedig az Internacionálé alakulásának, fejlődésének dinamikumusa. Ez utóbbi vonatkozásban előre bocsátanám, hogy az Internacionálé felívelő korszakát sokszor eléggé statikusan, kongresszusról kongresszusra haladva szokták ismertetni. Ez nem csak száraz, hanem természetesen nem is tükrözi a történeti valóságot. Ám pusztán ebben a vonatkozásban jelezném, hogy egy sor személyiség, akik igazán nagy szerepet játszottak az Internacionálé életében, mint Rosa Luxemburg⁴¹ és Lenin, egyszerűen csak 1871-ben születtek meg, így az Internacionálé első kongresszusain nem is lehettek még ott. Még igazabb ez olyanokra, akik már az 1880-as évek elején születtek, mint Otto Bauer – de akik már jelentős szerepet játszottak az Internacionálé életében és vitáiban 1914 előtt is.

Ami a földrajzi aspektust illeti, az Internacionálé megalakulásakor a szervezet erősen nyugat-európai volt. A francia-német kettős irányító központ mellett nagyobb szerepet játszottak még a belga szocialisták, a POB⁴² vezetői, elsősorban Emile Vandervelde⁴³, de mellette nagyobb szerepet játszott még Louis Bertrand, Edouard Anseele és Louis De Brouckére⁴⁴. A spanyol szocialisták kezdetben még nem nagyon hallatták szavukat. Az Olasz Szocialista Párt (PSI) csak 1892-ben alakult meg, és a párt szellemi vezetője, Filippo Turati, valamint a hozzá közel álló, a párt szellemi életében nagyobb szerepet játszó Claudio Treves⁴⁵ már csak az Internacionálé ezt követő kongresszusain játszott nagyobb szerepet. A földrajzi kiterjedés jegyében ugyanúgy csak az 1890-es évek elején születtek meg a skandináv szociáldemokrata pártok, miként ekkor született meg az Osztrák Szociáldemokrata Párt is. Ez utóbbi vezetője, Victor Adler⁴⁶ azután igazán nagy szerepet játszott az Internacionálé életében, és amikor bizonyos feszültségek támadtak a francia szocialisták és a német szociáldemokraták között, akkor jött

⁴⁰ Erről többek között lásd Igor Krivoguz áttekintését az Évkönyv 2014. évi kötetében, továbbá lásd a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei, Budapest, Kossuth Kiadó 1989. A vitákban az anarchisták részéről az egyik legismertebb befolyásos szereplő Domela Nieuwenhuis vett részt (Nieuwenhuis életútját lásd Évkönyv 1998)

⁴¹ Rosa Luxemburg életútját lásd Évkönyv 1998, Otto Bauerét 1981.

⁴² A POB a Belga Munkáspárt, megalakulásáról lásd Évkönyv 1985. (A POB 1885-ben alakult meg.)

⁴³ Vandervelde életútját lásd Évkönyv 1991.

⁴⁴ Louis Bertrand életútját lásd Évkönyv 1981, E. Anseele-ét 1981, és L. De Brouckére-ét 2000.

⁴⁵ Filippo Turati életútját lásd Évkönyv 1982, Claudio Treves-ét 1994.

⁴⁶ Victor Adler életútját lásd Évkönyv 1977.

létre az emlékezetes „tandem” Vandervele és Adler között, amikor már közösen nyújtották be áthidaló javaslataikat egy-egy határozat megszövegezésénél, majd ebben a szellemben, amikor 1900 után megalakult az Internacionálé mintegy közvetítő és előkészítő szerve a kongresszusok között: a Nemzetközi Szocialista Iroda. Hasonló okok folytán ennek vezetői belgák lettek: elnöke Vandervele és mindenes titkára Camille Huysmans⁴⁷. A földrajzi összefüggéseknél maradvány az orosz szocialisták néhány képviselője már kezdetektől különleges szerepet játszott, elsősorban Plehanov, de mellette a megünnepelt Vera Zaszulics is, míg a csoport harmadik igen befolyásos tagja, aki a *Die neue Zeit* hasábjain rendszeresen megszólalt, Pavel Akszelrod⁴⁸. Az orosz fiatalabb nemzedék tagjai közül Lenin csak később jelentkezett az Internacionálé fórumain, miként az orosz menlevekek más hangnemet megütő szellemi vezére, Julij Martov⁴⁹ is.

Az Internacionálé a kelet-közép-európai területen „betört” Lengyelországba, ahol a sajátos lengyel viszonyok között eresztett gyökeret és talált egymástól eltérő visszhangokra, olyanokéra, mint Rosa Luxemburg, Józef Pilsudski, Warski-Warszawski és Karl Radek⁵⁰. Miként betört a cseh területekre is: ott a párt „gazdája” Antonín Němec és szellemi irányítója, aki egyúttal sokszor más álláspontra helyezkedett, mint Němec, Bohumir Šmeral⁵¹ lett. Míg az oroszok sokszor, más-más összefüggésben, jelentősebb szerepet játszottak az Internacionálé kongresszusain – már csak azért is, mert Oroszország mindig fontos és érdekes, ellentmondásos terület volt az Internacionálé számára is. Ezt a csehekről nem lehet elmondani, még akkor sem, amikor az osztrák–cseh vita kiéleződött még a két párt és a két párt vezetői között is.

Az Internacionálé befolyása, sőt szervezeti ereje jobbra ugyancsak már az 1900-as években kiterjedt a Balkánra is, Romániára, Szerbiára és Bulgáriára. Mindhárom országból számos és jeles szocialista gazdagította az Internacionálé életét, alkalmasint szerepeltek az Internacionálé kongresszusain, így volt ez már az 1910-es években, amikor a balkáni háborúk már az egész Internacionálét foglalkoztatták. Erről tanúskodik az NSZI üléseinek jegyzőkönyve, majd ismert módon a nevezetes 1912 évi bázeli kongresszus, amelyen az említett balkáni szocialisták is már természetesen megszólaltak.⁵²

Az Internacionálé földrajzi befolyásának kiterjedéséhez tartozik az Interna-

⁴⁷ Camille Huysmans életútját lásd Évkönyv 2010 és 2012.

⁴⁸ Georgij V. Plehanov életútját lásd Évkönyv 1981, Vera Zaszulicsét 1974, és P.B. Akszelrodét 2000.

⁴⁹ Julij Martov életútját lásd Évkönyv 2011, 2012 és 2014.

⁵⁰ Rosa Luxemburg életútját lásd Évkönyv 1998, Pilsudskiét 1992, Warskiét 2014 és Radekét 1985.

⁵¹ A. Němec életútját lásd Évkönyv 1983, Bohumir Šmeralét 1980.

⁵² Erről lásd A II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei. I.m., valamint erről a korszakról megjelent számos korabeli cikk és beszámoló – részben Kunfi Zsigmond tollából. E korszakból közzétük a *Die neue Zeit*-ben megjelent mérvadó cikkek részleteit: Évkönyv 2012, 2013, valamint Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé 1911-1914. Budapest, Akadémiai Kiadó 1966. Megjegyzendő, hogy az Évkönyvben több mint féltucat balkáni szocialista vezető életútját megjelentettük.

cionálé görögországi, Ázsiában indiai és még inkább japán megjelenése. Ennek emlékezetes története volt, amikor az orosz-japán háború idején a II. Internacionálé 1904 évi amszterdami kongresszusán Plehanov és Szen Katayama⁵³ tüntetően, ünnepélyesen és nagy taps közepette kezét rázott.

Visszatérve egy jelzett és nagyon fontos összefüggésre, amely – úgy vélem – a II. Internacionálé történetírásában ilyen súllyal nincs kidolgozva: ez az Internacionálé életének belső dinamizmusa. Voltak az Internacionálé kongresszusain visszatérő témák (kezdetben például ilyen volt a május elseje megünneplésének részben vitakérdése), ami azután később letűnt a kongresszusok tematikájából. Mások viszont egyre nagyobb jelentőséget kaptak, nem véletlenül, hanem a nemzetközi helyzet és politikai élet követelményei nyomán: ilyen volt elsősorban a háborúhoz való, illetőleg még inkább a háború megakadályozására vonatkozó kérdések vitája. Ugyancsak a való élet követelte meg 1900 és 1904-ben, hogy nagy súllyal foglalkozzanak a reformizmus kérdéseivel, hiszen ez is a mindennapi valóságból követelt helyet magának. Így történt a gyarmati terjeszkedés és a gyarmati háborúk miatt a gyarmati kérdés megvitatása során is, amire több ízben került sor. Ugyancsak egész más fényben és hangsúllyal vetődött fel a szocialista pártok és a szakszervezetek kapcsolatának kérdése az 1890-es években, mint az 1900-asokéban, főként 1904 és 1907 után. Mások voltak a hangsúlyok, mások a szereplők és jócskán más volt a háttér. Ennek a nagyon fontos témakörnek az alaposabb kimunkálása további tanulmányok és könyvek tematikája lehet.

---

⁵³ Szen Katayama életútját lásd Évkönyv 1984.

1914–1915

Jemnitz János

Ismét 1914-ről

Az Évkönyv 2014. évi kötetében helyhiány miatt nem tudunk illő módon kitérni a száz évvel ezelőtt kirobbant 1914-es évben megkezdődő I. világháborúra. Az Évkönyv profiljának megfelelően ezúttal sem fogunk érinteni más összefüggéseket, mint amelyek egyértelműen a nemzetközi munkásmozgalom állásfoglalásaihoz kötődnek. Közhangszerűen ismert az állítás, miszerint a II. Internacionálé a világháború kitörésének napjaiban „összeomlott”. Ez annyiban valóban igaz, hogy az Internacionálé egészét illetően ez – elsősorban a „vezető” német párt, valamint a francia és az osztrák-magyar pártok vezetősége részéről – ténylegesen bekövetkezett, amennyiben e pártok hozzáidomultak a „honvédelemhez”, a német, a francia és az osztrák parlamentekben megszavazták a hadihiteleket a háború elindításához és folytatásához. Ezt nagyon rövid „késéssel” megtette a brit Munkáspárt (Labour Party) is. Mint annak idején sok feldolgozásból, megkorabeli szocialista lapokból is ismeretes lehetett, voltak kivételek; így a szerb szocialisták, akik ezt megtagadták, miként ezt tette az angol Független Munkáspárt (ILP) is. Mindez sok munkából ismeretes¹. Az orosz szociáldemokraták 1914 nyári reagálása bonyolultabb. A bolsevikok internacionalista, háborúellenes állásfoglalásairól magyarul is nagyon sokféle irodalom olvasható. A mensevikeké sokkal összetettebb. Körükben voltak a honvédők (így többek között a szellemileg oly befolyásos Plehanov, Vera Zaszulics és Potreszov². Velük szemben a mensevikek Duma frakciója internacionalista és háborúellenes maradt, a frakció szellemi irányítói közül legismertebb Fjodor Dan³; a mensevik frakció tagjait ugyanúgy száműzték, mint a Duma bolsevik frakciójának tagjait, akik persze ugyancsak a háború ellen fordultak. A bolsevik frakció egyes tagjainak életútját az Évkönyv megírta.⁴ A mensevikek néhány olyan nagy történeti alakja, akik ekkor már emigrációban éltek, így mindenekelőtt a régi veterán Akszelrod, valamint J. Martov és Larin⁵ internacionalisták és háborúellenesek maradtak,

---

¹ Ehelyütt nagyon sok szerzőt és könyvcímet kellene megadni, ezúttal azonban ettől eltekintek. E folyamatról magyarul nagyobb monográfiát jelentettem meg (A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. március. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.) E könyvben nagyon részletes bibliográfia található.

² Plehanov életútját lásd Évkönyv 1981, V. Zaszulicsét 1974 és Potreszovét 1994.

³ Fjodor Dan életútját lásd Évkönyv 2005.

⁴ Így Alekszej Badajevét (Évkönyv 1983)

⁵ Pavel Boriszovics Akszelrod életútját lásd Évkönyv 2000, Julij Martovét 2011, 2012, és Jurij Larinét 1983.

miként az akkor még mensevik, de háború során már a bolsevikokhoz csatlakozó, az orosz és a nemzetközi munkásmozgalomból jól ismert és befolyásos Alekszandra Kollontáj⁶ is. Az 2014. évi kötetben erre bővebben kitérhattünk, idézhettük Kollontáj és Martov 1914. évi véleményeit, állásfoglalásait.

Voltak bonyolultabb esetek, így a brit, illetőleg az osztrák munkásmozgalom esetében. A brit ILP megalapítója és hosszú évtizedeken át vezetője, Keir Hardie⁷ egyértelműen háborúellenes állásponton maradt, miként az ILP vezetőinek többsége és az ILP heti orgánuma, a *Labour Leader*⁸ is. Bonyolultabb volt a helyzet az Olasz Szocialista Pártban (PSI). Tudvalevő, hogy Olaszország ekkor még kívül maradt a háborún. A párt vezető törzse háborúellenes volt, ám egyes vezetői már hajlottak egy nacionalista szemlélet és az antant oldalán való beavatkozás felé (így Benito Mussolini, aki a párt lapjának, az *Avanti!*-nak szerkesztője volt. A PSI szellemi vezetőjét és a pártvezetőség befolyásos tagját, Filippo Turati⁹ pedig belga szocialisták próbálták meggyőzni, hogy az olasz semlegesség támogatását feladva álljon az antant oldalára.¹⁰ Külön visszatérve meg kell emlékezni a szerb szociáldemokratákról, mert noha hajdanán a vezetőket jól ismerték, ám azt hiszem, mára már nagyon kevesen tartják őket emlékezetükben. A pártnak két parlamenti képviselője volt, akik megtagadták a hadihiteleket, noha Szerbiát akkor már tényleges külföldi intervenció sújtott. A két képviselő Trisa Kaclerovics és Dragisa Lapcevic¹¹ volt. A szerb párt más vezetői, elsősorban a párt orgánumának szerkesztője és ekkoriban igen befolyásos szellemi vezetője, a párt titkára Dimitrije Tucovics¹² ugyancsak. Minderről és állásfoglalásairól a szerb irodalomban sok dokumentum jelent meg, ezek alapján említett könyvemben én is elég részletesen írtam róluk.

Most e fejezetben, amellet, hogy tovább közöljük Kollontáj és Martov 1914–1915-ös sorait, ebből a korszakból újra vissza kell utalnom arra, hogy bő terjedelemben foglalkoztam könyvemben a német, a francia és a belga szocialisták eléggé megosztott véleményével. Híressé vált Karl Liebknecht 1914. december 2-i „nem” szavazata a Reichstagban, aminek nagy nemzetközi visszhangja támadt. Alig fél évvel később, 1915. május elsején Liebknecht a nyilvánosság előtt mondott háborúellenes beszédet. Ezzel kapcsolatban közöljük ebben a kötetben viszonylag hosszabban Anneliese Laschitzka könyvének egy részletét.

Amit új dokumentumok jegyében szeretnék ezúttal közölni, az azt bizonyítja, hogy a semleges országok szocialistái mindjárt a háború kitörésének másnapján milyen álláspontra jutottak, mennyiben fordultak a háború ellen, és mennyiben törekedtek a nemzetközi szocialista kapcsolatok újrászövésére, az Internacioná-

⁶ Alekszandra Kollontáj életútját lásd Évkönyv 2011, 2012, 2013.

⁷ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, valamint Jemnitz János: James Keir Hardie. Budapest Magyar Lajos Alapítvány 2007.

⁸ A Labour Leader-ről lásd Évkönyv 1995.

⁹ Turati életútját lásd Évkönyv 1982.

¹⁰ E kísérletről és a tárgyalásokról lásd Turati levelezését ugyanebben a fejezetben.

¹¹ Trisa Kaclerovics életútját lásd Évkönyv 1979, Dragisa Lapcevicét 1989.

¹² Dimitrije Tucovics életútját lásd Évkönyv 1974.

lé életben tartására. Erről említett könyvemben annak idején, immár negyven éve elég hosszan foglalkoztam. Ezúttal azt az első olasz-svájci szocialista konferenciát emelném ki, amely az első volt ebben a szellemben a háború kezdete után. A konferenciát az olasz-svájci fővárosban, Luganóban tartották 1914 szeptemberében. Ennek voltak előzményei; elsőként a svájci szocialisták mozdultak meg. Az első meghívólevelet még vagy már 1914. szeptember 3-án Ernst Nobs¹³ írta a Szent Gallen-i pártszervezet nevében. Levelének első sorai így hangzanak: „Nagy sajnálattal látjuk, hasonlóan azokhoz az elvtársainkhoz, akik a nem-hadviselő országokban élnek, hogy a szociáldemokrata sajtó – kivételt téve azokkal a kevesekkel, akik nem követik azt a gyakorlatot, amelyeket a hadviselő országok szociáldemokrata lapjai folytatnak, amelyek az „ellenséges” országok pártjaival és a pártok vezetőivel szemben tesznek és írnak. Az ilyen gyakorlat a jövőben is csak megnehezíti az Internacionálé fellépését, ha éppen nem teszi azt teljesen lehetetlenné... Az is világos, hogy a háború folytatódásával ez az ellenségeskedő hang nem hogy enyhülne, hanem csak felerősödik. A brüsszeli nemzetközi szocialista irodának¹⁴nincs semmi befolyása. Pillanatnyilag így a semleges országok szocialistáinak teljesen saját megítélést kell megalkotniuk. Így a svájci párt titkárságához fordulok: keressen kapcsolatot valamennyi szocialista párttal, hogy tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy ne nehezsítsék meg, illetőleg ne tegyék lehetetlenné, hogy a jövőben az Internacionáléban valamennyi szocialista párt újra találkozzon és együttműködjön.”

Forrás: Horst Lademacher: Die Zimmerwalder Bewegung. IISG, The Hague – Paris 1967. II. köt., 3.old.

Még 1914 szeptemberében ült össze Luganóban a svájci és az olasz szocialista párt által szervezett első nemzetközi háborúellenes szocialista konferencia, amelyet már említettem. A konferencia résztvevőihez a svájci párt vezetősége külön levéllel fordult, még a konferencia megnyitása előtt. A levélben¹⁵ azzal fordultak a PSI-hez, hogy küldje el a delegációját Svájcba, hogy „megbeszélhessék a háborúval kapcsolatban a két semleges ország” pártjainak teendőit. A levélben már közlik, hogy a maguk részéről a svájci küldöttségnek tagja lesz többek között Greulich és Grimm¹⁶, ám a levél a svájci pártdelegáció teljes névsorát tartalmazza. A levélben, amelynek kelte 1914. szeptember 16, megírták, hogy amennyiben

¹³ Nobs életútját az Évkönyv sajnos eddig még nem készítette el; a hiányt pótolnunk kell.

¹⁴ Az NSZI brüsszeli titkárságáról és annak sorsáról ezekben a hónapokban lásd bővebben Jennitz János: A nemzetközi munkásmozgalom... I.m.

¹⁵ A levél teljes terjedelmét közli Horst Lademacher már idézett munkájának II. kötete.

¹⁶ Greulich és Grimm életútját lásd Évkönyv 1975/76., ill. 1981.Hermann Greulich életútját lásd Évkönyv 1975/76, Robert Grimmét 1981.

a PSI elfogadja a meghívást, és arról értesítik őket, akkor azonnal közölni fogják velük a konferencia pontos helyét és időpontját.

Ugyanazon a napon a svájci pártvezetőség levelet írt Benito Mussolininek, aki akkor a PSI központi lapjának, az *Avantinak* volt főszerkesztője. A levélben megírták, hogy már hivatalos megkereséssel fordultak a PSI vezetőségéhez, amelyben közös megbeszélésre kérték őket. Ebben a Mussolinihez címzett levélben hozzáfűzték, hogy „úgy vélik, hogy az őszinte beszélgetés a háborúval kapcsolatban mindkét pártnak hasznára lesz”. Egyúttal ebben a levélben már megkérték, hogy közöljék velük az olasz pártküldöttség tagjainak nevét.

Mussolini válaszában, amely 1914. szeptember 17-én kelt, vagyis azonnal, megírta, hogy a PSI vezetősége a meghívást elfogadta, a megbeszélés megtartására készül, de hozzátette, hogy a maguk részéről azt szeretnék, ha a svájci pártküldöttség tagjai között ott lennének a francia és olasz Svájc szervezetének megbízottai is.¹⁷

Egy következő, ugyancsak előkészítő levélben Herman Greulich írt arról, hogy az időpontot a következő vasárnapra kérné. Már-már azt hitte, hogy a találkozó elmarad, de Grimm értesítette, hogy mégis meg lesz tartva, Grimm már találkozott ez ügyben Angelika Balabanovával¹⁸, és az olaszok megkeresésére már továbbléptek: a svájci párt vállalta az olaszok svájci tartózkodásának költségeit.

A konferenciára végül is Luganóban került sor szeptember 27-én. A konferencia üléseiről pontos jegyzőkönyv készült, amelyet Horst Lademacher kitűnő két-kötetes dokumentumkötetében közölt is. A jegyzőkönyv szerint a konferencián a következő küldöttek vettek részt: olasz részről: Balabanova, De Falco, Lazzari, Modigliani, Morgari¹⁹, Serrati, Turati.²⁰ A svájci párt részéről: Greulich, Grimm, Naine²¹, valamint a svájci pártban oly befolyásos Pflüger. Az olaszok kérésének megfelelően a francia-svájci szocialistákat Naine, az olasz-svájciakat pedig Ferri képviselte.

A konferenciát Greulich nyitotta meg, aki gratulált az olasz szocialistáknak „bátor magatartásukért”.²² E bevezető beszédében hangsúlyozta, hogy a nehéz körülmények között nagyon szerettek volna „déli szomszédainkkal” találkozni, „a szemükbe nézni” és látni, megtapasztalni, hogy „legalább Önök szintén hűek maradtak-e”.²³ Reméljük, hogy kölcsönösen megértjük egymást.

Greulich hangsúlyozta: reméli, hogy – „a svájci szocialisták” is valamiféle ráhatással és kezdeményező erővel készítenek „ezekben a nehéz időkben” az olasz szocialistákat, miként úgy véli, hogy az olaszoknak is lesz számukra mondani-valójuk. Hangsúlyozta, hogy az NSZI-re jelenleg nem számíthatnak. Most arra

¹⁷ A két levél ugyanott 4.-5. oldal.

¹⁸ Angelika Balabanova életútját lásd Évkönyv 2003.

¹⁹ Constantino Lazzari életútját lásd Évkönyv 1962, Giuseppe Modiglianiét (?) Oddino Morgariét 1990.

²⁰ Giacinto Serrati életútját lásd Évkönyv 2001, Filippo Turatiét 1982.

²¹ Charles Naine életútját lásd Évkönyv 1974.

²² A jegyzőkönyv szövege német.

²³ Horst Lademacher: Die Zimmerwalder Bewegung. The Hague – Paris 1967. 6. old.

számítanak és arra törekszenek, hogy legalább a semleges országok szocialistáival kapcsolatot keressenek és találjanak, hogy a háborús idők után „újra lehetővé váljon, hogy az Internacionálé újra összeülhet.”²⁴ Ugyanakkor szeretnék, ha nyilvánosan hangot adnának annak, hogy kölcsönösen felemelik szavukat „a háború szörnyűségei ellen”. Remélik, hogy közös nyilatkozatot tehetnek erről és persze meghallgatják az olasz szocialisták véleményét.

Greulich a továbbiakban nagyon gyakorlatiasan javasolta, hogy a konferenciáról jegyzőkönyvet készítsenek, a jegyzőkönyvet svájci és olasz szocialista párt megbízottai készítsék el és a szövege olaszul, németül és franciául jelenjen meg. Hangsúlyozta, hogy a konferenciáról csak közös nyilatkozat jelenjen meg; semmiféle egyéni külön nyilatkozatot senki és semelyik párt ne adjon ki.

Az olasz párt (PSI) nevében Costantino Lazzari köszönte meg Greulich megnyitóját. Megjegyezte: „eredetileg az olasz párt szándéka az volt, hogy valamennyi szocialista párt részvételével rendezzenek találkozót. Ez a terv azonban nehézségekbe ütközött..., ezek után örömmel fogadták el a svájciak meghívóját a mai találkozóra.”²⁵ Lazzari a PSI nevében nyomban bejelentette: egyetértenek Greulich javaslatával, hogy „erről a találkozóról csak hivatalos és közös nyilatkozat jelenjen meg”. „Ami pedig magát a háborút illeti, azzal kapcsolatban a PSI azonnal állást foglalt, és határozatait az olasz pártsajtóban nyilvánosságra hozta.” Ezt a párt tagjai is jóváhagyták, és a háborúval kapcsolatos eddigi állásfoglalásaink „érvényesek maradnak a jövőben is”. Most arra vagyunk kíváncsiak, hogy svájci elvtársaink mennyire osztják a mi véleményünket, főként miután arról terjednek hírek, hogy az új helyzetben nem fogják tiszteletben tartani Svájc semlegességét, és ebben az esetben Önök mit tesznek. Greulich beköszöntője alapján „világos, hogy könnyen egyet fogunk érteni”. Ami Olaszországot illeti, „mindent megteszünk, hogy az ország semleges maradjon”. Ebben a kérdésben is kíváncsi vagyok az önök véleményére. Nálunk olyan hírek terjedtek el, hogy Németország és Ausztria nem tartja majd tiszteletben a svájci semlegességet, kérjük, világosítsanak fel, hogy „igazak-e ezek a hírek és félelmek. Mi csak üdvözöljük, ha ezekben a nehéz időkben kísérlet történik a nemzetközi kapcsolatok fenntartására.”²⁶

Lazzari ezután ismertette, hogy a német és az osztrák szociáldemokraták is megkeresték a PSI-t, hogy közös találkozót tartsanak. Ezzel kapcsolatban nyomatékosan kijelentette, hogy ezt az indítványt elhárították, és ő Ellenbogen²⁷-nek megírta: el kívánják kerülni még a látszatát is annak, hogy ők osztanák és aláírnák az SPD és az osztrák párt háborúval kapcsolatos állásfoglalásait. A német szociáldemokratákkal is tárgyaltak; utal arra, hogy az SPD ismert vezető tagja, Albert Südekum járt nálunk²⁸. Ezekről a tárgyalásokról az olasz pártsajtó is be-

²⁴ I.m. 7. old.

²⁵ I.m. 8. old.

²⁶ I.m. 9. old.

²⁷ Wilhelm Ellenbogen életútját lásd Évkönyv 1988.

²⁸ Südekum olaszországi útjáról, tárgyalásairól és kísérletéről, hogy a PSI-t a német párt és az SPD oldalára állítsa, bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

számolt, mindez az Önök számára is ismeretes lehet. „Megjegyezhetem, hogy ezzel kapcsolatban Franciaországból a szocialistáktól sok köszönőlevelet kaptunk.” Végezetül Lazzari megjegyezte, úgy vélik, hogy elég, ha a mostani találkozóhoz, konferenciához csak egy elnököt választanak, és az egy legyen Greulich.

Ezt követően Greulichot valóban megválasztották elnöknek. A konferencia jegyzőkönyvének vezetőjéül a svájci Schenkel-Winterthurt, olasz részről pedig Angelika Balabanovát²⁹ választották meg.

A megbeszélések következő felszólalója az olasz-svájci pártszervezet képviselője, Mario Ferri volt, aki visszatért a Lazzari által felvetett kérdésre, hogy mi lenne, ha Svájc semlegességét megsértenék. Ő ezt szélesebb összefüggésben taglalta. Utalt arra, hogy Lazzari ezt a kérdést és lehetőséget már korábban elég bőven tárgyalta az *Avanti* hasábjain, ami náluk Svájcban rossz benyomást keltett, mert olyan hiedelmet keltett, mintha Svájc máris szolgálatokat tenne Németországnak, ami ellenérzést keltett az olasz közvéleményben. Ami Svájc semlegességét illeti, emellett kitartanak, és ha kell, fegyverrel is megvédik. Ezt a véleményt osztják a svájci szociáldemokraták is. „Nagyon fájdalmasan érintene minket, ha ezt a semlegességet valóban fegyverrel kellene megvédenünk.”³⁰ „Ám a svájci szociáldemokraták „még ilyen súlyos helyzetben sem adják fel osztályálláspontjukat”.

Lazzari válaszképpen leszögezte, hogy a PSI kitart Olaszország semlegességének megőrzése mellett, és ha valaki ezt megsértené, „akkor nem riadnak vissza, hogy az általános sztrájk eszközéhez nyúljanak”. Visszatért Ferri szavaira, miszerint a svájci szociáldemokraták a svájci semlegesség védelmében készek még fegyvert is fogni. Ezzel kapcsolatban Lazzari megjegyezte, hogy szerinte, szerintük szociáldemokratáknak semmiképp nem szabadna fegyvert fogni, és Ferri szavai további tisztázásra várnak. „Az olasz szocialisták még abban az esetben sem kívánnak fegyvert fogni, ha az ország semlegességét megsértenék, mert a háborúk mindig csak a tőke érdekeit szolgálják.” „A szociáldemokraták a háború kitörése esetén nem tehetnek mást, mint hogy passzívak maradnak.”³¹

Modigliani³² kapcsolódott a vitába és békítően mondta, hogy Ferri csak arról beszélt: a svájci szociáldemokraták csak akkor fognak fegyvert, ha Svájcot megtámadnák, nem beszélt a világháború általános megítéléséről. Modigliani következő szavaiban már arról beszélt, hogy Ferri és a svájci szociáldemokraták a belga szocialisták példáját követnék³³ - és ezt az álláspontot „meg lehet érteni”. „Ennek a semleges országnak a védelme végeredményben magának a nagy háborúnak a leszűkítését jelentené. Modigliani ehhez hozzátette, hogy az olasz szoci-

²⁹ Angelika Balabanova életútját lásd Évkönyv 2003.

³⁰ I.m. 10. old.

³¹ I.m. 11. old.

³² Giuseppe Modigliani életútját lásd Évkönyv...(!)

³³ Belgiumot a német hadsereg mindjárt az augusztusi napokban lerohanta és a párt (POB) élvonalbeli vezetői, elsősorban Emile Vandervelde (életútját lásd Évkönyv 1991) honvédelmet hirdetett, majd az „antant-szocialisták” egyik erőteljes hangadója lett, már pedig Vandervelde volt az NSZI elnöke.

alisták is kijelentették, hogy Olaszország megtámadása esetén készek az ország védelmében fegyvert is fogni.

Turati³⁴ első szavaiban már leszögezte, hogy „kritikus pillanatban gyűltek egybe”. „Fontos tudnunk, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésünkre, hogy az Internacionálét életben tartsuk. Ami pedig a két ország semlegességét illeti, én csak megismételhetem azt, amit Modigliani mondott.”³⁵ Ami az olasz pártot illeti, már nyilvánosságra hozta többször is, hogy kitart az ország abszolút semlegessége mellett és elutasít mindenféle háborút. Délután javasolom, hogy gyakorlati kérdésekkel is foglalkoznunk kell. Ami Greulich javaslatát illeti, hogy hozzunk közös elvi nyilatkozatot a háború ellen, „ennek nem látom sok gyakorlati hasznát, hatását”.³⁶

Greulich: „Egyetértek azzal, hogy az elvi nyilatkozatokat zárjuk le, és térjünk át a gyakorlati javaslatok megvitatására.” Ami Svájc semlegességét illeti, a svájci kormányzó pártok ugyanúgy a semlegesség mellett tartanak ki, mint a szociáldemokraták, amennyiben azonban Svájcot megtámadnák, akkor „meg kell tennünk mindent”, hogy a betörő hadsereget kiszorítsuk az országból. És ha ez nem sikerülne, akkor azonnal kapcsolatba kell lépniünk a betörő haderő országában működő szociáldemokrata párttal. Svájc semlegességét mindenképpen meg kell védenünk. Svájc példája azt mutatja, hogy három nemzet, faj és vallás békésen együtt élhet egy országban. „Az osztályharc azonban nálunk ugyanúgy él, mint Olaszországban.”³⁷

A következő felszólaló a svájci német pártszervezet egyik régi és befolyásos vezetője, Paul Pflüger volt, aki nagyon rövid beszédében hangsúlyozta, hogy azért nem szólal fel hosszabban, mert csak megismételné Greulich szavait, de egyetért azzal is, amit Modigliani és Turati mondott.

A délutáni ülést Greulich megválasztott elnök nyitotta meg. Bejelentette, hogy szerkesztőbizottságot kell választani, amelynek a közös nyilatkozatot kell megfogalmaznia. Így időt takaríthatnak meg arra, hogy más gyakorlati kérdéseket is megbeszélhessenek. Együttal azt is bejelent, hogy Grimm és Naine már adott be nyilatkozattervezeteket.

Naine felszólalásában hangsúlyozta, hogy ő a svájci semlegesség ügyében más véleményen van. Hangsúlyozta, hogy ő ellenzi a svájci hadihitelek megszállását a jelenlegi svájci kormány számára, valamit ellenzi a teljhatalom megszállását is a kormánynak, és különben is úgy véli, hogy ezeket a kérdéseket az Internacionáléban már eldöntötték.³⁸

A luganói konferencia teljes anyagát itt persze nem tudjuk közölni, de úgy

³⁴ Filippo Turati életútját lásd Évkönyv 1982.

³⁵ Az olvasó jól láthatja, hogy mekkora különbség van Lazzari és a Turati-Modigliani csoport véleménye között. Egyébként jól ismert, hogy hivatalosan Lazzari a PSI ekkori főtitkára, Lazzari a baloldaliak győzelme után lett az, míg Turati és Modigliani (mindketten parlamenti képviselők) a PSI erős centrumának befolyásos vezetői.

³⁶ I.m. 12. old.

³⁷ I.m. 13. old.

³⁸ I.m. 13. old.

hiszem, az olvasókat meggyőzhettem, hogy ez jelentős találkozó és akció volt. Ráadásul a magyar történeti irodalomban erről nem igen szoktak megemlékezni, főleg dokumentumok alapján nem.

1914-ben még sok minden történt a német, a francia, a brit és az amerikai, (USA) munkásmozgalmában, amire itt nem tudok kitérni.³⁹

Az 1915-ös év munkásmozgalmi eseményeire már csak a következő, 2016. évi kötetünkben tudok kitérni.

* * *

Levél Angliából

Száz éve, 1914-ben robbant ki az I. világháború

(Rövidítve)

1914-ben a nagyhatalmak imperialista ellentéteinek kirobbanása Európát vágóhíddá alakította át. Ez a háború eddig soha nem látott erőszakkal járt, ami az emberek millióit sújtotta – ezek a milliók sok helyen kerültek ki a frontvonalakba, és a technológiai fejlődés következményeivel kellett szembenézniük. Európa, amelyről a polgári közvélemény formálók azt akarták elhitetni, hogy a „civilizáció bölcsője”, a tömegvilkosságok és a barbarizmus színterévé vált.

Forrás: One hundred years on from the first imperialist world conflict. Bulletin Internationalist, 2014 január

* * *

Seumas Milne

Az I. világháború: egy vérfürdő, amely figyelmeztetés, nem nemes ügy

(Rövidítve)

A lap által kiemelt szövegrész: A tory állítás, miszerint 1914 a szabadságért vívott háború lett volna, egyszerűen abszurdítás – ám a történelmi háborúk ugyanolyan mértékben szólnak a jövőről, mint a múlttól

³⁹ Minderről valamelyest bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom... I.m.

A toryk megszokott jobboldali képviselői mindössze 48 órát vártak az új év beköszönte előtt, mielőtt elkezdtek volna kampányukat az I. világháború védelme mellett, a híres egykori jelszót ismételve, hogy „ez a háború azért folyik, hogy véget vessen minden további háborúnak”. Miként Michael Gove mondja, Gallipolinál és Somme-nál⁴⁰ a „frontárkok azért telítődtek vérrel, mert a katonának nemes célért harcoltak”. A tory jobboldaliak a baloldali értelmiségieket vádolják a múlt későbbi félremagyarázásáért a háborúval kapcsolatban. Gove-ot a miniszterelnök is megvédte egy beszédében. Boris Johnson, London jelenlegi polgármestere ennél is tovább ment: A háború a német terjeszkedés és agresszió következménye volt – mondta –, majd hozzáfűzte, hogy az LP „árnyékkormány” oktatási miniszterének, Tristram Hunt-nak le kellene mondanania, ha ezt kétségbe vonja. A toryk nagynevű vezetőit azután követték és alátámasztották a velük lojális történészek. Állításaik többnyire teljesen légből kapott értelmetlenségek. Szemben a II. világháborúval, az 1914-18-as háború nem volt igazságos háború. Ez igazi imperialista háború volt, mely területi újraosztásért, piacokért és gazdasági forrásokért folyt.

Forrás: Seumas Milne: First world war: an imperial bloodbath, that’s a warning, not a noble cause, The Guardian, 2014. január 8.

* * *

Rásonyi Péter

Anglia és az I. világháború emléke

(Rövidítve)

Nagy Britanniában a lapok most elég sűrűn írnak az I. világháború centenáriumáról, miközben az embereket ez már nagyon kevésbé érdekli. Az a beállítást sem, hogy a háborúért Németország a felelős. Eközben a gazdasági helyzet miatt valamennyi minisztérium költségvetésében jobboldali megszorításokat kell végrehajtani, a kulturális minisztériumnak hallatlanul nagy, 50 millió fontos összeget szavaztak meg a háború emlékének a felidőzésére és „megünneplésére”. Angliában a hadtörténet „kedvenc terület”, erről sok lap és folyóirat ír, TV-műsorok készülnek, könyvek jelennek meg. Angliában a „nagy háború” (great war), amelynek 900.000 angol áldozata volt, az ország lakosságának emlékezetében mindig elevenen él. A háborúról szóló megemlékezések ügyében azonban még viták zajlanak, hogy azok milyen jellegűek is legyenek, mennyire szóljanak a di-

⁴⁰ Gallipolinál és a Boszporusznál sok angol és ausztrál katona halt meg, Sommenál franciák, németek mellett igen sok angol is. (a szerk.)

csőségről, és mennyire arról, hogy ez a háború Európában milyen pusztításokkal és szenvedéssel járt.

Forrás: Rásonyi Péter: Zwischen Triumph und Trauer. Neue Zürcher Zeitung, 2014. március 1. (A cikket Pach János küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Lenin és a nagy háború

(Rövidítve)

1914. július 28-án robbant ki az I. világháború. Egy évszázad múlt el azóta, hogy az imperialista hatalmak háborúja felszínre hozta a barbarizmust, amelyet korábban lepleztek...

A hosszú szociális passzivitás évtizedei után nehéz elképzelni, hogy milyen hatalmas erők és energiák robbanhattak ki a munkásságból azokban az években, így az 1917-es orosz forradalmak során. Ezek a tapasztalatok is bizonyítják, hogy milyen jövőnek nézünk elébe a szociálisan olyannyira megosztott társadalmakban, mekkora barbarizmust láthatunk az imperializmus második évszázadában, de az 1917-es orosz forradalmak azt is bizonyították, hogy a kapitalizmust meg is lehet dönteni... Ám a barbarizmus évei ugyanúgy megismétlődhetnek, mint a szocialista öntudatosság periódusai is, amíg ez utóbbi sikere nem válik teljessé.

Forrás: Lenin and the Great War. Bulletin Internationalist, 2014 február

* * *

Helga Woggon⁴¹

Az Ír Szállítómunkások Szakszervezete (ITGWU – Irish Transport and General Workers' Union) és a dublini dokkmunkás sztrájk 1915-16-ban. I.

Ami az ITGWU történetét illeti, úgy tűnik, hogy az a hosszú időszak, amely az 1913 évi dublini dokkmunkás sztrájk valamint a dokkmunkások „kizárása”

⁴¹ Helga Woggon berlini történész, hosszabb ideig élt Írországbán, kitűnő könyvet jelentetett meg Londonban az ír munkásmozgalom történetéről.

(lockout⁴²), - illetőleg az 1918 évi általános sztrájk között telt el, mintha eseménytelen lett volna. A kizárások a szakszervezeteket jelentős mértékben legyengítették, mind pénzügyileg, mind a szakszervezetek taglétszámát tekintve. A szakszervezetek sok tagja emigrálni kényszerült, munkát keresett Nagy-Britanniában. Majd az I. világháború kirobbanása lehetőségeket kínált számukra, hogy a brit hadseregbe vegyék fel őket. Miután Jim Larkin⁴³, a szakszervezet és a sztrájk vezére⁴⁴ Amerikába távozott, a szakszervezet vezetését James Connolly⁴⁵ vette át. Connolly ezután nagy energiával újra-szervezte a szakszervezetet és azt egyúttal szilárd pénzügyi alapra is fektette. Connolly ugyanekkor azt a válságot, melyet a világháború kirobbanása keltett, igyekezett kihasználni arra, hogy előkészítsen egy nemzeti felkelést. Ekkor nagy ideológiai munkát fejtett ki, de egyúttal gyakorlatilag is arra tett erőfeszítéseket, hogy ezt a felkelést előkészítse. Ezt követte azután valóban a híres 1916 húsvéti felkelés⁴⁶, amelynek nyomán az ITGWU is súlyos veszteségeket szenvedett, Connollyt letartóztatták, majd kivégezték, a szakszervezeti vezetők közül sokakat bebörtönöztek, a szakszervezet levelezését és archívumát lefoglalták, és a Liberty Hall-t, amely egyúttal a szakszervezet székháza volt, fizikailag is megsemmisítették.

Ugyanekkor a világháború új feltételeket teremtett arra, hogy béremeléseket és jobb munkafeltételeket harcoljanak ki, főleg azokban a szektorokban, amely fontosak voltak a háborús gazdasági gépezet számára. Természetesen ez elsődösen érintette a szállítást és a szállítómunkásokat. Mind a farmerek, mind a vas- és gépiparban dolgozók számára ez rendkívül fontos volt, akik nagymértékben függték attól, hogy a Nagy-Britanniába irányuló és azon túli szállítások rendben és olcsón működjenek, ahhoz, hogy ők is részesüljenek a háború teremtette prosperitásból. Továbbá, ahogyan a háborús hónapok teltek, egyre növekedett a munkaerőhiány, ami növelte a munkások és szakszervezetek alkuerejét.

Connolly egyébként már régóta foglalkozott a sztrájkok stratégiájával és taktikájával. Miután visszatért az USA-ból, nagy súlyt fektetett az iparági szervezkedésre, mint ami nélkülözhetetlen és jó fegyver a munkások számára. Erről előadásokat tartott 1912-ben Belfastban és Wexfordban, valamint 1913-ban a nagy sztrájk és kizárás idején. Tanításainak nagyon lényeges eleme volt, ahogy írta: „Mindig akkor kezdjétek el harcolni, amikor nektek jó, és nem akkor, amikor a tulajok, a górék arra rákényszerítenek. Akkor támadjatok, amikor a legtöbb megrendelést kapják, és amikor a legérzékenyebb pontjukon, a pénztárcájukon érzik a fájdalmat.”

Amíg Connolly 1914-től 1916-ig az ITGWU élén állt, nem mulasztott el egy alkalmat sem, arra, hogy betérjessze a munkások követeléseit. Az alatt a hosszú

⁴² Az 1913-as dokkmunkás sztrájkról lásd Évkönyv 1988.

⁴³ Jim Larkin életútját lásd Évkönyv 2002.

⁴⁴ A sztrájkokról és Larkinról kb. két-három évtizeddel ezelőtt kitünő brit filmet láthattunk, amelyben Larkin alakját Peter O'Toole személyesítette meg nagyszerűen.

⁴⁵ James Connolly életútját lásd Évkönyv 1975/76.

⁴⁶ Az ír 1916. húsvéti felkelésről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Akadémiai Kiadó Budapest, 1975.

időszak alatt, amíg elhúzódott az ITGWU és a dublini kikötő és hajótulajdonosok közötti tárgyalás, amelyet azután William O'Brien and Thomas Foran⁴⁷ által aláírt megállapodás zárt le 1916 decemberében. Ezt megelőzően azonban Connolly egészen az 1916 évi húsvéti felkelésig erősen képviselte a kollektív alku, megállapodások és szerződések ügyét.

A háború kitörésétől kezdve az ITGWU erőteljesen harcolt az ellen, hogy a katonai összeírásokat, besorozásokat kiterjesszék Írországra és az ír szakszervezetek tagjaira. Connolly ennek során elérte az ITGWU pénzügyeinek rendezését, megerősítését, amely azután jobb lehetőségeket kínált számukra a béralkuk tárgyalásainál. Megnövelte a szakszervezeti tagsági díjakat heti 4 pennyre. Egyúttal megszüntette az olyan kifizetéseket volt szakszervezeti tagok halála esetén, akik a brit hadsereg katonáiként haltak meg. 1915 októberében a dublini valamennyi szakszervezetet összefogó Munkástanács (trades council) felhívást adott ki valamennyi szakszervezeti tagnak, hogy lépjenek be az Ír Önkéntesek, az Ír Polgári Hadsereg (Citizen Army) tagjai közé. Ez egyúttal a leghatékonyabb eszköznek bizonyult az ellen, hogy besorozzák őket a brit hadseregbe.

A háború, a bérkövetelések és a hajózási utak

A háború első évében az ITGWU bérkövetelései mind azonnali sikerrel jártak. 1914-15 telén az ITGWU a munkások számára napi egy shillinges béremelést harcolt ki. Ez a béremelés valamennyi iparág dolgozóit érintette. A béremelések körül nem is voltak nagyobb viták. 1915 őszén a Dublinból kiinduló hajójáratok dolgozói újabb bértárgyalásokat kezdeményeztek, ami érintette a kikötő dokkmunkásait is. A tárgyalási kezdeményezés mindjárt követte azt szeptember 26-iki tömeggyűlést, amelyen a dolgozók a létfenntartási költségek emelkedésével kapcsolatban támasztottak bérköveteléseket. Ennek a tüntetésnek a jelszava már az volt: „Fizessenek a gazdagok!” A hajón dolgozó munkások egy része kétpennys béremelést követelt, ehelyett háromnapos sztrájk után még szeptember 27-ikén megkapták az 1 pennys béremelést. A szénmunkások is, akik a hajókat ellátták, szintén béremeléseket értek el. Connolly taktikája az volt, hogy az egyik hajózási társaságot, amelyik keményebb ellenállást tanúsított, elszigetelje, miközben a többi társasággal megegyezésre jut. Így elérte, hogy a tulajdonosok között ne jöjjön létre egységfront a munkások és a szakszervezetek ellen. Így 1915. október 1-jére elérte, hogy az öt nagy hajózási társaság aláírt egy egyezményt a szakszervezet képviselőivel napi 1 shillinges béremelésről, így elérték, hogy a munkások napi 7 shilling bért kaptak. Nyitva maradt a túlórák díjazása.

Ekkor az egyik hajótársaság azzal az új javaslattal állt elő, hogy 2 shillinggel emelné meg a napi béreket. Connolly azonban nem kívánta a külön megegyezéseket, általános kollektív szerződés megkötésére törekedett. Ez valamelyest elhúzódott és végül október 23-án írhatták alá az új kollektív egyezményt az öt nagy hajózási társasággal, amely már újabb béremeléseket biztosított és egyúttal

⁴⁷ A két szakszervezeti és munkáspárti vezető hosszú ideig állt az ITUC és a Munkáspárt élén.

előírta a túlórák megfizetését és annak pontos mértékét. A kollektív szerződést a munkások részéről az ITGWU szakszervezet képviselői, köztük Connolly írták alá. Az egyezményből egy hajózási társaság maradt ki, amely azt nem írta alá, ez történetesen éppen az egyetlen ír hajózási társaság volt.

Ezzel az ír hajózási társasággal azután meggyűltek a bajok, a társaság csak ideiglenesen, a háborús idők rendkívüli szükségleteire kívánt rövidebb meghatározott időre béremelést adni, amit a társaság dolgozói nem fogadtak el.

1915 októberében megkezdődött a sztrájk és a társaság valamennyi hajóját leállított Dublin és Liverpool között. Dokkmunkások a kikötőben rokon-szenv sztrájkba léptek a társasággal szemben, a társaság pedig a rendőrséget vette igénybe, hogy biztosítsa a hajók be- és kirakását. A társaság a kormánynál tiltakozott a sztrájkorségek felállítására ellen, amelyek akadályozták a be- és kirakodást, amelyet rendőri felügyelet mellett végeztek volna el. 1915. november 7-ikén Connolly beszélt mintegy 300 dokkmunkás előtt arról, hogy milyen következményekkel járna egy általános sztrájk a munkásokra és az ITGWU-ra nézve is. Connolly figyelmeztetett arra, hogy nem lenne jó, ha felemésztenék az ITGWU teljes sztrájk alapját. Utalt arra, hogy a világon egyetlen szakszervezet sem tudott elérni ekkora eredményeket, hogy egy éven belül 7-ről 12 shillingre emeljék fel a heti munkabéreket. Beszélt arról is, hogy az ír munkáltatók meg vannak győződve arról, hogy tönkreteszik az ITGWU-t és egyúttal elutasította a javaslatot, hogy döntőbíróshoz forduljanak, mert az azzal járna, hogy veszélyeztetnék a már elért és aláírt októberi kollektív szerződést. A dokkmunkásokat felszólította arra, hogy az ír hajózási társaság ellen folytassák sztrájkjukat és a sztrájkorséget is arra biztatta, hogy továbbra is keményen védjék a sztrájkolókat. A küzdelem hosszan és fordulatosan folytatódott.

* * *

Lucas Poy

Az argentin szocializmus és a háború (1909-1915)

(Rövidítve)

Amikor ezt a kérdéskört vizsgáljuk, előtérbe kerül Juan Bautista Justo neve, aki az argentin szocialista párt vezetője volt és egyúttal a párt orgánumának szerkesztője 1912-től 1915-ig. Már pedig Justo személye megkerülhetetlen ahhoz, hogy megértsük, milyen volt az argentin szocialisták véleménye és magatartása az I. világháború idején. Ez a tanulmány megkísérli ennek feldolgozását, egyúttal Justót elhelyezni a II. Internacionáléban.

Először is meg kívánom világítani, hogy Justo nem követte egyszerűen az európai szocialistáknak a háború kérdésében kialakított véleményét, határozatait, noha azokat beépítette a saját gondolataiba, írásaiba. Eredeti megoldásokra törekedett, figyelembe vette az argentin sajátosságokat és az argentin szocialista párt vezetőinek véleményét.

Ugyanakkor behatóan elemezni kívánom, milyen változások mentek végbe azóta, hogy az 1900-as években megjelent nagyobb könyve, egészen 1917-ig, amikor Justo már parlamenti képviselőként maga is szorgalmazta a Németországgal való kapcsolatok zsugorítását.

Hosszabb ideig tartott, amíg Argentína gazdaságilag ténylegesen önállósult Spanyolországtól, amíg Argentínában különféle tőkebefektetések részén kiépülhetett egy országos vasúthálózat. Ez együtt járt tömeges európai bevándorlással. 1895 után Argentínának mintegy 4 millió lakosa volt, a 4 millióból mintegy 660.000 ember élt Buenos Airesben. Ebben az időben kezdődött meg a munkás szervezkedés, robbantak ki az első sztrájkok. Ezeket jobbára a bevándorlók indították, akik még Európából hozták át tapasztalataikat. Az első szocialista szervezetek is ezek a bevándorlók hozták létre, ők teremtették meg az első szocialista periodikákat a 19. század utolsó három évtizedében.

Annak idején, az 1870-es években a menekült francia kommünárok létesítették az első szervezeteket, amelyek ténylegesen kapcsolódtak az I. Internacionáléhoz és szép számmal maradtak meg dokumentumok abból a levelezésből, amelyet Marx folytatott a Buenos Aires-i szocialistákkal. A következő évtizedben főleg német szocialisták érkeztek Argentínába, akik a Bismarck-i Kivételes Törvény következményei elől menekültek oda. Ők alakították meg a saját szervezetüket és jelentettek meg egy szocialista lapot ugyancsak *Vorwärts* címen. (Ne feledjük, a *Vorwärts* volt a német szociáldemokraták hazai központi orgánuma is. Lásd Évkönyv, 1993). A Buenos Aires-i *Vorwärts*-nek 696 száma jelent meg 1886 októbertől 1901 márciusáig. Ez a lap volt Argentínában az első szociáldemokrata újság.

Az 1890-es évek gazdasági válságának hatására sztrájkok kezdődtek és új szocialista szervezetek létesültek, részben a francia és olasz bevándoroltak körében; egyúttal ezekben az években jelent meg az első spanyol nyelvű szocialista napilap. A két lap címe az *El Obrero* (A munkás) és *El Socialista* – mindkét lap rövid életű volt. 1894-ben jelent meg a *La Vanguardia* (Élcsapat) című hetilap, amely mögött már különböző szocialista csoportok tömörültek. Ez az újság lett azután a Szocialista Párt központi orgánuma. Maga a Szocialista Párt valamivel később, 1896-ban alakult.

Ebben a folyamatban központi, vezető szerepet már Juan B. Justo játszott (1865-1928). Justo kitűnő argentin orvos és sebész volt, aki a kezdetektől kapcsolatban állt a megalakuló szocialista szervezetekkel. Ő tette lehetővé a *La Vanguardia* megjelenését, és hamarosan ő lett a lap főszerkesztője. Justo haláláig a Szocialista Párt visszathatatlan vezetője maradt. A mérsékelt szocialista irányzathoz tartozott, a reformok megvalósításában hitt, és a parlamenti választások eredményétől várta, hogy a munkásosztály helyzetén is javíthassanak. Mint-

hogy a parlamenti választásokon gyakoriak voltak a csalások, a szocialisták csak igen lassan értek el eredményeket. Az első szocialista, aki képviselő lett, Alfredo Palacios volt 1904-ben. Palacio is a mérsékelt irányzat híve volt, ami hozzájárult, hogy Argentínában is kibontakozzon egy radikálisabb, anarchista, anarchoszindikalista irányzat.

1912-ben fogadták el a parlamenti választásokon a titkos szavazás rendszerét. Ez hozzájárult, hogy a Szocialista Párt megnövelje parlamenti képviseletét, elsősorban Buenos Airesben. Justo több ízben is parlamenti képviselő lett. Fokozatosan a Szocialista Pártnak erős versenytársa támadt, az Unión Cívica Radical párt révén, amely elsősorban a középosztályból szerezte híveit, s hosszabb időn át liberális-demokrata szellemben kormányozni is tudta az országot.

Forrás: Lucas Poy: Argentine Socialism and the Question of War. In: Reform Communism. Socialist History Society. London, 2012. 73-74. old.

* * *

Lucas Poy

Argentín szocializmus és a háború. Juan B. Justo és az I. világháború

1914. augusztus 2-ikán a *La Vanguardia* hosszabb szerkesztőségi cikket jelentett meg, amely ugyan aláírás nélkül jelent meg, de a szerző egészen bizonyosan Juan B. Justo volt. Ez a cikk egyúttal segített értelmezni a világháborút, amely éppen csak megkezdődött. Justo állította, hogy a világháború megszakította és lerombolta mindazt, amit az emberek milliói építettek fel, továbbá, hogy a háborúnak súlyos gazdasági következményei lesznek, kihat a kulturális és a tudományos életre is. Egy ilyen óriási csapásnak persze okai vannak. Justo ezeket is magyarázta, majd hangsúlyozta, hogy egy ilyen háborút nem lehet haladó jellegűnek tekinteni. Ellenkezőleg, hangsúlyozta, e háborút nem lehet sem szükség-szerűnek, sem végzettségűnek tekinteni, és egész bizonyosan nem szolgálja a haladás ügyét.

Justo ugyanakkor a korszak szocialistáinak magyarázatával szemben nem ítélte úgy, hogy a kapitalista fejlődés szükségképpen „magában rejti” a háborút. Úgy vélte, hogy a háború éppen a gazdasági fejlődés hiányának köszönhető. Inkább annak, hogy túl erősek maradtak a társadalmi, gazdasági fejlődés „archaikus elemei”, illetőleg a gazdasági fejlődés egyenlőtlen voltának, továbbá annak, hogy az embereket bele lehet hajszolni egyfajta barbarizmusba, amelynek következtében egymást gyilkolják, anélkül, hogy abból bármi hasznuk lenne. A háború kirob-

banásában nagy szerepe volt a dinasztikiáknak, a vakságnak és az elvakultságnak, a spontaneitásnak, amelyek eredményeként a felvilágosult franciákat, az értelmes németeket és a forradalmi orosz népet is bele tudták hajszolni egymás ellen a háborúba.

Egy hónappal később Enrique Dickmann írt hosszabb cikket, amelyben azt taglalta, hogy egy hónappal a háború kirobbanása előtt még senki nem gondolta és sejtette, hogy ilyen háború bekövetkezhet. Hozzáfűzte, hogy a szocialisták is a gazdasági, társadalmi fejlődésben bíztak, és nem ismerték fel azokat az egymás ellen ható tényezőket, amelyek a háborút azután kiváltották. Dickmann a háborút tragikusnak, de belső okok révén szinte elkerülhetetlen következménynek látta és láttatta, ami szemben állt Justo véleményével.

Augusztus végén már Justo írt újabb anoním vezércikket. Ebben már azt taglalta, hogy meg kell különböztetni a régi idők háborúit, amelyek úgyszólván elkerülhetetlenek voltak, és ezt a mostanit, amely az emberiség és a humanizmus szempontjából „érthetetlen és megmagyarázhatatlan”. Justo felfogása és értelmezése szerint a gazdasági-társadalmi fejlődés általában megmagyarázható és tudatos folyamat, a mostani háború azonban egyfajta „aberráció”, amelynek során a hadviselő országok és népeik visszafordultak a múltba. Ezt a háborút nem is lehet másként magyarázni, csak a már meghaladott társadalmi rendszerek segítségével.

A lapban többen is érveltek úgy, hogy a háború egyfajta barbarizmus felszínre törése, amelyben nagy szerepet játszottak a dinasztikus rendszerek, illetőleg ezeknek a dinasztikiáknak a szívós jelenléte. Mindehhez hozzájárult a szocialista pártok gyengesége is.

Justó nézeteiben a háború megítélésében, illetőleg a háború okainak magyarázatában az idők során volt bizonyos fejlődés. Amiként már kezdetben is nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a háború kiváltó okaiban nagy szerepet játszottak az archaikus elemek és kiváltképpen a dinasztikiák, a későbbiekben már erősebben hangsúlyozta, hogy az elmaradott országokban a dinasztikus érdekek még fontosabbak voltak, de fokozatosan ezek közül is első helyre került a német felelősség és a német dinasztia befolyása. Justo véleménye és írásai ennyiben hasonlóak voltak Karl Kautskyéhoz, illetőleg azoknak a német szocialistáknak az állásfoglalásaihoz, akik fokozottan hangsúlyozták a német háborús felelősséget s ezen belül II. Vilmos és a császári körök szerepét a háború kirobbantásában.

1914 október derekán Augusto Bunge jelentetett meg egy cikket a *La Vanguardia* oldalain, amelyben Németország szerepét kedvezőbb fénybe állította be. (Bunge ebben az időben tért vissza Németországból.) Másnap a *La Vanguardia*ban újabb vezércikk jelent meg. Ebben elhatárolódtak Bunge cikkétől és magyarázataitól, és azt hangsúlyozták, hogy a német kormány és Németország, illetőleg a Központi Hatalmak szerepét és felelősségét nem lehet azonosítani az antant országokéival, mert az utóbbiak honvédó háborút vívnak. Tíz nappal később újabb vezércikkben még erőteljesebben hangsúlyozták Németország felelősségét a háborúért és végeredményben, ha egyelőre még burkoltabb formában

is, de már azt éreztették, hogy az argentin szocialisták az antant győzelmét kívánják. Ez a cikk egyúttal már azt is hangsúlyozta, hogy a német szociáldemokratáknak már az lenne az érdeke, hogy a német imperializmus a háború során vereséget szenvedjen.

Egy hónappal később már olyan cikkek jelentek meg a *La Vanguardia*-ban, amelyekben már jelezték, hogy a német szociáldemokrata mozgalomban jelentős eltérések mutatkoznak. November 16-ikán pedig Augusto Kühn cikkét jelentették meg, aki a New York-i német szocialisták véleményét ismertette, akik hangsúlyozták, hogy a háborúval kapcsolatban ki kell tartani az internacionalista értékelések mellett és nem szabad elfogadni az úgynevezett patrióta állásfoglalásokat. Kühn a későbbiekben vélekedését még alaposabban fejtette ki, amelynek során már azt is magyarázta, hogy a nacionalizmus leküzdése hosszabb folyamat eredménye lehet. Egy héttel később újabb aláírás nélküli vezércikkben a lap szerkesztői még határozottabban foglaltak állást az internacionalizmus érvényesítése mellett. Ez részben Justo állásfoglalásainak helyesbítését is jelentette, hiszen ő hajlott az antant győzelmének méltatására.

Forrás: Lucas Poy: *Argentine Socialism and the Question of War*. In: *Reform Communism*. Socialist History Society, London 2012, 80-84. old.

* * *

Dokumentumok

Filippo Turati⁴⁸ Jules Guesde⁴⁹-hez. Milánó, 1914. szeptember 1.

Ahogy sikerült Önnel és Sombart⁵⁰-tal beszélni a mi időnkőről és az igazán nagyon fontos nemzetközi, illetőleg a Németországot érintő kérdésekről, nekem is lenne számára mondandóm, amit rábíznék ezekben a valamennyiünkre fájdalmas időkben. Az Ön számára pedig megismétlem, hogy valamennyi olaszországi szocialista szolidáris Önnel... Kedves mester, fogadja ismét kézszorításomat és elismerésemet.

*

⁴⁸ Turati életútját lásd Évkönyv 1982.

⁴⁹ Jules Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.

⁵⁰ Werner Sombart ismert sokkötönyves német közgazdász és szociológus – egykor Magyarországon is nagy volt a befolyása. (a szerk.)

Filippo Turati Jean Longuet⁵¹-hoz. Milánó, 1915. április 30.

Köszönet és baráti kézszorítás. (Egyúttal emlékeztessen engem M. Cachin⁵²-nek, aki az elmúlt héten itt járt, de sajnos nem tudtam találkozni vele.)⁵³

*

Jules Destrée⁵⁴ Filippo Turatihoz. Róma, 1915. április 30.

Kedves Barátom!

Köszönöm az Ön két levelét. Fölösleges, hogy mentegetőzzön a gyenge franciájáért. Ön tökéletesen beszél és ír franciául. Fölösleges azért is bocsánatot kérnie, hogy a mi ügyünk vereséget szenvedett.⁵⁵ A magam részéről elég régóta vagyok benne a politikában, hogy tudjam: számolni kell a körülményekkel, még akkor is, ha az ember nagyon mást kívánna. Meg kívánom erősíteni a mi szocialista közösségünkben, hogy a mi eszméink fölötté állnak azokénak, akik velünk szemben állnak. Meg kívánom erősíteni a bölcsességet és a derűt ebben a jelenlegi zűrzavarban, és nagy örömmre szolgál, hogy átadhattam intencióimat. Köszönöm, hogy cikkemet kiegészítette Párizs számára. Kérem, adja át baráti üdvözetemet Kulisova⁵⁶ asszonynak.

*

Jules Destrée Filippo Turatihoz. Torino, 1915. május 5.

Kedves Turatim!

Legyen szíves kérdezze meg az *Avanti*⁵⁷-nál, hogy hajlandók lennének-e közölni két cikkemet, amelyeket még az elmúlt év novemberében írtam a német szocialistákról.

Előre is köszönöm.

*

⁵¹ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv 1986

⁵² Marcel Cachin életútját lásd Évkönyv 2014.

⁵³ Cachin azért utazott Olaszországba, hogy az olasz szocialistákat rábírja a hadba lépés elfogadására az antant oldalán. (Ennek nagy irodalma van, de magyarul azt hiszem, csak kisebb.)

⁵⁴ Jules Destrée belga szocialista (1863-1936), a POB tagja, 1894-től a POB megválasztott parlamenti képviselője.

⁵⁵ Destrée ugyanolyan okból utazott Olaszországba, mint Cachin.

⁵⁶ Anna Kulisova életútját lásd Évkönyv 1998.

⁵⁷ Az *Avanti* az Olasz Szocialista Párt (PSI) központi napilapja volt.

Jules Destrée Filippo Turatihoz. Torino, 1915. július 2.

Kedves barátom!

Vandervelde⁵⁸ jelezte, hogy részt venne a Milánóban megtartandó konferencián, utána azonban újabb értesítés nélkül hagyott. Ezt követően elhalmozták a feladatok, azonban ennek ellenére sem kívánja lemondani jelenlétét, azt hogy ott legyen a milánói szocialistákkal, mindenesetre vár egy hivatalos meghívóra, és ha nem kap külön értesítést és mindenesetre kéri, hogy ha megérkezne, akkor azt ne tekintsék ellenséges tettnek. Ezt azonban előzőleg meg kell beszélnie a szocialistákkal. Szeretné, ha erről minél hamarabb értesítést kapna, hogy erről megegyezzenek. Kérem, mondja meg, hogy Ön erről mit gondol. Ami engem illet, én a jövő héten minden esetre Milánóban leszek és remélem, hogy Önnel újra találkozhatok.

*

Filippo Turati Jules Destrée-hez. Milánó, 1915. július 3.

Megismétlem, amit már elmondtam arról a gondolatról, hogy Vandervelde egy politikai témájú konferenciát tartson Milánóban és már említettem, hogy sem a párt hivatalosan, sem a milánói város nem tudja Vanderveldét meghívni. Jöhetnek más pártok, illetve társaságok meghívására. Megérkezése semmiféle gondot nem jelentene a szocialista párt számára, ám hivatalosan a PSI ezen a konferencián nem venne részt. Hozzá kell tennem, hogy a magam részéről ezt a magatartást teljesen logikusnak és helyesnek tartom. Ezt a konferenciát ragyogó gondolatnak tartom a mi számunkra, a mi számunkra, amely a morális megerősítést is jelenti. Ön akkor Bolognában vagy Milánóban lenne május 1-jén, még mielőtt Olaszország belépne a háborúba. Az Ön és az én jelenlétem világossá tenné pozícióikat, két dologban, amit én is osztok: így azt a nemes kampányt, amit Ön folytat az országa érdekében, amelyet egyben az olasz szocialisták is támogatnak, amely Önt nem zárja ki a szocialista gondolatot valló közösségből, sem az Internacionáléból – éppen ellenkezőleg. A mi semlegességünk, amelyet magasabb indokok határoznak meg, nem akadályoznak meg, hogy Önnel közösséget vállaljunk, és hogy Önnel együtt vállalva tiltakozunk azok ellen a szörnyűségek ellen, amelyek jelenleg Belgiumot érik, amelytől Belgium szenved és amelyek alapján Belgium kárpótlást érdemel. A PSI vezetése, miközben teljesen megérti azt, amit én írtam és képviseltem, mégis tart attól, hogy ezt nem értik meg a tömegek, és hogy a beavatkozás hívei⁵⁹ most még nagyon önkényesen cselekednének (lehet, hogy

⁵⁸ Emile Vandervelde életútját lásd Évkönyv 1991.

⁵⁹ Vagyis azok, akik azt szorgalmazták, hogy Olaszország lépjen hadba az antant oldalán. Ekkor már Turati is ezek közé tartozott.

ez így igaz is és ez valóban komoly indoka lehet az ellenzésnek), ez alkalmat szolgáltatna a demagógiának és minket zavarba hozhatnának. Ezek az érvek engem nem győztek meg, a magam részéről sokkal inkább átérzem az ügy szent voltát és bízom az Ön már megtapasztalt taktikai érzékében...⁶⁰, valamint a sajátoméban. Ám ez a nagyon szép és üdvös konferencia, amelyet még nem tartottunk meg, nem lehet intervencionista konferencia.

Éppen ellenkezőleg, Vanderveldének a beszéde, ebben a pillanatban, amikor Olaszország már hadba lépett, nem lehet olyan beszéd, amely szélsőségesen intervencionista lenne. Lehet, hogy ilyen felhangot kap, még akkor is, ha ezt a szónok nem is óhajtáná. Az Olasz Szocialista Párt (PSI) belekerült a háború fatális sodrásába. A párt arra törekszik, hogy csökkentse ennek ártalmas következményeit, és együttműködjön azokkal, akik hasonlóképpen segítséget kívánnak nyújtani. Ám nem lehet azt kívánni, hogy lemondjunk saját véleményünkről és az intervenció kérdésében pápábbak legyünk a pápánál, amikor ez a hadbalépés már bekövetkezett.

Egyébként, meg kell Önnek ismételnem, hogy az olasz szocialisták Belgium ügyét a legnagyobb rokonszenvvel figyelik (nem hiszem, hogy Ön ezt ne tudná, és ne értékelné, s hogy közben nem kíván abszurd dilemmát okozni: egyfelől áll a fegyveres harc a végső győzelemig, másfelől pedig a bűnös együttműködés a bűnös támadó megszállókkal). Mi átlátjuk és elismerjük, hogy a belga szocialistáknak mind igazuk van. Meg vagyok győződve, hogy Vandervelde mindezt átlátja és lesz kihívó a milánói beszédében. Különben az olasz szocialisták nem lennének az ő oldalán.

Mellékelten küldöm Önnek az én május 20-iki parlamenti beszédemnek a szövegét, amelyet egyébként a polgári sajtó szinte egyöntetűen szabotált ismertetni. Ebben is látni fogja, hogy a szövegben megmutatkozott az együttérzés az Ön országával.

A jövő héten egyébként Rómában kell lennem. Szomorú lennék, ha Ön éppen ezekben a napokban érkezne Milánóba, hogy velem találkozzék. Együttl átadtam az Ön üdvözlétét Annának (Anna Kulisováról van szó – a szerk.), aki megerősítette az Ön iránt érzett nagyrabecsülését.

Forrás: Filippo Turati e i corrispondenti stranieri. Bari-Roma, 1995.

⁶⁰ A három pont az eredeti szövegben.

1938-1940

Parkins, Dexter

Franklin Delano Rooseveltt és az egyre mélyülő válság

1938-tól az izolacionalizmus az USA-ban teljes virágkorát élte. Hogyha nagyon keményen akarunk ítélkezni abból a szemszögből is, hogy mi következett be később, akkor emlékeztetnünk kell arra, hogy ez nem csak annak a következménye volt, hogy az USA-ban rendkívül nagy figyelemmel fordultak a hazai belső dolgok felé. Ez egyúttal annak is következménye volt, hogy milyen állapotok alakultak ki az európai demokráciákban. Franciaország és Nagy-Britannia ezekben az években csakúgy, mint az USA, egyfajta paralízistól „szenvedett” a nemzetközi kérdéseket illetően, valamint egyfajta erős hajlamtól, hogy bármiféle pozitív lépést tegyen a totalitárius hatalmak megerősödése ellen. Ezek az országok ugyanúgy, mint az USA, közömbösek voltak a japánok térnyerésével szemben. Ugyanígy, legalább annyira, mint az USA – de ők még inkább érintve voltak – semmilyen lépést nem tettek Olaszország etiópiai háborúja és Etiópia meghódítása ellen. Szó nélkül hagyták azt is, hogy Hitler elhagyja a Népszövetséget. Ugyancsak hagyták, hogy Hitler széttépje és átlépje a Versailles-i békeszerződés kötelezettségeit a fegyverkezést illetően. Látták és hagyták, hogy kiépítse új hadseregét már az agresszió céljából, miközben a békéről szónokoltak. Látták és hagyták, hogy elfoglalja a korábban demilitarizált Rajna vidéket. 1938-ban pedig látták és hagyták, hogy leigázza Ausztriát. Az erőszak hulláma még csak tovább dagadt. 1938-ban Hitler háborúval fenyegetőzve követelte Németország számára a cseh Szudéta-vidéket. A nagyhatalmak nem nyújtottak Csehszlovákia számára segítséget – ennek a vége az lett, amit sok kritikus úgy írt le, hogy bekövetkezett a „müncheni kapituláció”. Csak pár hónap telt el és Hitler korábbi ünnepélyes ígéreteit megszegve, 1939 márciusában bevonult Prágába és bejelentette a csehszlovák állam megszüntetését.

Az európai demokráciák csak ekkor „léptek” és kezdtek ráébredni a kialakuló valóságra és garanciákat adtak Lengyelországnak a hitleri terjeszkedés következő potenciális áldozatának. Csak ekkor voltak hajlandók tárgyalásokat kezdeni a Szovjetunióval egyfajta Hitler-ellenes szövetségről.

A kialakuló veszélyhelyzet felismerése érezhetővé kezdett válni az USA-ban is. E vonatkozásban különböző körülményeket kell számításba vennünk. Az USA-ban is erős hagyománya volt az 1920-as évektől egyfajta pacifista érzelmenek, amelyet azután csak Japán, illetőleg Hitler agressziós lépései változtattak

meg fokozatosan, nem utolsó sorban éppen Csehszlovákia „elnyelése”. Így az ismert amerikai pacifistát, Oswald Garrison Villard-ot is, mint sok más amerikai pacifistát, „sokkolta” a „müncheni kapituláció”. Ám elutasították azt a gondolatot, hogy valami tényleg hathatósat cselekedjenek mindez ellen és hogy az USA-nak is a felfegyverkezés útjára kell lépnie. Noha ez a szemlélet nem hatott közvetlenül az USA kormányzó köreire, de azzal mégis számolniuk kellett, hogy a lakosság nagy többsége egyelőre nem érzi magát veszélyeztetve. Csak akkor kezdett a közvélemény változni, amikor a morális megfontolások és elítélések már párosodtak a veszélyérzettel.

1938-ban az USA kormánykörei nem adtak ki semmiféle nyilatkozatot, ami érintette az európai válságot. 1938 novemberében a hírheft németországi „krisztály éjszaka” nyomán, amikor bekövetkeztek a világos és kegyetlen zsidó-ellenes hivatalos és félhivatalos német kormány-akciók, Roosevelt hazarendelte Németországból, Berlinből az amerikai nagykövetet konzultációra. Ám az igazi fordulat már az új esztendőben, 1939 elején következett be Rooseveltnek azzal a beszédével, amelyet a kongresszushoz intézett és amelyben már arra figyelmeztetett, hogy mindenkinek számolnia kell azzal, hogy „veszélyhelyzet állt be”. Ebben a kongresszushoz intézett üzenetében beszélt és írt arról, hogy „hogyan lehet az idő, amikor nemcsak saját otthonunkat kell megvédeni, hanem az emberiséget is. Mi tudjuk, hogy mit jelent az, ha az erőszak filozófiájának jegyében meghódítanak más országokat, kontinenseket és végül már minket is ez a sors fenyegetne. Nem engedhetjük meg, miként más országok sem, hogy az ilyen ellenséges erők vegyenek minket körül, amelyek az egész emberiséget fenyegetik. A világ túl kicsi lett, a fegyverek olyan mértékben tökéletesedtek és hogy már egy ország sem hiheti azt, hogy elég az, ha megmarad békeóhajának hangoztatásánál, vannak olyanok, akik akarataikat nem a tárgyalóasztalnál kívánják érvényesíteni. A múltból megtanultuk, hogy mi az, amit nem szabad megtennünk és a lezajlott háborúból azt is, hogy mi az, amit meg kell tennünk.” Roosevelt ezután arra is figyelmeztetett, hogy a húsz évvel ezelőtti tapasztalatok mára már nem érvényesek, az új fegyverek már egész másként hatnak és akkor már késő védekezni, ha az agresszió bekövetkezett. „Azt is megtanultuk, hogy a tényleges agressziókat általában propaganda kampány előzi meg, ami után már bekövetkezik a tényleges agresszió.”

Roosevelt nem maradt meg az általánosításoknál. Visszavonatta azt a határozatot, hogy az USA megmarad a semlegesség és a lefegyverkezés elve mellett, amint azt az 1937-es kongresszusi határozat még leszögezte, minthogy Roosevelt ekkor már világosan látta és értésre adta, hogy egy ilyen politika csak az agresszort segítheti. Javaslatokat tett a fegyverkezés megindítására és annak az embargó határozatnak visszavonására, hogy az USA-ból nem szállíthatnak fegyvereket más országok számára.

Miután 1939 márciusában a hitleri Németország lerohanta és bekebelezte Csehszlovákiát, áprilisban pedig Mussolini ugyanezt tette Albániával, Roosevelt nyilatkozatban fordult a két nyugat-európai nagyhatalomhoz és kötelezettség-vál-

lásra szólította fel őket, hogy a továbbiakban tartani fogják magukat ahhoz, hogy nem vezélyeztetnek újabb harmadik országokat. Hitler ekkor ismét a szokásos hazugságaival élt. Roosevelthez intézett válaszában megerősítette, hogy Németország szomszédjai teljes biztonságban lehetnek. Ez a nyilatkozat persze ismét nyugtatóan és altatóan hatott az amerikai közvéleményre.

1939 júliusában azonban Hitler már megkezdte diplomáciai és propaganda háborúját Lengyelország ellen. Ám figyelembe véve, hogy Franciaország és Nagy-Britannia már korábban kötelezettségeket vállalt Lengyelország megvédésére és megsegítésére, így az is nyilvánvalóvá vált, hogy a Lengyelország elleni háború azonnal európai, világháborúvá változik. Ekkor, 1939 júliusában Roosevelt külön konferenciát hívott egybe, ahol vezető USA politikusok vettek részt, hogy megtárgyalják a helyzetet és követendő politikát. Kitűnt, hogy sokan még mindig kételkednek a veszélyt illetően, és vonakodnak követni a roosevelti politikát. Így az akkor nagyon befolyásos Idaho-i Borah szenátor, aki az izolacionisták befolyásos hangadója volt, ezen a konferencián is hangsúlyozta, hogy szemben Cordell Hull külügyminiszterrel – aki Roosevelt belső köreiből tartozott – neki meggyőző bizonyítékai vannak arra, hogy nem lesz háború. A demokrata pártiak más hangot ütöttek meg.

1939. augusztus 24-én Roosevelt újabb üzenetet küldött egyfelől Hitlernek, másfelől Moszcicki lengyel elnöknek, hogy tegyenek meg minden erőfeszítést a háború elkerülésére. Szeptember 1-jén azonban a német csapatok megindultak Lengyelország ellen, kirobbant a II. világháború.

Roosevelt magatartása erősen megváltozott a háború kirobbanása után ahhoz képest, hogy az milyen volt 1933 és 1938 között. Az az állítás azonban nem igaz, hogy ekkor már hadba kívánt volna lépni. Több mindenre nem lehet határozott választ adni Roosevelt belső gondolatait illetően. Az világos, hogy 1939-ben már nagyon jól látta: különbséget kell tenni az agresszorok és áldozataik között, és már szó sem lehet a morális semlegességről. (Ennyiben óriási különbség volt Roosevelt és az 1914-es Woodrow Wilson között, hiszen Wilson 1914-ben még semlegességre szólította az USA népet.) Roosevelt ekkor a kongresszust felszólította, hogy a semlegességre való elkötelezettségi határozatot vonják vissza. 1939. szeptember 20-ikán a kongresszusi pártok vezető politikusait a Fehér Házba hívatta, hogy megvitassák a kialakult helyzetet. A maga részéről kijelentette, hogy meggyőződése szerint az USA nem maradhat ki a háborúból, amennyiben a fegyverembargó-tilalomról szóló kongresszusi határozatot visszavonják. Rooseveltnek még ekkor is engedményeket kellett tennie a kételkedőknek, és meg kellett elégednie azzal, hogy elfogadják: állítsák vissza az 1937-ben lejárt cash and carry¹ törvény hatályát visszaállítsák, amely így valószínűleg a kongresszus mindkét házában többséget kaphat. A kongresszus két házában végül is ezt valóban megszavazták, de a döntés távolról sem volt egyhangú. Ha Roosevelt elnöki befolyását nem veti latba, kérdéses lett volna az eredmény az embargó visszavonását illetően.

¹ Vagyis készpénzfizetés ellenében a megvásárlók vihetik a fegyvereket. (a szerk.)

Az amerikaiak többsége ekkor még úgy vélte, hogy igazi veszély nem fenyegeti őket és az európai szövetségesek egyedül is győzni fognak. Azután a „furcsa háború” – vagyis 1939 tele és 1940 első hónapjai már elég beszédesen meggyőzhették az amerikaiakat, hogy a dolgok nem így történnek. Ezután következett be 1940 tavasza. 1940 áprilisában a német villámháborúk során Németország lerohanta Dániát, majd Norvégiát, 1940 májusában Belgiumot, majd júniusban Franciaországot is. Az egész időszak alatt az amerikai diplomácia tehetetlenül figyelte az eseményeket, a német villámháborúkra egyáltalán nem volt felkészülve.

Az európai események hatására az amerikai közvélemény kezdett megváltozni. Új csoportosulások alakultak alulról, olyan szervezetek, mint a „Védjük meg Amerikát” (To Defend America), amely ráadásul a Közép-Nyugaton erősödött meg, ahol régebben az izolacionalisták voltak a legerősebbek. Keleten, elsősorban New York-ban olyan csoportosulások jöttek létre, erősödtek meg, amelyek még radikálisabbak voltak, és már készen álltak fegyvert is fogni, háborúba lépni. Ezek után tartotta Rooseveltt újabb beszédét június 10-én Virginiában. Ebben a beszédben már leszámolt az Olaszországgal kapcsolatos illúziókkal, egyenesen leszögezte, hogy Olaszország „hátdöfte” Franciaországot. Ekkor mondta ki, hogy Amerika kész támogatni a demokráciákat. Hozzáfűzte, hogy Amerika gazdaságilag támogatni fogja azokat, akik harcolnak a szabadságért, és ugyanakkor megkezdi felkészíteni belsőleg, katonailag és iparilag Amerikát is minden eshetőségre.

Ezután a kialakuló új rendkívüli helyzetre való tekintettel a Republikánus Pártból is meghívott vezető politikusokat a kormányába felelős posztokra. Nem sokkal később, az 1940. évi elnökválasztásra a Demokrata Párt a szokásjoggal szemben harmadszor is Rooseveltet jelölte erre a posztra.

Még 1940 nyarán tartotta meg a Republikánus Párt is a maga elnökjelölő konvencióját – ezen kiderült, hogy a külpolitikai kérdésekben nem támadt komoly, elfogadott ellenjelölt a roosevelti külpolitikával szemben. Az USA parlamentjében pedig mindkét párt támogatásával elfogadták a határozatot a „katonai sorozásokról” – amire az USA történetében eddig nem volt példa, hogy t. i. egy ilyen intézkedést elfogadjanak még a béke idején. A közvélemény kutatások szerint 1940 májusában ezeket az intézkedéseket és ezt a politikát az amerikaiaknak 59%-a támogatta, 1940 augusztusára pedig – az európai események hatására a közvéleményben óriási eltolódás következett be; az emberek 86%-a támogatta már a roosevelti politikát.

Dexter Perkins: *The new age of Franklin Roosevelt*. The University of Chicago Press, Chicago, New York, London, 1957, 103-113. old.

Willy Buschak

Az európai szocialista baloldal - a „London Bureau”

Az európai történelem az 1920-as, 1930-as években a szociáldemokrácia, a kommunizmus és a fasizmus ütközésének színtere volt. A munkásmozgalom mélyen megosztódott: egyfelől tovább élt az erős szociáldemokrata áramlat, amely ragaszkodott a mozgalom régi hagyományaihoz, ám nem volt nagyon dinamikus és nem volt igazán felkészült a fasizmussal való konfrontációra.² Másfelől pedig ott állt a kommunista áramlat, amely az 1930-as évek elején sokkal inkább azzal volt elfoglalva, hogy a szociáldemokrácia ellen harcoljon, mintsem a fasizmus ellen, mint ezt Friedrich Adler³, a Szocialista Munkásinternacionálé titkára leszögezte az SZMI 1933. augusztusi, brüsszeli konferenciáján elmondott beszédében. Ez akkor hangzott el, amikor Németországban 1933 májusában a szakszervezeteket is betiltotta, föld alá szorította a náci diktatúra. A német munkásmozgalmat megosztotta, bénította mind a moszkvai, mind a szociáldemokrata kölcsönös tévedések és hibák sorozata. Adler maga a kettő között keresett kiutat. Nem állt egyedül, több európai szocialista párt és szervezet is ilyen megoldást keresett, egyesek az SZMI-n belül; mások már azon voltak, hogy az SZMI-t elhagyják. Több párt és szervezet pedig az SZMI-n kívül állt, és ezeknek nem volt igazi nemzetközi képviselője. Mindezeket általában úgy szokták jellemezni, hogy ezek baloldali szocialista csoportosulások. Közé tartoztak olyan szervezetek, mint a német Szocialista Munkáspárt (SAP) és az ugyancsak német Nemzetközi Szocialista Harci Liga (ISK). Ide tartozott a brit Független Munkáspárt (ILP)⁴, a nagy és befolyásos Norvég Munkáspárt (DNA), valamint a nem oly erős holland Független Szocialista Párt (OSP). A DNA a legbefolyásosabb politikai erő volt Norvégiában a baloldalon. A felsorolt szervezetek között többeknek volt meglehetősen befolyása a saját országukban. Az 1930-as években az ILP-nek három képviselője volt a parlamentben. A spanyol Marxista Egyesülés Munkáspártjának (POUM) nagy hatása volt Katalóniában az 1930-as évek derekán.⁵ Mások, mint a Lengyel Független Munkáspárt (NSPP) a lengyel politikai életben csak marginális szerepet játszottak.

Az 1920-as években nem volt igazi nemzetközi központ, amely koordinálta volna a különböző szocialista pártok és csoportok tevékenységét.⁶ A baloldali

² Kivételek jócskán akadtak különböző országokban és személyek szerint is (a szerk.).

³ Friedrich Adler életútját lásd Évkönyv 1979.

⁴ Az ILP megszületéséről lásd Évkönyv 1993, hosszú történetére az Évkönyv többször tért ki írásokban, miként vezető személyiségeire is, olyanokra, mint Keir Hardie, Bruce Glasier, Fenner Brockway és James Maxton, (valamennyiük életútját az Évkönyv megírta)

⁵ Ennek nagy irodalma van, többek között magyar nyelven José Garcia, Harsányi Iván, részletesebben Pierre Broué írt a POUM-ról. Nemzetközileg valószínűleg a legismertebb George Orwell írása, a Búcsú Katalóniától. A POUM egyik vezetőjének, Ninnek az életútját lásd Évkönyv 1992.

⁶ Nyilván az 1923 utáni évekre utal, a Két és Feles Internacionálé megszűnése utánra.

szocializmus csak belső irányzat volt a szociáldemokrata pártokon belül, amelyek az SZMI tagjai voltak. Így ezek a baloldali szocialisták csak az SZMI kongresszusain találkoztak, vagy azokban a bizottságokban, amelyek ezeket előkészítették, illetőleg a kongresszusok melletti külön üléseken, hogy megvitassák azokat a kérdéseket, amelyek őket kölcsönösen érdekelték. A nagy gazdasági világválság idején, 1929-től a baloldali csoportosulások politikája az olyan országokban, mint Németország, Nagy-Britannia és Hollandia és más országok, megváltozott az anyapártok, a szociáldemokrácia fő áramlatával szemben. A baloldali szocialisták teljes mértékben elégedetlenek voltak a szociáldemokrata politikával, amelyet a válság idején tanúsítottak, s amelyet nem tekintettek eléggé bátornak. 1931-ben a német baloldali szocialisták kiváltak az SPD-ből és megalakították az SAP⁷-t. A holland baloldali szocialisták követték ezt a példát egy fél évvel később 1932-ben megalakították az OSP-t. Egy évvel később, 1932-ben a brit ILP kivált az LP-ből.⁸ Azon a nemzetközi konferencián, amelyet a SAP szervezett Berlinben 1932. május 5-én és 6-án a baloldali szocialista pártoknak és csoportoknak, úgy döntöttek, hogy az ILP legyen a központja a kiadványok és információk cseréjének. Az ILP központja Londonban volt, ily módon az új nemzetközi szervezet is nemzetközileg úgy vált közismertté, mint „London Bureau”. Az LB valóban nemzetközi központtá vált, de nem minden baloldali szervezet csatlakozott hozzá, így a német ISK sem. Fő célkitűzése és tevékenysége arra irányult, hogy létrehozzon egy új Internacionálét, amely más, mint az NSZI és a III. Internacionálé, és a baloldali szocialistákat tömöríti. A munkásmozgalom nagy vereséget szenvedett Németországban és 1934-ben Ausztriában⁹, és egész Európában tért vesztett, meggyengült. Ebben nagy szerepe volt a munkásmozgalom megosztottságának. Csak oly módon lehetett volna összefogni, ha ez a két nagy Internacionálé kiegyezésével történik, valamint ha azok a munkáspártok és szocialistapártok is csatlakoznak ehhez, amelyek a két nagy internacionálén kívül maradtak. Ez a törekvés azonban nem hozott semmiféle eredményt. A London Bureau-nak nem volt elég súlya ahhoz, hogy befolyásolja bármelyik nagy internacionálét. Napjainkra valaki felteheti a kérdést, hogy egykor nem ismerték-e félre a Kommunista Internacionálé igazi jellegét, amikor az szintén munkásokat tömörít és képvisel. Az LB újabb nemzetközi konferenciákat szervezett, többek között 1936. február 14-16-án Párizsban és 1936. október 31-étől november 1-ig Brüsszelben. Szemben azzal, amit akkor a Brüsszeli Konferencián sokan reméltek, a spanyol forradalom nem tudta megváltoztatni az európai események folyamatát. Így az a konferencia, amelyet a LB a POUM révén remélt megrendezni 1937 májusában Barcelonában, már soha nem tudott összeülni, minthogy a POUM a sztálinista megtorlások és retorziók áldozata lett Spanyolországban¹⁰, Katalóniában.

⁷ Lásd ehhez Heinrich Brandler életútját, Évkönyv 1981, valamint August Thalheimer-ét, Évkönyv 1984.

⁸ A kiválásról az Évkönyv hasábjain is lásd James Maxton életrajzát (Évkönyv 1985).

⁹ Erről lásd Évkönyv 1974, 1984 és 2009.

¹⁰ Ennek óriási irodalma van, magyarul lásd José Garcia, Harsányi Iván könyvét, valamint Andreu Nin életútját (Évkönyv 1992). (a szerk.)

A LB utolsó ülését a II. világháború kitörése előtt Párizsba hívták össze, 1938. február 19-től 24-ig ülésezett. Akkor ült össze, amikor a baloldali szocialisták szervezetei és erői már meggyengültek. Az ILP oly sok tagját veszítette el, hogy már-már a peremére jutott annak, hogy mint párt megszűnjön létezni. A Párizsban résztvevő nagyobb pártok közül a német SAP mély illegálitásban volt, az amerikai Independent Labour League of America-nak pedig csak egy vagy kétezer tagja volt, semmivel sem több. Az egyedüli ország, ahol a baloldalnak még tényleges ereje volt, Franciaország volt. A baloldali szocialisták tömörülése, amelynek neve és orgánuma a La Gauche Révolutionnaire (A forradalmi baloldal¹¹) volt, s amely a szocialisták tagjainak mintegy 15%-át vonzotta magához.¹² Amikor a párizsi konferencia összeült, a Gr tömörülés már úton volt afelé, hogy elhagyja a pártot (SFIO-t). A London Bureau azután nem élte túl a II. világháború kirobbanását.

A baloldali tendenciák a szocialista pártokon belül éppen elég közös vonást mutattak fel, amelyek alapján egy nemzetközi baloldali szocialista áramlatról beszélhetünk. Egyfelől az ehhez az áramlathoz tartozók határozott aktív politikai akciókat szorgalmaztak az 1929-es válság éveiben, elutasították a kapitalizmust, s ugyanakkor elutasították a sztálinista totalitárius módszereket Nyugat-Európában. Elutasították a gyarmatosítást. Az egykori baloldali szocialisták néhány gondolata még a 21. században is nagyon időszerű: ilyen az ILP-nek az a követelése és programpontja még az 1920-as években, amikor Angliában életszerű bérminimumot követelték. Ismeretes, hogy a dolgozó szegények száma és aránya jelenleg is növekszik az Európai Unióban. Az emberek szegények, noha dolgoznak, pontosan azért, mert béreik és fizetésük alacsony, amely nem elég ahhoz, hogy tisztességes életet biztosítson számukra. Napjainkban a fő követelés a minimálbérek biztosítása. A baloldali szocialisták alaposabb és pontosabb elemzést adtak a fasizmusról az 1920-as-1930-as években. Az ILP ugyanebben az időszakban nemcsak minimálbért követelt, hanem annak a biztosítását is, hogy a dolgozók helyet és beleszólást kapjanak a politikai és kulturális életbe. A kommunisták nem tudtak igazán helyes elemzést adni a fasizmusról¹³, nem is tudtak a fasizmus ellen jól és eredményesen harcolni. Fritz Sternberg, a SAP tagja és a korszak egyik legjobb közgazdásza a kommunistákkal szemben hangsúlyozta: a fasizmus sajtós tömegmozgalom, amelynek megvannak a maga célkitűzései. Sternberg alaposan elemezte, hogy milyen módszerekkel tudta a fasizmus a tömegeket megnyerni, és ugyanakkor el is nyomni Németországban. Willy Brandt¹⁴, aki ugyancsak a SAP tagja volt, egykor szintén hangsúlyozta, hogy a fasizmus a fiatalok mozgalma, azoké a fiataloké, akik munkanélküliek, és nincs is reményük arra, hogy munkához és tisztességes élethez jussanak. Ezeket a fiatalokat tudta a náci

¹¹ A La Gauche Revolutionnaire-ről lásd Évkönyv 1987.

¹² Kérdés, hogy ez a 15%-os becslés mennyire hiteles (a szerk.).

¹³ Persze voltak kivételek, Olaszországban is, Magyarországon is. Lásd Willy Münzenberg, Évkönyv 1989.

¹⁴ Willy Brandt életútját lásd Évkönyv 1993.

mozgalom magához vonzani. Ezek az elemzések még ma is időtállóak és érdeme-
sek arra, hogy újra olvassák őket.

A London Bureau több fontos kérdésben is meg volt osztva. Így soha nem tudta igazán eldönteni, milyen véleményt alakítsanak ki sem a Népfrontról, sem a sztá-
lini Oroszországról. Az ILP 1937 februárjában olyan tájékoztatást adott ki tagjai
számára, amelyben nyomatékosan arra szólította őket, hogy ne adjanak ki semmi-
féle nyilatkozatot a moszkvai perekéről. Mások, miként a német és belga baloldali
szocialisták viszont egyenesen politikai gyilkosságokról beszéltek és írtak.

Ám ha túllépünk és gondolkodunk azon, hogy a pártok és szervezetek mit tettek
és gondoltak, akkor felvetődik a kérdés, hogy mit is jelentett az európai baloldali
szocializmus. Seregnyi igazán fontos embert lehet felsorolni, akik akkor, és kés-
őbb, 1945 után is erőteljesen befolyásolták az országonkénti és a nemzetközi poli-
tikai fejleményeket. Az én fejemben elsőként a holland Edo Fimmen, a nemzetközi
szállítómunkás szakszervezet főtitkára ötlik fel, aki egyúttal a holland OSP alapító
tagja volt.¹⁵ Fimmen az elsők között volt, aki Európában a globalizáció jelenségéről
írt. Szembenézett a nagy vállalatok nemzetközi összefonódásával, és ezzel számot
vetve sürgette már az 1920-as években, hogy a szakszervezeteknek is nemzetközi
szinten kössék a munkaalkukat és harcolják ki a kollektív szerződéseket. Ezeket a
szakszervezetek sok esetben mindmáig nem tudták elérni. Fimmen sikeresen tudta
ezt valóban megvalósítani a nemzetközi szállítómunkás szakszervezet esetében.
Ráadásul ezt nemcsak európai dimenzióban tette meg. Henk Sneevliet¹⁶, a Holland
Forradalmi Szocialista Munkáspárt (Dutch Revolutionary Socialist Workers Party)
vezetőjeként 1940 februárjában Amszterdamban nagy sztrájkot szervezett a zsidók
üldözése ellen. Willy Brandt, aki 1932-től volt a SAP tagja és szorosan kötődött a
London Bureau-hoz, 1969-ben Németország kancellárja lett. Megemlítendő Otto
Brenner neve, aki ugyancsak a SAP tagja volt, és 1956-tól 1972-ig a Német Vasas
Szakszervezet (German Metal Workers Union – Metallunion-Verband) elnöke volt
– hogy csak néhány nevet említsék.

* * *

Jemnitz János

Az 1938. novemberi franciaországi általános sztrájk

Mint minden hasonló nagy eseménynek, ennek az általános sztrájknak is hosszú
előtörténete volt. Formálisan még tartott a Népfront-korszak, de már sok zökke-
nő, repedés, sőt válság után. 1938 tavaszán, még a súlyos Anschluss-válság nyo-

¹⁵ Edo Fimmen életútját lásd Évkönyv 1981.

¹⁶ Sneevliet életútját az Évkönyv eddig sajnos nem írta meg, de most, vagy az 2016-os kötetünkben
ezt bizonyosan megteesszük. (a szerk.)

mán megalakult a második Blum kormány¹⁷, amelyet követően 1938 későtavasán 1938 későtavasán már tiszta radikális párti kormány alakult Edouard Daladier vezetésével. A kormány többféle nem-munkásbarát intézkedést hozott, miközben tartós volt az infláció – mindez jelentősen hozzájárult, hogy a munkások jelentős rétegei már egyre kevesebb rokonszenvet éreztek a Daladier kormány iránt.¹⁸ A Francia Kommunista Párt (PCF) már jó ideje opozícióba szorult, miközben a Radikális Párt 1938. október végi kongresszusa már olyan határozatot hozott, hogy a PCF-et a továbbiakban már nem tekinti a Népfrontot alkotó pártszövetség tagjának. Ezt követően Blum a radikálisoknak ezt a döntését nyomban bírálta a *Le Populaire* hasábjain és jelezte, hogy ezt az egész SFIO értetlenséggel fogadta. Blum azt is megírta, hogy ezt azért is teszi, mert világos, hogy a kommunisták kirekesztését azután követhetné valamennyi marxista kirekesztése a „nemzeti egységből”.

A kormányban ekkor Paul Reynaud lett a pénzügyminiszter, aki november elejétől egy sor olyan rendeletet hozott, amelyek felszámolták az 1936-ban elért nagy vívmányokat: a 40 órás munkahetet és a két szabadnapos munkarendet. Blum a *Le Populaire* hasábjain ismét azonnal reagált: a november 15-iki számban írt vezércikket a következő címmel: „A tányér üres”. Ebben taglalta – miként soron következő más írásaiban is, hogy míg a munkások tányérja üresen marad, másoké távolról sem, sőt azok nagyon jól élnek.

A helyzetet tovább bonyolította a nemzetközi helyzet, a Szudéta, a csehszlovák-német válság, amely mindent megterhelt, minden ellentétet tovább szított. Ez érintette az SFIO-t is. Blum és a párt más vezetői szembekerültek egy nagyon befolyásos, egyre erősödő pacifista irányzattal, amely inkább kiegyezni akart a hitleri Németországgal. Ennek a csoportnak az élén Paul Faure állt¹⁹. Faure az SFIO főtitkára volt. Az SFIO főtitkárhelyettese Jean B. Sévérac²⁰ szintén a Faure féle pártellenzékét támogatta Blum ellen. Ez a háborús veszélyhelyzet, amely a rosszlemkű „müncheni egyezményel” ért látszólagos véget, rávetült a francia szakszervezeti mozgalomra is. A CGT-n belül a többségi, kommunista szemléletű vezetőkkel szemben, akikhez hozzá lehet sorolni a CGT régi, igazán befolyásos vezéralakját, Léon Jouhaux²¹-t, a CGT-ben is nagyon markáns és befolyásos pacifista áramlat alakult ki, amelynek élén ott állt a CGT főtitkárhelyettese, R. Belin, valamint az építőmunkások szakszervezete és annak vezetője. Ez utóbbi csoportosulás saját rendszeresen megjelenő orgánummal rendelkezett, amely *Syndicats*²² címmel jelent meg. A szakszervezetek belső válsága még 1938. októberében kiéleződött, erről többek között megemlékezett az egyik főáramlathoz

¹⁷ Erről lásd Évkönyv 2013, valamint Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest (Lukács György Alapítvány) 1993.

¹⁸ A munkásság szociális helyzetének romlásáról persze nagy irodalom született, magyar nyelven erről bővebben lásd A Népfront Franciaországban. 1934-1938. Budapest 1985.

¹⁹ Paul Faure életútját lásd az Évkönyvnek ebben a számában a Rendkívüli életutak fejezetben.

²⁰ Jean B. Sévérac életútját lásd Évkönyv 2011.

²¹ L. Jouhaux életútját lásd Évkönyv 1979.

²² A Syndicats-ról magyarul lásd Évkönyv 1991 (Sajtó fejezet)

sem tartozó, „kívülálló”, de a szindikalista szemlélettel és a baloldallal annál inkább együtt érző „La Révolution prolétarienne” csoport, amely ez alkalommal ismét leszögezte, hogy a válság élő valóság, de ők egyik áramlattal sem rokon-szenveznek.²³

A valóság nyomvonalán a CGT 1938. november 15-iki nantes-i kongresszusán a kormány kihívó rendeleteire reagálva a kongresszus olyan határozatot hozott, hogy a CGT meghirdeti az általános sztrájkot, illetőleg egyelőre valószínűnek tartja ezen harci eszköz igénybevételét. Az ellentétek azonban nem csökkentek, sőt fokozódtak. Így azután a CGT vezető szerve 1938. november 25-én olyan határozatot hozott, hogy november 30-ra meghirdeti a tiltakozó általános sztrájkot.

A CGT kongresszusáról a *Le Populaire* részletesen beszámolt. A lap november 16-iki szerkesztőségi cikkében leszögezte, hogy Reynaud-t mind a szakszervezetek, mind a szocialisták elítélik. Másnap, november 17-én Blum írt újabb vezércikket „5x8” címmel, amelyben újra hangsúlyozta, hogy a francia ipar a Daladier kormány kijelentéseivel és politikájával szemben akkor is talpra állhat, ha megőrzi az 1936-os vívmányokat: a 40 órás munkahetet és heti két fizetett szabadnapot.

Blum és mellette igen sokan ekkor még abban bíztak, hogy a szociális konfrontáció még elkerülhető. Azonban november 25-én már – a CGT vezetőségének nyilatkozatát ismerve – úgy írt, hogy a „kormány provokálta a munkásságot, s most erőszakkal igyekezik elnyomni az ellenállást”. Ám Blum ekkor is még bízott a további tárgyalásokban, a kiegyezés lehetőségében. Ilyen szellemben írta meg november 26-i vezércikkét, amely olyan címmel jelent meg, hogy: „Daladier, ne makacsolja meg magát”. A cikkben egyértelműleg a kormánytól várt és követelt engedményeket: „olajágat” sürgetett a kormánytól, amelynek a szociális küzdelmek frontjára kell megérkeznie. Ez lett volna a Blum-féle terápia, ámde nem ez érvényesült.

Az egyeztetések az utolsó pillanatokig folytatódtak. A tárgyalásokon a CGT mérsékelt vezetői is részt vettek, a kormány részéről pedig a kisebbségi baloldali koalíciós partner, az USR (a Szocialista Köztársasági Unió) képviselői is közvetíteni próbálkoztak, de Reynaud és a kormány többség hajthatatlan volt, nem törekedett semmiféle kompromisszumra.

Olyannyira nem, hogy a kormány november 17-én terjesztette elő a maga „megoldási” határozatát, miszerint bevezetik a hosszabb, 44 órás munkahetet és már pontosan részletezték azt is, hogy ez a hét végén mit jelent.²⁴ J. Kergoat fél-századdal későbbi történész szemmel is megállapította, hogy ez a rendelkezés és bejelentés egyértelműen „provokáció” volt. November 21-én a munkások már leszaggatták a falakról a törvényerejű rendeletekről szóló kiragasztott plakátokat és ismét megkezdődött az üzemeknek a munkások általi spontán elfoglalása –

²³ Crise à la CGT. La Révolution prolétarienne 1938. október 10. (A szerkesztőségi cikket minden valószínűség szerint a főszerkesztő, Maurice Chambelland írta. Életútját lásd Évkönyv 2003.)

²⁴ Jacques Kergoat: La France du Front Populaire. Paris 1986.

ugyanúgy, ahogy az 1936 tavaszán-nyarán történt.²⁵ A munkálatok jól érthetően revansra törekedtek 1936-ért.²⁶

Ugyanezekről a napokról egy másik francia történész, csak éppen idősebb, befutottabb, egyetemi professzor, sokkönyves történész árnyaltabban és visszafogottabban írt. Az illető, Georges Lefranc, eleve „mérsékeltőbb”, mint Kergoat. Ő a maga Népfront-könyvében²⁷ később visszatér a CGT Nantes-i kongresszusához, amelyet még az általános sztrájk előtt, de már a kiélezett helyzetben tartottak Hangsúlyozza, hogy Léon Jouhaux, a CGT főtitkára nem hajlott az általános sztrájk meghirdetésére, mert tartott a „kockázatoktól” és hogy az általános sztrájkot a kongresszuson a befolyásos kommunista vezetők szorgalmazták.²⁸ Lefranc említi azt is, hogy a kongresszus végül olyan döntésre jutott, hogy az általános sztrájk ügyében ki kell kérni az egyes tagszakszervezetek véleményét. Ezek be is érkeztek, de ezek sem hoztak egyértelmű döntésre alkalmas határozatokat, csak olyan információt adtak, hogy ők követik majd a CGT vezetőségének határozatát, de a maguk részéről nem biztosak a sikerben. A titkárok nem mindig vették figyelembe a szakszervezeti tagság véleményét, sőt ellenkezőleg, „sokszor túlbecsülték a tagság harckészségét és kombattivitását”.²⁹ A Renault gyárban megkezdődött a sztrájk és ennek a hangulatnak nem lehetett ellenállni.

1938. november 25-én összeült a CGT vezetősége és úgy döntöttek, hogy meghirdetik az általános sztrájkot. Ám a sztrájk kezdetének nem november 28-át, hétfőt jelölték meg, amiként ezt a kommunista vezetők követelték, hanem a sztrájk kezdetét átcúsztatták november 30-ára, szerdára. Így a tárgyalások és a megbeszélések még folytatódhattak. (november 25-e péntekre esett). Valóban, a „titkos” tárgyalások folytatódtak is, a CGT vezetőinek egy csoportja megbeszéléseket folytatott az USR két miniszterével, akik a megbeszélésekről tájékoztatták Daladier-t. A levegőben lógott egyfajta kompromisszum lehetősége. November 29-ikén, kedden este azonban a megbeszélések félbeszakadtak, a kompromisszum elúszott, minthogy Reynaud bejelentette: az engedményekre nem hajlandó. azokba nem egyezik bele. (Miként későbbi önéletrajzában megírta, mindezt annak tudatában tette, hogy „előre látta”, hogy az általános sztrájk majd elbukik.)³⁰

November 25-ike után még Blum is bízott abban, hogy az általános sztrájkot végül is elkerülhetik, és a tárgyalások (amelyekről persze ő is tudott) sikerre vezethetnek. Így ekkor írta meg november 26-ikán már említett cikkét, amelynek hangsúlyos címe így hangzott: „Daladier, ne makacsolja meg magát”.³¹

Kergoat könyvében pontosan leírja, hogy a november 25-i CGT vezetőségi ülés másnapján, szombaton már az élő valóságban robbant a bomba: sok helyütt (főként a kereskedelemben) a dolgozókat rákényszerítették a munkára, vagyis

²⁵ Erről bővebben lásd a Népfront Franciaországban 1934-38. I.m.

²⁶ Lásd Kergoat: I.m. 277. old.

²⁷ Georges Lefranc: Histoire du Front Populaire. Paris 1986.

²⁸ G. Lefranc I.m. 280. old.

²⁹ U.o.

³⁰ G. Lefranc: u.o.

³¹ Le Populaire 1938. november 26.

felborították a 40 órás munkahétről kötött hajdani egyezményt és ezzel fájdalmasan érezhetővé tették a provokációt.³² Így azután egyik üzem és munkahely után a másikban a gyakorlatban máris elkezdődött a sztrájk. (Kergoat részletesen ismerteti, hogy ezek a sztrájkok sok esetben már november 22-én megkezdődtek, elsősorban a vegyiparban, több esetben a vidéken, de november 23 után már a híres észak-francia területen, a nehéziparban is. November utolsó napjaiban a feszültség több helyütt még tovább fokozódott azzal, hogy már a rendőrséghez nyúlta és a rendőrökkel ürítették ki üzemeket, nehogy a munkások békés üzemfoglalására sor kerülhessen. Különösen éles összeütközésre került sor a Renault üzemekben, ahol a rendőrség különböző alakulatait vezették be – mintegy 3.000 csendőrt és 1.500 rendőrt.) Kergoat nagyon pontosan, szinte üzemről üzemre, területről területre, városról városra nyomon követi ezeket az eseményeket még mielőtt a november 30-iki általános sztrájk ténylegesen megkezdődött volna.

Miután a terjedelmi kereteket máris túlléptem, magának a november 30-iki általános sztrájknak lezajlását, sikertelenségét és mindennek következményeit már nem tudom bemutatni. Azt azonban máris érzékeltethetem, hogy sokan épp ehhez az általános sztrájkhoz és az eddigiekben leírt összefüggésekhez kötik következtetésüket: annak a szomorú leszögezését, hogy a francia Népfront korszaka 1938 novemberében véget ért.

* * *

Az angol LP balszárnya 1938-ban (adalékok)

Stafford Cripps³³ egykori szövegeiből:

1. „Az igazi kérdés, amit el kell dönteni, hogy az ország külpolitikájának megváltoztatása és hogy megvalósítható időn belül megállíthatóak-e a fasiszta agressziók és ezt az elhagyandó külpolitikát a munkásosztály ellenőrzése alá lehet-e vonni. A jelen pillanatban ez aligha megvalósítható, ezért javaslatom arra irányul, hogy egy lehetséges szövetséget kellene kialakítani a demokrácia és a béke megvédésére.

Forrás: Tribune, 1938. április 14. (A Tribune az LP baloldaliainak heti orgánuma volt. A Tribune-ről hosszabban lásd Évkönyv 1989, 1993.)

³² Kergoat: I.m. 278. old.

³³ S. Cripps életútját lásd Évkönyv 1989

2. Cripps naplójából a müncheni válság idején, a hitleri ultimátum után.

„Szinte hihetetlen, hogy elérkeztünk a háború küszöbéhez, amelyet mi oly sokszor világosan jeleztünk, amely elkerülhetetlen következménye a jelenlegi brit kormány politikájának. Sajnos most már senkinek az életét azzal nem mentjük meg, ha rámutatunk, hogy mi ezt már megmondtuk... Úgy vélem, az LP állásfoglalása egyszerű lesz, amennyiben támogatják a kormányt Csehszlovákia védelmében. Azoknak a véleménye szerint, akikhez én is hozzátartozom, akik úgy vélik, hogy ebben a kormányban nem lehet megbízni a tekintetben, hogy háborút folytasson, minthogy a kormány és a hozzá közelállók leszerepeltek, miután megtették a maguk hibás, rossz lépéseit és így a helyzet sokkal bonyolultabb, nehezebb lett... Egyetértek azokkal, akik úgy vélik, hogy előbb-utóbb háborúba kell lépni, hogy megállítsuk a fasiszta hatalmak agresszióit. Tragikus, hogy ez a lépés nem történt meg biztonságosabban és korábban, de most már a történések bekövetkeztek és visszafelé nem lehet már gyógyírt találni.”

Ezek után Cripps élesen veti fel, hogy mi az LP balszárnyának dilemmája az új helyzetben:

„A kérdés jelenleg az, hogy elfogadjuk-e és támogassuk-e a jelenlegi kormányt, hogy megállást követeljen a hadba lépés fenyegetésével, vagy pedig az a követelmény, hogy továbbra is világosan kifejtjük a munkások számára, hogy mekkora a jelenlegi akut veszély, és mennyire haszontalan és hatástalan, ha megengedjük és támogatjuk a jelenlegi kormányt, hogy egy háborút vezessen...”

Cripps gondolatmenetét azzal zárja:

„Amennyiben ez a háború a mi országunk és kormányunk győzelmével zárulna, akkor csak egy újabb örült békeszerződés következne, mint az elmúlt háború végén.”

Forrás: Colin Cooke: The Life of Richard Stafford Cripps, London, 1957. 226. old.

*

Cripps naplójegyzetei a brit baloldal megosztottságáról:

„Ezekről a kérdésekről vitáztunk, amikor felvetődött az Egységfront kérdése³⁴, ám ekkor világossá váltak a bizonytalanságok a pártok véleménye és akciói között, amelyek kérdésessé tették a megegyezést. A kommunisták teljesen egyértelműek voltak: nevezetesen ők ilyen helyzetben készek voltak támogatni a kor-

³⁴ Az Egységfront ekkor úgy vetődött fel, hogy az LP baloldali, az ILP (vagyis a Független Munkáspárt) és a Brit Kommunista Párt (CPGB) kössön Egységfrontot a fasiszmus és a hitleri Németország politikájával szemben.

mányt, és én úgy hiszem, valóban ezt is teszik. E tekintetben az ő esetükben még nincs semmi új fordulat. Az ILP ugyanilyen világos álláspontra jutott, nevezetesen, hogy semmiféle támogatást nem lehet adni ennek a kormánynak, semmiféle körülmény között. Mi ez utóbbi véleményhez hajlottunk, csak kevésbé mereven, minthogy mi elméletileg nem voltunk annyira megalapozottak és magasröptűek, mint ahogy az ILP-sek... Amennyiben elfogadjuk a kommunista álláspontot, akkor újabb nehézséget jelent, hogy milyen álláspontot alakítsunk ki a kormányba, lépésről, ami egyaránt jelentheti az én kormányba lépésemet, vagy pedig az LP-ét. Újabb dilemmát jelent, hogy ha valaki bent van a kormányban, akkor befolyásolhatja a kormány politikáját a munkások javára is, ám ugyanakkor vállalnia kell a kormány politikáját olyan kérdésekben és esetekben is, amelyeket helytelenít. Nagy a kísértés, hogy ez ember mégis belépjen, mert úgy ítélheti, hogy ténylegesen valami jót is tehet. Ám az is igaz, hogy szükség van ekkor is egy olyan erőre, vezetésre, amely a kormányon kívül maradt, hogy az kritikus figyelemmel kíséresse a dolgokat és adott esetben a munkások erejét érvényesíthesse, amikor a háború már a befejező szakaszba jutott.”

Cripps végkövetkeztetése a baloldal és az LP számára:

„Ezért úgy tűnik, a munkások szempontjából a legjobb megoldás az, ha az LP-ben ugyanúgy bekövetkezik egy szakadás, mint a korábbi háború idején. A párt másik része benn marad majd a kormányban akkor is, amikor a munkások már elveszítették illúzióikat a háború kimeneteléből és eredményeiből.

Forrás: Colin Cooke: I.m. 226-227. o.

Jennitz János

* * *

Aldo Agosti³⁵

Palmiro Togliatti³⁶ a II. világháború előestéjén

Togliattit (Ercolit, ahogyan a Kommunista Internacionáléban korábbi illegális nevén gyakran nevezték) spanyolországi polgárháborús évek után, amikor visszatért Moszkvába, ott lelkesen és nagy elismeréssel fogadták. Ám a moszkvai archívumok utóbbi időben történt megnyílása nyomán fogadtatása sokkal bonyolultabbnak tűnik. Főként az, hogy miként foglalhatta el helyét újra a KI vezető testületeiben. Még 1939 márciusában Dimitrov, a Kommunista Internacionálé főtitkára levelet kapott Stella Blagoevától, amely egy sor vádat tartalmazott To-

³⁵ Torinói egyetemi professzor, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja.

³⁶ Palmiro Togliatti életútját lásd Évkönyv 1994.

gliatti ellen – amelyeket a Schucht nővérek vádjai alapján írt – és ezek Togliatti és Gramsci kapcsolatát érintették. Ide tartozik, hogy a KI VB-je elmarasztaló határozatot hozott még Togliatti spanyolországi kiküldetése idején, amiért a Spanyol Kommunista Párt (PCE) „békéltető” politikát folytatott a polgárháború utolsó hónapjaiban. Noha Togliatti nevét nem említették, de az elmarasztalás érintette, hogy nem határolta el magát egyértelműen a Casado junta elleni támadásoktól. Úgy ítélték, hogy a PCE többek között saját hibái miatt szenvedett vereséget.

Ezek az árnyak jócskán tovább éltek, amíg el nem homályosodtak. Ám ekkor Togliatti csak néhány hétig maradt Moszkvában. A háború ekkor már a küszöbön állt: 1939 márciusában a hitleri Németország elfoglalta, megszállta a „maradék” Csehszlovákiát, áprilisban pedig Olaszország foglalta el Albániát, majd májusban megszületett a német-olasz egyezmény, amely megpecsételte, hogy a háború elkerülhetetlen. Ilyen körülmények között az is elkerülhetetlenné vált, hogy a KI vezető személyiségeinek feladatait újra ki kell jelölni. Ennek keretében történt, hogy Togliatti is új feladatot kapott. 1939 júliusában érkezett meg Párizsba.

Togliatti ekkoriban levelet írt Dimitrovnak, amelyben azt kérte, hogy a KI járuljon hozzá az ő „olaszosításához”, vagyis ahhoz, hogy olasz kérdésekkel foglalkozzon. Egy további levelében pedig, amelyet Dmitrij Manuilskijnek,³⁷ Sztálin Komintern-beli bizalmi emberének írt, éles bírálatot fogalmazott meg a PCI (Olasz Kommunista Párt) politikájáról. Elsősorban azt kifogásolta, hogy a PCI egyre jobban eltávolodott az olasz valóságtól, hogy elhanyagolta a harc folytatását a fasiszmus ellen. Azt is bírálta, hogy a PCI túl sok engedményt tett az antifasiszta emigráció összefogásának érdekében, továbbá, hogy „a Népfront politikája mindig nagyon reformista és hazafias szellemben torzult.”

Ebből az időből származnak a doléance³⁸ füzetek, amelyek úgy tüntetik fel Togliattit, mint aki nagyon is követője volt a KI nemzetközi politikájának a béke utolsó hónapjaiban – egy olyan politikának, amelynek az a feladata, hogy harcot folytasson a háború kitörésének megakadályozásáért, és arra irányult, hogy a Szovjetuniót kívül tartsa a háborúból.

Amikor Togliatt 1939 augusztusában megérkezett Párizsba, nagyon jól tudta, hogy sokkal nagyobb feladatai vannak annál, mint hogy rendet teremtsen az olasz pártban.

Úgy tűnik, Dimitrov már 1938 végén olyan elhatározásra jutott, hogy a KI-nak létre kell hoznia egy olyan „tartalék” VB-t, amely az ország határain kívül dolgozik, és amely vezetőjének már Togliattit szemelte ki. Dimitrov nagyon világos utasításokat adott: Alfredót, Clementet (a valóságban igazi neve Fried) és Luist (igazi neve Victorio Codovilla)³⁹ kell kiküldeni egy semleges országba, hogy ebben szervezzék meg a nemzetközi szervezet létrehozását. Ennek az új centrum-

³⁷ Manuilsky életútját lásd Évkönyv 1983.

³⁸ Részemről csak egy Edouard Doléance francia történészt ismerek, a nemzetközi munkásmozgalom híres történetíróját, de nem ismerem személyes történeti múltját. (Ez kiegészítésre szorult!)

³⁹ Az argentin Codovilla ismert szereplő, magyarul is megjelentek írásai.

nak azonnal kapcsolatba kell majd lépnie a moszkvai központtal, valamint a KI más országokban működő pártjaival. Bizonyos gazdasági feladatokat is meg kell oldania, emellett publikációs feladatai is lesznek, hogy kellő tájékoztatást adjanak a mi ügyeinkről.

Togliatti egyúttal szívesen vállalta, hogy ennek a feladatnak a keretében felügyelje és felülbírálja a PCI vezetőségének munkásságát, a száműzetésben működő antifasiszta erőkkel való szövetség megteremtése érdekében, elsősorban az olasz szocialista párttal (PSI). E tekintetben nem sokat várhatott a KI VB-jétől.

Az SZKP 18. kongresszusán Manuilszkij ismét bebizonyította gyengeségét, amikor átengedte és jóváhagyta az SZKP éles bírálatát, amely a párt külpolitikáját és külügyi intézményeit érte. Togliatti részt vett az új szervezetről szóló tanácskozáson. Hozzászólásából ezen az augusztusi ülésen még semmi nyoma nem volt annak, hogy milyen vihar fenyeget a már rá következő napokban. Az ülés egy másik olasz tagjának feljegyzése szerint Togliatti beszélt arról, hogy a háború kitérését már elkerülhetetlennek látja, és nem lenne meglepő, ha ez a háború nem teremtene új feltételeket, amelyek megváltoztathatnák a Szovjetunió más országokhoz fűződő kapcsolatait. Tekintettel a küszöbön álló, Lengyelország elleni német támadásra, Nagy-Britanniának és Franciaországnak le kell küzdenie a bizonytalanságait és habozását a tekintetben, hogy megteremtse a szövetséget a Szovjetunióval és minél hamarabb ki kell alakítania egy Hitlerellenes szövetséget.

Alig tíz nappal később a világ megdöbbenéssel értesült arról, hogy aláírták a szovjet-német megnemtámadási egyezményt.⁴⁰ A kommunista pártokban ugyancsak óriási volt a megdöbbenés és a zavar. Hirtelen megtorpedózták azt az előző öt éven át kiépített és ismételt tételt és beállítást, miszerint a Szovjetunió a legbiztosabb bástyája az antifaszizmusnak. Egyúttal az a fő tétel, hogy a kommunista pártok egyszerre álljanak az antifasiszta erőfeszítések élére és ugyanakkor védjék meg a Szovjetuniót – ez a két tétel most ellentétbe került egymással. Ugyanakkor megkezdődött a KI-nak a misztifikálása a kommunista pártokban. Elindult annak a „megmagyarázása”, hogy a paktum okos tett és kezdeményezés volt a Szovjetunió részéről, amely az ellen a politika ellen irányult, amit Nagy-Britannia és Franciaország (vagyis a nyugati demokráciák) kíséreltek meg, hogy a hitleri Németországot a Szovjetunió ellen fordítsák. Ugyanakkor még tovább élt az a vélemény és tétel is, hogy amikor a háború néhány nappal később ténylegesen megindult, ennek elszabadítója és fő oka a hitleri Németország volt. Szeptember 2-án és 3-án a brit és a francia kommunisták a parlamentben megszavazták a háborús hiteleket. Ez annak ellenére történt így, hogy Franciaországban a kormány kemény intézkedésekkel sújtotta a PCF-et; lapjait augusztus 25-ikétől már betiltották.

A PCI és Togliatti ugyancsak elfogadta ezt az irányzatot. Ezt ekkor még támogatva és szorgalmazta a KI VB-je is, 1939. szeptember 7-ikéig. Két nappal

⁴⁰ A megdöbbenésnek óriási irodalma van, erről e kötetben, a sajtórovatban lásd a *Le Populaire* cikkeit, Léon Blum írásait.

a paktum nyilvánosságra kerülése után Togliatti nyilatkozatot tett, miszerint a PCF nehéz helyzetbe kerül, hasonlóba, mint 1914 után Georges Clemenceau, aki a háború kezdete után kritikákkal illette a francia kormányt. Ami pedig a PCI-t illeti, Togliatti nyilatkozatot adott ki, amely augusztusban jelent meg. Ebben már leírta, hogy azokkal szemben, akik habozás nélkül azonnal hívei lettek a német–szovjet paktumnak, ő a PCI nevében jelzi, hogy mihamarabb kirobban a háború, minden erővel a fasizmus vereségére fognak törekedni. Ezt még világosabban fejtette ki egy nyílt levélben, amelyet a PSI-nek írt. Ebben kifejtette, hogy a háború kirobbanása után minden erővel a fasizmus meg- és letörésére fognak törekedni és évégett az emigrációban élő olasz kommunisták készek belépni a francia hadseregbe, hogy így harcoljanak Németország ellen, „ahogy ezt megtettük Spanyolországban Guadalajaránál. Ez a levél végül is nem jelent meg nyomtatásban, mert közben az olasz emigrációs lapot, a *La Voce degli italiani*-t, ahová Togliatti a megjelenését szánta, a francia kormány betiltotta. Ez volt Togliatti utolsó akciója, még mielőtt a háború kirobbant volna. A francia rendőrség Togliattit 1939. szeptember 1-jén tartóztatta le.

A megpróbáltatások legkeményebb ideje

Togliatti akkor került a francia rendőrség kezébe, amikor Németország megtámadta Lengyelországot. A francia rendőrség és mögötte a francia ügyészség hazaárulási pert indított a PCF vezetői ellen, amiért a PCF nem határozta el magát, és nem fordult szembe a német–szovjet paktummal. Különbőféle házkutatásokat kezdtek a PCF helyi szervezeteiben. A házkutatások elérték a száműzetésben élő olaszokat is. Togliatti ebben az irodában dolgozott és ott is aludt, mivel 1939 júliusának végétől visszatért Párizsba. Még két felelős olasz kommunistát tartóztatott le rajta kívül, akiknek éppen az volt a feladata, hogy a hazai olasz kommunista mozgalommal tartsanak kapcsolatot. A rendőrségen mindhármukat többször is megverték. Togliattit azonban, minthogy nála nem volt semmiféle irat, nem ismerték fel. Elhitték, hogy ő csak egy genovai ügyvéd, aki az olasz fasizmus elől menekült el, és ezért volt hamis útlevele. Így csak olyan vádat emeltek ellene, hogy hamis okmányokkal élt és hogy külföldi irodalom volt nála. Ezután börtönbe került.

Kérdés, hogy a francia kormány milyen intézkedéseket foganatosított volna, ha megtudja, hogy a letartóztatott, börtönbe vetett személy Togliatti. Ismeretes, hogy Togliatti nagyon is keresett személy volt az üldözendők német listáján, az elsők között szerepelt Dimitrov oldalán. Nehéz feltételezni, hogy a francia hatóságok, ha nem is azonnal, a letartóztatás pillanataiban, de később sem jöttek rá, kit is fogtak el. Ugyanakkor befolyásos személyiségek is felléptek Togliatti érdekében. Feltehetően a mentőakciókat Eugen Fried⁴¹ kezdeményezte és irányította, aki a KI VB-jének „teljhatalmú megbízottja” volt, akinek a francia kapcsolatokat

⁴¹ Fried Jenő – magyar kommunista, az idő szerint a Komintern tanácsadója Maurice Thorez. a Francia KP főtitkára mellett.

kellott gondoznia és aki átmenekült Brüsszelbe. Fried még korábban jó kapcsolatokot épített ki a francia államapparátus néhány olyan tagjával, akik annak idején átláltak a Népfront oldalára. Giulio Cerreti⁴², aki Fried közeli munkatársa volt, később írt visszaemlékezéseiben feljegyezte, hogy akkor ők mindent megtettek Togliatti kiszabadítására. A francia III. Köztársaság több vezető politikusa, értelmiségije támogatta ezt a kiszabadítási akciót.

Cerreti megemlékezik arról, hogy jelentős pénzüsszeget is gyűjtöttek erre a célra, állítólag 4.000 dollárt. Ezt a KI archívumában található dokumentumok is alátámasztják. Az akcióról a párizsi szovjet követség és annak titkos hálózata is tudott, és már meg is találták Togliatti lehetséges francia védőügyvédjének személyét. A börtönben meglátogatta Baldina Di Vittorio, aki közölte vele, minden dokumentumot juttasson el Dimitrovhoz, a KI-ba. Dimitrov a maga részéről több táviratot is küldött Párizsba, így 1940. február 8-ikán egyik táviratában nehezményezte, hogy nem tettek eleget Togliatti kiszabadítására.

Ezek az erőfeszítések végül is eredménnyel jártak. Hat hónapig volt a francia börtönökben, másodsorra a nevezetes Santé-ban – ez alatt Togliatti minden erőfeszítést megtett, hogy ne ismerjék fel. Úgye hat hónap után a párizsi katonai bíróság elé került. Az egyedüli vád ekkor, 1940 februárjának végén az volt ellette, hogy hamis dokumentumot használt. Hat hónapra ítélték, amit azonban már letöltött az előzetesben. 1940. március 9-ikén már Togliatti maga küldött táviratot Dimitrovnak. Ebben megírta, hogy március 2-ikán került szabadlábra, és a rendőrség három napot adott arra, hogy készüljön föl új meghallgatására. „Úgy gondoltam, hogy ezek után új, biztonságos helyre kell mennem, hogy elkerüljem az új letartóztatást, amely komolyabb következményekkel járhatna. Úgy hiszem, el kellene hagynom rövidebb időre Franciaországot, de ez nagyon nehéz, mivel a határőrségeknek nyilván leadták „adataimat”, és nagyon is keresnének, hogy le-tartóztassanak. Várom javaslatait és utasításait. Az időt felhasználom arra, hogy rendezzem az olaszországi dolgokat, amelyek nem állnak jól.”

Togliatti több, mint egy hónapig maradt még Párizsban. Egy olasz emigráns házában húzódott meg, ahol többek között Kiplinget olvasott fel „házigazdja” kislányának. Ez alatt a hónap alatt nagy aktivitást fejtett ki. Több francia elvtársával találkozott, és információkat kapott a PCI szervezeti problémáiról és politikájáról. A PCI sok vezető tagját tartóztatták le ekkoriban, és nagy volt a bizonytalanság, hogy miként is ítélik meg a már zajló háborút – a „furcsa háborút”. Togliatti nagyon világos választ adott és elemzést a kialakult helyzetről. Ez volt az a korszak, amikor a Szovjetunió megszállta Kelet-Lengyelországot, katonai bázisokat épített ki a balti országokban és hadat üzent Finnországnak.

Az új irányvonalat Dimitrov rögzítette a KI folyóiratának októberi számában. Ebben a már kitört világháborút, ugyanúgy, mint az elsőt, igazságtalannak és imperialistának minősítette, amelynek során részesei a világ újrafelosztására törekednek. Ezzel értelmetlenné vált az a néhány héttel korábban még kiadott KI

⁴² Cerretiről lásd Emilio Gianni írását az Évkönyv 2014. évi kötetében, valamint Pankovits József áttekintését az olasz szélsőbalról ebben a kötetben.

direktíva, amelyben a készülő háborúval kapcsolatban megkülönböztették az agresszort és a békés államokat. Most az új direktívában a brit és a francia imperialistákat nevezték meg a háború legfőbb előmozdítóinak. Ezért a kommunistáknak elszánt harcot kell folytatni a háború és saját országaik imperialistái ellen. Ezt a harcot már ezúttal a szociáldemokrata vezetők ellen is meg kell vívni, mert azok beálltak saját burzsoáziájuk mögé. Togliatti ezt az új direktívát minden habozás nélkül elfogadta. Ennek világos tanúsága jelentkezett abban az írásban, amelyet a *Lettere di Spartaco* számára írt, egy illegális kiadványba, amelyet röviddel szabadulása után ő szerkesztett. Ebben az írásában Togliatti azt írta: „Azok, akik elvesztik fejüket a válság idején és egyúttal politikai orientációs képességüket is, azok nem forradalmárok, nem kommunisták. És ha tudni akarjátok, hogy merre kell haladni, ahhoz egy jó iránytű kell – ez az iránytű az az ország, ahol a forradalom már győzött, ahol a munkásosztály van hatalmon. Kövessétek a Szovjetunió nyújtotta csillagot és akkor soha nem fogtok tévedni.”

Egy ezt követő cikkében írt azokról, akik a PCI vezetőségében is „megzavarodtak”, illetőleg kételyeik támadtak, Togliatti nem említett neveket (nyilván Di Vittorio-ra, Montagnana-ra és Parodi-ra⁴³ gondolt) – a kételyek az új irányvonal elfogadását érintették. Az említett kommunisták bizonyos rokonszenvvel viseltek Anglia és Franciaország iránt, és úgy vélték, hogy hadba lépésükkel megváltoztatják a háború jellegét, ami által az Hitler és a fasiszmus elleni háborúvá változik. Togliatti azonban nem törekedett a vita kiélezésére, és azt sem szorgalmazta, hogy írását megjelentessék a nyilvánosság számára. Togliatti mindehhez mégis hozzáfűzte, hogy „úgy tűnik, hogy a bizonytalanságokat leküzdötték”, és most arra kell összpontosítani, hogy mit kell tenni Olaszországban. A gyakorlati megvalósításhoz egy új centrum kialakítását szorgalmazta a száműzetésben, amelyet összekapcsolt két fej lehullásával: a két fej Grieco és Berti.

Nem ismerjük pontosan, hogy a KI VB milyen utasításokat adott Togliattinak és azt sem, hogy hova kívánták küldeni szabadulása után. Ám annyi bizonyos, hogy Olaszországra és a PCI-re kívánta koncentrálni figyelmét, és ezt már 1939 júniusában megmondta Dimitrovnak. Április 27-ikén Moszkvába táviratozott: „Fried úgy véli, hogy itt maradásom túl veszélyes. Ez az én véleményem is. Nagy a kockázat és túl kevés a lehetőség arra, hogy bármit is tegyek. Ám ugyanakkor, amennyiben maradok, megmarad a lehetőség arra, hogy a későbbi fejlemények nyomán ténylegesen tehessek valamit.”

Ezek a tervek azonban nem valósultak meg. Togliatti május 7-ikén – aki közben átlépte a belga határt – már onnan táviratozott Dimitrovnak, hogy más elvtársakkal egyetértésben úgy véli: vissza kell térnie Moszkvába, még hozzá minél hamarabb. Ekkor már a német offenzíva előszele a nyugati fronton már nagyon is jól érzékelhető volt a levegőben⁴⁴ és már csak biztonsági okokból is nagyon kívánatos volt a távozása. 1940. május 8-ikán Amszterdamban Griecoval együtt hajóra szállt, hogy a tengeren át jusson a Szovjetunióba.

⁴³ Giuseppe Di Vittorio életútját lásd Évkönyv 2007

⁴⁴ Két nappal később a német csapatok átlépték a belga és a holland határt. (A szerk.)

Moszkvában nem talált nagyon meleg fogadtatásra. Egy 1940. szeptemberi moszkvai életrajzi feljegyzés arról írt, hogy Togliatti és Gramsci viszonya továbbra is tisztázatlan maradt, miként párizsi letartóztatásának körülményei is. A felelőtlenség pedig, amellyel Togliatti másokat vádolt, nem bizonyítottak, és őt magát is érintik. Annyi bizonyos, hogy valaki a KI apparátusában nagyon is törekedett Togliatti tekintélyének aláásására és pozíciójából való elmozdítására. Ezt követően Togliatti (Ercoli) ténykedése a KI VB-jében nem volt nagyon fontos. Elsősorban az olasz ügyekkel foglalkozott, amit azután a KI titkárságában és elnökségében is megvittattak. 1940. augusztus 10-iki határozat nagyon éles bírálatot fogalmazott meg a PCI ellen. Leszögezték, hogy a PCI vezetői egyáltalán nem tettek eleget kötelességeiknek, és nagyon súlyos hibákat követtek el. Elmulasztották, hogy megszervezzék a pártot és hogy akciókat indítsanak. Togliatti maga is nagyon terhelő beszédet mondott. Így a határozatban közölték, hogy a PCI-t feloszlatják, és hogy Togliatti vezetése alatt hoznak létre egy központot a PCI politikai és ideológiai irányítására. Ám ekkor még Togliatti pozíciója egyáltalán nem volt biztonságos. Dimitrov maga is 1940. július 6-ikán úgy nyilatkozott, hogy Togliatti túlságosan gyenge, amikor az olasz kérdésekkel foglalkozik, pusztán azért, hogy ezt vagy azt az elvtársát megvédje és kimentse.

Kérdés, hogy miért volt a PCI ennyire a KI VB figyelmének a központjában? Azért, mert Olaszország ekkor lépett be a háborúba és szerződéseit megszegve áruló módon támadta hátra Franciaországot. Ez azután megkönnyítette Togliattinak, hogy végre megnevezhesse a német fasizmust a fő ellenségnek. Noha a KI még nem változtatott azon a beállításon, hogy a háborút általában imperialista jellegűnek minősítse, azzal, hogy ilyen erővel támadta a német fasizmust, amit Togliatti még 1940. július 2-ikán tett meg, s amely bekerült a PCI minden hivatalos dokumentumába, egybecsengett azzal a véleménnyel és ítélettel, amelyet még 1934-ben alakított ki. Egyúttal az olasz munkásokat felszólította egyfajta antikapitalista radikalizmusra. Azt is elkerülte, hogy bármiféle bírálattal illeszen mindenféle más antifasiszta erőt és csoportosulást, és már jelezte, hogy a PCI kész együttműködni egy olyan kormány támogatásában, amely antifasiszta céloért hajlandó küzdeni.

Kérdés, hogy Togliatti mikor fedezte fel, hogy az a lélegzetvételnyi idő, amelyre a Szovjetunió 1939 augusztusában biztosított önmagának, rövidebb lesz, mint gondolták. Az első jele annak, hogy Togliatti ezt az újraelemzést megkezdte, 1941 márciusa volt, amikor egy újradolgozott dokumentumot terjesztett a KI elnökség ülése elé, amelyen az olasz és a német helyzetet tárgyalták meg. Ez a dokumentum már tartalmazta az olasz helyzet elemzését azután, hogy Olaszország kilenc hónapja belépett a háborúba, vereségeket szenvedett és nőtt az elégedetlenség, amely már áthatotta a burzsoázia egy részét is, amely úgy érezte, hogy már az ő érdekei is sérülnek. A PCI elsőrendű feladata az volt, hogy hidat építsen valamennyi antifasiszta erő, az elégedetlen áramlatok, valamint a korábban fasiszta és vallási befolyás alatt álló tömegek felé, amelyek körében már nőtt a kiábrándulás és az ellenzékiesség. A fő törekvés az volt, hogy egy kormányt kell létrehozni,

amely a tömegekre támaszkodik, békét kínál és hoz az országnak. Togliatti tulajdonképpen még Varga Jenővel⁴⁵ vitatkozott, aki szerint Togliatti alábecsülte a fasizmus erejét és óvta attól, hogy túl nagy reményeket tápláljon. Akkor hangzott el, hogy „még nem lehet arról beszélni, hogy már elérkezett az olasz fasizmus válsága, csupán annak a kezdete”. A dokumentumba már bekerült az a megfogalmazás is, hogy korai lenne még Mussolini megbuktatását célul kitűzni, és az új kormány feladatait pontosan kijelölni. Ebben a tekintetben Togliatti sem volt túl optimista. Togliatti kapcsolatai a gyenge PCI Franciaországban lévő vezetőivel is nagyon esetlegesek voltak, Ennek ellenére 1941. április 4-ikén már ő is korholta a PCI már Belgiumban élő vezetőit, hogy túlságosan nagy a szakadék a PCI aktivitása és azon szükséglet között, amelyet az idők követelnek. Ekkor Togliatti a következő javaslatot tette az olasz kommunistáknak: „Vegyék kezükbe a dolgok irányítását, olyan kormányt alakítsanak, amely a nép követelését valósítja meg, dolgozzanak ki olyan terveket, amely megmenti az olasz népet a különben bizonyosan reá váró katasztrófától.” Noha ezek a megfogalmazások nagyon általánosak voltak, mégis már jelentősen eltértek azoktól az osztályjellegű megfogalmazásoktól, amelyek Togliatti szövegeit 1940 első hónapjaiban jellemezték. Egy új, 1941 májusából származó nyilatkozatában Togliatti már egyértelműen a német imperializmust támadta. Egyúttal utalt arra, hogy Olaszország egyre inkább Németország csatlósa lesz. Egyúttal kinyújtotta a kezét az angol nép felé, kijelentvén, hogy az soha nem fenyegette az olasz nép szabadságát, amely annak idején segédkezet nyújtott Olaszországnak függetlensége megszerzéséhez. Ez mutatta, hogy Togliatti jól látta: új korszakba léptek, új feltételek alakulnak ki, új követelményeket kell megjelölni.

Forrás: Részlet Aldo Agosti Palmiro Togliatti életrajzi könyvéből, amely olaszul és angolul is megjelent. E részletet Aldo Agosti maga választotta ki és küldte meg az Évkönyvnek.

---

⁴⁵ Varga Jenő életútját lásd Évkönyv 1979.

A BRIT MUNKÁSMOZGALOM

David Morgan¹

A brit oktatási miniszter támadása

(Rövidítve)

Michael Gove² támadást intézett a történelemoktatás ellen. A miniszter új javaslata szerint az iskolákban a tanulóknak csak tényeket kell oktatni, és nekik csak a tényeket kell megtanulniuk. Ráadásul a tényeket szigorú kronológiai rendben kell oktatni, és azoknak szigorúan a dátumokat kell tartalmazniuk. A javaslat persze azonnal vitákat váltott ki. A javaslat szerint az iskolákban a történelemórákat heti egy órára szűkítenék, az adatokat nacionalista szellemben kellene leírni és adagolni, és pusztán csak Nagy-Britannia történetét oktatnák. Világos, hogy a fiatalokat ez rossz, „nemzeti” irányba és erősen befolyásolná. A miniszter is kikottyantotta, hogy „aki ura a múltnak, az egyúttal ura a jövőnek is”. Ezzel szemben a történészek úgy vélik, hogy a fiatalokat meg kell tanítani gondolkodni, a tények elemzésére és használatára, hogy legyen saját fantáziájuk, és ezáltal inkább legyenek hasznos tagjai az új, jobban tájékozott társadalomnak. A történészek utalnak arra, hogy eddig is a brit történelem oktatása állt a történelemtanítás központjában, de nyitottak kívántak maradni Európára és a világra is. Az új tanterv egyáltalán nincs tekintettel semmire az Egyesült Királyság határain túl. A miniszteri direktívával és lezársággal szemben a történészek tudják, hogy a tényekről és eseményekről a történészek maguk is különbözőképpen gondolkodnak, és a tanárok ezeket az eltérő véleményeket a maguk részéről szeretik is megismerni. Jelenleg egyes neves, elismert történészek nyomták meg máris a riasztó csengőt, hogy a történelemoktatást miniszteri szintről propaganda célokra kívánják felhasználni. A fiatal nemzedék sorsa forog kockán. Jobb, ha a történelmet nem politikusok írják, vagy írják elő.

Forrás: David Morgan: Making GOVE History. Socialist History Society, Newsletter, 2013 április.

* * *

---

¹ David Morgan egyetemi oktató, az SHS (Socialist History Society) titkára, a Newsletter szerkesztője.

² Michael Gove a jelenlegi, David Cameron vezette kormány oktatási minisztere.

David E. Lowes

M. Thatcher igazi öröksége: megszorítások és privatizálás

(Rövidítve)

Margaret Thatcher halála után³ barátai megkísérelték, hogy jobb fényben mutassák be alakját és tevékenységét. Még halála előtt készült el ez a könyv, amely nagy alaposággal mutatja be a költségvetési megszorításokat, amelyeket Thatcher kezdeményezett. Ezek sújtották a helyi önkormányzatokat, illetőleg ezeknek az önkormányzatoknak a jogkörét és lehetőségeit, hogy szociális és egyéb támogatásokat adjanak. A könyv így igaz képet nyújt arról, hogy mit is jelentett Thatcher miniszterelnöksége, amely egyfajta örökséget jelent ideológiai és gyakorlati kérdésekben a jelenlegi Konzervatív Párt számára. Ez az utóbbi esetben azt jelenti, hogy a Keynes-i szociáldemokrata ortodoxiát leváltják egy neoliberális dogmával.

Ez persze nagyon is érinti az LP-t és a munkásmozgalmat, amelyben egykor is és napjainkban is új harcok indulnak meg. Így ez a küzdelem egyaránt érinti az LP aktivistáit, miként országos vezetőit is.

Thatcher éveit és örökségét nem csak abban a keretben kell szemlélni és vizsgálni, amikor intézkedéseit meghozta, hanem hosszabb távon, hogy ezek az intézkedések és örökség miként hat tovább napjainkra is.

Forrás: David E. Lowes: Thatcher's true legacy, Socialist History Society, Newsletter 2013 június.

* * *

Pillanatnyi helyzetkép a brit politikai pártokról

(Rövidítve)

A 2010-es választásoktól eltelt három évben az LP óvatos volt a tekintetben, hogy elemzően szóljon arról, hogy kik és mi okozta a gazdasági válságot 2007-2008 után. Most pedig megmutatkoznak ennek az óvatosságnak és hibának a következményei. Az elmúlt négy hónapban az LP „vezetése” a közvélemény-osztályzatok alapján megfeleződött: eszerint a vezetés 11 százalékról öt százalékra esett vissza.

---

³ M.Thatcher halála után a brit koalíciós kormány kezdeményezésére a parlament külön emlékülést tartott Thatcher tiszteletére. Ekkor hangzott el az LP nevében Glenda Jackson ismert színész és LP képviselő nagyszerű kritikus beszéde, amit e kötetünk Dokumentum rovatában közlünk.

Még ha az LP győz is majd az elkövetkező választáson, úgy tűnik, hogy az egy kis győzelem és nem egy dicsőséges nagy siker lesz. Az LP bármit tesz, a közvélemény nem fűz nagy reményeket az LP vezetői iránt. Amennyiben az LP győz, akkor is úgy tűnik, hogy a megszorítások folytatódnak. Amennyiben LP vezetőket megkérdezzük a jelenlegi tory politikáról, és hogy ők mit tennének az ő helyükben, általában kitérő válaszokat kapnak, és azt hangsúlyozzák, hogy jelenleg nem lehet semmiféle kötelező ígéretet tenni. Úgy tűnik, hogy általában a politikusok és főként a középbal politikusai még mostanáig sem tisztázták, hogy mi is történt 2007-08-ban. Úgy tűnik, hogy az LP hangadói lényegileg elfogadják a jelenlegi koalíció politikáját és érvelését, de hat rájuk az új, jobboldali euroszeptikus párt⁴ nyomása is. Ezt tanúsítja a munka és a nyugdíjak kérdésével foglalkozó LP-szóvivő, Liam Byrne beszéde, aki nem érintette sem az ország 4.000 leggazdagabb családjának kérdését, sem azoknak a tömegét, akik az ellenkező oldalon segélyekből élnek.

Ám időről időre jobb szövegeket is lehet hallani. A nyár végétével (a nyár alatt a vezető politikusok hallgattak) most úgy tűnik, hogy az LP vezetői is hatni igyekeznek az emberekre, és erőteljesen foglalkoznak az életszínvonal kérdésével. Így előkerül a házak és lakások építése, a fiatalok munkába kerülésének ügye, beszédek hangzanak el a nagy energia-szolgáltatók profitéségéről. A probléma az, hogy ezek széteső mondatok, amelyekből nem áll össze koherens gazdasági alternatíva. Így tovább „fut” az ismétlődő üres jelszó, amely szerint mindenkinek erőlködni kell annak érdekében, hogy bekövetkezzen a gazdasági javulás, fellendülés. Az utóbbi héten több backbencher⁵ bírálta ezt az unos-untalan ismételt közhelyet. A skót George Mudie tette szóvá: nem látja, hogy az LP tulajdonképpen milyen politikát kínál. Geraint Davies pedig kimondta, hogy a választók nem látnak nagy különbséget a pártok között. A Manchester-i Graham Stringer kijelentette, hogy az „árnyékkormány” alszik, szunyókál. Az említettek nem nagyon ismert politikusok, de nem is ez a kérdés, hanem az a fontos, hogy hangot adtak annak az elégedetlenségnek, amely az LP politikájának hiányát érinti. Jelenleg Ed Miliband⁶ átláthatatlan kötéllhúzásba bonyolódott a szakszervezetekkel, és a probléma az, hogy az emberek nem látják benne azt a politikust, aki sikeresen átveszi a következő kormány miniszterelnöki posztját. Az LP nagyon elbizonytalanodott helyzetben van, ez a magyarázata annak, hogy miért esett vissza ennyire.

A Labour (LP) jellegénél fogva nem radikális

Amikor az LP-ről beszélnek, a jobboldalról azonnal Ed Milibandre fókuszálnak, hangsúlyozva, hogy óvatos, ellentmondásos, jó szándékú észak-londoni⁷ szocialista. A baloldalról pedig állandóan felszólítják, hogy csökkentse, dolgozza le az

⁴ UKIP – United Kingdom Independence Party.

⁵ Azok a képviselők, akik a parlamentben a hátsó sorokban ülnek, vagyis nem tartoznak a pártok vezetői közé, de akik éppen ezért nyíltabban beszélnek. (a szerk.).

⁶ Ed Miliband az LP jelenlegi vezére – lásd róla Évkönyv 2010, 2011, 2012.

⁷ Utalás arra, hogy Hampstead-ben, Goldens-Green-i negyedben általában tehetősebb és részben zsidó emberek laknak.

Új LP-s⁸ örökséget, legyen bátor és vezessen át minket egy új szociáldemokrata nirvánába. Ám mindenki értse meg, ez mégiscsak az új LP és nem a petrográdi szovjet. Ám ha meggondoljuk, az LP csak egyszer volt igazán bátor, 1945-ben, amikor ez egybe esett azzal, amikor az egész ország átalakult a II. világháború éveiben. Az LP hosszú „élete” során mindig óvatos volt, a „józan ész” diktálta keretek között maradt. Így volt ez a nagy gazdasági válság idején is, amikor az LP vezetői kitartottak a költségvetési csökkentések⁹ mellett. E jelszavak és szövegek eléggé ismerősnek csengenek. Az LP valóban tépelődő a tettekben, mert gondolkodásában is megosztott. Nem éri el, amit elérhetne, mert nem tudja, hogy mit is akar. Kiesik a hatalomból, mert nem mer ütni, illetőleg várakozik, hogy egyáltalán üssön-e. Ha pedig nem tud határozottan cselekedni, és másokat sem tud erre biztatni, annak az az oka, hogy az LP vezetése maga is bizonytalan, határozatlan. Az LP szerzett magának szövetségeseket és gondolkodókat, ahogyan ezt 1932-ben RH Tawney írta.

Ed Miliband magányos ember. A 2013. májusi közvélemény-kutatás rossz híreket hozott számára. Az emberek 57%-a vélte úgy, hogy Miliband tépelődött és vacogott. Az emberek fele pedig úgy ítélte, hogy Miliband elveszítette kapcsolatait a dolgokkal és az emberekkel. Gyenge és nincs tisztában azzal, hogy mit is kell képviselnie. Az emberek 22%-a véli úgy, hogy Miliband jó vezető és 44%-a, hogy nem. David Cameron jobb eredményeket mutathatott fel. Ám egyikük eredménye sem meggyőző és az emberek többsége általában nincs nagy véleménnyel a modern politikusokról. Ráadásul Miliband hívei utalnak arra, ahogy az 1970-es években M. Thatcher mutatói sokkal rosszabbak voltak, mint Jim Callaghan-éi¹⁰ ám ismeretes, hogy azután mi történt 1979-ben.¹¹

Ám a Miliband-ről leírt klisék zöme igaz: melegszívű, szerény, és szép számmal vannak irigylésre méltó emberi tulajdonságai. Amikor beszél, alkalmasint még ellenséges közegben is, egyszerűen briliáns. Ám jelenleg óriási kihívással kell szembenéznie, amivel úgy tűnik, többnyire maga is tisztában van: ki kell törnie Westminster-i (parlament) környezetéből és légköréből és új választ és utat kell találnia a politikához.

Mégis, most három éve van már annak, hogy megválasztották az LP vezérének. Magányos, idegen ember a pártján belül, nincs igazi árnyékkormány mellett, amely a szövetségese lenne, valamint hiányoznak mellőle az olyan emberek, akiket a parlamentben „társ-úttörőknek” neveznek, akik új gondolatokat és javaslatokat vetnek fel és ezt jól képviselni is tudják.

Persze Miliband nehéz helyzetben van, mert annak idején Tony Blair 18 évi tory hegemonia után vette át az LP vezetését, lett 1997-ben miniszterelnök és hirdette meg az Új LP politikáját, hangsúlyozva, hogy minden új. Most viszont

⁸ Az Új LP terminológia Tony Blair-rel, és politikai víziójával szövődik össze, erről az Évkönyv az elmúlt években, évtizedekben sokat írt.

⁹ Erről lásd Évkönyv 1981., valamint Philip Snowden életútját, Évkönyv 1989.

¹⁰ Jim Callaghan életútját lásd Évkönyv 2009.

¹¹ 1979-ben az LP súlyos választási vereséget szenvedett, erről lásd Évkönyv 1979 és 1980.

Miliband búcsút mondott a Tony Blair és Gordon Brown-féle múltnak, és ráadásul nem egy hosszú LP korszaknak kell politikát hirdetnie, hanem csak egy esetleges egy-szemeszteri kormányváltáshoz. Ebben pedig az LP valamennyi élvonalbeli vezetőjére számítania kell. Ráadásul amikor Ed Balls¹² megszólal, akkor csak mintegy négy percet kell várni, és azonnal áttér arra, hogy annak idején Gordon Brown kormányában¹³, amelyben Balls ugyancsak pénzügyminiszter volt, miként gondolkodtak és mit tettek, és szavai azonnal védekező jelleget öltenek, ami egyáltalán nem szép.

Jelenleg Osborne¹⁴ joggal hivatkozhat arra, hogy ő ugyanazt teszi, amit annak idején a Gordon Brown kormányban tett. Ugyanez a helyzet az oktatási kérdésekben, ahol a jelenlegi miniszter, Michael Gove is kijelentheti, hogy ő csak azt folytatja, amit a Blair kormány megkezdett. A közszolgáltatások terén, amikor a jelenlegi kormány mindent privatizál és átad a nagy mamutoknak, akkor az LP nehéz helyzetben van, mert mindez a Blair–Brown korszakban kezdődött meg.

A bal és jobboldal kiszorította a „közeget”. Az LP tanácskozásain a leghangosabban a jobboldalról a blairisták, vagy utódaik beszélnek, avagy azok a baloldaliak, akik mögött ott állnak a szakszervezetiek. Valóban, jelenleg a háttérben az a küzdelem zajlik az egyenlőre még ködös következő parlamenti választás kapcsán, amelyben a jobboldali blairisták csoportja lép fel a Progress (Haladás) csoport révén, amelyet Lord Sainsbury pénz, és amely mögött ott áll az „überecápa”¹⁵ Peter Mandelson¹⁶, aki jobboldalibb a jobboldaliaknál. Ugyanakkor a szakszervezetek egyik fő hangadója, Len McCluskey világosan tiltakozott az ellen, hogy az LP-ben a volt blairisták ekkora befolyást gyakoroljanak.

Ezek a viták túlmennek azon a kérdésen, hogy az LP miként választja meg vezető- és képviselő jelöltjeit. Ami a gazdasági szigor és szorításokat illeti, az LP újra és újra meg van osztva azok között, akik elfogadják még Osborne politikáját is és azok között, akik mindenféle megszorítást elutasítanak. Ugyanez a helyzet a jóléti intézkedések megítélése terén is. Miliband nem tartozik egyik táborhoz sem. Ha mégis megállapítható, hogy valamilyen ideológiai örökség jellemzi és hat rá, akkor arra azt lehet mondani, hogy az a „soft left” (a puha baloldal¹⁷). Az LP bizonyos köreiben ezt úgy értékelik, hogy ez a „soft left” nem más, mint a kiszorított közép. A Gordon Brown-i örökség úgy látszik, tovább él, az óvatosság és a féltékenység, ami hat a vezetésre és a választási politikára. Ezt ugyan senki nem vállalja fel nyíltan, de mégis ez az, ami megjelenik és érvényesül. Ennek

¹² Ed Balls a jelenlegi árnyékkormány pénzügyminisztere, második embere, az Évkönyv 2014 évi kötetében több nyilatkozatát, illetőleg róla szóló írást közöltünk.

¹³ Gordon Brown kormányáról lásd Évkönyv 2013-2014.

¹⁴ A jelenlegi Cameron vezette koalíciós kormány pénzügyminisztere.

¹⁵ A jelzőt Karinthytól kölcsönöztük ki. (a szerk.)

¹⁶ Peter Mandelson jó harminc éve az LP „szürke eminenciása”, sokszoros miniszter – az Évkönyv e hosszú időszakban sok írását, nyilatkozatát közölte. A LP baloldalijai mindig a legrosszabb véleménnyel voltak róla. (a szerk.)

¹⁷ Ez hosszú történeti hagyomány az LP történetében – erről az Évkönyv évtizedeken át közölt írásokat, az LP baloldalijai mindig bírálták ezt a „puha baloldalt”. (a szerk.)

során nem beszélnek nyíltan semmiről, s ugyanakkor nem akarnak adni semmi támadási felületet a toryk számára. Ez a politika az év elején még kedvező közvélemény-kutatási eredményeket hozott az LP-nek. És noha az LP soraiból ezt élénken tagadják, úgy tűnik, hogy soraikban elfogadott egy olyan stratégia, amely a legkisebb választási siker, vagyis a 35%-os eredmény elérésére épül, amely a lehető legkisebb erőfeszítést követeli, és mégis biztosítja a kormányalakítást. Ennek a szemléletnek a kifejezője, hogy Miliband retorikájában újabban sűrűn jelenik meg a „felelős kapitalizmus” kifejezés, amelynek tartalma tisztázatlan. Ez persze megfelel Balls-nak, megfelel a City-nek is, és ezek a körök teljesen elégedettek azzal, hogy Miliband retorikája gyenge és homályos. Miliband úgy került az LP élére, hogy megtöri és elhajtja a blairi politikát és örökséget, és most mégis inkább a browni szellemiség folytatója, aki többször kifejtette, hogy az LP-ben az emberek és áramlatok menthetetlenül össze vannak kötve egymással. Annak idején Brown-ról is kiderült, hogy amikor miniszterelnök lett, ténylegesen nem volt semmiféle terve és célkitűzése. Az LP baloldaláról és a szakszervezetek részéről világos javaslatok és követelések hangzottak el, de az LP vezetése úgy tett, mintha el sem hangoztak volna, és csak a parlamentben elhangzottakra, illetőleg az ottan megkövetelt azonnali nyilatkozatokra ügyelt.

Forrás: John Harris: Where is Labour? The Guardian, 2013. augusztus 12. (A cikket John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Michael Newman

Hogyan torzította el és használt föl sorokat a könyvemből, hogy támadja Ralph Miliband¹⁸-et

Furcsa dolog, ha az ember úgy látja vissza a könyvét, hogy abból sorokat vettek ki, de egyben torzítottak el, hogy gonosz támadást intézzenek a könyv hőse ellen. Ez történt meg velem, ahogyan elolvastam a *Daily Mail*¹⁹ szombati számában megjelent írást, amely Ed Miliband apját, Ralph Miliband-et vette célb,e olyan címmel, hogy „az ember, aki gyűlölte Nagy-Britanniát”.

Ennek az állításnak az egyetlen alapja egy naplóbejegyzés volt 16 éves korából 1940 őszéről, amikor is Ralph Miliband leírt egy olyan sort, hogy „az angol

¹⁸ Ralph Miliband életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1995-1996. Ralph Miliband az LP jelenlegi „vezérének” (leader) apja, aki már rég meghalt.

¹⁹ A Daily Mail igen patinás, nagy példányszámban megjelenő brit napilap, egyúttal mindig is a brit jobboldal egyik legbefolyásosabb orgánuma.

emberek megveszekedett, korlátolt nacionalisták”, és „ha az angolokat erről a háborúról halljuk beszélni, akkor néha olyan kívánságunk támad, hogy jobb lenne, ha a háborút el is veszítenék...” Ezek az érzések olykor sokkolóak lehetnek, de ezeket a kijelentéseket be kell helyezni a valódi összefüggéseikbe.

Pár hónappal korábban érkezett meg Miliband az apjával együtt Nagy-Britanniába. A belgiumi Ostendéből érkeztek, az utolsó hajóra felkapaszkodva, ami átvitte őket a németek bevonulása elől Nagy-Britanniába. Miközben keményen dolgozott azon, hogy jobban elsajátítsa az angol nyelvet, sokat sétálgatott London utcáin, hogy jobban megismerkedjék új környezetével. Mindvégig nagy izgalomban volt, még nem tudta, hogy mi történik anyjával és nővérével, akik még a németek megszállta Belgiumban maradtak, mint hontalan zsidók. Minthogy korábban már fel volt háborodva az ismert brit „megbékéltetési” politika miatt, amelyet Hitlerrel szemben próbáltak megvalósítani, egyaránt föl volt dűlva ennek a továbbélésétől, a brit felsőbbrendűség érzésétől, amelyet a brit „felsőbb körök, osztályok” körében tapasztalt. Mindez magyarázza türelmetlen kifakadását a naplójában. Ugyanakkor naplójában az is megtalálható lett volna, hogy azt is feljegyezte: „Sohasem találkoztam egyetlen angol emberrel sem, aki kételkedett volna az angol győzelemben.” Ám ami ennél is sokkal fontosabb, mármint az ifjú, 16 éves ember naplójegyzeteinél, az az, hogy Ralph Miliband önkéntesként jelentkezett, hogy a brit flottánál szolgálhasson. 1943 nyarától valóban katonaként szolgált, és teljes erővel küzdött a nácik szétverésén. Sohasem kételkedett abban, hogy erre a győzelemre szükség van, és néhány baloldallal szemben mindig elismerte, hogy az erőfeszítések terén Churchill milyen kulcsfontosságú szerepet játszott.

A háború után Nagy-Britanniában akart maradni, apjával együtt, és abban bízott, hogy az egész család ott egyesülhet újra. Ennek meg voltak az akadályai, az újra-egyesülés megkésétt és csak 1953-ban teljesezhetett be. Ám ahogy ez bekövetkezett, még inkább berendezkedett az angliai életre, amit azután még tovább erősített újabb köteleke, amit 1961-ben Marion Kozakkal való házassága révén valósított meg, majd két fiának megszületése, még ugyanennek az évtizednek a végén.

Ralph Miliband ezt követően csak nagyon rövid ideig tartózkodott az ország határain kívül, nevezetesen az 1970-es évek végétől évente tartott előadásokat, vezetett szemináriumokat az USA-ban, egészen 1994-ben bekövetkezett haláláig. Ráadásul még az USA-ban is honvágya volt Anglia után. Egyértelmű volt, hogy mennyire megszerette Nagy-Britanniát, azzal együtt, hogy nagyon élesen bírálta az ország osztályszerkezetét. Munkássága javarészeben a brit politikai életet és a brit politikai történetet elemezte. Ennek legkiválóbb írásos nyoma két kötet: *Parliamentary Socialist* (1961) és *Capitalist Democracy in Britain* (1982)²⁰.

Megjegyzendő, hogy az LSE-n végzett tanulmányai során Harold J. Laski²¹

²⁰ A könyvről részletesebben írtunk az Évkönyvben a Ralph Miliband-ról szóló már említett életrajzban és máshol is – Könyvismertetésben.

²¹ Laski életútját lásd Évkönyv 1993.

volt a tanára és ő hívta fel a figyelmét Marx írásaira. Ez az állítás azonban félrevezető, Ralph Miliband már 16 éves korában marxistának tekintette magát. Laski óráit már csak később hallgatta, és Laski egyúttal más forrásokra is felhívta a figyelmét. Miliband a későbbiekben mindig igyekezett „kibékíteni” a marxizmust és a demokráciát. Miliband számára mindkettő egyaránt fontos volt. Ez mutatkozott meg egyik igen fontosnak tartott könyvében: *Marxism and Politics* – amely 1977-ben jelent meg, valamint utolsó könyvében: *Socialism for a Sceptical Age* (Szocializmus egy szkeptikus korban), amely 1994-ben jelent meg. Megjegyzendő: Miliband soha nem próbálta igazolni, hogy a sztálini haláltáborokra szükség lett volna, és ugyanakkor tény, hogy üdvözölte Gorbacsov kísérletét a szovjet társadalom demokratizálására. Tény, hogy soha nem lett a CPGB tagja, és már 1945-től nagyon kritikus volt a szovjet politika megítélésében.²²

Forrás: Michael Newman: Ralph Miliband. *The Guardian*, 2013. október 1.

* * *

Priyamvada Gopal

A Daily Mail talán nem veszi tudomásul, de a marxisták hazafiak

(Rövidíve)

Amikor Ralph Miliband írásait fordítottam, rá kellett ébrednem, hogy milyen messzire vagyunk attól, hogy megértsük, mi is a szocializmus.

Bármilyen is legyen a véleményük Ed Milibandról, a legtöbb tisztességes ember mellé állt ezen a héten. Apja védelmére kelt, amikor a *Daily Mail* jingoista²³ támadást indított ellene. Az LP vezetője nagyon haragosan nyilatkozott és hangsúlyozta, hogy Ralph Miliband²⁴ brit patrióta volt. Ugyanakkor nagyon korrekt módon hozzáfűzte, hogy ő nem osztja apjának nézeteit és szocialista meggyőződését. Az LP-nek igaza van, mikor helyreigazítást, illetőleg bocsánatkérést vár a *Daily Mail*-től, nem csak azért, mert ilyen bigott támadás ért egy zsidó értelmiségit, hanem azért is, mert úgy tüntette fel, mintha a LP politikájának jelenleg

²² Miliband-del kapcsolatban megjegyzendő, hogy John Saville-el együtt ők teremtették meg, adták ki a *Socialist Register*-t – erről és Miliband felfogásáról hosszabb írást jelentettünk meg az Évkönyv 2013 évi kötetében. (a szerk.)

²³ Az angol politikai történeti szöhasználatban ez a szélsőséges sovinizmust jelenti. A kifejezés még az angol-búr háború idejében keletkezett és vált általánossá. (a szerk.)

²⁴ Ralph Miliband életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1995 és 1996.

valami hasonlatossága lenne ahhoz a szocializmushoz, amelyet két évtizeddel ezelőtt már elhagytak.²⁵

Ed Milibandnek a megszólalása Ralph Miliband védelmében nagyon is megmaradt családi keretekben. Ezt tette, amikor félreérthetetlenül hangsúlyozta, hogy apja fegyveresen részt vett a náci-ellenes háborúban. Ez a harc nem jelentette a birodalom védelmét. Ennek a kényes kérdésnek a megkerülése meglepő és anakronisztikus egy egyébként tisztességes és lojális embernek a részéről. Am az idősebb Miliband védelme a „vörösök” elleni támadás visszautasításával, amely egyébként, már ami ezeket az írásokat illeti, igen gyakran párosul az antiszemizmussal – ám ez a védelem legalább is ellentmondásos. Főként azért, mert a jobboldali sajtóban a patriotizmus szóhasználat és fogalom egyúttal együtt jár a monarchia, a militarizmus és az elit dicsőítésével.

Ralph Miliband nem pusztán azért volt patrióta, mert a flottánál szolgált. Ő szerette ezt az országot és az ország népét, pontosan azért, mert tudta, hogy a monarchia és a Lordok Háza szimbolizálja és tartósítja a társadalmi egyenlőtlenséget, és ami a militarizmust illeti, az általában azt is jelenti, hogy a szegény emberek haljanak meg, mert a kivételezettek, gazdagok érdekeit kell védeniük. Az ő patriotizmusa sok tekintetben azonos a diggerek és levellerek²⁶, valamint a chartisták és a privatizálások elleni kampányok résztvevőinek patriotizmusával.

Noha Ralph Miliband bírálta Eric Hobsbawmot, hogy ő nem marasztalta el a sztálinizmust²⁷, a *Daily Mail* mindenesetre azt hangsúlyozta, hogy a marxizmus azonos a szovjetrendszer elfogadásával és igazolásával. Ez ugyanolyan ostobaság, mint amikor a kereszténységet azonosítják a keresztes hadjáratokkal és az inkvizícióval. Ugyanakkor Ralph Miliband azt is hallhatta volna, hogy fia kijelenti, hogy a kapitalizmus alkalmas és jó lehet a munkások javára is, amit összeegyeztethetetlennek ítélt volna meggyőződésével, és ostobaságnak tartotta volna, annak alapján, ahogy a kapitalizmus ténylegesen működik.

A kapitalizmus bőség-korszakában a Nyugaton egyre dagasztották a mítoszt, hogy a kapitalizmus minden ember számára jó és előnyös lehet, miközben kidobták azokat a tényeket, amelyek tanúsítják, hogy a világ más országaiban miként zsákmányolták ki az embereket, továbbá nagyon kíméletlenül zsákmányolták ki a természetet és az embereket is. Napjainkban, amikor a kapitalista centrum Dél felé tolódik, a nyugati szociáldemokrata építmény és a jóléti állam végzetesen megrendül, sok minden aláásta. Ezt a mítoszt a bőség korszakáról egyre kevésbé lehet fenntartani mindenki számára.

Nagyon könnyű megcáfolni azt az állítást, hogy a szocializmus azonos a sztálinizmussal. Ralph Miliband antisztálinista felfogása szerint a szocializmus

²⁵ Utalás arra, hogy a párt alkotmányából a Tony Blair korszakban kihagyták a híres 4. klauzulát, amelyet az LP 1918-ban fogadott meg el, s amely a termelőeszközök köztulajdonba vételét és a szocializmus megteremtését (távoli) célul tűzte ki. (a szerk.)

²⁶ A két erősen baloldali és szociális áramlat különleges szerepet játszott a 17. századi angol forradalom történetében. (Magyarul mindkettőről lásd Christopher Hill és A.L. Morton könyveit.)

²⁷ Ez régi állítás Hobsbawmmal szemben, de ez nem igaz, sok forrást lehet erre bizonyítékul megjelölni (a szerk.).

a szociális rend teljes átformálódását jelenti, amelynek keretében az egyszerű embereknek jogokat és befolyást adnak arra, hogy ellenőrizzék a gazdasági rendszert, míg jelenleg a kapitalizmusban mindentől meg vannak fosztva. A *Daily Mail* minderről nem vesz tudomást és úgy ír, hogy attól minden tisztességes ember felháborodik.

Forrás: Priyamvada Gopal: The Daily Mail may not realise, but Marxists are patriots, The Guardian, 2013. október 2.

* * *

Jackie Ashley

Győz-e az LP a 2015. évi választáson és lerombolja-e az LP jövőjét egy egész nemzedékre?

(Rövidítve)

A jelenkor eseményének fura jelensége, hogy nem-szándékolt következmények alakítják az eseményeket. A koalíciós kormány azon döntése, hogy a parlament életének ötévi időtartamokat ad, azzal a szándékkal, hogy a parlamentnek nagyobb stabilitást nyújtson, pontosan az ellenkező hatást érte el. Noha a következő választás ideje még csak 17 hónappal ezután következik el, úgy tűnik, mintha a választási kampány máris teljes lendülettel folyna. Egy másik nem-szándékolt következménye David Cameron beszédeinek az, amikor kijelentette, hogy ő ellenzi a választási rendszer megváltoztatását. Ezzel koalíciós társának, a Liberális Demokrata Pártnak az orrát verte be – beleértve azt, hogy a választási körzetek határait újra átírják, amit a liberálisok sürgettek. Az ellenzéki nemzeti párt vezetője, Nigel Farage sem nyújtott megnyerő képet, azoknak sem, akik egyébként torkig vannak a politikai pártokkal és a politikai szereplőkkel. Valamennyi párt, beleértve az LP-t is, nagyon is aggódik amiatt, hogy az ellenzéki, Európa-ellenes nemzeti párt mennyi szavazatot „csíp el” a következő választáson. Am annyi bizonyos, hogy ennek a pártnak a sikere legsúlyosabban a Konzervatív Pártot fogja érinteni.

Ide kívánczik annak a váratlan eseménynek a felidézése is, hogy 2013-ban az év győztese Ed Miliband²⁸ lett. Ő furcsa helyzetben van, most, hogy egyfelől győztese az évnek, másfelől beindult a brit gazdaság fellendülése, most hogy akarja megnyerni a következő választást? Én mindig azt hittem, hogy meg is

²⁸ Ed Miliband-ről, aki a 2010 évi választás után lett az LP vezetője, lásd Évkönyv 2011-2014 évi köteteiben az angol fejezeteket.

nyerheti, és ő lehet a választás befutója. A kérdés az azonban, hogy mi lesz azután?

Peter Mandelson²⁹-nak igaza volt az elmúlt vasárnap, amikor kijelentette, hogy Milibandnek és az „árnyékkormány” pénzügyminiszterének, Ed Balls-nak sokkal világosabb programot kell nyújtani a makrogazdasági politikát illetően, ami túlmutat azon, hogy pusztán az életszínvonal javítását szorgalmazzák, amelyet oly sikeresen képviseltek a nyár óta.

Ám a választási számtan és a választási logika erősebbnek tűnik, mint néhányan gondolják. A valószínűség az, hogy némi liberális támogatással Ed Miliband lesz a következő miniszterelnök. Ez elsősorban azért következhet be, mert milliók félnek, mert milliók lesznek szegényebbek, és tartanak attól, hogy elveszítik munkahelyüket. Statisztikai mérések szerint a brit gazdaság felépülőben van. Ám ha a gazdaság nagyon rövid időn belül nem változik meg, akkor megmarad az óriási bizonytalanság és aggodalom.

Cameron öregkorában úgy tekinthet vissza a 2015-ös választásra, hogy akkor nagy megkönnyebbüléssel vesztett. Amennyiben mégis győzne, akkor rászorul a liberális demokratákkal való koalícióra, miközben az utóbbiak teljes erővel támadják gazdaságpolitikáját, nem beszélve a bevándorlással és az EU-val szembeni politikájáról. Mindezt, kis parlamenti többséggel, miközben erőteljesen küzdenie kell saját pártjának Európa-ellenes ellenzékével. Továbbá, állandóan engedélyt kell kérnie mindenhez, amit meg akar tenni. Ráadásul mindezt akkor, amikor egyre fokozódó lefaragásokat kell eszközölnie a költségvetési kiadásokban. Mindez még rosszabbul fest és hangzik, mint amire Ted Heath³⁰ kényszerült az 1970-es években.

Ezek a költségvetési lefaragások érintik az LP-t is. A brutális igazság az, hogy Nagy-Britannia nagyon eladósodott ország, és úgy hajózik, hogy előnyöket próbáljon szerezni az utóbbi évek fogyasztás-növekedéséből. Így egyre növekednek a lakbérek, még mielőtt ennek következményeivel számot vetnek. A 2015. évi parlamenti választás nem olyan lesz, hogy a győztes nagyon örülhet neki.

Amennyiben a költségvetésben nem sok pénz maradt, amikor Gordon Brown a 2010 évi választás átadta helyét az új koalíciónak, akkor most a költségvetés még rosszabbul áll. Cameron kormányának több kölcsönt kellett felvennie, mint Gordon Brown és Tony Blair kormányainak együttvéve. Ez az adósság súlyos teher a jövő számára. George Osborne³¹ tervezett költségvetési lefaragásai azt jelentik, hogy ami eddig volt, az szinte csak egy piknik volt. Ám az egyedüli alternatíva az

²⁹ Peter Mandelson az LP-nek nagyon régi parlamenti képviselője, sokak szerint „királycsinálója”, vagyis Neil Kinnock-tól kezdve az LP több vezérének „felépítője”, fontos tanácsadója, így Tony Blair-nek is. Az LP-nek többszörös minisztere, az LP baloldalijai által gyűlölt személyisége. Az Évkönyv az elmúlt harminc évben sokszor írt róla, s többször közölte írásait is. (a szerk.)

³⁰ Edward Heath brit konzervatív párti miniszterelnök volt, pártjában igen nagy volt az ellenzéke, liberálisnak és a tömegek számára nyitottnak számított. Már mint visszavonult pártvezér többször fordult Margaret Thatcher ellen. (a szerk.)

³¹ George Osborne a jelenlegi koalíciós kormánynak igen befolyásos pénzügyminisztere (a szerk.).

LP számára, amennyiben 2015-ben hatalomra jut, csak az lehet, hogy egy nagyon komoly adóemelést kell bevezetnie.

A lakbér és az ingatlanadó azonban nem elég ahhoz, hogy elég pénzt lehessen „beszedni”. Így szóba kerülhetnek az ÁFA-emelések és a jövedelemadó emelések, hogy leállítsák az elviselhetetlen költségvetési lefaragásokat. Neil Kinnock ezt többé-kevésbé világosan ki is fejtette, ám nem meglepő, hogy e tekintetben a Miliband csapat sokkal visszafogottabb. Ám mindenképp keserű távlat, hogy az angol családok jelentős része eladósodott.

Vagyis felvetődik a kérdés, hogy az LP, amennyiben győz 2015-ben, arra lesz ítélve, hogy tönkretégye magát egy egész nemzedékre, vagy még tovább. Ám ez mégsem bizonyos, ha a pártvezetőség elég világosan lát, és kialakít egy nagyon kemény szociáldemokrata választ³², amivel felkészülnek a nehéz időkre. Ez fel fogja vetni ismét az adózási kérdéseket. Ez majd megköveteli azt is, hogy még agresszívbabban képviseljék az igazságosság ügyét. Azt is, hogy kellő iparpolitikai stratégiát dolgozzanak ki. Meg kell teremteni egyfajta gazdasági egyensúlyt, amelyet a jelenlegi koalíciós kormány elmulasztott megtenni.

Megfigyelhetjük, hogy a régi blairista csapatból többeket bevontak Miliband belső köreibé annak a jegyében, hogy felkészüljenek a választásra. Úgy hiszem, szüksége van arra, hogy ezeket meghallgassa, de nem azért, hogy tanácsot kérjen tőlük a választási harchoz. Inkább ahhoz kérjen tanácsokat, hogy a választás és kormány alakítása után mit tegyen az első 100 napos programjába és miniszterelnöksége első évében.

Nagyon világos, hogy Ed a Blair-féle kormányzástól és csoportosulástól jóval balrább kíván lépni. Ámde hogyan is lehet hatékonyan kormányozni? Hogyan is lehet szembenéznie a növekvő népharaggal, és ugyanakkor szándékait keresztül is vinni? Miként lehet megmaradni a jobboldali sajtó fogainak a szorítása ellenére? Amennyiben én lennék Ed Miliband helyében – szerencsére nem vagyok –, akkor a karácsonyi szünet napjait ezzel a fejtöréssel tölteném el.

Forrás: Jackie Ashley: Will winning in 2015 destroy Labour for a generation? The Guardian, 2013 december. Az írást John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

³² A szerző itt nyilvánva Gerhard Schröder avagy jelenleg François Hollande gyakorlatára utal. Ám az 1970-es években ezt tette James Callaghan is. (Életútját lásd Évkönyv 2009).

Rafael Behr

Miliband ellenségei nem tudják, hogy mit kezdjenek vele – a baj az, hogy a barátai sem

(Rövidítve)

A Konzervatív Párt egyelőre nem tudja, hogy Ed Miliband³³ neveltséges vagy veszélyes. Optimista tory politikusok úgy vélik, hogy Miliband áthágott néhány olyan szabályt, amely megakadályozhatja, hogy elfoglalhassa a miniszterelnöki posztot. Ők úgy vélik, hogy az LP előnye, amit most a közvélemény kutatások mutatnak, el fog tűnni, ahogy a közvélemény komolyan szembenéz azzal, hogy a törekeny gazdaságot Miliband gyenge kezébe adják.

A pesszimista konzervatívok nagyobb elismeréssel vannak Miliband iránt. Ők tudják: attól, hogy Miliband politikai stílusát bírálják, nem változik meg a politikai előrejelzés matematikája, amely valószínűsíti, hogy Miliband lesz a 2015-ös választás után az új miniszterelnök. Amennyiben az LP továbbra is támogatja és aláírja a liberális demokratákat, és a dühös konzervatívok az Egyesült Királyság Pártjával (Ukip³⁴) rokonszenveznek, akkor a Konzervatív Párt számára nincs remény arra, hogy Midlandben és Észak-Angliában David Cameron győzhet. A konzervatív pártiak egy maroknyi embere úgy véli, hogy Miliband kinyújtotta a kezét új szövetségesek felé, miközben biztosítja a baloldal egységét, s eközben a konzervatívok tábora meg van osztva.

A Konzervatív Párt körében jelentékenynek tűnnek a különbségek a tekintetben, hogyan ítélik meg Milibandet, miként abban is, hogy hogyan hódíthatnak el választókat az Ukiptól. A konzervatívok csak abban bíznak, hogy a választók számára Miliband egy szörnyűséges miniszterelnök lenne. Azzal is számolnak, hogy az Ukip szavazói inkább a konzervatívokra fognak szavazni, mert tőlük várhatják jobban a bevándorlások elleni törvényeket, a költségvetési lefaragásokat, valamint a népszavazás kifizését az európai ügyekben. Komoly tory politikusok bíznak a 2014 májusi Európa-parlamenti választásokban, hogy ezen az Ukip megerősödik, egyúttal a szálak szorosabbra fonódnak az Ukip és a konzervatívok között. Más konzervatívok azonban ebben kételkednek, és tartanak attól, hogy a választásokon az Ukip konzervatívokat üthet el a mandátumoktól. Ez egyúttal arra vezethet, hogy ily módon az LP és Miliband ügyét szolgálják és nem biztos, hogy Miliband azonnal megbukik. Így állt elő a válság a Konzervatív Pártban, amelyet további tisztogatások követhetnek konzervatív körökben.

Az Ukip soraiban Cameront arrogáns politikusnak ítélik, aki tönkretette a pártot és mindezért büntetést érdemel. Új helyzet áll majd elő a 2015-ös választáson, de úgy tűnik, hogy az Ukip mintegy 6%-ot vehet el a konzervatívoktól. Mindez megerősítheti Cameron párton belüli ellenzékét.

³³ Ed Miliband az LP vezére.

³⁴ Ez a felerősödő új jobboldali ellenzéki, Európa-ellenes párt (a szerk.).

Amennyiben mindez igaz, akkor az LP lehet a legnagyobb párt a 2015. évi választás után. Ám sok LP-s képviselő nem bízik a jelenlegi közvélemény-kutatások által biztosított előnyökben, és nem kívánják mindezt Miliband javára értelmezni. A jobboldal elégedetlenjeinek lázadása nem biztos alap egy szociáldemokrata reneszánsz számára.

Miliband személyisége és politikai stílusa problémát jelent, de csak maroknyi LP tanácsadónak „van megengedve”, hogy ezt vitassa. Az árnyékkormányból sokan hivatkoznak a sikert mutató közvélemény kutatásokra, de csak nagyon kevesen beszélnek Miliband személyes megítéléséről.

Újabbán visszatért az LP csapatába Gordon Brown³⁵ egyik közeli tanácsadója, Spencer Livermore, pontosan azzal a feladattal, hogy Milibandet hogyan lehet a legjobban „eladni”. A tanácsok szerint Milibandnek továbbra is a különféle városközi, illetőleg más élő nagygyűléseken kell beszédet mondani, ahol jól szerepel. Ez eltér a szokásos, pusztán a parlamentben szereplő politikusok stílusától, ámde ezzel még nem érte el a TV-csatornákat és a pusztán csak TV-t néző tömegeket. Jelenleg a vitakérdés az, hogy e téren Miliband mit tud elérni Ez érinti a sajtót és a sajtó reflexióit is.

Miliband hívei azt hangsúlyozzák, hogy többet kell forognia a nép között, hogy jobban megismerhessék. (Tory körökben persze azt állítják, hogy a köznép már eleget látott belőle és nincsenek tőle meghatva.) Ám a probléma az, hogy néhány LP képviselő is úgy véli, hogy Miliband nagyon távol áll tőlük. Számukra úgy tűnik, hogy Miliband olyan vezér, aki mintegy eltűnik a Sinai hegyen a felhők között, és utána lejön új mondanivalóval, amely „kötéltábla van már vésve”.

A múlt ősszel meg tudta szilárdítani tekintélyét az átalakított új árnyékkormányban, azt is érzékeltette, hogy ha kell, akkor kíméletlen is tud lenni. Időközben kiemelt és felnevelt új embereket, akiket már ő szemelt ki, akik már általa támogatott személyiségek – ám úgy tűnik, hogy az LP vezére mégis elszigetelt maradt. Az LP azonban mégis támogatja, mert úgy látja, hogy győzni tud, ám nagyon kevés ember tudja még az árnyékkormányban is, hogy mi jár a fejében. Egy csomó kérdésben nem tudnak megszólalni az ő nevében: így a jóléti kérdésekben, az oktatási, bűnözési, bevándorlási és európai ügyekben. Ezért azután csak nagyon szűkszavúan szólalhatnak meg, vagy hallgatniuk kell, amíg nem kapnak határozott üzenetet és parancsot. Mindez aztán a lakosság számára nehezzé teszi, hogy világosan lássa, mit is akar az LP.

Eddig Miliband titokzatossága, hallgatása előnyére vált az LP csapatában, három év után. A toryk még nem tudják igazán bemérni és közülük többen azt hiszik, hogy Miliband nem nyerhet, mások viszont úgy, hogy egyszerűen nem veszíthet. Mindenesetre Miliband számára előnyös, hogy ellenfelei nem tudnak vele mit kezdeni. A probléma csak az, hogy a barátai sem.

³⁵ Gordon Brown Nagy-Britannia miniszterelnöke volt Tony Blair után és hosszú ideig Blair alatt volt pénzügyminiszter. Róla és nyilatkozatairól lásd bővebben: Évkönyv 2002-2011.

Forrás: Rafael Behr: Miliband's enemies don't know what to make of him – the trouble is, neither do his friends. *New Statesman*³⁶, 2014. január 10-16.

* * *

Seumas Milne

Ellensúlyra van szükségünk a City ellen

(Rövidítve)

A lap által kiemelt szövegrész: Az LP és a szakszervezetek kapcsolatainak minden további gyöngítése egyúttal a képviseleti rendszer válságának további elmélyítéséhez vezet

A mi politikai rendszerünk egyre inkább a korrupciós vállalati erők szorításában van. Akár az élelmezési iparban is, amely diktál, hogy milyen legyen az ország egészségügyi politikája. Ugyanígy változásokra van szükség az oktatás, az iskolák, a főiskolák és egyetemek helyzetében – ezekben az igazgatók és rokonságuk zsebeit tömik. Ugyanez érinti a politikusokat is, akik miután egyeztettek és kijártak szerződéseket a vállalatok számára, ezután ott landolnak, illetőleg visszakapnak jutalékokat ugyanezen vállalatoktól. A bankok és különböző nagyvállalatok azok, akik diktálnak mind a Whitehallban, mind a Westminsterben.³⁷

David Cameron Konzervatív Pártjának legtöbb adománya a City-ből érkezik. Így többek között Alan Milburn, volt Új LP-miniszter, aki végül is egy nagyvállalatnál kötött ki, miként számos konzervatív, illetőleg LP-s politikus is, miután hivatali és kormányhivatali idejük alatt számukra előnyös szerződéseket jártak ki, a magánszektorban kaptak jövedelmező állást. Ugyanezen idő alatt valamennyi politikai párt veszített hiteléből, amit mutat, hogy kevesebb szavazatot tudnak elnyerni, és általában úgy tekintenek rájuk, mint a nagyvállalatok megnyújtott karjaira. Ezek után nem csoda, hogy a szélesebb közönség számára a pártok érdektelenné váltak, mert egyes epizódok kapcsán kiderül, hogy milyen csekélyke különbség van közöttük.

Miután Ed Miliband 2010-ben elnyerte az LP vezéri posztját³⁸, ő megkísérelte, hogy valamelyes változást érjen el a politikai „játéktéren”. Ezután gondokat okozott a politikai rendszernek (establishment), mert éles támadásokat intézett a

³⁶ A *New Statesman* az egyik legrangosabb, az LP-hez mindig is közelálló hetilap, amelyet Beatrice Webb (életútját lásd Évkönyv 2003) és Sidney Webb (lásd Évkönyv 1984) alapított 1913-ban – erről lásd Beatrice Webb naplóját, Évkönyv 2013. *New Statesman*-t a kora 1930-as évektől Kingsley Martin (életútját lásd Évkönyv 1997) szerkesztette sokáig.

³⁷ Az előbbi a különböző minisztériumok negyede Londonban, az utóbbi a brit parlament neve. (a szerk.)

³⁸ Erről bővebben lásd Évkönyv 2010 és 2011. (a szerk.)

zsákmányéhes kapitalizmus ellen, továbbá azzal, hogy javaslatokat tett az energiaárak befagyasztására. A *Times* ad számot arról, hogy a különböző vállalatok vezetőségei panaszkodnak: míg ők meglegedésüknek adtak hangot Ed Balls³⁹-al, ugyanakkor Ed Miliband-el kapcsolatban inkább borúlátóan szólnak meg. Ez csupán azt jelzi, hogy folytatódnak azok a támadások, amelyek az LP-nek a szakszervezetekhez fűződő kapcsolatai ellen irányulnak, márpedig pontosan ezek a kapcsolatok azok, amelyek túlnyúlnak a zárt politikai szférán és beleszólást engednek a politikába a munkásembereknek is. Pontosán emiatt tartja a média melegen és állandó tűz alatt támadásait a szakszervezeti vezetők ellen, akikről úgy írnak és beszélnek, mint „szakszervezeti főnökökről és górékről”, illetőleg „bárókról”, míg a vállalatok vezetőiről egész más hangnemben, úgy beszélnek és írnak, mint „gazdasági vezetőkről”, és minden sztrájkáról úgy írnak, mintha azok résztvevői „felség- illetve hazaárulást” követnének el.

Pontosan emiatt Ed Miliband minden tervével kapcsolatban, amelyek a munkajogi kérdéseket érintik, csak abban a megközelítésben emlékezik meg a média, hogy Ed Miliband ezekkel mennyiben csökkenti a szakszervezetek hatókörét, befolyását. Ez ügyben jelenleg még nagyon bizonytalanok, mert hírforrásaik elégtelenek. Miliband ellenfeleinek csak az lenne elég, ha néhány szakszervezeti vezetőt le is tartóztatnának.

Mindez mindenesetre arra készítette Milibandet, hogy az elmúlt nyáron egy parlamenti pótválasztással kapcsolatban hangsúlyosan értére adja: a szakszervezeti kapcsolatok nem befolyásolják. Amint azonban az LP köreiből kiszivárgott hírek tükrözik, Milibandnek az akkori kijelentése még nem elégíti ki a fenti kívülről érkező óhajokat. Mindenesetre ez a helyzet elég volt ahhoz, hogy különböző szakszervezetek összefogjanak és a helyi LP szervezetekben olyan embereket jelöltesse és fogadtassanak el, akik azután megtörhetik a jelenlegi LP parlamenti elitjének a monopóliumát. Miliband eddigi reformjavaslatai mindenesetre megkerülték a blairista „kemény mag” javaslatait és követeléseit. Ám mindez kevés ahhoz az óhajhoz, amit ő és más LP vezetők nyilatkozatai sugallnak, hogy „az egyszerű embereket kívánják újra bevonni a politikai szférába”. Mindez távol áll attól, hogy fenyegetse a párt bevételeit. Ám érinti a helyi pártszervezetek jogait és a parlamenti képviselőknek a befolyását az LP vezetőségének megválasztásában. Miközben fenntartják a szakszervezetek számára „blokkszavazatuk” erős hatását az LP évi konferenciáin, mégis mindez nem érinti azt a helyzetet és veszélyt, hogy egyre kevesebb ember tud élni ezzel a beleszólási joggal. Valamivel kevesebb, mint 200.000 szakszervezeti tagdíjat fizető szavazott a 2010. évi LP konferencián, amikor Milibandet megválasztották LP vezérnek. Az aktív szakszervezeti tagok jobbjára buszvezetők, üzleti alkalmazottak, kórházi ápolónők és építőmunkások szervezetéből kerültek ki. Miliband ezekről mondta, hogy őket szeretné újra bevonni a politikai életbe.

³⁹ Balls a Gordon Brown kormányban volt miniszter, s jelenleg az LP árnyékormány pénzügyminisztere.

Az LP örülne, ha ezeket az embereket újra meg tudná szerezni, ugyanennyi embert a legközelebbi választáson, de ezek együttvéve is csak 10%-át tennék ki annak a 2.7 millió embernek, akik a legközelebbi választáson szavazati joggal rendelkeznek. Egészen bizonyosan kevesebben lesznek, akik a következő londoni polgármester megválasztásán valóban élnek szavazati jogukkal. Mindenesetre ehhez hozzájárul, hogy az LP vezetés most sem adta meg ezeknek az embereknek a jogot ahhoz, hogy beleszóljanak a parlamenti képviselők kiválasztásába, amely döntő jelentőségű a parlamenti politikai élet megvalósulásában, és a konzervatívok befolyása az LP-ben nagyon is világos. Mindez kipróbálásra kerül majd az elkövetkező öt évben, de az is lehet, hogy bekövetkezik az LP és a szakszervezetek, illetőleg a szakszervezeti tagok közötti kapcsolatok meglazulása, sőt megbomlása, főként, ha az LP elveszíti a következő parlamenti választást. Miliband mindenesetre arra törekszik, és ezt kifejezésre juttatta, hogy a szakszervezeteknek és tagjaiknak nagyobb érvényesülési lehetőséget adjon. Ám az emberek igazán csak akkor fognak aktivizálódni, ha látják, hogy szavuknak van tényleges hatása. Az elmúlt években a pártdemokrácia eróziója, az Új LP politikája⁴⁰ arra vezettet, hogy számos szakszervezet és szakszervezeti vezető maga szakította meg a kapcsolatokat az LP-vel. A probléma azonban az, hogy ezután még több ember volt kitéve annak, hogy még inkább „a hivatásos politikusok” és a mögöttük álló nagyvállalatok akaratának befolyása alá kerüljön. Ami azonban a politikai pártokat illeti, mégiscsak fontosak, mert a megvalósuló politikának mégis ők a gyakorló irányítói.

A jelek szerint a Konzervatív Pártban is mutatkozik bizonyos elégedetlenség, amit mutat az, hogy egy héten belül két parlamenti honatyát is kibuktattak a helyi pártszervezetükben. Az igazi kérdés az LP számára az, hogy Ed Miliband elég bátor lesz-e ahhoz, hogy olyan hangot üssön meg, amivel visszanyeri azokat az embereket, akik elfordultak a politikától. Ehhez az is szükséges, hogy a szakszervezetek is hallassák erős hangjukat a különböző szervezeti fórumokon.⁴¹

Forrás: Seumas Milne: We need a counterweight to City. The Guardian, 2014. február 5. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönynek.)

* * *

⁴⁰ Erről a folyamatról lásd az Évkönyv köteteit 1998 és 2010 között. (a szerk.)

⁴¹ Seumas Milne egyetemi oktató és publicista, a The Guardian rendszeres szemleírója, régebben különféle szocialista orgánumokban jelentek meg írásai, amelyeket több mint harminc éven át az Évkönyv is rendszeresen közölt. Mindig is kritikus és saját hangon megszólaló szemleíró volt. (a szerk.)

Solomon Hughes

Az LP-t valóban érdemtelené teszik?

(Rövidítve)

Alan Johnson veti fel a kérdést, hogy az LP-nek van valami szégyelnivalója a szakszervezeti kapcsolataiban, ám akkor azt is fel lehetne vetni, hogy mi van a milliomosokkal való kapcsolataival.

David Cameron megnyerte az előző választást⁴², s most küzdenie kell, hogy megnyerje a következőt. Az LP-nek össze kell tartania, ahhoz, hogy megverje ezt az „utálatos pártot” (nasty party). Ám Ed Miliband óvatos törekvése arra, hogy balra vigye az LP-t, elég ahhoz, hogy az LP-ben legyenek olyanok, akik inkább kívánnák a blairizmus visszatérését, mintsem hogy harcoljanak a koalíció ellen. Az LP korábbi minisztere, Alan Johnson úgy látta, hogy most jött el az ideje annak, hogy fellépjen az ellen, hogy a szakszervezetek milyen szerepet játszanak az LP-ben – ezt a *Progress* újság hasábjain tette meg. Johnson ezt elég rendszeresen teszi meg. Ebben az évben nyomatékosan arról ír, hogy az LP a szakszervezetek zsebében van, mindez szerinte súlyosan árt az LP-nek. A *Progress* a blairisták kezében van, akik mintegy pártot képeznek a párton belül és az LP-n belül maguk is a *Progress* (Haladás) név alatt tömörülnek. Az újság és a szervezet fenntartása évi 200.000 fontba kerül, amelyet különböző személyek és tőkések szponzorálnak, többek között Lord Sainsbury. Az, hogy egy volt Új LP-s miniszter egy ilyen lapban szólal meg a szakszervezeti kapcsolatok lebontása érdekében, egy olyan lapban, amelyet az Új LP-sek által magas polcra ültetett multimilliomos finanszíroz, magáért beszél. Lord Sainsbury joggal aggódik amiatt, hogy Ed Miliband nem elég jobboldali – mert még az is lehet, hogy egy új LP-s kormány megadóztathatja vagyionát. Ráadásul a szakszervezetek rákérdezhetnek, hogyan történtek a privatizálások, amiből ő és milliomos társai milyen hasznot húztak. Johnson állításaival szemben az LP-nek említett milliomos kapcsolatai sokkal többet ártottak és sokkal fenyegetőbbek az LP számára. Az LP jobboldalijai, a blairisták nagyon keményen fognak küzdeni az ellen, hogy Miliband lépésenként balra vigye a pártot és főként a szakszervezeti kapcsolatok szorosabbra fonódása ellen. Noha a blairisták most a hatalomból kiestek, mégis eléggé felelőtlenek, befolyásos bajkeverők, akik benyálazzák a szakszervezeti vezetőket, ami visszahat arra, hogy a munkások alkalmassint támogassák-e a szakszervezeteket, befizessék-e tagsági díjaikat. A blairistákat aggasztja, ha a munkások beáramlanak az LP helyi szervezeteibe.⁴³ Tény, hogy ez a csoport tovább fog küzdeni akkor is ugyanezekért a törekvéseiért, akkor is, ha történetesen a következő választáson az LP győz. Céljuk az, hogy ez az LP kormány barátságos, nyílt legyen a tőke és a munkáltatók felé, és rideg a szakszervezetek

⁴² A 2010-es választásról van szó. (a szerk.)

⁴³ Ugyanis a helyi szervezetek küldenek delegátusokat az LP évi konferenciájára, ott döntenek az LP parlamenti képviselőinek sorsáról, mindig egyeztetve az LP vezetőségével, ez is bonyolult folyamat, de pontosan ezért a helyi szervezetek fontosak. (a szerk.)

felé. Amennyiben az LP veszít a választáson, akkor vad támadást indítanak az LP balszárnya, a szakszervezetek és a szakszervezeti kapcsolatok ellen.

Forrás: Solomon Hughes: Bringing Labour Into Disrepute? Morning Star, 2014. február 14. (A cikket Steve Parsons juttatta el az Évkönyvnek.)

* * *

John Schwarzmantel

2014. májusi helyzetkép Angliáról és az LP-ről

Úgy hiszem, az LP nem ad kielégítő választ az UKIP⁴⁴ nyilatkozataira és kihívására, valószínűleg azért, mert úgy hihetik, hogy az UKIP bevándorlás ellenes és EU ellenes nyilatkozatai és politikája befolyásolhatja az LP szavazóit is. Úgy tűnik, hogy az LP-n belül vita folyik arról, hogy az LP 2015-ös választási programja radikális legyen, vagy a legjobb taktika az, hogy elkerüljenek mindent, ami túl ellentmondásos hatást kelt. Továbbá azt hihetik, hogy egy mérsékelt program elégséges lesz az LP választási győzelméhez. De ami a választókat, szavazókat illeti, azt hiszem, hogy jelenleg senki nem tudja, hogy az LP milyen politikát alakít ki, és miért lép fel. Am ha valóban csak a „szigorpolitika” egy változatát tudja felkínálni, akkor ez a politika nem nagyon térne el a jelenlegi kormányétól. Vagy tényleg remélhetünk-e valami mást? Hogy az LP igazi alternatívát kínál fel? Ami engem illet, én persze az utóbbiban reménykedem – ám azt remélem, hogy több bizonyítékom lesz az utóbbi valószínűségére.

Forrás: John Schwarzmantel 2014. május 4-iki levele.

* * *

Douglas Alexander–Spencer Livermore

Az LP nem akarja egyszerűen csak kormányozni az országot, meg akarja változtatni azt, ahogy jelenleg az országot kormányozzák

(Rövidítve)

Azt szokták mondani, hogy az ellenzék nem szokta megnyerni a választást, a kormány szokta elveszíteni. Lehetséges, hogy ez valamikor igaz volt. De nem

⁴⁴ United Kingdom Independence Party – az angol ellenzéki jobboldali párt neve. (a szerk.)

itt – és nem most. Most éppen egy évvel állunk az előtt, hogy Nagy-Britanniában parlamenti választásra kerül sor. 2015. május 7-ikén az LP-nek meg kell nyernie a választást, és Nagy-Britanniában olyan változásra kerül sor, amelyet az ország négy évvel ezelőtt nem élt át.

Az előző választást akkor tartották, amikor a gazdasági válság már kirobbant. A következő választáson az ország lakosságának kell döntenie arról, hogy az ország milyen irányba tartson, hogy miként vezessék az országot és kik vezessék. Mi meg vagyunk győződve arról, hogy a konzervatívok megverhetők. 22 éve már, hogy utoljára egy választáson elnyerték a parlamenti többséget. A Konzervatív Párt tagjainak átlagos életkora 68 év, az ezredforduló óta először süllyedt 100.000 alá a tagjainak száma. A párt maga még inkább jobbra tolódott, egyfelől a párt parlamenti képviselőinek, másfelől a Ukip-⁴⁵nak a nyomására. David Cameron ennek ellenére derűsebben próbál szembenézni a jövővel, és bízik abban, hogy a sajtó egy része segíteni fogja. Ez kitűnt akkor, amikor a múlt héten Ed Miliband megindította az LP választási kampányát, és a házak és lakások bérleti díjaira koncentrált. A konzervatívok erre úgy válaszoltak, hogy őt egyszerűen Hugo Chávezhez⁴⁶ hasonlították.

Bármennyire rossz is ez a kormány, mégsem bízhatunk abban, hogy az inga automatikusan visszafordul. Már sokat tettünk és sokat kell tenni még ahhoz, hogy az LP győzzön. Sok minden változott az elmúlt időszakban. A sajtó különböző orgánumaiban és irányzataiban sokféle elemzés jelent meg és soha nem volt ennyire erős és jellemző a cinizmus, mint most. Az LP kampányában ahhoz, hogy a 2015-ös választáson egyértelmű többséget szerezzen, három követelménynek kell, hogy megfeleljen. Először is, az LP-nek bátrabb stratégiát kell felvázolnia, mint egy nemzedék óta bármikor. Ami miatt David Axelrod, aki irányította Obama elnökválasztási kampányát, és aki most felzárkózott Ed Miliband mögé, ezt azért tette, mert úgy látja, hogy Ed Miliband az a világos fejű vezető, aki átlátja, ugyanúgy, mint Obama, hogy az ország gazdaságának és gazdasági vezetésének gondot kell fordítania arra, hogy a lakosság valamennyi családjának mindennapi gazdasági helyzete javuljon. Ed Miliband vezetése alatt az LP az emberek életmódjának alakulását politikai stratégiájának középpontjába emelte. A gazdasági válság nyomában a piaci, valamint a bankhitel-életi befolyások nagyon fontosakká váltak, ám hogy ezeket befolyásolni tudjuk, az államot magát is meg kell változtatni. Ezért születtek meg az új elemzések, amelyek megkövetelik, hogy a kormányzat nagyobb figyelmet fordítson a társadalom jólétének körülményeire, az egészségügyi szolgáltatásra és arra, hogy a munka valóban kifizetődő legyen.

Másodszor, be kell hogy bizonyítsuk, hogy túl tudunk lépni a múlton. A helyett, hogy arra emlékeztetnénk az embereket, hogy ők 2010-ben rossz helyre szavaztak, Ed Miliband valóban tanult abból, hogy az emberek azt akarják, hogy valóban változás történjen. Az az elkötelezettsége, hogy az LP-nek azért kell

⁴⁵ United Kingdom Independence Party – az angol ellenzéki jobboldali párt neve. (a szerk.)

⁴⁶ Hugo Chávezről, életútjáról lásd Évkönyv 2014.

küzdenie, hogy a szociális igazságosság érvényesüljön, megköveteli, hogy sok mindenre figyelemmel kell lennie. Így arra, hogy a bevándorlók milyen életkörülmények között élnek, és hogy sok esetben ők nyomják le a béreket. Felismerte, hogy nem elég az, ha radikálisoknak tűnünk, el kell érnünk, hogy higgyenek is bennünk. Meg kell győznünk az embereket arról, hogy az LP, amennyiben kormányt alakít, nagyon gondosan figyelni fog arra, hogy a beérkező adókból minden fillért hogyan költ el.

Végül meg kell értetni, hogy milyen következményekkel is járna egy újabb tory kormány politikája a tisztességes munka számára, vagyis az egészségügyre és a keményen dolgozó családok életszínvonalára. Egyúttal el kell érni, hogy a Liberális Demokrata Párt ejtse David Cameront és a konzervatív pártot.

Ez az a politikai stratégia, amelynek révén az LP arra törekszik, hogy egy év múltán többséget szerezzen a parlamenti választáson. Az, hogy valóban változás következék be, sohasem könnyű. De ez az út az, amelyen az elérhető.⁴⁷

Forrás: Douglas Alexander és Spencer Livermore: Labour doesn't just want to run the country, we want to change the way Britain is run. The Observer⁴⁸, 2014. május 4. (A cikket John Schwarzmantel juttatta el az Évkönyvnek.)

---

⁴⁷ Douglas Alexander az LP választási kampánystratégiájának fő irányítója és szervezője, Spencer Livermore a választási kampány másik fő szervezője.

⁴⁸ Az Observer régi, patinás liberális szellemiségű hetilap.

FRANCIAORSZÁG, A FRANCIA MUNKÁSMOZGALOM

Reformok Franciaországban. Keményebben kell dolgoznunk?

(Rövidítve)

A szocialista köztársasági elnöknek, aki nem tud más alternatívát nyújtani, mint a nyugdíjak és a jóléti kiadások csökkentését, nehéz, furcsa kihívásokkal kell szembenéznie.

Franciaországban, a II. világháború tapasztalatai nyomán, olyan törvények, olyan rendszer alakult ki, amely biztosította a betegségi, munkanélküliségi ellátást, az anyasági segélyeket, az öregségi és a rokkantsági nyugdíjakat. Az utóbbi 60 évben azután ez a rendszer és az erre szánt költségek megháromszorozódtak. A szociális közjóléti kiadások Franciaországban a GDP 32%-t teszik ki, többet, mint az Európai Unió bármely más gazdag országánál.

A Francia Szocialista Párt számára, amely jelenleg François Hollande elnöksége alatt kormányon van, a fő kérdés az volt, hogy biztosítsa a szociális haladást. François Mitterrand a nyugdíjkorhatárt csökkentette, 65-ről 60 évre. Lionel Jospin miniszterelnöksége idején¹ gondoskodott az egészségügyi ellátás kiszélesítéséről a szegények számára is. Korábban az olyan intézkedéseket, amelyek a nyugdíjakat és a jóléti kiadásokat csökkentették, a jobboldali kormányok hozták. Hollande-nak jelenleg, a gazdasági válság és a recesszió korszakában kellene magát tartania a korábbi ígéretéhez, hogy „minden nemzedék jobban fog élni, mint a korábbi”.

Három tétellel kell Hollande-nak szembenéznie: a nyugdíjak, a családi hozzájárulások és a munkanélküli segélyek kifizetésével. Mindhárom a költségvetési hiány kérdéseit veti fel. Úgy fest, hogy a nyugdíjakra kifizetendő összeg 15 milliárd euróról 2020-ra 20,9 milliárd euróra fog növekedni. A családi hozzájárulások hiánya ebben az évben 2,6 milliárd eurót tesz majd ki. A munkanélküli segélyeknél ugyancsak még ebben az évben a hiány 4,8 milliárd eurót tesz ki.

Ilyen körülmények között a kormány visszavont, csökkentett összegeket a szociális kiadások terén. Eközben arra próbált támaszkodni, hogy adóemeléseket hajtson végre ezek kiegyensúlyozására. A kormány máris elhalasztotta, hogy a költségvetési hiányt a kívánatos 3%-ra szorítsa, és ennek végrehajtására további két év haladékot igényel. Hollande törekvései ellenére az Európai Bizottság

---

¹ A Jospin korszakról lásd Évkönyv 2004.

nagyon határozottan megmondta, hogy Franciaországnak a költségvetési hiányt csökkentenie kell, és nagyon is szükséges, hogy hozzányúljanak a nyugdíjakkhoz, a hiány ledolgozásához. A nyugdíjak kérdése Franciaországban a legélesebb problémákat veti majd fel a következő 20 évben, már csak azért is, mert Franciaországban is nagy volt a gyermekáldás az 1950-es és 1960-as években, és ez a nemzedék most fog majd nyugdíjba vonulni. Ezt egy kormányjelentés is megállapította, amelyet 2013 júniusában tettek közzé. Eszerint a francia népszaporulat, amely nagyobb, mint a német, sok gondot fog okozni, mivel a nyugdíjalap ezt a szaporulatot nem tudja fedezni; hiány lesz, amíg ez a népszaporulat magától nem fogy le. Egyfajta megoldás az lenne, hogy a nyugdíjakat ne kössék össze az infláció alakulásával. Ám Hollande ezt, minthogy ez a nyugdíjasokat sújtaná, kizárta a lehetőségek közül. Szemben az európai tendenciával, ahol sokhelyütt felemeltek és felemelik a nyugdíjkorhatárt, Hollande és a PS kormány a nyugdíjkorhatárt visszaállította 65 évről (a felemelést még Nicolas Sarkozy elnöksége alatt fogadta el a parlament) 62 évre. A különböző baloldali csoportosulásoknak azonban ez is kevés, így a kommunisták által befolyásolt legnagyobb francia szakszervezet, a CGT azt szorgalmazza, hogy térjenek vissza a 60 éves nyugdíjkorhatárhoz, és ennek érdekében ez év őszére nagyobb tömegmegmozdulásokat, tüntetéseket is hirdetett. Jelenleg Hollande csak egy vonatkozásban ígért többet, nevezetesen azoknak a most munkába álló fiataloknak, akik számára valóban a 60 éves nyugdíjkorhatárt ígérte meg. Ez persze azt jelenti, hogy ennek árát a munkáltatóknak, a munkásoknak és a nyugdíjasoknak kell megfizetni.

Hollande a költségvetési hiányok fedezésére adóemeléseket javasolt és próbál megvalósítani – az adóemeléseket a tehetősek terhére valósítanák meg. Olli Rehn, az Európai Bizottság gazdasági felelőse azonban kijelentette és hangsúlyozza, hogy az ilyen megoldás visszaütne a francia gazdaság termelékenységére és versenyképességére. Ezt a tervet nagyon határozottan elutasítja Laurence Parisot, a Medef-nek, a francia munkáltatók szervezetének most távozó elnöke is. A nyugdíjkorhatár leszállításával kapcsolatban (amit persze több francia gazdasági szakértő is helytelenít) Hollande kitart a csökkentés mellett, de hozzáteszi és hangsúlyozza, hogy a franciáknak „többet kell dolgozniuk”.

A Force Ouvrière nagy szakszervezeti szövetség, amely közel áll a Szocialista Párthoz (PS), szintén tárgyalásokat kezdett ez ügyben a munkáltatókkal. A nyugdíjazás ügyében a tárgyalások tovább folynak. Hollande 2013 őszére ígéri, hogy új nyugdíjtörvényt készítenek és terjesztenek a parlament elé és akkor már számításba veszik a munkanélkülieknek kifizetendő költségeket is. A kiegyezésre való törekvés jegyében Hollande szeretne elkerülni mindenfajta újabb konfrontációt. Ez év tavaszán munkaügyi törvényt fogadtak el, és ez nem váltott ki nagyobb tömeg ellenállást, tiltakozást. Az az egyidejű törekvés, hogy a munka törvénykönyv keretében „liberalizálják” a dolgozók alkalmazását, s ennek másik oldalán a munkáltatókat arra kötelezzék, hogy nagyobb egészségügyi hozzájárulásokat fizessenek, mindez egyfajta bizonytalanságot kelt, az egész front nagyon puha.

Miközben népszerűsége erősen csökkent, Hollande, aki szeret reformokat elő-

terjeszteni, ezt éppen a nyugdíjazás terén törekszik megvalósítani. A valóságban sokféle réteg problémával kell számolnia, a munkások bizonyos kategóriái, így a vasutasok, illetőleg a villamosságban dolgozók nagy előjogokat élveznek. A metró és buszvezetők már 50 éves korukban nyugdíjba mehetnek, és a jelenlegi rendszer szerint az ő nyugdíjkorhatáruk csak 2017-ben emelkedne 52 évre. Am egy általános rendezés e téren nagyon valószínűtlennek látszik. Amennyiben ezt Hollande mégis megtenné, az nagyon visszaütne éppen az ő és a PS választóinak támogatására, így például az egymilliónyi tanár és tanító támogatására. Hollande szorosabb munkatársainak köréből jelezték, hogy az elnök nem kíván túl gyorsan haladni, ami esetleg veszélyeztethetné a konszenzus-keresést.

Forrás: French reforms. Must we work harder? The Economist, 2013. június 22.

* * *

Egy elnök mindenféle ellentmondással és kétértelműséggel

Egy teljesen szokványos vezér, akinek teljesen szokatlan, ismeretlen feladatokkal kell megküzdenie.

(Rövidítve)

Hollande elnökségét olyan ígéretekkel, szavakkal kezdte, amelyek a francia politikai szokások szerint teljesen elfogadottak. Elődjével, N. Sarkozyvel szemben, akinek éveit a hiperaktivitás jellemezte, Hollande elnökségének kezdete a nyugodtságot ígerte. Olyasmit, hogy a dolgok visszatérnek a régi rendes kerékvágásba.

Egy évvel elnökségének kezdete után Hollande-nak is érzékelnie kell, hogy teljességgel új, zaklatott és abnormális korszakba került. A gazdaság visszacsúszott a recesszióba. A kormánynak le kellett mondania arról az ígéretéről, hogy a költségvetési hiányt leszorítja a GDP 3 %-a alá.

Franciaország és Hollande küzd azért, hogy az ország versenyképes maradjon, miközben a munkanélküliség hónapról hónapra növekszik. A közvéleménykutatások felmérései szerint Hollande népszerűsége 24 százalékra süllyedt, ami valóságos rekord az V. Köztársaság életében. A franciáknak csupán 5 %-a hisz abban, hogy a helyzet javulni fog.

Hollande-nak kettős kihívással kell szembenéznie: egyfelől biztosítania kell az ország versenyképességét, másfelől olyan intézkedéseket kell meghoznia, amelyek ütköznek mindazzal, amit 1 évvel ezelőtt szocialista elnökjelöltként meg-

ígért. Mindazok, akik közelebbről megismerték Hollande-t, illetve a környezetében dolgoznak, azt mondják, hogy az elnök nagyon jól megérti nyomasztó helyzetét, és azt is, hogy Franciaország mennyire függ Németországtól. Tudja, hogy jelenlegi pénzügyi politikája kedvezőtlen a francia gazdasági körök számára, és hogy a francia költségvetés állami kiadása és ezzel együtt hiánya nagyon magas. Egy évtizeddel különféle politikai küzdelmek után Franciaország most ébred rá arra a helyzetre, amibe belekerült. ... Ezek után Hollande előtt áll az olyan kérdések megválaszolásának problémái, mint a munkanélküliség, a rossz egészségügyi helyzet és az öregek, vagyis a nyugdíjak értékállóságának megőrzése.

Hollande új hangot ütött meg a 2013. május 16-ai – az Elysée-ben tartott – sajtófogadáson. Ezen arról beszélt, hogy Franciaországnak mindenekelőtt meg kell védenie a versenyképességét, „gazdasági offenzívába kell kezdenie” és új gondolatokkal kell előállnia az eurózóna országai számára. A franciáknak többet és hosszabban kell dolgozniuk, mielőtt nyugdíjba mennének, a családi kedvezményeket meg kell kurtítani a tehetősek és családjaik esetében. Meg kell emelni az adókat, hogy csökkenthessék a költségvetési hiányt, vagyis kilátásba helyezte – homályosan – a költségvetési kiadások csökkentését. „Mi nem fogunk csak azért költekezni, hogy jobban éljünk, nekünk arra kell törekednünk, hogy takarékoskodjunk, hogy állva tudjunk maradni.”

Forrás: Francois Hollande Presidency through ambiguity. A normal political leader who is having to grapple with unusual times. *The Economist*, 2013. május 25.

* * *

Serge Halimi

Minden lehetséges²

(Rövidítve)

Távolról sem volt minden lehetséges. Nem lehetett megemelni az adókat³, mert az elijesztette volna a vállalkozókat, a munkáltatókat. Nem lehetett megvédeni az országot a kereskedelmi verseny, a dömping hatásától, amit az alacsony béreket kifizető országok folytattak, mert az ütközött volna a nemzetközi szerződésekkel és egyezményekkel. Még a legkisebb adókat sem lehetett kivetni a pénzügyi átutalásokkal, amit több országban az államok álltak volna. Lehetetlen volt csökkenteni a forgalmi adó (Áfá-t), mivel ehhez brüsszeli jóváhagyás kellett volna.

² Híres régi cím, a Francia Népfrent korszakából – akkor is sokat ígérő cím volt.

³ Hollande ígérte meg választási beszédeiben a vagonosok megadóztatását.

Március 16-án minden megváltozott. Amennyiben az olyan nagy nemzetközi szervezetek, mint a Európai Központi Bank, a Nemzetközi Valutaalap, az Európai Bizottság, valamint Németország és Angela Merkel kancellár döntéseivel és szándékaival szemben próbált volna menni, akkor őt ugyanúgy, mint Hugo Chávez⁴-t diktátornak és tirannusnak nevezték volna. A bejelentett lépés (?), a bankbetétek automatikus zárolása. A pénzelkobzás mértéke (6,65 %-tól 9,9 % százalékig) ezerszerese volt annak, amiről 15 éven át vitáztak.

Európában, ahol akarat van, ott a mód is megvan. Feltéve, természetesen, hogy a helyes célt jelölik meg: nem a részvényesek és a hitelezők számítanak, hanem azok, akik a bankoknak a tényleges nagy részvényesei. Annyira könnyebb Cipruson egy nyugdíjas befektetőt kirabolni (főként azzal a feltételezéssel, hogy a befektető mögött valójában egy orosz gazdag szörnnyeteg áll, aki egy adóparadicsomban rejtje el vagyonát), mint megpróbálni pénzt kisajtolni egy német bankáról, vagy egy görög fegyvergyárosból, vagy egy olyan multinacionális cégből, amely pénzt Írországból, Svájcban, vagy Luxemburgban rejtje el.

Angela Merkel, az IMF és Európai Központi Bank ismétli meg és erősíti meg azt a tételt, hogy mindenekelőtt az szükséges, hogy visszaszerezzék a befektetők bizalmát, hogy szó sem lehet arról, hogy a közkiadásokat növeljék, és az állami megállapodásokat újratárgyalják.⁵

Forrás: Anything's possible now. Le Monde diplomatique. English Edition, 2013 április.

* * *

Martine Bulard

Hollande faképnél hagyja a középosztályt. Neoliberalizmus, egyenlőtlenség, megszorítások – szigorpolitika

(Rövidítve)

A Le Monde szerkesztői kiemelése: F. Hollande kevesebb mint egy évvel elnöki posztján, elejti összes választási ígérte⁶; áttért és követi azt a jobboldali gazdasági és szociális politikát, amit elődje is folytatott.

⁴ Hugo Chávez életútját lásd. Évkönyv 2014.

⁵ Az írásnak csak kisebb részét tudtuk közölni, a cikk rendkívül sok adatot tartalmaz és egyúttal európai kitekintéssel szolgál. (a szerk.)

⁶ Hollande választási ígéreiteiről, írásairól és beszédeiről lásd Évkönyv 2013.

Hollande francia köztársasági elnököt sokszor vádolják azzal, hogy nem tesz semmit, de a valóságban soha sem volt tétlen, amióta csak hatalomra került. Mitterrandnak két évig tartott, amíg fontos szerkezeti reformok után megkezdte 1983-ban a „szigor politikájának” bevezetését⁷. Ezzel szemben az V. Köztársaság mostani szocialista köztársasági elnökének hat hónap elég volt ahhoz, hogy átforduljon a neoliberalizmushoz egy igazi „neofita” hitbuzgóságával. Mitterrand idején a francia szocialisták elhagyták, lemondtak a munkásosztályról. Hollande jelenleg kidobta a középosztály egy jelentős részét is.

A francia gazdasági napilap, a *Les Echos* szerkesztője nagyon elégedett volt Hollande díjoni látogatásának eredményeivel – a látogatás 2013 márciusában zajlott le. A szerkesztő lelkesen üdvözölte Hollande kijelentéseit és felvázolt tervezetét, amihez a nem-baloldali napilap szerkesztője „méltán” tette hozzá, hogy már csak azért is, mert az „egy baloldali kormány” részéről hangzott el. Az *Echos* kiemelte és üdvözölte, hogy a kormány kész egész költségvetési politikájának átgondolására, beleértve a szociális kiadásokat, hogy kész csökkenteni az állam szerepét, hogy nagyobb termelékenységre törekszik majd, és új tárgyalásokat kezd a szociális mezőnyben. Az *Echos* hangsúlyozta: „Az elnök bátor döntést hozott”, amelynek során meghirdette „a baloldali neoliberális politika” követését és megvalósítását.

Szinte azonnal, hogy Hollande elfoglalta az elnöki posztot, ugyanúgy, mint elődje, Sarkozy, Angela Merkel német kancellár nyomdokaiba lépett. Hollande úgy ment el az első európai elnöki–kormányelnöki csúcstalálkozójára, hogy azon az eddigi gazdasági megállapodások újratárgyalását szorgalmazza a gazdasági növekedés, valamint munkaalkalmak teremtése érdekében. Ezek voltak Hollande egykori választási ígéretei is.⁸ Alkalmazkodott az „arany szabályhoz”, hogy a költségvetési hiány nem lépheti túl a GDP 3%-át. Ez azt jelenti: Éljenek a megszorítások, a szigorpolitika, búcsú a munkahely-teremtésnek. Ezt a nagy U kanyart többen is gondosan előkészítették. Egyik tanácsadója (akit Sarkozytól örökölt meg, mondta meg még 2012 júliusában, hogy az országnak rendkívüli 33 milliárdot kell megtalálnia, ami a költségvetési megszorítások felét teszi ki. A javasolt megszorítások a következő területeket érintik: egészségügy, szakmai továbbképzés és a helyi hatóságokra kivetett megszorítások.

Kezdetben olyan álmokat ébresztettek, hogy a megszorítások során figyelemmel lesznek a szociális igazságszóra. Többek között a szegényebb sorsú családok beiskolázási támogatást kaphatnak, továbbá 75%-os jövedelmi adót vetnek ki a nagyon gazdagokra; továbbá a tőkejövedelmek 24%-os megadóztatására, egy beruházási bank megteremtésére, bizonyos bérleti díjak emelésének befagyasztására, a 60 éves nyugdíjba vonulás korhatárának biztosítására mindazoknak, akik 40 évet dolgoztak, valamint új oktatási munkakörök kialakítására. Újra elhangzott Sarkozy híres szólama is, hogy a köztisztviselők számát meg kell felezni.

⁷ Az 1983-as év változásairól, a szigor meghirdetéséről lásd magyarul bővebben Évkönyv 1983-1984.

⁸ A választási ígéretekről lásd Évkönyv 2013.

Am ezeket az ábrándokat és ígéreteket nagyon hamar korlátok közé szorították. Így a hangzatos ígéretet és tervet a nagy jövedelmek 75%-os megadóztatására hamarosan sutba dobták. Ugyancsak ilyen sorsra jutott a tőkevagyonok megadóztatásának ígérete is. Az, hogy megtalálják a 20 milliárd eurós segélyt a kis és nagy vállalkozók számára – ez nem jelentett problémát. Egy korábbi businessszakértő készítette elő a közvéleményt, arra, hogy a bérköltségeket is lefaragják a versenyképesség nevében. Ennek érdekében Jean-Marc Ayrault miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a munkáltatók bérköltségét, illetőleg a rájuk kivetett szociális hozzájárulási adókat 6%-kal fogják csökkenteni a versenyképesség érdekében. Az ajándékokért semmit nem kértek viszonzásul.

A továbbiakban egy szó sem esett munkahelyek teremtéséről, csak a nagyobb profit biztosításáról. Még olyan nagyvállalatok is megkapták az adókedvezményeket, mint a Renault, a Peugeot és a Continental, noha ezek nagy munkás-elbocsátásokat hajtottak végre. És ez nem jelentette a végét Hollandie lefelé csúszásának, amely régi ígéreteinek feladását jelentette.⁹

Forrás: Martine Bulard: Neoliberality, inequality, austerity. Le Monde diplomatique, 2013 április (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Kis háború, nagy álszentség

(Rövidítve)

Párizsnak nagy hagyománya van katonai intervenciókban. Ezek a hagyományok visszanyúlnak az 1789-es forradalomig, majd a napóleoni háborúkig, és valamennyi francia politikai áramlat részese ennek a hagyománynak. A jobboldal mindig is „benne volt” ezekben a katonai vállalkozásokban a külföldön, amelyekben a nemzeti nagyság (la grandeur) megvalósulását látta. A baloldal pedig arról fantáziált, hogy a Francia Köztársaság viszi a világba a haladás és a népek szabadságának mítoszát.

Maliban jelenleg egy ilyen kis fegyveres konfliktus indult el, hasonlóan ahhoz, mint amely Líbiában megbuktatta Kadhafit. Kis háború, nagy álszentség... Észak-Afrika valamikor Franciaország hátsó udvara volt és még mindig az, egyúttal az európai imperializmus megvalósulásának színtere. Róma, Berlin, sőt Washington is követte Párizst, ha vonakodva is.

Forrás: Small War, Big Hypocrisy, Bulletin Internationalist, 2013 január (külön kiadás).

⁹ A cikk folytatódik, a szerző nagyon pontosan és kritikusan követi nyomon a legújabb eseményeket, amelyeket mi terjedelmi okokból már nem tudunk követni és közölni (a szerk.).

Franciaország: berobbanó neo-konzervatív, béna szocialista

Elmélyül és szélesedik az a szakadék, amely a francia elnök politikájában tátong aközött, hogy milyen határozott külföldön és mennyire remeg otthon.

Papíron az egyik legbefolyásosabb vezető a nyugati világban. A francia alkotmány szövege szerint a francia elnök külföldön eljárhat fegyverszünet és béke helyreállítása érdekében – ezt teszi most Közép-Afrikában, amiről azt hiszi, hogy erre képes is. Ugyanakkor a Szocialista Párt (PS) ellenőriz mindent felülről, a szenátustól kezdve le egészen az önkormányzatokig. A külpolitikában Hollande valóban olyan határozottnak tűnt az utóbbi időben, ahogyan az alkotmány azt lehetővé teszi. Ugyanakkor a belpolitikában egyre kisebb a tekintélye és egyre kevesebbet lép...

Sokan csodálkoznak azon, hogy ennyi külpolitikai, afrikai intervenció mellett hogyan lehet egy elnök annyire kevésbé hatékony a saját hazájában. Újabban egy új „lázadás” tört ki ellene, amikor meghirdette, hogy újabb gazdaságfejlesztési adókat vezetnek be. Ennek keretében rendelték el a nehéz teherfuvarozó járművek megadóztatását az utak karbantartására. Bretagne-ban kezdődtek a lázongások, az útdadó beléptető kapukat gyújtották fel. Bretagne lett a központja az adózás elleni lázadásnak, amelyhez csatlakoztak azután a parasztok is, a nagyobb kereskedők és a Bretagne-i jobboldali nacionalisták. Okos taktikával a bretonok vörös sapkát húztak a fejükre, amivel arra emlékeztettek, hogy annakidején még XIV. Lajos királysága idején 1675-ben ugyancsak vörös sapkával a fejükön lázadtak fel az adók kivetése ellen. Az adó-lázadás a kormányt meglepte. A franciák általában arról híresek, hogy elfogadják a nagyobb adókat, cserébe megkapják a jó közszolgáltatásokat. Ezt a „megegyezést” az utóbbi években próbára tette az adók megemelése. Még a francia pénzügyminiszter, Pierre Moscovici¹⁰ is kijelentette, hogy a franciáknak „tele a hócipője” a magasabb adókkal.

A kormány visszavonult, Jean-Marc Ayrault miniszterelnök bejelentette, hogy az új gazdaságfejlesztési adó kivetését felfüggesztették. Ez volt a harmadik visszalépése a kormánynak az adók kérdésében. Ami különösen kritikussá teszi most ezt a visszalépést, az az, hogy Hollande ennek az új adónak a kivetését törvénybe iktatta, és ez megkapta a parlamenti képviselők többségének szavazatait is.

Hollande-nak nincs nagy mozgási lehetősége. Népszerűsége 20%-ra zsugorodott, ez a legalacsonyabb, amire elnök valaha is lesüllyedt azóta, hogy az elnökök népszerűségét közvéleménykutatatók mérik, 1958 óta. A gazdaság visszaesése to-

¹⁰ Moscovici régóta a PS vezetőségének tagja, régi parlamenti képviselője, egykor a PS külpolitikai kapcsolatainak irányítója.

vább folytatódott az év harmadik negyedében. Az elnöki stáb azt hangsúlyozza, hogy idő kell a gazdaság fejlődésének és a versenyképességnek javításához és a türelem meghozza majd a gyümölcsét. Ám a megrettent szocialista képviselők már most keményebb kezet követelnek. Egyesek új miniszterelnököt sürgetnek, de nehéz lenne új jelöltet találni a lojális Ayrault helyébe. Mások a parlament feloszlását javasolják. Ám a többség még mindig arra gondol, hogy a miniszterelnök befolyását kell megőrizni és helyreállítani. A pénzügyek újragondolását ígérik, és Hollande már kijelentette, hogy a gazdaság talpra állítása még éveket vehet igénybe. Ayrault megígérte, hogy az adózási rendszert igazságosabbá teszik. Ám az adók nem fognak csökkenni, sőt még a megszorított közeposztálybeliek számára sem. A bizonytalanság még csak növekszik, amikor a bizalmatlanság máris megnőtt és csökkennek a befektetések.

Forrás: France. Strident neocon, lame Socialist. The Economist, 1913. november 30.

* * *

François Hollande, liberális?

(Rövidítve)

Holland újra reformokat ígér.

Franciaország szocialista elnöke, Hollande, akit 2012-ben azzal a programmal választották meg, hogy véget vet a megszorításoknak és megadóztatja a gazdagokat, liberálissá változott. Vagy legalábbis szociálliberálissá. Ez a terminológia a francia baloldaliak és sok francia jobboldali szótárában is azt jelenti, hogy kisebb adókat vetnek ki, kis közkiadásokat, amely egyértelmű egy politikai inzulussal. Mégiscsak ez jellemzi Hollande december 31-iki újévi beszédét és annak kicsengetését, amely a francia közvéleményt meglepetésként érte.

Három lényeges pontja volt Hollande rövid újévi üzenetének, amit majd ezután egy sor elkövetkező beszédében fog kifejteni. Az első annak bevallása, hogy alábecsülte a recesszió mélységét. Az órá szavazók megdöbbenhettek azon, ahogy összevegyítette optimizmusát és őszintétlenségét. Egy évvel ezelőtt még arról beszélt, hogy az Európai Unióban már túlléptek a válságon, a válság már mögöttük van, és kormánya túlbecsülte a növekedésre vonatkozó jóslatait. Ami leginkább elkésértette választóit, az volt, hogy Hollande többször megígérte: 2013 végére a munkanélküliség csökkenni fog. Amikor kiderült, hogy ez nem reális, akkor Hollande azt hangsúlyozta, hogy meg fogja változtatni a munkanélküliség trendjét - vagyis azt, hogy állandóan növekedjék - ez azonban csak mérsékelten

következett be. Egy kicsit több realizmus, egy kicsivel kevesebb cáfolat, visszalépés kívánatos lenne.

Eléggé egyértelmű nyilatkozat hangzott el Hollande részéről arról, hogy Franciaországban az adózás túl kemény és súlyos, és ez az, ami zavarja a munkahelyek létesítését. Az adózás Franciaországban a GDP több mint 45%-át teszi ki, és e tekintetben csak Belgiumban nagyobb az adózási szint az euro zónában. A francia baloldal és a jobboldal egy csonka kisebbsége szerint ez kívánatos is egy tisztességes társadalom számára. Az említettek úgy vélik, hogy a tisztesség fontosabb, mint a profit és a közszolgáltatások előbbre valók az üzletnél. Hol van már Hollande-nak az a választási beszéde, amikor 75%-os jövedelemadót ígért kivetni a gazdagokra – most a kormány viszont megesküdtött rá, hogy tíz háztartásból kilencet nem fog érinteni az adó megemelése.

Tény, hogy a 75%-os adó javaslatát az Alkotmány Tanács¹¹ már eleve kidobta. Most azonban a középrétegek és az egyszerű emberek azt tapasztalhatják, hogy adóik megemelkednek. Hollande úgy érvel, hogy a gazdaságnak van erre szüksége. Most egy új „felelősség”-paktumra van szükség a nagytőkével: kisebb terheket a munkások vállára, kisebb korlátozásokat a munkaadók számára és viszontszámképpen több foglalkoztatást.

További újdonság, hogy Hollande is meg kívánja szorítani, csökkenteni a közkiadásokat. Most kijelenti, hogy az „állam túl lassú, túl súlyos és túl drága” lett. Mindez annál meglepőbb, hogy ezt nem pusztán olyan okból jegyezte meg, mert a deficitet akarja csökkenteni. Hozzáfűzte, hogy meg kívánja szüntetni a jóléti állam nyújtotta segélyekkel való visszaéléseket; ez általában kedvenc vesszőparipája a jobboldaliaknak. Ezt kiegészítette azzal, hogy itt az ideje az adók csökkentésének.

A francia szocialisták számára mindez nagyon közel áll az eretnokség fogalmához. A szocialisták többsége megdöbbennek tűnik, és szótlannak. Am Delphine Batho, korábbi miniszter, kijelentette, hogy mindez az állam elszegényedésére vezet. Pierre Laurent, a Francia kommunista Párt (PCF) vezére, Hollande-t egyenesen áruházzal vádolta... A MEDEF a maga részéről üdvözölte Hollande új javaslatait, és kijelentette, hogy egy millió új munkahelyet lehetne létesíteni. Bruno Jeudy, egy francia publicista, újságíró pedig Hollande-ot a brit Tony Blair-hez és a német Gerhard Schröderhez hasonlította. A Le Monde pedig azt írta: „Maradt még valami szocialista Hollande-ban?”

Hollande újabb beszédei nagyon rövidek a részleteket illetően. Sok múlik azon, hogy meddig akar elmenni ténylegesen új víziói végrehajtásában. Megemlítette, hogy kész megkerülni a parlamentet, és ha szükséges, rendeletekkel fog kormányozni.¹² Amennyiben Hollande tényleg ezen az úton kíván továbbhaladni, akkor elkerülhetlenné válik a közkiadások csökkentése, és mindez annál nehezebb lesz, mert Franciaország ebben az évben két választás előtt áll: márciusban a

¹¹ Amely azonos a nálunk ismert Alkotmánybírósággal (a szerk.).

¹² Ez a francia történelemből elégé ismeretes 1938-as Daladier kormányra emlékeztet (erről lásd az 1938. évi francia általános sztrájk cikket e kötet 1938-1939-es rovatában).

helyi és megyei-tartományi önkormányzati választásokra, májusban pedig az Európai Parlament választásaira kerül sor. És mindez akkor, amikor Hollande népszerűsége rekordmélységre süllyedt.

A gazdasági adatok: 2013 novemberében a munkanélküliség annak ellenére is csak nagyon keveset csökkent, hogy a költségvetésből munkahelyeket finanszíroztak. Míg Európában megkezdődött valamelyes gazdasági növekedés, ez Franciaországot nem érintette, a vásárlóerő pedig a statisztikai adatok szerint decemberben visszaesett. Az Európai Bizottság előtekintő felmérései szerint 2014-ben Franciaországban csak 0.9% lesz a GDP növekedés, míg Németországban 1.7%, Nagy-Britanniában pedig 2.2%.

Forrás: François Hollande, liberal? The Economist, 2014. január 11.

* * *

Franciaország: a francia kormány és a kormány átalakítása

(Rövidítve)

Franciaországban mikor a kormányok bajba jutnak, miniszterelnökök népszerűsége erősen, vészesen csökken, akkor rendszerint a kormányátalakítás eszközéhez nyúlnak. Annak idején François Mitterrand hétszer cserélt miniszterelnököt, Jacques Chirac négyszer. Most, hogy Hollandenak vészesen csökken a népszerűsége és márciusban községi, önkormányzati, tartományi választásokra kerül sor, Hollandenak is szüksége lenne egy új sztár miniszterelnökre. Ám a kormányátalakítás egyáltalán nem tűnik egyszerűnek.

Amikor márciusban sor kerül erre a választásra és májusban az Európa parlamenti választásra, Hollande új próba elé kerül, először az után, hogy 2012 májusában megnyerte az elnökválasztást. Noha a PS valószínűleg Párizsban tartani tudja magát, az országban viszont súlyos vereségre számíthat. A választóknak elégük van Hollande-ból. A legismertebb közvélemény kutató felmérése szerint 2014 márciusában Hollande népszerűsége 17%-ra esett vissza, olyan mélyre, mint még egy elnöké sem elnökségének ebben a periódusában. Egy francia lap közvélemény kutatása szerint a franciák 56%-a úgy véli, hogy DSK (Dominique Strauss-Kahn) elnökként jobb munkát végzett volna. (A lap ezt a közvélemény-kutatását zárolta és nem tette közzé.)

Az emberek nem hisznek Hollandenak az oly fontos gazdaság terén, miután ismét ígéretet tett arra, hogy a munkanélküliséget leszorítja, megállítva az állandóan emelkedő trendet. 2013 utolsó negyedében az emelkedés trendje va-

lóban megállt, januárban azonban ismét emelkedett. A gazdaság pedig nagyon törekeny maradt, az évi előrejelzés szerint a gazdasági növekedés csak 1% lesz ebben az évben. És a költségvetési hiány nagyobb lesz, mint a GDP 3,6%-a. Az Európai Bizottság is követeli, hogy a kormány gazdasági intézkedéseket fogantosszon a helyzet javítására. Január közepén úgy tűnt, hogy Hollande egy jelentős U-kanyart valósít meg a gazdaságpolitikában azzal, hogy adócsökkentést vezet be, de ezt kifejezetten a munkaadók javára, annak érdekében, hogy azután munkahelyeket létesítsenek. Két hónap után azonban erről a viták tovább folytatódnak.¹³ Az elégedetlenség hulláma egyaránt érinti az elnököt és miniszterelnökét, Jean-Marc Ayrault-ot. Amennyiben van egy gyenge árnyéka, akkor ez pontosan Ayrault: népszerűsége 1%-al még Hollande-é alatt is marad, és ez alacsonyabb minden eddigi miniszterelnökénél, amióta az állami közvélemény kutató 1978 óta ezeket az adatokat méri.

Mindennek alapján úgy ítélik, hogy az elnök a kormány átalakítására gondol, de ezzel mindent még bonyolultabbá és bizonytalanabbá tesz. Az utóbbi hónapokban jelentkeztek az önjelöltek, némelyikük finomabban, mások kevésbé. Közöttük az első helyen Manuel Valls, a jelenlegi 51 éves belügyminiszter szerepel. Szociális érzékeltensége és gazdasági liberalizmusa kevésbé teszi őt igazán szocialistává. A közvélemény kutatások szerint ő lenne a legnépszerűbb következő miniszterelnök. Elsősorban a középjobboldali választók köréből várhatna támogatókat. Egyfelől amiért oly ügyesen kezeli a médiát, továbbá, mert a határozottság reputációja övezi, Valls valóban új lendületet adhatna egy reformista kormánynak. Ám ahogyan egyes kollégáit lelépte, lesöpörte, és ahogyan oly nagy érdeklődést, óhaját mutatott a miniszterelnöki poszt megszerzésére, Valls kvalitásai elsóványodtak. Hollande kevésbé bízhat meg benne. A legutóbbi közvélemény kutatások szerint Valls elveszítette a kormány legnépszerűbb miniszterének posztját Laurent Fabius javára. Harminc évvel azután, hogy Fabius Mitterrand miniszterelnöke lehetett¹⁴, most Hollande mellett lehetne saját öntörvényű miniszterelnök.

Bármelyik ember nagyon kockázatos lenne az elnök számára. Valls minden bizonnyal az elnöki posztot szeretné megszerezni. Fabius valószínűleg nem vállalná el a posztot, és ha igen, akkor nagyobb végrehajtó hatalmat követelne a maga számára. A szóba került személyek között van Claude Bartolone, a parlament elnöke, és Arnaud Montebourg, a nagyon nyíltan beszélő iparügyi miniszter. Hollande minden jel szerint nyitva tartja a lehetőségeket. Az is lehet, hogy egy meglepetéssel szolgál, de az is lehet, hogy megmarad Ayrault személyénél. Amennyiben megtartja, sőt a 2017. évi elnökválasztásra is possibili elnökjelöltnek tartogatja, akkor is nyílt kérdés marad a kormány átalakítása. Minél nagyobb lesz a választási vereség, annál valószínűbb a kormány jelentősebb átalakítása. A valószínű veszélyeztetettek Vincent Peillon oktatási miniszter és Pierre

¹³ Például a szakszervezetek élesen bírálják a reformot, mert szerintük a kormány nagy pénzeket juttatott a nagyvállalkozóknak, új munkahelyek azonban nem jöttek létre. (a szerk.)

¹⁴ Erről a korszakáról, a „szigor” politikájáról lásd Évkönyv 1981-1984.

Moscovici pénzügyminiszter.¹⁵ Az esetleges belépők közé tartozik Ségolène Royal, Hollande volt élettársa és a 2007. évi elnökválasztás szocialista elnökjelöltje¹⁶, továbbá Pascal Lamy, aki a WTO-nak (World Trade Organisation – Világkereskedelmi Szervezet) volt elnöke.

Egy erősebb csapat azt jelentené, hogy Hollande ténylegesen komolyan gondolja, hogy új gazdasági politikát folytat majd.

Forrás: Francois Hollande mulls a reshuffle. The Economist, 2014. március 8.

* * *

Franciaország – az új francia ideológia

(Rövidítve)

2014 kezdetén, 18 hónappal az elnökválasztás után és növekvő nemzetközi nyomás alatt, Hollande végül rászánta magát, hogy kidolgozza és nyilvánosságra hozza stratégiáját. Újévi beszédében, majd később, egy január derekán elhangzott sajtókonferencián a francia vállalatoknak felkínált egy úgynevezett „felelősségi megállapodást”¹⁷, amelynek során a munkáltatók adókedvezményt kapnak annak fejében, hogy több munkást alkalmaznak. Ez nagyjából a francia szocializmus Keynes-i paradigmájának a fordítottja. Az államelnök szintén bírálta, hogy túlságosan nagyok az állami költségvetés kiadásai, és bejelentette, hogy 2017 előtt a költségvetési kiadási kiadásokat 50 milliárd euróval fogja csökkenteni.

Egyes elemzők szerint ez Hollande elnöksége alatt már a harmadik fordulat. Az első fordulat még 2012 júniusában következett be, amikor a korábbi elnökválasztási ígéreteivel szemben bejelentette, hogy nem kívánja újratárgyalni a pénzügyi megállapodásokat. A második fordulat még 2012 novemberében következett be, a harmadik pedig most, ami egyúttal egybeesik az EU Bizottság és az EU pénzügyi politikájával. Hollande a maga részéről világossá tette, hogy bejelentéseivel nem következett be politikai változtatás, csak egy új szakasz kezdődik: „mi nem változtatjuk meg a politikánkat, de gyorsabban haladunk, messzebb megyünk”. Mindez azonban nem csökkenti a kijelentések súlyát, fontosságát, amelyek valóban új fejezetet nyitnak elnöksége történetében. Minderről a *Le*

¹⁵ Moscovici hosszú idő óta a PS elnökségi tagja, hosszú éveken át volt a PS külügyi titkára, cikkeit, nyilatkozatait az Évkönyv több évtizeden át közölte. (a szerk.)

¹⁶ Erről és Ségolène Royal megnyilatkozásairól lásd Évkönyv 2007-2008.

¹⁷ A megállapodást Hollande a vállalatok, az állam és a szakszervezetek között tervezte megkötetni. Az egész a francia történelemből eléggé ismert; ilyen volt az 1936-os Matignon egyezmény, amikor egy ilyen megállapodást valóban tető alá hoztak. (Erről egyebek között lásd Évkönyv 1984, 1986.)

Monde-ban Françoise Fressoz azt írta: „Ez azt jelenti, hogy a francia ideológia egy teljes része összeomlott. Ez a szocializmus vége!” Jean-Pierre Robin a *Le Figaro*-ban ugyanerről azt írta: „Hollande végre elfogadta a globalizációt és annak szabályait”.

Ez az egész dolog emlékeztet arra, amikor François Mitterrand 1983-ban alkalmazkodott a rajnai irányvonalhoz. Hollande nem egyszerűen csak ugyanezt tette, hanem még szorosabb kötelekeket húzott Németország felé, részint az adósságválság miatt, valamint Ázsia felemelkedése és az európai integráció felgyorsulása miatt is. Egyesek utalnak arra, hogy a költségvetési és a külkereskedelmi egyensúlytalanság még inkább ebbe az irányba szorítja Hollande-ot, mint 31 évvel ezelőtt Mitterrand-t. A *Le Monde* hangsúlyozza, hogy Hollande most világossá tette politikáját, de nagyon messze áll attól, hogy megnyerje játszmáját.

Michel Noblecourt azt írja a *Le Monde* hasábjain, hogy Franciaországban nincs hagyománya a szociáldemokrata kompromisszumoknak elsősorban a francia szakszervezetek életében, és így a „felelősségi megállapodás” nagy veszélyben van, már csak azért is, mert hiányoznak a tárgyaló felek. A francia szocialista párt politikai kultúráját, amely egyszerre etatista és jakobinus, most ezek a bejelentések súlyosan megrázkódtatták. A francia szocialista baloldal, amely már korábban világosan szakított Hollande-al, most áruállással vádolja. A francia politikai centrum pártjai nagyobb jelentőségre tettek szert, egyúttal támogatást nyújtottak Hollande-nak. Az UMP megosztott: a párt centristái nyitnának Hollande felé, de Sarkozy hívei és követői a kemény ellenzéki séget hirdetik.

Az euroszeptikusok valamennyi politikai pártban óvatosságra intenek Hollande-nak az európai politikát aláíró stratégiájával szemben.

Forrás: French Ideology and Rhineland Convergence. Bulletin International, 2014 január.

* * *

Franciaország és Európa – Sokkok, megrázkódtatások láthatók előre

(Rövidítve)

Az EU választások 2014. május 22-e és 25-e között zajlanak le, és a szavazás Franciaországban kezdődik.

Az után, hogy keserves eredmény született meg a márciusi választáson¹⁸, Hollande köztársasági elnök és a Szocialista Párt (PS) újabb rossz eredményeknek

¹⁸ Utalás a helyhatósági és tartományi választásokra. (a szerk.)

nézhet elébe az európai választáson.¹⁹ Feltehetőleg rosszabb lesz az eredményük, mint 2009-ben volt, amikor 16%-ot kaptak, egy kicsivel megelőzve a Zöldeket. Most többen azt remélik, hogy kicsivel jobb eredményt érnek el, mint annak idején 1994-ben Michel Rocard vezetése alatt, amikor a PS a legrosszabb eredményt mutathatta fel, 14.5%-al. A jelenlegi közvélemény-kutatások szerint Hollande vezetésével a PS a harmadik helyen zár, 16-18%-al. Az EU-hoz csatlakozott országok kormányai közül kevesen mutathatnak fel ennél rosszabb eredményt. Az Egyesült Királyságban a konzervatívok, akik a közvélemény kutatások szerint szintén a harmadik helyen fognak végezni, előre láthatólag megszerzik a 22%-ot. Más országok kormányai, mint Németország és Olaszország, minden jel szerint az élen állnak.²⁰ A kérdés az, hogy Hollande miért „dolgozik” ilyen rosszul?

A kérdésre a válasz: a gazdasági csalódottság és a politikai hibák együttese. A gazdasági növekedés a 2014-es év első negyedében megállt, sőt 0.5%-al csökkent. Ez rosszabb, mint az euro-országok átlaga, főként a német és a brit eredményekkel összehasonlítva. A munkanélküliség igen nagy, 10%-os. További 23.600 munkahely szűnt meg a magánszektorban az első negyedévben. Mindez erősen megtépázta az emberek bizalmát a kormányban. 2012-ben Hollande megígérte, hogy a munkanélküliséget erősen csökkenteni fogja a 2013-as év végéig. Ugyancsak ígéretet tett a gazdasági növekedés javulására, meggyorsítására, de ebből nem lett semmi. Nem ért el nagyobb sikereket az adózás terén sem. Még 2012-ben ígéretet tett arra, hogy a felső tízezer magasabb jövedelmi adót fog fizetni. Újabb ígéretet tett arra, hogy mintegy 1.8 millió alacsony keresetű ember számára biztosítják az adómentességet, ezzel kívánva ellensúlyozni azokat a terheket, amelyeknek bevezetésére rákényszerült.

Hollande egyfajta „új szakasz” kezdetét kísérte meg, amikor Manuel Valls-t nevezte ki ez évben új miniszterelnöknek.²¹ Valls a kormánypolitikának határozottabb élt és hangot adott. Mindennek ellenére Hollande népszerűsége tovább süllyedt, a köztársasági elnökök sorában eddig még nem látott mértékben.²² Valls személyes népszerűsége sokkal jobban áll, 38%-ra becsülik, ami annak is tulajdonítható, hogy őt a politikai élet centrumából, sőt jobboldalról is sokan kedvelik. Az ő problémája a PS balszárnya, amely őt túlságosan is mérsékeltek²³ tartja. A baloldaliak Valls újabb bejelentését, miszerint 50 milliárd eurót kíván megtakarítani a közkiadásokból 2015-17 között, úgy látják és értékelik, hogy ez a szocialista értékek elárulása. Amikor Valls erre vonatkozó javaslatát beterveztette a parlament elé, akkor a PS 41 parlamenti képviselője tartózkodott a szavazástól.

Ám az igazi csapás, amely Hollande-ot és a PS-t éri majd az EU választáson, nem egyszerűen az eddig felsorolt hibákból és gazdasági visszaesésből éri majd, hanem a francia politikai élet jobbszárnyáról, a Marine Le Pen vezette Nemze-

¹⁹ Ez ismeretesen be is következett, sőt még keservebben, mint sokan gondolták. (a szerk.)

²⁰ Olaszországban Matteo Renzi kormánya és pártja csúcsot döntve 40%-ot kapott. (a szerk.)

²¹ Erről a fejezetben több írás szól, többek között az Economist-nak egy korábbi cikke. (a szerk.)

²² A közvélemény kutatók felméréseiről e fejezetben több írást is közlünk. (a szerk.)

²³ Ez az Economist terminológiája (moderate), a valóságban túlságosan jobboldali, antiszociális a jelentése. (a szerk.)

ti Front (Front National) sikere és előretörése következtében. Le Pen és az FN különböző pótválasztásokon nagy sikereket ért el, miközben olyan programot hirdet, hogy Franciaországot kivezeti az euró-övezetből és véget vet a brüssze-li diktátumoknak. Megjegyzendő, hogy a volt köztársasági elnök, N. Sarkozy szintén jelezte, hogy a francia kormánynak több hatáskört kell visszaszereznie Brüsszeltől. Amennyiben Marine Le Pen az EU választásokon győz, az nagy megrázkódtatást hoz.²⁴ Ez azt jelenti, hogy az UMP a továbbiakban elveszíti azt a posztját, hogy ő az ellenzék fő ereje és nagy csalódást okoz majd Hollande-nak.

Forrás: France and Europe – Shocks ahead. The Economist, 2014. május 24.

---

²⁴ Ez bekövetkezett és a megrázkódtatás is – lásd egyéb anyagainkat e rovatban. (a szerk.)

OLASZORSZÁG ÉS AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

A Vörös Letta¹ napja

(Rövidítve)

Az új olasz kormány² igazán ígéretesnek tűnik, de kormányzása feltehetőleg rövid lesz. Olaszország jelenleg úgy tűnik, hogy szolid reformista adminisztrációhoz jut. Miután egy szörnyű alternatívával kellett szembenéznie, a piac a kormány megalakulását úgyszólván eufórikus örömmel fogadta.

Enrico Letta okos és jó kapcsolatai vannak sokfelé. Hasznos tapasztalatokra tett szert Romano Prodi „Olajfa” kormányának ipari minisztereként 2006-08-ig, és nagyon népszerű ember egész Európában. Nagybátyja, Gianni egy időben Berlusconi jobbkeze volt. Letta maga a politika sakkjárájának a jobboldalon kezdte pályafutását, és jelenleg napjaink középbal pártjának, a Demokrata Pártnak a jobbszárnyán áll. Letta hisz az Európai Unióban, az euróban és abban, hogy Olaszországnak szüksége van a strukturális reformokra. Letta minden jel szerint komoly megbízatást és posztot ad annak a Mario Montinak, aki több mint egy éven át volt Olaszország miniszterelnöke Berlusconi 2011 végén bekövetkezett megbuktatása után. Mindaddig, amíg Letta biztosítani tudja magának azt, hogy az olasz parlament mindkét házában mind a baloldal mind a jobboldal támogassa, addig Olaszországnak a legjobb kormánya lehet az utóbbi években.

Letta mindössze 46 éves és ő lesz a modern Olaszországnak a második legfiatalabb miniszterelnöke. Ez is oka annak, hogy miért olyan nagy a lelkesedés kiválasztása kapcsán, akit még 2013 áprilisában Olaszország köztársasági elnöke, Giorgio Napolitano talált meg az ország számára. Lettának sok közös vonása van Giorgio Napolitanoval. Mindketten egy diszkreditált osztályból érkeztek, egy olyan osztályból, amelynek a múltban sokféle előjoga volt. Olaszországnak ma is a legjobban fizetett parlamenti képviselői vannak, miközben Olaszország az elmúlt 15 év alatt semmiféle gazdasági növekedést nem ért el. A legutóbbi csődje ennek a politikai „kasztnak” az volt, hogy a parlament öt nekifutás után sem tudott köztársasági elnököt választani. Így a már 88 éves Giorgio Napolitano, aki már előre bejelentette, hogy nyugdíjba akar vonulni, ismét a helyén kellett hogy maradjon, újra ő tárgyalt és ő oldotta meg a politikai válságot.

Mindez azt mutatja, hogy Olaszország politikai rendszere nem működik. Miu-

---

¹ Enrico Letta az előző olasz középbal kormánykoalíció miniszterelnöke.

² A kormány a 2013. évi parlamenti választás után kéthónapos huzavona és nehéz tárgyalások után alakult meg a középbal párti Letta vezetésével. A kormány meglepetésszerűen a középbal és a jobboldal kiegyezése alapján alakulhatott meg koalíciós kormányként.

tán a meg nem választott Monti miniszterelnökként 15 hónapon át kormányzott, az olasz lakosság határozottan jelezte, hogy nem óhajt belőle többet. Ez kitűnt a mostani februári választáson, ám a választás olyan megrázó eredményt hozott, hogy semmiféle alternatívát nem kínált. Most Olaszország megkapta Lettát, aki a Demokrata Párt alvezére. Ám a párt nem őt jelölte miniszterelnöknek. Miniszterelnökké választása nem tükrözi a lakoságnak azt a kívánságát sem, hogy valamiféle változás történjen. A középbal nagyon vékonyan nyerte meg a szavazatok többségét. Az olaszok egynegyede azonban a fantasztikus komikusra, Beppe Grillo-ra illetőleg „Öt csillag mozgalmára” szavazott. Grillo mindenestre egy új, egészséges arcot jelentett, protest szavazatot a megmerevedett elittel szemben. Ám az, hogy visszautasította a részvételt egy elnök megválasztásában, vagy a közreműködést egy koalíciós kormány kialakításában közreműködjön és támogatásában, valamint az, hogy hangsúlyozta a parlamenti demokrácia értéktelenségét, bebizonyította, hogy az „Öt csillag mozgalom” sem mutat és jelent kiutat.

Am ha a technokrácia nem tud tartós kormányt létrehozni és működtetni, és ha igazi demokrácia egyszerűen nincs, akkor mindebből mi következik? A legjobb megoldás az, ha Letta kormánya néhány nagyon sürgős reformot hajt végre. Új politikai választási rendszert kell létrehozni, amely kevesebb hatalmat biztosít a politikai pártok urai, „bárói” számára; keresztül kellene vinnie a parlamenti képviselők létszámának és fizetésének csökkentését; csökkenteni kell a nagyszámú, fölösleges helyi képviselőkben dolgozók létszámát, reformokat kell hoznia a munkapiacon, ami azt is jelentené, hogy a fiataloknak nagyobb lehetőségeket biztosít ahhoz, hogy munkához jussanak. Egyúttal fel tudná kínálni Napolitano elnök számára, hogy még ez év végén új választásokat írjon ki. Persze ez azt is eredményezhetné, hogy ugyanolyan kétségbeejtő és rohadt eredmény születne, mint a mostani februári választáson. Ám az, hogy a választás már egy új választási rendszer szerint történne és feltűnhetnének új, fiatal emberek (amire mind a bal, mind a jobb oldalon nagy szükség lenne), lehetőséget kínálna arra, hogy Grillo kérészerű „Öt csillag mozgalma” leválthatná. Ez gyenge reménység, de más alternatíva nem mutatkozik.

Forrás: Italy – Red Letta day. The Economist, 2013. április 27.

* * *

Az olasz politikai élet – Még több probléma és gond várható

(Rövidítve)

Olaszország furcsa, rendhagyó ország lehet Európában. Jelenleg a középbal Demokrata Párt kormányoz, amely nagyon aggódik és óvatos a tekintetben, hogy végrehajtsa azt a megszorító gazdasági programot, amit az Európai Bizottság és

Németország javasol és megkíván. Ugyanakkor a jobboldal, a Silvio Berlusconi vezette „Népszabadság” párt nem óhajtja figyelembe venni a hatalmas költségvetési hiányt, amely kíséri az olasz gazdasági stagnálást, amelyet fel kellene élénkíteni. Ráadásul Berlusconi egyik választási fő jelszava az adócsökkentés volt. A problémát még fokozza, hogy jelenleg a baloldal és a jobboldal arra van ítélve, hogy együttműködjön egy kormányban, amelyet a demokrata párt Enrico Letta vezet.

A két párt összecsapásai jócskán aláássák a Letta kormány hitelét. Májusban a Letta kormány felfüggesztette a vagyonszármazékos bevezetését, mivel azt Berlusconi pártja nagyon keményen opponálta. Június 26-án ismét három hónapra elhalasztotta még azt is, hogy az ÁFÁ-t 1%-al megemeljék, amit Berlusconi „Nép és szabadság pártja” ugyancsak opponál.

Ezek után kérdés, hogy egy ilyen politikát meddig lehet még folytatni, mielőtt még a vészharangok megkondulnának Brüsszelben és Berlinben.

Forrás: Italian politics – More trouble ahead. The Economist, 2013. június 29.

* * *

Olaszország új miniszterelnöke. Egy fiatalember nagy rohanásban

(Rövidítve)

Matteo Renzi átveszi a kormányrudat, egy sor új reformot ígér – még hozzá gyorsan.

Az, ami február 17-én a római köztársaság elnöki rezidencián, a Quirinal Palace-ban történt, legalábbis meglehetősen meglehetősen. Az egyik széken ott ült egy fiatal, 39 éves helyi politikus, akinek nem voltak parlamenti, sőt kormányzati tapasztalatai sem. A másik széken pedig ott ült Olaszország 89 éves köztársasági elnöke, Giorgio Napolitano³. Egyórás beszélgetés után Napolitano megbízta Firenze fiatal polgármesterét azzal, hogy ő alakítsa meg az új olasz kormányt.

Renzi a távozása után közleményt adott ki, miszerint 100 nap alatt át akarja alakítani az országot. Mindezt azzal a feltételezéssel tette, hogy meg tudja alakítani a kormányát, és megszerzi ahhoz a parlament két házában a jóváhagyását. Még február végéig ígéretet tett arra, hogy végrehajt egy alkotmányreformot,

³ Napolitanóról az Évkönyv az elmúlt évtizedekben sokszor emlékezett meg. Többször a nyilatkozatait is közölte, és ne feledjük, pár évtizeddel ezelőtt még Eric Hobsbawm jelentetett meg egy kis könyvet: „Beszélgetések Giorgio Napolitanoval” címmel, amely magyarul is megjelent. Napolitano akkor Enrico Berlinguer után a PCI második számú vezetője volt. (a szerk.)

márciusban pedig egy új foglalkoztatási törvényt visz keresztül, a kormányzat adminisztrációját pedig áprilisban karcsúsítja, és májusban adóügyi reformokat hajt végre. Menetközben új választási törvényt fogadtat el. Mindezt egy olyan országban, amelyben a Világbank szerint nehezebb egy új kapcsolót találni az elektromos hálózathoz, mint Kazahsztánban.

Berlusconi 1994-es feltűnése óta az olasz politikai életben még senki nem került ilyen magas posztra ilyen kevés tapasztalattal, és aki ilyen sokat ígért. Renzi csak 2013 decemberében lett a középbal Demokrata Párt (PD) vezetője, akitől mégis sok ember olyan sokat remél.

Renzi egész nyilvánvalóan nagy kvalitásokkal rendelkezik. Elsőprő energiát mutat fel, kész arra, hogy kockázatokat vállaljon, rokonszenves és tehetséges. Mindez Olaszországban nyerő lap. Berlusconi kijelentette: „Örülök, hogy olyan miniszterelnök jelöltet láthatok, aki pontosan fele az én koromnak.”

Matteo Renzinek megvan hozzá a legfontosabb politikai kincs, a szerencséje. Ugyanaz nap, amikor miniszterelnök jelölt lett, Szardiniában választást tartottak és az emberek többsége a balközépre szavazott. Nemcsak Olaszországban fogadták Renzit nagy reményekkel.

A Kereszténydemokrata Néppárt több kérdésben nem ért egyet Renzivel, így abban, hogy vagonadót vessen ki, továbbá, hogy támogatást nyújtson a nem házastársi kapcsolatban élő embereknek. Alfano csoportja azonban nem fogja megkockáztatni, hogy szembeforduljon Renzivel, és a választáson vereséget szenvedjen. Alfánónak több időre van szüksége, hogy újraszervezze pártját, jelenleg a közvélemény-kutatások szerint csak 5%-ot kapna a választásokon. Am azt mondják: több neves politikus elutasította, hogy elfogadja a neki felajánlott miniszteri posztot, mivel attól félt, hogy ugyanabba a csapdába esnek, amelybe úgy tűnik, hogy Letta kormánya is beleesett. Renzinek különösen nagy gondot okoz, hogy mindehhez megfelelő pénzügyminisztert találjon.

Az olaszok általában szkeptikusak Renzi ígéreteivel kapcsolatban. A TV által rendezett közvélemény-kutatás szerint az emberek 58%-a hisz abban, hogy tudja valósítani a választójogi reformot. Am a többi kérdést illetően azoknak a száma, akik hisznek a többi ígéret megvalósításában, 16% és 25% között ingadozott. A *Corriere della Sera*, nagy milánói napilap rajzolója Renzit úgy ábrázolta, mint Michelangelo Dávid szobrát, aki már felkerült a piedesztálra, de még az előtt áll, hogy szembe kerüljön Góliáttal. Góliát természetesen az, hogy megreformálja Olaszországot. (Megjegyzendő, hogy egy újabb kimutatás szerint Olaszországban azoknak a száma, akik elégedettek a helyi és regionális önkormányzatokkal, a legalacsonyabb – Görögország mellett – egész Európában. Egy másik apróság, hogy az olasz legfelsőbb bíróságnak 7.500 olyan esettel kell foglalkoznia, ahol a vádlottak fellebbeztek, miután korábban már bevallották bűneiket. E problémákkal szemben Renzi rohamot hirdetett, és olyan hittel és lendülettel támad, mint egy keresztes lovag.

A fiatal és az öreg az olasz demokrata párt új vezetésében

(Rövidítve)

Ha megfigyeljük, ahogyan a harmincévesek veregetik egymás hátát, az embernek kétségei támadhatnak politikai alkalmasságukkal kapcsolatban. Egy dolog azonban világos: a nemzedékváltás és a dinamizmusnak a jelensége, amelyet Matteo Renzi, Firenze polgármestere és az olasz Demokrata Párt új vezetője képvisel, erős benyomást keltett az eddigi stagnáló helyzetben. Ám a nemzedékváltás nem a legfőbb ütőkártya a politikában. Az a nemzedék, amelyet Renzi most leváltott, vagyis azé a nemzedéké, amelyet D'Alema, Veltroni és Occhetto képviselt, ez volt az a nemzedék, amelyet az elmúlt negyven évben a Demokrata Párt (PD) élén láthattunk. Ez a nemzedék számolta fel azt az örökséget, amely a régi PCI-ből megmaradt az 1980-as évek végén. Ez az, ami Berlinguer⁴ halála után következett be.

Ez a lázadás két okból is patthelyzetben maradt. Először is, az a törekvés, hogy a PCI-t leválasszák és felszabadítsák a moszkvai befolyás alól egy európai párt irányában, amely a Szovjetunió összeomlását követte,⁵ ez a korszak egy kompromisszummal végződött, anélkül, hogy igazi harc lezajlott volna. Az „ezredesek”, akik Berlinguer utáni korszakban feltűntek, elsősorban arra törekedtek, hogy Bettino Craxitól⁶ szabaduljanak bírói úton. Ezt követte, hogy miután Craxit börtönre ítélték,⁷ amit követett a húszéves Berlusconi korszak, amit nem tudtak helyesen értelmezni, magyarázni, és akinek behódoltak. Be voltak szorítva a maguk korábbi maximalista⁸ gondolati rendszerébe, amivel sohasem tudtak igazon szakítani.

Most úgy tűnik, hogy Matteo Renzi valóban le akar számolni a múlt régi hibáival. Renzi retorikája arra utal, hogy szakítani akar a régi pártapparátussal. Kérdés, hogy sikerül-e neki. Majd meglátjuk. Mindenesetre, az igazi próba minden csoport számára az, hogy meg tudja jeleníteni az olasz ipar érdekeit Európában. A WTO (Világ Kereskedelmi Szervezet) a mostani, Baliban megtartott konferenciáján hat évvel a gazdasági válság kirobbanása után is megerősítette a korábbi liberális ciklus folytatását. Az EU-n belül a bankszektor a legnagyobb erő min-

⁴ Enrico Berlinguer életútját lásd Évkönyv 1987.

⁵ Az írás itt kronológiailag hibás, a Berlinguer korszak jóval korább volt, mint a Szovjetunió összeomlása. (a szerk.)

⁶ Bettino Craxi életútját lásd Évkönyv 2003.

⁷ Craxi, mint ismeretes, az ítélet és a büntetés elől Tuniszba menekült (lásd erről az említett Craxi életutat).

⁸ Az olasz munkásmozgalmak történetéből ismert, több korszakon át húzódo terminológia. (a szerk.)

den más hatalommal szemben. Ez csak egy dolgot jelenthet Olaszország, Franciaország és az EU más országai számára: folytatni kell az erőfeszítéseket Európa átstrukturálása érdekében. Bármilyen csoport került is hatalomra, a menetirány és a menetrend meghatározott. A munkásoknak tudniuk kell, hogy mi vár rájuk; az, hogy illúziókat tápláljanak a nemzedékváltástól, merő illúzió. Az egyedüli politika a mi politikánk: ez a politika az osztályalapon történő szembeszállás az európai imperializmus politikájával.

Forrás: Bulletin Internationalist, 2013 december

* * *

A reform Olaszországban. Egy szerencsejátékos az idő szorításában

(Rövidítve)

A lap kiemelt szövegrésze: Az új olasz miniszterelnök, Matteo Renzi arra számít, hogy Olaszország kikerülheti az Európai Unióban általánossá vált gazdasági megszorításokat.

Matteo Renzi ismeretes arról, hogy vállalja a kockázatokat, ugyanakkor mégis szeretné, ha a többi európai vezetők szintén magukra vállalják a kockázatot. 2014. március 20-ikán Renzi ezzel a szándékkal utazott Brüsszelbe, hogy találkozzon, José Manuel Barrosoval, az Európai Bizottság vezetőjével és a többi európai vezetővel. Korábban már felkereste Párizst és Berlint. Mindegyik helyen ugyanaz volt a célja: mindenütt pénzügyi haladékot kért ahhoz, hogy talpra állíthassa Olaszország törekeny gazdaságát.

2010 óta Olaszország köztartozása a GDP 116%-áról 133%-ára emelkedett. Ez nem egyszerűen a költségvetési hiány következménye, amelyet a GDP 5,5%-áról sikerült leszorítani 3%-ára. Az igazi ok magának a gazdaságnak a leszűkülése. Az olasz GDP ezen időszak alatt több mint 4%-al esett vissza. 2013 negyedik negyedében a termelés ugyan emelkedett, de mindössze csak 0,1%-al. Renzi azonban többet kíván költeni, hogy a gazdasági növekedést felgyorsítsa. Abban bízik, hogy ez a legjobb mód Olaszország gazdasági eladósodottságának a csökkentésére. Egyidejűleg megpendítette március 12-ikén, hogy adócsökkentéseket hajt végre, és a költségvetési kiadásokból is van, amit csökkenteni fog. Ám abban is bízik, hogy az EU hozzájárul az adósságtörlesztés halasztásához, valamint, hogy kivételt teyenenek Olaszországgal az EU-ban általános deficitcsökkentéssel kapcsolatban. (Valószínűleg Franciaország és Spanyolország is hasonló kéréssel áll majd elő.) Ám amikor március 17-ikén Renzi az európai megszorítások fő her-

cegnőjével, Angela Merckellel találkozott, csak mérsékelten jelezte aggodalmát. Sőt kifejezetten mosolygott, és még némi segítséget is ígért. Merkel kijelentette, hogy ő a maga részéről a poharat félig telinek látja, nem pedig félig üresnek, és bizik abban, hogy a pohár tele lesz. Am ez csak politika volt. Renzi első nagy próbatétele a 2014. májusi EU parlamenti választás lesz, és Németországnak az az érdeke, hogy Renzi „sikerrel átugorja a lécezt”. Renzinek és pártjának, a bal-közép Demokrata Pártnak (PD) a fő nehézséget az okozza, hogy Beppe Grillo Őt Csillag Mozgalma, mely ismeretes módon nagyon sok szavazatot nyert, nem támogatja, és az eurót is meg akarja buktatni. És a Forza Italia egyelőre eléggé harcképtelen, Berlusconi bírói elítélése folytán. Pontosan ezért Merkel is óvatos Renzi merész terveit illetően.

Renzi tervei közül azonban több nagyon is indokolt. Úgy tűnik, minden korábbi olasz miniszterelnöknél elhatározottabb arra, hogy végrehajtsa bizonyos költségvetési kiadás csökkentéseket, nem kíván adóemeléseket, hogy ily módon hozza egyensúlyba a költségvetést. Kinevezett egy korábbi IMF tisztviselőt, hogy vizsgálja meg, mily módon lehet megtakarításokat eszközölni, aki kijelentette, hogy az év végéig 3-5 milliárd eurót remél megtakarítani. Renzi megkerülte azt az íratlan törvényt is, miszerint az olasz kormány nem léphet anélkül a munkapiac kérdésében, hogy korábban ne egyeztessen egyfelől a szakszervezetekkel, másfelől a munkáltatók szervezeteivel. Meglepetésre ezek a lépései nem okoztak semmiféle felháborodást. Ám azokkal a terveivel kapcsolatban, hogy a gazdasági növekedést megteremtse, már nagyok a kétségek. Ígérte, hogy a legalacsonyabb keresetűek éves jövedelemadójánál 1.000 eurós csökkentést hajt végre (ez a Demokrata Párt ígérete volt). Ez a párt érdekeit szolgálja, és a szegényebb rétegeket, ami elősegítheti, hogy a párt megnyerje az Európa parlamenti választásokat májusban. Ha pedig a munkáltatók adóját is csökkentenék, az elősegítené, hogy több munkahelyet létesítsenek.

Renzi arra törekszik, hogy örült gyorsasággal 100 nap alatt eredményeket érjen el. Ám a gyorsaságnak megvan az ára: így az új munkatörvény szerint a dolgozók, ha állást kapnak, csak négy hónapra kapnak biztosítékot arra, hogy munkahelyük meg is marad. Még a terhesség esetén sem biztosított a munkaszerződés megújítása. Vajon ez az, amit Renzi igazán akart? És miként felel meg ez annak az ígéretének és szándékának, amit hangsúlyozott, hogy a fiatal munkásoknak nagyobb biztonságot kíván nyújtani?

Forrás: Reform in Italy. Gambler in a rush. The Economist, 2014. március 22.

* * *

Vjacseszlav Kolomijec

A 2013-as olasz választások eredménye

Olaszország a választási meglepetések országa. A választásokon a pártok győzelmét nem lehet pontosan előre megjósolni, sem azt, hogy egyes pártok miként szenvednek súlyos vereséget. 2012-2013 telén nemcsak a parlamenti választások kampánya zajlott, hanem sok fontos tartományban tartottak helyhatósági választásokat.

Az előrejelzések a bal-centrum sikerét jósolták, amelynek élén a Demokrata Párt állt, akkoriban P. Luigi Berzani vezetésével. 2011 májusában a helyhatósági választásokon a bal-centrum komoly sikereket ért el. A baloldali előretörésének azonban voltak ellenzői, mind a régi politikai körökből, mind újabbakból, amelyek éppen csak felszínre kerültek.

Mindennek háttérében persze nem szabad elfeledkeznünk az utóbbi évtizedek hasonló baloldali összefogási kísérleteiről. A korábbi évtizedek eredményei alapján az újabb összefogási kísérleteknek volt mire támaszkodni. A baloldali összefogás ellenzői körében is feltűntek olyan személyiségek és csoportok, elsősorban Mario Monti, aki kitűnt elegáns, kulturált stílusával, aki már egyáltalán nem használta a régi kommunista szókészletet. Monti ennyiben szemben áll azokkal, akik a régi gondolkodás és ideológia „rabságából” még nem szabadultak fel.

A meglepetésekhez tartozik, hogy ekkor a közép-jobboldal, amelynek vezére hosszú ideje Berlusconi maradt, a választáson hirtelen nagy vereséget szenvedett, és csak 0,4%-ot kapott, a szenátusban pedig még kevesebbet. Az igazi nagy meglepetést az addig szereplő politikai pártokkal szemben az okozta, hogy a választáson a komikus színész Beppe Grillo nagyon sok szavazatot szerzett, és mintegy 30%-os erős politikai vonulattá lett. Pártja, az „5 csillag mozgalom” a parlamentben a harmadik legnagyobb erő lett. Ily módon új szereplő tűnt fel a politikai sakkasztalon, miközben a kormány élén megmaradt a centrumot vezető Mario Monti. A parlamentben Montinak meg kellett elégednie a szerény negyedik hellyel.

A parlamentben így új helyzet alakult ki, hárompólusú erőviszonyokkal: az egyik oldalon a bal-centrum, a másikon a Berlusconi vezette jobb-centrum, és az egész helyzetet bonyolította Grillo új mozgalma, amit nem lehetett beszkatulyázni, de amelynek elég ereje volt ahhoz, hogy az államapparátust megbénítsa, és minden szükséges reform megvalósítását lehetetlenné tegye.

Egyelőre semmiféle megoldásra nem mutatkozott lehetőség, a politikai pártok tehetetlenségre voltak kárhóztatva, felmerült az alig megválasztott parlament feloszlásának gondolata, de azt a köztársasági elnök, Giorgio Napolitano⁹ – aki

⁹ Giorgio Napolitano a PCI legrangosabb vezetői közé tartozott még Palmiro Togliatti éveiben. Kifejezetten értelmiségi problémákkal foglalkozott, tekintélye ezekben az években is megmaradt. (a szerk.)

nek elnöksége éppen lejáróban volt, de aki ennek ellenére rendkívül aktív maradt – ezt a feloszlatast elutasította.

Az új helyzetben többen – részint helyi politológusok és politikai jósok – a bal-centrum további megerősödését várták. Ezt a megerősödést több jel bizonyította, de ugyanakkor sokan voltak a szkeptikusok is, akik ebben a sikerben nem bíztak.

Valójában két egymásnak feszülő erő, a bal-centrum és a jobb-centrum el-lentéte volt a meghatározó, de emellett átmenetileg kormányzó erőként tovább működött a centrum Mario Montival az élen, aki mögött az országban is nagyon befolyásos gazdasági csoportok álltak, valamint aligha lebecsülhető külföldi támogatás is. Ennek a centrumnak azonban nagyon kevés követője volt a választók körében, minthogy – mint ahogy általában a világban – felerősödtek a szélsőségek, mind a jobb-, mind a baloldalon. Ráadásul a politikai centrum Olaszországban fél évszázadon át összekötődött mind politikailag, mind ideológiailag a Kereszténydemokrata Párttal, ám ez alatt a fél évszázad alatt is megtörtént a széleken a lemorzsolódás és ez a korszak is úgyszólván majdnem teljes csőddel ért véget.

Ez a múlt visszahat a jelenlegi folyamatokra s az utóbbi évek és a „mai demokratikus centrum” sem tud felállni anélkül, hogy ebből a hajdani centumból ne vegyen át csoportokat és eszméket. Jelenleg pedig ennek a bal-centrumnak meg kell küzdenie a mostanában véget ért Berlusconi vezette jobb-centrum lerakódásaival, hiszen ez a jobb-centrum ugyancsak a maga módján küzdött a centrum ellen. Berlusconi 2011 őszén bukott le a politikai Olümposz csúcsáról, amelyen korábban szinte „feltartóztathatatlanak” mutatkozott. Korábbi véleményem még így szólt: Berlusconi úgy távozott, hogy megmaradjon.¹⁰ Az azóta bekövetkezett események azt mutatják, hogy távozása ellenére továbbra is erősen hat az olasz politikai életre.¹¹

Azt a politikai irányzatot, amelyet Berlusconi húsz éven át oly sikerrel irányított, amelyet áthatott a populizmus, a választás óta az utóbbi időben Beppe Grillo vette át. Grillo ezt a populizmust még harsányabban hirdeti, egyelőre a megfelelő eredménnyel és karizmával.

A szegényebb tömegek soraiból sokan lettek a Grillo-féle populizmus áldozatai, ami egyben magyarázata a bal-centrum sikertelenségének a választáson. A Grillo-féle populista mozgalomban több jele mutatkozott az erőszaknak, amely jócskán öröklődött még a régi Mussolini-féle fasizmus utóhatásaként. Ezúttal is megmutatkozik a populizmus ismert jelensége, hogy e mozgalom vezetői jól láthatóan nem törekednek saját jelszavaik tényleges megvalósítására, amely az egész rendszer megváltoztatására irányulna.

Megtörtént a szenátus elnökének újraválasztása heves harcok közepette.

¹⁰ Kolomijec helyütt Lampedusa híres könyvének, a Párducnak híres mottóját idézi. (a szerk.)

¹¹ A szerző a következő sorokban még azt a korszakot elemzi, amikor Monti volt a kormányon, ő szabta meg az ország politikai és főleg gazdaságpolitikai irányát, amellyel szemben Berlusconi volt a befolyásos jobb-centrum ellenzéki feje. Ám ez a korszak véget ért, ez a történeti tegnap, itt a szerző írását erősen megrovóidítottuk. (A szerk.)

Ugyanígy a köztársasági elnöki poszt régi-új örököse ismét Giorgio Napolitano lett, aki közismerten a PCI egyik legbefolyásosabb vezetője volt, és most harmadszor tölti be ezt a posztot. A kormány elnöke Enrico Letta lett, akinek hosszú idő után először sikerült olyan széles koalíciós kormányt létrehoznia, amelyet a bal-centrum vezet, de a kormányban részt vesznek a jobb-centrum emberei is.¹² A megemlített összes poszt betöltése hosszas súrlódások és harcok után történt meg, minden esetben kompromisszumok eredményeként.

(A szerző a tanulmányt az Évkönyv számára írta.)

---

¹² Ez persze a múlt, azóta a helyzet megváltozott, Letta megbukott, még hozzá saját pártjában is, és az új miniszterelnök Matteo Renzi lett. Róla és az új kormányról az Évkönyv ebben a rovatban több írást is közölt. (a szerk.)

HÁTTÉR

Marxista tudomány a változásokról

(Rövidítve)

Hosszú fél évszázadon át marxista elemzésekre támaszkodtunk, amikor a tőkés fejlődést elemeztük Olaszországban és a világpiacon. Ennek során alkalmaztuk a marxi megfigyeléseket a változások mögött meghúzódó tendenciákra. Így az 1950-es és 1960-as évek azonosultak az államkapitalizmussal, az 1960-as években egyúttal az USA felé fordultunk, az ottani szociális jelenségeket figyeltük, úgy is, mint a „gazdasági csodát”. Az 1970-es évektől pedig már azt figyelhettük meg, hogy a fejlett ipari országokban miként következett be egy felgyorsult növekedés és annak milyen szociális következményei voltak. Ekkor nem következett be igazi gazdasági válság¹, ám a gazdasági életben nagy átstrukturálódás következett be a különböző iparágak között. Részben az új felemelkedő országok gazdaságai is hozzájárultak ehhez. Az 1980-as éveknek nagy jelszavai: a gazdasági expanzió és a gazdasági liberalizmus volt. Ebben a kivételes történeti korszakban a liberalizmus uralkodott el az imperializmus fő országaiban, legyőzve a protekcionizmust és visszavetve az államkapitalizmus felé mutató törekvéseket. Olaszországban erre az időszakra a 70-es évek megoldatlan problémái elodázták az átstrukturálódást, amelyre végül is a mediterrán típusú átstrukturálódások keretében került sor. Az utóbbi jellemző vonásai: egyfajta kombinációja a költségvetési hiány kezelésének, adó elkerülésnek-csalásnak, a pénz leértékelésének és az ipari koncentráció alacsony voltának.

Az 1989-1991-es nagy történelmi vízvonalzó, amely a yaltai egyezmény következményeinek végét jelentette, ami meghozta a Szovjetunió összeomlását, egyúttal elindította a liberális ciklust Kínában. Az 1990-es évek hozták meg azt, hogy Ázsia a világpolitika előterébe került. Az 1997 évi ázsiai gazdasági válság bebizonyította, hogy Ázsia is részévé vált a globalizálódásnak.

Az 1990-es évek és a századforduló Európában is egy újfajta átstrukturálódást hozott, minthogy mind a gazdasági, mind a szociális és politikai téren bekövetkezett egyfajta integrálódás. A globális gazdasági válság, amelyet kísért az eladósodás növekvő spirálja, a 2000-es és 2010-es évekre megtörte a liberalizmus harmincéves hegemoniáját. A liberalizmus nem szűnt meg teljesen, ám e korszakra inkább az állami intervenció vált jellemzővé: az állami költségvetési adósság csökkentésére való törekvés, valamint a bankok és egyes ipari vállalati csoportok gazdasági megsegítése.

---

¹ Tudtunkkal 1974-ben bekövetkezett a nagy olajválság, sokféle következménnyel. (a szerk.)

Forrás: The Marxist science of change. Lotta Comunista 2013 január, Bulletin Internationalist 2013 február

* * *

Oroszország: az olajbányászat helyzete az 1980-90-es évektől a Jelcintől Putyinig terjedő időszakban

A cikk főként Vagit Alekperov életútjának prizmáján át vizsgálja a folyamatot, aki már az 1980-as évektől vezető posztokon állt a nyugat-szibériai olajmezőkön, majd az 1990 és 1991 között már első miniszterhelyettes lett. Ez az az időszak, amikor a Szovjetunió összeomlását követően az olajbányászat felére zsugorodott kevesebb, mint öt év alatt. Az olaj termelés óriási problémákkal és nehézségekkel küszködött, a kitermelő egységek 70%-a technikailag elavult volt és a politikai bizonytalanságot követően óriási lett az anarchia az olajkitermelés vezetésében. A régi minisztérium helyébe mintegy 2.000 szervezet lépett. Alekperov különböző terveket nyújtott be még a szovjet időszakban az újraszervezésre, amelyeknek részben alapján Jelcin 1992-ben terjesztette elő a maga határozatát az olajbányászat privatizálásáról. Három év alatt 14 nagyvállalat és 250 kisebb alakult, később következett be azután, hogy újabb koncentrációs folyamat indult el. Jelenleg három nagy magán holding szervezet uralja az olajbányászatot: Lukoil, Jukosz és Szurgut, amelyek mellett ott áll és működik az állami Rosznyeft. Samil Jenikejev, az oxfordi egyetem kutatója és Ahmed Mehdi, aki egyik londoni egyetem kutatója volt, készített pontos felmérést arról, hogy az 1990-es évektől milyen összeszövődések történtek a nagy oligarchák kialakulása, a köztük lezajló harc, valamint a privatizálások összefüggése között. A feldolgozásukat a francia IFRI számára készítették, ott jelent meg. Ezután különböző intézkedések születtek, amelyek révén engedményeket tettek különféle régiók, illetőleg a külföldi export javára. További engedményeket tettek annak érdekében is, hogy helyi és regionális szinten kutatásokat végezzenek, illetőleg, hogy kiaknázásra kerüljenek újabb olajforrások. Az 1992-ben megindult privatizálásokkal egy újabb szociális réteg jött létre, amely bizonyos mértékig szemben állt a helyi oligarchákkal. Ám a valóságban mindez kikerült a központi irányítás kezei közül.

Forrás: Russian Oil from Eltsin to Putin. Bulletin Internationalist, 2013. május

* * *

A mi osztályunk globális osztály

(Erősen rövidítve)

Több mint ezer halott az összeomlott ruhaipari gyár romjai alatt Daccában, Bangladesben. Egy pillanatra az álszent fátyol, amely elleplezte a mi osztályunk egész világra kiterjedő kizsákmányolását, félre lett libbentve.² Éppen az alacsony munkabér miatt keres magának új és új területeket a nemzetközi tőke, ahol befektethet és magasabb profitot nyerhet el: így Kínába, Mexikóba, Törökországba, Kelet-Európába, Vietnámba, Kambodzsába és Bangladesbe. Ez csak egy kis részlete annak a folyamatnak, amely az utóbbi évtizedekben lezajlott és létrehozta azt az új proletáriátust, amelynek létszámát mintegy ötven millióra lehet becsülni. Negyven-ötven millió ember él és zsúfolódik össze az új metropoliszok külvárosaiban. Ennek a proletariátusnak mintegy 10%-a jut el az anyaországokba, Európába és Amerikába. Ennek a proletariátusnak tagjai többnyire kétkezi munkások. További jelenség a demográfiai összetételük. Jelenleg Olaszországban egymillió ilyen bevándorolt fiatal munkás él, akiknek még a szülei voltak az igazi bevándoroltak. 700.000-re tehető azoknak a gyerekeknek a száma, akik már Olaszországban születtek. A mi hazai burzsoáziánk feladata lenne, hogy gondoskodjon róluk, oktatásukról és képzésükéről. Ehelyett csak olyan törvényeket hoztak, amelyek révén a rendet és fegyelmet kívánták biztosítani és rájátszottak az olyan előítéletekre, amelyek révén csak növekszik az ellenséges érzület a bevándorlók ellen. Az olasz kormány ezért habozik már hosszú ideje, hogy meghozza az olyan törvényeket, amelyek révén elismernék, hogy az Olaszországban született gyerekek olasz állampolgárok. Ám az is jellegzetes, hogy a hirtelen nagyra nőtt új Őt Csillag Mozgalom³ szintén a bevándoroltak elleni nacionalista érzelmekre játszott. Amikor e mozgalom az emberek közötti egyenlőséget követelte, akkor az emberek alatt csak azokat értették, akiknek van biztos lakásuk, számítógépük és internet használatuk. Így a védelmi ernyőjüket nem terjesztették ki azokra, akiknek a bevándoroltak nehézségeivel kellett megküzdeniük. Ez utóbbiak már ennek az új európai proletariátusnak váltak részeivé. A május elsejei felvonuláson az emberek együtt vonultak fel és nem törődtek a faji, vallási és nemzetiségi különbségekkel. A mi osztályunk globális osztály és a mi zászlónk az internacionalizmus vörös zászlaja.

Forrás: Our Class is a Global Class. Bulletin Internationalist, 2013 május

² A Daccában történt szörnyűségekről napokig cikkezett a világsajtó és szóltak a rádiók híradásai. A gyárban dolgozók 80-90%-a nő volt, hosszú munkaidővel, megdöbbentően alacsony bérekért dolgoztak. Ugyanakkor ez volt az egyetlen megélhetési lehetőségük, a gyár részvényeinek többsége külföldi tulajdonban volt (a szerk.).

³ Ez a mozgalom önállóan indult az utolsó 2013-as parlamenti választáson Olaszországban, ahol meglepően magas, mintegy 30%-os szavazati arányt ért el. Gomba módra nőtt fel az ellenzéki, a politikai éllel leszámoló érzületből, ám a későbbi, ugyancsak 2013-as helyhatósági választásokon képviselőik már alaposan összezsugorodott.

Cseh politika – Zeman⁴ puccsa

(Rövidítve)

Úgy kezdődött, mintha csak egy kém és erőpróba lenne. Ám menet közben kiderült, hogy sokkal nagyobb ügyről van szó, az ország egész politikai rendszeréről. Milos Zeman, tegnap új miniszterelnököt nevezett ki. Az új miniszterelnök neve Jiri Rusnok. Rusnok egy 52 éves közgazdász, aki mintegy egy évtizeddel ezelőtt a Zeman vezette baloldali kormány pénzügyminisztere volt. Szemben a megszokott parlamenti gyakorlattal, Rusnoknak nincs parlamenti többsége. Az új kormány tagjai részben párton kívüliek, akik közel állnak Zemanhoz és a parlamenti többség könnyen megbuktathatja a kormányt.

Ez a fordulat felhő borította a politikai elitet és a pártok vezetőit, akik úgy hitték, hogy továbbra is hatalomban maradhatnak Miroslava Nemcová alatt, akit ők jelöltek és támogattak kormányalakításra. Nemcová, aki a parlament alsóházának elnöke, Rusnok kinevezését és Zeman lépését egyszerűen a parlament megvetésének és puccsnak minősítette. Zeman lépése mindenesetre jelezte, hogy egyéni „partizánakciókra” képes a politikai zűrzavarban. Noha elődjei a köztársaság elnöki poszton, Václav Havel és Václav Klaus szintén feszegették az elnök alkotmányos jogkörét, de egyikük sem ment olyan messze, hogy figyelmen kívül hagyják a parlament akaratát. Ám Zemant 2013 elején már össznépi szavazattal és már nem a parlament választotta meg elnöknek. Zeman egy 2013.június 23-iki rádió beszédében hangsúlyozta, hogy öt három millió cseh választotta elnöknek és több szavazatot kapott, mint bármelyik parlamenti párt. Ám a probléma az, hogy Csehország egy parlamenti demokrácia és nem egy elnöki rendszer működötté eddig.⁵

Még ha az elnöki hatalommal létrehozott kormány rövidéletű is lesz, Zeman akkor is győzésre áll. A népszerűsége erős, szövetségesei is, és a kormányzati adminisztrációban keresztül tud vinni kinevezéseket, így az új nagykövetekét is. Karel Schwarzenberg, a jelenleg távozó külügyminiszter (és Zeman vesztes ellenfele a köztársasági elnök választáskor) megpróbálta megtorpedózni Zeman nagyköveti jelöltjeit, többek között Livia Klausováét, Vacláv Klaus feleségéét, aki az elnökválasztási kampány során Zemant támogatta. Livia Klausová mehet Pozsonyba nagykövetnek és Vladimír Remek, az első csehszlovák asztronauta, pedig indulhat Moszkvába. Zeman fontosnak ítéli az orosz gazdasági kapcsolato-

⁴ Milos Zeman Csehország megválasztott köztársasági elnöke. Zeman egy időben a Cseh Szociáldemokrata Párt elnöke volt.

⁵ Csehszlovákia régi múltjában az elnökök tudvalevően mindig erős befolyással rendelkeztek, akár Thomas Masarykra, vagy Edvard Benesre is gondolunk.

kat és fokozottan be kívánja kapcsolni Oroszországot a temelíni atom létesítmények kibővítésébe.

Zeman hangsúlyozta, hogy szemben a korábbi alaposan meggyengült polgári koalícióval ő fokozottan be kívánja vonni a kormányzásba a baloldali embereket is. Kész egy előrehozott választás megtartására is, amely kivezet a politikai válságból. Egy cseh közvélemény kutatói felmérés szerint a cseh választók 62%-a rokonszenvezik egy ilyen megoldással. Lehet, hogy a parlament alsó háza július közepén megszavazza saját önfeloszlatását, de aligha lehet bízni egy gyors megoldásban. A korábbi polgári kormányzó pártok visszaléptek korábbi fogadkozásaiktól, hogy ők is készek lennének elfogadni egy előrehozott választást. A valóságban egy elhúzódo lövészárkok harc kialakulása várható.

Forrás: Czech politics – Zeman’s coup. The Economist, 2013. június 26.

* * *

Május elseje tegnap és ma

123 évvel ezelőtt, 1890-ben tartották meg az első nemzetközi munkás ünnepet⁶. Ma, 123 évvel az első május elseje után a munkások még mindig nem érték el az akkor kitűzött célok jó részét, többek között a 40-órás munkahét biztosítását⁷. Pontosan ezért május elseje ugyanolyan fontos, emlékezetes és kihívó nap, mint volt 123 évvel ezelőtt. Még a fejlett országokban is a nyolc-órás munkanapot csak papíron biztosítják. A világ más országaiban a munkásokat még napjainkban is arra szorítják és kényszerítik, hogy 50-60 órát dolgozzanak egy héten.⁸

Angliában még a II. világháború után sem, több munkáspárti kormány megszületése ellenére sem ismerték el május elsejét elfogadott ünnepnek. Így volt ez még 1945 után is, egészen az emlékezetes 1945-ös parlamenti választásig. Az 1970-es években az LP – mint korábban is – erősen kellett hogy támaszkodjon a szakszervezetek segítségére. Akkoriban még a munkásoknak 30%-a volt szakszervezeti tag, aminek óriási szerepe volt a parlamenti választásokon. Ennek ellenére az 1970-es évek kettős törést hoztak: a gazdasági válságot és a toryk kormányzását és a kettős folyamatban az LP sok szavazatot és a szakszervezetek sok tagot, munkás támogatót veszítettek el. A kritikus helyzetet érzelve James

⁶ Erről lásd Évkönyv 1990, valamint Jemnitz János: Május elseje születése. Budapest, Kossuth Kiadó 1986

⁷ A 40-órás munkahetet először Franciaországban, a Népfront idején a Léon Blum vezette kormány biztosította 1936-ban. A 40-órás munkahétnek még Franciaországban is hossz története van, ennek pontos áttekintéséhez egy külön tanulmány lenne szükséges.

⁸ A folyóirat cikke ezután áttekinti a május elseje születésének történetét Ausztráliában, az USA-ban és Angliában, pontos évszámokat és adatokat rögzítve.

Callaghan⁹ még az oly kritikus 1979-es évben, amikor több munkás „vadsztrájk” robbant ki¹⁰, országos nemzeti ünnepé tette a május elsejét. 1979 óta, amióta május elseje hivatalos ünnepnappá vált, ennek tényleges elismerése mindig vita-kérdés maradt.¹¹

Forrás: May Day Yesterday and Today. Bulletin Internationalist, 2013 április

* * *

Anjani Kumar

Az indiai munkásság a neoliberalizmus korszakában: a körülmények és a harc

(Rövidítve)

A kormány azt hangsúlyozza, hogy az országban béke uralkodik. Ám az országból különböző hírek érkeznek a harcokról, amelyek ennek az állításnak az ellenkezőjéről tanúskodnak. A munkások békétlensége és a haragnak a terjedése az autó és autóalkatrész gyártó iparban, ahol a munkások körében ez a küzdelem jelentkezik, a velejárója a neoliberalizmusnak.

Manesarban a munkásság ellenállása és a harc kitörése 2012 júliusában halálos következményekkel járt, meghalt több menedzser és több munkás meghalt. Sok ezer hasonló incidens történt 2008 és 2012 között, amely tanúskodott arról, hogy a gazdasági válság miként érte el a fejlődő országokat és még inkább egy olyan országot, amely amúgy is kómában „él”. Ezek az incidensek most lezajló folyamatoknak egyenes következményei. Ezekkel a következményekkel nem lehet a régi eszmék mentén küzdeni. Főként olyan körülmények között, amikor az uralkodó osztálynak sikerült a munkásosztályban megosztottságot elmélyíteni. A legnagyobb nehézséget, amellyel a munkásoknak meg kell küzdeni, az képezi, hogy szakszervezetet kellene létrehozniuk.

Ebben a cikkben azt kísérjük meg felvázolni, hogy a neoliberalizmus eluralkodása milyen új módszereket hozott és ennek milyen politikai és szociális következményei vannak, mindezt a munkások harcain keresztül világítjuk meg, amelyek az utóbbi időszakban zajlottak le. 2008 szeptemberében következett be

⁹ James Callaghan életútját lásd Évkönyv 2009.

¹⁰ Ezekről lásd Évkönyv 1979

¹¹ A cikk a továbbiakban ezt már napjainkra is vonatkoztatva, de a kapitalizmus világképébe illesztve elemzi, hogy a május elseje eleve mennyiben keresztezi a tőkés gazdaság mindennapi működését.

egy nagyon kínos súlyos incidens, amikor India munkaügyi minisztere rendelkezési nyomán robbant ki egy olyan megmozdulás, amelynek egy iparfelügyelő esett áldozatául, több mint 136 munkást tartóztattak le, a miniszter különféle nyilatkozatot tett, majd végül is le kellett mondania. Az incidensnek nem volt semmiféle hatása sem a kormányra, sem a munkaadókra.

Miközben a kormány befolyásolta statisztikák és a média igyekszik eltitkolni, elrejtteni a munkás elégedetlenség jelenségeit, a valóságban ezek tovább nőnek és terjednek.¹² A cikkíró leírja, hogy 2008 és 2012 között hány esetben történt, hogy a szociális összecsapások halálos kimenetelűek voltak, amelyeknek ugyanúgy áldozatai lehettek menedzserek, mint munkás-vezetők, és ezek a harcok több esetben kifejezetten a szakszervezetek elismertetéséért robbantak ki.¹³

A munkások valóban új helyzetben kellett hogy érezzék az új neoliberais korszak következményeit, a körülmények a feltételek általánosan rosszabbodtak 1985 óta, de főként 2000 óta. Az imperialista tőkének ezt a politikai és szociális agresszivitását korábban a munkások nem tapasztalhatták. A munkásság nagy tömegei vesznek részt abban a harcban, hogy elismertessék jogukat a szakszervezetek megalakítására. Megjegyzendő, hogy a legtöbb esetben a munkásoknak ezt nem sikerült elérniük. Sok esetben a menedzsment az aktív munkásokat és agitátorokat elbocsátja, „feketelistára” teszi, rosszabb, végzetes esetekben ezeket a munkásokat megverettetik, számos esetben meg is ölik.¹⁴ A megtorlások sok esetben együtt járnak a bérek csökkentésével és az eddig elismert „félénk” szakszervezetek ezeknek a megtorlásoknak és megfélemlítéseknek akkor sem tudnak ellenállni, ha ezt egyébként szándékukban lenne megtenni. Végeredményben ezek az intézkedések találkoznak a kormány szándékaival. Így a kormány pénzügyminisztere jelentette ki az utóbbi időben, hogy Indiát egészében nyitottá kell tenni a nemzetközi tőke befektetői számára és számukra biztosítani kell, hogy India „biztos hely” maradjon befektetések számára. Ez azt jelenti, hogy olyan feltételeket kell kialakítani, hogy a munkások nagyon nehezen élhessenek alkupozícióikkal, ne legyenek szakszervezeteik, miközben munkafeltételeik romlanak, a munkaidő sok esetben hosszabbodik és az új technológiák alkalmazásával sok munkást bocsátanak el.

Forrás: Anjani Kumar: Indian labour in the age of neoliberalism: condition and struggle. Towards a New Dawn, 2013. december. (A cikket és az újságot Pach János juttatta el az Évkönyvnek.)

* * *

¹² A cikk ezután pontosan ismerteti ezeket az incidenseket, helyek és időpontok szerint. (a szerk.)

¹³ Emlékezzünk arra, hogy Dél-Afrikában az arany és platina bányászok hasonló célokért küzdöttek hosszú ideig és ez a küzdelem ott sem ért véget. (a szerk.)

¹⁴ A szerző erre több konkrét esetet sorol fel. (a szerk.)

Interjú Jürgen Habermas-szal

(Rövidítve)

A The Nation című kanadai hetilap szerkesztői körkérdést intéztek különböző értelmiségiekhez az amerikai iraki intervenció előtt arról, hogy miként ítélik meg az USA külpolitikáját. Köztük volt Jürgen Habermas¹⁵ is. Az interjút New Yorkban készítették, minthogy Habermas egyúttal vendégprofesszor New Yorkban.

A kérdés: „Mi az Ön véleménye a küszöbön álló iraki háborúról?”¹⁶

Habermas válasza: „Az USA-nak nem szabadna háborúba lépni anélkül, hogy előtte megszerezne az Egyesült Nemzetek egyértelmű támogatását.”... A beavatkozás feltételét az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata adja meg. Semmiféle katonai beavatkozás nem történhet meg anélkül, hogy egy hosszú távú elkötelezettséget rögzítenének és tisztáznák, hogy az milyen következményekkel járna az amúgy is robbanékony Közel-Keleten. A NATO korábbi humanitárius intervenciói ezt követően sokkoló érzéketlenséget mutattak. Minden katonai beavatkozásnál a jövőben figyelemmel kell lenni az „arányosságra” minden egyes csapásnál.

Forrás: Letter to America by Jürgen Habermas. The Nation, 2002. december 16.

* * *

Seumas Milne

Ukrajnában a fasiszták, az oligarchák és a nyugati terjeszkedés – mindez együtt van a jelenlegi válság mögött

(Rövidítve)

A lap kiemelt szövegrésze: Mindaz, amit mondanak nekünk a kijevi tüntetésekről és megmozdulásokról, csak a vázlatos rajzolata a valóságnak

Az elmúlt hónapokban a nyugati média rendszeresen írt Ukrajnáról és az utcai megmozdulásokról. Úgy írtak ezekről, hogy a demokráciát követelők harcolnak

¹⁵ Jürgen Habermas, az ismert német filozófus és szociológus a Frankfurt Egyetem professzora, a „frankfurti iskola” egyik nagyja, írásai sok ízben jelentek meg magyarul is.

¹⁶ Az iraki háború összefüggéseiről és visszhangjáról az Évkönyv annak idején külön fejezetet jelentetett meg. (19...)

egy autoriter kormány ellen. Ezek a demokraták azt követelték, hogy Ukrajna csatlakozzék az Európai Unióhoz. Azonban Oroszország elnöke, Vlagyimir Putin megvétózta ezeket a törekvéseket. Ez volt az a történet, narratíva, amit állandóan, napról napra visszahallhattunk – ugyanúgy, ahogy ezt tették egy évtizeddel ezelőtt, amikor ugyancsak a Nyugat állt az ukrainai „narancsos forradalom” mögött. Ez azonban csak nagyon gyenge tükörképe a valóságnak. Az EU tagság sohasem lett felajánlva és valószínűleg ezután sem lesz felkínálva Ukrajna számára. Ugyanúgy, ahogyan Egyiptomban a múlt évben, a kibuktatott elnököt azelőtt választással emelték e posztra, miként Ukrajnában is. Ez utóbbit is – mármint a választást – a jelenlévő nemzetközi megfigyelők tisztának ítélték.

A nyugati sajtó írásaiból senki nem értesülhetett volna arról, hogy a tiltakozások gócában szélsőséges nacionalisták és fasiszták álltak és ez utóbbiak támadták meg a kormányépületeket. A tiltakozó mozgalom vezető három csoportjából az egyik a szélsőjobboldali antiszemita Szvoboda (Szabadság) párt, amelynek vezetője Oleg Tyahnibok (angolból fordítva), aki egyébként kijelentette, hogy Ukrajnát egy „moszkvai zsidó maffia” uralja. Az elmúlt hónapban az amerikai John McCain szenátor nagyon készségesen osztotta meg vele a helyet ugyanazon a szószéken. Lvovban egy hónappal ezelőtt egy 15.000-es fáklyás menet vonult fel a II. világháborús hírhedt ukrainai fasiszta vezetőnek Sztjepan Banderának emlékére és tiszteletére. Bandera csapatai a hitleri német csapatok oldalán harcolnak és szörnyű vérengzéseket hajtottak végre az ukrainai zsidók között. Így Ukrajnában olyanokat éltettek, akik Auschwitzot elkövették. Mára azonban a Szvobodát is háttérbe szorította a még jobboldalibb „Jobb Szektor”, amely meghirdette a nemzeti forradalmat és a hosszú gerilla háborút. Ugyanekkor elhangzottak a nyugati ígéretek az EU kölcsönökről, amely kisegítené Ukrajnát. Németországból pedig világosak a törekvések az ukrán piacok megszerzésére.

Az ukránok erősen meg vannak osztva a nyugatiak, illetőleg a keletiek és déliek között, az utóbbi területen sok az orosz származású és oroszul beszélő és ezeken a területeken a kommunista befolyás is még jelentős maradt – ezek a területek és az emberek nagyon különböznek a nyugat-ukrán nacionalistáktól. A kelet-ukrán ipar erősen függ az orosz piactól és az EU verseny gerincke törné azt. A NATO világosan kelet felé kíván terjeszkedni, amit megakasztott 2008-ban a grúz háború és később Janukovics megválasztása elnöknek. Nem lehet kétség az iránt, hogy ami Ukrajnában történt, az elválaszthatatlan a nyugati stratégiától. Ezt megerősítette a NATO főtitkáranak, Anders Fogh Rasmussen-nek a kijelentése is.

Forrás: Seumas Milne: In Ukraine, fascist, oligarchs and western expansion are at the heart of the crisis, The Guardian, 2014. január 29.

Európa mostohaanyja az európai munkásnak

Ukrajnában 46 millió ember él és tizennégy millió közülük a bérből és fizetésből élők száma, közülük majdnem hatmillió az ipari munkás. Öt-hat millió kivándorolt: egy millióan az EU területére és fél millióan Oroszországba. A hivatalos adatok szerint hetvenezer ukrainai él Nagy-Britanniában. Az EU migrációs központja szerint azonban valójában százhuszezen vannak. Ezek a munkások az európai munkásság részét alkotják, életük és sorsuk minden velejárójával. Ugyanúgy, mint az a harminchat millió bérből és fizetésből élő dolgozó, akikből 15 millióan az iparban dolgoznak, akik 1990 után a Kelet-Európában bekövetkezett változások után érkeztek az Európai Unióba. Ezek az emberek Európa proletariátusának tagjaivá váltak, „Európa Kínájává”, olyan emberek, akik nagy gyárakat építenek kis bérért. Ez a nagy európai álom, amit most a bevándorolt ukrán munkások is átélhetnek és amit Lengyelország, Magyarország és Románia munkásai is megélhetnek, amikor az ország struktúráját megváltoztatják, modernizálják, de a munkások bérei alacsonyak maradnak. Ez a helyzet az autógyártásban, de most ez következik be a hűtőgépek, mosógépek terén is. Lengyelországban az órabér 7 euro, míg Olaszországban az órabér 24 euró. Az ukrainai munkásság két lehetőséggel kell hogy szembenézzon: vagy kivándorol Európába és még kisebb béreket kap, mint a lengyel munkások otthon, vagy otthon marad és még kisebb béreket kap, mivel a gyárak a korrump oligarchák kezén vannak és közben az ukrán ipar az európai és az orosz imperializmus szorításában van. Mindehhez járul, hogy a donyecki bányavidék súlyos válságot él át. Mindezzel a jelenlegi szomorú valóság nem ér véget, mert az ukrainai munkások egy része vagy annak az ábrádnak lett az áldozata, hogy az európai fizetéseket és életformát nyerheti el, vagy sokuk az ukrainai nacionalizmus áldozata lett, míg további részük az orosz sztálinizmus áldozata lett. Ám a valóság az, hogy a kommunistáknak nincs alternatívája sem az európai imperializmussal, sem általában az imperializmussal szemben.

Az igazság az, hogy hasonló sors fenyegeti az olasz munkásokat is és sok helyütt 2014 januárja óta a szakszervezetek tárgyalásokban állnak a munkáltatókkal.¹⁷ A nagy átrendeződés jegyében újra napirendre került a munkaidő hossza is, valamint a korábban kivívott kiegészítő szolgáltatások több eredménye. Még a szakértők is mintegy 10%-os munkabércsökkenéssel számolnak, amelynek fejében a munkásoknak azt kínálják, hogy tagjaivá válhatnak a vállalati szociális, jóléti ügyek bizottságainak és így egyfajta korporatív rendszernek.

Forrás: The EU is a Stepmother to the European Worker. Bulletin Internationalist, 2014 február

¹⁷ A cikk további részében a szerző pontosan ismerteti, hogy különböző nagy munkáltatók és volt gazdasági miniszterek milyen terveket terjesztettek elő, amelyeknek lényege mégiscsak az, hogy a kollektív szerződések rendszerét meggyengítsék és amelyek végül is azt jelentik, hogy a munkásság reálbére mintegy 20%-kal csökkenne. (a szerk.)

Jiménez Barca, Antonio

A megszorítások távol tartják Április kapitányait a szegfűs forradalomra emlékező aktusoktól

Ma, pénteken, ugyanazon a lisszaboni téren, ahol 40 évvel ezelőtt Marcelo Caetano diktátor (egy páncélkocsiba rejtőzve, hogy megóvja magát a nép haragjától) megadta magát a fölkelt katonáknak, most összegyűltek a felkelés akkori szereplői és az Április 25-e Szövetség hívei, hogy az évfordulót a maguk módján ünnepeljék meg. Ugyanabban az órában tették ezt, amikor megnyílt a Köztársasági Gyűlés azonos célú hivatalos rendezvénye. Ez a külön ünnepség a tiltakozás egy módja volt a konzervatív Pedro Passos Coelho kormányának a *trojka*¹⁸ által diktált merev gazdasági szigorpolitika ellen. Nem voltak egyedül: a Largo de Carmót ezrek öntötték el, vörös szegfűs lobogókat lengetve, amelyek jegyében annakidején véget vetettek a majd ötven éves diktatúrának. Maga Mário Soares, a köztársaság egykori elnöke, többszörös miniszterelnök, a portugál szocializmus történelmi referencia-személyisége is előnyben részesítette, hogy elkísérje a katonákat, azzal szemben, hogy a Köztársasági Gyűlésben a mostani köztársasági elnök, Aníbal Cavaco Silva szónoklatát hallgassa. „Nyilvánvaló, hogy itt a helyem - mondta egy TV-riporternek -. És az emberek is tudták, hogy ide fogok jönni. Ennek a kormánynak mennie kell.”

Vasco Lourenço, az akkori akcióban részt vevő katonák egyike, aki ma az Április 25-e Szövetségének elnöke, elmondta, hogy az első perctől elutasították a részvételt a hivatalos ceremónián. „A Köztársasági Gyűlés elnöknője kért bennünket, hogy jelenjünk meg, hiszen ez a 40. évforduló. Azt feleltem, jó, de akkor engedniük kell, hogy ott megszólaljunk, beszédet mondjunk. Ebbe nem egyeztettem bele. Így hát úgy döntöttünk, hogy ide jövünk.”

A téren tartott beszédében Lourenço a kormányt azzal vádolta, hogy elárulta azokat az értékeket, amelyek védelmében a kapitányok annakidején fölléptek, hogy megszorításaikkal szegénységre kárhoztatták az országot, és kiszolgáltatták szuverenitását a trojka parancsainak.

A város egy másik pontján, nem messze onnan, ugyanabban az órában a köztársaság elnöke (akinek a téren sikerült hangos füttykoncertet aratnia, amikor Lourenço tábornok a nevét említette) ünnepélyesen felszólított minden politikai erőt, hogy „vegyenek részt az egyetértés kimunkálásában”, és aggodalmát fejezte ki „az ország politikai rendszerének növekvő elégtelensége miatt.”

¹⁸ Trojka - A Nemzetközi Valutaalap, az Európai Központi Bank és az Európai Tanács „hármasságata.”

DOKUMENTUMOK

Glenda Jackson¹ felszólalása a parlamentben a Margaret Thatcher halála alkalmából rendezett külön emlékülésen.

(Rövidítve)

Nem keltett nagy meglepetést, hogy baroness Thatcher² kevéssé foglalkozott az-
zal, hogy mi történik Lord Howe-al, miután kitették a szárazra.³

Amikor mintegy két évtizeddel ezelőtt ebben a Házban elmondtam szűzbe-
szédemet, akkor Margaret Thatcher már a másik házba, a Lordok Házába került,
de a thatcherizmus tovább pusztított, miként azt megtette az előző évtizedekben,
a leggyűlöletesebb szociális, gazdasági és szellemi károkat okozva ebben az or-
szágban, amely romboló volt az én választó körzetemben és az én választóim
között. A helyi kórházaink lepusztultak. A betegek hosszú sorokban váraakoztak
a folyosókon. Még mindig remegve gondolok arra, hogy miként alakult volna a
halálozási ráta ezen a télen a nyugdíjasok körében, ha a thatcherizmusnak ez a
változata még a mai napig is változatlanul úgy működne, mint Margaret That-
cher napjaiban. ...Az iskolai könyvtárainkban üresen tátongtak a polcok, alig ma-
radtak könyvek...sok esetben csak a tanárok adták át saját könyveiket, jegyzet
oldalait, amelyek lazán összefűzve álltak a tanulók rendelkezésére fénymásolt
oldalakkal együtt.

A thatcherizmus legrámaibb és leggyűlöletesebb megnyilvánulása, amely
nemcsak Londonban, hanem az egész országban, minden nagyvárosban meg-
mutatkozott, az lett, hogy minden éjszaka, minden üzlet bejárata a hajléktalanok
ágya és fürdőszobája lett. A hajléktalanok száma ezrével növekedett és a hajlék-
talanok száma még azzal is szaporodott, hogy a pszichiátriai intézetekből is ki-
rakták a betegeket. Mindezt azzal a hivatkozással is tették, hogy akiket kiraknak,
azokról a városi, megyei tanácsok fognak gondoskodni, de azok ezt nem tették
meg.

Nagyon érdekelt volna, hogy baroness Thatcher meghívta-e azokat magához,
akiknek karácsonykor nem volt hova menniük. Nagy kár, hogy nem tett semmit

---

¹ Glenda Jackson, az ismert angol színésznő, a Shakespeare színdarabok címszereplője, az LP
parlamentari képviselője.

² M. Thatcher hosszú miniszterelnöksége után baroness ranggal került a Lordok Házába.

³ Howe konzervatív politikus, jó ideig külügyminiszter volt még M. Thatcher miniszterelnöksége
alatt is, de azután a lázadókonzervatív ellenzékiek egyik vezéralakja lett, lemondatták és egyúttal
„felfelé buktatták” a Lordok Házába. (a szerk.)

annak érdekében, hogy több és több szociális otthon létesítsenek. ... Egyik barátom említette még Thatcher miniszterelnöksége idején, hogy Hogarth⁴ Londont jól felismerte volna és újra otthonosan érezhette volna magát.

Rátérve a thatcherizmus lényegére, amit én az eszmei tartalmának gondolok és ami akkora. pusztítást, pusztulást okozott ebben az országban. Amit én bűnnek és rossznak tartottam és tartok mai is, arról most itt elmondták,⁵ hogy az érdem és érték volt. A thatcherizmus hatalmas mértékben volt az önzés, mohóság megtestesítője, a thatcherizmus nem törődött a gyengékkel, kemény könyököket, ez jelentette azt, amit a thatcherizmus hozott. ...

Amit eddig hallottunk a szerint M. Thatcher kiváló, ideális társadalmat hozott létre. Az a miniszterelnök, aki később a Lordok Házába került, beszélt a családi ezüst kiárusításáról azoknak az embereknek, akik mindennek tudták az árát, de már nem ismerték a dolgok értékét. Ami engem illet, az foglalkoztat, hogy mi is ennek az országnak az eszmei, szellemi bázisa, ahol mi a magunk részéről a társadalommal törődünk, mi ugyanis hiszünk a közösségekben, mert mi gondolunk és figyelünk az emberekre és senkit nem hagyunk az út szélén és nem megyünk át a túloldalra. Ez azonban most nem történik így, ám hogyha visszatérnénk annak a kornak a „hőskorába”, akkor újra láthatnánk az emberi sorsok pusztulását, amelytől az egész nemzet szenvedett. ...

Forrás: Hansard (a brit parlament ülésének jegyzőkönyve) 2013. április 10.⁶ (A dokumentumot Steve Parsons juttatta el az Évkönyvnek.

* * *

Keir Hardie⁷ 1900. január 11-iki levele⁸.

Kedves Uram! (Sir)

Le vagyok Önnek kötelezve, hogy értesített arról a gyűlésről, amit Yorkban rendeztek meg, valamint arról a határozati javaslatról, amelyet Ön ott el akar fogadtatni.

Sajnálom, hogy a gyűlésen nem tudok részt venni, de biztosíthatom Önt, hogy

⁴ William Hogarth (1697-1764) híres angol festő, aki remek képekben örökítette meg a szegények helyzetét Angliában. Hogarth festményei megtekinthetők a nagy londoni múzeumokban és reprodukcióit megjelentették jó néhány albumban, könyvben is. (a szerk.)

⁵ Glenda Jackson már azután mondta el beszédét, hogy előtte David Cameron miniszterelnök és más parlamenti politikusok már ezt megtették. (a szerk.)

⁶ A parlamentnek ezt az ülésnapját Margaret Thatcher halálának másnapján Margaret Thatcher emlékének „szentelték”. (a szerk.)

⁷ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, valamint Jemnitz János: Keir Hardie, Budapest, Magyar Lajos Alapítvány 2007.

⁸ A címzett ismeretlen, a levél kézírásos.

rokonszenvezek azzal a törekvéssel, amellyel Ön hazánk fiait rá akarja ébreszteni arra az abszurditásra, amelyet jelenleg a búrok elleni háborúban⁹ visel az ország. Én támogatom a határozati javaslatot, ahogyan azt a Labour Leader-ben¹⁰ meg is jelentettem.

Legfőbb ideje, hogy rákérdezzünk, függetlenül attól, hogy ez a háború győzelemmel vagy vereséggel ér véget, hogy népünk, amely egy értelmes nép, hogy hová is tartunk, amikor mi nem keresünk aranyat azon a területen¹¹, akkor mit is keresünk ott egyáltalán?

Amennyiben mi mindenkinek Dél-Afrikában egyenlő politikai jogokat kívánunk biztosítani, akkor ehhez nem férhet semmiféle gyanú. Kérdés, hogy mi va-kon hajlandóak vagyunk-e folytatni ezt a pusztító és elhibázott háborút, ahogy ez a háború elkezdődött. Ráadásul a háborúnak nincs világos kifejtett végeredménye, amelyet láthatnánk Az igazságról szó sincs. Szomorú látvány egy népet így látni, amely büszke a kivívott szabadságára és függetlenségére, miközben egy másik nép függetlenségét igyekszik letörni és összezúzni.¹²

Forrás: Liverpool University Library, Keir Hardie Papers. (Kérdés, hogy ezt a levelet egészében valamikor megjelentették-e? Az biztos, hogy több Hardie életrajzban felhasználták.)

Jemnitz János

* * *

Nyikoláj Rizskov

Fő szemtanú a Szovjetunió szétesésénél¹³ I.

A fordító rövid magyarázata és előszava: Nyikoláj Rizskov a gorbacsovi időszakban a Szovjetunió miniszterelnöke volt. Sokfélét lehetett hallani róla, de ezúttal először sikerült megszerezni önéletrajzát és saját véleményét erről a korszakról. Ezért közlünk – talán magyarul első ízben - ebből a kötetből néhány oldalt.

Az orosz kiadás előszavából, amelyet Valentyin Raszputyin írt

1991 decemberében a Szovjetunió szétesett. Az azóta eltelt években már fel-nőtt egy új nemzedék, akik számára az 1991 előtti évek már ugyanannyira a tör-

⁹ Az angol-búr háborúról lásd Évkönyv 1974.

¹⁰ A Labour Leader-ről lásd Évkönyv 1989.

¹¹ Az angol tőkéseknek volt ottan aranybányájuk – az aranybányák körül máig tartanak a viharok, most már szociális összeütközések a bányászokkal – lásd Évkönyv 2014 (Események, évfordulók fejezet)

¹² A levél részlet, a szöveg folytatódik.

¹³ Glavnij szvgyetyel.gyelo o razvale SZSZSZR. Algoritm Moszkva 2012. 237 old.

téneti múlt eseményei, mint az 1917-es forradalom évei... Az azt követő években a párton belüli és a pártok közötti harc, amely a hatalomért folyt, az utcára szólította az embereket, a felső ruházaton már a hovatartozási jelzések voltak láthatók, valamint transzparenszeket vittek, amiből kiviláglott, hogy az illetők hova tartoznak, a „mieink”, vagy „nem a mieink”. Mindezt most már iskolások és egyetemi hallgatók tanulják, illetőleg vesznek részt már a felvonulásokon – mindez már csak komédia. A régi eseményekre, amikor sok ezren vonultak fel a Manyézs előtti nagy téren a peresztrojka lelkes idején, már alig emlékeznek. Ekkor már sokezeres tömeg vonult fel Moszkva külterületeiről Jelcint éltetve, különféle szociális csoportokból, értelmiségiekből is, miközben ugyanott a Pravda számaint is osztogatták, amelyben egy olasz kommunista újságíró írt Jelcin részeges követőiről. A lap szerkesztőjét néhány napon belül elbocsátották. Még mindig visszacseng a fülemben a felvillanyozott akadémikusoknak, illetőleg akadémiai intézetek munkatársainak a közbekiáltása. Ő és néhány társa¹⁴ néhány keménykötésű fiatal kíséretében ment a Manyézs elé, a fiatalok azért kísérték bennünket, hogy megvédjenek az ellenséges tömegben.

1991 szeptembere után, amikor a nemzetgyűlés (szjezd narodnüh deputatov) feloszlatta magát, akkor az én nagy megkönnyebbülésemre, az én hivatalos megbízatásom is véget ért. Amikor a Szpasszkij kapun elhagytam a Kremlt, akkor felizgattam, dühödtt nők csöcselék-tömege támadt ránk és leütöttek volna a lábunkról, ha nem érkezik segítség. Minderre azért emlékeztetek, hogy felidézzem ezeknek a napoknak a légkörét és pszichózisát. Valóban, kiket is büntetett az isten azzal, hogy elveszi az eszüket.¹⁵ Nyikoláj Ivánovics Rizskov nagyon óvatosan írt a könyvében ezekről a napokról és a képviselők negatív szerepéről ezekben az években. Mint olyan képviselő, aki nem hiányoztam soha a képviselőház egyetlen üléséről sem, többet is mondhatok: az elszabadult indulatok azonban főképp csak a nagy városokban és a nemzetiségi határterületeken jelentkeztek – az utolsó parlamenti üléseken 1989 május-júniusának két hetében a képviselők közötti gyűlölet valósággal szétvetette a képviselőházat és ez mutatkozott meg az utcákon is. A másfél hónappal azelőtt kirobban tbiliszi események¹⁶, amelyek lehet, hogy kiprovokáltak voltak, jócskán hozzájárultak egyes képviselők feldühödéséhez és jól jöttek azon képviselők számára, akik már a szövetségi hatalomra támadtak. Az egész országban mindenki számára világos volt, hogy a hatalom gyenge (szlaba) és engedményeket tesz. Még a nemzetgyűlés összeülése előtt következtek be az azeri területen a tömegmészárlások, a még nagyobb már Bakuban, majd a vilnusi provokáció, ahol fegyverek dördültek el és áldozatok is voltak.

...A Nemzetgyűlésben leírhatatlan vad, kegyetlen dolgok történtek... itt már esztelenségek és becstelenségek történtek. Micsoda demokrácia és milyen civilizált vita is zajlott ekkor! Több esetben regionális különbségek nélkül csoportosultak

¹⁴ A szövegben még vannak nevezve az illetők.

¹⁵ Ez a régi homéroszi fordulat az Iljaszból.

¹⁶ Ezekről magyarul Dalos György írt a Gorbacsovról szóló könyvében.

össze emberek, akik megrészegedtek saját első sikereiktől, a háttérből más sokszor titkos erők mozgatták őket, olykor a határon kívülről is, méghozzá ellenséges szándékkal – és ezek az emberek kapkodták ki egymás kezéből a mikrofont. Ezek az emberek sértegették magát a Nemzetgyűlést is és gyakran nem is magához a Nemzetgyűlés tagjaihoz beszéltek, hanem a TV közvetítések révén már kifelé az utcáknak szónokoltak és sokszor nem engedtek szóhoz jutni másokat.¹⁷

Nyikolaj Rizskov önéletrajzának adott egy saját bevezetőt.

A bevezetőt idézzük az alábbiakban.

Mint ismeretes, a világon nincs jobb tanítómester, mint maga az élet. Ez megmutatta, hogy mint következtek be a demokratikus átalakulások, fordulatok, elsősorban azok, amelyek az emberek tízmilliói számára társadalmi-gazdasági helyzetükben hoztak változásokat. Nem meglepő, hogy ezzel kapcsolatban egyre gyakrabban tesznek fel kérdéseket: így olyanokat, hogy szükség volt-e a peresztrojkára, és hogy ez a peresztrojka elkerülhetetlen volt-e? És nem bölcs-e, hogy sokan nagy tisztelettel idézik fel és emlékeznek a szovjet múltra – ez nem nagyon gazdag, de nagyon határozott biztosítékokat nyújtott az emberek munkához való jogaira, a pihenéshez, a művelődéshez, az egészségügyi ellátáshoz, a nélkülözhetetlen szociális létfenntartási eszközök biztosításához való jogaira, stb.

Az emberek meggyőződhetek arról, hogy a „demokraták” cinikusan becsapták őket és azok a reményeik, hogy a paradicsomba kerülnek, nagyon hamar szertefoszlottak, mint a reggeli köd. Mások, a lakosság sokkal kisebb része, sokkal többet kaptak, amiről még csak nem is álmodtak. Ám ez csak úgy történhetett meg, hogy az emberek többségét rabolták meg.

De a peresztrojka és a peresztrojka megvalósítóinak és híveinek tragédiája idején - én ezeknek az éveknek, eseményeknek a sűrűjében voltam – amely népünk legnagyobb tragédiája volt, most úgy véltem, hogy el kell mondanom gondolataimat és tapasztalataimat e könyv olvasóinak. De mindennek előtt nagyon röviden arról, hogy mindez hogy történt abban az időben az élet különböző területein és mindezt hogy használták ki a destruktív erők ahhoz, hogy elérjék céljaikat és miként növekedett a feszültség a társadalomban.

A gazdaság

Mindjárt a kezdetben meg kell mondani, hogy amikor elkezdődött az ország megreformálása, annak a vezetői nem számoltak megfelelő mértékben az azokkal összefüggő lépésekkel, valamint azoknak a távolabbi következményeivel. Úgy gondolom, hogy azok, akik szemrehányást tesznek a 80-as évek reformereinek, hogy azoknak nem volt pontos cselekvései terve, azoknak sajnos igazuk van. Ter-

¹⁷ Valentyin Raszputyin érdekes, megrázó és izgalmas bevezetője még hosszan folytatódik, sajnos mi ezt terjedelmi okokból teljes egészében nem tudtuk átvenni. (a szerk.)

mészetesen nem veszik figyelembe az akkori konkrét helyzetet, amikor különböző döntéseket kellett hozni, ám azonban ez nem küszöböli ki a kritikusok vádjait, amelyek a lényegét érintik. Nos, ami akkor reális és igaz volt, az én véleményem szerint, - az volt, hogy határozatok születtek a gazdaság megreformálásának megkezdésére. Általánosságban szólva, a gorbacsovi peresztrojka a maga kezdeti szakaszában abban állt, hogy gondolkodtak arról, hogy miként kell megvalósítani az ország gazdaságának megreformálását.

A szigorú tervgazdálkodási rendszer, amelyeket még az 1930-as években hoztak létre, sikeresen valósította meg az ország iparosítását, amely biztosította, hogy az ország egy nagyon erős ellenséget győzzön le – a hitleri Németországot, továbbá lehetővé tette az ország hihetetlen rövid időszak alatt történő újjáépítését. Később, a hidegháború éveiben ez biztosította a katonai egyensúlyt a Nyugattal. Az élet azonban nem állt meg egy helyben és mi fokozatosan ezt át is éreztük, hogy a mi nemzetgazdaságunk nem tudja kielégíteni a lakosság megemelkedett igényeit, továbbá az ország fejlődésének több más fontos feladatát.

Új, hatásosabb módszereket kellett kitalálni a népgazdaság működéséhez. A 60-as évek közepén Koszigin, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke megkezdte a maga gazdasági reformjait. Ezek a reformok nem érintették a szocialista rendszer alapvető pilléreit, ám a vállalatoknak bizonyos szabadságot adott. Abban az időben én a nagy Uralmas vállalat főmérnöke, majd vezérigazgatója voltam. Mi akkor nagyon elégedettek voltunk azzal, hogy a nagyon szigorú tervutasításos rendszert felpuhították, többek között, hogy az üzemeknek, gyáraknak nagyobb önállóságot adtak, hogy létrehozassák saját pénzügyi alapjaikat és hogy ezeket felhasználhassák a kollektívák döntései szerint.

A reformok oda vezettek, hogy a nyolcadik ötéves terv idején (1966-1970-ben) a gazdaság kifejezetten magas gazdasági mutatókat ért el. Sajnos, az 1968-as csehszlovákiai események oda vezettek, hogy a koszigini reformok megsemmisültek. A továbbiakban, a brezsnyevi években azok a kísérletek, hogy ezeket a reformokat folytassák, nem vezettek eredményre.

1983-ban az SZKP új főtitkára, Andropov, országosan új feladatokat jelölt ki: ki kell ismerni, hogy milyen társadalomban is élünk? A kérdés nagyon is komoly volt – szükségessé vált újra megjelölni és megállapítani az országban kialakult társadalmi rend lényegét és azt elhelyezni az emberiség történetének folyamataiban. Ju. Andropov ekkor a tervek kidolgozásával M. Gorbacsovot, az SZKP Politikai Bizottságának póttagját és N. Rizskovot, a Központi Bizottság titkárságának gazdasági kérdésekkel foglalkozó titkárát bizta meg azzal, hogy nagyon alaposan tanulmányozzák az ország gazdasági helyzetét és tegyenek javaslatokat, hogy milyen döntéseket kell meghoznia a reformokra. A mi munkánkat és terveinket nagyon sok tudós, szakértő és gazdasági vezető bevonásával készítettük el. Ez a munkát két év alatt végeztük el. Azután 1985 áprilisában ez képezte az alapját annak a beszámolónak, amelyet Gorbacsov tartott az SZKP Központi Bizottsága Plénumának ülésén. A továbbiakban nagyon feszült tempóban folytatódott a munka a gazdaság megreformálása konkrét lépéseinek kidolgozására.

Ahhoz, hogy új lélegzetet adjanak a gazdaságnak, egy sor nagyon lényegi kérdést kellett eldönteni. Ha a dolgok gyökereit nézzük, akkor elsősorban le kellett küzdeni azt, hogy az emberek el lettek választva a termelőeszközöktől és munkájuk eredményeitől. Ennek következtében a munkások nem voltak érdekelve felősségteljes munkájukban, abban, hogy azt minőségileg nagyon magas szinten és hatékonyan hajtsák végre. Így előttünk ott állt a tulajdon problémája és az, hogy ezen a téren mit lehet fejleszteni. Mint ismeretes, az állami kézben volt. Ismeretes, hogy a kolhoz-tulajdon is fokozatosan szintén állami tulajdonná változott. A tudósok véleménye szerint, akik figyelembe vették és tanulmányozták a külföldi tapasztalatokat, az a kívánatos, ha 50-60 százaléka van a gazdaságnak állami kézben (ennél figyelembe vették még a hadiipar problémáját is). Ennek következtében a gazdaság 40-50 százaléka vagy magán, vagy részvénytársasági tulajdonba kerülhet. Emellett még ott voltak a mezőgazdasági kis kertek és háztáji gazdaságok. A mi terveinkben még ott szerepeltek azok az ipari vállalatok is, amelyek a termelők kollektívájának tulajdonába kerültek volna.

A mi véleményünkkel szemben álltak a liberális közgazdászok nézetei, továbbá azok a politikusok, akiknek élén ott állt A.N. Jakovlev, aki elsősorban a magántulajdon megerősítésére törekedett. Az utóbbiak azt hangsúlyozták, hogy ez oldja meg az ország valamennyi gazdasági-szociális problémáját.

A liberális közgazdászok azonnal arra szólítottak minket, hogy minden gondolkodás és előkészület nélkül vessük magunkat a piac karjaiba és e téren ők az európai országok és az USA történelmének példáira hivatkoztak, egyúttal azt a nagyon centralizált tervutasításos rendszert, amely a II. világháború idején alakult ki, egyszerűen meg kívánták szüntetni és a tervezést a gazdaságban nullára akarták szorítani. Voltak bizonyos piaci tapasztalataik, amelyeket még a háború előtti négy-öt évben szereztek meg. Volt hova nyúlniuk. Meg kell jegyezni, hogy a háború után egyáltalán nem tiltakoztak az állami gazdasági tervezés ellen, amelyektől most, mint a pestistől menekülnek az új liberális piaci „mindentudók”, orákulumok.

A mi javaslataink, amelyek arról szóltak, hogy a gazdaságot átállítsák a szociális piacgazdaságra, amely egybekapcsolódott a szükséges állami regularizációkkal, amelyek minimális nehézségekkel szabad, hogy megvalósuljanak a lakosság számára, ezeket a javaslatainkat a liberális közgazdászok, politikusok és a hasonló kihegyezett szuronyokkal fogadták. Az utóbbiak célja ugyanis az volt, hogy az eddig létező gazdasági rendszert tökéletesen az alapokig szét kell verni. Az akkori nomenklatura egy részénél nagyon sikeresen el is érték a céljukat. Mindehhez egy nagyon jellemző „apróság”: az akkori liberálisok közül abban az időben senki nem beszélt azokról a nagyon nehéz, súlyos megpróbáltatásokról, amelyeket a liberális reformok a lakosság számára hoznak. A 90-es évek közepén azonban már arról beszéltek, hogy ezek a reformok elkerülhetetlenek és visszafordíthatatlanok, és ekkor már nyíltan beszéltek arról, hogy ők már annak idején nagyon jól tudták, hogy a lakosság többsége és az állam számára milyen következményekkel jár az események további fejlődése, amivel az ő forгатókönyvük jár.

Az idő bebizonyította, hogy milyen káros, végzetes és abszurd következményekkel jár a radikális gazdasági reform híveinek a tevékenysége. Az egyik ismert liberális jelentette ki cinikusan, hogy a nép már kijózanodott és aligha fogadná lelkesen és nagy tapsokkal a „500 napos” programot. G. Javlinszkij, G. Burbulisz, B. Fjodorov, M. Zadorov és más liberális szerzők mindegyike pontosan emlékezik, de arra törekszenek, hogy ezt a nép felejtse el. G.A. Javlinszkij nem sokkal ezután létre is hozta a saját pártját, a „Jábloko”-t. Tíz éven át hirdette gondolatait, eszméit, de „gyermekét”, az „500 napot” nem pusztította el. Később a Jáblokot az emberek szétrágták, szétszedték és a Jábloko gyengének bizonyult. Jelenleg minket már az élet maga tanít, így a maga intézeteiből a gazdasági radikalizmus hirdetői, E. Gajdar¹⁸ és eszmetársai. Ezek az emberek megcsinálták a maguk nagyon rossz, aljas munkáját, majd pedig félrevonultak, miközben a nép és az állam itt maradt a maga nagyon rossz, szegényes állapotában.

Ezekkel a rövid megjegyzésekkel kívántam az olvasó figyelmét felhívni a különböző gazdasági faktorok és tendenciák bonyolult összeszőződésére.¹⁹

Forrás: Nyikolaj Rizskov: Glávnüj szvigyetyelj (Az események fő tanúja) Moszkva, Algoritm, 2012, 1-15. old.

* * *

Tony Benn²⁰.

„Azt hiszem, hogy az emberek ma már úgy tekintenek rám, mint egy öreg, veszélytelen, ártalmatlan úriemberre... (a pontok az eredetiben) Nos, én kedves vagyok, öreg is vagyok és ha kell, még tisztességes úriember is lehetek... De nem vagyok veszélytelen, ártalmatlan.”

A világ eseményeinek utolsó 24 órája is, miként a háborúellenes kampányok is még mindig galvanizálják Tony-t és arra sarkallják, hogy beutazza az országot, beszédeket tartson és maga is bekapcsolódik a háborúellenes mozgalomba.

Tony arról beszélt és írt, hogy „a mi mozgalmunk akkor bontakozott ki, miután a repülőgépek becsapódtak a New York-i Ikertoronyba, mi felléptünk az iraki háborúban való részvétel ellen és noha nem értünk el sikert a tekintetben, hogy ezt a háborút leállítsuk, de most visszapillantva úgy hiszem, hogy sok ember úgy

¹⁸ E. Gajdar később már a Jelcin korszakban lett miniszterelnök. (a szerk.)

¹⁹ A hosszabb könyvnek csak egy nagyon kis részét tudtuk e kötetben közölni. A könyv további részeire visszatérünk. Jellemző – tudomásunk szerint – hogy Rizskov írásait és ezt a könyvet Magyarországon nem adták ki, az ő véleményét elsüllyesztették. (a szerk.)

²⁰ Tony Benn ismeretesen hosszú évtizedeken át volt az LP vezetőségének tagja, több ízben minisztere, az 1980-as évek elején vezérhelyettese, évtizedeken át parlamenti képviselője, amíg „nyugdíjba” nem ment. Több munkáspárti baloldali orgánumnak volt rendszeres cikkírója. Írásait és megbeszélésait az Évkönyv az elmúlt negyven évben rendszeresen közölte.

véli, hogy helyes dolog volt ezt a mozgalmat és tiltakozást megindítani. És ha most az emberek nem hajlandók elmenni harcolni Szíriába, akkor ez a mozgalom sikeres volt.

Tony háborúellenes meggyőződése bátyja halála nyomán mélyült el és jegecsedett ki. Bátyja a II. világháború éveiben halt meg. Michael Benn, Tony bátyjáról Tony hangsúlyozta: „Mi mindig nagyon közel álltunk egymáshoz.” Ő 24 éves volt, amikor meghalt, én 18 vagy 19, és éppen csatlakoztam a Légierőhöz. Afrikában szolgáltam, amikor egy nap táviratot kaptam anyámtól: „Ma elveszítettük Michael-t.”

„Szörnyűséges időszak következett.” „Sok levelet kaptam tőle, mielőtt meghalt, ténylegesen szörnyűséges csapás volt. Így azután jól tudom, hogy a háború széttroncsolja az emberek életét és ugyanez történik a másik oldalon is. Tudom, hogy a bátyám korábban lelőtt egy német gépet és sokat gondolt a német pilótára és annak a családjára.” „Emlékszem, hogy 1935-ben, amikor még fiatal voltam, felléptem a leszerelés érdekében és jól emlékszem, hogy felléptem annak érdekében, hogy abból a pénzből, amit a fegyverkezésre fordítanak, jobb lenne házakat és lakásokat építeni és az emberek jobb életére költeni. Ebben még ma is hiszek.”

Míndehhez szenvedélyesen hozzáfűzte: „Ma is úgy látom, hogy amikor embereket küldünk a háborúba, akkor egyúttal özvegyeket is 'gyártunk'”. „Valahányszor egy embert megölünk Afganisztánban, akkor egyúttal egy új özvegyet is teremtettünk és egy gyereket megfosztottunk az apjától. Tony-nak a szavai még ma is gyűjtő hatásúak, amelyek befolyásolják az embereket. Ezek nyomán egyesek úgy vélhetik, hogy Tony a legveszélyesebb ember Nagy-Britanniában.

„Én most is jó egészségnak örvendek, be tudom utaznia az országot, és örülnök, ha beszédeim után az emberek kevésbé reménytelenül távoznak el és képesek tenni valamit annak érdekében, hogy a dolgok megváltozzanak... Én oly sok bátorítást kaptam életem során, hogy most megkísérlem, hogy ezeket továbbadjam más embereknek is.”

Forrás: Tony Benn. Daily Mirror, 2013. augusztus 5. (A cikket Steve Parsons juttatta el az Évkönyvnek.)

* * *

Aki áttörte a blokádot²¹

Valamikor egyenesen a börtönből hívták ki, hogy egy egész hadsereget vezényeljen, másfelől ugyanerről csak 65 évvel később emlékeztek meg

²¹ A cikk részlet Danyil Grányin könyvéből. A könyv címe: Az ember, aki nem idevalósi. (Cselovek nye atszjúda)

Valamikor önkéntes katona volt, Dzerzsinszkij²² munkatársa, régi bolsevik. Később a GPU, majd az NKVD múzeumának vezetője, később letartóztatták, amit hosszú börtönévek követtek. 1941-ben a hetedik hadsereg parancsnoka lett. Természetesen sokat vétkezett. Ahogy később egy NKVD-s következőképp emlékezett vissza Mereckovra:

„Fogadjad a hadsereg parancsnokot és vigyázz rá, hogy ne szökjön át a németekhez, vagy ne kövessen el valamit maga ellen.” Dobrovolszkij elé a GPU-s öszszeszorított ököllel ment. Megérkezett a repülőgép. A gépből kiszállt Mereckov, borotvátlanul, piszkosan, ijesztően, egyenesen a börtönből. Dobrovolszkij elmondta, hogy Mereckov hogyan ment el azonnal borotválkozni és mit mondott Dobrovolszkijnak: „Mi az ördög, te vagy mellém állítva? Na rendben, menjünk az első vonalba.” Ment előre, nem hajolt le, miközben röpködtek a puskagolyók és a gépfegyver lövedékek. „Parancsnok elvtárs, jó lenne, ha vigyázna... „Maradjál csak, nem kell, hogy kövessél. Nekem ez nem szörnyű. Számomra az élet nem kedves – megértetted? Számomra nem érdekes, hogy élek-e. És ha valamit akarok csinálni magammal, akkor ne kíváncsiskodjál. Én a németekhez nem fogok átszökni – nekem nincs náluk és tőlük mit keresnem... Nekem már mindenből volt elég tapasztalatom...”

„Parancsnok elvtárs, felejtse el, hogy engem ön mellé rendeltek kémkedni és hogy én önnek nem hiszek és nem bízom önben. Én magam is ugyanúgy, mint maga, eleget tapasztaltam.” „De téged nem kínoztak meg. Engem földre tepertek, többen rugdostak, a fejemet is, láthatod, hogy a hajam csupa ősz. Ezek után, mondd meg, hogyan tudok én tovább élni?!” De hiszen kell, parancsnok elvtárs. Láthatja, hogy itt milyen a helyzet.” „Látom a helyzetet.” Na, eljött az éjszaka, fekdünk le együtt erre az ágyra. Számomra szörnyű őt egyedül hagyni, így lefeküdtünk és hallgattunk. „Nem alszom, parancsnok elvtárs” És akkor elkezdtünk visszaemlékezni arra, hogy OTT mindegyikünknek milyen volt. Egészen addig, amíg a hangját megemelte, akkor én azt mondtam neki, hogy „halkabban, halkabban, parancsnok elvtárs, valószínűleg mindkettőnk után kémkednek. Engedje meg, hogy felderítsem a helyzetet.” Felugrottam az ágyról, kiszaladtam és megnéztem, hogy nem hallgatózik-e valaki az ajtónál, majd visszatértem, akkor újra beszélgetni kezdtünk és reggelig nem hunytuk be a szemünket. Később Mereckov felgyógyult, amikor áttörték a leningrádi blokádot. Nos, ilyen körülmények között harcoltunk és harcoltak a mi tábournokaink, marsalljaink, volt akit gyűlöltünk, volt akit szerettünk.

* * *

---

²² F. Dzerzsinszkij életútját lásd Évkönyv 1977.

Egy interjú, ami nem került nyomtatásba

A győzelem 65. évfordulóján a veteránoknak 36 négyzetméteres lakásokat utaltak ki. Remek. Amikor a háború befejeződött, Klimov 20 éves volt. Jelenleg 85 éves. De még él. Ez öröm az utódok számára is. Most örömmünnepet ülnék. Klimov, aki a fronton harcolt, asztmát és cukorbetegséget szerzett be. Rokkant és magányosan, nagyon nehezen él ebben a kis lakásában. Közben sorban állhat a patikában, a háziorvosnál és a kórházban. A háború után még az építkezéseken dolgozott, a lakásokat mások kapták, mindenek előtt a hivatalnokok, képviselők mindenféle rangban. Természetesen még a katonai szolgálatból különféle rendjeleket kapott, de ez nem változtatott az élethelyzetén. Kérdés, hogy van-e olyan képviselő, vagy Duma-béli szenátor, aki hasonló körülmények között élne ilyen típusú közösségi házban, vagy barakkban. Van-e olyan képviselő, aki így élne, mint Klimov, aki a képviselőket megválasztotta?

Forrás: Novaja Gazeta, 2014. január 29.

A MUNKÁS- ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

Tények és dokumentumok

A müncheni egyezmény¹

Itt az ideje, hogy összegyűjtsük a dokumentációját annak a súlyos válságnak, amellyel Európának szembe kell néznie és különösen a munkásmozgalomnak, amelyet a legutóbbi események váltottak ki. Miként az a következőkből látható lesz, ebben a kérdésben a CGT vezetősége meghasonlott – első ízben 1936 márciusa² óta. Az egység megszakadt a müncheni egyezmény értékelése kérdésében, amelyet 1938. szeptember 29-én kötöttek meg, és amely látszólag egy nagyon erős feszültségnek vetett véget. Számunkra az tűnik logikusnak, hogy mindenk előtt magának az egyezménynek a szövegét közöljük.³

Forrás: La Révolution prolétarienne 1938. október 10. A La Révolution prolétarienne négy fő szerkesztőjének életútját ismertették: Maurice Chambelland-ét az Évkönyv 2003-as, a külpolitikai szerkesztőét, Robert Louzon a 2013-as, és a két fő ideológusát és szervezőt, Pierre Monatte-ét a 2006-os és Alfred Rosmer-ét a 2002-es számában.

* * *

Robert Louzon

Levél Csehszlovákiából. 1938. szeptember 25.

A levél a nagyon kemény, szomorú és mozgalmas napokból. Az érintett régióban úgy tűnik, hogy az emberek 90-95%-a Heinlein⁴ támogatója. Mindenki követte mindenféle morgolódás nélkül: mentek anélkül, hogy látnának...

Mindez nem érvényes a zsidó származású német kiskereskedőkre, akik inkább

---

¹ A müncheni egyezményről lásd Évkönyv 1988. A kérdéstről óriási irodalom szól, magyarul a München 1938. Politikai és diplomáciai dokumentumok. Szerk. Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor. Kossuth Könyvkiadó, 1988.

² Hosszabb folyamat nyomán született meg a szakszervezeti egység Franciaországban 1934 és 1936 között. Lásd erről Évkönyv 1934-1936.

³ A folyóirat ezután közli az egyezmény szövegét.

⁴ A szudéta németek vezére a hitleri Németországhoz való csatlakozást, Csehszlovákiától elszakadást szorgalmazta – Hitlerrel egyeztetve.

Csehszlovákiában szeretnének maradni, saját maguk és kis üzleteik megtartása érdekében.

Ami a Szudéta vidék nagy üzemait, vas és acél üzemait illeti, itt nagy a leál-lás, nagy a munkanélküliség, nyoma sincs a gazdagságnak és ez a magyaráza-ta annak, hogy a munkások jó része is Heinlein követője lett. A németek lakta Szudéta vidéken szinte mindenki Heinlein követője lett. A Szudéta vidék német szociáldemokratái csak az élet valóságának felét értették meg, félúton maradtak és szinte csak maroknyian vannak. Az olyan nagyüzemek régi szociáldemokrata munkásai is, mint a Mannesmann gyár, jelenleg szintén Heinlein követői lettek. A falakon megjelent Jasch⁵ falragasza, amelyben mintegy az egész párt nevé-ben jelzi, hogy mi, „a másfajta németek” egyenlő jogokat követelünk és ezeket a jogokat mi háború nélkül szeretnénk megszerezni. A háború katasztrófa lenne, mert az egész világot Németország ellen fordítaná. A fiatalok lelkesedhetnek a háborúért, de mi öregek már egyszer ontottuk a vért a harctereken, és mi erről másként gondolkodunk.⁶

Forrás: La Révolution prolétarienne. 1938. szeptember 25.

Jemnitz János

* * *

The New Leader⁷ 1938.

Fenner Brockway

Nemzetközi jegyzetek

Brockway-nak ez a cikke elsősorban a Francia Népfront helyzetével és a második Léon Blum kormánnyal⁸ foglalkozik.

„A szocialisták és a kommunisták állásfoglalásai, politikájuk. (eredeti alcím)

„A Szocialista Párt Franciaországban a legnagyobb párt és a párt ragaszkodott ahhoz, hogy L. Blum, a párt vezére alakítsa meg és vezesse az új kormányt.” Brockway cikkében hangsúlyozza, hogy Blum nem hajlandó folytatni azt a kül-politikát, amit Georges Bonnet folytatott külügyminiszterként az előző kormány-ban. Ekkor is felvetődött – mint Brockway elemezte – egy szélesebb koalíciós

⁵ A szövegben Jasch van, helyesen Wenzel Jaksch (1896-1966), a Csehszlovákiában működő Német Szociáldemokrata Munkáspárt elnöke.

⁶ Louzon levele még hosszan folytatódik, ezt terjedelmi okokból nem vehettük át.

⁷ A New Leader az ILP hetilapja volt. Az orgánium főszerkesztője H.N. Brailsford (életútját lásd Évkönyv 1998) és külpolitikai rovatvezetője Fenner Brockway volt (életútját lásd Évkönyv 1990).

⁸ Erről lásd Évkönyv 1978, 1988 és 2013, valamint Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz, Budapest 1993.

kormány megalakítása, amely Paul Reynaud-ig nyúlt volna, ám mint Brockway hangsúlyozta, Reynaud kikötése az volt, hogy semmiféle szociális újabb intézkedések ne történjenek. Ehhez Brockway hozzáfűzte: „A szocialisták és a kommunisták elutasították Reynaud kikötéseit, hogy ne történjenek szociális intézkedések, illetőleg olyan gazdaságpolitika, amely a munkások rovására következne be. Blum ezután kísérletet tett arra, hogy a Radikális Párt és a PCF részvételével hozzon létre koalíciós kormányt, ám a radikálisok elutasították, hogy belépjenek egy olyan kormányba, amelyben a PCF is részt vesz.

A lehetséges kimenetel

A leköszönő radikális párti Chautemps kormány radikálisokból és szocialistákból állt föl, a kormány az előző Blum kormánynál jobbra tolódott és kevésbé kívánt támaszkodni a kommunistákra. A szocialisták egy idő után kiváltak, nem kívántak Chautemps alatt szolgálni és Chautemps ezután alakított tisztán radikális párti kormányt. Ez nem tarthatott sokáig. A szocialisták csak gyenge támogatást adtak a kormánynak és a kommunisták azzal fenyegetőztek, hogy ellenzéke mennek. A feszültség növekedett. Ez a tények rövid összefoglalója. Végeredményben a Népfront története azt bizonyítja, hogy milyen végzetes és pusztító volt a szövetség a kapitalista radikálisokkal.⁹ Blum ekkor ismét egy nemzeti egységkormány felállítását szorgalmazta, amelyet a PCF is helyeselt, és ez is bizonyítja, hogy a dolgok milyen messzire jutottak a kompromisszumok terén. Bármilyen is történjék, nagyon is valószínű, hogy az új kormány jobboldalibb lesz, mint a megelőző.¹⁰ A munkásokat ismét felszólítják arra, hogy hozzanak áldozatokat a bankárok javára...

A kommunisták megkísérelték, hogy két lovon üljenek és ez nem sikerült. A PCF egyfelől Franciaország megerősítését kívánta és szorgalmazta, hogy így az erős szövetségese legyen Oroszországnak Németországgal szemben, ám ugyanakkor távolságot kívántak megőrizni a Népfront kormánytól is, hogy megszólíthassák a munkásságot, amikor a Népfront kormány elkerülhetetlenül reakciós politikát folytat a nép érdekei ellen. Az eredmény az volt, hogy a radikálisok visszautasították a PCF-et, míg a szocialistákat felbőszítette a PCF őszintétlensége.

Az igazi megoldás az lett volna, hogy a Népfront kormányt megbuktassák és olyan kormányt alakítsanak, amelyet a munkásság hoz létre. Ez a kormány a szocialisták és a PCF szövetsége alapján jönne létre, egy olyan program alapján, amely a munkásosztály érdekeinek felel meg. Egy ilyen kormány kész lenne akciókat alkalmazni a bankárok ellen és segítséget nyújtana Spanyolországnak.

Forrás: The New Leader, 1938. január 21.

⁹ Brockway-nak összegező ítélete jellemző az ILP akkori megítélésére.

¹⁰ Brockway sorai a Chautemps kormányra utalnak, akkor tévedett, a második Blum kormány ismét balra lépést jelentett.

Fenner Brockway

A Népfrent halott – éljen a Forradalmi Front

...Emlékezhetünk, hogy Blum egy nemzeti egységkormányt kívánt létrehozni, amely a jobbközéptől a kommunistákig terjedt volna. Ez egy nyílt szövetség lett volna a bankárokkal és a kapitalistákkal, amelyet csak a hazafias nemzeti egység szelleme tartott volna össze. Egy ilyen kormány ugyanolyan lenne, mintha nálunk olyan kormány alakulna, amelyben benne lenne Winston Churchill, Attlee¹¹, Sir Archibald Sinclair¹², és W. Gallacher¹³.

Brockway ezután idézi az SFIO balszárnyának vezetőjének, Pivert-nek szavait, aki a kialakult helyzetben kiadta az ítéletet és kibontakozást jelentő jelszót: „A Népfrent meghalt. Éljen a Forradalmi Front!”¹⁴

Forrás: The New Leader. 1938. január 28.

Fenner Brockway

A moszkvai perek

A Daily Worker¹⁵ elmarasztalta az ILP-t és a New Leader-t, hogy a perek kapcsán szolgálatot tett a Konzervatív Pártnak és az ellenségnek. Léon Blum is megszólalt a perek kapcsán és megállapította, hogy „a szovjet kormány olyan helyzetbe hozott, hogy megszólalásokra kényszerítsen, vagy pedig szégyenletes hallgatásra”. Blum szükségesnek érezte, hogy megszólaljon, még akkor is, hogyha ez a Népfrent szétverését is eredményezhette.

Amikor a szovjet kormány ilyen dolgokat tesz, akkor ez sok ezer ember szocialista hitét törheti meg és a hallgatás valóban szégyenletes lenne. A kommunisták azok, akik az ellenségnek halálos muniációt szolgáltattak.

Forrás: The New Leader, 1938. március 18.

¹¹ Attlee életútját lásd Évkönyv 1983.

¹² Sir Archibald Sinclair a brit Liberális Párt vezére

¹³ A kommunista vezető életútját lásd Évkönyv 1981.

¹⁴ Pivert életútját az Évkönyv eddig még nem írta meg, ám magyarul is több helyütt olvasható róla, lásd Évkönyv 1986, valamint a Francia Népfrent 1934-1938. Budapest 1985 – Brockway az SFIO belső helyzetét illetőleg adatokat közöl a baloldalnak a párt szervezetében elfoglalt helyzetéről és erejéről.

¹⁵ A Daily Worker a CPGB napilapja.

Éberség: már nincs Népfront!

A párizsi munkások ezrei sztrájkolnak. Daladier az új miniszterelnök. Daladier a sztrájk szétverését jelenti. Ez az, amit a Népfront elkerülhetetlenül létrehozott. Miért is? Nos, barátaim, azért, mert a munkásosztály érdekeit soha nem lehet kibékíteni a munkáltatók érdekeivel.

A Népfront összeomlott és ez utat nyit az osztály akciók számára. Az utolsó tíz nap eseményei azt eredményezték, hogy a munkásosztály vezetése átkerült a forradalmi baloldal és az SFIO szajnai szervezete¹⁶ kezébe. Az SFIO szajnai szervezetének tagjai kezdték meg a sztrájkot a fémipari üzemekben és fegyvergyárakban.

Forrás: The New Leader, 1938. április 15.

Jemnitz János

---

¹⁶ A Szajnai Szervezetnek Jean Zyromski (életútját lásd Évkönyv 1996) és az említett Marceau Pivert volt a vezetője.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Helga Woggon¹

1913 május elseje Közép-Amerikában és Mexikóban

Costa Rica

Az ország munkásmozgalmában 1874-től voltak tapasztalhatók a kezdetek. Munkásmegmozdulások elsősorban a bevándorolt olasz, kínai és jamaikai munkások között fordultak elő, akiket főként építő- és vasútépítő munkásként alkalmaztak. Az első igazán komoly sztrájkmozgalomban, 1888-ban mintegy 2000 olasz munkás vett részt. Nagyobb sztrájkokat vívtak még a távírdai dolgozók és a pékek – az utóbbiak küzdelmei 1894-ben, 1901-ben és 1903-ban robbantak ki. A legutóbbi sztrájk nyomán a mozgalom vezetőjét, a spanyol Juan Verát kiutasították az országból. 1908-ban a banánültetvényeken dolgozók léptek sztrájkba. A vasúti dolgozók több sztrájkot is folytattak 1910-ben és 1913/14-ben.

A mozgalmak erősödése idején, 1912-ben, a jobbára anarcho-szindikalista szemléletű munkások alakították meg országos szervezetüket, a Centro de Estudios Sociales-t (Szociális kérdések tanulmányozásának központját). Ez jelentette meg a *Germinal*² folyóiratot, amely a következő évben kétszer jelent meg. A kiadvány szerkesztésében és munkájában már részt vett a Confederación General de Trabajadores (CGT), amely szervezet jobbára már átfogta az ország valamennyi szakmai munkásszervezetét.

Az említett CES adott ki felhívást 1913-ban, hogy az ország életében első ízben ünnepeljék meg május elsejét, amit természetesen összekötöttek azzal, hogy ezen a napon ne vegyék fel a munkát. Costa Rica-i munkások küldöttei már két évvel korábban, 1911-ben részt vettek azon a kongresszuson, amely San Salvador-ban ült össze, s amelyet a Közép-amerikai Munkások Szervezete rendezett.

1913 május elseje központi rendezvényét a vasasok székházában tartották. Ezen felszólaltak a Centro Germinal fontosabb vezetői: Carmen Lyra, Omar Dengo, Joaquín García Monge. A május elsején megjelentetett kiáltványt több costaricai város munkás vezetői, regionális szervezeteik irányítói, valamint a cipész, a távírdai dolgozók és a villamosvezetők, a pékek szakszervezetének vezetői írták alá. A kiáltvány felszólította az ország valamennyi munkását – fajra, vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül, hogy május elsején tegyék le a munkát. Egyúttal felkérték a különböző szervezeteket, hogy fogalmazzák meg követeléseiket.

¹ Helga Woggon berlini történész, az Évkönyv régi közreműködője.

² A cím-név egyértelműen utal Zola híres könyvére.

Az ez alkalomból kiadott kis könyvecskében a szerzők megállapították, hogy a szocialista és anarcho-szindikalista szemléletű munkások csak kisebb hányadát teszik ki a munkásoknak. Többségüket a liberális eszmék befolyásolják, de a XX. század első éveiben a munkások megszervezése és felvilágosítása terén nagy haladást értek el. (Később, 1919-ben egy nagyobb sztrájkhullám buktatta meg az országban a Tinoco diktatúrát. 1920-ban az új kormányzat vezette be és törvényesítette a nyolcórás munkanapot.)

Mexikó

Itt az anarcho-szindikalista szervezet, a Casa del Obrero Mundial (A világ munkásainak háza), amely 1912-től 1918-ig tevékenykedett, szervezte meg 1913-ban május elseje megünneplését. Ez volt az első alkalom, hogy Mexikóban ezt megtették. A Casa del Obrerón kívül más munkás és szocialista szervezetek és pártok, mint a Partido Socialista (Szocialista Párt) is bekapcsolódott május elseje megünneplésének megszervezésébe. Ezt tette a nyomdász szakszervezet, valamint néhány más szakszervezet is. Mexikó város központjában 20-30.000 ember vett részt az ünnepeken. A szónokok a nyolcórás munkanap és a hatnapos munkahét elfogadtatása érdekében emeltek szót. Néhány radikális szónok megemlékezett a spanyolországi anarchista Ferrer³ példájáról és mártíromságáról. Ugyancsak megünneplték május elsejét az ország több más városában, Méridában, Monterrey-ben és Río Blancóban; az utóbbi helyen a tüntetést a katonaság erőszakosan fojtotta el.

A május elsejei sikeres megemlékezés után Mexikóvárosban a textilmunkások, az asztalosok, a kőművesek és az ácsok csatlakoztak a Casa del Obreróhoz, majd ezt követően sztrájkot indítottak. 1913. május 25-én a Casa del Obrero szervezet kezdeményezésére nagygyűlést tartottak Huerta diktatúrája ellen. A hatóságok megakadályozták, hogy a gyűlést zárt helyen tartsák, helyiséget bérelhessenek. Így a nagygyűlést a városi parkban tartották. Ezen a gyűlésen a Casa több vezetőjét letartóztatták. A külföldi szervezők közül több spanyolt és egy peruit kiutasítottak az országból.

Nicaragua

Itt 1910-ben alakult meg a Central Obrera (Munkás Központ) Léonban és 1913-ban Managuában; ezzel a nicaraguai munkásmozgalom szintén új szakaszba lépett. A Central Obrera több munkás- és szakszervezetet tömörített, így a cipészeket, a nyomdászokat, a szabókat, a kőműveseket, a fodrászokat, az alkalmi munkásokat, valamint kisparasztokat is. Ám miután 1912-től az ország USA katonai megszállás alá került, az emberek új helyzettel kerültek szembe, a kiéle-

³ Francisco Ferrer i Guardía anarchista filozófus-pedagógust az 1909. júliusi barcelonai általános sztrájk után ítélték halálra és végezték ki koncepciók eljárás keretében.

zódott nemzeti kérdéssel. Így csak 1924-ben tartották meg az országban az első május elsejét, több (szocialista és anarchista) munkásszervezet rendezésében.

Forrás: Helga Woggon: Beginnings of the First of May Tradition in Central America and Mexico in 1913 (a szerző az írást az Évkönyv számára készítette).

* * *

Gerd Callesen⁴

Választások Ausztriában 2013-ban

Ausztriában 2013 tavaszán került sor tartományi választásokra Karintiában, Alsó-Ausztriában, Tirolban és Salzburgban. Utána 2013. szeptember 29-én tartották a parlamenti választásokat.

A választások eredményei nagyon eltérőek voltak – valamennyire kihatott a korrupciós ügyek sorozata. Jórészt ezek következtében egy sor új párt alakult és indult a választásokon, amelyek arra esküdtek, hogy véget vetnek a korrupciónak. Mindennek következtében a választók tábora erősen megoszlott, és a tényleges választók száma megcsappant, lesüllyedt 74,4%-ra. A tartományi választásokon kilenc párt indult valamennyi tartományban, és egyes kis pártok próbálkoztak egyes tartományokban. Végeredményben hat párt jutott be a bécsi parlamentbe. Ezek között két új párt volt, egy a parlamentben korábban helyet foglaló párt pedig ezúttal nem tudta átlépni a parlamentbe jutáshoz szükséges 4%-os küszöböt.

Ausztria, lévén hogy történetileg szoros gazdasági szálak kötik Németországhoz, az elmúlt évek gazdasági világválságán viszonylag könnyen túljutott. Ausztria „a gazdag országok közé” tartozik. Természetesen itt is voltak üzembeszárások, és többezren voltak, akik vagy munkanélküliek lettek, vagy csak rövidített munkaidőben dolgozhattak. Ebben az évben az Alpine, a legjelentősebb építési vállalat dőlt össze. A gazdasági válság Ausztriában is legsúlyosabban a bankokat és pénzintézeteket sújtotta, közülük is legerősebben a karintiai Hypo-Alpe-Adriát, amely még Jörg Haider idejéből, aki Karintia élén állt, óriási adósságokat halmozott fel. Ezeket a lyukakat most az osztrák államnak, vagyis az adófizetőknek kell betömnie. Az ezzel kapcsolatos korrupciós ügyeket a bíróság jelenleg is vizsgálja. Ez nem az egyedüli korrupciós ügy, a korábbi pénzügyminiszternek, Karl Heinz Grassernak is súlyos korrupciós ügyeket rónak föl. Ezekben az ügyekben is folynak a különböző eljárások. Grasseri az FPÖ-ben csinált politikai karriert, ám utána az ÖVP, vagyis a konzervatív párt elnöke és Schüssel

---

⁴ Gerd Callesen az Évkönyv régi szerzője, osztrák történész, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja. A beszámolót az Évkönyv számára írta.

miniszterelnök hozta át az ÖVP-be, akiről most azt rebesgetik, hogy különböző közvetítő emberek révén súlyos milliókkal rövidítette meg a költségvetést.

A politikai korrupció száalai azonban messzebbre nyúlnak. Eddig csak néhány ítélet született, a többiben még sok a bizonytalanság és a homály, amelyeket remélhetőleg az elkövetkező évben földerítenek. Ezek jelentős vállalatokat érintenek, amelyek állítólag különböző politikai pártoknak nyújtottak törvénytelenül „segítségeket”. Ezen kívül felmerült, hogy egyes újságokban megjelenő hirdetések egy pártok a költségvetésből fizettek meg, hogy az újságokban kedvezőbb politikai értékelésekhez juthassanak. Továbbá vizsgálatok folynak a téren, hogy egyes önkormányzatok, illetőleg tartományok is milyen, milliós veszteségekkel záruló gazdasági spekulációkba kezdtek.

Ezek a botrányok súlyosan megfertőzték a politikai légkört és az említett pártokat jócskán aláásták. Ez azután megmutatkozott az alacsony választási részvételben. Igen sok választó nem lát bele, hogy ezek a „pénzcsináló műveletek” az egyes politikusokat szolgálták-e, vagy egyszerűen csak ostobaságra vezethetők-e vissza.

Az alacsony választási részvétel arra is visszavezethető, hogy a korábbi kormányzati koalíció két nagy pártja, az SPÖ és az ÖVP nem tudott jó képet kialakítani magáról. A közvélemény úgy látja, hogy a kormánypolitikát nagyon hosszú ideje tartó véleményeltérések határozzák meg, amelyek nem vezettek semmiféle eredményre. Néhány fontos területen, mint az oktatási és a szociálpolitika területén ezek a véleményeltérések túl nagyok voltak, így azután a két párt kölcsönösen semlegesítette egymást. Ez a „mocsaras politikai helyzet” az elmúlt tíz évben egyre inkább áthatott mindent. A polgárok tehetetlennek érezték magukat a politikai profikkal szemben, akik azt tették, amit igazán egyénileg akartak. Ez az individualizmus, amelyet az érintett pártok is tápláltak, oda vezetett, hogy a munkások különböző csoportjai, vagy más szavakkal a bérből és fizetésből élők, politikailag visszavonultak, és a küzdelemben nem kívántak részt venni, a megvalósuló politikát csak passzívan elviselték.

Ebben a helyzetben születtek meg az új pártok. Először is érkeztek az úgynevezett kalózpártok, amelyek korábban Svédországban és Németországban is kezdetben eredményeket értek el a parlamenti választásokon. Ezek a pártok nem képviseltek valamiféle pozitív politikát, hanem egyszerűen „proteszt”-, tiltakozó ellenvéleményt tükröző pártok voltak.

A kalózpártok Ausztriában minden valószínűség szerint már eljátszották a szerepüket (valószínűleg Németországban is). Ám Ausztriában van egy új párt, amelyet egy osztrák-kanadai milliárdos, Frank Stronach gründolt. Az illető abszolúte új pártot kívánt létrehozni, és magát már Ausztria legnagyobb pártja élén vélte látni. A valóságban a parlamentben öt képviselőt tudott megvásárolni, és ennek révén már önálló parlamenti csoportot építhetett ki magának. A csoportot a parlamentben mint „Stronach-alakulatot” jegyzik, és a parlamenti választás során már megkapta a megfelelő gazdasági támogatásokat, feltehetőleg 25 millió eurót. A Stronach-csoport bizonyos nehézségek ellenére is már részt vett ebben

az évben néhány tartományi választáson, ahol elnyerte a szavazatok 10%-át. Ám a választók jó része már ráébredt arra, hogy Stronachnak tulajdonképpen nincs saját politikai elképzelése, és valószínűleg a maga 81 évével már nincs nagy jövője. Ez a párt a választás óta eltelt 11 héten már elveszítette néhány képviselőjét és tartományi szervezetét, úgy tűnik, hogy a Stronach-párt szétesik.

A másik új párt, amelyet „Neók”-nak neveznek, tulajdonképpen több liberális csoportosulásból állt fel. Ez a csoport az év folyamán új programot kezdett kidolgozni, egy lényegileg neoliberais gazdasági politikát. Kulturálisan inkább szociálliberális elképzeléseket képviselt, és a szakszervezetek számára a Stronach-csoporthoz hasonlóan nem volt semmi mondanivalója. Politikai síkon a párt szintén a középre tagolódott, és kész lenne arra, hogy a középben, illetőleg a közép-balon más pártokkal is koalícióra lépjen. Az, hogy a valóságban mi fog történni, azt jelenleg nehéz lenne megjósolni. Egyébként ez a párt is megszerezte egy milliomos támogatását, aki egyes források szerint a választásokra félmillió eurós támogatást adott a pártnak (mellesleg ez a milliomos korábban, az 1990-es években is kapcsolatban állt a liberális pártokkal, amelyeket a parlamentben képviselt is).

A balközéphez tartozik a „Zöld” párt is, amely bízott abban, hogy a választások révén kormánypárt lehessen, amennyiben a választási eredmények révén lehetségessé válna egy szociáldemokrata-zöld koalíció létrejötte (azt is feltételezve, hogy e koalícióban talán a Neók is benne lennének). A Zöld párt a választási kampány során nagyon is személyektől függő kampányt folytatott. Keményen bírálta a bevándorlókkal szembeni idegengyűlöletet, és támogatta az EU iránti barátság politikáját.

A konzervatív ÖVP (Osztrák Néppárt) ugyanúgy, mint a másik kormánypárt, a szociáldemokraták nagyon visszafogott kampányt folytatott, ám az SPÖ-vel szemben az ÖVP nem határozta el magát attól, hogy esetleg a szélsőjobb FPÖ-vel lépjen koalícióra (az SPÖ számára az FPÖ-vel való kapcsolatkeresés eleve kizárt volt). Az ÖVP egyébként választási eredményeit tekintve visszaesett, nem utolsó sorban azért, mert hosszabb időn át nyilvánvalóvá váltak az ÖVP-n belüli viták, véleményeltérések és ellentétek. Az FPÖ (Osztrák Szabadságpárt) annak idején, még Jörg Haider vezetése alatt már elszakadt régebbi talajától, amikor még német-liberális alapokon állt. Helyette populista vágányra tért, mindenkinek mindent megígért, miközben jól tudta, hogy az ígéretek nem tudja betartani. Idegenellenes retorikája sokszor volt iszlám-ellenes, ez a választók egy jelentős részének meg is felelhetett. Az FPÖ legjobb eredményét 1999-ben érte el, amikor a szavazatok 27%-át kapta. Ezt követően azonban, amikor létrejött egy ÖVP-FPÖ koalíciós kormány, három év múltán az FPÖ 10%-ra esett vissza. A párt nem váltotta be az ígérezeit. Később az FPÖ szétszakadt. Jörg Haider új pártot alapított, a BZÖ (Bewegung Zukunft Österreichs – az Osztrák Jövő Pártját). Ez a párt a 2008-as választáson 11%-ot szerzett meg, amíg az FPÖ 17.5%-ot. A BZÖ a 2013. évi választáson csak 3,5%-ot tudott szerezni, így kiesett a parlamentből.

A választás nyomán többen vitatják, hogy az egyfajta jobbra tolódást hozott-e,

vagy a pártok többsége a parlamentáris politika talaján kompromisszumkészségre hajlik. A szavazatok száma alapján azt lehet mondani, hogy ha összeadjuk a BZÖ-re, az FPÖ-re és a Stronach-pártra adott szavazatokat, ezek összesen 30%-ot tesznek ki. Ám a BZÖ a továbbiakban már nem tagja a parlamentnek, és azt, hogy a Stronach-párt mit is képvisel majd a parlamentben, még nem lehet tudni. Egy dolog világos, hogy a jelenlegi FPÖ mindent összeszámálva is csak mintegy 20%-ot ért el, míg a másik négy párt együttvéve a szavazatok 68%-át kapta – és ez a koalíció nem fordult szembe az Európai Unióval.

Az SPÖ és az ÖVP együttvéve csak valamivel többet kapott, mint a szavazatok és a képviselők 50%-a, ez mindkét párt számára további vereség. Ám az eredmény mégis lehetővé teszi, hogy a két párt továbbra is „kormányképes” legyen. Minden másféle koalíció azt kívánná, hogy az több mint két pártból álljon, amit az osztrák választók és társadalom nem nagyon szeret. A választások után tizenegy hónapon át (!) húzódtak a kormányalakításra vonatkozó tárgyalások. 2013 december közepén értek véget, s azzal végződtek, hogy újralakult az SPÖ–ÖVP koalíciós kormány. A két párt és az új kormány azt ígéri, hogy tovább folytatja az eddigi politikát. Minthogy úgy tűnik, hogy a gazdasági konjunktúra újra felfelé ível, így a kormány bizton számíthat arra, hogy a következő öt évben a helyén maradhat, anélkül, hogy újabb vereséget szenvedne.

Végül még néhány megjegyzés a KPÖ-höz (Kommunistische Partei Österreichs – Osztrák Kommunista Párt). A KPÖ elég jelentős támogatást szerzett a stájerországi tartományi választáson – a szavazatok 8%-át szerezte meg, és Grazban jelentősen többet. Ilyen eredményt a korábbi választásokon nem tudott elérni. A stájer ipari körzetekben és Grazban – miként Bécs egyes kerületeiben is – a KPÖ jól szerepelt, és ha a befolyását meg tudja őrizni, akkor a helyi önkormányzati testületek révén befolyását éreztetni is tudja.

A mellékelt táblázat mutatja az eredményeket.

2013-as eredmények (Zárójelben lévő számok: 2008-as eredmények)

SPÖ	26.9 (29.3)
ÖVP	24.0 (26.0)
FPÖ	20.5 (17.5)
Zöldek	12.3 (10.4)
Stronach-párt	5.7
Neók	4.9
BZÖ	3.5 (10.7)
KPÖ	1.0 (0.7)
Kalózpártok	0.8 ⁵

⁵ A Népszabadság írása alapján megemlítendő, hogy az új koalíciós kormány programját többen hiányosnak tekintik, főleg kulturális és szociális téren. Emiatt mondott le Voves, a stájer SPÖ elnöke, aki az országos pártnak alelnöke, erről az utóbbi posztjáról, tiltakozása jeléül.

Az országos választáson a KPÖ 1,8%-ot kapott; a legtöbb szavazatot a stájer tartományban, Grazban, illetőleg Bécsben nyerte el, ám Grazban sem tudta az országos választáson megtartani a tartományi választáson elért eredményét.

A választást követően az új koalíciós kormány által kiadott programot többen vérszegénynek tartották, így az SPÖ-ben is, főként a párton belül nyilvántartott baloldaliak. Ám ezek a baloldali személyiségek nagyon elszigeteltek, nincs nagy tömegbázisuk, sem kialakított alternatív programjuk. Voves, az SPÖ stájerországi vezetője, különvéleményének jelzéséül, le is mondott országos vezetőségi tagságáról. Grazi és stájer tartományi vezetői tisztjéről nem, de Voves sem tudott alternatív programot kidolgozni, illetőleg konkrét javaslatokat tenni a legfontosabb kérdésekben. Sem őt, sem a többi baloldali SPÖ személyiséget nem tudom bírálni, mert amíg az SPÖ-n belüli tömegek nem mozdulnak meg, addig ők sem érhetnek el sokat.

* * *

Borisz Kagarlickij⁶

„Udvarias intervenció” és az ukrajnai felkelés

A Guardian beszélgetése a szerzővel

(Rövidítve)

G: Mit gondol, mért nem robbant ki háború Oroszország és Ukrajna között?

K: A felelet nagyon egyszerű: senki sem kész arra, hogy hadba induljon, és ezt nem is tudnák megtenni. Kijev nagyon gyakorlati okokból nem rendelkezik hadsereggel, és annak a kormánynak, amely Kijevben, úgy tűnik, megalakult, nincs befolyása az ország egyik felében, sőt saját támogatóit sem tudja igazán ellenőrizni. Amennyiben pedig katonai beavatkozással kísérleteznének, az újabb tiltakozásokat váltana ki. Már ilyen beavatkozás rémhíre is tiltakozásokat indított el Odesszában.

Moszkva ugyan mutogatja izmait, de nagyon óvatosan. Amennyiben a Kreml valóban katonákat akar bevetni, erre egyszerűen csak kiadná a parancsot. Így csak tapogatózások történnek, amihez a szenátorok megadták a felhatalmazást. A háború valójában az interneten robbant ki, ezt jócskán szorgalmazták a médiában mind a liberálisok, mind a rosszakaratú konzervatívok. Mindez a sajtóban úgy

---

⁶ Borisz Kagarlickij régi másként gondolkodó, még a régi brezsnyevi korszakból. Kritikus írásai rendszeresen megjelentek az angol sajtóban, sőt egy jelentős elemző életrajzi könyve is Angliában jelent meg H. G. Wellsről. Ellenzékisége megmaradt a gorbacsovi korszakban, majd az azt követő években is. (a szerk.)

tűnt, mintha tényleges háborút vívtunk volna Harkov környékén. Ugyanakkor mindennek egyelőre nem voltak áldozatai, és pusztításokra sem került sor⁷. Legalábbis ha eltekintünk a rubel összeomlásától. Ám a dolgok nem ilyen egyszerűek. Több találgatással és spekulációval szemben sem az orosz magántőkének, sem a bürokratikus tőkének jelenleg semmi szüksége nincs egy háborúra.

A gázvezetékek, amelyek Ukrajnán át húzódnak, állandó használatra szorulnak, mind Oroszország, mind Ukrajna, mind a Nyugat érdekében. Az orosz oligarcháknak nagy befektetések vannak Ukrajnában, ám egy háborús akció ezeket csak veszélyeztetné. A kijevi vezetőknek az orosz fenyegetés csak kapóra jön, hogy megszilárdítsák hatalmukat és segít nekik abban, hogy kimagyarazzák a gazdasági nehézségeket, amelyek részben a külső nyomásból is fakadnak. A jelen helyzet, vagyis az, hogy „nincs se háború, se béke”, teljesen jól jön mind a két kormánynak, legalább is egyelőre. Moszkva számára az egyedüli kényelmetlenség az volt, hogy menedéket adtak Viktor Janukovics volt ukrán elnöknek, nyilvánvalóan olyan szándékkal, hogy még vissza lehet segíteni az elnöki posztra. Bár ezt nem kell teljesen komolyan venni, olyan erővel, mint azt kezdetben állították, mert az emberek a Kremlben cinikusak, nem fogják erőltetni, hogy a menekültet ráerőltessék az ukrán népre. A Kreml számára mégis nagyon jól jön, hogy kéznél van számukra egy törvényesen megválasztott elnök, ám ha a helyzet úgy alakul, akkor az elnökből pillanatok alatt kényelmetlen külföldi lesz.

A Krimben kétségtelenül egy sikerült, vértelen intervenció történt. Ám hozzátehetjük, hogy a franciák, az angolok és az amerikaiak ugyanezt megtették volna. A franciák tétlenül félrehúzódtak, amikor Ruandában zajlottak a vérengzések, ami miatt a haladó közvélemény elítélte őket. Később Maliban beavatkoztak, amit ugyanez a haladó közvélemény fenntartással fogadott, sőt az intervenciót dühösen elítélte. A Krimben Moszkva a beavatkozás mellett döntött, de hangsúlyozottan olyan óvatosan tette, amennyire ez csak lehetséges volt. Az oroszok sokkal visszafogottabban jártak el, mint hasonló esetben ezt a franciák vagy az amerikaiak tették. Lehet, hogy sok múlott a hadsereg alacsonyabb rangú vezetőin is, miközben a magasabb rangúak meggyengültek. A Krimben mind orosz, mind ukrán részről a katonák és a parancsnokok is furcsa kiegyezéssel megegyezésekkel kerültek el a vérontást, amit egyik fél sem akart. Ez utóbbi bizonyos reményességekre ad okot.

Az oroszok nem óhajtják túlságosan ingerelni a Nyugatot, és a nyugatiak is tudják, hogy egyfajta megegyezésre kell jutniuk az oroszokkal. Nagyon nem szeretnék egy állandó kaotikus helyzetet látni a keleti határaikon: egy új Szomáliát vagy Kongót, mindjárt a küszöbük előtt. Az EU számára pedig ugyancsak nem járható út, hogy ugyanúgy katonaságot és rendőrséget küldjenek Ukrajnába, miként azt Boszniában és Koszovóban tették, főként úgy, hogy ehhez Oroszország beleegyezését, jóváhagyását nem szerezték meg. Az USA sajtója nagyon élesen és vadul bírálja Moszkvát, de azt is értésre adta, hogy az amerikaiak nem

⁷ A helyzet azóta jelentősen változott, sor került korlátozott fegyveres összecsapásokra, amelyeknek áldozatai is voltak, de Kagarlickij alapvető megállapításai ma is érvényesek. (A szerk.)

fognak beavatkozni Ukrajnában, mert a jogi helyzet tisztázatlan, és Ukrajna nem tagja a NATO-nak.

Nagy kérdés az is, hogy ki hajlandó fizetni Ukrajna gazdasági helyreállítását és további „lábra állítását”. Senki nem rohan, hogy erre világos választ adjon.

Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy mind a Nyugat, mind Moszkva kiegyezne abban, hogy a konfliktus a Krimre szűküljön. Újabbán úgy látszik, hogy Németországból is ilyen sugallatok érkeznek Kijevbe. Ám a konfliktus a jelek szerint spontánul tovább terjed, minthogy több politikus képtelen arra, hogy ellenőrzése alatt tartsa az események menetét. Az újabb történések azt mutatták, hogy sem a moszkvai, sem a kijevi politikusok nem tudtak kidolgozni hosszabb távú stratégiai terveket. Így a konfliktus továbbra is el fog mélyülni, de nem oly módon, mint amivel egyes politikusok magukat és másokat is rémisztgetnek, hogy ez a konfliktus orosz–ukrán háborúba torkollana.

Minden jel szerint a jelenlegi kijevi politikusok nem fognak hosszabb ideig megmaradni a helyükön. Moszkvai kommentátorok figyelmeztetnek arra, hogy Kijevben a kormányban az egyes minisztériumok élén mérsékelt politikusok állnak, és nem a Szvoboda és a Jobb Szektor emberei. Ám ezek a kommentátorok elfelejtik megemlíteni, hogy ezek a „mérsékelték” a radikálisok „foglyai”. A jelenlegi helyzetben, amikor a hadsereg és az államszervezet is jócskán szétesett, demoralizálódott, akkor jórészt ezek a radikálisok a helyzet urai. A mérsékelték azért maradhatnak a helyükön, mert megígérték: ők tudják elérni, hogy a keleti tartományok ne szakadjanak el. Ám most, hogy ezt az ígéretüket nem tudták teljesíteni, nagy valószínűséggel kibuktatják őket. Nagy valószínűség van arra is, hogy Kijevben és Nyugat-Ukrajnában is újra felforrósodik a helyzet. Kelet-Ukrajnában nem a régi „Régiók Pártja” erősödött meg, sem a régi adminisztráció, hanem egy új tömegmozgalom alulról, amely Kijevvel szembeni ellenállást és sok mást szorgalmaz.

Ami a baloldalt illeti, bizonyos remények élhetnek a tekintetben, hogy ahogyan a jelenlegi válság és gazdasági válság elmélyül, a nacionalista jelszavak és érzelmek tért veszítenek, és kiszorítják őket az osztálytartalmú követelések és tiltakozások. Ez ugyanúgy bekövetkezhet mind Kelet-, mind Nyugat-Ukrajnában. Ám ez a folyamat aligha következhet be automatikusan. Sem a kijevi, sem a kelet-ukrajnai tömegmozgalmak nem tisztán spontán jellegűek, mindegyikre erősen hatottak külső, külföldi erők. A kijevi kormányzatban, ami osztályjellegűket illeti, ugyanazt láthatjuk, amit a keleti régióban láhattunk, hogy a kulcspozíciókba milliomos és milliárdos oligarchák kerültek. Úgy tűnik, hogy azok az emberek, akik Keleten most élre kerültek, szintén nem az egyszerű nép gyermekei. Az egyedüli reménység, hogy Keleten a történések ideológiai vetülete nem hasonlít a nyugat-ukrajnaihoz, Kijevben ugyanis a Függetlenség téren kialakuló mozgalom idején a baloldaliakat teljes mértékben kiverték (nem is beszélve arról, hogy mi történt a baloldali szimbólumokkal és emlékművekkel). Ezzel szemben Harkovban és Odesszában az emberek a szovjet emlékműveket megvédték, és sok helyütt feltűntek a vörös zászlók is. Ám nem lehetnek illúzióink: ezek hát-

terében nem világos osztályálláspontok, hanem jobbra kulturális különbségek álltak. A baloldaliaknak keleten kitartó tevékenységet kell folytatni az emberek között, és pozitív programokat kell adniuk. Ezek remények, amire van lehetőség, míg Kijevben ilyen lehetőségekre sem volt remény.

Mindehhez hozzá kell fűzni, hogy a folyamatok Ukrajnában nem világosak, és teli vannak kétértelműségekkel, bizonytalanságokkal. Féltő, hogy bár nem az ország kettészakadása következik be, a polgárháború sem szabadul el, amire sokan utalnak, de hosszabb időre a káosz lesz jellemző, újabb szövetségek alakulnak ki, miközben mindezt értelmetlen erőszak fogja kísérni. Ezzel szemben az egyedüli pozitív megoldás az ország föderalizálása és a politikai rendszer demokratizálása lenne, méghozzá úgy, hogy alulról épülnének ki ezek a valóban demokratikus hatalmi szervezetek.

Forrás: Boris Kagarlitsky: 'Polite intervention' and the Ukrainian uprising. The Guardian, 2014. március 4.

(A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek. Borisz Kagarlickij Nyugaton, Angliában régóta ismert, nyilvántartott személy, sok írása jelent meg az angol lapokban. Az Évkönyv az elmúlt negyven évben ugyancsak több írását közölte.) Életútja kész regény. Az 1980-as évektől kezdve publikált, az 1980-as években volt börtönben, volt postai munkás. A gorbacsovi évektől újra publikálhatott, és akadémiai intézetekben dolgozott, az 1990-es években az Orosz Tudományos Akadémia Összehasonlító Politológiai és Szociológiai Intézetének lett az elnöke, bekapcsolódott a független szakszervezeti mozgalomba. Jelenleg is sokat és folyamatosan ír különböző baloldali folyóiratokba. (A részletes tájékoztató Borisz Kagarlickiról Vjacseszlav Kolomijec, nemzetközi tanácsadó testületünk tagja küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Borisz Kagarlickij⁸

A 2013. évi moszkvai polgármester-választás margójára

(Rövidítve)

Sztálin egyik nagyon híres nyilatkozata szerint: „Az nem érdekes, hogy az emberek hogyan szavaznak, az a fontos, hogy a szavazatokat ki számolja meg.” Ez a mondat mind a mai napig jellemző az oroszországi választásokra.

A moszkvai polgármester megválasztása rendkívül fontos a kormány, valamint a liberális ellenzék és az újságírók számára is. Azok, akik számára ez nem

⁸ Borisz Kagarlicki életútját lásd ugyanebben a fejezetben másik írásánál. Az újság közleménye szerint Kagarlicki jelenleg az Orosz Tudományos Akadémia (RAN) globalizációs kérdésekkel foglalkozó intézetének az igazgatója. (a szerk.)

olyan fontos, azok éppen a moszkvaiak. Ők pontosan tudják, hogy semmi nem változik majd meg a városban a szeptember 8-iki polgármester-választás után. Ráadásul az oroszok 90 százaléka számára, akik nem a fővárosban élnek, ez az esemény tökéletesen érdektelen, és Moszkva problémái nem is igen érdeklik őket. Nem utolsó sorban azért, mert náluk, elfelejtett, elhanyagolt régiókban és városokban sokkal nagyobb problémákkal kell szembenézni.

Eközben azért a választás kapcsán a bohózat előadása teljes lendületben folyik. A liberális ellenzék a Dumában úgy szerepel, mintha a választás teljesen legitim lenne. A Kommunista Párt jelöltje, Iván Melnyikov, még messzebb ment, amikor azt hangsúlyozta, hogy ő valamennyi baloldali erőnek a képviselőjelöltje. Az ellenzék ismert vezéregyénisége, Alekszej Naval'nij szintén megfelelően játssza a szerepét. Ő nem egyszerűen polgármester kíván lenni, hanem Moszkva tényleges problémáival foglalkozik: ilyenek a közlekedési dugók, az illegális bevándorlás. Naval'nij szintén úgy beszél magáról és jellemzi magát, hogy az ország ellenzéki erőinek egyedüli jelöltje és vezére.

A központi színpadtól távolabb, a Jabloko párt⁹ úgy tűnik, hogy csak a város problémáival foglalkozik a kampányában. A párt hivatkozik arra, hogy ő az ország liberális pártja, és ilyen alapon teljes joga van a továbbélésre, annak ellenére, hogy a párt közben már kiesett a Dumából.

Ugyanakkor ez a választás a Kreml számára is fontos, mert el akarja érni, hogy saját jelöltjét válasszák meg újra, a jelenlegi polgármestert, Szergej Szobjanyint. Nem is kérdés, hogy a kormányzat emberei elérik, amit akarnak, már csak azért is, mert a választást úgy állítják be, hogy ami Moszkvában történik, az igaz és érvényes Oroszország egészére. Ezt azért is teszik, hogy (részben a liberális ellenzék beszédeivel és írásaival szemben) bebizonyítsák, hogy az emberek nagy többsége elégedett a helyzettel.

Mindenesetre tény, hogy ez a színházi előadás maradéktalanul kielégíti valamennyi szereplőt, kivéve az egyszerű moszkvai lakosokat, akiknek érdekei érdektelenek mind a kormányzat, mind az ellenzék számára. Bárhogy is záródik a versenyfutás, az eredménnyel valamennyi résztvevő elégedett lesz. Csupán egy dolog zavarná meg őket, ha a moszkvaiak nem mennének el választani. Ebben az esetben a választási bizottság nem is várakozna a felsőbb utasításra, saját maguktól is kihirdetnék a kívánt eredményeket.

Forrás: The Moscow Times, 2013. augusztus 29. (A cikket Vjacseszlav Kolomijec juttatta el az Évkönyvnek.)

* * *

⁹ Régi liberális ellenzéki párt még Gorbacsov és Jelcin idejéből. (a szerk.)

A 2014. májusi EU választások Ausztriában

A választáson az ÖVP (Osztrák Néppárt) megelőzte az SPÖ-t (Ausztria Szociáldemokrata Pártja), amely a második helyre szorult. Az ÖVP is veszített valamennyi szavazatot, de így is első helyen maradt, míg az SPÖ stagnáló helyzetbe került.

A 2009-es választáshoz képest a két kormánypárt együttesen plusz 2,7% szavazatot tudott szerezni, miközben az elmúlt tíz évet számítva ezek a pártok mintegy öt százalékot veszítettek. Az SPÖ maga keményen veszített a 2009-es EU választási eredményéhez képest, és nem sikerült alkalmas vezéregyéniséget találnia az EU-választásra. Az elmúlt országos parlamenti választáson és tartományi választásokon sokat veszített és meg kell elégednie a stagnáló végeredménnyel. Az SPÖ jelenlegi vezére, Werner Faymann, aki egyúttal a miniszterelnöki posztot is betölti, örülhetett annak, hogy a szavazatvesztés ellenére az SPÖ az EU parlamentjében megőrizte öt mandátumát, és ezzel Faymann elkerülte, hogy az SPÖ-ben komolyabb ellenzéki felzúdulás keletkezzen. Egyébként nagykoalíciós politikája saját pártjában meglehetősen ellenzékkel szembesült. Az elégedetlenség oka, hogy adóügyekben az SPÖ-nek nem sikerült áttörést elérnie, valamint az oktatás területén is hangot kap ez az ellenzék. E hiányok következményének tudható be az EU választáson az SPÖ gyenge eredménye, úgy hogy Faymann örülhet még a stagnálásnak is. Ősszel mindazonáltal Faymann valószínűleg ismét jelölteti magát az SPÖ kongresszusán a pártvezéri posztra.

Forrás: SPÖ bleibt Zweite. Der Standard, 2014. május 26. (A cikket Gerd Callesen küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Marx emlékezete

„Az a tény, hogy Marx A tőke című munkája az utóbbi években rekord eladási példányszámot ért el, mutatja, hogy az emberek ismét a kapitalizmus kizsákmányolási formáinak és okainak vizsgálódása felé fordulnak.”

Forrás: The Guardian, 2013. október 2.

ÉLETUTAK

Berger, Joseph (1904-1978)

Joseph Berger (eredeti neve Joseph Isaac Zilnsnik) a Palesztinai Kommunista Párt alapító tagja volt.

Az akkor Ausztria-Magyarország területéhez tartozó Krakkóban született. 1914-ben családja az orosz csapatok betörése elől Bécsbe menekült, majd 1916-ban Bielitzbe költözött. Berger ortodox zsidó családban nőtt fel és cionista lett; a cionista Kék-Fehér (Wanderbund Blau-Weiss) csoportban tevékenykedett. Berger ezt követően balra fordult és a baloldali cionista Hashomer Hatzair csoportnak lett tagja. Tizenöt éves korában 1919-ben Palesztinába emigrált. Kezdetben építőmunkásként, útépitőként dolgozott, később fordító lett. Élete során több nyelvet tanult meg: jiddis, német, lengyel, angol, héber és orosz. Később jártasságot szerzett az arab és a francia nyelvben is.

Palesztinában az elsők között volt, akik kommunisták lettek. A kommunisták felé fordulásában szerepet játszott az, hogy ő más utat keresett, mint a zsidó bevándorlók nagy többsége, akik letelepedni kívántak és kibucokban dolgoztak, Berger kritikusan vélekedett az ott élő arabok elűzéséről. Ekkoriban vette fel a Berger nevet.

1919 után, amikor Palesztinában is megalakult a kommunista párt, sokan úgy hitték, hogy a hamarosan bekövetkező világforradalom fogja egyúttal megoldani a 'zsidó kérdést' is. Ezek a zsidó kommunisták úgy vélték, hogy a kapitalizmus az egyedüli oka az antiszemitizmusnak is. Ismeretes, hogy az 1919-ben megszülető Kommunista Internacionálé a cionizmust elítélte és olyan értelmezést adott róla, hogy az zsidó kispolgári mozgalom, amelyhez megtévedt értelmiségiek csatlakoztak. A KI úgy ítélte, hogy a zsidó bevándorlás csak új forrása lehet a zsidó-arab ellentéteknek és a cionizmust egészében a brit kolonializmus eszközének tekintette. A cionisták baloldali áramlatát, a Poale Zion („Zsidó Munkások”) szervezetét is úgy minősítette, hogy az a megtévedtek szervezete, még ha kommunisták, vagy szocialisták állnak is az élükön. A Poale cionistái viszont úgy értékelték a kialakult helyzetet, hogy a KI csak kisebb, ideiglenes hibát követett el velük szemben, és amennyiben ők Kelet-Európában és a Közél-Keleten erőre kapnak, és változatlanul a kommunista mozgalomhoz tartozónak tekintik magukat, a KI is meg fogja változtatni értékelését. 1920 júliusában és augusztusában a Poale Zion nemzetközi konferenciát tartott Bécsben, ahol megalakult a Baloldali Poale Zion, mint nemzetközi szervezet és olyan határozatot hoztak, hogy a KI-hoz kívánnak csatlakozni. A KI ezt a közeledést elutasította. Leszögezte, hogy csak egyénenként fogad el csatlakozást, még hozzá aszerint, hogy az illetők mely országokból kívánják ezt megtenni, és akkor is csak úgy, hogy az illetők adják

felcionista meggyőződésüket, függetlenül attól, hogy polgári, vagy szocialista gondolkodásúak.

Palesztinában a Poale Zion tekintélyes része, köztük Berger is a KI-hoz kívánt csatlakozni. 1919 márciusában megalakították a kommunista párt egy előszervezetét, a Jewish Socialist Workers' Party-t (Zsidó Szocialista Munkáspárt – MPSI).¹ Az MPSI Palesztinában ténylegesen megerősödött és az ország zsidó szakszervezetében, a Hisztadrutban komoly befolyást és vezetőségében posztokat szerzett. Az 1921-es május elseje után a brit mandátumos területen a zsidó kommunista szervezet illegálissá változott. Sok zsidó kommunistát „visszatelepítettek” a Szovjetunióba. Ezt követően az MPSI összeolvadt a Poale Zion balszárnyával, és felvette az MPS, Szocialista Munkáspárt nevet, amiből már kihagyták a „zsidó” nevet, pontosan azért, mert azt kívánták jelezni, hogy a párt nem egyszerűen csak zsidó, hanem egyúttal arab is. Ez a párt vette fel azután a Palesztin Kommunista Párt nevet (PCP), amely körülbelül 450 tagot számlált. 1922-ben Berger vezetésével a balszárny a pártból kiszakadt és új pártot alakított. Ez az új párt azért bírálta a PCP-t, mert szerintük békülékeny volt a mérsékelt szocialista cionizmussal szemben. Mindkét párt tagjait még 1923-ban kizárták a Hisztadrut szakszervezeteiből. A kizárás a két pártot összefogásra készítette. 1923 júniusában újra egyesültek, és a többség elfogadta a Berger körül tömörülő baloldali kisebbség programját. Szakítottak a cionizmussal és pozitívan emlékeztek meg az arab nacionalizmusról, amely szövetségük a brit imperializmus elleni harcban.

Berger volt ekkor már a párt programjának egyik kidolgozója. A párt Közpon-ti Bizottságának tagja lett. 1924-ben a párt főtitkára helyetteseként őt küldték Moszkvába, hogy tárgyaljon a pártnak a Kominternbe való felvételéről. Berger másokkal együtt közreműködött a libanoni kommunista párt megalakításában is. A párt kiküldötteként járt Egyiptomban, Szíriában, Transzjordániában. A párt főtitkára, Wolf Averbach Szíriában találkozott a szíriai nemzeti felkelés vezetőivel, akik a francia imperializmus ellen küzdöttek. 1924 decemberében Berger megint Moszkvába ment, hogy a KI VB előtt beszámolókat adjon a kialakult palesztin helyzetről. A KI elégedett volt a párt elért eredményeivel.

Berger Moszkvában találkozott Esther Feldman-nal, akit azután feleségül vett. Ugyancsak 1925-ben találkozott Nyikolaj Buharinnal², megismerkedett gazdasági programjával, amelyet helyeselt. Nagy tisztelője lett Buharinnak. Egy év-tizeddel később már úgy emlékezett meg Buharinnal, hogy ő toleránsabb, mint Sztálin, nem próbálja a saját véleményét másokra kényszeríteni, és a nemzetközi kommunista mozgalomban sem kíván Moszkva-centrikus lenni. Moszkvában Berger megismerte Karl Radeket³ is, akiről szintén megállapította, hogy kultúrált, sok könyvet ismerő és „szofisztikált” személyiség. Az ő esetében Berger megjegyezte: „meg voltam döbbenve, hogy mennyire nem ortodox módon be-

¹ A témához lásd még Peretz Merchav életútját, illetőleg munkáit (Évkönyv 1992)

² *Buharin életútját lásd Évkönyv 1988.

³ Radek életútját lásd Évkönyv 1985.

szélt ortodox véleményekről és munkákról. Többen intették, hogy amit Radek mond, az sokszor párt-igazság, de már Radek-i variációban. Az ő stílusa magyarázta, hogy mért is tarthatta meg pozícióit oly sokáig.

1925-ben, röviddel Palesztinába való visszatérése után a brit rendőrség letartóztatta kommunista illegális tevékenysége és a Kominternnel való kapcsolata miatt. Ám rövidesen szabadlábra kerülhetett és csak pénzbírságot kellett fizetnie. (Palesztinában, amely brit mandátumos területté vált, a brit hatóságok rendkívüli keménységgel léptek fel a kommunisták ellen, nemcsak letartóztatták őket, hanem vallatás közben meg is kínozták őket és tíz kommunista halt meg brit börtönökben.) Bergert ez nem riasztotta vissza, ám amikor 1926. augusztus 16-án ismét Moszkvából tért volna vissza, a brit hatóságok már nem adtak neki beutazási engedélyt. Több hetes viszontagság után álneven, feleségével és fiával együtt egy arab faluban telepedett le. Berger ezt követően is megmaradt a párt egyik vezetője, és találkozott a KI küldötteivel. Kezdebetűkkel (J. B.) vagy álnevével aláírt cikkeket jelentetett meg a KI nemzetközileg ismert folyóirataiban, így az *Inprekorr*-ban. Már 1924-től az arab nemzeti mozgalmat illetőleg éles különbséget tett az arab világ belső osztályszerkezete szerint. Valóságos összekötő személyiség és kapocs lett a KI és a Palesztinai Kommunista Párt között, Radek instrukciói nyomán pedig központi kérdésnek tekintette az arab dolgozók megnyerését a pártnak és a mozgalomnak.⁴

Mario Kessler

* * *

Boncour, Paul (1873-1972)

Paul Boncour egy vidéki polgári családban született 1873. augusztus 4-ikén. Apja, orvos, szabad gondolkodó és köztársaságpárti volt (ez utóbbi akkor még megosztotta a francia társadalmat). Anyja katolikus és monarchista volt. A családi háttérből következett, hogy miközben az ifjú Boncour lelkes köztársasági és demokrata lett, ugyanakkor vallásos maradt, amit a későbbiekben a szocialista pártban, az SFIO-ban sokan és sokszor bíráltak.

Középiszkolai tanulmányai során Verne Gyula könyveinek lelkes olvasója lett, oly mértékben, hogy tengerészeti technikumba jelentkezett. Ám a matematikával nehézségekbe ütközött és megváltoztatta terveit, az irodalom felé tájékozódott. Párizsban az egyetemen jogot tanult, kiváltképpen a tengerészeti jogot tanulmányozta és tanulmányainak végeztével tengerészeti jogtanácsos lett.

A párizsi Quartier Latin-ben új léggör fogadta, Boncour „felfedezte” a szo-

---

⁴ Berger életútjának további ismertetését területi okok miatt csak az Évkönyv következő kötetében tudjuk közölni. (a szerk.)

cializmust, annak „idealista” áramlatát. A *La Revue socialiste*⁵ olvasója lett – a folyóirat mindenható szerkesztője és cikkírója Benoît Malon⁶ volt, aki nagy szerepet játszott ekkor a francia munkás és szocialista mozgalomban. Boncour azonban nem csatlakozott akkor még egyik, egymással sokszor rivalizáló szocialista csoportosuláshoz, párthoz sem – ezeket túlságosan doktrinernek, antiklerikálisnak és antimilitaristának tartotta. Am a politikai kérdések és a szociális ügyek annyira felkeltették érdeklődését, hogy lemondott korábbi tervéről, hogy a tege-részetnél munkálkodjon. Ügyvédi foglalkozását megtartva közjogi és gazdasági tanulmányokat folytatott. Néhány barátjával együtt jogi tanácsadást vállalt és folytatott a párizsi Munkakamara (Bourse de Travail) mellett. A párizsi munkások olykor sztrájkba léptek, ami új feladatot rótt rá, a munka és szakszervezeti jogot, sőt a sztrájkjogot kellett alaposan tanulmányoznia. A gyakorlatban pedig kapcsolatot talált és kellett kiépítenie a szakszervezetekkel. Tapasztalatai nyomán tanulmányt is írt, amely elé a kor neves köztársasági politikusa, Waldeck-Rousseau írt előszót.

Ezt követően Boncour Waldeck-Rousseau oldalán lépett be a politikai küzdő-térre és lett híve, szorgalmazója az általános választójog megadásának. Waldeck-Rousseau miniszterelnöksége idején (1899-1902) a miniszterelnök titkárságán dolgozott. Megházasodott, felesége Héléne Raffard, akitől két gyermeke is született.

1904-ben Saint-Aignan-ban lett városi tanácsos – ezt a megbízatást, tisztséget 1912-ig töltötte be. 1906-ban René Viviani⁷ munkaügyi miniszter kabinetjének lett a vezetője. Ugyanakkor 1909-től 1919-ig a Loire vidéki „megyei” tanácsnak lett a választott tagja. 1909-ben független szocialistaként választották meg parlamenti képviselőnek. Az 1910. évi választáson újraválasztották (mindkét esetben ellenjelölt nélkül). A parlamentben a munkaügyi bizottságban dolgozott, 1911-ben pedig kinevezték munkaügyi miniszternek. Ekkor a parlamentben elfogad-tatott egy új nyugdíjtörvényt, mind a munkások, mind a parasztok számára – a törvény kiváltotta a munkáltatók valamint a baloldali szocialisták elitélő véle-ményét. A parlamenti vitában Boncour védelmezte a törvényt, majd 1912-ben lemondott és a képzőművészeti ügyek államtitkára lett – ami megfelelt ízlésének. Ekkor már őt is foglalkoztatta a honvédelem kérdése (ez 1907-1909 óta nagy vi-harokat keltett a francia politikai életben és persze az SFIO-ban. Boncour amikor a híres hároméves katonai szolgálat törvényét a kormány és a parlament 1913-ban elfogadta, ellenjavaslatot tett a harminchat helyett harminc hónapos katonai szolgálat bevezetésére.

Az 1914. évi parlamenti választáson elveszítette képviselői mandátumát. A világháború kirobbanása után négy éven át a fronton szolgált egy zászlóalj parancs-

⁵ A *La Revue socialiste*-ről lásd Évkönyv 1994.

⁶ Benoît Malon életútját lásd Évkönyv 1991.

⁷ René Viviani az 1880-90-es években még az úgynevezett „független szocialisták” értelmiségi csoportosulásához tartozott, később ő is, miként a többiek is, elhagyta a szocialista mozgalmat és a kialakuló pártot.

nokaként. Minthogy a szocialista párt többsége „honvédő” lett, ezt az álláspontot Boncour is elfogadhatónak látta, és ekkor szervezetileg is csatlakozott az SFIO-hoz. A világháború éveiben az SFIO életében már nagyon ismert személyiséggé vált.

1919-ben, amikor Jean Jaurès⁸ gyilkosát törvényszék elé állították, Boncour képviselte a szocialista pártot ügyvédként. 1919 novemberében Léon Blum és Pierre Dormoy⁹ mellett újra szocialista parlamenti képviselő lett. A parlamentben a külügyi bizottságban kezdett dolgozni. Együttal a katonai bizottságban is dolgozott, erősen foglalkoztatta a honvédelem, illetőleg a béke megteremtésének ügye, a honvédelem kérdéseiben többször ellentétbe került saját pártjával is. A béke kérdésében a Népszövetség és a kollektív biztonság előharcosa lett.

A szocialista párt életében sajátos helyet foglalt el. Nem fogadta el az osztálypolitikát, mindig külső partnereket és szövetségeseket keresett, és „nemzeti kerekben” gondolkodott. 1920-ban a nevezetes februári Strasbourg-i és a decemberi Tours-i kongresszuson többször is felszólalt, és elutasította a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozást. Amikor a szocialista párt újjáalakult osztályharcos elvek alapján, az alaptéziseket nem osztotta, ő a párton belül magányos személyiségként változatlanul „a nemzetben gondolkodott”.

1922-ben a helyközi és tartományi (megyei) választáson Boncour Toulouseban kampányolt, ám „a baloldali blokk” nevében és szellemében, vagyis ő a szocialisták és a polgári radikálisok, a Radikális Párt összefogását szorgalmazta már ekkor. Szorgalmazta azt is, hogy a szövetség során ne feledkezzenek meg a szociális kérdésekről. Ám Boncour álláspontja és stratégiája a szocialista pártban nem talált semmiféle visszhangra. Nem lehet őt a revizionizmus teoretikusának tekinteni, inkább olyan parlamenti politikusnak, aki gondolatait és javaslatait el kívánta fogadtatni, és azt az utat kereste, hogy az SFIO miként lehet a kormány tagja.¹⁰ A PCF (Kommunista Párt) teoretikusai és szemleírói Boncour-ban mindig tipikus példáját látták az „osztályárulónak”.

A média is magányos személyiségként kezelte, hóféhér hajával színpadi figuraként jelenítették meg az újságok. Am a parlament szószékén nem tudott Jaurès örökébe lépni, sem beszédeinek tartalmával, sem Jaurès szónoki képességeit illetően. 1924-ben Jaurès egykori választókeretében, Tarn-ban indult és ugyanakkor Genfben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalban kezdett dolgozni. 1924-ben a parlamenti választáson a baloldali blokk (Cartel des gauches) előkelő helyén indult. A baloldali blokk sikert aratott, és Boncour ennek eredményeként együttal a nemzetközi politikai arénának is szereplője lett. Ám az SFIO a választás nyomán ellenzékbe vonult¹¹, így Boncour nem tudta igazán érvényesíteni elképzeléseit a kormányba lépésről. A parlamentben 1925-ben egyik előterjesztője volt

⁸ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984, valamint Jemnitz János: Jaurès. Akadémiai Kiadó 1970.

⁹ Pierre Dormoy életútját lásd Évkönyv 2014.

¹⁰ A pontos meghatározás a Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français-ből származik.

¹¹ Erről és a párt állásfoglalásáról, annak okairól magyarul bővebben lásd Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest 1993.

annak a javaslatnak, amely a leszerelésre irányult. Többször szembe került az SFIO kongresszusain a párt többségével, többször szerepelt nemzetközi kérdésekben, és 1927-ben erősen védelmeszte a Hágai Nemzetközi Bíróság jogkörének és döntéseinek elfogadtatását.

Az 1928. évi parlamenti választáson ismét Jaurès hajdani választókerületében, Carmaux-ban indult és meg is választották. A parlamentben újra a honvédelmi bizottságban, de főként a külügyi bizottságban dolgozott, melynek ekkor őt választották elnökévé. Az 1930-as parlamenti választáson újra indult ugyanott és újra győzött. 1931-ban ismét szembe került az SFIO többségével a pártkongresszuson a katonai költségvetés megajánlásakor, a többség akkor azt elutasította. Ugyanebben az évben megválasztották szenátornak. Nem sokkal ezután elhagyta az SFIO sorait.

Politikai pályafutása persze folytatódott, 1932-ben megválasztották a Tarn-i département (megye) elnökévé, és ugyanebben az évben ismét szenátornak. 1932-ben a francia delegációt vezette a Népszövetség genfi ülésén, amikor az Japán kínai-mandzsúriai agresszióját és invázióját tárgyalta. (Ez volt a Népszövetség és a „kollektív biztonság” első nagy veresége 1918 után.) Részt vett a Népszövetség leszerelési konferenciáin, majd hadügyminiszter lett Edouard Herriot harmadik kormányában 1932 decemberéig. E kormány bukása után Boncour alakított új kormányt, és lett egyúttal annak külügyminisztere. Ez a kormány negyven napon belül megbukott, ám a következő kormányokban is megmaradt a külügyminiszteri poszton egészen 1934-ig. Külügyminiszterként igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni Mussolinivel, illetőleg a Szovjetunióval is.

1933-ban ismeretesen kiéleződött a belső küzdelem az SFIO-ban a „neoszocialistákkal”, akiket az 1933. évi pártkongresszuson az SFIO-ból kizártak¹² Boncour nem csatlakozott a „neók”hoz. 1934-ben rövid ideig még államminiszter lett.

1935-ben a Népfront megalakulása¹³ után rokonszenvezett a Népfronttal. A Népfront 1936. évi választási győzelme után Léon Blum alakított kormányt és Blum Boncour-t bízta meg Franciaország népszövetségbeli képviselőjével. Léon Blum második kormányában 1938-ban ő lett ismét a külügyminiszter, és az ő feladata lett a Spanyol Köztársaság támogatása.¹⁴

Amikor 1938-ban Blum lemondása után Edouard Daladier alakított kormányt, az új külügyminiszter egészen más külpolitikai orientációt hirdetett, a „megbékeltetést” kereste Olaszországgal és Németországgal.

1939-ben kirobbant a II. világháború. Kezdetben Boncour még ugyanabban a külügyi bizottságban ütközött össze keményen Pierre Lavallal¹⁵ - többek között Olaszország és Mussolini megítélésében. 1940-ben a francia katonai összeomlást

¹² Erről bővebben lásd Pierre Renaudel életútját, Évkönyv 1996, valamint Jemnitz János: Léon Blum, I. m.

¹³ Erről bővebben lásd Évkönyv 1974, 1984-1985, valamint a Népfront Franciaországban. 1934-1938. Budapest, 1985.

¹⁴ Erről magyarul bővebben lásd a Népfront Franciaországban c. kötetet. I. m.

¹⁵ Pierre Laval egykori szocialista politikus az 1930-as években nemcsak szakított a szocialista

követően előbb Tours-ba, majd délre, Bordeaux-ba menekült. A Vichy-i parlamentben Boncour kezdetben még megszavazta a felhatalmazást Pétain marsallnak, ám 1940. július 10-ikén annak a huszonnégy képviselőnek és szenátornak egyike volt, akik már megtagadták, hogy teljhatalmat szavazzanak neki.

1944 késő őszén Párizs és Franciaország felszabadult. Boncour újra csatlakozott a szocialista párthoz és tagja lett az első parlamentnek 1944-ben. 1951-ben újra kilépett az SFIO-ból. Ezt követően önéletrajzán dolgozott és visszavonult a politikai életből.

1972. március 28-án halt meg.

Irodalom

Az SFIO pártkongresszusainak jegyzőkönyvei, a Le Populaire, illetőleg a La Vie socialiste egyes számaiban Boncour írásai.

Georges Lefranc: Le Mouvement socialiste sous la IIIe République

Daniel Ligou: Histoire du socialisme en France (1871-1961) Paris 1962

Tony Judt: Le marxisme et la gauche française (1830-1981). Paris, 1987. A könyv magyar ismertetését lásd Világtörténet 1992.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français. Paris 1977

Paul Louis: Histoire du socialisme en France. Paris, 1946

André Philip: Les socialistes. Paris, 1967

Alexander Werth: The destiny of France. London. 1937

Alexander Zévaes: Le socialisme en France, Paris, 1934

J. Paul-Boncour: Entre deux guarres. Paris, 1945.

Jemnitz János

* * *

Delory, Gustave (1857-1925)

1857. szeptember 1-jén született Lille-ben, munkáscsaládban. Tizenhárom éves korától apja szakmájában lett tanonc, festőmunkás. Három éven át textilmunkás volt, amíg 1881-ben ki nem robbant egy sztrájk a gyárban, ahol a munkások a munkarendet és a szabályozást elviselhetetlennek ítélték. Delory akkor már a textilmunkások szakszervezetének titkára volt, magát a szakszervezetet 1879-ben hozták létre, Delory alapító tagja volt. Barátjával együtt az elégedetlen munkások szószólója lett a gyárban, ahol dolgozott. A munkások nagyon hallgattak rá, ő tárgyalt az érdeükben, miközben elveszítette munkahelyét. Mindenfelé keresett új munkahelyet – eredménytelenül. Magasabb bérekért küzdött a munkások érdekében, és miközben feketelistára került, munkanélküli volt, megszületett 1880-ban első gyermeke, lánya. Utóbb az észak-franciaországi vasútnál alkalmazták

---

múltjával, hanem a szélsőjobbra áttért, később háborús bűnösnek ítélték el. (Az Évkönyv eddig nem írta meg életútját.)

segédmunkásként. 1882-ben munkástársai támogatásával egy helyi lap irányítója lett. Röviddel ez után Delory megbetegedett, ezt követően az újság meghalt.

Egy időre bevonultatták katonának, majd betegsége miatt leszerelték. A korábban említett Északi Társaság ebben az időben őt tette felelőssé azokért a bírálatokért és támadásokért, amelyek a társaságot az újságokban a szocialisták részéről érték. Betegsége idején felesége keresetéből élt a család, felesége szintén textilgyárban dolgozott.

Nehéz, zavaros évek következtek, egy barátja segítette munkahelyhez, miközben Franciaország újabb politikai viharokat élt át, Boulanger tábornok fellépését és a Boulanger mozgalom elterjedését, amely Delory-t nagyon meglepte¹⁶. Ugyaneközben az években bekapcsolódott a szocialista lapok, mint a *Le Socialiste* és a *Le Cri du Peuple* (Népszava) terjesztésébe. A terjesztést vállalva óriási távolságokat járt be Lille-ben és Lille környékén. Ebben az időben nagyon szegényes lakásban élt Lille-ben, amelyet barátai úgy ítélték, hogy „olyan, mint egy bánya”.

Hogy valamit keressen, gyengén fizető küldönc tevékenysége mellett, mint-hogy szakmájában nem tudott elhelyezkedni, egy közeli farmon is vállalt kisegítő munkát. A történétírók azt jegyezték fel az ő élete kapcsán – hogy az egy proletár tipikus élete volt.

Munkája és függetlensége viszont lehetőséget kínált arra, hogy nagyon sok emberrel ismerkedjen meg – ez megkönnyítette, hogy a szocialista mozgalom szervezője és agitátora legyen, s egyúttal azt is, hogy a szakszervezeti mozgalom szervezője, összekötője is. 1886-ban néhány barátjával együtt megjelentette a *Le Travailleur* (A dolgozó) című szocialista lapot. Két évvel később megalakult a szocialista szövetség is. Delory egyúttal közreműködött egy fogyasztói szövetkezet létrehozásában is. 1892-ben egyik alapító tagja lett egy pékszövetkezetnek. A szövetkezet 1900-ra már 5.000 család számára dolgozott. Kereskedelmi tevékenysége kiterjedt a textil- és zöldségkereskedésre is. 1900-ban a szövetkezeti mozgalom képviselőjeként részt vett a szövetkezeti mozgalom párizsi kongresszusán, sőt a kongresszus ülésének egyik napján ő elnökölt. A kongresszuson javasolta, hogy a szövetkezetek támogassák anyagilag a szocialista pártot, miközben azt elhárította, hogy a szövetkezeti tagoktól megköveteljék azt, hogy maguk is a szocialista párt tagjai legyenek. 1901-ben pedig Lille városházán a szövetkezeti mozgalom tagjainak újabb „tumultuózus gyűlésén” már Delory volt a „békéltető”. Élete végéig a szövetkezeti mozgalom tagja maradt.

1889-től a POF, a Francia Munkáspárt által létrehozott nyomdász szövetkezet tagja lett. Ekkor egyszerre lett nyomdász, betűszedő és újságíró – mindennek keretében folytatta azt a szocialista szervezői és agitatori munkáját, amit már hosszú évek óta megkezdett. Ez olyannyira így volt, hogy már 1879-ben is Delory-t három társával a Lille-i munkások küldötként – világos mandátum nélkül – küldték az 1879. évi Marseille-i kongresszusra. Ezt követően lett a Lille-i textilmun-

¹⁶ A tábornokról és a mozgalomról az Évkönyv eddig nem írt. A mozgalom történetének nagy francia nyelvű irodalma van, de jócskán lehet olvasni róla magyarul is Marx és Engels levelezésében (MÓM).

kások szakszervezetének titkára. Amikor a szakszervezetekben is bekövetkezett egy szakadás a reformisták és a forradalmi irányzat között, a Le Havre-i, 1880. évi kongresszuson, Delory a forradalmi irányzattal tartott, egyúttal az *Égalité*¹⁷ körül tömörülő értelmiségi csoportosulásban. Ez a csoport tartott Guesde és mások kezdeményezésére gyűlést 1880-ban Lille-ben, amelyen megalakult a Francia Munkáspárt.¹⁸ Nord megye erős képvisellel támogatta a meginduló POF tevékenységét. 1881-ben az északi nagy iparvárosban, Roubaix-ban megalakult a POF regionális szervezete, amely a kiéleződő viták során 1882-ben határozottan szembefordult a posszibilistákkal.¹⁹ Delory ekkor már ennek a regionális szervezetnek a titkára lett 1882-től, miközben tovább folytatta a helyi szövetkezet igazgatását is. A Nord megyei regionális szervezet Delory vezetésével mindenben támogatta a POF guesdista vezetését.

1896-ban a francia nacionalisták élesen támadták Delory-t, amiért meghívta Lille-be Wilhelm Liebknechtet²⁰ - amiért a német párt „kiszolgálójának” minősítették. 1899-ben és 1900-ban részt vett a szocialisták párizsi kongresszusain, az egyik kongresszuson elnökölt is (ezek a kongresszusok ismeretesen a guesdista irányzat szellemében zajlottak). 1900-ban támogatta Aristide Briand javaslatát az általános sztrájknak, mint harci eszköznek elfogadásáról.²¹ Ám Delory ezt egyúttal veszélyes eszköznek is ítélte olyan esetben, amikor oly sok a munkanélküli. 1899-ben támogatta a guesdistáknak azt a határozati javaslatát is, hogy a szocialista parlamenti képviselőket és azok csoportját vessék alá a párt vezető szervének. Ugyanekkor a kongresszuson azt is elfogadásra ajánlotta, hogy az Internacionálé szövegét és dallamát²² nyilvánítsák a munkásság „himnuszának”. Megszületett az Internacionálé dallama is, és Delory ekkor az elsők között énekelte el a Nord megyei szocialisták kongresszusán.

1890-ben a május elsejei munkásünnep előkészületei során Delory-t rövid időre letartóztatták, minthogy „a hatalom” pontosan tudta, hogy milyen nagy a befolyása a Lille-i munkások és szocialisták körében. A 1890-es évek kezdetétől 1902-ig Delory részt vett a POF valamennyi pártkongresszusán. 1903 és 1904-ben ő képviselte a Nord megyei szocialistákat a Guesde, Edouard Vaillant²³ és Paul Lafargue vezette szocialista párt kongresszusain.

Lelkes híve és szervezője volt a francia szocialista pártok egyesülésének. Ezt a gondolatot már az 1890-es években is hangoztatta különböző alkalmakkor. Kül-

¹⁷ A l'Égalité a POF (Francia Munkáspárt) központi orgánuma volt a kezdetekben; Jules Guesde és Paul Lafargue szerkesztette, írták. (J. Guesde életútját lásd Évkönyv 1995, P. Lafargue-ét 1992).

¹⁸ A POF (Francia Munkáspárt) megalakulásáról lásd Évkönyv 1980.

¹⁹ A posszibilistákról lásd Paul Brousse valamint Benoît Malon életútját. (Brousse életútját lásd Évkönyv 1994, Malon-ét 1991.)

²⁰ Wilhelm Liebknecht életútját lásd Évkönyv 1975/76.

²¹ Az általános sztrájk kérdése és vitája a II. Internacionálé 1900 és 1904 évi kongresszusán is a tárgyalások napirendjére került. (Lásd erről Évkönyv 2000 és 2004, valamint A II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei. 1889-1912. Budapest, Kossuth Kiadó 1989.)

²² Ezt a szöveget Eugène Pottier írta – életútját lásd Évkönyv 2008.

²³ Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990.

dötként részt vett a II. Internacionálé 1904. évi kongresszusán, amely az egyesülést szorgalmazta²⁴, majd ott volt küldötként az 1905. évi egyesülési kongresszuson, amelyen az SFIO megalakult²⁵. Ezt követően 1906-tól 1911-ig küldötként vett részt az SFIO pártkongresszusain, amelyeken egyúttal a Nord megyei regionális pártszervezetet is ő képviselte.

Az SFIO 1906. évi Limoges-i kongresszusán, amikor a francia szocialisták egy része meghátrált, Delory „teljes mellet” kiállt a női egyenjogúság és a nőknek nyújtandó egyenlő szavazati jog mellett. 1905 és 1911 között a Lille-i szocialista pártszervezet taglétszáma megnőtt és az SFIO legerősebb regionális szervezete lett. Ebben Delory-nak nagy része volt. Egyúttal az SFIO választási sikereiben is nagy szerepet játszott. A regionális „megyei tanács” tagjának is megválasztották, egy időben annak alelnöke is lett, de haláláig tagja maradt, minthogy minden esetben újraválasztották. 1902-ben egyúttal megválasztották parlamenti képviselőnek is Lille-ben. Haláláig parlamenti képviselő maradt – miközben szocialista elveket vallott és hirdetett a parlamentben is. Több felszólalásában hangoztatta, hogy a kapitalista társadalom helyett szocialista köztársaságot kell kialakítani.

1914-ben, az I. világháború kitörése után, amikor Észak-Franciaország német katonai megszállás alá került, Delory-t letartóztatták, és a Lille-i citadellába, várbörtönbe zárták, majd 1916 és 1917 között koncentrációs táborba került.

1919-ben, a háború utáni első parlamenti választáson a Lille-i régióban vezette a szocialista parlamenti jelöltek választási listáját, és újraválasztották a parlamentbe. Határozottan fellépett egy Oroszország elleni ellenforradalmi intervenció ellen. S miközben a parlamenti polgári többség hallgatott, Delory határozottan fellépett a katonai leszerelés érdekében és az újrafegyverkezés ellen. A parlamentben intézkedéseket követelt a háborús nyereszkesedők megadóztatására, a vasutak és bányák, valamint a nagy vas- és fémüzemek, valamint a bankok, a biztosító társaságok és a szeszfőzdek, italgyárak államosításáért. Egyúttal fellépett a városi és vidéki dolgozók társadalombiztosítása érdekében, valamint a munkaidő csökkentésére és a bérminimum bevezetésére tett javaslatokat, amelyeket a létfenntartási költségek alakulásától is függővé kívánt tenni.

1920-ban részt vett az SFIO híres Tours-i pártkongresszusán²⁶. Ezen a kongresszuson azonban már aktív szerepet nem játszott. A bekövetkező pártszakadás után Delory az SFIO tagja maradt. 1924-ben még újraválasztották parlamenti képviselőnek, de ekkor már betegeskedett és csakhamar feladta Lille-i polgármesteri posztját is.

1925. augusztus 17-én halt meg.

²⁴ Az 1904. évi kongresszusról lásd Évkönyv 2004, valamint A II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei... I.m.

²⁵ Az egyesülésről és az SFIO megalakulásáról lásd Évkönyv 1980.

²⁶ A Tours-i pártkongresszusról lásd Évkönyv 1995 (erről a kongresszusról az Évkönyv máskor is megemlékezett).

Irodalom:*Delory írásai:*

Delory néhány szocialista brosúrát jelentetett meg és számos újságcikket írt szocialista lapokba, főként a Lille-i regionális orgánumokba, mint a *Le Cri du Peuple*-be és a *Le Travailleur*-be, valamint az olyan országos szocialista napilapba, mint a *L'Humanité*.

Delory levelezése Jules Guesde-el: IISG Guesde Arch. (A levelezésre visszatérünk, a Dokumentum rovatban részeket közlünk belőle.)

Az SFIO évi kongresszusi jegyzőkönyvei.

Írások Delory-ról:

P. Brizon – E. Poisson: *La Coopération in: Compère-Morel: Encyclopédie socialiste*, 1913.

Claude Willard: *Les Guesdistes*.

* * *

Daniel Ligou

Faure, Sébastien (1858-1942)

1858. január 6-án született a Loire menti, közép-franciaországi nagyvárosban, Saint-Etienne-ben. Negyedik gyereként született egy tehető és nagyon katolikus családban. Apja textilkereskedő volt, a jezsuitáknál taníttatta fiát, aki szorgalmas tanuló volt. Ebben a szellemben nevelkedett, és tizennyolc hónapon át novícius volt. 1875-ben apja meghalt. 1878-ban Sébastien leszerelt a katonaságtól és egy évet Angliában tölthetett el. Angliából visszatérve egy biztosító társaságnál lett alkalmazott. 1885-ben megházasodott, és a fiatalok Bordeaux-ban telepedtek le.

Faure fokozatosan feladta katolikus hitét, és ezzel egyidejűleg a szocializmus, sőt a forradalmi szocializmus felé fordult. Felesége nem követte ezen az úton; 1888-ban el is váltak és Faure már egyedül telepedett le Párizsban.

Már 1885-ben a Jules Guesde²⁷ vezette Francia Munkáspárt (PFO)²⁸ jelöltje volt a választásokon Bordeaux-ban. Nem választották meg, de 600 szavazatot kapott. Az 1880-as évek második felében, főként Kropotkin²⁹ írásainak hatására ő is az anarchista eszmék követője és hirdetője lett. 1888-ban, amikor Párizsban letelepedett, egy ideig még különböző biztosító társaságoknál alkalmazotként dolgozott, miközben szocialista körökhöz csatlakozott. 1888 október-novemberében részt vett a szakszervezetek III. kongresszusán. A kongresszuson azonban az anarchista nézeteket próbálta népszerűsíteni, ezzel a törekvéssel kudarcot vallott, és ezzel egyidejűleg a szakszervezeti mozgalomból is kizárták. Faure azonban kizárása után sem adta fel szindikalista nézeteit, csak éppen a kropotkini értelmezésben, a „szabad társadalomban” kereste és jelölte meg a munkások összefogásának és a szakszervezeteknek a helyét, ahogyan azt könyvében: *Mon Communisme* (Az én kommunizmusom) vallotta. (A francia történetírók szerint

²⁷ J. Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.

²⁸ A PFO megalakulásáról lásd Évkönyv 1980.

²⁹ Kropotkin életútját lásd Évkönyv 1992.

nem volt elmélyedt teoretikus, inkább az anarchista eszmék népszerűsítője.) Különböző anarchista újságokat jelentetett meg és szerkesztett, amelyek időnként nagy visszhangot is keltettek. Sokszor röplapokat és plakátokat is írt olyan események kapcsán, amelyeket fontosnak tartott. Alkalmanként brosúrákat is megjelentetett. A Dreyfus válság idején bátran Dreyfus védelmére kelt, és különböző rendezvényeken jó szónoknak bizonyult. Emellett rendszeresen írt az anarchista lapokba, így a *Libertaire*-be (ahol Kropotkin is több írását jelentette meg). 1898-ban a Dreyfus ügy újratárgyalásakor szögezte le, hogy a Dreyfus ügy egyúttal felveti a szociális igazságosság kérdéseit is.

1899-ben zsidó pénzügyi támogatással jelentetett meg egy napilapot *Journal du Peuple* (Népújság) címmel, amely 299 számot élt meg. A lap 1899 decemberében „múlt ki”, amikor a Dreyfus ügy győzelemmel és Dreyfus felmentésével ért véget.

Mint sok anarchista, ő is igen fontosnak tartotta az emberek nevelését, főként a fiatalokét, sőt a gyerekeket. Ilyen célból iskolát is alapított.³⁰ Iskolái sajátos kapcsolatban álltak az egyházzal, miközben Faure iskolája kifejezetten laikus volt.

1904-ben kommunát létesített, ahova mintegy húsz árva gyereket fogadott be. A kommuna tagjai dolgoztak és művelődtek – a hajdani nagy kommunák példájára.

Az 1914-ben kitörő világháború megrázta, de meggyőződését nem változtatta meg, miként reményeit sem. Miközben 1914 augusztusa után több ismert anarchista vezető is honvédő lett, és nacionalista hurokat pengetett³¹, ő megmaradt antimilitaristának, háborúellenesnek és ebben a szellemben jelentetett meg írást 1915. januárjában, amelyben egyaránt szólt a szocialistákhoz, szindikalistákhoz és anarchistákhoz.

1916. áprilisában több társával együtt megalakította általa szerkesztett új lapját, a *Ce Q'il Faut Dire*-t (Amit meg kell mondani).³² A lapnak meglehetősen sikere volt, időnként 20.000 példányban jelent meg, 2.000 előfizetője volt. A lapot Párizs egyik külvárosában szerkesztették és adták ki, de elvarátaival vidéken is terjesztették.

A két világháború között élete további húsz esztendő során az idősödő Faure még változatlanul részt vett különböző rendezvényeken, kongresszusokon, és miként korábban, tovább folytatta „saját személyes harcát”. Emellett folytatta írásos és publikációs tevékenységét, amelynek során 1934-ben jelentette meg szerkesztésében az *Encyclopédie anarchiste*-ot (Anarchista enciklopédia). Volt egy másik terve is, hogy egy életrajzi sorozatot jelent meg, ám ezt nem sikerült megvalósítania.³³ E hosszú korszakban még tovább működött rég megalapított kommunája is.

³⁰ Faure tevékenysége és erőfeszítései emlékeztetnek a magyar Batthyány Ervin gróf alakjára, az általa finanszírozott böögötei iskolára és az általa létrehozott lapokra. A „Vörös gróf” életútját és emlékét többen felidéztek, majd újra és újra vastag por fedte be munkásságát.

³¹ Lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

³² A lapban megjelent írásairól magyarul lásd részletesebben Jemnitz János: A nemzetközi... I.m.

³³ Ezt a tervét sok év múltán egy másik híres anarchista történész, Jean Maitron (életútját lásd

Figyelemmel követte az orosz forradalmi eseményeket 1917 után, az anarchisták ottani tevékenységét, de ezeket kritikával illette, és részben ezzel magyarázta a bolsevikok sikerét, anélkül, hogy anarchista szemléletét egy pillanatra is feladta volna. Az orosz anarchisták elméleti felkészültségét elégtelennek ítélte. A francia anarchisták vonatkozásában később, még a '30-as években is szorgalmazta az alapos elméleti elmélyedést.

Még az 1928-as évben kezdeményezést tett arra, hogy valamennyi szindikalista és anarchista erőt egy táborba összefogja – legalább is ezt nagyon szükségesnek ítélte. Ez a felhívása megjelent a *Libertaire* 1928. november 16-iki számában. Több anarchista, anarcho-kommunista szervezetben tevékenykedett, ilyen lapokban írt ugyanebben a szellemben. Némi kis közeledést közöttük sikerült elérnie 1930-ban.

S. Faure több évtizedes erőfeszítései, szervező munkája és publikációi nyomán több ízben büntetést, megtorlást is „kiérdemelt”. 1818-ban hat, majd 1921-ben nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték. Elítélései anarchista-baloldali körökben méltán nagy felháborodást váltottak ki, és kiáltványok, publikációk jelentek meg az effajta megtorlások ellen. (Természetesen ilyen szellemben jelentek meg az ő cikkei is a *Libertaire*-ben.) Szabadulása után két évig Párizsban álnéven lakott.

Franciaország összeomlása után 1940-től Faure a német megszállás éveiben két nagyon fájdalmas évet élt át Royan-ban. Ráadásul megszakadt minden kapcsolata régi barátaival, meg is öregedett és betegeskedett. 1942-ben még tervezte, hogy visszatér Párizsba, de ezt egészsége nem tette már lehetővé. Helyzetéről és véleményéről még ezekben az években is több levél tanúskodik. Két további könyvet is írt a fiatalok számára, melyek kéziratban maradtak meg.

1942. július 14-én halt meg Royan-ban.

Irodalom:

Sébastien Faure írásai:

La Douleur universelle, Paris, 1895

Mon Communisme, Paris, 1921

L'Encyclopédie anarchiste, Paris, 1934-35.

Amint az életrajzból kitűnik, S. Faure rengeteg cikket írt különböző anarchista folyóiratokban, heti- és napilapokban.

Irodalom Sébastien Faure-ről:

Dictionaire biographique du mouvement ouvrier français. Paris 1974.

Jemnitz János

* * *

Foot, Michael (1913-2010) II.

Életútját az Évkönyv 2011. évi kötetében már ismertette; ezúttal néhány újabb forrás alapján térünk vissza ehhez a rendkívül gazdag és nagyon sokrétű életúthoz.

1. A *The Observer*, patinás liberális napilap nekrológja³⁴

A nekrológ megállapította, hogy általában Foot-ot törekeny fizikumú embernek tartották és ítélték – a valóságban azonban szerintük egyáltalán nem volt az. Ezt mutatta az is, ahogy az LP vezéréként egy rendkívül nehéz korszakban állt a párt élére. A médiában, főként a TV-ben előszeretettel arra irányították a nézők figyelmét, hogy Foot szemüveget hordott, bottal járt és ezek alapján sugallták, hogy gyenge, törekeny emberről van szó. Ám ha a beszédeit és írásait nézzük és elemezzük, akkor kevés politikusi mutatott és mutatható fel hasonló határozottságot.

2. *The Guardian*

„A viták és a harcok idején Michael Foot mindig a jó oldalon állt. Az LP túl félnék és túl gyenge volt számára.” A nekrológ szerzője megemlíti, hogy ő először még 1983-ban látogatta meg a londoni Hampstead-ben, amikor Foot még arra készült és nagyon kemény hangú beszédet tartott abban a hitben, hogy az LP a választáson győzni fog. Mint ismeretes, nem így történt és az LP nagyon hamar elhatárolta magát tőle. Foot szinte mindig is kötődött és szinte össze volt kötve a híres baloldali LP-hetilappal, a *Tribune*-nal^{35,36}, amelynek fontos szerzője volt már az 1930-as évek második felében és később is. Foot itt kezdte közírói, kritikus munkásságát, és ekkor ismerkedett meg, illetőleg barátkozott össze Barbara Castle-al, Aneurin Bevan-nal és William Mellor³⁷-ral. Két ízben is szerkesztője lett a *Tribune*-nak. Első ízben akkor, amikor Nagy-Britannia Neville Chamberlain miniszterelnöksége idején mélyen belebonyolódott a „megbékéltetés” politikájába, amellyel szemben a *Tribune* hirdette meg többek között élesen, hogy „Hitler magát a háborút jelenti”.³⁸ A *Tribune* 1936-1939 között szolidaritást vállalt a spanyol köztársasággal – szemben a hivatalos brit politikával és az angol jobboldali sajtó támadásaival.

Később, a II. világháború után, az 1950-es években a *Tribune* és persze Foot is határozottan elítélte Németország újra-fegyverkezését és egyik előharcosa volt az atomfegyverek alkalmazása ellen meginduló mozgalomnak, a híres CND-nek

³⁴ Michael Foot: A great man, a great mind. *The Observer*, 2010. március 7.

³⁵

³⁶ A *Tribune*-ről lásd Évkönyv 2003. A *Tribune*-ről hosszabban az 1988-1990 évi kötetünkben.

³⁷ A. Bevan életútját lásd Évkönyv 1997, Barbara Castle-ét 2010, W. Mellor-ét 1988.

³⁸ A *Tribune* ezen évfolyamairól lásd Évkönyv 1988-1990.

(Campaign for Nuclear Disarmament – Mozgalom a nukleáris lefegyverkezé-
sért) – amelynek élén Nagy-Britanniában Bertrand Russell³⁹ állt. A CND-nek
számos brit ismert személyiség volt lelkes támogatója, egy időben az ismert brit
történész, AJP Taylor⁴⁰ állt a mozgalom élén. Amikor nagy barátja, Bevan 1957-
ben elítélte a CND-t, azzal a megokolással, hogy az Nagy-Britanniát „fegyver-
képtelenné” tenné, ez megosztotta a *Tribune* köreit, ám Foot megmaradt a CND
hívének és támogatójának. A folyóirat szerkesztői közül többen kitartottak Foot
mellett (többek között e megemlékezés szerzője és a *Tribune* egyik szerkesztője,
Mark Seddon is), és Seddon hozzáfűzte, hogy a *Tribune*-nak e csoportja élén Foot
állt. A *Tribune* és Foot kiállt Dél-Afrika bojkottja és megbélyegzése mellett az
ottani rasszista apartheid politika miatt. Foot a legutóbbi időkben régi nemzet-
közi érzékenysége nyomán reagált az újabb Balkán-problémákra, megszólalt és
cikket írt a boszniaiak védelmében, elítélte az 1980-as évek végi, 90-es évek
elejei szerb politikát és a nyugat-európai nagyhatalmakat illetőleg közvéleményt
közömbösséggel vádolta. Ugyanígy Foot kezdetől határozottan elítélte a nagyh-
talmak, elsősorban Nagy-Britannia iraki katonai intervencióját, és híres, kitűnő
beszédet tartott egy kétmillió londoni Hyde Park-i tömeggyűlésen. A gyűlésen
megszólalt egy sor más ismert gyarmatosítás elleni aktivista is.

A *Tribune*-ban – részint Foot befolyására is – helyt adtak olyan ismert politi-
kusoknak, mint a kenyai J. Kenyattának és számos indiai értelmiséginek, akiket
egyébként a brit kormány legszívesebben börtönben tartott volna, esetenként bört-
önben is tartott.

Foot békésen távozott, halt meg. Elsősorban saját nemzedéke megmaradt ba-
rátai emlékeznek meg róla. Hozzátehetjük, hogy „a *Tribune* is túlélte őt is és az
Új LP (New Labour) újabb éveinek banalításait is.” Ugyanakkor tény, hogy Foot
mindvégig támogatta az LP-t, és többször hívta fel Gordon Brown-t, miként ő is
Foot-ot telefonon. Ám valamit hozzá kell fűznöm. Foot is szomorúan és keserűen
látta a brit politikai élet hanyatlását. Mint szónok és mint parlamenti politikus
szinte páratlan szint és erőt képviselt. Fáradhatatlan újságíró volt, megtörhetetlen
radikális és szocialista. A fiatal Michael Foot valószínűleg most nem vállalná,
hogy a jelenlegi Új LP parlamenti képviselője legyen.

*Mark Seddon*⁴¹

Forrás: M. Seddon: Michael Foot, 1913-2010: people's Tribune. The Guardian, 2010. március 3.

³⁹ Bertrand Russell életútját lásd Évkönyv 2010, 2011.

⁴⁰ AJP Taylor életútját lásd Évkönyv 2007.

⁴¹ M. Seddon az LP régi tagja és a *Tribune* egykori szerkesztője.

3. Neil Kinnock⁴²**Michael Foot, a romantikus demokrata**

(Rövidítve)

Michael Foot, aki 96 éves korában most halt meg, nagyszerű szónok volt, aki fáradhatatlanul munkálkodott a béke, a biztonság, a prosperitás és annak érdekében, hogy lehetőséget biztosítsanak az emberiség számára. Bátorsága és nagylelkősége felülmúlhatatlan volt. Ezeket a képességeit és erejét jól alkalmazta annak érdekében, hogy az LP fennmaradjon. Túlélte a belső küzdelmeket és frakcióharcokat, amelyek az LP-t az érdektelenségbe taszíthatták volna. Michael nagyon határozott humanista volt, erősen hitt abban, hogy az emberek élni tudnak jogaikkal és szabadságukkal, és így biztosítják életszínvonaluk javulását és valamennyi ország és közösség szabadságát. Minden ember barátja volt, akik küzdöttek az igazságtalanság és a nyomor ellen, megtörhetetlen ellenfele volt mindenfajta kizsákmányolásnak és harácsolásnak. Ugyanakkor Foot hangsúlyozta, hogy az akcióknak nem szabad megelőznie az elemzéseket. Michael szerette a zenét, mindenféle zenét Mozarttól az 1930-as évek zenéjéig, jó táncos volt és szeretett táncolni, jól énekelt. Tudott szeretni, annyira, ahogy ezt a mi nemzedékünkben már kevés politikus teszi. Nagyszerű barát volt és kitűnő szocialista.

Forrás: Neil Kinnock: Michael Foot, romantic democrat. The Guardian, 2010. március 3. (A Foot-ról szóló nekrológokat az Évkönyv kitűnő magyar szerzője, a szerkesztőbizottság tagja, a nemrégiben elhunyt Havas Péter juttatta el hozzám, minthogy jól ismerte érdeklődésemet az LP múltja és sorsa iránt. A róla készített megemlékezést lásd az évkönyv 2014-es kötetében. Jemnitz János.)

* * *

Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825-1905) I.

Fritzsche a szociáldemokrata mozgalom egyik legjelentősebb személyisége volt a 19. században. 1863-ban egyik megalapítója Ferdinand Lassalle⁴³ mellett az Általános Német Munkásegyletnek (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein – ADAV). 1865-ben pedig ő alapította meg az Általános Német Szivar- és Cigarettekészítők Szakszervezetét – ez a szakszervezet vált a gerincévé a később kialakuló modern német szakszervezeti mozgalomnak.

⁴² Neil Kinnock Michael Foot után lett az LP vezére az 1980-as évek elején. Akkori beszédeiből és szerepléséről az Évkönyv több írást közölt az 1980-as években.

⁴³ Lassalle életútját lásd Évkönyv 1975/76.

1825. március 25-én „törvénytelen” gyermekként született Lipcsében. Mindössze fél évig járt a „szegények iskolájába” 1839-1840-ben. 1840-től cigarettakészítő munkásként dolgozott. A visszaemlékezők és korabeli feljegyzések szerint jobbra fiatal fiúk dolgoztak ebben az iparágban. 1846 kezdetétől útra kelt a korszak munkásainak szokásos „valcoló” tanuló körútján. Megfordult Svájcban, Franciaországban és Olaszországban. Majd a németországi Bielben Johann Philip Becker⁴⁴ üzemében dolgozott. Tőle értesült a korai német szocialisták tevékenységéről, az Igazak Szövetségéről – ezekről még Beckernél is többet hallhatott már Wilhelm Weitlingtől⁴⁵. Ő át is adta olvasásra Fritzschenek készülő és elkészült munkáit. Alig akadtak mások, akik Weitlingnél jobban átlátták, hogy mennyire szükség van a szakszervezeti mozgalomra, és kevesen tettek többet a szakszervezeti mozgalom kiépítésére Fritzschenél.

1848-ban Fritzsche visszatért Lipcsébe. 1848 áprilisában önkéntesként több munkás és néhány diák mellett fegyveres harcba indult Schleswig-Holstein felszabadításáért, amely akkor még dán fennhatóság alatt állt. Júniusban nagyobb harcokban is részt vett a dán hadsereg ellen. Nem sokkal később az önkéntes csapatot feloszlatták és Fritzsche visszatért Lipcsébe. Itt éjszakai szállást, ágyhelyet bérelt, a helységben nappal nem tartózkodhatott. Lipcsében egy cigarettagyártó üzemben dolgozott, munkaideje után munkásegyletekben vagy az utcán élt. 1849 májusában aggasztó hírek érkeztek Lipcsébe; május 4-ikén porosz csapatok érkeztek Drezdába, hogy az ottani felkelést, polgári forradalmat elfojtsák. Nyomban 200 önkéntes, jobbra munkásfiatalok, néhányan ugyancsak a cigarettauzem-ből Fritsché-vel együtt útnak indult Drezda felé. Este 10-kor érkeztek Drezdába, azonnal a barikádokra siettek. Fritzsche a Régi Piac tér barikádjain küzdött egészen május 9-ikéig. Ekkor a porosz hadsereg betört Drezdába, Fritschét elfogták és 1850 januárjáig vizsgálati fogságban tartották. Fogságának királyi amnesztia vetett véget. Szabadlábra került és 1850-től ismét Lipcse környékén cigarettakészítő üzemekben dolgozott. Megnősült, felesége Friederike Wilhelmine Kobolt lett, két fiúgyermekük született.

1857-től Fritzsche ismét Lipcsében, régi munkahelyén, a régi üzemében dolgozott. Akkor sikerült munkás társait megnyernie egy szakszervezet megalakítására. A cigarettakészítő munkásoknak ekkoriban nem ment nagyon jól, egyre inkább terjedt az otthon dolgozó munkások száma. A szakma munkásainak Németországban egyre kisebb bérekkel kellett megelégedniük. A cigarettakészítéshez nem kellett sok szerszám, és könnyű volt megtanulni. A férfiak pedig némi meglepetéssel és fájdalommal látták, hogy a szakmában egyre több nő kezd el dolgozni. A problémát ugyancsak a szervezkedéssel próbálták megoldani.

Ezek után a cigarettakészítők köréből Fritzsche és a cipész munkások közül

⁴⁴ Johann Philip Becker életútját lásd Évkönyv 1984.

⁴⁵ Weitling híres könyve: *Garantien der Harmonie und Freiheit*, és néhány más munkája új kiadásban megjelent magyarul is: Wilhelm Weitling válogatott művei. Budapest, Gondolat Kiadó 1966. A kötetet még Justus Pál fordította és Jemnitz János írta a bevezető tanulmányt Weitling életéről.

Julius Vahlteich⁴⁶ hívtak össze egy munkáskongresszust 1862-ben. Akkor a lipcei munkások központi bizottsága, amelynek Fritzsche és Vahlteich tagja volt, az akkor már neves német ügyvédhez, Ferdinand Lassalle-hoz fordult a kérdéssel, hogy miként lehetne a munkások helyzetén javítani. Lassalle-tól „nyílt levelet” kaptak 1863 márciusában. A levélben azt javasolta, hogy a munkások alapítsák meg saját pártjukat, saját önálló programmal. Ezek után az ő feladatuk csak az volt, hogy Lassalle tanácsát valóra váltsák.

Fritzsche ott volt az Általános Német Munkásegylet alakuló gyűlésén, amely 1863. május 23-ikán ült össze Lipcsében. Nyomban beválasztották az ADAV elnökségébe, majd később az ADAV elnökhelyettese lett. Fritzsche Lassalle-nak lelkes, de nem kritikátlan híve volt. Fritzsche meg volt győződve – Lassalle-al szemben – hogy mennyire nagy szükség van a szakszervezetekre, és már ekkor úgy ítélte, hogy a szakszervezeteknek társ- és egyenrangú szerepet kell biztosítani a politikai szervezetek oldalán. Ez gyakorta heves vitákat váltott ki Fritzsche és az ADAV vezetőségének több tagja között, minthogy a többiek meg voltak győződve arról, hogy a politikai szervezeteknek kell vezetnie, azoknak van primátusa. Ez utóbbiak a szakszervezetekben nem láttak sem komoly erőt, sem komoly segítséget. Úgy ítélték, hogy a munkások a kapitalista rendszer keretei között eleve nem kaphatnak tisztességes béreket (a híressé vált „vasbértörvény” Lassalle-nak egyik legfontosabb gondolata és tétele volt, ami nagyon elterjedt). A viták rendkívül kiéleződtek Lassalle 1864. évi korai halála után, és ezek robbanásig feszültek az ADAV 1868. augusztus 22.-26-i hamburgi kongresszusán. Fritzsche javaslatát, hogy hívjanak össze Németországban egy olyan munkáskongresszust, amelyre minden szakszervezetet meghívnának, hogy megalakítsanak egy új általános szakszervezeti összefogást – a kongresszuson csekély többséggel (3.255 szavazat 3.044-el szemben) vetették el. A kongresszus azonban mégis összeült, Fritzsche és az ADAV új elnökének, Johann Baptist von Schweizernek⁴⁷ a kezdeményezésére. A kongresszus után több új szakszervezet alakult. A következő, 1874. május-júniusi hannoveri kongresszuson Fritzsche hangsúlyozta, hogy a szakszervezetekről nem feledkezhetnek meg, nem lehet őket marginalizálni, mert ha ezt teszik, akkor a munkásokat elidegenítenék a politikai mozgalmától is.

Szászországban Fritzsche és Vahlteich 1858-tól folyamatosan sürgette a cigarettakészítő munkások szakszervezetének megalakítását. 1865-ben született meg erőfeszítéseik első gyümölcse. Ekkor alakult meg a Szászországi Királyság cigarettakészítő munkásainak első szakszervezete, amely célul tűzte ki, hogy olyan kongresszust készítsenek elő, amely valamennyi német területre kiterjedően hozza létre a cigarettakészítő munkások általános szakszervezetét. 1865 decemberében összeült az északnémet cigarettakészítő munkások gyűlése, ahol ezt a tervet jóváhagyták. Ezután Lipcsében 1865. december 24-től 27-ig ült össze Lipcsében az a kongresszus, amelyen megszületett ez az egész országra kiterjedő általános

⁴⁶ Julius Vahlteich életútját lásd Évkönyv 1989.

⁴⁷ Schweizer életútját az Évkönyv sajnos nem írta meg, a magyar olvasók Franz Mehring Marxról írott életrajzából jól tájékozódhatnak róla.

szakszervezet. A szakszervezet (Allgemeine Deutsche Zigarrenarbeitervereine – ADCAV) székhelye Majna Frankfurt lett és a szakszervezet elnökévé Fritschét választották. A szakszervezet a jól szerkesztett orgánuma, a *Botschafter* (a követ) segítségével az ADCAV az 1866-os év végéig már 7600 tagot nyert meg, 170 helyi szervezettel működött. A tagok több mint háromnegyede Észak- és Közép-Németországból csatlakozott. A szakszervezet létszáma azért is gyarapodott ilyen gyorsan, mert a fáradhatatlan Fritzsche az egész országot járta, és figyelmeztetett, hogy az 1867-re meghirdetett új dohányadó-emelés milyen veszélyes következményekkel jár. A munkásokat felhívta, hogy tiltakozzanak az új törvények ellen. 1868 végéig a szakszervezet létszáma 10.000-re duzzadt, ami az akkori viszonyok között rendkívül sok volt. Ez a szakszervezet volt a legerősebb az egész országban, erősebb, több tagot számlált, mint maga az ADAV.

Egységes munkáspárt létrehozása

1869-ben Eisenachban megszületett August Bebel és Wilhelm Liebknecht⁴⁸ vezetésével az a szociáldemokrata párt, amely riválisa volt az ADAV-nak. Fritzsche is részt vett küldötként az új párt alakuló kongresszusán. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy Fritzsche szakított a lassalleánusokkal. Am az új pártnak nem lett tagja. Változatlanul tagja maradt az ADAV-nak, de azon fáradozott, hogy a két politikai irányzatot egyesítse. A két párt közötti közeledésnek egyik meggyőző jele volt, hogy az 1874. évi Reichstag választásnál (parlamentari választásnál) mindkét párt támogatta Fritzsche jelöltségét a Halberstadt-i választási körzetben. Abban, hogy a két szervezet, a két párt végül 1875. május 22-27-én Gothában tartott kongresszuson egyesülhetett, Fritschének oroszlánrésze volt.

Fritzsche mint parlamenti képviselő

Fritzsche 1868 őszén jelöltette magát az észak-németországi parlamenti választáson a Lennep-Mettmann választókerületben. A porosz kormányzati körök, illetőleg uralkodó osztályok mindent megtettek, hogy Fritzsche megválasztása elé akadályokat gördítsenek. Plakátokat ragasztottak ki, amelyekeken feltüntették, hogy Fritzsche törvénytelen gyermekként született, és valamiféle istenkáromlást róttak még a számlájára. Fritschét ennek ellenére megválasztották, és 1869. március 17-én megtartotta szűzbeszédét, amelyben a szakszervezeteket érintő jogrendszerrel beszélt. Április 29-ikén felszólalt a gyermekmunka betiltása érdekében. Mint hangsúlyozta, 14 év alatt nem szabadna, hogy valamilyen gyárban, üzemben dolgoztassanak gyerekeket. A gyerekeknek iskolába kellene járni, nem pedig gyárakba és üzemekbe.

Az új Németország megalakulása után Fritschét 1877-ben választották be ismét a Reichstagba, ezúttal Berlin 4. választókerületében. Beszédeiben ismét a munkavédelmi törvények ügyével foglalkozott. Mint hangsúlyozta, férfimun-

⁴⁸ A. Bebel életútját lásd Évkönyv 1990 és W. Liebknechtét 1975/76.

kások számára mindenképpen elég kell, hogy legyen, ha 10 órán át dolgoznak⁴⁹, a nők és a gyerekek számára pedig már a 8 órás munkanapot kívánta mint maximális munkaidőt törvénybe iktatni. A gyerekmunkát ismételtén betiltatná, a szakszervezeti törvényeket pedig liberalizálni óhajtotta, hogy így könnyítsék meg a szakszervezetek életét. A vasárnapi munkát korlátoztatni kívánta, és általánosan is maximáltatni kívánta a munkások munkaidejét. A gondolat az 1870-es években még forradalmian új volt, miként az is, hogy az éjszakai munkát betiltás, illetőleg korlátozzák kivételes munkafolyamatokra.⁵⁰

* * *

Grumbach, Salomon (1884-1952)

1884. január 6-án született, az 1871-ben Németországhoz csatolt Elzászban. (Francia állampolgárságát a Versailles-i békeszerződés nyomán, Elzász (Alsace) Franciaországhoz való visszacsatolása után, 1918-ban szerezte vissza.) Zsidó családba született, apja sajtkereskedő volt. Kettős kultúrában nevelkedett: a franciában és a németben. Kora ifjúságától lett szocialista és demokrata, 1904-től, tizennyolc éves korától már szocialista, és húsz évesen már párttag. Első nyilvános beszédét a német imperializmus ellen az elzászi Colmar-ban tartotta. 1908-ban Párizsban telepedett le, és lett az SPD központi lapjának, a *Vorwaerts*⁵¹-nek lett a franciaországi tudósítója. Ugyanekkor baráti kapcsolatba került Jules Guesdel, Marcel Sembat-val, Alexandre Bracke-al, Pierre Renaudel-lel és Albert Thomas-val.⁵² Grumbach írt a Jean Jaurès⁵³ alapította *l'Humanité*-ba, ahol nemzetközi kérdésekkel foglalkozott. Többször foglalkozott Elzász belső politikai helyzetével a *l'Humanité* hasábjain. Grumbach az 1910-es években is mintegy összekötő kapocs volt az SFIO és a német SPD között, több közös konferenciát is kezdeményezett. Az 1912-ben megrendezett ilyen konferencián több vezető francia és német szocialista mellett ő is beszédet mondott. 1913 szeptemberében, Frankfurt am Main-ben mondott beszédében német hallgatóságát emlékeztette, figyelmeztette Elzász problémájára, ezzel kapcsolatban elmarasztalta a német sajtó sovinizmusát. Autonómiát javasolt Elzásznak a francia–német közeledés, kibékülés érdekében. Ezt követően Düsseldorfban és Kölnben is tartott beszé-

⁴⁹ Ez a követelés még az I. Internacionálé idejéből származik és Marx írásaiban sűrűn megjelent: a 10 órás munkanap követelése (a szerk.)

⁵⁰ A hosszabb életrajz további részét az Évkönyv következő kötetében közöljük.

⁵¹ A *Vorwaerts*-ről lásd Évkönyv 1993.

⁵² Guesde életútját lásd Évkönyv 1995, Sembat-ét 2013, Bracke-ét 1986, Renaudel-ét 1996, Thomas-ét 1978.

⁵³ Jean Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984, valamint Jemnitz János: Jaurès. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970.

deket, és a német parlament elzászi származású képviselője, Georges Weill is elismerően szolt javaslatairól és beszédeiről.

1914 augusztusában kirobbant az I. világháború, Grumbachnak el kellett hagynia Párizst, és miután nem akart fegyvert fogni Franciaország ellen, Svájcba emigrált, ahonnan a *l'Humanité*-t tudósította. A háború alatti cikkeivel, amelyeket „homo” álnévvel jelzett, többen foglalkoztak.⁵⁴

1918 után visszatért Franciaországba. A Tours-i kongresszus után, vagyis 1920 után, Grumbach az SFIO tagja maradt.⁵⁵ Két ízben is jelölték parlamenti képviselőnek, 1919-ben és 1924-ben, de mindkét esetben megbukott. 1928-ban választották meg parlamenti képviselőnek Mulhouse-ban, elzászi területen, ahol erőteljesen küzdött a német klerikális befolyás ellen, az egyház és az állam szétválasztásának érvényesítéséért, és az iskolákban a laikus oktatásért. A parlamentben a külügyi bizottságban dolgozott, ahol megválasztották alelnöknek. Egyúttal Franciaország küldötte, „tanácsosa” lett a Népszövetség mellett. 1932-ben elveszítette parlamenti mandátumát, noha a választás első fordulóján még ő kapta a legtöbb szavazatot. Elzász ekkor már erősen jobbra tolódott, és az antiklerikális szocialista beszédek már nem voltak nyerő lapok.

Megjegyzendő, hogy a szocialista mozgalomban Grumbach nagyon mérsékelt és reformista szemléletet vallott. Hive volt a szocialisták kormányba lépésének, és az SFIO-ban Renaudel-t és a párt jobbszárnyát támogatta, beleértve a Renaudel szerkesztette *Vie socialiste* hetilapot.⁵⁶ Ám hangsúlyozandó, hogy Grumbach elutasította a megjelenő „neo-szocialisták” támogatását.⁵⁷ Így, amikor 1933-ban az SFIO pártkongresszusán megszavazták a „neók” pártból való kizárását, ő az SFIO soraiban maradt.

1936-ban az SFIO Castres-ban (Jaurès korai küzdelmeinek és sikereinek színhelyén) jelölte képviselőnek. Ekkor képviselő lett, bár nehezen győzött. Viszszanyerte a parlament külügyi bizottságának alelnöki posztját. Jó szónok volt, ironikusan is tudott beszélni, francia kiejtését elzászi akcentus terhelve. Amennyiben a német kérdések a parlament színe elé kerültek, soha nem maradt néma. Grumbach az 1930-as években sokszor figyelmeztetett a hitleri fasizmus veszélyére, és e veszéllyel szemben kész volt meghirdetni a fegyveres ellenállást is.

Az 1940. évi francia katonai összeomlás után Grumbach azon kevés francia képviselők egyike volt, akik Észak-Afrikába menekültek, és ott hirdették meg a további fegyveres harcot. 1940 júliusában távol maradt a parlament nevezetes, Vichy-ben tartott ülésétől, ahol teljhatalmat adtak Pétain marsallnak. 1940-ben

⁵⁴ Ezekről magyarul lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

⁵⁵ A Tours-i kongresszusról lásd Évkönyv 1995, valamint Pierre Renaudel életútját, valamint Marcel Cachin-ét (Évkönyv 2015) és magyarul még Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest (Lukács György Alapítvány) 1993.

⁵⁶ A *Vie socialiste*-ről bővebben lásd Renaudel életútját, valamint Jemnitz János: Áramlatok a Francia Szocialista Pártban 1932-1936. Párttörténeti Közlemények...

⁵⁷ A neo-szocialistákról lásd magyarul bővebben Jemnitz János: Léon Blum. I.m., valamint Renaudel életútját.

a dél-franciaországi Tarn-ban újraválasztották, de a Pétain-i új rendszert „Franciaország ellenségének tekintette és minősítette, és 1940 szeptemberében ezért már be is börtönözték. 1941 májusában szabadlábra helyezték, de szigorú rendőri felügyelet alá helyezték, és megszták tartózkodási helyét. 1942 novemberében sikerült megszöknie, és feleségével együtt csatlakozott a francia ellenálláshoz.

1944 novemberében, a felszabadulás után a szocialista párt újrászületésének első kongresszusán megválasztották a párt állandó képviselőjének a nemzetközi szocialista kapcsolatok területén. Grumbach ekkor már az SFIO pártvezetőség tagja volt. A párt központi lapjának, a *Le Populaire*nek a külügyi rovatát szerkesztett és Franciaországnak több ízben volt képviselője az ENSZ gyűlésein. Grumbach többször képviselte a PS-t nemzetközi szocialista konferenciákon, illetőleg egyes szocialista pártok kongresszusain, így az MSZDP kongresszusán is.

1952. július 13-án halt meg.

Irodalom:

Grumbach írásai:

Das Schicksal Elsass-Lothringens. 1914

L'Erreur de Zimmerwald-Kiental, Paris, 1916 (Ez az élesen Zimmerwald-ellenes írás nagy visszhangot keltett, és tükrözte Grumbach állásfoglalását Renaudel és a pártvezetőség mellett.)

L'Allemagne annexioniste, Paris, 1917.

Grumbachnak sok cikke jelent meg a szocialista pártlapokban az 1920-as évektől és a '30-as években is, részben a *La Vie socialiste*-ben is.

Írások Grumbachról:

Daniel Ligou: Histoire du socialisme en France, Paris 1962

Paul Louis: Histoire du socialisme en France, Paris 1946

Alexandre Zévaés: Le socialisme en France, Paris 1934

Henri Dubief: Le déclin de la IIIe République, Paris 1976. (Megjegyzendő, hogy Dubief meglehetősen negatívan ír Grumbachról.)

Georges Lefranc: Le mouvement socialiste sous la troisième république, Paris 1977.

L'Histoire biographique du mouvement ouvrier français. Paris, 1977.

Jemnitz János

* * *

Haenisch, Konrad (1876-1925)

1876. március 14-én született Németországban, Greifswald-ban. Apja hajóorvos volt, felfogását illetően konzervatív. Nehéz gyermekkorra volt. A liceumban, ahol tanult, örültnek tartották, mert a szocialista eszméknek lett híve. Középiskolái után Bielefeld-ben nyomdai korrektornak tanult, majd Lipcsébe költözött, ahol könyvkereskedésben dolgozott. Itt egyfelől a Lipcsei Egyetem hallgatója lett, másrészt a híres szociáldemokrata és az SPD-n belül a baloldali szellemiséget

képviselő *Leipziger Volkszeitung*-ba írt cikkeket. Ezután „hivatásos” újságíró lett a drezdai *Saechsische Arbeiterzeitung*-nál. Itt ismerkedett meg Rosa Luxemburggal és Karl Radekkel⁵⁸. A *Dortmunder Arbeiterzeitung*-ban is jelentetett meg cikkeket, amelyekben támogatta a Ruhr vidéki szénbányászok sztrájkját 1905-ben. Haenisch több ízben is letartóztatták. Megjelentetett egy cikket Ave, Caesar címmel, amely akkor jelent meg, amikor II. Vilmos Dortmundba látogatott – a cikket felségsértőnek minősítették. 1913-ban beválasztották képviselőnek a porosz Landtag-ba, a tartományi parlamentbe. Haenisch-nek ebből a korszakából fennmaradt a levelezése Rosa Luxemburggal, amire visszatérünk.

1914 augusztusában, amikor a világháború kirobbant, Haenisch egyike volt azoknak a baloldali szociáldemokratáknak, akik az SPD baloldaláról „átlendültek” a párt jobboldalára (Rosa Luxemburg nagy megdöbbenésére, hiszen baráti köréhez tartozott. Luxemburg ezután megszakított vele minden kapcsolatot). Haenisch elszánt és dühös „honvédő” lett.⁵⁹ Átfordulásában jelentős szerepet játszott az orosz- hisztéria, az orosz hadsereg akkori betörése Kelet-Poroszországba. Ez után is sokféle cikket jelentetett meg, részben a honvédelem érdekében, később pedig, már 1916-ban, a kiépülő hadigazdaság kapcsán arról, hogy a császári „állam-szocializmus”, aminek ő tartotta és nevezte, mennyiben jelentett lépést a szociáldemokrata „egyenlőség eszmék”, az egalitarizmus megvalósítása irányába. Ebben az időben hozta létre (részben nyilvánvalóan állami, sőt hadügyminisztériumi segédlettel) Helphand-Parvus⁶⁰ a *Die Glocke* (A harang) című folyóiratot, amely laza szállal kapcsolódott az SPD-hez, és jobbra olyanok cikkeit közölte rendszeresen, akik hozzá és Haenisch-hez hasonlóan az SPD bal szárnyáról kerültek át a szélsőjobbra az „erős honvédők” közé. Közéjük tartozott Paul Lensch⁶¹ is.

Az 1918. novemberi németországi forradalom után az SPD jelölte a szociáldemokrata vezetésű porosz tartományi kormányba kulturális miniszternek. Am ugyanerre a posztra az USPD (Független Szociáldemokrata Párt)⁶² Adolf Hoffmann-t jelölte. Természetesen a két személyiség között heves összecsapásokra került sor. Haenisch azonban megtartotta miniszteri posztját a következő porosz szociáldemokrata vezetésű kormányokban is. Tevékenysége nem szorítkozott pusztán a munkásképzésre, bár alakított egy szabadegyetemet a munkások számára, a Münsteri Egyetemen pedig egy tanszéket szakszervezeti aktivisták továbbképzésére. Miniszterként persze foglalkozott általában az oktatási kérdésekkel, és erőteljesen fellépett az iskolákban a hírhedt „porosz fegyelem” eltüntetése érdekében. Megszüntette a kötelező vallásoktatást, és nagy súlyt helyezett az iskolák autonómiájának bevezetésére és elismertetésére. Amikor 1922-ben le kellett mondania

⁵⁸ Rosa Luxemburg életútját lásd Évkönyv 1998, Karl Radek-ét 1985.

⁵⁹ Az SPD-ben ekkor kialakult légkörről, helyzetről lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalmak az I. világháború éveiben. 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

⁶⁰ Parvus fontos és érdekes személyiség, életrajzát sajnos az Évkönyvben még nem írtuk meg.

⁶¹ Paul Lensch életútját lásd Évkönyv 2010.

⁶² Az USPD megalakulásáról lásd magyarul Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború. 1914-1918. Kossuth Kiadó 1969, valamint Susanne Miller írásait, többek között Kurt Eisner életrajzát.

miniszteri posztjáról, Carl Severing⁶³ nevezte ki a Wiesbaden-i tartomány elnökének. A franciák „váltották le” a Ruhr vidék 1923-as megszállása idején.

1925. április 28-án halt meg Wiesbaden-ben.

*

Részletek Rosa Luxemburg és Konrad Haenisch levélváltásából

Rosa Luxemburg Konrad Haenischhez, 1898. október 14.

„Nagyon köszönöm a megküldött újságot, remélem, lapjának következő példányaikat is megküldi nekem. Én csak a Vorwaertset és a Leipziger Volkszeitungot kapom, és a helyi pártlapok nagyon érdekeseknek tűnnek, jó cikkeket jelentetnek meg a lezajlott pártkongresszusról.” (Luxemburg ekkor adta meg Haenischnek Parvus-Helphand zürichi címét, pontosabban Pavel Akszelrod-ét⁶⁴ - Parvusnak az ő címére kellett írni. A továbbiakban Luxemburg arról ír, hogy sokat dolgozik.

A következő, pontos dátum nélküli levelét valószínűleg már 1910-ben írhatta Haenisch-nek, akit arról értesített, hogy Essenben (feltehetően az SPD évi kongresszusán - JJ.) ő fog beszámolót tartani a tömegsztrájk kérdéséről. Majd megkérdezte Haenisch-t, kívánja-e, hogy Dortmundban is tartson erről előadást.

Luxemburg Haenischnek, 1910.3.23.

Kedves Haenisch elvtárs!

Kívánságának megfelelően három gyűlésen is kész vagyok előadni, többek között a jelenleg folyó választójogi harcról. Írja meg, mikor kell megérkezнем pontosan...

Luxemburg Haenischhez, 1910.4.24.

Luxemburg úgy hallotta, hogy a Ruhr-vidéki pártügyek az SPD elnöksége elé kerülnek. Ezért felkereste Bebel⁶⁵, tájékoztatta Haenisch alapján az ottani helyzetről. Bebel válasza szerint ő kész meghallgatni a Ruhr-vidéki pártküldötteket, mielőtt a kérdés még az elnökség ülésén tárgyalásra kerül.

A következőkben Luxemburg felajánlja Haenisch-nek, hogy összeköti August Thalheimerrel⁶⁶, aki akkor a *Leipziger Volkszeitung*nál dolgozott, de kész Haenisch dortmundi pártlapjának is írásokat és beszámolókat adni.

Dátum nélkül, 1910 nyara.

⁶³ Severing életútját lásd Évkönyv 2012.

⁶⁴ Akszelrod életútját lásd Évkönyv 2000.

⁶⁵ A. Bebel életútját lásd Évkönyv 1990.

⁶⁶ Thalheimer életútját lásd Évkönyv 1984.

Luxemburg Haenisch-hez

A levélben két cikket⁶⁷ is küld neki azzal a megjegyzéssel, hogy „nagyon örül-nék, ha ezeket közölné lapjában. Ami a Ruhr-vidéki sztrájk ügyét illeti, az SPD elnöksége annak megtárgyalását elnapolta. A kérdés megvitatása beleütközött a szakszervezetiek ellenállásába. Így az elnökség jobbnak látta, ha a tömegsztrájk megvitatását egyelőre „elsüllyeszti”. Ezért Luxemburg hangsúlyozza, hogy nagyon is szükségesnek ítéli, ha a tömegsztrájk kérdését a párttagság minél nagyobb tömegei elé viszik. A tömegeknek maguknak kell dönteni. Azonban nekünk és külön Önnek kell ehhez érveket adni. Ezért támaszkodom Önre, és kérem cikke-im mielőbbi megjelentetését.” Kéri, hogy a megjelenés után küldje meg neki az újság megfelelő példányait.

Luxemburg következő, Haenisch-nek írott levele 1910. november 8-iki.

Ebben megköszöni Haenisch-nek hozzá írt két levelét, hozzáteszi, hogy „nagyon örültem neki”, valamint Haenisch Freiligrath-ról⁶⁸ írott cikkét, amelyet szintén megküldött Luxemburnak. Ugyanebben a levélben Luxemburg már a soron következő SPD kongresszussal kapcsolatban írja, hogy a vitákra „barátainknak maximálisan fel kell készülni az „instanciák” (vagyis a pártvezetőség) ellenében is, és ő a maga részéről teljes nyíltsággal készül fellépni. Megemlíti, hogy Kautsky az ellenkező irányba mozdul, ami a radikálisok (vagyis Luxemburg hívei) számára nagyon fájdalmas dolog. Ám abban bízik, hogy „a mi embereink” majd tanulnak a vitákból és az eseményekből, és „kevésbé követik majd az autoritásokat”... Ismeri Ön az én tömegsztrájkokról írott brosúrámat, amely még 1906-ban jelent meg? Kautsky most az én következtetéseim ellen lép fel, és egyáltalán nem veszi figyelembe az 1905-ös orosz forradalom tapasztalatait és tanulságait. Most nagyon fontosnak tartom, hogy az 1906-os brosúrámat újra megjelenjen, és széles körben terjedjen. Jó lenne, ha Ön a lapjában a brosúrámat szintén megjelentetné.”

Luxemburg Haenisch-hez, 1911 december

Ebben a levélben Luxemburg arról értesíti Haenisch-t, hogy rendkívül túl van halmozva mindenféle feladattal és munkával, így nem tud elutazni Brémába és ott segíteni „barátainknak”, vagyis az SPD radikálisainak. Ebben a levélben Luxemburg kitér arra, hogy az 1911-es jénai pártkongresszus után – amelyen Luxemburg ismét viharokat keltett – és sokféle támadás érte – Haenisch egy cikkben védelmére kelt. Luxemburg ezzel kapcsolatban írta neki: „nem kellett volna, hogy az én morálomat védelmezze”; amióta 1898-tól az SPD-ben munkálkodik, folyamatosan támadások érték, „de én ezekre soha nem válaszoltam”. Részben

⁶⁷ Luxemburnak több írása is megjelent a tömegsztrájk kérdéséről, ezt nagyon fontosnak tartotta. Ezek megjelentek magyarul is: Rosa Luxemburg: Válogatott beszédek és írások, Kossuth Kiadó 1958.

⁶⁸ Ferdinand Freiligrath (1810-1876) – egy időben Marx köréhez tartozó német költő.

„személyes büszkeségem” hallgatásra készített, másfelől meg vagyok győződve arról, hogy a személyes gyalázkodások mögött tulajdonképpen politikai manőver húzódik, hogy „a lényegi kérdésekről elterelje a figyelmet”. Haenisch-nek szemérveti, hogy azzal, hogy az ő egyéniségét és morálját „védelmezte”, nem segítette a lényegi ügyet, hanem inkább ártott neki, és ő is betévedt a hibás, a személyeskedések körüli viták utcájába. „A politikai kérdéseket nem szabad személyes, szentimentális síkra terelni.” „Ha a revizionisták ezt teszik, akkor világos, hogy miért teszik. De ha a mi embereink rálépnek a jégre, akkor ez ostobaság.” Ugyanakkor Haenisch-nek az általa írott röpcéduláit megkapta és nagyon örül nekik.

Forrás: Rosa Luxemburg: Briefe an Freunde, Köln, Frankfurt a. Main 1976., 19-24. old.

Haenisch munkái:

Krieg und Sozialdemokratie. Hamburg 1915

Wo steht der Hauptfeind? Berlin 1915

Die deutsche Sozialdemokratie in und nach dem Weltkriege. Berlin, 1916

Staat und Hochschule. 1920

Gerhart Hauptmann und das deutsche Volk. 1922

Lassalle – Mensch und Politiker. 1923

Jemnitz János

* * *

Levi, Primo⁶⁹ (1919-1987)

Primo Levi életútját nem lehet megérteni anélkül, hogy közelebbről megismerné az olvasó azt, hol született és milyen környezetben nőtt fel. Torinóban született, amely, mint ismeretes, már a 18. században Észak-Olaszország virágzó városa, majd a 19. században a kialakuló új olasz állam bölcsője. Korán ipari várossá nőtte ki magát, amelyben fontos szerepet játszott az értelmiség, és amelyben külön is fontos életet élt egy kialakult zsidó értelmiség. Itt fontos volt a liberális kulturális hagyomány, miként később a szervezett munkásmozgalom. Mindez szemben állt azzal a Mussolini vezette fasiszta rendszerrel, amely Olaszországot 1922-től 1945-ig uralta, és amely 1937 után kemény zsidóellenes törvényeket is bevezetett. Megtiporta az emberi személyes jogokat, amit már 1922-től meg kellett szüntetni. Ez megelőzte azokat a letartóztatásokat, amelyek 1943 szeptembere után indultak meg a zsidókat érintően, s amelyeket a Mussolini már szoros hitleri szövetségben követett el.

⁶⁹ Az életrajzot Aldo Agosti professzor, nemzetközi tanácsadó testületünk tagja küldte az Évkönyv számára. Az életrajzot Fabio Levi könyve alapján írta. A könyv címe: „I commend These Words To You”: Primo Levi Witness, Writer, and Chemist.

Primo Levi életét és munkásságát e háttörténet alapján lehet megérteni. Fügyelemmel kell lenni arra is, hogy tevékenysége 1945 után már új környezetben folytatódott. Ekkor az olasz társadalom már új és demokratikus rendszerben fejlődött tovább. Az ország gazdasági és társadalmi rendszere is átalakulóban volt, az összes ellentmondással, ami ezzel együtt járt. Levi az elmúlt időkre visszapillantva hangsúlyozta, hogy az 1945 előtti korszak súlyos megrázkódtatásai és a fasiszta rendszer velejárói milyen nyomokat hagytak a társadalomban és az olasz szellemi életben. Háború utáni első könyvében pontosan azt emelte ki már munkája címében is, hogy ez egy olyan ember írása, aki auschwitzi deportált volt.

1943 decemberében tartóztatták le, amikor éppen 24 éves volt. Ez nem sokkal azután történt, amikor rövid ideig az olasz hegyekben folytatott fegyveres partizánharcot. Amikor a letartóztatóknak megmondta, hogy zsidó származású, akkor a Fossoli-i koncentrációs táborba vitték. Innen azután lepecsételt vagonban sok száz zsidó társával együtt szállították lengyel területre. Auschwitzban majdnem egy éven át élt. Szerencsésen túlélte az ottani szörnyűségeket és elkerülte a gázkamrát. Minthogy a Torinói Egyetemen kémiai tanulmányokat folytatott, amiről papírja is volt, átszállították Németországba a Buna gyárba, amelyet szintetikus gumi gyártására létesítettek. Néhány társával együtt 1945. január 27-én szabadították fel. Többhónapos vizontagságos út után érkezett haza Olaszországba. Mihelyt visszaérkezett, azonnal hozzálátott, hogy megírja a koncentrációs táborban átélteket. Ám ezek az írásai nem keltettek azonnal olyan érdeklődést, amelyet megérdemelt volna. Ebben szerepet játszott, hogy sokan éltek meg ilyen drámákat ebben az időben. Könyvét, amelynek címe az volt, hogy „If This is a Man” (Ha ez egy ember) átadta a torinói Einaudi kiadónak⁷⁰, amely a megjelenítést ekkor visszautasította. Ezután a könyvet egy kisebb kiadó, a De Silva jelentette meg 1947-ben. Több mint tíz évig tartott, amíg az Einaudi felismerte a könyv jelentőségét, vállalta kiadását és terjesztését. Ez a könyv vált azután az egész világon az auschwitz szörnyűségekről íródott egyik legismertebb, legolvasottabb munkává.

A munka első fejezete pontosan arról szól, hogy az olvasóval megérttesse az előzményeket, a hátteret, hogy miként is következhetett be, és az emberek felfogásában, érzelmeiben milyen súlyos változások következtek be, mielőtt még megérkeztek volna Auschwitzba, hogy ott megéljék a szörnyűségeket. Ez a szemlélődő és elgondolkodtató fejezet nagyon jellemző Levi-re, aki nagyon is gondolkodó és töprengő értelmiségi volt, ami persze nem akadályozta meg, hogy mélyen átérezze az emberi szenvedéseket és levonja mindennek a morális és etikai következményeit.

Említett önéletrajzi könyvében nagyon visszafogta saját érzéseinek megírását. Nem annyira saját magáról írt, hanem a koncentrációs tábor mindennapi életéről és társairól. Tulajdonképpen úgy írt, mint megfigyelő, mint egy tanú. Ám a könyv így is kitűnően visszaadja Auschwitz borzalmaival, és azt is, hogy az emberek gondolkodására ez miként hatott ott. Nem kívánt ítélezni, az ítéletek meghozatalát

⁷⁰ A kiadóról lásd az évkönyv 2001. évi kötetének Elhunytak rovatát. (Szerk. megj.)

az olvasóra bízta. A könyv azonban éppen azért volt és lehetett nagy hatással az olvasóra, mert jól tükrözte Levi írói kvalitásait.

Már korábban, iskolai és egyetemi éveiben Levi nagy érdeklődéssel fordult a természet és a természettudományos munkák felé. Nagyon széles körű ismereteket szerzett az irodalom terén is, rengeteget olvasott. Ez aztán megmutatkozott könyveiben is.

Végezreményben, miként Levi maga írta, három foglalkozása is volt: először is képzettsége szerint vegyész volt, egy vegyi gyárban dolgozva kereste meg kenyerét; másodjára vasárnaponként és szabadidejében író, harmadjára – miként ő fogalmazta meg – tanú. Ám, miután könyve, az *If This is a Man* megjelent, ezek az élmények élete további során is állandóan foglalkoztatták. Így rengeteg „olvasói találkozója” volt, ennek során gyakorta beszélgetett el iskolás gyerekekkel. Ezek a találkozók sok éven át folytatódtak, noha az idők változtak és idővel a fiatalok is kevésbé lettek fogékonyak a II. világháború történetének vagy az auschwitzi szörnyűségeknek a befogadására.

Levi kétségtelenül tanú volt, de hiba lenne, ha életművét csupán erre, illetőleg ezeknek az élményeknek és gondolatoknak a prezentálására szűkítenénk. Megemlítendő, hogy a háborút megelőző éveire is nagy hatással volt zsidó származása, ami átsugárzott egész életére. Ám vegyési műveltsége és szakmája, ugyanúgy, mint szépírói képességei, sokkal gazdagabb életutat tettek lehetővé számára életének további negyven évében. Ebben nagy szerepet játszott életszerete is. Ez tette lehetővé, hogy újra és újra átgondolva, új és új írásokban világítsa meg a valóság új mozzanatait. Ennek során nemcsak egy új világot ábrázolt, hanem sokszor újfajta írásmódot is alkalmazott.

Így évtizedekkel később jelentetett meg egy könyvet a közép- és kelet-európai valóságról, *The Truce (A fegyverszünet)* címmel, amely 1963-ban jelent meg. Ez szinte filmszerűen jeleníti meg az emberek életét – a katonákat és civileket –, akik megélték és túléltek a II. világháborút. Persze ebben a könyvben is kitér a különböző koncentrációs táborok életére, beleértve a foglyokéra, amiről megvoltak a saját élményei. 1975-ben jelent meg *The Periodic Table* című munkája, amely sok kisebb írását tartalmazta önéletrajzi jelleggel, és amelyet ő maga a „Mengelejev rendszerhez” hasonlított. Ezekre az írásokra nagy hatással volt vegyési képzettsége. 1978-ban jelent meg újabb könyve, *The Wrench* címmel (Erős ficam, csavarkulcs), amelynek hőse egy szakmunkás, aki gépszerező, aki ugyanúgy, mint Levi maga, kémiai ismeretekkel is rendelkezik, és egyúttal író is. Majd ezután következett egy újabb könyve, *If Not Now, When? (Ha nem most, akkor mikor?, 1982)* Ebben a könyvben egy zsidó partizán-alakulatról ír, amely a háború éveiben a náci ellen harcolt. Arról a korszakról szól, amikor az olasz partizánok véres és halálos harcot folytatta a náci Németország ellen. A könyvben az egyes zsidó szereplőket már belülről látatja, mint akik a kelet-európai sajátos jiddis kultúrában nőttek fel, és akiket Levi tulajdonképpen az auschwitzi koncentrációs táborban ismert meg.

Levi újságíróként is nagy aktivitással dolgozott és a cikkek mellett sok ver-

set és esszéit is írt. Emellett különféle kiadványokban jelentetett meg novellákat, amelyekben már az új világ új jelenségeivel foglalkozott. Ezekben semmiféle kompromisszumot nem vállalt a közvéleménnyel, mindenben a tudományos fantáziájára is támaszkodott. Utolsó könyve: a *The Drowned and the Saved* (A vízbe fűlt és a megmentett) nem sokkal hirtelen és korai halála előtt jelent meg. Ebben a munkájában ismét visszatért a koncentrációs táborban szerzett élményeire, de már tartalmazta újabb gondolatait, töprengéseit, amelyeket az azóta eltelt hosszú évtizedek alatt még mélyebben átértzett és gondolt, valamint tükrözte azokat a beszélgetéseket, amelyeket Auschwitz-al kapcsolatban a fiatalabb nemzedékek tagjaival folytatott.

Korán, 1987-ben halt meg, így nem érte meg sem a Szovjetunió összeomlását, sem azokat az éveket, amikor bőségesen tapasztalhatta volna, hogy Németországban az ifjabb nemzedékek miként kerültek szembe szüleikkel, számon kérve tőlük a náci korszakban tanúsított kollaborálásukat, azt, hogy annak idején miért nem lázadtak fel a náci szörnyűségek ellen. Mégis elég hosszan élt ahhoz, hogy tapasztalja: az emberek jó része milyen nehezen „emésztette meg” a múltat, és tudott szembe nézni a tükörrel.

Mindez rendkívül szűkszavúan és szárazon jeleníti meg Levi életútját és életművét. Kitűnő nyelvész, szépíró és költő lévén megragadóan tudta felidézni Auschwitz hétköznapijait, férfiak és nők sorsát, fizikai és emberi kifáradásukat, mindennapi reménytelenségüket, amelyekben csak újabb és újabb katasztrófák érték őket, és amelyekkel szemben teljesen tehetetlenek voltak⁷¹.

Aldo Agosti

* * *

Munch, Edvard (1863-1944)

A fiatal Munch gyerekkorában súlyos betegségeken esett át, anyjával és lánytestvérével a TBC végzett. Ő maga, ahogy ő maga naplójegyzeteiben életét négy korszakra bontotta. A bimbózás korszaka után következett a virágzás, ezek a párizsi rövid korszak évei, amikor is a művészettörténet „beskatulázása” szerint Munchra hatottak szinte egymás mellett a vadak, az impresszionisták és az expresszionisták, olyanok, mint Cézanne, Gauguin, Van Gogh és Toulouse-Lautrec – vagyis valamennyi modern irányzat. Hamarosan Munch is az elismertek sorába került. Munch már korán, elismerten a nagy modern alkotók közé került, szinte egymás után jelentek meg a nagy alkotásai, amelyek közül a Sikoly vált a legnevezetesebbé, a legszeleesebb körökben ismertté – ez az alkotása 1893-ban készült

⁷¹ Aldo Agosti az életrajzot az Évkönyv számára készítette. Nagyon erősen le kellett rövidíteni, mivel Agosti írása inkább antológia, vagy legalábbis egy irodalmi folyóirat lapjaira kívánczolt volna. Agosti mély átérzéssel és kitűnő stílusban állított emléket Primo Levinek.

el. Ezt a munkáját, amely feljegyzései szerint képzeletéből született, később a munkásmozgalom sok kiadványában, sok kiállításán szerepeltették, mint egy korabeli látképet a világ helyzetének, illetőleg szociális problémáknak a tükröződését – Munch eredetileg nem ilyen szellemben készítette el.

Az 1900-as években sok új alkotása vált nevezetessé, így a „Zöld szobában” című munkája, a „Lányok a hídon” – ezek már életének harmadik fázisában keletkeztek, amelyet ő maga a „Szorongás éveinek” nevezett. Munch egyszerre jelentkezett a képzőművészet világában mint grafikus és mint festő, ebben a vonatkozásban is hasonlított francia kortársához, Toulouse-Lautrec-hez. Munch „hőskorában” nemcsak Párizst ismerte és látogatta, hanem Berlint is, ott is érték hatások a fiatal expresszionisták részéről. Megalkotta nemcsak a maga, hanem általában az élet négy korszakát: a bimbózás, a virágzás, a szorongás és a hervadás idejét. Ez a fríz alkotás 1909-1911-ben készült el.

Munch a valóság átalakulásával együtt szakított a realista festészettel (ebben a korszakában sok festményt alkotott nőkről és lányokról), és a művészettörténészek „besorolása” szerint Van Gogh-hoz hasonlóan az expresszionisták úttörőjeként emlékeznek meg róla. Új korszakára a leegyszerűsített formák keresése, pontosabban a fölösleges sallangok elhagyása a jellemző.

1922-ben nagy falfestményt készített az oslói szakszervezeti központ falára. Az 1920-1930-as években sok grafikát készített, és ezekben a zaklatott években is ragaszkodott ahhoz, hogy az emberi humanitás szellemében alkosson.

Norvégia német megszállása idején Munch a nem szeretett, sőt betiltott festők közé tartozott. 1944. január 23-án halt meg – vagyis nem érte meg Norvégia felszabadulását. Hagyatékában 1008 füzetet, 15000 rézkarcot, és 4000 festményt hagyott Oslo városára.

Forrás: Werner Timm: Edvard Munch. Berlin 1974. A kötet, valójában album spanyol nyelven Munch életrajzát rögzíti, majd 18 színes festményéről közöl reprodukciót; tovább számos rajzát is közli fekete-fehér megoldásban.

Jemnitz János

* * *

Smillie, Robert (1857-1940)

1857. március 17-én született Belfastban, skót származású munkáscsaládban. Szülei nem sokkal születése után meghaltak, gyermekkorában nagyanyja nevelte Belfastban a fivérével együtt kilenc éves koráig. Ettől kezdve már neki is dol-

goznia kellett. Tizenkét éves koráig munkája mellett még iskolába is járhatott. Tizenöt éves korában elutazott bátyja után Skóciába, előbb Glasgowba, majd Larkhallba, ahol tizenhét éves korában egy bányában kezdett dolgozni. Ettől kezdve egész életét a bányászok körében töltötte el.

Az 1873. évi gazdasági válság súlyosan érintette a skóciai bányákat és bányászokat, szervezeteik meggyengültek és béreik elviselhetetlenül összezsugorodtak. Az 1880-as évektől Smillie nagy erőfeszítéseket tett a Lanarkshire-i bányászok újrászervezésére, majd Keir Hardieval⁷² együtt kezdték meg a skóciai bányászok szakszervezetének megszervezését. Ezt 1886-1887-ben sikerült létrehozni. Smillie ettől kezdve a bányászok országos megszervezésén munkálkodott és nagy szerepet játszott a bányászok országos szakszervezetében (Miners' Federation of Great Britain – MFGB), amely 1888-ban alakult meg.⁷³

Smillie a skót bányász szakszervezetnek 1894-től 1918-ig volt az elnöke, majd később 1912-től az országos MFGB-nek lett az elnöke. Keir Hardie-hoz hasonlóan nem szorítkozott a szakszervezeti tevékenységre, hanem a munkások politikai nevelését és szervezését is fontosnak tartotta, így a munkások parlamenti képviselését is; ezen a téren Keir Hardie-val együtt munkálkodott. 1888-ban egyik megalakítója lett a Skót Munkáspártnak⁷⁴, majd ugyancsak Hardie oldalán 1893-ban a Független Munkáspárt (Independent Labour Party – ILP) egyik létrehozója.

1914-ben és az azt követő időszakban Smillie, megint csak Hardie-hoz hasonlóan, háborúellenes maradt, és az ILP soraiban tevékenykedett tovább. A háború alatt növekedtek a szociális problémák, számos konfliktus keletkezett éppen Skóciában, amelyek a bányászokat és őt magát is érintették. Később, főként a háború másnapján létrejött a királyi, úgynevezett „Sankey bizottság”⁷⁵, amely a bányák és egyúttal a bányászok helyzetével, jövőjével kellett, hogy foglalkozzon és jelentést tegyen. A bizottságban az MFGB-t Smillie képviselte, és mind a bizottságot, mind a közvéleményt meglepte egy saját, nagyon alapos jelentéssel a bányászok és a munkások helyzetéről.

Ezekben az években egészsége erősen megromlott, olyannyira, hogy 1921-ben le kellett mondania az MFGB elnökségéről. Am megtartotta a Skót Bányász Szakszervezet (SMF) elnöki posztját egészen haláláig.

Élete során visszautasított mindenfajta állami, miniszteri posztot.

Smillie 1878-ban megnősült, hat fia és két lánya született. 1924-ben jelentette

---

⁷² Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, valamint Jemnitz János: James Keir Hardie. Budapest, Magyar Lajos Alapítvány, 2007.

⁷³ A bányász szakszervezeti mozgalom történetét nagy munkában Robin Page Arnot (életútját lásd Évkönyv 2002) írta meg.

⁷⁴ A Skót Munkáspártról magyarul lásd bővebben Jemnitz János: Keir Hardie. I. m.

⁷⁵ A Sankey bizottság az I. világháború után azzal a céllal jött létre, hogy vizsgálatot vezessen, majd javaslatot tegyen a veszteségesen működő szénbányák helyzetére. A bányászok és a brit baloldal a szénbányák államosítását szorgalmazta. Minderről – ami egy hosszabb folyamat – magyarul bővebben lásd Jemnitz János: Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményei. Budapest, Akadémiai Kiadó 1962.

meg önéletrajzát. Ez is arról tanúskodik, hogy mennyire önzetlen munkás vezető volt, aki a maga számára nem óhajtott megszerezni sem hatalmat, sem különféle posztokat.

Irodalom:

Robert Smillie: *My Life for Labour*. London, 1924.

Írások Smillie életéhez:

R. Page Arnot: *The Miners...* 1889-1910, London 1949, illetve 1910-1930, London 1953.

R. Page Arnot: *History of the Scottish Miners*, London 1955.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international. La Grande-Bretagne II. köt. Paris 1986

G.D.H. Cole: *British Working Class Politics 1832-1914*, London 1941 (Cole sok érdekes és fontos adatot közöl még Smillie életéről, adatokat sikereiről, illetőleg alkalmasint vereségeiről is.)

G.D.H. Cole: *A History of the Labour Party from 1914*. London, 1948

A.L. Morton, George Tate: *The British Labour Movement 1770-1920*. London, 1956

Beatrice Webb: *Diaries 1912-1924*. London, 1952

(Az irodalom alapján Smillie életét még sok adattal lehetne kiegészíteni, nagyobb tanulmányt, illetőleg egy teljesebb életrajzot lehetne róla közölni.)

Jemnitz János

* * *

Moses Hess (1812-1875)

A *Die Zeit* szerkesztősége által kiemelt szövegrész: Radikális antikapitalista, lángoló européer, az egyenlőség vizionárusa és egyúttal az új, független izraeli állam megálmodója – mindezek alapján miért is kell újra emlékezni Moses Hessre, és emlékezni rá.

„Európának nincs szüksége sem arra, hogy egy törvény, sem arra, hogy egy kormány, sem arra, hogy egy gondolat, sem arra, hogy egyfajta kényszerzubony szabályozza, ahhoz hogy magát egységesnek és erősnek érezze. Történelmi múltja és kultúrája ehhez elég.” Így gondolkodott és beszélt egy lángoló européer. És valóban a Rajna-vidéki Moses Hess igazán *korai előfutára volt* az egyesült Európa gondolat baloldali gondolatának.

Az 1845. évi gazdasági válsághoz a következő gondolatébresztő megjegyzést fűzte: „Lejárt a pénzcsináló gépezet órája, és államművészeink, akik gondoskodnak az előrelépésről és visszalépésről, ezt hiába igyekeznek mozgásban tartani.” Hess más vonatkozásban is igazi avantgardista volt. Így az a törekvése, amellyel a társadalom saját „önkutatását” szorgalmazta, valamint erről szóló írásai, előjátékai voltak a később megszülető szociológiának. Bírálta az antiszemitizmust,

amelyet még eszmetársai körében is felfedezett, és pontosan ezért szorgalmazta és hirdette az önálló zsidó állam megteremtését. Mindezek ellenére ez az örökké harcoló bonni zsidó, aki fellépett a franciákkal való kiegyezésért, aki egyúttal hosszan tartó állandó európai száműzött maradt, most élte volna meg 200. születésnapját, de szinte teljesen elfelejtették⁷⁶.

A bonni archívumban van egy kartoték róla francia nyelven, amelyben nincs utalás arra, hogy szülei zsidó származásúak voltak. Az apa kereskedő volt, és a fiú nagyon korán konfliktusba került vele. A rajnai területek napóleoni megszállása idején a gettókat megnyitották, és e tekintetben a restauráció idején „az órákat már nem lehetett visszaállítani”.

Hess visszautasította az apai törekvést, hogy a kereskedelmi életben helyezkedjék el, ám ifjúsága nagyon kevésbé volt rózsás. Miként maga írta, tizenöt éves koráig a zsidó gettóban lakott, és a talmudot (vagyis a zsidó hittudományi tanításokat) kellett forgatnia, amelyek „valósággal agyonütöttek”. Hess ezúttal fellázadt mindenféle vallási befolyás ellen. Ekkor fedezte fel magának Hegelt és Spinozát. Első könyve 1837-ben jelent meg: *Die heilige Geschichte der Menschheit* (Az emberiség szent története). A könyvhöz a következő ajánlást tette még a címben: „Spinoza egy ifjú követője”. Miként a másik híres rajna-vidéki, Heinrich Heine⁷⁷, ő is a francia forradalom gyermekének látta magát, és a forradalomban jelölte meg Európa megfiatalodásának forrását.

A fiatal autodidakta az ifjúhegelianusok köréhez csatlakozott. 1841-42-ben bekapcsolódott a híres *Rheinische Zeitung* munkájába és írásába. A lap szerkesztőségében ismeretes módon ott volt a fiatal Marx, akinek tudását, képességeit Hess azonnal felismerte. A nem sokkal később szintén odaérkező 22 éves Engels azonban szembefordult Hess-el, Engels már kommunista volt.

Hess fáradhatatlanul dolgozott és publikált. A hatóságok már régóta figyeltek rá. 1843-ban a *Rheinische Zeitung*-ot betiltották. Hess egyre többet utazott, megfordult Belgiumban, Franciaországban és Svájcban, Sybille Pesch társaságában. Első ízben ez után csak 1863-ban tért vissza német területre, amikor az Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein kölni szekciójának vezetője lett.

A hosszú évtizedek alatt az 1840-60-as években Marx-szal és Engels-szel való kapcsolata több mint viharos volt. A német útkeresésben többek között a híres *Deutsche Ideologie* (Német ideológia) című munkába még ő is bekapcsolódott, de a *Kommunista Kiáltványban* 1848-ban Marx már erősen bírálta őt. Hess saját munkájában, amely *Roter Katechismus für das deutsche Volk* (Vörös katekizmus a német nép számára) címmel jelent meg, szemléletében jobbára Georg Büchner-re emlékeztetett, írása egyúttal a gazdasági valóság kritikáját tartalmazta. A tudományos szocializmus igénye szempontjából Hess túlságosan is rendszerte-

⁷⁶ Persze nem teljesen, mert aki Marx és Engels írásait olvassa, beleértve levelezésüket, az lépten-nyomon beleütközik Moses Hess nevébe. Hess nem az ő körükhöz tartozott, sőt inkább vitapartnerük volt, de személyiségét és munkásságát jól ismerték. (a szerk.)

⁷⁷ Heine életútját lásd Évkönyv 1999.

len volt. A tett filozófiáját hirdette, és ezzel próbálta Marx elemzéseit agyonütni, amelyekben Marx a politikai gazdaságtan valóságát elemezte.

Ugyanakkor Hess is alaposan foglalkozott az elmélet kérdéseivel. Nagyon korán felismerte, hogy a kapitalizmus súlyos szociális konfliktusokkal jár. Ugy látta, hogy a liberalizmus szemben áll a szociális valósággal, nagyon vehemensen írt a polgári alapelvek ellen: a házasságról, az örökségről, az egyházzal. Az új pénzarisztokráciát a társadalmisítás révén kívánta visszaszorítani és megszüntetni. Az a munkája, amely *Über das Geldwesen* (A pénzviszonyokról), amely 1845-ben jelent meg, nagyon kevésbé különbözött az ifjú Marx egykorú írásaitól. Marxnak a tőkéről írott munkájából és a tőke-fétisről írott szövegrészeit egykor maga Hess fordította le franciára. Marx a Tökében átvette Hess néhány gondolatát és megfigyelését. Hess-nek ezek a sorai tükrözték Hess gyűlöletét a porosz militarizmus iránt, ám egyúttal megértéssel viseltetett III. Napóleon császárságával szemben, amiért és ahogyan az szembe került Poroszországgal.

Egyúttal felvetődött az önálló zsidó állam kérdése, amit az akkori zsidó értelmiség Németországban általában elvetett. Hess a történelemben egyfajta felszabadulási folyamatot látott, és mindez olyan színezetet adott felfogásának és írásainak, hogy ő is hisz egyfajta messianizmusban. Európától várta, hogy teljesen bevégzi az emancipáció ügyét. Azt remélte, hogy az egységesítési és rendteremtési folyamat, amely 1815-ben megszakadt⁷⁸, ez a forradalmi folyamat folytatni fogja, sőt fel fogja gyorsítani. Egyebek közt azt írta: „Egy általános európai háború azzal a következménnyel járna, hogy annak nyomán egy európai szövetség jönne létre”. A reformáció és a forradalom Európát újra a helyes irányba terelné.

Miként Marx és Engels, Hess is „figyelő szemeit Angliára szegezte”. Amennyiben a német filozófia, a francia forradalmiság és az angol tetterő egymásra találna és egyesülne, írta, „a felszabadító csapás” sikeres lenne.

Ám Hess újra és újra figyelmeztették zsidó származására. A zsidó polgárosodás egyúttal zsidó pénzarisztokrácia kialakulásával is járt, és egyesek éppen ebben látták az igazi osztályellenséget. Éppen a korai francia szocialisták körében és írásaiban, akikkel Hess közeli kapcsolatban állt, és írásaikat jól ismerte, nagyon markánsan jelentkezett az antiszemitizmus. 1862-ben egy írásában panaszkodott a jelenségre, hozzátéve, hogy még ezek a személyes ismerősei is ebbe az utcába tévedtek, és ezt a fegyvert használják.

Ez a tapasztalat vezette Hess-t második kedvenc témájához és gondolatához: az önálló zsidó állam megteremtéséhez. Korai cionizmusa magyarázta, hogy ő maga Spinoza bibliamagyarázatait kezdte tanulmányozni. Spinoza írásaiban találta meg az egyenlőségen és demokrácián alapuló héber állam gondolatának felvetését. Pontosán a kelet-európai nagy zsidó ember-rezervoárban látta az új zsidó állam kialakításának pilléreit. Mint egy német-angol történész megállapította, Hess megpróbálta egyesíteni a maga radikális felfogását a nemzetállam kialakításának helyeslésével. A görög és az olasz nemzeti mozgalom példájára, amely

⁷⁸ 1815 ismeretesen Napóleon végleges bukását hozta, és minden jel szerint Hess szintén bízott Napóleon misszójában. (a szerk.)

a nemzetállam kialakítására törekedett, úgy vélte, hogy a zsidóságnak is ezt kell célul kitűznie. Külön megemlékezett a kelet-európai zsidóságról, amelyre úgy tekintett, hogy ezt a feladatot nem ismerte fel, de amelyet a nagy erőfeszítésbe be kell vonni. A zsidóknak az egyes országokban bekövetkezett jogi emancipációját csak az első lépésnek kell tekinteni, amelyet követnie kell az általános felszabadulásnak.

Hess a német zsidóság helyzetéről és felfogásáról írta, hogy egyfelől az országon belüli emancipációjára törekszik, másfelől lemond a saját kultúrájáról és ugyanakkor az önálló zsidó államot anakronisztikusnak tekinti. Vizsgálódásai alapján olyan következtetésre jutott, hogy a fajok küzdelme megelőzi az osztályok küzdelmét. Ezt egyes értelmiségiek úgy ítélték, hogy Hess maga is belecsúszott egyfajta rasszizmusba. Egyesek úgy írták, hogy Hess volt tulajdonképpen az első „nemzeti szocialista” – ahogyan azt a későbbi harmadik birodalom egyik vezető jogásza írta. Hess korai cionizmusa egykor következmények nélkül maradt, miként az sem keltett visszhangot, ahogy és amikor Hess élete végén a természettudományok felé fordult.

Két évvel később Hess Párizsban meghalt. Ezt követően a kölni zsidó temetőben temették el. 1903-ban kölni elvtársai sírjára ráírták, hogy a német szociáldemokrácia apja volt.

Forrás: Der Unbequeme (A kényelmetlen). Die Zeit, 2012. január 19. (A cikket Pach János juttatta el az Évkönyvnek.)

ELHUNYTA

Allen, Mary (1953–2013)

Sokat tett a családon belüli erőszak elleni harc terén. Egyetemi felsőoktatásban tanított szociális témákat, és egyúttal foglalkozott a nők különleges helyzetével. Sokat tett a családon belüli erőszak ellen is, a nők és a gyerekek védelmében. Az erőszak visszaszorítására különféle tervezeteket és ajánlásokat dolgozott ki. Ugyanebben a témakörben kórházakban is dolgozott. Foglalkozott az egészségügyben dolgozók képzésével, hogy különleges figyelmet fordítsanak a sérült nőkre. Életének egy későbbi szakaszában a Cork-i egyetemen tanított és dolgozott Zambiában, Kenyában és Brazíliában is.

Forrás: The Irish Times, 2013. július 13.

* * *

Benn, Tony¹ (1925–2014) I.

Leo Panitch²

Tony Benn – köznevelő, radikális, a demokrácia bajnoka

(Rövidítve)

A The Guardian kiemelt szövegrésze: Az LP-nek leghosszabb ideig volt parlamenti képviselője, aki most halt meg 88 éves korában. Benn törhetetlenül hitt a demokráciában, a munkásmozgalomban és az LP-ben. Amikor az LP elhanyagolta a munkásságot és az LP alapszervezeteit, ezt a jelenséget Benn sokszor és nagyon határozottan bírálta.

Két dolog van, amit Tony Benn élete kapcsán meg lehet állapítani. Az első az, hogy önmagára nézve, mint LP parlamenti képviselő, legfontosabbnak azt tekintette, hogy ő köznevelő, aki a néptömegek alsó szintű demokráciáját fejleszti és

---

¹ Tony Benn az LP jól ismert vezetője, többszörös minisztere, évtizedeken át parlamenti képviselője volt, írásait az Évkönyv az elmúlt negyven évben rendszeresen ismertette.

² Leo Panitch ismert egyetemi tanár, publicista, szerkesztő, többek között a Socialist Register évkönyv szerkesztője. Írásait az Évkönyv az utóbbi két évtizedben többször közölte.

tudatosítja. A második jellemző vonás az, hogy a politikusok többségével szemben a demokráciát nagyon komolyan vette, amelyre úgy tekintett, hogy az alkalmas a világ megváltoztatására. Ez a két ritka jellemző vonás meg is határozta, hogy kirívó eset legyen a 20. századi politikusok között. Egyre radikálisabbá lett, szemben azokkal, akik egyre kevésbé lettek azok saját politikai karrierjük során.

„A szocializmus nem egyszerűen az anyagi haladás kérdése” fejtegette Benn az LP bristoli választókerzetében, ahol 1950-ben megválasztották képviselőjelöltnek. „A szocializmus egyfajta gondolkodás, amelyet meg lehet találni minden városban, minden közösségben és minden lakásban”. Benn célja az volt, hogy mindenkit ilyen gondolkodásra készítsen, hogy ebben a szellemben tanítson, és a szocializmus gondolatát életben tartsa.

Miközben egész élete során ragaszkodása és hite az LP-ben törhetetlen maradt, Benn nem érezte magát mindig jól, amikor az LP a politikai saktáblán időnként a jobboldalon, a centrumban avagy a baloldalon harcolt. Mint ifjú parlamenti képviselő, nem óhajtotta sem kidobni, sem revízió alá venni a párt híres negyedik klauzuláját, mely szerint az LP a termelő eszközök köztulajdonba vételére törekszik. Egyszersmind lelkes híve volt az afrikai brit gyarmatosítás lebontásának. Mindez Bennet az LP harcoss modernizálói közé emelte. Többször hangsúlyozta, hogy miniszteri tapasztalatai, amelyeket az 1960-as években szerzett, készítettek arra, hogy a baloldal felé közeledjen. Nagyon is tisztában volt azzal, hogy miniszterként mennyire függésbe került a magántőkétől és annak terveitől. A gazdaság kulcs-iparágainak szocializálása alapvető kérdéssé vált. Ez egyúttal a demokrácia megvalósításának kérdése és lehetősége lett.

Mint ismeretes, az LP választási vereséget szenvedett 1970-ben. Benn a kritikus időkben élesen fellépett az alapjában antidemokratikus piaci alternatíva ellen, amelyet az LP-ben is sokan elfogadtak és hirdettek, és amelyet elsősorban az LP jobbszárnyáról hangoztattak és szorgalmaztak (és ez a jobboldal éppen ekkor erősödött fel). Benn hangsúlyozta, hogy ennek az alternatívának elsősorban a nagytőke örül, miközben a kormány kevésbé örködik polgárainak érdekein. Benn ekkoriban a diákfelkelésekben, a munkásmozgalom alsó szintű harcoss mozgalmaiban³ és az LP adott kérdésben radikális helyi szervezeteinek tevékenységében bízott, ami mind visszahathat arra, hogy az LP betöltse hivatását a demokrácia továbbépítésében. Ezeket a mozgalmakat és célokat az LP parlamenti képviselői körében sokan növekvő megvetéssel nézték, és Benn ekkoriban vált kulcsfigurájává annak a küzdelemnek, amely az LP saját soraiban kívánta megteremteni és biztosítani a demokráciát. Gondolatait és célkitűzéseit jól tükrözte és foglalta össze az az előadása, amelyet 1971-ben tartott a Fábianus Társaságban: (Fabian Society). „Bizonyosan igaz –mondta –, hogy humánusnak, felelősségteljesnek és gyakorlatiasnak kell lennünk. Ám a tapasztalataim szerint, ha az emberek szembe kerülnek az olyan kérdésekkel, amelyeket a modern társadalom vet fel, akkor az emberek radikálisabb kollektív akciókat kívánnak, nem pedig kevésbé radiká-

³ Ezekről a mozgalmakról a „Militant” lapról és kiadványokról, vezetőiről az Évkönyv az 1970-es években több kötetben közölt beszámolókat. (a szerk.)

lisakat, és ami most nálunk hiányzik, az nem az eszközök, hanem az akarat hiánya, hogy szembeszálljunk a modern társadalom hatalmasságaival, amelyekkel elkerülhetetlenül szembekerülnénk, ha terveinket meg akarjuk valósítani.”

A politikai vezető szerepét éppen abban látta, hogy az embereket nevelje, hitet és bátorítást adjon nekik. Véleménye mellett kitartott, kardoskodott érte, ezt tette a szakszervezeti konferenciákon, így például a TUC 1972. évi konferenciáján. Ekkor hangsúlyozta: „a szakszervezetek nagyon keveset tettek azért, hogy erőfeszítéseiket kellően megvilágítsák és megértsék azokkal, akik még nem tagjai a szakszervezeteknek, valamint azok családtagjaival... sem az LP, sem a szakszervezetek nem nyújtottak kellő támogatást semmiféle proteszt-mozgalomnak, mely a fennálló rendszer és állapotok ellen irányult. Sok írásában figyelmeztetett arra, hogy azokat, akik a mindenkor fennálló rendszert keményen bírálták és ostorozták, mindig úgy kezelték, a kora kereszténységtől egészen a szüffrazsettekig, hogy álmódózók vagy veszélyes szélsőségesek. Az 1970-es évek kezdetétől már Benn is így kezelték és tartották számon. A „bennizmusról” a média már ettől kezdve úgy írt és úgy beszélt, hogy az nem csak szélsőbalosok tömörülése, hanem egyúttal az álmódózóké. Sokan Benn parlamenti képviselőtársai közül ugyancsak készek voltak Bennről úgy nyilatkozni a médiában, hogy ő a legveszélyesebb ember Nagy-Britanniában⁴. Mindez azzal kapcsolatos, ami az LP-t a következő évtizedekben alaposan megrázta. Benn marginalizálódása kapcsolatos azzal, ahogy az LP-ben eltűntek a baloldali értékek az 1980-as évektől.⁵ Természetesen mindez nem némította el azt a Tony Bennt, aki ezután is minden évben százával szóló különböző szervezetek hallgatóságához, persze az LP helyi szervezeteihez is, s aki ugyanekkor erőt is merített hallgatóságai pozitív válaszaiból és reakcióiból. Mindez kapcsolódik ahhoz a korai 1971-es előadásához, amelyben a demokrácia radikális potenciális erőforrásairól beszélt. Benn hangsúlyozta: „addig nem lesz semmiféle előrelépés, amíg az emberek nem fognak össze ott ahol dolgoznak, és ott ahol laknak, hogy elérjék azt, amit igazán akarnak. Az individualista megközelítés, amely egyfajta arisztokratikus politikai vezetéssel párosul, az embereket nem vezeti el sehova.”

Forrás: Leo Panitch: Tony Benn – educator, radical, champion of democracy. The Guardian, 2014. március 14. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek)

*

⁴ Ez a jellemzés nagyon arra emlékeztet, ahogyan G.B. Shaw írt 1915-ben Keir Hardie haláláról megemlékezve. (Jemnitz János)

⁵ Minderről lásd az Évkönyv köteteit az 1980-as évek kezdetétől.

Charlie Kimber

Tony Benn 1925–2014 – Lelkesítő szocialista, aki egész életében a baloldalon állt

(Rövidítve)

Tony Benn a legfontosabb személy volt a szocialista baloldalon az utóbbi negyven évben. Alig lehetett olyan munkásgyűlésre találni, amelynek Benn ne lett volna az egyik szónoka, ha pedig valahol is lehetőség nyílt, Benn kész volt arra, hogy beszédet tartson. A Socialist Workers Party (Szocialista Munkáspárt)⁶ büszke volt rá, hogy sok éven át együttműködhetett Benn-nel és marxista felfogásával. Ennek során számtalan kampányban dolgozhatott vele együtt. Míg az LP számos képviselője jobb felé mozdult el, Benn ezt bal felé tette meg. A média az 1980-as években úgy kezelte, mint álmódó baloldalt. Együttal úgy írtak róla, mint tiszteletre méltó, de értelmetlen, az eseményekre hatást nem gyakorló emberről. A szocialisták és a munkásmozgalom kampányaiban részt vevők azonban nem így látták. Sok ember őszintén szerette, és tisztelte azt, amit a szocializmusért és a munkásmozgalomért tett.

Részemről szerencsém volt, hogy egy ízben ugyanazon a gyűlésen beszélhettem, mint ő, és a vonaton együtt utazhattunk. Az úton nagyon sok ember kívánta lefotózni magát vele együtt és kérte, beszéljen bele a mobiljába és szóljon pár szót az illető mamájához, mert hogy Bennt tekintik a hősüknek. Nem hiszem, hogy ugyanez megesett volna Ed Miliband-del vagy Ed Balls-al⁷, sem azt nem hiszem, hogy ugyanolyan barátságosak lettek volna, mint Benn volt tisztelőivel.

Benn-nek megvolt az a képessége, hogy minden gyűlésen fellelkesítse és felvidítsa hallgatóságát. 30 év óta részt vett minden fontosabb munkásmozgalmi megmozdulásban, 2001 óta pedig egyik vezető személyisége a háborúellenes mozgalmaknak. Egész Nagy-Britanniát állandóan járta, és az embereknek hitet adott a további küzdelemhez.

Pedig nem így kezdte életútját. Az 1950-es években, amikor először választották be a brit parlamentbe, még úgy jellemezte magát, mint az Új LP embe-re. Akkoriban még a jobboldali Hugh Gaitskell-t támogatta a baloldali Aneurin Bevan⁸ szemben. A háborús kormány emelte apját a Lordok Házába. 1960-ban, apja halála után, Tony Benn megörökölte apja lordok-házabeli tagságát. Ez azonban kizárta volna, hogy a parlament, az Alsó Ház tagja legyen. Három éven

⁶ Ez egy jelentős szocialista és munkáspárt, amelynek történetét az Évkönyv sajnos eddig nem tudta megírni, több próbálkozás ellenére, megfelelő szerző hiányában. Az SWP általában trockista jellegű párt, az 1930-as évektől a munkásmozgalomban jelentős tényező volt és maradt. Mindig is kívülről bírálta az LP-t. Főként Skóciában volt befolyásos. (a szerk.)

⁷ Ed Miliband az LP vezére 2010-től, Ed Balls pedig már Gordon Brown miniszterelnöksége idején volt miniszter, 2010-től pedig az LP árnyékkormányának pénzügyminisztere. Az Évkönyv 2010-től sok írást közölt mindkettejükéről és mindkettejüktől.

⁸ Hugh Gaitskell életútját lásd Évkönyv 2009, Aneurin Bevan-ét 1997.

át küzdött azért, hogy lemondhasson lordságáról. Harold Wilson kormányában az 1960-as években mint postaügyi miniszter meg kívánta szüntetni, hogy a bélyegeken mindig ott legyen a királynő feje. Ez a terve azonban megghiúsult, főként azután, hogy a királynő értésre adta: ebbe nem egyezik bele. Benn ekkoriban még elutasította, hogy támogassa a nukleáris fegyverek ellen irányuló mozgalmat, valamint azokat, akik a szakszervezet-ellenes törvények visszavonását szorgalmazták, és azt is, hogy ne támogassák az USA háborúját Vietnámban.

Ám fokozatosan megváltozott, ahogyan a szocialista gondolatokat magáévá tette, nem utolsó sorban, ahogy látta és megtapasztalta a munkások harcát az 1970-es években. Így történt, hogy Benn egyik ellenzéki vezetője és szónoka volt annak a gyűlésnek, amely 1971-ben már az ellen irányult, hogy a Clyde vidéken⁹ bezárják a hajógyárakat és ez ellen egy egynapos sztrájkot indítottak. Benn ekkoriban már átvette a harcoló munkások szóhasználatát és a parlamentben a baloldal egyik hangadója lett. Ez a „fordulata bal felé” nyomon követhető naplójában. Egy bejegyzésében, amely 1976-ból származik, írta a következőket: „Nem fér kétség ahhoz, hogy az 1968 előtti időkből én egy egyszerű karrierpolitikus voltam. Am 1968 után elkezdtem gondolkodni és foglalkozni az olyan kérdésekkel, mint a participáció (Mitbestimmung), gondolkodni a technológiai fejlődésről, és azokról a kérdésekről, amelyek mindezekkel kapcsolatosak. Még nem voltam teljes mértékben szocialista, inkább a fábiánus nyomdokokon haladtam, és e kérdésekről megjelent munkám az 1970-es években még kifejezetten szocialista-ellenes volt, szellemében pedig korporatista, némi demokratikus beütéssel: vagyis, hogy a menedzsment miként működhet együtt a munkásokkal.” „1973 körül történt, hogy bal felé fordultam, és lépésről lépésre jutottam tovább bal felé egy igazi szocialista álláspontig.”

Harold Wilson¹⁰, majd James Callaghan¹¹ vezette az LP kormányt 1974-től 1979-ig.¹² Az LP kormányának nagy munkanélküliséggel kellett szembenéznie, nagy bércsökkenéseket foganatosítania, jórészt az IMF (Nemzetközi Valutaalap) követelésére. Ezzel alapozták meg azt a korszakot, amelyet thatcherizmus néven tartanak számon. Benn küzdött és vitázott a kormányon belül. Ám megmaradt a kormányban, azzal az eltéréssel, hogy míg korábban iparügyi miniszter volt, később energiaügyi miniszter lett. Benn egyúttal valamiféle baloldali esernyőt is képezett a kormány számára, és ez könnyebbé tette a kormánynak, hogy csökkentse az ellenállást – többek között akkor, amikor 1977-ben kirobbant a tűzoltók sztrájkja. Mint energiaügyi miniszter, Benn is katonaságot kért kirendelni, amikor egy nukleáris üzemből kezdődött el egy sztrájk. Az LP kormány ideje alatt szerzett keserű tapasztalatok nagy vitákat váltottak ki az LP, és szélesebben a munkásmozgalmi aktivisták körében. Benn mindezzel kapcsolatban tovább lépett bal felé.

⁹ Skóciában a Glasgow-i viharsarok régiójában. (a szerk.)

¹⁰ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

¹¹ James Callaghan életútját lásd Évkönyv 2009.

¹² Az LP kormány bukásáról, a meginduló nagy sztrájkmozgalomról lásd Évkönyv 1979-1980.

1981-ben lépett fel azért, hogy az LP vezér-helyettesének válasszák¹³. Jelölését nagyon sokan üdvözltek azok körében, akik dühösek voltak „az LP árulásai miatt”. Sok ezer ember ment el a gyűlésekre, hogy meghallgassák Tonyt az egész országban. Paul Foot szocialista újságíró a gyűlésekről úgy írt, hogy azok nagyon lelkesítők voltak. Megállapította: „Benn olyan világos és egyszerű szavakkal beszélt a szocializmusról és a szocialista célkitűzésekről, hogy azt mindenki megérthette, jobban, mint bárki más tette azt idáig az LP baloldaláról hosszú felnőtt életemben, amivel felvillanyozta az egész akkori politikai légkört.”

Gyilkos támadások indultak Benn ellen, és bekövetkezett egy sor LP-s képviselő árulása, akiket Neil Kinnock vezetett.¹⁴ Az LP 1982-es választási veresége nyomán Benn nagyon csalódott és felháborodott volt, képviselő társai közül pedig sokan fordultak jobb felé.

Benn keményen küzdött a bányászok híres 1984-1985-ös sztrájkja idején¹⁵ a bányászok mellett. A bányászok veresége további lökést adott annak, hogy az LP jobb felé forduljon. Előbb Neil Kinnock, majd Tony Blair sodorta az LP-t a kapitalizmus nyílt elfogadásába¹⁶. Benn keményen fellépett ellenük.¹⁷ Így jelentős szerepet játszott azok között, akik 1982-ben felléptek a Falkland háború ellen, amelyet M. Thatcher indított Argentína ellen a Falkland szigetek birtoklásáért. Határozottan fellépett 1990-ben az iraki háborús intervenció ellen, amely már Tony Blair miniszterelnökségéhez fűződött, majd Benn egyike volt annak a kevés LP-s képviselőnek, akik ellene szavaztak 1999-ben Koszovó el- és kiszakításának Jugoszláviából.

A 2001. évi parlamenti választáson Benn már nem jelöltette magát képviselőnek. Azt mondta, hogy „azért hagyja el a parlamenti arénát, hogy több ideje maradjon a politika számára”.

Felvetődik a kérdés, hogy miért nem hagyta el az LP sorait, és mért nem támogattott valami jobb ügyet. Újra és újra csalódott az LP-ben. Naplója arról tanúskodik, hogy nem egyszerűen egyik vagy másik határozattal volt baja, hanem az LP vezetőinek egész irányzatával. 1978. január 15-ikén a következőket írta: „Az LP egész vezetősége demoralizálódott és a baloldaliság mindenféle felfelé törekvő jelensége kívülről és alulról érkezik.” „Ez az LP halála.”¹⁸

1989. május 5-ikén írta naplójában, hogy „Az LP soha nem volt szocialista párt.” 1993-ban pedig a következőket írta: „Az LP halott, csak bírálja a torykat, és nincs semmiféle politikája.” Ezt megismételte a következőképp: „Ha megkérdezik tőlem, hogy mi is a LP politikája, akkor azt kell mondjam, nem tudom, hogy van-e egyáltalán ilyen.”

¹³ Erről lásd Évkönyv 1981.

¹⁴ Erről a korszakról lásd Évkönyv 1982-1985. Neil Kinnock lett Michael Foot leváltása után (Foot életútját lásd Évkönyv 2011.) az LP vezére. (a szerk.)

¹⁵ A bányász-sztrájkról lásd Évkönyv 1984-1985.

¹⁶ Erről az Évkönyv sokat írt az 1997 után megjelent kötetekben.

¹⁷ Benn korai fellépéseiről lásd az Évkönyv 1980-as kötetét.

¹⁸ Ez az időszak James Callaghan miniszterelnökségének, az elszabaduló nagy sztrájkoknak és az LP parlamenti vereségének éve. A thatcherizmus kezdete.

1994-ben mondta David Miliband-nek: „Ahhoz, hogy egyáltalán eljussunk valahova, és hogy valóban legitim vezére legyél az LP-nek, ahhoz le kell hogy számoljál az M15 hatalmával¹⁹, a londoni City-vel, a monarchiával, Brüsszellel, a sajtó uraival és az államigazgatás felső körével.” 1963-67-es naplójának bevezetőjében azt írta: „Az Egyesült Királyságot csak nagyon felszínesen irányítják a parlamenti képviselők valamint a szavazók, akik megválasztják őket.” Ugyancsak hangsúlyozta, hogy a parlamenti választásokon csak a menedzsmentet cserélik, de maga a rendszer érintetlen marad. Mindennek ellenére azonban Tony Benn megmaradt azon meggyökeresedett véleménye mellett, hogy az LP-n kívül csak a dzsungel van, ahol vad szekták harcolnak egymással. Benn nem küzdött azért, hogy a parlamenten kívül komolyabb akciókat indítsanak. A naplója szerint bármennyire is újra és újra felháborodott az LP tettei miatt, mégis megmaradt amellett, hogy a parlamenti keretek között keresse a megoldásokat. Előfordult, hogy olyan politikusok temetésére is elment, mint Enoch Powell.²⁰ Minden el-
lentmondása ellenére is mindig megmaradt a szocialista mozgalom egyik vezető személyiségének. Mindvégig megmaradt érvei mellett, de ezek nyomán sem tudta megvilágítani az embereknek, hogyan tudják megváltoztatni a világot.

Sokáig el fog tartani, amíg minden új gyűlésünkön fájdalmasan tapasztaljuk majd Benn hiányát, hogy nélkülözünk kell őt. 2009-ben mondta még egy vele készült interjú során: „Csak azt szeretném, ha a síromon az a mondat állna: 'Itt nyugszik Tony Benn: Bátorított minket.'” Tony Benn ennél jóval többet tett.

Forrás: Charlie Kimber: Tony Benn 1925-2014 – Inspiring socialist who moved left through his life. *Socialist Worker*, 2014. március 14. (A *Socialist Worker* a Szocialista Munkáspárt (SWP) központi orgánuma.) (A cikket, megemlékezést Steve Parsons, nemzetközi tanácsadó testületünk tagja küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Crow, Bob (1961–2014)

1961. június 13-án született munkáscsaládban. Apja bányász volt a Durham-i bányákban. Bob maga fiatalon kezdett dolgozni a londoni metrónál, és ugyanitt lett a Vasutas Szakszervezet (National Union of Railwaymen) tagja. Szakszervezete több nemzetközi konferenciára küldte ki a küldöttség tagjaként. Egyik ilyen nemzetközi kiküldetésén barátkozott össze egy küldött-társával, akinek hatására nemcsak harcos szakszervezeti aktivista lett, hanem egyúttal Nagy-Britannia Kommunista Pártjának (CPGB) tagja.

¹⁹ Az M15 a brit politikai titkos rendőrség. (a szerk.)

²⁰ Enoch Powell befolyásos konzervatív képviselő, alkalmanként miniszter is volt, híresen szélsőjobboldali, akit rasszistának is tekintettek. (a szerk.)

1985-ben a NUR egyik országos szervezője lett. 1991-ben a NUR főtítkár helyettesévé választották. Az 1990-es évek elején egyúttal a CPGB munkástagozatának egyik szervezője. 1995-ben néhány évre csatlakozott az Arthur Scargill²¹ által létrehozott Szocialista Munkáspárthoz (Socialist Labour Party). Az 1990-es években a brit szakszervezeti mozgalomban, elsősorban a vasutas szakszervezetek életében ismert volt baloldali és kritikus gondolkodásáról. Baráti szálak fűzték a mozdonyvezetők korán meghalt ugyancsak szakszervezeti vezetőjéhez, akinek korai halálakor 2002-ben ő mondta a búcsúbeszédet. Ezek a baloldali szakszervezeti militánsok mind „nehezen kezelhető” emberekként voltak számon tartva. Sokan úgy emlékeztek vissza rá, hogy Crow az 1980-as évektől fáradhatatlanul küzdött a szociális igazságosságért. Crow egyúttal részt vett a *Morning Star*-t erősítő megmozdulásokban, később a Kubát és Venezuelát pártoló mozgalmakban. 1998-ban egyik gyűlésen ő elnökölt, amikor már Tony Blair miniszterelnöksége idején, mozgalom indult, hogy vonják vissza a szakszervezet-ellenes törvényeket. Jelentős szerepet játszott, amikor a tűzoltók szakszervezetét kellett megvédeni, és mindig aktív tagja maradt annak a szövetségnek, amely tényleges tulajdonosa volt a *Morning Star*-nak.

Igen korán, 52 évesen halt meg.

Forrás: John Haylett: Bob Crow. *Morning Star*, 2014. március 12. (A megemlékezést Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

*

Bob Crow az 1994-es bányász-sztrájk idején

Napjainkban emlékezünk meg az 1994. évi bányász-sztrájkról²². Most láthatjuk, mennyire téves volt Bob Crow-nak az a démonizálása, amely a brit médiában akkor oly gyakori volt. A legtöbb harcos szakszervezeti vezető úgy hal meg, hogy a média többsége, befolyásos része életükben semmi tisztességeset nem írt róluk. Ez történt Bob Crow, a NUR vezetője esetében is. Szemben azokkal a szakszervezeti csúcsvezetőkkel, akik tíz éven át demonizálták, teljesen világossá vált, hogy Crow igen tisztességes szakszervezeti szervező és vezető volt a maga munkahelyén és szakszervezetében. Nagyon hatásosan küzdött a rosszul fizetett munkásokért, hogy a kollektív szerződések révén jobban fizessék meg őket. Azok a sztrájkmozgalmak, amelyek az 1970-es évektől az 1990-es évekig lezajlottak, jócskán hozzájárultak, hogy a munkások olyan körülmények között élhessenek, ahogyan ma élnek. Most, egy nemzedékkel később láthatjuk tisztán, hogy a híressé vált 1984, 1994-

²¹ Arthur Scargill az Országos Bányász Szakszervezet (NUM) igen agilis főtítkára volt, többek között az 1994-es nagy sztrájk idején. Az Évkönyv több írásban emlékezett meg róla az 1990-es években. (a szerk.)

²² A bányász- sztrájkról lásd Évkönyv 1994, 1995.

es bányász sztrájkok²³ történetileg milyen fontos szerepet játszottak. A bányász-sztrájkok bukása, amelyben oly nagy szerepet játszott a Margaret Thatcher vezette kormány bányász és munkásellenes agresszivitása, egy egész nemzedék számára romlást és létbizonytalanságot teremtett. A bányászok le- és megtörése együtt járt számos szakszervezeti szolidaritásmozgalommal, amiben a NUR-nak és Bob Crow-nak is jelentős szerepe volt. A szakszervezet-ellenes törvényeknek és következményeiknek hatása mindmáig tart. Az kormányülések azóta napvilágra került jegyzőkönyvei és egyéb titkos dokumentumok csak megerősítik azt, amit eddig is tudtunk, hogy a kormány mennyire eltökélten kívánta megtörni a bányászokat, hogy azután ezrével bocsássa el őket a munkahelyükről és zárjanak be bányákat.

Forrás: Seumas Milne: Now we see what was really at stake in the miners' strike. The Guardian 2014. március 12. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

* * *

Dohnal, Johanna (1939–2010)

1939. február 14-ikén született Bécsben. Dohnal az Osztrák Szociáldemokrata Pártban (SPÖ), az ifjúsági mozgalomban kezdte munkásságát, lett a szocialista nőmozgalom egyik hangadója.

Bécsben, munkáscsaládban született, tulajdonképpen nagyanyja nevelte fel. Első munkájaként az Ausztriában híres „Gyermekbarátok” szövetsége – amely az SPÖ-nek egyik társult szervezete – kerületi szervezetének lett a jegyzőkönyvvezetője. 1969-ben lett az SPÖ tagja Bécsben. Az 1970-es években a szocialista nő- és gyermekmozgalom egyik ismert hangadója lett, akit a polgári sajtó már akkor sem szeretett keménysége miatt.

Johanna nehéz gyermekéveket élt meg nagyanyja mellett (anyja TBC-ben halt meg), házasságon kívüli gyermek volt. Az 1945 előtti osztrák nemzetiszocialista klerikális korszakot a család ellenzékiként élte meg. 1945 után Dohnal tovább tanult, felsőfokú tanulmányokat azonban pénzhiány miatt már nem tudott folytatni. Kereskedelmi iskolát végzett és a kereskedelemben helyezkedett el.

1957-ben ment férjhez Franz Dohnal-hoz, 1959-ben lett első ízben anya. 1961-től férjével és két gyermekével éltek egy 48 m²-es kis városi lakásban (egy olyan házban, amelyet még a Vörös Bécs idején emeltek. Minthogy a családnak nagy szüksége volt pénzre, Johanna Dohnal nem sokkal első gyereke születése után újra munkába állt. Második gyermeke születése után felmondtak neki. Ezután különféle „otthoni munkákat” vállalt. Csak 1969-től kapott állandó munkát, titkárnő lett egy lakatos vállalatnál.

Ami politikai karrierjét illeti, első ízben 1969-ben lett az SPÖ kerületi tanácsó-

²³ Az 1984-es bányász-sztrájkról lásd Évkönyv 1984.

sa, 1971-ben az SPÖ kerületi nőszervezetének elnöke. 1972-től az SPÖ központjában dolgozott, ahol a nőmozgalom bécsi szervezetének titkára lett. 1973-ban lett első ízben tartományi képviselő Bécsben. 1976-ban elvált. 1979-ben Bruno Kreisky²⁴ vette maga mellé a kormányba, mint a nők helyzetével általában foglalkozó államtitkárt. Különböző törvényeket fogadtatott el a nők javára. Emellett aktívan beleszólt mind az oktatási kérdésekbe, mind a békét érintő politikába.

1987-ben az SPÖ női tagozatának elnöke lett, egyúttal az SPÖ országos elnökhelyettese. Az 1990-es években kezdeményezésére több törvényt fogadtak el, amelyek a nők egyenjogúságát a valóságban biztosították. 1993-ban például női kvótát vezettek be mind az egyetemeken, mind a minisztériumokban.

Az 1990-es évek közepén Ausztriában, de főleg Karintiában fölerősödött a Jörg Haider vezette jobboldal. Ez ellen Dohnal élesen fellépett, de nagyobb sikereket nem tudott elérni. 1995-ben visszavonult a politikai életből, nem jelöltette magát már semmiféle politikai tisztségre. Ez mégsem jelentette a politikától való elfordulását: felszólt az egyetemeken, együttműködött szakszervezetekkel, nőszervezetekkel és más nem-kormánysszervezetekkel. Amellett, hogy változatlanul küzdött a nők egyenjogúságáért, nem mondott le szocialista meggyőződéséről és céljairól, s az SPÖ életében egy időben ő lett a baloldali áramlat hangadója. 2008-ban könyvet jelentetett meg az osztrák nőmozgalomban végzett tevékenységéről. A könyvben visszatekintett az 1970-es években hozott reformokra, és érintette az SPÖ-n belüli viták folyamatát is.

Dohnal munkái:

Innenansichten österreichischer Frauenpolitikern

Forrás: Wikipedia, 2009.09.29. (A Dohnalra vonatkozó irodalmat Gerd Callesen küldte meg az Évkönyvnek.)

Jemnitz János

* * *

Forman, Stanley (1921–2013)

Több mint ötven éven át a Szocialista Történész Társaság (SHS) tagjaként szorgalmasan gyűjtötte és terjesztette a filmeket a szocialisták világából. Az SHS tagjai jól emlékeznek majd arra a filmre, amelyet 1972-ben mutatott be Palme Dutt²⁵-ről és egyúttal a *Labour Monthly*²⁶ folyóiratról.

A londoni East End-ben, zsidó családban született. 1936-ben csatlakozott a brit Ifjú Kommunista Ligához (YCL). 1944-45 után, Nyugat-Európa felszabadu-

²⁴ Bruno Kreisky életútját lásd Évkönyv 1991.

²⁵ Palme Dutt életútját lásd Évkönyv 1999. Több könyve megjelent magyarul is.

²⁶ A *Labour Monthly* folyóiratról lásd Évkönyv 2005

lása után a közalkalmazott szakszervezetben végzett munka kapcsán és a Brit-Szovjet Baráti Társaság tagjaként megalapította a Plato Films nevű szervezetet 1950-ben. E szervezet terjesztette a szocialista országokban megjelent filmeket Nagy-Britanniában.

Az NDK elismeréséig ő és felesége az NDK nem hivatalos képviselőiként munkálkodtak az országban. Forman az általa létrehozott filmeket forgalmazó szervezet keretében filmeket készített a brit KP (CPGB) fontos eseményeiről, többek között William Gallacher²⁷ temetéséről. A vietnami háború idején az orvos-egészségügyi segélynyújtás megszervezésén dolgozott, ő maga is vérszállítmányt továbbított Hanoi-ba. Az 1970-es években a chilei szolidaritás mozgalom keretében készített filmet Chiléről. Hatalmas filmarchívumot gyűjtött össze, amely nagy történelmi értékeket rejt, archívumát 2002-ben adta át a Brit Filmintézetnek.

2013. február 7-én halt meg.

Socialist History Society Newsletter, 2013 április.

Bert Hogenkamp

* * *

Mauroy, Pierre (1928–2013)

Egyszerre testesítette meg a francia baloldal szocialistáinak érzékenységét és az értelmiségiek intelligenciáját, amit nem is tükröznek teljes mértékben az általa vezetett akciók és tettek. Ugyanolyan oktatásban részesült, mint a francia szocialista mozgalom sok más tagja. Személyiségének kivételes vonásai sokáig rejtve maradtak, minthogy nagyon szerény ember volt. Így például ismeretessé vált, hogy ő nem volt sem antiklerikális, sem vallásellenes, hanem úgynevezett laikus keresztény.

Mauroy a francia munkásmozgalomban híressé vált Nord megye szülőtte volt, amely ismert volt munkásjellegéről és osztályharcos hagyományairól. Ugyanakkor Nord megyében régi emlékei, hagyományai voltak a szocialisták és a kommunisták rivalizálásának. Mauroy jól ismerte a francia munkásmozgalom három pillérét: a politikai pártot, amelynek ő jelentős képviselője lett, előbb még mint a szocialista fiatalok egyik vezetője, a szakszervezeti mozgalmat, amelynek keretében ő a műszaki értelmiségi tanárok szervezetének vezetője lett. Ez egyúttal azt jelentette, hogy az értelmiségiek azon köréhez tartozott, amely legközelebb állt a munkásokhoz. A harmadik pillér szorosan az oktatás területe, minthogy Mauroy a felnőtt munkások oktatásába kapcsolódott be, sőt e területen az egyik szervezet alapító tagja volt. Megvolt az elhivatottsága, a belső ereje és egyúttal bizonyos tekintélye is. Jól bekapcsolódott a közösségbe, és átlátta e tevékenység történelmi szerepét, hivatását is. Pontosan tudta, honnan érkezett és merrefelé

²⁷ Gallacher életútját lásd Évkönyv 1981.

tart. Mauroy mindezekben a területeken fontos posztokat töltött be. Egyszerre volt megválasztott képviselő helyi és országos szinten. Hosszú időn át ő volt a Szocialista Párt második legfontosabb embere Mitterrand után, a párt szervező titkára 1971-től 1979-ig, majd pedig a párt főtitkára 1988-tól 1992-ig. Politikai, állami szinten Franciaország miniszterelnöke 1981-től 1984-ig. A nemzetközi szocialista mozgalomban a Szocialista Internacionálé elnöke 1992-től 1999-ig. Emellett a Jean-Jaurès Alapítvány elnöke 1992-től 2013-ig. Mindez bizonyítja, hogy minden területen hosszú ideig munkálkodott, és hosszú távra tudott tervezni. Mauroy egyesítő, az embereket összefogó ember és vezető volt; ez magyarázza mind a népszerűségét, mind pedig azt, hogy általánosan mért becsülték nagyra.

A fiatal szociáldemokrata évei

Egy tanár gyermeke volt. Avesnois-ban, Nord megyében született. Gyermekkorában még a III. Köztársaság éveit élhette át, majd felcserepedése idején a II. világháborút az összes drámájával együtt. Még fiatalon kezdődött meg politikai tevékenysége, még abban az időben, amikor az ország a családások után nekivágott az újjáépítésnek. Elégé érthetően a szocialista párthoz csatlakozott, amelyet akkor még SFIO-nak neveztek, vagyis a Munkás Internacionálé Francia Szekciójának, amely Nord megyében nagyon erős volt és mély gyökereket eresztett a szakszervezeti mozgalomban is. A párt ekkoriban, 1947-ben egyik megfogalmazója és fő ereje volt a „Harmadik út, Harmadik erő” gondolatának. Ez egyúttal kettős elutasítást jelentett, egyfelől de Gaulle-ét, másfelől a kommunista pártét (PCF), amely utóbbi akkor éppen befolyásának csúcspontján állt. Az SFIO az 1946 novemberi választáson a szavazatok 28,6 %-át szerezte meg. Mauroy azok közé a fiatalok közé tartozott, akik baloldaliak voltak, és ekkor csatlakoztak a szocialista párthoz, miközben sok fiatal elhagyta a pártot és bal felé lépett. 1950-ben lett az Ifjú szocialisták főtitkára. Ez hamarosan együtt járt azzal, hogy megkezdődött a politikai karrierje.

1952-ben a politechnikai főiskola professzora lett, ugyanakkor a műszaki oktatók szakszervezetének vezetője is. Ez a szakszervezet a nagyobb pedagógus szakszervezet (Fédération de l'Éducation Nationale) tagszervezete, és már csak avégett is ragaszkodott önállóságához (autonómiájához), mert nem akart a nagyobb szakszervezeti szövetségek, mint a CGT, illetőleg a Force Ouvrière alá tartozni. Már csak azért sem, mert a CGT-ben sokáig a kommunista befolyás érvényesült, a Force Ouvrière-ben pedig nagyon régen volt erős a szocialista indíttatás, de még később is itt jelentkezett újra és újra a szocialista befolyás. A hidegháború idején a két nagy szakszervezeti szövetség között „jeges” (glacial) volt a kapcsolat, ráadásul az egyik ebben a korszakban „Moszkvát választotta”, a másik pedig az atlantizmust. A FEN (Fédération de l'Éducation Nationale – Nemzeti Oktatási Szakszervezet) önálló utat keresett. Mauroy élvezte az SFIO támogatását, és belülről jól megismerkedett a szakszervezeti mozgalom életével is. Egyúttal beilleszkedett az SFIO regionális és országos életébe is.

Az Ifjú szocialisták főtítkáráként külön klubot alakított, amelyet Léo Lagrange-ról neveztek el²⁸. Mauroy tevékenysége az oktatási mozgalom szervezésében nagyon sikeres volt. Ekkor a szélesebb közvélemény még nem ismerte igazán, de már sokirányú tevékenysége megalapozta, hogy a jövő embere legyen. (Egyébként az oktatási fronton ekkor Michel Rocardnak volt kiemelkedő szerepe, míg Mauroy inkább a fiatalokat szervezte.) Jól tudott emberi kapcsolatokat kiépíteni, s közben kitartott elvei mellett, „mosolygós”, közvetlen ember tudott maradni, a „tömegek embere” volt. Közel maradt az SFIO vezetéséhez, de mégis eléggé távol állt tőlük, úgy hogy nem kellett vállalnia politikai lépéseikért azt a kritikát, amit „kiérdemelték”. Nem foglalt nyíltan állást az akkoriban még folytatódó gyarmati háborúk ellen, mint ahogy ezt barátja, Michel Rocard megtette, ám nem is pettyeződött meg az azokért való felelősségvállalás okán, mint ahogyan ezt a FEN sem tette meg. Ugyanígy lényegileg inkább ellenségesen, kritikusan ítélte meg az Algériában hosszú ideig folytatott háborút, amelyet a francia kormány szocialista vezetés alatt is tovább vezetett, akkor, amikor a francia kormány élén Guy Mollet²⁹ állt (1956-1957). Mauroy ily módon valamelyest visszahúzódott az SFIO-n belül, mintha „nyugalomba vonult” volna.

A többféle vereség³⁰ folytán az SFIO befolyása az 1960-as évek elejére jócskán meggyengült és ez elhúzódott az V. Köztársaság első éveiben. Az SFIO-ból kivált az elégedetlenek egy csoportja, amely De Gaulle-al is közösséget vállalt, amikor az elnök vállalta az algériai háború leállítását és az Algériából való francia kivonulást – ez a csoport alakította meg a Parti Socialiste Autonome-ot (az Autonóm Szocialista Pártot). Ez a párt vállalta azután azt, hogy több más baloldali szervezettel is kapcsolatot keressen, sőt egyesüljön velük és együttesen megalakították a Parti Socialiste Unifié-t (az Egyesült Szocialista Pártot). Ezt a pártot, a PSU-t Édouard Depreux³¹ irányította. A pártnak olyan tagjai voltak, mint Daniel Mayer, az SFIO főtitékára az ellenállás idején, és Robert Verdier, aki a *Populaire* főszerkesztője volt, továbbá több olyan vezető szocialista, akik 1945 után miniszteri posztokat töltöttek be, illetőleg kitűntek a gyarmatosítás elleni mozgalomban. Ez a csoport mégsem tudott igazán sok képviselői posztot szerezni a parlamentben: 1962-ben csak egyet, 1967-ben négyet – annak ellenére, hogy PSU-t támogatta a Mendés-France vezette Radikális Párt is. Támogatta több szocialista értelmiségi és a sajtó egy része is, ám politikailag mégis eléggé elszigetelt maradt. Az SFIO-nak vi-

²⁸ Léo Lagrange nagy szerepet játszott a francia Népfront idején 1936 és 1939 között (erről lásd Évkönyv 1984-1986, valamint 2011), amikor egyik irányítója volt az akkori Ifjú szocialisták tevékenységének. Léo Lagrange Malraux barátja volt, részt vett az ellenállásban, és ennek során ölték meg 1940-ben.

²⁹ Guy Mollet életútját lásd Évkönyv 1980.

³⁰ Ebbe beletartozott a szuezi háború, amely még Mollet miniszterelnöksége alatt zajlott le és többféle külpolitikai vereséggel járt, valamint az indokínai háború vállalása és vereségsorozata.

³¹ Édouard Depreux életútját az Évkönyv sajnos még nem írta meg, szerepéről, tevékenységéről az ellenállásban és 1945 után magyarul némileg részletesebben lásd Jemnitz János: Léon Blum. Budapest, 1993 (Lukács György Alapítvány). Depreux-nek nagyon érdekes és jól dokumentált önéletrajza világos és kitűnően megírt munka.

szont széles bázisa maradt a parlamenti képviselők soraiban is, ám tért vesztett a fiatalok, valamint az egyetemi oktatók körében. Az SFIO-nak nem volt meg a régi ragyogása. Ilyen körülmények között Pierre Mauroy „vissatért”, sőt premier planba került. (Ekkor még Guy Mollet volt a főtitkár, aki megpróbált ragaszkodni posztjához. Mauroy elhagyta Párizst, és Nord megyében választották meg megyei tanácsosnak 1967-ben. Hamarosan megválasztották az SFIO főtitkár helyettesének, amikor az SFIO egyesült a radikál-szocialistákkal – François Mitterrand ekkor még ennek az utóbbi szervezetnek volt tagja. Mauroy az 1960-as években nagyon fontos szerepet játszott a szocialista pártban. (Ugyanekkor Mitterrand vonzotta már maga köré a fiatalokat és az ő segítségével ért el jelentős sikert az 1965-ös elnökválasztáson. A választáson De Gaulle-al került szembe, és a választáson megszerezte a szavazatok 45%-át, tisztes vereséget szenvedett. Mitterrand megcsillagította taktikai képességeit és ez mintegy előre vetítette későbbi sikereit.)

Azután következtek a nevezetes 1968 májusi napok.³² Az SFIO nem maradhatott kívül az eseményeken, de meglehetősen kaotikus arculatot mutatott: egyfelől törekedett a belső modernizálásra, másfelől arra, hogy összefogja valamennyi baloldali erőt. Az 1969-es elnökválasztáson az SFIO elnökjelöltje már Gaston Defferre volt, Guy Mollet kevés szavazatot kapott. Mollet elveszítette befolyását a pártban, és elbukott az a törekvése is, hogy a pártot a centrum felé húzza. Mitterrand, akit 1965 után félreállítottak az SFIO-ból, most ismét az élvonalba került. Az SFIO 1969 és 1971 között mozgalmas, zajos és ellentmondásos korszakot élt meg. Nem tudott ebben a korszakban nagy eredményeket elérni, ám ugyanekkor már Mauroy lett a főtitkár. Ám ő jobbára az SFIO „befutott előkelőségeire” támaszkodott, és nem lehetett igazán az SFIO megújításának az embere. Ezt Mitterrand vállalta magára, aki az 1971-es pártkongresszuson magához is ragadta a főtitkárságot. Mauroy számára új posztot talált: ő Lille polgármestere lett. Lille „Nord megye fővárosaként” mindig is nagy szerepet játszott a szocialista mozgalom és párt életében,³³ itt már 1896-ben is szocialista polgármestert választottak. A Népfront idején Lille-nek ugyancsak szocialista polgármestere volt, Roger Salengro, aki Léon Blum kormányában belügyminiszter lett. Lille ugyanakkor a francia jobboldalnak is „otthona” volt, és sokszor a jobboldal adta a város polgármesterét.

Mauroy 1973-tól 2001-ig volt Lille polgármestere. Polgármesterként megörökölte szocialista elődjének eredményét, hogy a centrumból is híveket szerezzen, de Mauroy mindenekelőtt a baloldali összefogására törekedett, beleértve a kommunistákat is. Mindezt úgy tette, hogy a baloldali kereszténydemokratákkal sem rontotta meg saját maga és az SFIO kapcsolatait. Nagy erőfeszítéseket tett a város modernizálására. Személyes tulajdonságai is hozzájárultak a szélesebb összefogáshoz. 2001 után már kiszemelte utódát Martine Aubry³⁴ személyében. Mauroy megmaradt Lille városi közösségének elnöke 2008-ig.

³² A párizsi és a francia 1968 májusról lásd Évkönyv 1978, Havel József írását.

³³ Jules Guesde is innen érkezett, a korai francia szocialista mozgalomban is a Nord megye igen fontos volt, miként a Népfront idején is. (a szerk.)

³⁴ Martine Aubry-ről az Évkönyv az elmúlt évek során sokat írt, több írását és nyilatkozatát

1973-tól parlamenti képviselő lett Nord megyében, és Nord-Pas-de-Calais megye elnöke 1974-től. Több szocialista vezetőt emelt maga mellé. Az 1970-es években két északi megyében biztos bázist alakított ki magának. Országos szinten pedig a politikai életben kitűnő másodhegedűs volt Mitterrand oldalán. Mauroy azonban időnként aggodalmaskodott a kommunistákkal való szövetség kérdésében, amit az SFIO 1972-es programjában elfogadott. Ebben a molletisták régi gárdájának morgolódása is megerősítette. Különvéleményének azonban csak mérsékelt hangot adott, ezt lefékezte a párt markáns főtitkárának, Mitterrandnak biztos vezetése, valamint az is, hogy Mitterrand oldalán feltűntek az új, részben fiatalabb, határozottan baloldali szocialisták, mint Chevènement³⁵ és Jean Poperen³⁶. A Szocialista Párt ekkor minden szinten erősödött. Az 1974-es elnökválasztáson Mitterrand már megkapta a szavazatok 49%-át, és Mitterrand oldalán Mauroy vállalta és végezte a szervezői feladatokat. A szervezés kapcsán Mauroy kinyitotta a kapukat, és a PS számára visszanyert régi tagokat a PSU-ból, köztük Michel Rocard-t, valamint néhány aktivistát a szakszervezetekből, a másik nagy szakszervezeti szövetségből, a CFDT-ből, valamint a FEN-ből, vagyis az egyetemisták és egyetemi oktatók szakszervezetéből. Ám Mauroy-nak az a reménye, hogy szélesebb táborot kovácsolhat össze szociáldemokrata égisz alatt, nem sikerült, mert ezt sokan sem a szakszervezeti mozgalomban, sem a szocialisták között nem nagyon akarták. Mitterrand sem karolta fel Mauroy törekvését, mert tartott Rocard-tól, mint vetélytárstól, aki tizennégy évvel volt fiatalabb nála.

Az 1978-as választások némi bizonytalanságot és csalódást hoztak. Michel Rocard ekkor támadásba lendült, a PCF „megkeménykedett” és támadásokat indított a PS ellen, Mauroy pedig elbizonytalanodott.

1979-ben a PS Metz-i kongresszusán Mitterrand megerősítette vezető szerepét, méghozzá a PS balszárnyának támogatásával. Ám megszerezte a PS „elefántjainak” egy részét is, többek között Gaston Defferre-t, Marseille polgármesterét is. Ebből a szűkebb közösségből kimaradt Mauroy és Rocard is. Mauroy elvesztette a PS-ben az előkelő második posztot. Ám nagyon hamar felismerte az új erőviszonyokat. Mitterrand már az új elnökválasztásra készült, és elfogadta, hogy Mauroy újra a helyettese legyen, és a második posztra kerüljön, de szárnyait lenyesegette, hogy ne legyen a riválisa.

1981. május 10-én, az elnökválasztást követően Mitterrand valóban köztársasági elnök lett és azon nyomban Mauroy-t tette meg miniszterelnöknek. Mauroy három éven át vezette a kormányt³⁷. Ezek az évek voltak a „nagy változás” (changement) évei, amikor a francia baloldal ismét nagyobb reformokat vezethetett be (hosszabb megszakítás után, amely az 1950-es évektől következett be). Az 1981. júniusi ön-

---

közölte, még mint a PS, a Szocialista Párt főtitkárát.

³⁵ Chevènement írásait és nyilatkozatait az Évkönyv az elmúlt 10-15 évben rendszeresen közölte.

³⁶ Poperen a párt befolyásos teoretikusa, egy időben a párt ideológiai központjának és Colette Audry-nak főnöke volt. (Colette Audry életútját lásd Évkönyv 1991.) Audry halála után Mauroy is megemlékezett róla, amit az Évkönyv közölt is ugyancsak az 1991-es kötetben.

³⁷ Az 1981-es köztársasági elnökválasztásról és a Mauroy kormányról lásd az Évkönyv 1981 és 1984 közötti kötetét.

kormányzati választások után a kormánynak négy kommunista is miniszterként tagja lett, és Mauroy egyfajta szimbóluma lett a baloldal összefogásának (egészen napjainkig). Egyébként eléggé visszahúzódo volt. Megértette a kommunistákat, tudta, hogy egy másik történeti hagyományt képviselnek, és ugyanakkor nem volt velük szemben naiv sem. Ez a korszak nagy eredményeket mutathatott fel a gazdaság, a pénzügyek és a kultúra terén, jelentős államosításokat foganatosítottak. Fontos pénzügyi reformokat hoztak, többek között megadóztatták a vagyonosokat. Jelentős szociális reformokat is hoztak, így a heti munkaidőt 39 órára csökkentették, öthetes fizetett szabadságot biztosítottak, a nyugdíjkorhatárt pedig 60 évre szállították le. Új munkatörvénykönyvet vezettek be, a háztulajdonosokkal szemben a lakbérelőket védték meg, és felléptek a halálbüntetés megszüntetéséért. Gaston Defferre belügyminiszterként határozottan fellépett a szólás- és sajtószabadság érdekében, a kultúra terén pedig Jack Lang³⁸ nagyon dinamikus és nyílt politikát folytatott (így óriási munkálatokat kezdett, a Louvre-ban felhúzatta a „piramist”, az új Bastille Operát, új épületet a Bibliothèque Nationale-nak és több más építkezést is kezdeményezett). Nagy beruházásokat kezdtek az oktatás és a kultúra terén, új törvényeket hoztak a nők védelmében. Ezek fontos reformok voltak és három évtized emberei élvezhették gyümölcseiket.

Mauroy is szembe került a kor nagy politikai és eszmeáramlataival, amelyeket az USA-ban Ronald Reagan, Nagy-Britanniában Margaret Thatcher testesített meg. Ez teljesen más elképzelés és út volt, mint Mauroy-é.

Ami a nemzetközi szociáldemokrata mozgalmat illeti, az 1980-as évek kezdetén Pierre Mauroy-nál valószínűleg nem volt senki képzetesebb és alkalmasabb politikailag és ideológiailag annak áttekintésére. 1983-ig maradt miniszterelnök, miután megkezdődött a „szigor” politikája. A PS ekkor nem igen talált új megoldásokat és folytatást ahhoz a politikához, amelyet az 1970-es években kezdett meg az államosítások, a tervezés, a munkás öngazgatás területén és kihívásaira. A jobboldal nyomását is érzékelve 1984 júniusában maga Mitterrand is visszalépett korábbi programjától. 1983 után Laurent Fabius alakított kormányt – már a kommunisták nélkül.³⁹

Mauroy 1984-től új helyet kellett, hogy találjon magának, újra visszatért Lille-i polgármesteri posztjára, az egész régióra befolyással volt és külkapcsolatokat is kiépített Belgiummal és Hollandiával. Kesernyés évek következtek számára, noha újra elfoglalta a párt első titkári posztját három és fél évre, 1988-tól 1992 kezdetéig. Noha 1988-ban Mitterrand-t újraválasztották köztársasági elnöknek, a PS súlyosan megosztott párt maradt: ezekben az években éleződött ki egyfajta rivalizálás Fabius és Lionel Jospin között, mely mögött lényegi nézeteltérések is jelentkeztek. A baloldali szocialistáknak új terveket és új stratégiát kellett kialakítani. A problémák érintették az európai politikát és a szociális kérdéseket is.

Az új helyzetben az 1991. évi pártkongresszuson Mauroy tartott nagy beszédet, amelyben felvázolt egy új szocialista stratégiát. Az 1990. évi kongresszuson a

³⁸ Jack Lang nyilatkozatait és írásait az Évkönyv az elmúlt harminc évben rendszeresen közölte.

³⁹ Az 1983-as fordulatról, Fabius miniszterelnökségéről lásd Évkönyv 1983-1985.

rivalizáló pártcsoportok között Mauroy még eléggé elszigetelten egy friss rózsával⁴⁰ a kezében elég szomorkásan lépett a szószékre. Ő maga visszavonult, ismét Lille-be, és a PS-re még fekete évek vártak. A párt élén Fabius lett az új főtitkár (1992-1993), majd Michel Rocard (1993-1994). Ezek voltak a Mitterrand-i korszak utolsó évei. Újabb belső botrányok rázták meg a PS-t, politikája a szociális kérdésekben is elszegényedett, és az újabb választásokon igen súlyos vereséget szenvedett el. Még a Nord megyében is a jobboldal vette át a vezetést. 1993-ban a parlamentben a PS 17%-os eredménnyel marginális helyzetbe került. Mauroy maga már 1992-ben elhagyta a parlamentet és „átült” a Szenátusba.

A PS újraszervezésének élére Lionel Jospin állt; Mauroy is őt támogatta. Ő maga megöregedett, bölcsőbb lett, és tudatában volt annak, hogy a szocializmus továbbra is döntő tényező maradt a PS vezetésében. Mauroy lett a már betegeskedő Willy Brandt utóda a Szocialista Internacionálé elnökéként. Mauroy 1992-től 1999-ig, hét éven állt az Internacionálé élén, ez alatt kiszélesítette az Internacionálé kapcsolatait és befolyását – folytatta Brandt örökségét az Észak és a Dél közötti kapcsolatok elmélyítésében. A tagszervezetek száma ez alatt az idő alatt 170-re bővült. Mauroy hozzájárult a baloldali erők megerősödéséhez és összefogásához, részben Kelet-Európában is.⁴¹ Mauroy ekkoriban bízott a kiábrándult kommunisták csatlakozásában, és mindenesetre támaszkodhatott az új, csatlakozó ázsiai és afrikai pártokra. Ugyanezekben az években 1992-től Mauroy lett az újra alakult Jean Jaurès Alapítvány elnöke.⁴² Az igazság az, hogy szavát és véleményét már nem hallgatták meg, és nem követték mindig. Mauroy ezért részt vett a 2002-es elnökválasztási kampányban. Hangsúlyozta, hogy a szocialistáknak nem kellene szégyenkezni, ha hangsúlyosan a munkásokról és a munkásokhoz beszélnek, és szocializmusról szólnak. Javaslati nem jártak sikerrel. Azért utólag meg lehet állapítani, hogy élete végén sem rontotta le saját imázsát, életművét. Fokozatosan lemondott tisztségeiről, így szenátusi posztjáról is 2011-ben, ám haláláig megmaradt a Jaurès Alapítvány elnöke, amelynek élete végéig aktívan részt vett, mindvégig kiállva a szocialista gondolatért, eszméért.

E sorok írója nem volt mindig teljesen egy véleményen Mauroy-val, de ahhoz nem fér kétség, hogy nagy kvalitású politikus volt, és az is bizonyos, hogy nem mindig tudta beteljesíteni azt, amit akart. Vitathatatlan, hogy kialakított egyfajta világképet, és megvoltak az elvei, amelyek mellett kitartott.

*Gilles Candar*⁴³

* * *

⁴⁰ A rózsza ebben az időben lett a Szocialista Internacionálé és a szociáldemokrata pártok jelképe.

⁴¹ Ez a szerző hangsúlyos szövege Párizsból – Kelet-Európában ez valószínűleg nem állja meg a helyét. (a szerk.)

⁴² A Jaurès Alapítványban és Bulletin jaurésienne szerkesztésében és megjelenésében Madeleine Rebérioux játszott a szervező és irányító szerepet. Életéről lásd Évkönyv 2007.

⁴³ Gilles Candar a Párizsi Egyetem professzora, a Jaurès Alapítvány (Fondation) elnöke. Mauroy életrajzát az Évkönyv számára írta.

Mortimer, Jim (1921–2013)

Mortimer, aki később egy ideig az LP-nek főtitkára lett, Bradford-ban⁴⁴ született 1921-ben, munkáscsaládban. Miután apja egészségileg megrokkant, a család átköltözött Portsmouth-ba, ahol egy kis üzletet nyitottak. Jim szakiskolába járt, majd tanonc lett és gépgyárban dolgozott már tizenöt éves korában. Ugyanekkor csatlakozott a szakszervezeti mozgalomhoz, beválasztották a szakszervezeteket tömörítő Munkástanácsba, és egyúttal tagja lett az LP ifjúsági szervezetének. Sokat olvasott, tanfolyamokra járt, olvasta a szocialista kiadványokat-munkákat és tagja lett a baloldali szellemiségű Socialist League-nek.⁴⁵

Később Brixtonban telepedett le, ahol annak idején küzdött a brit népfront kialakításáért. A népfrontba Nagy-Britanniában is össze kellett volna fogniuk az LP-nek, a liberálisoknak és a kommunistáknak, hogy együtt harcoljanak a fasizmus ellen.

Miután a háború kirobbanása után jelentkezett önkéntesnek, de jelentkezését elutasították, a brit hajóiparban dolgozott technikus képzettségének megfelelően (részben műszaki rajzolóként is). Miután ő is hallgatója lett a híres oxfordi Ruskin College-nak⁴⁶, tanulmányainak végeztével a TUC-nál, vagyis a szakszervezeti mozgalomban dolgozott.

A szakszervezeti mozgalom aktivistájaként sok kormánnyal szembe került bér és szociálpolitikai kérdésekben. 1968-ban Barbara Castle⁴⁷ munkaügyi miniszter meghívására (aki akkor a Harold Wilson⁴⁸ vezette LP kormányban játszott jelentős szerepet) Mortimer a munkás-ipari bizottságban kezdett tevékenykedni. Három éven át a szállítómunkások szakszervezete londoni vezetőségében, 1974-től '80-ig az új LP kormányzat idején a munkaadók és munkások közötti egyeztető bizottságban dolgozott. 1981-ben erről a posztjáról lemondott és ugyanekkor (Michael Foot⁴⁹ vezérése idején) nevezték ki az LP főtitkáranak⁵⁰.

Am ezután nehéz, bonyolult évek következtek. Mortimert magát is „elővették” amiatt, hogy évtizedekkel korábban, 1953-ban még tagja volt a Brit-Kínai Baráti Társaságnak, majd ugyanebben az időben nagyon erős nyomás nehezedett rá az LP jobboldaláról, hogy a kemény baloldali LP-hez tartozó Militant (Harcos) csoportot az LP-ből kiszorítsák – ami nagyon bonyolult és ellentmondásos folyamat keretében játszódott le.⁵¹ Mortimer ebben a helyzetben úgy ítélte és érezte, hogy

⁴⁴ Bradford híres észak-angliai iparváros, a munkásmozgalomban nagy szerepet játszott, a 19. században a textilipar egyik központja, az ILP 1893-ban Bradford-ban alakult meg.

⁴⁵ A Socialist League-ről (Szocialista Liga) az Évkönyvben ismertetések jelentek meg (1984), a csoportosulásnak olyan kiváló értelmiségiek és munkások voltak tagjai, mint Stafford Cripps, G.D.H Cole, H.J. Laski, A.Bevan és mások – az Évkönyvben valamennyiükről életrajzot közöltünk.

⁴⁶ A Ruskin College-ban kiváló egyetemi tanárok és előadók – köztük Cole – tanították a fiatal szakszervezeti mozgalom aktivistáit.

⁴⁷ Barbara Castle életútját lásd Évkönyv 2010 és 2011.

⁴⁸ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

⁴⁹ Michael Foot életútját lásd Évkönyv 2011.

⁵⁰ Mortimer főtitkári kinevezéséről lásd Évkönyv 1981-1982.

⁵¹ Minderről az Évkönyv több írást jelentetett meg 1982 és 1987 között, többek között a

posztjának megfelelően végre kell hajtania az LP vezetőségének erre vonatkozó határozatát a Militant csoportosulásnak az LP-ből való kizárására.

1983 azután több szempontból is kritikus évvé vált. A parlamenti választási vereséget követően harminc LP-s parlamenti képviselő vált ki a pártból jobb felé, többek között volt befolyásos miniszteri tisztségeket betöltő élvonalbeli politikusok, hogy új pártot alapítsanak. Belőlük alakult meg az új SPD⁵². E párt vezetői között volt Roy Jenkins, volt pénzügyminiszter, David Owen, volt külügyminiszter, és Shirley Williams volt oktatási miniszter. Az SPD vezetői közé tartozott még Bill Rogers, szintén volt miniszter, akiket az LP baloldalijai („kínai” hasonlattal) a „négyek bandájának” nevezték. Ebben a kritikus időben Foot megkísérelte az LP-t egyben tartani, és Mortimerre igen nehéz feladatok hárultak a mindennapos küzdelemben; sokan személyében is támadták.

Mortimer teljes támogatást nyújtott a bányászoknak az emlékezetes 1984-1985. évi sztrájkok idején⁵³. A nagyon kiélezett küzdelmek során soha nem tagadta meg, hogy szíve a baloldalra húz.

Később három kötetben megírta a brit kazánkovácsok történetét. Ezt követően megírta önéletrajzát is: „A Life on the Left” (Egy élet a baloldalon) címen. Ezt követően még több más könyvet is megjelentetett. Számtalan cikket, illetőleg kisebb pamfletet is írt, továbbá százával tartott előadásokat, vitafelszólalásokat. Ezt a tevékenységét kései kilencvenes éveig folytatta. Hosszú időn át volt a Szocialista Történész Társaság (SHS) tagja, és pamfletet is írt az SHS számára. A pamflet címe: *The Formation of the Labour Party: Lessons for Today*. (Az LP kialakulása: Tanulságok napjaink számára).

Meggyőződéses szocialista volt, igazi szakszervezeti aktivista, óriási tudással és sokféle tapasztalattal a háta mögött, egész életét a munkásmozgalomnak szentelte. 2013. április 23-án halt meg.

Socialist History Society, Newsletter, 2013 június.

Stan Newens

* * *

O’Toole, Peter (1932–2013)

Peter O’Toole első nagy filmjei, az „Arábiai Lawrence” – amelyet annak idején magyar mozikban is sokan láthattak, és az „Oroszlán télen” című filmek hozták meg népszerűségét, ismertségét, ám ő nem csak filmekben játszott, hanem színházakban is.

Militant csoporthoz tartozók nyilatkozatait és könyvismertetést a fontos szerepet játszó Eric Heffer könyvéről.

⁵² Az SPD megalakulásáról lásd Évkönyv 1983-1984.

⁵³ A bányász sztrájkokról, illetőleg az ezekkel kapcsolatos politikai küzdelmekről lásd Évkönyv 1984 és 1985.

Az Oroszlán télen című filmben Katherine Hepburn-nel játszott együtt, a film 1968-ban került vetítésre, és Hepburn megállapította, hogy Peter O'Toole nagyon nagyot alakított. Az Arábiai Lawrence-ben, amely 1962-ben jelent meg, megállapították, hogy szemei „lázasan égőek voltak”. Emlékezetes színész volt, aki fehér lepelben játszott az Arábiai Lawrence-ben és a kínzások láttán úgy remegett, mint egy iskolásgyerek.

Nagy színész volt, mint sokan megállapíthatták, akik látták őt a bristoli színházban játszani. 1980-ban Londonban játszotta a Macbeth-et. Úgyszintén emlékezeteset nyújtott, sokaknak úgy tűnt, mintha nem lett volna teljesen jól. Szinte minden alkalommal ebben a szerepében is újat és újat tudott nyújtani, aszerint, hogy éppen saját elképzelései szerint mit kívánt megjeleníteni.

1982-ben játszott a *My Favourite Year* (Legjobb évem) című filmben, amely a hetedik Oscar jelölését szerezte meg neki. 2003-ban kapta meg életművéért az Oscar-díjat. O'Toole elfogadta az Oscar-t, de a maga részéről nem tett pontot színjátszására.

Connemara-ban, Írországbán született. Mások úgy írtak róla, hogy ő már Leeds-ben nőtt fel. Családja sokszor változtatott lakhelyet. O'Toole maga egy Leeds-i katolikus iskolába járt, és nagyon korán tanult meg olvasni. Később a *Yorkshire Evening Post*-nál újságíróskodott. Azt mondták neki, hogy írásai túlságosan is színesek. Nem sokkal később egy színházi előadást látva döntött arról, hogy ő is színész akar lenni. Két évig szolgált a hadseregben a tengerészetnél, majd színészeti egyetemre iratkozott be. Egyetemi éve alatt is lázadó volt, sokszor került szembe tanáraival, amikor a brit színházakban megjelent az új realista színjátszás. Egyetemi éveit befejezve színészként már Bristolba került, és három év alatt több mint 50 szerepet kapott. Ezek között játszott Beckett *Godot-ra* várva című darabjában, G.B. Shaw *Pygmalion*jában Doolittle szerepét, és Hamletet is. Sokszor játszott nála sokkal idősebb szerepeket.

1958-ban hagyta el Bristol és Londonba költözött. Ezután Stratford-ban, a Shakespeare színházban játszott, többek között a „Velencei kalmár”-ban Shylock szerepét, valamint *Petrucchio*-t a „Makrancos hölgy”-ben. Ekkor házasodott meg, feleségül vette Sian Phillipst és két leánygyermekük született. A házasság teli volt harccal, küzdelemmel és kibékülésekkel, ám valamennyi barátjuk megerősítette, hogy O'Toole-nak mindig is nagy szüksége volt egy társra, aki egyenlő volt vele a színjátszás megpróbáltatásaiban.

Ekkor az egész világ nyitva állt előtte, minden színház szívesen látta volna a vendégszereplését. A filmvilág is megtalálta. Az 1960-as évben játszott ismét filmekben. Ebben az időben kereste meg Elizabeth Taylor, és kérte társ szereplőnek közelgő *Cleopatra* filmjéhez. Taylornak akkor végül nemet mondott, de nem sokkal később, 1962-ben találták meg, hogy játssza el a főszerepet az Arábiai Lawrence-ben. A rendező el volt ragadtatva O'Toole szerepalkotásától. Ugyanakkor ő maga ekkor is nehéz ember és lázongó volt. 1964-ben Richard Burtonnal együtt játszottak a *Becket* című filmben, majd Brecht-darabban játszott, újra színpadon. Nehéz szerepeket tudott megalakítani, amit mások aligha vállaltak volna

el. Olyannyira kivételes színész volt, hogy Laurence Olivier kérte fel: vállalja el a londoni Old Vic színházban Hamlet szerepét. Ekkor már nemzetközi hírességnek számított. 1966-ban játszott emlékezetes szerepet Audrey Hepburn oldalán: Hogyan kell egymilliót lopni. Az 1960-as években számos más filmben is játszott. Az 1970-es évekre már keményen rányomta a bélyegét erősödő alkoholizmusa. Rövidebb időre visszatért Írországba és Dublinban játszott, majd újra Bristolban, ahol kitűnő alakítást nyújtott Csehov Ványa bácsijában. Mindemellett a 70-es években is sok szerepet vállalt és játszott 1979-ben házassága felbomlott, és 1983-ban újra megházasodott, de ez a házassága sem volt hosszú életű. 1987-ben játszott Bernardo Bertolucci rendezésében Az utolsó császárban. 1982-ben Londonban színházban lépett föl G.B. Shaw „Ember és felsőbbrendű ember” című darabjában. A '90-es évek elején önéletrajzot írt ifjú éveiről, amely két kötetben jelent meg.

Miután megkapta az Oszkár életműdíjat, azután sem hallgatott el, nem vonult nyugdíjba. 2003-ban vállalt szerepet „A gonosz elhatalmasodása” (The Rise of Evil) című filmben, amely Hitlerről szól, és O'Toole alakította Hindenburg figuráját. 2005-ben ő jelenítette meg az öreg Casanovát.

Mit is lehet mondani erről az igazán nagy színészről, aki a fiatal színészek bálványá lett, aki átélte a színjátszás minden szépségét és átkát?

The Guardian, 2013. december 15. (Az írást John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

David Thomson

Személyes megjegyzés: Ha jól emlékszem, televízióban láttam még azt a nagyszerű alakítását, amelyben Jim Larkin⁵⁴-t alakította a híres 1913. évi dublini dokkmunkássztrájk idején – kitűnően. A film egyszerűen „ajánlott irodalom”, alkotás lehetne a brit-ír munkásmozgalom történetéhez, és abszolút Évkönyvünk profiljának felel meg.

Jemnitz János

* * *

Zinn, Howard (1923–2010)

Zinn az amerikai baloldal nagyon tisztelt személyisége volt, aktivista és történész, később pedig drámaíró. Fehér emberként tanított a mélydéli Atlantában egy nőket tanító kollégiumban feketéket; történészként tanácsadója volt a diákszervekedéseknek, pontosabban a civil jogokért küzdő mozgalom radikális irányza-

⁵⁴ Jim Larkin életútját lásd Évkönyv 2002.

tának. 1963-ban elbocsátották a kollégiumból, amiért radikális nézeteket vallott és hirdetett a nők oktatásában. Átkerült a Boston University-re, ahol több mint húsz éven át politikai ismereteket oktatott. 1980-ban jelent meg a „A People’s History of the United States” (Az USA népének története), amely nagy összefoglalója a különféle megtorlásoknak és igazságtalanságoknak. Ez a könyv nagy elterjedésnek örvendhetett, több mint egymillió példányban kelt el.

Zinn mindig hangsúlyozta, hogy ő nem egyszerűen pacifista, hanem harcol az igazságtalan háborúk ellen, ezt tette a vietnami háború, majd később az iraki és az afganisztáni háború esetében is. A II. világháború idején a légierőknél szolgált bombázó kötelékben, amikor napalmot is használtak. Később hangsúlyozta, hogy ezt sohasem bocsátja meg magának, hogy mit tettek a német katonák és sajnos francia civilek ellen is.

Szülei bevándorlók voltak. Apja Magyarországból, míg anyja Irkuckból, Szibériából érkezett. Szülei kevés iskolát végeztek, New Yorkban, Brooklynban telepedtek le, apja gyári munkásként dolgozott. Otthonukban nem voltak könyvek, amikor Howard cseperedett. Iskolai tanulmányai után kikötőmunkásként dolgozott, és az 1930-as években már részt vett fasisztaellenes megmozdulásokban, tüntetéseken.

A háború után felkereste Nyugat-Franciaországban azokat a helyeket, ahol bombázott a háború alatt, majd cikkeket írt, amelyekben megírta keserves élményeit, amelyek alapján azután más cikkekben foglalkozott a hirosimai, nagaszakii és drezdai bombázásokkal is.

Később a New York-i egyetemen tanult történelmet, majd a Columbia egyetemen tanult és írta meg MA disszertációját 1952-ben. Disszertációjában a híres Colorado-i bányászsztrájk történetét írta meg. PhD disszertációját LaGuardia életrajza volt – La Guardia-ét, aki New York emlékezetes polgármestere volt. Egyik tanítómesterétől a Columbia egyetemen tanulta meg, hogy az amerikai liberálisok nem annyira liberálisok, mint kellene, és az egész amerikai történelmet, a liberálisokét is át és áthatja a nacionalizmus és a kapitalizmus.

1956-tól tanított Atlantában. A college-ből, ahol tanított, több híres tanítványa került ki. Hamarosan bekapcsolódott a Martin Luther King vezette emberjogi mozgalomba és az SNCC-be. 1964-ben jelentetett meg könyvet az SNCC történetéről. Amikor Bostonban tanított, az emberi jogokról vezetett szemináriumai rendkívül népszerűek voltak.

Hamarosan bekapcsolódott a vietnami háború elleni mozgalomba. Ebben az időben megkapta egy ismerősétől azt a dokumentumot, amit a Pentagonban készítek az USA és a vietnami háború tárgyában. Ezt a dokumentumot Noam Chomsky szerkesztette és közölte; Bostonban 1971-72-ben jelent meg. A háború még javában zajlott, amikor Zinn elutazott Hanoiba Berrigan tisztelettel – ez követő testvérével együtt háborúellenes tevékenysége miatt bebörtönözték. Ezt követően Zinn hosszú évtizedekig jelentetett meg cikkeket a vietnami háborúról, a háború ellen és a háborúval kapcsolatos kormány-„titkolózásokról”. Zinn

mintegy 30 könyv elé írt előszót, amely könyveket mások írtak, akik ugyancsak a vietnami háborúval foglalkoztak.

Amikor Reagan elnöksége alatt az USA megtorlásként 1986-ban bombázta Tripoliszt, akkor Zinn ismét tollat ragadott. Újságcikkében azt írta, hogy: „Nincs az a zászló, amely eltakarhatná ezt a szégyent”. A későbbiekben bírálta az USA iraki intervencióját is, valamint azt is, hogy Obama elnöksége alatt ez folytatódott, sőt fel is erősödött. Zinnt erősen támadták Izraelben – jó néhány amerikai zsidó elvbarátjával együtt, amiért azok Izrael háborúit morálisan elfogadhatatlannak ítélték. Nem meglepő, hogy Zinnt erősen bírálták a konzervatívok is. Sőt még a liberálisok is erősen bírálták az USA-ban, amiért az oly népszerű és elterjedt „Az amerikai nép története” című könyvében oly élesen világította meg USA történetének fekete oldalait. A *New York Times*-ban Eric Foner⁵⁵ írta a könyvről, hogy az nagyon pesszimisztikus színben mutatja be az amerikai nép történetét, hozzátéve, hogy Zinn könyvében az indiánok és a feketék, a nők és a munkások úgy jelennek meg, hogy vagy lázadók vagy áldozatok. Ám senki nem tagadhatta: Zinn egész életében szívósan küzdött azért, hogy az emberek álljanak sarkokra jogaik védelmében.

Élete vége felé írta egy írásában, hogy „ha az emberek valamit is elértek az igazságtalanságokkal szemben, akkor azt mindig mint emberek érték el, és nem mint politikusok.” Nem úgy érték el, hogy imádkoztak és sóhajtoztak, hanem szervezkedtek és lázadtak, és így hívták fel a figyelmét a dolgokra a hatalmon lévőknek, „és ezt kell tenni most is”.

Roslyn, Zinn felesége 2008-ban halt meg. Zinn után fia és lánya maradt. Zinn 2010-ben halt meg.

The Guardian, 2010. január 29. (Az írást Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

Godfrey Hodgson

---

⁵⁵ Eric Foner USA-beli történész professzor, Philip Foner (életútját lásd Évkönyv 1999) fia.

TÖRTÉNETÍRÓK

Haimson, Leopold (1927–2010)

Leopold Haimson 1927-ben Brüsszelben született. Szülei 1917 után érkeztek és telepedtek le Brüsszelben. 1940-ben családja nehéz körülmények között menekült meg az előre törő német hadsereg elől, a Dunkerque-i harcok idején egy halászhajón hagyták el Belgiumot. Franciaországon és Portugálián át érkeztek meg az Egyesült Államokba. 15 éves korában lett a Harvard egyetem hallgatója. 1945-ben itt szerezte diplomáját. Mielőtt PhD disszertációját befejezte volna, a kulturális antropológia terén kapcsolódott be a kutatásokba, ami szemléletét jócskán gazdagította. Később már Párizsban ismerkedett meg Fernand Braudel-lel és kapcsolódott be az Annales kör munkásságába. E kutatásai során a társadalmi fejlődéssel és szociális konfliktusokkal foglalkozott. Haimson ezután rendszeresen publikált angol, francia és orosz nyelven. Több olasz történésszel együtt dolgozott egy többkötetes munkán, sztrájkokról, a háborúkról, és forradalmakról – a könyvsorozat a témát nemzetközi áttekintésben dolgozta fel.

Egyik első nagy könyve 1955-ben jelent meg, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism* (Az orosz marxisták és a bolsevikok eredete). A könyvet általánosan kitűnő elemzéseként fogadták el, mint olyan munkát, amely sokoldalúan mutatja be az orosz marxisták gondolatait és tevékenységét a cári Oroszország idején. A könyv életrajzi megjelenítést ad többekről, többek között Leninről és Martovról, és foglalkozik olyan jelenségekkel, mint a forradalmi tudatosság és az ösztönösség problémája. Ennek során megemlékezett a munkás és paraszt spontán megmozdulásokról, és arról, hogy ezeknek talaján az orosz marxisták mint kísérelték meg a tudatos forradalmi szervezetek kialakítását.

Haimson kilenc éven át tanított a chicagói egyetemen, majd innen került át a híres New York-i Columbia egyetemre 1965-ben. A Columbia egyetemen a Harriman Intézet munkatársaként is munkálkodott, majd jóval később hosszú időn át volt a párizsi Maison des Sciences de l'Homme állandó meghívott előadója. A Columbia Egyetemen tartott előadásai és az általa vezetett szemináriumok az egyetem legjobb hallgatóinak érdeklődését keltették fel. Ezek közül többen később úgyszintén neves történészek lettek. Mindig eleven maradt a tényleges kérdések iránt, elkerült mindenféle leegyszerűsítést, nyíltan beszélt és írt, nem tördött ezek esetleg kedvezőtlen következményeivel.

Az egyik első amerikai történész volt, aki hosszabb időn át kutathatott oroszországi levéltárakban. Kitűnő kapcsolatai voltak a szovjet tudományos akadémia kutatóintézeteivel, rendszeresen előadásokat tartott, sokakkal alakult ki személyes jó kapcsolata. Hosszú évtizedeken át munkálkodott azon, hogy amerikai és a francia történészek, illetőleg szovjet történészek között hozzon létre kapcsola-

tokat, sőt munkakapcsolatokat. Ennek során „történész cserékre”, kutatási lehetőségekre is lehetőségeket teremtett.

A magam részéről 1990-ben ismerkedtem meg vele személyesen az Akadémiai Szálló büféjében. Ekkor már sokat hallottam róla, miként ő is rólam az orosz történészek révén. Ekkor mondta nekem: „Nem a mi időnk jön el” – ez az akkori szovjet helyzetre vonatkozott. Én azt válaszoltam neki: „Ezt én is tudom”. Elég kesernyés megállapítás volt mindkettőnk részéről, de igaz.

1994-ben Haimson alapította meg Szentpétervárott az Európai Egyetemet – az intézet elsősorban a posztgraduális képzést támogatta, a történelem és társadalomtudományok terén dolgozó kutatókat. 2009-ben tüntették ki az orosz és szláv történelem kutatásáért és feldolgozásáért. A Columbia Egyetem emeritus professzoraként halt meg 2010. december 19-én New York-ban.

Külön meg kell emlékezni arról, hogy amikor az Évkönyv számára megírtam Noj Zsordanija életrajzát 1995-ben, akkor messzemenően támaszkodtam és felhasználtam azt a munkát, amelyben Haimson újra megjelentette Zsordanija önéletrajzát, de ahhoz hosszabb kitűnő bevezető életrajzot is írt, sokféle kiegészítő magyarázattal, miként jegyzeteket mellékelte Zsordanija életrajzához is. (Haimson történeti munkásságának ismertetésére még visszatérünk.)

Haimson írásai:

The Transformation of Russian Society since 1861 (Az orosz társadalom átalakulása 1861-től) Cambridge (USA) 1960

The Mensheviks from the Revolution of 1917 to the Second World War, Chicago 1975

The Making of Three Russian Revolutionaries: Voices from the Menshevik Past (Három orosz forradalmár kialakulása: Hangok a mensevik múltból) (másokkal együttműködve) New York, Cambridge University Press, 1987

Jemnitz János

* * *

Harrison, Royden (1927–2002)

A munkásmozgalom-történetírás és a munkásoktatás úttörője volt.

Számos helyen oktatott, beleértve kifejezetten a felnőttoktatást és a munkás, szakszervezeti aktivisták továbbképzését; ennek során a Workers' Educational Association, a National Council of Labour Colleges, valamint az Institute for Workers' Control keretében működött. Mindez a több síkon folytatott tevékenysége nem volt rövid életű. A szakszervezetekhez kapcsolódóan még az 1950-es években kezdte meg oktatói munkásságát. Tevékenységét nem hátráltatták sem az LP választási vereségei az 1970-es, 1980-as években, sem a Margaret Thatcher vezette kormány kemény támadása a szakszervezetek és a munkások ellen. Az

ekkor születő Új LP-re Harrison úgy tekintett, mint árulásra, ahogyan az Új LP is eltemette, vagy igyekezett eltemetni a munkásmozgalom hagyományait. A hangsúlyt áthelyezték az elit iskolákra, amit Harrison ugyancsak kihívásnak tekintett, és ami ellen tovább küzdött.

Londonban született, előkelő Hampstead-i iskolában nevelkedett, majd Kanadában és Ausztráliában tanult tovább. Elvált családban nőtt fel, korán kialakult lázadó természete, ami nem tette könnyűvé számára a katonai szolgálatban eltöltött éveit. Ezután Oxfordban filozófiát, politikát és közgazdaságtant tanult. Am ami különleges képzést biztosított számára: GDH Cole¹ tanítványa lett. Ugyancsak Oxfordban találkozott Pauline Cowan-nel, aki molekuláris biológiát hallgatót és egyúttal nagyon jártas volt a szépművészetek terén, majd a felesége lett, és nagyszerű házasságban éltek egymással.

Miután megvédték PhD disszertációjukat, Sheffield-ben telepedtek le, Harrison itt a Sheffieldi Egyetem oktatója lett, itt már a felnőttoktatás tanára. Másokkal együtt itt hozta létre azokat a tanfolyamokat, ahol a Derbyshire és Yorkshire munkásait és bányászait, szakszervezeti aktivistáit oktatták. Harrison nemcsak egyetemi tanárként oktatott és létesített kapcsolatokat a szakszervezetekkel, hanem az 1960-as években a Sheffield-i szakszervezeteket tömörítő munkástanácsoknak (trades and labour council) tagja lett, amelyben ő képviselte a közalkalmazottak szakszervezetét. A kétkezi munkások jól támaszkodhattak szakismereiteire. 1956-ig Nagy-britannia Kommunista Pártjának (CPGB) tagja és aktivistája volt, ezt követően az LP tagja és a sheffieldi szervezetének aktivistája lett. Ezt a szervezetet több éven át képviselte az LP évi konferenciáin.

Felfogására nagyon mélyen hatottak a marxí gondolatok és írások, ám lázadó természetének megfelelően nem osztotta mindenben a marxí determinizmust. A történelem ismerete számára egyúttal az adott jelenkor jobb megértését szolgálta. Szerette idézni William Morris² híres szállóigéjét: „változások a változások folyamatában”. A történelem kérdései felé egyúttal filozófusként közeledett, ez jellemezte első könyvét, a „Before the Socialists” (1964), (A szocialisták előtt), amelyben az angol pozitivisták előtt hajtott fejet.

Harrison egyúttal 1960-ban egyik alapító tagja volt a Society for the Study of Labour History-nak, melyet a munkásmozgalom kutatására hoztak létre. Egyik szerkesztője lett a társaság bulletinjának, amelyből azután később alakult meg a *Labour History Journal*. 1970-ben a Warwick-i Egyetemen nevezték ki a társadalomtörténet központja újonnan alakult tanszékének első professzorává és igazgatójává – tulajdonképpen barátjának és mesterének, E.P Thompson-nak³ az örökségét vette át és folytatta. A Warwick-i Egyetemen a posztgraduálisok oktatása híresen lelkesítő volt. (Ugyanekkor Pauline is a Sheffield-i egyetem professzora lett). A Warwick-i Egyetemen töltött éveit során archívumot is létesített, ahol szakszervezetek és más munkásszervezetek iratait helyezték el és őrizték.

¹ GDH Cole életútját lásd Évkönyv 1989.

² William Morris életútját lásd Évkönyv 1984.

³ EP Thompson életútját lásd Évkönyv 1994.

Amikor egyévi munkaszabadsághoz jutott 1964-ben, akkor kezdte meg kutatásait Sidney és Beatrice Webb életútjának feldolgozásához. 1980-ban még időben nyugdíjba ment, hogy ezt a megkezdett nagy munkáját befejezhesse. A munka azonban lassan haladt, ahogyan más forrásokhoz is hozzányúlhatott, más életrajzok megírása is foglalkoztatta. Ennek során különböző kiadott levelezések és önéletrajzok, naplók áttekintése is gazdagította és elhúzta munkájának megírását. Tovább késleltette és bonyolította munkáját, hogy közben cikkeket írt különféle szocialista folyóiratokba, beszámolókat szocialista konferenciák részére, és folytatta előadásait a szakszervezeti aktivistáknak, miközben előadásokat tartott az USA-ban és Japánban is.

Közben lehetőséget és feladatot kapott első könyvének új megjelentetésére, majd újabb könyvet kellett előkészítenie különböző tanulmányokból a Párizsi Kommün századik évfordulójára. E kötetbe GDH Cole és Raymond Postgate⁴ írásait is megjelentette, és új előszavakat írt Cole-ról, Postgate-ről valamint a híres *The Common People* című könyv új kiadása elé.

Életében új fejezet nyílt, ahogy megismerkedett japán történészekkel, akik ugyancsak a munkásmozgalom történetének megírásán dolgoztak. Három ízben látogatott el Japánba, ahol különböző egyetemeken tartott előadásokat, miközben Sheffield-ben is fogadott japán történészeket. A japán történelemről kialakított sheffieldi kutatóközpontban kapott helyet lánya, Fiona is. Mindez persze hozzájárult ahhoz, hogy a Webb-ekről készülő életrajza további halasztást szenvedett. Harrison mindig a tökéletességre törekedett, újra meg újra átstilizálta és javította írásait, stílusa ezáltal nagyos világos és éles volt, ámde jócskán tele volt további utalásokkal. Amiről írt, az mindig alapos kutatások, széleskörű dokumentáció alapján íródott és jól érvelően tett pontot a munkája végére. Előadásait is így készítette elő, szemináriumai soha nem monológszerűen zajlottak le, hanem dialógusban, mindig kérdéseket tett fel hallgatóinak, és a szemináriumokon így vitatták meg a folyamatokat. Amikor megkapta a hallgatók dolgozatait, nem ritkán fordult elő, hogy azokra oly részletesen válaszolt, annyi további felvilágosítást adott, hogy válaszai hosszabbak voltak, mint a hallgatói dolgozatok. Ennek az is magyarázata volt, hogy Harrison mindig érzékeny volt az új gondolatok felvetésére, amelyeket azután maga is tovább gondolt és tovább dolgozott a válaszok megírásán. Előadásai soha nem voltak unalmasak és mindig fűszerezni tudta őket szellemes, néha ironikus megjegyzésekkel.

Utolsó éveit betegségek nyomasztották, ám a Webb-ekről szóló nagy munkáját nagyjából befejezte még halála előtt. A kétkötetes munka első kötete, *The Life And Times Of Sidney And Beatrice Webb, 1858-1905* (Sidney és Beatrice Webb élete és kora) 1999-ben jelent meg. A második kötethez hatalmas levelezésanyagot gyűjtött, amihez barátai is hozzásegítettek. Ezen dolgozott haláláig és úgy ítélte, hogy ez a második kötet közös munka eredményeként születhet meg.

2002. június 30-án halt meg.

⁴ Raymond Postgate életútját lásd Évkönyv 1996.

Harrisonra hallgatóinak százai, sőt ezrei fognak úgy emlékezni, hogy igen nagy hatással volt életük és gondolkodásuk alakulására.

Michael Barratt Brown, John Halstead⁵

* * *

Krivoğuz, Igor Mihajlovics (1926–2013)

Igor Krivoğuz 1926. május 15-én született Dél-Oroszországban, a krasznodári körzetben, szülei tanítók voltak. A háború kezdetekor a család Groznijban élt. Anyját sok évtizedes tanári munkássága után Lenin-díjjal tüntették ki. Igor, aki akkor még csak 16 éves volt és a 10. osztályba járt, önkéntesnek jelentkezett, azzal a kéréssel, hogy küldjék a frontra. Korára való tekintettel ezt nem tették meg, de a hadsereg kötelékében különböző feladatokkal bízták meg. Hivatalosan 1943-ban sorozták be és ekkor az észak-kaukázusi, később a nyugat-ukrajnai fronton szolgált. Volt partizán, szolgált a tüzérségnél, majd a gyalogságnál egészen az 1945. évi győzelemig. A háború végét Magyarország élte meg. Ezt követően a Távol-Keletre küldték, ahol a harcok még folytatódtak. A háborút végül is a maga részéről Mongóliában fejezte be. Szolgálataiért Vörös Zászló renddel tüntették ki több más érdemrend mellett.

Még katonaként a hátizsákjában hordozta a híres szovjet történész, Tarlé nagy-sikerű Napóleon életrajzát⁶. A háború után történelem szakon kezdett tanulni az Irkutszki Egyetemen. Itt azonban nem talált kielégítő oktatásra, és tanulmányait a Harkovi Egyetemen, majd Leningrádban folytatta. Egyetemi tanulmányait 1949-ben ott fejezte be a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok tanszékén.

A tehetséges fiatal kutatót a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Leningrádi Történeti Intézete küldte aspirantúrára. Ezt határidő előtt befejezte, megvédve disszertációját a német munkásmozgalom története témaköréből. Elsősorban a Spartakus-csoport tevékenységével foglalkozott.

Néhány hónapig az Akadémiai Kiadónál dolgozott, majd a Leningrádi Egyetemen tanított 1951-től, már docensként. Ezt követően a leningrádi pártfőiskolán tanított már professzorként. Ezzel egyidejűleg már alapos tudományos kutatómunkát is folytatott. Szinte minden évben megjelentek cikkei különböző tankönyvekben és népszerűsítő munkákban. Már 1959-ben részese volt egy tanulmánykötetnek Németország történetéről, a legrégebbi időktől 1918-ig. (Ocserki

⁵ Halstead sok évvel ezelőtt az Évkönyv rendszeres szerzője volt és sok anyaggal támogatta az Évkönyvet. Halstead a Sheffield-i egyetem tanára, különben ő maga is rendszeresen járt és tanított Japánban.

⁶ Az 1950-es évek elején az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ezt a könyvet hosszú ideig tankönyvként használták, Bolgár Elek ebből vezetett szemináriumot. A könyvet a háború előtt még Cserépfalvi jelentette meg magyarul.

isztorii Germanyii sz drevnyeysih vremen do 1918 g.), majd 1967-ben egy újabb tanulmánykötet ugyancsak Németország történetéről 1917-től 1939-ig. (Novejsaja isztorija 1917-1939 gg.). A két tanulmánykötetben megjelentek az ő írásai is. Sztjeekevics professzossal együtt megírták az I. és a II. Internacionálé történetét is. Nagyobb forráskutatás és dokumentáció alapján két ízben is megjelentette a II. Internacionáléről szóló monográfiáját, 1959-ben és 1964-ben.

Az 1960-as évek elején újabb nagyarányú kutatómunkát végzett a Szovjetunió és az NDK archívumaiban. Ennek alapján írta meg a Német Kommunista Párt (KPD) történetét, amelynek alapján készítette és védte meg doktori disszertációját. Munkásságához hozzátartozott, hogy előadásokat tartott az NDK-ban és más szocialista országban. Már ebben az időben kitűnt erőssége, hogy széles síkon tudta kezelni és bemutatni a gazdasági, politikai és szociális folyamatokat és eseményeket. Mint a leningrádi történeti iskola neveltje, nagyon széles körben érdekelték a társadalomtudományi kutatások és változások, beleértve a modern jelenségeket.

1971-ben átirányították a moszkvai Társadalomtudományi Akadémiára (AON), amelynek keretében a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseivel foglalkozó tanszék vezetőhelyettese lett. Ebben az időben is, mint korábban a leningrádi pártfőiskolán, jelentős helyet foglalt el életében az oktatói munka. A Társadalomtudományi Intézet az SzKP egyik alosztálya volt. Más intézetekben is közreműködött.

Krivoguz mindemellett a Szovjetunió Munkásmozgalomtörténeti Intézetében is közreműködött, egyik szerkesztője volt annak a többkötetes kollektív munkának (amelyben ő maga is írt), s amely „A nemzetközi munkásmozgalom története” cím alatt jelent meg. Egyúttal szerkesztője és szerzője volt annak a tanulmánykötetnek is, amely „A munkásosztály, mint a demokráciáért és haladásért folytatott harc élcsapata” címet viselte. A könyv 1981-ben jelent meg. Újabb feldolgozásban jelentette meg „A II. Internacionálé 1889-1914” című monográfiáját 1990-ben. Tudományos-népszerű jellegű írásai jelentek meg a munkásmozgalom új jelenségeiről 1994-ben és 1995-ben.

1997-ben látott napvilágot már Oroszország Közoktatási Minisztériumának kiadásában az a tankönyve, amely azoknak az egyetemi és főiskolai hallgatók számára készült, akik Európa és Amerika újkori történetével kívántak foglalkozni. Ebben a kollektív munkában számos kitűnő történész vett részt, így V. Vinogradov, T. Iszlamov, M. Maskin, Sz. Obolenszkaja, B. Tupoljev⁷. A kötetben jelentős írások jelentek meg, amelyek a XX. és XXI. század utolsó évtizedeinek új jelenségeit, a haladás új útjainak módozatait világították meg. Az átalakulások folyamatát a maguk bonyolultságában mutatták be. A kötet a XVI. századtól 1918-ig mutatta be ezeket a folyamatokat, kitérve mind a gazdasági, mind a politikai és szellemi élet alakulására. Kitért a nemzeti kérdés problémáira, valamint arra, hogy Közép-Kelet Európában és Délkelet-Európában milyen küzdelmet folytat-

⁷ Tofik Iszlámov kivételével valamennyien az Egyetemes Történeti Intézet tagjai és többnyire Európa egyes országai történetének szakértői.

tak a nemzeti felszabadító mozgalmak. Krivoguz maga írta azokat a fejezeteket, amelyek a hatalmi blokkok kialakulásáról és az I. világháború éveiről szóltak. Fontos módszertani írásokat jelentetett meg a forradalom és az evolúció problémáiról, valamint az Európa-atlanti civilizáció kialakulásáról, amelyet három évszázad áttekintésében dolgozott fel és mutatott be. E munkássága közepette mindig nagy figyelmet szentelt annak, hogy milyen szerepet játszott Oroszország a világtörténelem alakulásában.

Emellett elkészült egy 2002-ben megjelent kétkötetes nagy munka, amely az újkori történelemről ad képet mintegy 900 oldalon, és amely mai napig sem vesztett el semmit aktualitásából. Ugyancsak 2002-ben jelent meg egy könyve az észak-atlanti országok átalakulásáról. Ebben az időben Krivoguz, már régebbi kutatásai alapján, nem csak kronológiai, illetve földrajzi rendben alkalmazta széles tudását, hanem a humán társadalom jelenségeinek érdekes összehasonlító megvilágítását is megírta ezekben a munkáiban. Érdeklődési köre egyre inkább kiterjedt, érintette a politológia területeit is. Így tankönyveket írt a politológia művelői számára, és 2006-ban új könyve jelent meg: *A politológia alapismeretei* címen. Az Akadémia népgazdasági tanszékén politológiát oktatott.

Figyelme és kutatásai egyre inkább arra irányultak, hogy a volt szocialista országokban, köztük Oroszországban is milyen átalakulások mentek végbe. E témakörben jelent meg az a könyv, amely már „a reális szocializmus” országainak összeomlását és az újjólag felszabadult országok sorsát” vizsgálta meg. Ez a munka 2001-ben jelent meg. A kötet Oroszország, valamint a közép- és kelet európai államok átalakulását, változásait dolgozta fel, miközben rávilágított az egyes országok sajátosságaira és sokszínűségére is. A könyvben egyebek között olyan következtetésre jutott, hogy a berlini fal leomlásának a jelentőségét nem kell túlbecsülni.

2005-ben jelent meg teljesen újszerű könyve: „Oroszország liberalizációja, egy hosszú út kezdete”. Ennek során megvilágítja, miként következett be Oroszországban az „emberarcú szocializmus” útkeresőinek körében az az átalakulás, ahogyan az illetők a liberalizmus, a liberalizáció híveivé váltak. Politológiai kutatásai és munkái is elősegítették, hogy újabb könyvet jelentessen meg „A liberális-konzervatív politika eredményei és távlatai” címmel, a könyv 2008-ban jelent meg. A könyvben már V. Putyin és a hozzá közel állók személyiségének a bemutatására is vállalkozott. Közben erősen dolgozott egy következő könyvön, amelynek címe: „A liberális reformok nehéz útja” volt, ám amelyet már nem fejezhetett be.

Mindig is érdekelték a nüanszok és az emberi jellemvonások. Már csak ezért is újra és újra visszatért a II. világháború történetére, amely oly nagy szerepet játszott Oroszország életében, és persze az övében is. 2009-ben jelent meg a „Katonák visszaemlékezései” című könyve. Korábban jobbra csak a katonatisztek visszaemlékezéseit közölték, vagy azokat ismertették. 2010-ben jelent meg egy új könyve a katonai kiadónál, amelyet L. Fjodorovval együtt írt, amely a közkatónák naplóját, feljegyzéseit tette közzé egy antológia keretében. A könyv izgalmasan,

nagyon életszerűen mutatja be a partizánok életét Oroszországban, Ukrajnában, Moldáviában, Csehszlovákiában, valamint Kínában.

Életének utolsó pillanatáig óriási erővel dolgozott, megmaradt teljes alkotó ereje. Nem csak mint nagyon széles síkon megjelent munkái, hanem szerkesztői erényei, kezdeményezései révén, illetőleg tudományos élet, konferenciák szervezőjeként is kitűnő emléket hagyott maga után.

2013. március 23-ikán hosszú betegség után halt meg egy moszkvai kórházban szívműtét közben.

*Kollégái és barátai*⁸

* * *

Kuczynski, Jürgen (1904–1997)

1904. szeptember 17-én született, Robert René Kuczynski statisztikus és Bertha Gradenwitz festőnő fiaként született Elberfeldben (ma Wuppertal). Erlangenben, Berlinben és Heidelbergben filozófiát, statisztikát és politikai gazdaságtant tanult, majd 1926-tól kutatódiák volt az Egyesült Államokban. 1929-ben hazatért Németországba és Berlinben telepedett le. 1930-ban lépett be Németország Kommunista Pártjába (KPD).

1936-ban el kellett hagynia a nemzetiszocialista Németországot; Angliába emigrált. Ott az amerikai OSS titkosszolgálat statisztikusként foglalkoztatta. Kuczynskinek sikerült megnyerni Klaus Fuchsot, hogy legyen a szovjet távirati iroda tudósítója. Kuczynski nővére, Ruth Werner volt ennek a vezető tisztviselője. 1944/45-ben az USA hadseregében ezredesi rangban végzett statisztikus munkákat.

1943 júniusában Londonban megalakította a Német Emigránsok Egységéért Küzdő kezdeményező bizottságot, amely kezdeménye volt az az év szeptember 25-én létrejött nagy-britanniai Szabad Németek Bizottságának. 1944 nyaráig vezetőségi tagja volt a KPD angliai emigráns szervezetének, ebből a pozícióból azonban – Kurt Hagerrel kialakult összeütközése után – eltávolították.

Miután 1945-ben visszatért Németországba, a szovjet megszállási övezet központi pénzügyi igazgatóságának az elnöke lett. 1946-ban megbízták a berlini Egyetem gazdaságtörténeti tanszékének, majd gazdaságtörténeti intézetének a vezetésével – 1956-ig. 1947. június 30-án megválasztották a szovjet kultúra tanulmányozására alakult társaság elnökének, amely a későbbi DSF (a Német–Szovjet Baráti Társaság) elődje volt. 1950-ben a Szovjetunióban kibontakozó, sztálini ihletésű antiszemita kampány visszhangjaként ebből a pozíciójából eltávolították. 1949-től 1958-ig a Volkskammer (az NDK parlamentje) képviselője volt.

Míndeközben az NDK egyik legelismertebb és legtermékenyebb tudósa volt. 1955-ben ő alakította meg, majd vezette a Német Tudományos Akadémia Törté-

⁸ Tudtommal a megemlékezést Robert Jevzerov és Inessza Jazsborovszkaja írta. (Jemnitz János megjegyzése.)

neti Intézetét, majd ennek gazdaságtörténeti tagozatát, amelyből utóbb az ő testére szabott akadémiai Gazdaságtörténeti Intézet (IWG) kialakult.

1964-ben az ügyész szakértőjeként részt vett az első frankfurti Auschwitz-perben. Történelmi előadásában „A biztonságpolitikai és a gazdasági érdekek összefonódása az auschwitzi koncentrációs tábor mint üzleti vállalkozás létesítésében és működésében” címmel az I. G. Farbenindustrie és az SS erről létrejött megállapodását elemezte. Kimutatta, hogy a nagyvállalat, amely Auschwitz–Monovicében 1941-től Európa legnagyobb műgumi és hajtóanyag-gyárát létesítette, pénzügyileg és építőanyag-szállításokkal támogatta az SS-táborparancsnokságot, ellenszolgáltatásul pedig foglyokat kapott az üzemépítkezéshez.

1968-ban, már mint emeritus professzornak, sikerült a „marxista másként gondolkodó” pozíciójába juttatnia magát, különösen a fiatalabb nemzedék szemében. Ennek a kiindulópontja 1983-ban megjelent, akkor sokak által olvasott és az akkori viszonyokhoz mérten nagyon kritikus könyve, a „Párbeszéd unokámmal”. Ezzel a munkájával kiprovokált egy pártfegyelmi büntetést. Nyilvános előadásai nagyon népszerűek voltak. „Forradalmi főnemessége” és magas kora révén kivívott egyfajta „udvari bolondnak” kijáró szabadságot. Végül a Demokratikus Szocializmus Pártjának (PDS) Főtanácsában kötött ki. Itt komoly aktivitást fejtett ki, és a *junge Welt* állandó kolumnistájává is lett. Könyvtára, mintegy 70.000 kötettel, a legnagyobbak egyike volt. Ezt 2003-ban a berlini Központi és Tartományi Könyvtár vette át, és bekerült a Történelmi Gyűjtemények közé is.

Második feleségétől, Margueritétől, a közgazdasági kutatótól és fordítótól három gyermeke született: Thomas (aki apja nyomdokain főiskolai tanár és gazdaságtörténész lett); Peter (hosszú ideig amerikanista a Halle–Wittenberg-i Martin Luther Egyetemen); és Madeleine.

Ami a sztálinizmushoz való viszonyát illeti, „sztálinizmus” helyett, mint szinonimát, többnyire a „sztálini idők” kifejezést használta. Ezen a sztálini uralom alatt lezajlott szellemi és reális történések egészét értette, ezek pozitív és negatív következményeit egyaránt. Sztálin kerek elítélését és ezt követő teljes megtagadását a „sztálinizmus folytatásának” minősítette. Nem fogadta el, hogy – miután kegyvesztetté lett – nevét említeni sem illik. Sztálin két nagy teljesítményét emlegette. Az egyik az iparosítás volt a paraszti Oroszországban, a nehézipar fölépítésével, mint a Német Birodalom világháborús legyőzésének a feltétele. Ezen kívül érdemének tudta be, hogy ki tudta vívni a nép és a katonák tiszteletét. Személye és beszédei erkölcsi tartást és harci szellemet adtak a népnek és a katonáknak. Élesen bírálta azonban, hogy Sztálin ezzel a bizalommal visszaélt, amikor brutális diktatúráját keresztülvitte.

Továbbá szerinte kétségtelen propagandista-képességeit arra használta, hogy dogmákat terjesszen és útját állja a vélemények valódi ütköztetésének.

Személyesen bevonták őt Sztálin tisztogatásainak védelmezésébe, amikor elterjedt a hír, hogy Hermann Duncker elítéltezték. Nem csak arra vették rá, hogy ösztönözze Dunckert, viselje el ezt a tényt, hanem arról is „meg kellett győznie őt”, hogy „a szovjet igazságszolgáltatás nem követ el ilyen hibákat”. En-

nek következtében utóbb lelkifurdalása támadt, hogy Sztálin tévedhetetlenségét hangoztatta.

1997. augusztus 6-án hunyt el Berlinben.

2010-ben kísérlet történt arra, hogy Berlin-Weißenseeben az Antonplatzot róla nevezzék el. Ám a pankowi kerületi önkormányzat többségének az ellenállásán ez meghiúsult.

<http://www.independent.co.uk/news/people/obituary-professor-jurgen-kuczynski-1245205.html>
2014. 11. 10.

* * *

Lehning, Arthur (1899–2000)

Holland történész, anarchista. Maria Hunink⁹ emlékezett meg arról, hogy Arthur Lehning¹⁰ mintegy fél évszázadon át az IISG munkatársaként kutatta az I. Internacionálé korszakának anarchistáit, az ő történetüket, elsősorban Bakunyinét¹¹. Bakunyin írásaiból egész könyvsorozatnyi válogatást jelentetett meg, és írt egy rövidebb Bakunyin életrajzot is. Mint Miss Hunink feljegyzéseiből kitűnik, ő találta meg még életében Max Nettla-t, az anarchizmus történetének egyik első nagyon ismert történetíróját – akinek személyére és munkásságára az Évkönyv még visszatér.

Lehning életéről és munkásságáról egy holland történész szakértőt szólaltunk meg.

(Itt ér véget Jemnitz János töredéke, a holland történész életrajzát nem találtuk meg.)

* * *

Rosenberg, Arthur (1889–1943) II.¹²

Rosenberg, miután kilépett a KPD-ből, független képviselőként a Reichstagban továbbra is aktív maradt. Bírálta a német kommunistákat üres és romantikus frazeológiájuk miatt, amely ugyanakkor a legkevésbé sem fenyegette a rendszert, noha a dolgozók millióinak lett volna szüksége reális reformokra. A romanticiz-

⁹ Miss Hunink volt az amszterdami IISG (Társadalomtudományi Kutatóintézet) archívumának és könyvtárának vezetője, Arthur Lehning barátja, és nekem éveken át rendkívül értékes és kedves segítőt. Sajnos már sok évvel ezelőtt meghalt. Mindent nagyon jól tudott „birodalmáról”. (Jemnitz János)

¹⁰ Miként Mario Kessler Rosenberg írásából megtudhattuk, Lehning Arthur Rosenberg tanítvány volt a berlini egyetemen. (a szerk.)

¹¹ Bakunyin életútját lásd Évkönyv 1975/76

¹² Rosenberg életútjának és munkásságának első korszakáról lásd Mario Kessler írását az Évkönyv 2014. évi kötetében.

mussal szembeni küzdelemben a baloldal Németországban ezekben az években jócskán szétforgácsolódott.

Rosenberget élete végéig jellemezték azok a kritikák, amelyeket a német kommunista mozgalommal és párttal szemben fogalmazott meg. Szinte azonnal azután, hogy kilépett a KPD-ből, új előszót írt korábbi fontos munkája, az Entstehung der deutschen Republik (A német köztársaság keletkezése) elé. Ebben az előszóban Rosenberg hangsúlyozta, hogy az 1918 utáni évek német fejlődése sokkal több illúziót és téves útkeresést hozott, mint Európa más országaiban. Amennyiben „olvasóimat ezekre ráébredszhetem”, akkor elértem célokat ezzel a könyvvel.

Történeti és politikai írások a weimari köztársaság utolsó éveiben

A Reichstag 1928 évi újraválasztásakor Rosenberg elvesztette mandátumát. Avégett, hogy eltartsa családját (feleségét Ellát és gyermekeit) a kölni gimnáziumban tanári állást vállalt. Ezt annál inkább tehette, mert a porosz államszerkezetben a szociáldemokrata kormányok progresszív iskolai reformokat vezettek be¹³. Ugyanakkor privát docensként tanított a Berliini Egyetemen. Tanítványi között ott volt Walter Markov, aki később jeles német történész, akadémikus lett, valamint Arthur Lehning¹⁴.

Oktatói munkássága mellett Rosenberg folytatta politikai és történeti írásainak megjelentetését is. Addig Rosenberget elsősorban mint az ókori római történelem szakértőjét „jegyezték”. Még 1914 előtt, majd a világháború után népszerű könyvet írt az ókori római köztársaság történetéről, valamint egy marxista szellemiségű pamfletet a demokráciáról és az osztályharcokról az antik Rómában. Ezek mellett egy tankönyvet is írt a római történelemről. Ám nemzetközi feltűnést és elismerést mégis azon munkái révén ért el, amelyeket a német weimari köztársaság, illetőleg a bolsevizmus történetéről írt. A két könyv 1928-ban, illetve 1932-ben jelent meg.

Rosenbergnek a Weimari Köztársaságról írott munkájában nagy részletességgel foglalkozott ismét a német 1918-as forradalom korával. Ennek során helyesbítette az ismételt előkerülő „Dolchstoss”- (tördöfés-) legendát. Saját értékelést adott arról, hogy Németországban két forradalom zajlott le 1918-ban. Az első forradalom (fordulat) még 1916-ban zajlott le Hindenburg megbuktatásával. Ezt követően – Rosenberg szerint – a császár és a militarista körök befolyása jócskán megrendült, és „valósággal szimbolikus jelentőségre csökkent”. A második forradalom 1918 októberében zajlott le, amikor a hadvezetés egyértelműen csődöt mondott, és az ország vezetését átengedte a nem forradalmi középosztály számá-

¹³ Erről lásd Konrad Haenisch életútját e kötet Életutak fejezetében valamint Adolf Braun életútját Évkönyv 1988, valamint Carl Severing-ét 2012.

¹⁴ Arthur Lehning ismert történész lett, az amszterdami IISG (Társadalomtudományi Intézet) munkatársa, a leghíresebb Bakunyin kutató, egész sorozatot jelentetett meg Bakunyin írásaiból, nagyon gondos jegyzet- apparátussal, valamint egy rövid Bakunyin életrajzot is. Lehning munkásságáról az Évkönyv alaposabb életrajzot jelentet meg.

ra, amely eltökélt volt a monarchia felszámolására. Ám a munkások és katonák, illetőleg a „Munkás- és Katonatanács” nyitott végeredményben utat nyitott a német köztársaság megszületése előtt.

Rosenberg számára nem jelenthetett meglepetést, hogy kollégáinak többsége elítélte, illetve elutasította ezt a könyvet. Ekkor következett be, hogy korábbi támogatója – Eduard Meyer – kemény ellenfelévé vált, miután Rosenberg balra fordult. Meyer volt az, aki megíúsította, hogy Rosenberg a Berlieni Egyetemen megkaphassa a professzori rangot és kinevezést. Ami a szűkebb történész szakmát illeti, néhány kivétellel, akik között megemlíthető Hermann Oncken, Hans Delbrück és még néhány neves történész, a történeti fakultás oktatóinak nagy többsége nemcsak szembefordult Rosenberggel, hanem egyszerűen „outsider”-nek (vagyis nem szakmabelinek) minősítették. Érdekes, hogy a neves német történésszel, Delbrück-kel jó baráti kapcsolatot sikerült kiépítenie még abban a korai, háború utáni vizsgálóbizottság keretében, amelyet a háború okainak kivizsgálására alakítottak. Ezek a személyi, baráti szálak később is továbbéltek, oly mértékben, hogy amikor Delbrück 1928-ban meghalt, Rosenberg nagyon meleg hangú nekrológot írt róla. Rosenberg Delbrück írásait, amelyekben a háború történetével foglalkozott, „fontos forrásnak ítélte a szocialista, proletár mozgalom számára is”¹⁵.

1930-ban, az akkori szociáldemokrata vezetésű porosz kormány oktatási minisztere nevezte ki Rosenberget professzornak a Berlieni Egyetemre – ismét a német történészek többségének ellenzése dacára¹⁶.

Rosenberg másik nagy munkája: „History of Bolshevism” (A bolsevizmus-kommunizmus története), amely az első komoly „akadémikusi szintű” feldolgozása volt a történetnek, és amely jócskán Rosenberg személyes tapasztalataira épült, amelyeket még a német kommunista mozgalomban szerzett, kommunista vezetőként. Megjegyzendő, hogy Rosenberg munkája bevezetőjében már hangsúlyozta, hogy nem állt szándékában, hogy „egyetlen csoportosulásnak, pártnak is problémákat okozzon”, és nem kívánt „egyfajta leszámolást” (és valamiféle különleges „felfedezéseket” sem tenni. „Azok pedig, akik valamiféle anekdotákat keresnek majd a könyvben Sztálinról, illetőleg a belbiztonsági hatóságokról, azok keserűen csalódní fognak”¹⁷).

Rosenberg Marx és Engels írásai alapján úgy gondolta, hogy a politikai demokráciát a liberalizmus, illetőleg a tömegek akciói lévén lehet megteremteni. A tömegek azt kívánták, hogy ők is élvezhessék a szabadság gyümölcseit, amit a liberálisok megígértek nekik. „Ők demokráciát akartak; a tömegek önigazga-

¹⁵ „Hans Delbrück, der Kritiker der Kriegsgeschichte”, Die Gesellschaft, Vol. VI/2 (Szeptember, 1929), p. 252, (A Die Gesellschaft a Karl Kautsky szerkesztette német szociáldemokrata folyóirat fontos volt az 1920-as években. A szerk.) Újabb kiadás: Demokratie und Klassenkampf, pp. 193-201.

¹⁶ Lásd erről bővebben Andreas Wirsching „Politik und Zeitgeschichte: Arthur Rosenberg und die Berliner Philosophische Fakultät 1914-1933”, Historische Zeitschrift, Vol 269 (1999), No. 3. 561-602 old, különösen fontos e tekintetben az 582 old.

¹⁷ Arthur Rosenberg, A History of Bolshevism: From Marx to the First Five-Years' Plan (Bolsevizmus története: Marxtól az Első Ötéves Tervig) (New York: Doubleday? 1965) VIII.. old.

tását; ami együtt jár azzal, hogy ugyanúgy megszüntessék az új középosztály privilégiumait, mint az egykori nemesség hajdani előjogait.¹⁸ A demokrácia követelésénél kezdetben először csak tisztán politikai reformokat szorgalmaztak, amihez később fűzték hozzá a szocialista követeléseket, amelyek a gazdasági demokráciát teremtenék meg, amelyeket a szocialista tömegpártok szorgalmaztak.

Oroszországban azonban a cári viszonyok között ezeket a követeléseket nem lehetett volna megvalósítani a megfelelő professzionális politikai párt és a „hivatásos” szocialista forradalmárok nélkül. Rosenberg a bolsevikokat pozitívan értékelte a cári Oroszország viszonyai között. Ám ami progresszív volt az orosz viszonyok között, az nem volt az a Nyugat számára, ahol a polgári forradalmak már eredményesen lezajlottak, és ahol egy jól képzett és tanult középosztály a lakosság többségét tette ki. Az orosz proletáriátus hősiei 1917 és 1920 között azzal záródtak, hogy a bolsevikok vették át a vezetést, és ők úgy tekintették, hogy az egész világ számára ők vannak kijelölve arra, hogy megvalósítsák az egyetemes proletárforradalmat. Az európai munkásság jelentős része – szekciói – azonban vonakodtak attól, hogy egyszerűen a bolsevikok szövetségeseivé és követőivé váljanak. Az idők során azonban egyre világosabbá vált, hogy a világ proletáriátusának vezetését nem lehet függővé tenni egy olyan kormánytól, amely végül is egy agrárországban győzedelmeskedett. Az európai proletáriátus mozgása és törekvései elváltak a bolsevikokétól, és Sztálin híres tézise arról, hogy „egy országban is győzhet a szocializmus” csak tükröződése volt ennek a ténynek¹⁹

A KPD Rosenberget úgy minősítette, mint olyan történészt, aki csak „objektívnek akar mutatkozni”, a valóságban azonban „ellenforradalmi” hibákkal van tölve. Még egy emigráns orosz történész is csak egyszerű propagandamunkának minősítette Rosenberg könyvét, amely ugyanakkor „túlságosan pozitívan ítélte meg a bolsevikok tevékenységét²⁰”.

Rosenberg tisztában volt azzal, hogy a szovjet vezetés, forradalmi retorikája ellenére már lemondott az európai proletáriátusról, legalábbis a szovjet állam szempontjából. Ennek ellenére Sztálint „jól képzett, tanult marxistának” tartotta, miként egy amerikai látogatója – Sidney Hook írta róla memoárjában.²¹

A növekvő zsidó ellenes gyűlölet hulláma, amely elérte a német egyetemeket is, arra készítette Rosenberget, hogy megvizsgálja ennek a gyűlöletnek történeti gyökereit Németországban. „A zsidókkal szembeni ellenséges érzület, amely már ez első világháború előtt is jellemezte a német akadémiai körök jelentős részét, része volt annak az arisztokratikus életideálnak, amelyet az emberek maguk elé tűztek és kerestek a maguk számára. A születés szerinti származás azonban e té-

¹⁸ U.o. 8. old.

¹⁹ U.o. 267-68 o.lf.

²⁰ Kurt Sauerland: „Geschichtsfälscher am Werk”, *Der Rote Aufbau*, Vol. V, old. 829-35 – (Utalás és kritika Rosenberg a Bolsevizmus története című munkájára) – *Deutsche Literaturzeitung*, Vol. 54 (1933), old. 583-93.

²¹ Sidney Hoos *Out of Step: An Unquiet Life in the 20th Century* (Nyugtalan élet a 20. században) New York: Harper & Row, 1987 110 old.

ren sokkal biztosabb támaszt kínált. Ezeknek az embereknek nem kellett hosszan keresniük szellemi források után²².” Rosenberg nem vette figyelembe azt a tényt, hogy a német junkerek már az 1920-as évek kezdetétől támogatták a náci pártot, még mielőtt ez a párt döntő tényezővé vált volna a német politikai életben.²³

Heinrich von Treitschke a legismertebb és legbefolyásosabb történészek egyike volt már a császári Németországban, aki azért is támadta a zsidókat, mert bennük látta a materializmus és a liberalizmus megtestesülését. Rosenberg viszont megvetette a német burzsoáziának és a szellemi elit eme köreinek ezeket a nézeteit, akik részben azután nácik lettek azzal a meggondolással, hogy a zsidóktól és az ő általuk képviselt materializmustól, szocializmustól demokráciától megszabadítsák az ártatlan világot²⁴

Mario Kessler

(Kessler Rosenberg-életrajzának következő részét terjedelmi okokból csak az Évkönyv következő 2016. évi kötetében tudjuk közölni.)

---

²² Arthur Rosenberg: „Treitschke und die Juden” (Treitschke és a zsidók – Treitschke egy kor nagyon olvasott és elismert egyetemi professzor, akadémikus volt, szerk.) Die Gesellschaft, Vol. VII/2 (1930. Július) 82. old.. A cikk utánnomása : Demokratie und Klassenkampf, 191. old.

²³ Lásd Francis L. Carsten: Geschichte der preussischen Junker (A porosz junkerek története – szerk.) Frankfurt-Main.: Suhrkamp 1988. 174-178 old.

²⁴ Rosenberg: Treitschke und die Juden. 83. o. I. m. Demokratie und Klassenkampf. 191. o.

RENDRAGYÓ ÉLETUTAK

Cachin, Marcel (1869–1958) II.

1917. március 30-án az orosz február-márciusi forradalom után, miután a petrográdi munkástanács kibocsátotta híres békefelhívását és az orosz katonai részvétel kérdéssé vált, a francia parlament háromtagú szocialista küldöttséget nevezett ki és indított útnak Oroszországba, hogy a Kerenszkij kormánnyal felvegye a kapcsolatot, biztosítsa Oroszország további katonai erőfeszítéseit és ilyen irányba hasson a petrográdi munkástanácsra is. A küldöttségnek Cachin lett a vezetője, másik szocialista parlamenti képviselő a szocialista párt két szárnyából került ki. A küldöttség április 18-ikán érkezett meg Petrográdba. A küldöttség már a feladatokkal túlhalmozott és elfáradt Kerenszkivel találkozott, megbizonyosodott az orosz hadsereg erős bomlásáról és petrográdi valamint moszkvai tárgyalásai során megtapasztalhatta, hogy az orosz munkások tömegeinek nagyon elégük volt már a háborúból. Végül is nem Cachin tudott már hatni az orosz szocialistákra, menyevikekre, még kevésbé a bolsevikokra, hanem ellenkezőleg, az orosz tapasztalatok hatottak rá és már úgy tért haza Párizsba, hogy az SFIO „kisebbségének”¹ csoportosulásához csatlakozzon.

Cachin maga oroszországi útja után a következő feljegyzést készítette magának: 1917 április-májusában tett oroszországi utunk legnyilvánvalóbb eredménye az, hogy a Francia Szocialista Párt többsége táborot változtatott. Az imperialista-ellenes küzdelem és béke eszméi megerősödtek a Pártban és az országban magában is.”²

Ekkor már ő is azt a gondolatot támogatta, hogy a háborúnak befejeződését legjobban egy nemzetközi szocialista konferencia szolgálná, amit a semleges országok szocialistái kezdeményeztek és amelynek Stockholmban kellett volna üléseznie³. Az SFIO, mire Cachin visszaért Párizsba, már nem is két, hanem négy csoportosulásra bomlott – miközben a párt mégis egységes maradt. A párt szélső baloldalán voltak a radikálisok, akik az azonnali békekötést sürgették, a párt jobbszárnyán voltak azok az „ultrák”, akik további teljes bizalmat kívántak adni a francia kormánynak a háború folytatásához és a régi „többségi” és „kisebbségi” csoportosulás mellett, illetve között, létrejött egy új centrista csoport és Cachin tulajdonképpen ehhez csatlakozott. Ez érvényesült az SFIO 1917 októberi pártkongresszusán is.

¹ Az SFIO 1914.-15. utáni megosztottságáról, a „többségi” és a „kisebbségi” irányzat kialakulásáról lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-1917. Akadémiai Kiadó 1975.

² Marcel Cachin élete és harca. Budapest, Szikra 1950. 16. old.

³ A stockholmi konferenciáról lásd Évkönyv 1987 és 1992, valamint Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború – 1914-1918. Kossuth Kiadó 1969.

E kongresszus után az új pártvezetőség Cachinnek adott megbízatást a párt központi lapjának, a l'Humanité irányítására. A kongresszuson a többség szavazott neki bizalmat, 1510-el 1355 ellen, amit Pierre Renaudel⁴ szerkesztett Jaurés⁵ meggyilkolásának napjától. Ekkorra Cachin szemlélete már nagyon megváltozott és határozottan szakított 1914 utáni véleményével és múltjával, miközben a pártban és a francia politikai életben befolyása megnőtt.

1918 januárjában vált ismeretessé Woodrow Wilson-nak, az USA elnökének békeszövege és javaslatai, amelyek világszerte és persze a nemzetközi munkásmozgalomban is nagy visszhangot vertek. 1918 január 24-én Vincent Auriol⁶ más szocialistákkal együtt javaslatot terjesztett be a francia szenátusban a Wilson-i béketörekvések támogatására. E kezdeményezéshez Cachin is csatlakozott január 25-ikén.

Még 1917 őszén a Francia Szocialista Pártban vitákat váltott ki, hogy Albert Thomas miniszterségét továbbra is támogassák-e a szocialisták vagy sem. Cachin ekkor már azok közé tartozott – köztük Jean Longuet⁷ társaságában – akik már amellet érveltek, hogy Thomas már ne maradjon tovább a kormány tagja és így a szocialisták kapjanak szabad kezét.

1917.decemberében a Francia Szocialista Párt új javaslatot terjesztett elő a parlamentnek illetőleg a francia kormánynak, hogy az 1917 novemberi orosz forradalom után új francia szocialista pártküldöttség kereshesse fel Oroszországot. A küldöttségnek Thomas, Renaudel és Cachin lett volna a tagja. A kiutazást azonban Georges Clemenceau, mint a kormány miniszterelnök, elutasította.⁸

A háború lassan véget ért és új helyzet alakult ki. Cachin ekkor már úgy értékelte, hogy a II. Internacionálé korszaka véget ért, megpecsételődött, miközben 1919 márciusában már megszületett a III., Kommunista Internacionálé. Ez erősen visszahatott a francia szocialistákra, további szétválások történtek, egy csoport kivált és a megszülető Kommunista Internacionáléhoz és párthoz csatlakozott. Cachin továbbra is az erős centrista irányzat mérvadó hangadója maradt, így lett az 1920. február 25-29-iki strasburgi párkongresszuson a kongresszus elnöke. Ez a kongresszus olyan határozatot hozott, amely szerint az SFIO elhagyja az újraszülető Szocialista Internacionálét, de nem csatlakozik a Kommunista Internacionáléhoz sem. A párt zászlajára tűzte, hogy küzdeniük kell valamennyi szocialista egyesüléséért. 1919 novemberében az új parlament megválasztásakor Cachint az SFIO listáján Párizsban választották meg parlamenti képviselőnek.

* * *

⁴ Pierre Renaudel életútját lásd Évkönyv 1996.

⁵ Jean Jaurés életútját lásd Évkönyv 1984, valamint Jemnitz János: Jean Jaurés. Akadémiai Kiadó 1970.

⁶ Vincent Auriol életútját lásd Évkönyv 1984.

⁷ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv 1986.

⁸ Daniel Ligou: Histoire du socialisme en France. Paris 1962. 292, 293, 298. old.

Julij Martov⁹ 1914–1915-ben. II.

Martov Pavel Boriszovics Akszelroddal¹⁰ való levelezéséből az 1914 július – 1914 október 14. közötti levelezéséből bő anyagot közöltünk az Évkönyv 2014 évi kötetében. Ezt a levelezést ismertetem, illetőleg a levelezésből nagyobb anyagot közlök most az Évkönyv jelen, 2015 évi kötetében.

Martov Akszelroddhoz. 1914. október 27.

Kedves Pável Boriszovics!

Világosan látom, hogy vagy át kell települnöm Svájcba, vagy legalább egy-két hétre át kell utaznom¹¹, hogy magával, illetőleg Martinovval¹² hosszabban beszéljünk...

Önnek nyilvánvalóan igaza van, hogy mielőtt bármit is tennénk, előzetesen beszélni kell Plehanovval.¹³ Az is világos, hogy Lenin és társai minket sokkal inkább kompromittálnának, mintsem hasznosak lennének. Az is világos, hogy Plehanovval, legalábbis első lépéseknél, aligha lehet semmit tenni az első lépéseknél, miként azt újabb levelei és írásai mutatják, amelyek a Justice-ban¹⁴, illetőleg a Recs-ben¹⁵ jelentek meg, hogy Plehanov elsüllyedt a nacionalista mocsárban. Ma Rubanovicsnak¹⁶ szemtelen levele jelent meg a l'Humanitéban¹⁷. A levél mintha nem a párt hivatalos állásfoglalása lenne, de nem is magánlevél, hanem mintegy a párt nevében írta volna. A levél válasz a hollandok¹⁸ megkezdésére, hogy a Nemzetközi Szocialista Irodát helyezték át Amszterdamba.¹⁹ Rubanovics levelében hangsúlyozza, hogy ez az áthelyezés csak akkor történhet meg, ha azt Huysmans és Vanderveelde²⁰ maga kezdeményezi és addig nem is lehet szó semmiféle béke agitációról, amíg a németeket nem verték ki Franciaországból és Belgiumból. (Holnap ennek a libának válaszolok a Gólosz²¹ hasábjain.)

⁹ Julij Martov életútját lásd Évkönyv 2011, 2012 és 2014.

¹⁰ Akszelrod életútját lásd Évkönyv 2000, 2014.

¹¹ Nyilvánvalóan Zürichbe. (a szerk.)

¹² Alekszej Szamojlovics Martinov életútját lásd Évkönyv 2007.

¹³ Plehanov életútját lásd Évkönyv 1981.

¹⁴ A Justice régi brit szocialista hetilap, amelyet Henry M. Hyndman (életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1992) alapított és szerkesztett és jobbra írt is, ekkor a BSP (Brit Szocialista Párt) orgánuma.

¹⁵ Orosz liberális orgánium.

¹⁶ Ilja Rubanovics az eszerek egyik vezetője. (a szerk.)

¹⁷ A l'Humanité a francia szocialista párt (SFIO) központi napilapja, amelyet még Jaurés alapított, ekkor már Pierre Renaudel (életútját lásd Évkönyv 1996) irányította.

¹⁸ A Holland Szociáldemokrata Munkáspárt (a szerk.)

¹⁹ A holland kísérletről – amely végül eredményes volt – magyarul részletesen lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914–17. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.

²⁰ Camille Huysmans életútját lásd Évkönyv 2010 és 2012, Emile Vanderveeldeét 1991.

²¹ A Gólosz Párizsban megjelenő internacionalista szocialista orgánium – erről bővebben lásd Martov leveleit az Évkönyv 2014 évi kötetében.

Ugyanekkor Vaillant²² dühödt cikket írt mindazok ellen, akik jelenleg valamilyen konferenciáról vagy kongresszusról, illetőleg a Nemzetközi Szocialista Iroda át-helyezéséről gondolkodnak és beszélnek. Egyébként bizonyos szindikalista csoportok kapcsolatba kívánnak lépni velem még annak a levélnek kapcsán, amelyet a Guerre Sociale-ban írtam. Lehetséges, hogy ily módon új bázispontokat találok az itteni munkás körökben, noha még így is nagyon tartok, félek együtt menni a szindikalista „testvérekkel”. Vagyis nagyon óvatosnak kell lenni.²³

Plehanov levelére ugyancsak válaszolok a Gólosz hasábjain. Sajnos sem ez a válasz cikk, sem más nyilatkozataink, amely külföldön megjelennek, nem hatnak az orosz közvéleményre, amelyre Plehanov nyilatkozatai valószínűleg a legdemoralizálóbban hathatnak. Éppen ezért törekszem arra, hogy legalább ritkán megjelenhessek a Kijevszkaja Müszl (Kijevi gondolat) hasábjain. Ott szinte a cenzúra orra előtt kellemetlen dolgokat próbálok megjelentetni a francia és orosz hazafiak ellenében... Megpróbálok ily módon tanítani mind az olvasókat, mind a cenzúrát, hogy azután egy kedvező pillanatban támadásba mehessek át. Mostanáig mindössze 3 levelet küldtem el oda, nem tudom, hogy ezek megjelennek-e majd. Tartok attól, hogy még Trockijnak²⁴ sem fognak tetszeni. Felkínálták nekem azt a lehetőséget, hogy mint turistaként járhassak Franciaországban, ám hogy a front háttérében mozogjak, az lehetetlen az orosz konzul tudomása nélkül. Azt csak a miniszter elvtársaink²⁵ segítségével lehetne megkerülni, ám ilyen szívességet én tőlük nem fogok kérni, lévén ismervé az ő elvi álláspontjukat, bizonyos, hogy az én cikkeimet egyszerűen árulásnak tartanak. A Novüj Mir-nek²⁶ két cikket küldtem, amelyekben értésükre adtam, hogy a lapunkban megjelent nyilatkozat értelmében megszüntettük a velük szembeni bojkottunkat.

A Gólosz-t mindentűt a jelek szerint úgy olvassák, mintha az én orgánumom lenne. Ez nem is teljesen kellemes, minthogy a Góloszban is megjelennek időnként nagy ostobaságok. Az igazság az, hogy én elmulasztottam azt a lehetőséget, hogy a lapot ténylegesen a magam kezébe vegyem. A lapot munkanélküli nyomdász-szedők alapították és felkínálták nekem a lehetőséget, hogy én irányítsam azt. Akkor én úgy hittem, hogy a lapban nem lehet egyetlen értelmes szót is megjelentetni, tekintettel a cenzúrára, és elhárítottam a felkínált lehetőséget. A nyomdászok azután többeket kerestek meg, többek között Ivan Bezrabotnij²⁷. Most már arra vagyunk ítélve, hogy Bezrabotnij vezércikkeit olvashatjuk, aki a lenini bolsevik párt tagja... Így nem lehet kizárni, hogy Lenin több más követőjét is bevonják a lap munkatársai közé.

²² Edouard Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990.

²³ Ez a kapcsolat ténylegesen létrejött a CGT és a vasasok internacionalista, háborúellenes köreivel. (Erről lásd magyarul Jemnitz János: A nemzetközi... I.m.)

²⁴ Trockij életútjáról és munkásságáról lásd Évkönyv 2004.

²⁵ Ebben az esetben Martov nyilvánvalóan Jules Guesde-re és Marcel Sembat-ra utal (Sembat életútját lásd Évkönyv 2013).

²⁶ A Novij Mir (Új Világ) New York-ban megjelenő orosz szocialista periodika. (a szerk.)

²⁷ Dmitrij Manuilov fedőneve.

Oroszországból már régóta nem kapok új híreket. Minden valószínűség szerint Fjodor I. Dan²⁸ még mindig ül²⁹.

Azt mondják, hogy Guesde és Sembat kijelentették, hogy lemondanak miniszteri posztjukról, mielőst a németek kivonulnak Franciaországból és akkor esetleg francia részről válna a háború agresszív jellegűvé.

Lehetne, hogy megküldje nekem az ön levelének másolatát, amelyet a hollandoknak küld el válaszul Rubanovics³⁰ nyilatkozatára. Az ön levelét, ha lehet, publikálnánk a Góloszban, sőt, amennyiben lehetséges, még a Humanité-ben is.

Amennyiben valaki a zürichiek közül megküldené nekem a Die Neue Zeit³¹ számaina a háború idejéből és a háború idejére, akkor nagyon hálás lennék. A zürichi pénzeket megkaptam és erről értesítettem is önt egy levélben, amelyet úgy látszik nem kapott meg...

Martov levele Akszelrodhoz. 1914. december 17.

Találkoztam Grimmel³². Semmi újat nem tudott mondani, de megállapodtunk, hogy Svájcba utazásom ideje jó lenne, ha áttolódna 1915 januárjának derekára. Átdott egy megbízatást Trockijnak, hogy jó lenne, ha találna olyan franciákat, akiket meg lehetne hívni Svájcba. Ami az oroszokat illeti, önnek kellene megállapodnia Grimmel, mi egyelőre Trockijról, Leninről, önről és rólam beszélünk. Lehet, hogy ez elég is. Úgy hiszem, hogy a többi országból sokkal kevesebben lesznek. Lett részről meg lehetne hívni Zolovot³³, a lengyelektől pedig Levenszont. Ami a szindikalistákat illeti, a franciák azt mondták, hogy ők maguk fogják eldönteni, hogy küldenek-e valakit és kit. Grimm szerint Zetkinnek³⁴ és Liebknechtnek nehéz ide jutni, mert a németek nem adnak nekik útlevelet.

Az én referátumomra Lenin reflektált korrekt módon, de hozzáfűzte, hogy én visszaléptem attól a pozíciótól, amit akkor foglaltam el, amikor megírtam azt a cikket, hogy a Vorwärts meghalt és hogy én nem látom és nem vállalom az összes feladatot az opportunizmus elleni harcban. Én megkíséreltem, hogy a közönségnek kimutassam Lenin beszédének és álláspontjának demagóg voltát. Lenin sokat beszélt és ostobábban, mint utolsó írásában, amely a Szociáldemokrat

²⁸ Fjodor Dan életútját lásd Évkönyv 2005.

²⁹ Száműzetésben, börtönben. (a szerk.)

³⁰ Rubanovics, Ilja Alfonszovics (1959-1922) narodnyik, majd később az eszer (Szocialista Forradalmi Párt) egyik vezetője, egyúttal ő képviselte az eszer pártot a Nemzetközi Szocialista Irodában.

³¹ A Die neue Zeit a Karl Kautsky szerkesztette nagyon ismert kéthetente megjelenő orgánium, a Die neue Zeit első számairól magyarul lásd Évkönyv 1983, 2012.

³² Robert Grimm életútját lásd Évkönyv 1981.

³³ Zolov mozgalmi név, rendes neve F. Mendersz.

³⁴ Clara Zetkin életútját lásd Évkönyv 1983.

utolsó számának cikkében jelent meg, de néhány dolgot egyáltalán nem rosszul fejtett ki...³⁵

Martov levele Akszelrodhoz. 1914. december 27.

Befejeztem levelem a szent-peterszburgiaknak. Nem vagyok velük teljesen elégedett mindenben... Az őáltaluk írt „disszertációhoz” megjegyzéseket fűztem. Arra kérem, hogy ne saját maga olvassa el, hanem kérje meg Sz. Ju. Szemkovszkijt³⁶, olvassa fel önnek az anyagot... Itt Párizsban nem kapom meg a Vorwaerts-et³⁷ és így nem tudom, hogy mi újság adódott a németeknél. A francia sajtóban azt olvashattam, hogy a német SPD parlamenti képviselői megint megszavazták a hadihiteleket és teljesen rabjai lettek a blanquista hazafias illúzióknak³⁸. Warszawski³⁹ lehetőséget kért, hogy a Lichtstrahlen-ben⁴⁰ írhasson a francia pártról, de ezt nem kapta meg. Én megteszem ezt, természetesen oroszul fogok írni. Remélem, Szemkovszkij azt át fogja adni önnek.

Martov Akszelrodhoz. 1915. január 9.

Már 8 napja visszaérkeztem Párizsba⁴¹, de alig valamit tudtam intézni, a mi kötetünkkel kapcsolatban az itteniek körében ellenállásba ütköztem, többek között Trockijjal, méghozzá több kérdésben. Többek között abban, hogy szerinte a zürichiek⁴² a Góloszt saját frakciójuk⁴³ orgánumává kívánják tenni. Trockijjal ez alkalomból volt egy kellemetlen beszélgetésem ebben a témában, amikor teljesen kihozott a béketűrésemből, én is néhány éles mondatot mondtam neki és számon kértem, hogy mért késlelteti közös tanulmánykötetünk megjelenését addig is, amíg véleményeltéréseink nem vesztik el élüket, amelyeknek egy része valóban sikeresen eltompult. Trockij a beszélgetés során szemrehányást tett nekem, hogy én merő érzelmi okokból nem határolódom el a „Mi Zárjántól”⁴⁴, noha az a plehanovi álláspontra helyezkedett. De ez csak a bajok fele. Ám ami még ennél is

³⁵ A levél további részében Martov pillanatnyi, nem fontos adminisztratív feladatokról írt.

³⁶ Sz. Ju. Szemkovszkij – mozgalmi álnév, igazi neve Szemjon Juljevics Bronstejn (1882-...) (valószínűleg a sztálini „tisztoogatások” áldozata). Szemkovszkij menyevikek emigrációs Külföldi Központi Bizottságának tagja volt.

³⁷ A Vorwärts az SPD központi napilapja. A Vorwaerts-ről bővebb ismertetést lásd Évkönyv 1993.

³⁸ Martov itt nyilván az 1870-es Blanqui állásfoglalásokra és a Patrie en danger (a haza veszélyben) 1870-es újságára utal – de az a helyzet merőben más volt. (a szerk.)

³⁹ Warsky-Warszawski életútját lásd Évkönyv 2014.

⁴⁰ A Lichtstrahlen-nek egyik szerkesztője Konrad Haenisch volt (életútját lásd Évkönyv 2004, 2014), de nem egyedül, az orgánum a német SPD-s baloldaliak szócsöve volt. A lapról bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom... I.m. (a szerk.)

⁴¹ Közben Svájcban volt.

⁴² Vagyis Akszelrod és a menyevikek.

⁴³ Vagyis a menyevikek.

⁴⁴ A „Násá Zárjá” (A mi hajnalunk) szent-peterszburgi menyevik orgánum.

rosszabb, Trockij valamiféle intrikát látott abban, amiért és ahogyan én ismertétést írtam az ő könyvéről Grimm lapjában⁴⁵, Én azt hittem, hogy az ismertetéssel szívességet teszek neki, de ő a jelek szerint megsértődött, azért, hogy nem maga Grimm írta meg a recenziót. Noha Grimm két cikket is megjelentetett Zolov tollából, amelyek aláírások nélkül jelentek meg – ám ebben is azt láttam, hogy valamilyen nem-lenini csoporthoz tartozó írt a brosúrájáról, s e mögött is engem sejtett. Ráadásul ebben is azt sejtette, hogy e mögött Grimm áll. Szinte látom magam előtt, hogy ön vállat von, amikor ezekről a semmiségekről írok, ám minderről nem én tehetek. Ám ha nem Zolov írja meg az ismertetéseket, akkor Trockij úgy vélte, hogy Griska Zinovjev⁴⁶ írta volna meg, aki egyébként önt szidalmazta a béke jelszaváért...Vagyis Trockij megint elvárja, hogy körüludvarolják, mint egy asztali porcelán szobrocskát.

Amíg és távol voltam Franciaországból, az ellenzék valamelyest megerősödött. A szocialisták a l'Humanité-ben nagyon félénkek és nem merik támadni a Vaillant-féle sovínisztákat. Arra készülnek, hogy hamarosan megjelentetik a saját kis napilapjukat⁴⁷. Sokkal komolyabb és hatékonyabb az ellenzék a szindikalisták körében. Ennek egyik jele volt, hogy Monatte⁴⁸ hangosan és tüntetően lemondott a CGT bizottságából, miután elutasították, hogy helyeslően írjon a koppenhágai konferenciáról, amelyet előzőleg még elfogadtak. Trockij ez alkalomból ugyancsak cikket írt Grimmnek... Trockij ugyanebben a cikkében azt írta, hogy a CGT elhatárolta magát a szocialistáktól, akik arra készülnek, hogy megújítsák erőfeszítéseiket a béke érdekében folytatandó agitációért, mindezzel Trockij saját maga tisztességtelenségéről tett tanúbizonyságot. Monatte ezért mondott le a bizottságból.

Monatte elvaráta szintén arra készülnek, hogy kiadjanak egy lapot és vannak szocialisták, akik társulni akarnak velük... Mindebben szerepet játszott Liebknecht, Mehring és Grimm, valamint más marxistáknak a kiállása, illetőleg cikkei. Mindez csak megerősíthet abban, hogy támogassuk azokat a szocialistákat, akikkel amúgy is tárgyalásokat folytatunk, hogy támogassák Grimm javaslatát.⁴⁹ Ezt úgy tűnik, hogy azok a szindikalisták, akikkel kapcsolatban vagyunk, szintén erőteljesebben támogatják. Grimmel erről beszélgettem és ő azt mondta, hogy a francia szindikalisták meghívására ő beszél majd azokkal a francia szocialistákkal, akiket meghív erre a konferenciára. Kérem, hogy minderről értesítse Grimmet... és hogy ezt a meghívást a szindikalisták köréből is elfogadják. Lehet, hogy két szocialista is részt venne a konferencián, kérek pontos értesítést, hogy arra mikor és hol kerül sor. Kérem, mondja meg neki, hogy erről a Gólosz szerkesztőségébe írjon (arra is kérem, hogy emlékeztesse őt, hogy megígérte, hogy

⁴⁵ Grimm volt a Berner Tagwacht szerkesztője.

⁴⁶ Grigorij Zinovjev életútját lásd Évkönyv 1983.

⁴⁷ A „kis napilap” a Le populaire du centre volt.

⁴⁸ Pierre Monatte életútját lásd Évkönyv 2006.

⁴⁹ Természetesen Grimmnek arról a korábban már érintett javaslatáról van szó, hogy Svájcban rendezzenek nemzetközi szocialista háborúellenes konferenciát. (a szerk.)

a Gólosznak rendszeresen megküldi az ő lapját). Én nem írok neki közvetlenül, mert jobban szeretek oroszul írni.

A Góloszban is megjelent egy együtt érző cikk a koppenhágai konferenciáról, amit én írtam (a cikkben fehér foltok is láthatóak), a cikk megjelenését Trockij is támogatta, valamint Pokrovszkij és Rappaport⁵⁰ is. A cikk megjelenéséért meg kellett küzdeni, úgyszólván minden szóért, részben az értetlenséggel. Végül meg kellett fenyegetnem a felelősöket, hogy nem adom az aláírást az elrontott szöveghez, amelyet meg akartak a leegyszerűsített, lerövidített formában, a reformizmus szellemében, amelyben korábban a munkásokat nevelték – és így akarták a cikket megjelentetni. Az ultimátumom eredményes volt.

Úgy gondolom, hogy Önnek és Szemkovszkijnak szintén üdvözölnie kellene a koppenhágai kongresszust (legalábbis táviratban, és noha már későn, de akár postán is). Kollontáj⁵¹ arról ír, hogy a franciák írásos üdvözlőt írnak majd és ezt teszik majd a németek is. Amerikából Hillquit⁵² utazik.

Ma részletes levelet kaptam Fjodor I. Dantól.⁵³ Dan arról ír, hogy milyen nézeteltérései vannak a péterváriakkal. Így a Nasa Zarja emberivel (valamint a moszkvaiakkal, illetőleg a grúzokkal), amelyek érintik Plehanov megítélését. E tekintetben nemcsak az én véleményemtől különböznek, hanem az önétől is és az ön brüsszeli társaitól is. Én egyáltalán nem értek egyet az ő elemzéseikkel, amelyek a kialakult helyzetet magyarázzák, még kevésbé az ebből levont következtetésekkel. Mindez vonatkozik a mozgalom jelenlegi erős megosztottságára, amelynek jelei eléggé erősen megmutatkoztak. Hogy jelenleg Plehanov (és a nemrégiben még erős ellenlábasa Potreszov⁵⁴) jelenleg a béke érdekében agitálnak, egy olyan békének, amely a demokrácia és a nemzeti szabadság elismerésére épülne, amelyek valószínűleg csak nemzetközi erőfeszítések eredményeként érhetőek el.

Zárójelben megjegyzem, hogy Dan levelének szövegét az én rossz francia fordításomban megjelentetem, mert Dan attól tart, hogy az orosz szöveget nem publikálnák. Ugyancsak megjegyzem, hogy a péterváriak az „örök békét” az antant győzelme nyomán remélik elérni.

Ezek után megértheti, hogy én mért elleneztem a Nasa Zarjában megjelent írást, ugyanúgy, ahogy Plehanov levele is csak rossz, siralmas következményekkel jár. Am jelenleg az újságokban nem tudjuk mindezt kellő módon kifejezni a cáfolat érdekében. Ezen kívül úgy vélem, hogy egy ilyen közös nyilatkozat megjelentetése elképzelhetetlen anélkül, hogy előzőleg ne tájékozódnánk Pável Boriszovics⁵⁵ véleményéről. Minden esetre azt kértem, hogy a tervezett nyilatkozatnak küldjék meg nekem a korrektúráját, hogy megtehessem észrevételeimet, mielőtt a végleges nyilatkozat megjelenne. Lehetséges, hogy ezután nekünk kell nyilatkozatot megjelentetni, amelyben leszögezzük, hogy mi a fenti szöveggel

⁵⁰ Rappoport életútját lásd Évkönyv 2006.

⁵¹ Kollontáj, Alekszandra életútját lásd Évkönyv 2011-2014.

⁵² Hillquit, Morris életútját lásd Évkönyv 1994.

⁵³ Dan, Fjodor életútját lásd Évkönyv 2005.

⁵⁴ Potreszov, Alekszandr Nyikolájevics életútját lásd Évkönyv 1994.

⁵⁵ Vagyis Akszelrod – (a szerk.).

nem értünk egyet. Ám Potreszov ebben elfogadhatatlan törekvést látott egyfajta cenzúrázásra, ami után mi nem túlságosan barátian váltunk el. A továbbiakban kiderült, hogy K. M. Jermolajev és Cereteli⁵⁶ és a szibériaiak⁵⁷ nem osztják Plehanov nézeteit.

Mindezek az értesülések nagyon fontosak. Tartok attól, hogy a mi köreinket mindez jócskán kompromittálja és az ő bűnük következtében értékes, ha Dan magára vállalja a felelősséget, hogy figyelmezteti őket az ő felelősségükre.⁵⁸ Jó, hogy az O.K.⁵⁹ keményebb maradt. Megkaptam a Nasa Zarja új számát, ebben Cserevanyin írt cikket, amelyben a háborús felelősséget csakis a németmilitarizmusban jelöli meg. Ugyanebben a számban V. O. Levinckij arról írt, hogy a korábbi imperialista ellentétek magyarázzák a háború kirobbanását – ám az orosz cenzúra törölte azokat a sorokat, amelyekben Oroszországot is megnevezte. Így ő is csak az igazság egyik felét tudta megjelentetni. Ebben a számban megjelent Potreszov írása is, amely sokkal okosabb, finomabban árnyalt, mint Plehanové. Megkísérelte, hogy magyarázatot adjon a szocialista mozgalom jelenlegi válságára, de az ő cikkét is áthatja egyfajta német-ellenesség. Potreszov szerint az Internacionálé is érzekelte és írt a porosz militarizmus veszélyéről, de az azzal való harcnak nem adott ugyanolyan jelentőséget, mint a cárizmus elleni harcnak. Amennyire megértettem Potreszov gondolatmenetét, ő a porosz militarizmus letörése után egy demokratikus kapitalista rendszert elkerülhetetlen átmeneti korszaknak tekintett. A politikai következtetések mindebből világosak: vagyis a szocialistáknak együtt kell működniük a Nyugat polgári demokráciáival a következő történelmi korszakban. Vagyis nem következett el az ideje annak, hogy a proletariátus meghódítsa a hatalmat, ez a következtetés számomra újra még világosabb lett és a megoldásokat csak reformista úton képzelem el.

Mihelyst megkaptam a Zarjanak ezt a számát, azonnal levelet írtam a szerkesztőségbe, amelyben – a cenzúrával számolva – kifejeztem egyet nem értésemet a történelem frankofil értelmezésével, valamint megerősítettem, hogy a jelenlegi háborúnak lehet forradalmi következménye. A levélben hangsúlyoztam, hogy ragaszkodom hozzá, hogy a levelet publikálják.

Ami a Góloszt illeti, úgy tűnik, hogy a zürichiek kezdeményezését kedvezően fogják fogadni, legalább is ottani beszélgetéseim ezt erősítették meg. A jelek szerint egy valamitől tartanak, hogy ne rángassák be őket valamiféle „frakciós vitákba” a leninisták ellen, mert féltékenyen őrzik nem-frakciós voltukat, de lehet, hogy attól is félnek, hogy ha nem így cselekszenek, akkor alkalmat adnak Leninnek, hogy őket is megtámadja és egybemosza őket a „mocsárral”. Győz-

⁵⁶ Cereteli, Irakli életútját lásd Évkönyv 1982.

⁵⁷ Vagyis a Szibériába száműzöttek (a szerk.).

⁵⁸ Tudvalévő, hogy Dan szintén a Duma megválasztott képviselője volt, 1914 augusztusa után őt is letartóztatták, bebörtönözték, majd száműzték – így a mozgalomban neki is megnőtt a befolyása. (a szerk.)

⁵⁹ O. K. Organizacionnij Komitet – Szervező Bizottság.

ködtem őket arról, hogy a zürichiek⁶⁰ egyáltalán nem kívánják őket ilyen célra kihasználni...

Ezt a levelet adja át Martinovnak is. Dan forró üdvözlétét küldi önnek. Dan egyelőre még Szibériában „ül” egy fillér nélkül, munka nélkül és gyógyszerre van szüksége.

Martov Akszelrodhoz. 1915. január 21.

Mindenek előtt azokról az eseményekről, amik itt történtek. A napokban betiltották a Góloszt és mind a mai napig nem adtak hivatalos magyarázatot arról, hogy ezt mért tették, sem arról, hogy ennek mi volt a törvényes alapja. Csak azt tudjuk, hogy a kezdeményezést Izvolszkij⁶¹ tette meg. Mi igyekszünk kideríteni a hátteret és egyúttal energikus támadást intézünk a francia szocialisták ellen, megkövetelve tőlük a beavatkozást. Ugyanakkor kísérlet történik arra, hogy egy új lap jelenjék meg (amely a napokban jelenik majd meg). Egyébként Guesde Bracke⁶² révén levlet juttatott el a Gólosz szerkesztőségébe, amelyben kifejezte sajnálatát, -A l'Humanité közölte a mi nyilatkozatunkat a betiltásról, de nem tettek hozzá egyetlen együtt érző vagy tiltakozó szót sem. A franciákat mi azzal fenyegetjük meg, hogy nemzetközi botrányt csapunk a svájci, az olasz és az angol sajtóban, amitől azért ők is félnék. Éppen ezért jó lenne, ha a Volksrecht-ben⁶³ és Grimm-nél megkezdődne a „lárma”... Mi egyúttal tájékozódunk azoknál a franciáknál is, mint Georges Clemenceau, akik még hívei és védelmezői a sajtószabadságnak, ám kevés a remény arra, hogy az ügybe beavatkozzanak.

Megkaptam a zürichiek és Szemkovszkij nyílt levelét – jó lenne, ha néhány hasonló nyilatkozat is megjelenne. Pusztán az kívánatos, hogy a helyzet magyarázatába ne keveredjenek bele olyan sorok, olyan tónus, amely alkalmas lenne arra, hogy azt Lenin kihasználhassa, vagy Lenint igazolja. Másfelől nem szabad elkenni azt aényt sem, hogy az 1914 augusztusi események és állásfoglalások kapcsán még a brüsszeliek⁶⁴ köreiben is lényegi vélemény eltérések keletkeztek. A Nasa Zarja-tól, nem beszélve Plehanovról, el kell határolódnunk, miközben utalni kell arra, hogy a menysevik „Szervező Bizottság” sem osztja az ő véleményüket. Ilyen szempontból Larin⁶⁵ stockholmi beszédét Lenin ki tudta használni és nyilatkozatában a brüsszeliek három tagjával együtt minket is összemossott velük.

Szemkovszkij azt ajánlotta nekem, hogy írjak cikket, amit Oroszországban megjelentetnének. Ám nagyon nehéz ilyen cikket írni, amikor semmi hír és adat nincsen az oroszországi mozgalomról, illetőleg arról, hogy mi is érdekliz az oroszországi munkásokat és aktivistákat. Én így e helyett egy másik témát ajánlok

⁶⁰ Vagyis Akszelrod és a körülötte álló menysevikek.

⁶¹ Izvolszkij, Alekszandr Petrovics, aki volt már külügyminiszter is, 1914 és 1917 között Oroszország franciaországi nagykövete volt.

⁶² Bracke, Alexandre életútját lásd Évkönyv 1986.

⁶³ A Volksrecht a svájci szocialisták Zürichben megjelenő napilapja.

⁶⁴ Vagyis a Nemzetközi Szocialista Iroda tagjai.

⁶⁵ Larin, Jurij életútját lásd Évkönyv 1983.

megírásra, amely a szocialisták februári londoni megbeszéléseivel⁶⁶ foglalkozik. A konferenciával kapcsolatban persze arról is írnék, hogy az OSZDMP-nek milyen magatartást kell tanúsítani a háborúval kapcsolatban.

A konferenciáról nekünk mindenképp beszélnünk kell. Van-e tudomása önnek arról, hogy a konferencia összeültéről már döntöttek, hogy Vandervele ott lesz-e és önt meghívták-e a franciák részéről, akik egyébként a konferencián 12 küldötettel vesznek részt. Vandervele természetesen nem fáradzott azon, hogy valakit is meghívjon a mi köreinkből. Így azután meg kell tudnia, hogy a konferencián ki vesz részt orosz részről, minthogy azon az orosz és a lengyel ügy is elkerülhetetlenül szóba kerül. Kapott-e ön hivatalos meghívást? Amennyiben nem, akkor nagyon kívánatos, hogy ön azonnal megkérdezze erről Vandervelet, mint az NSZI elnökét. Így azután ön is meghívhatná a párt azon részét, amely a miénk. Itt mi nem-hivatalosan érdeklődünk a franciáknál, hogy az ő tudomásuk szerint, kit (kiket) hívnak meg az orosz mozgalomból a konferenciára.

Minderről beszéltem Trockijjal is. Megegyeztünk vele, hogy közösen megbízatást kérünk a részvétellel Larin révén a Szervező Bizottságtól (O.K.), hogy hivatalos meghívást adjanak önnek, Trockijnak és nekem, hogy három kérdésben is elmondhassuk véleményünket: 1) hogy felléphessünk a béke érdekében azzal a véleménnyel szemben, hogy a háborút folytatni kell a győzelemig, 2) hogy fellépjünk a mozgalom nemzeti blokkokra való szakítása ellen, 3) továbbá, hogy a nemzetközi szocialista mozgalomnak katagorikusan el kell ítélnie a cári reakciós rendszert. Mindenesetre nekünk szabadnak kell maradnunk, lévén, hogy a konferencia hivatalos vonala nagyon sovíniszta lehet. A távozásunk előtt mindenesetre külön véleményünket le kell szögeznünk.

Trockij ezt a véleményt teljes mértékben helyeselte, de leghatározottabban visszautasította, hogy ő a Szervező Bizottságtól kapjon mandátumot. Hangsúlyozta, hogy ő lényegileg már világosan szakított az „augusztusi blokkal”⁶⁷ és így a Szervező Bizottsággal is... Így végeredményben azt jelentette ki, hogy ő csak a harc jegyében fogadhatna el bármiféle képviselőletet. Én azt feleltem neki, hogy egy közös képviselőletre, amennyiben Trockij ezen belül külön véleményre és fenntartásokra tart igényt – akkor azt én a magam részéről nem fogadom el. Ezek után én a Szervező Bizottságtól a mandátumokat számunkra már Trockij nélkül törekszem megkapni. Ezek után nem látok más lehetőséget, noha Trockij részvétele a konferencián hasznos lehetne. Noha ő ott is – könnyen lehet, hogy saját véleményét és elképzeléseit hangoztatná és békülékenységet mutatna Leninnel, aki minden valószínűség szerint ott lesz, és ott is messzebb megy el a szükségesnél...

Egyet ért-e ön Pável Boriszoviccsal abban, hogy ön Londonba utazzon, szerintem mindenképp kívánatos, hogy mi ott legyünk. Így lehetséges lenne, hogy a

⁶⁶ Az antant-szocialisták 1915 februári konferenciájáról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom... I.m.

⁶⁷ Vagyis azokkal a szocialistákkal – és ezek több esetben a pártok vezetését, a hivatalos pártokat jelentették -, akik 1914 augusztusában, a háború kirobbanása után megszavazták a hadihiteket és kormányaik segítségére siettek. (a szerk.)

konferencián valamit tehetünk. Lehet, hogy a konferencián ott lesz Keir Hardie⁶⁸, valamint az I.L.P.⁶⁹ képviselői és lehet, hogy ott lesznek a B.S.P. azon küldöttei, akik – Trockij értesülései szerint – már szembefordulnak H.M. Hyndmannal⁷⁰ és a B.S.P. korábbi vezetőségével és az I.L.P.-sekkel együtt elítélik a háborús sovinizmust.⁷¹

Forrás: Pizma P.B. Akszelroda Ju.O. Martova, Berlin 1924, 305-316. old.

A rovatot összeállította *Jemnitz János*

---

⁶⁸ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, valamint Jemnitz János: Keir Hardie, Budapest, Magyar Lajos Alapítvány 2007.

⁶⁹ Az I.L.P. (Független Munkáspárt) megalakulásáról lásd Évkönyv 1993.

⁷⁰ H.M. Hyndman életútját lásd Évkönyv 1992.

⁷¹ Martov levele még folytatódik, ezt terjedelmi okokból már nem tudjuk közölni és az Évkönyv következő, 2016 évi kötetében visszatérünk Martov 1915-16-os tevékenységére és leveleihez.

BESZÁMOLÓK

FIM - Spanyol marxista hosszmetset az emberiség történetéről, a formációelmélet szemszögéből

A Spanyol Kommunista Párt (PCE) elméleti kutatóintézete, a Marxista Kutató-sok Alapítványa (Fundación de Investigaciones Marxistas) 1976-ban, a Franco-diktatúra eltávolításának első hónapjaiban jött létre Madridban, a felejtetetlen José Sandoval Morris vezetésével. Sandoval, néhány évvel ezelőtti haláláig, kiemelkedő vezetője volt és maradt a kommunista pártnak; 2003-ban megjelent önéletrajzának egy részletét az Évkönyv közölte; egy másik, szorosan magyar vonatkozású szakaszt a közeljövőben publikálja egy pécsi kiadvány. Két-három fiatal ügyintézőn kívül nincsenek fizetett munkatársai, rendezvényeihez az ország-szerte az egyetemeken dolgozó szakemberek közreműködését veszi igénybe. Nagy tekintélyű történeti szekciója csak egyike az Alapítvány számos tudományos-szakmai tagozatának. Egyben elméleti-módszertani konzultációs központja más baloldali szervezetek, elsősorban a Munkásbizottságok nagy szakszervezeti központja mellett működő, tartományonként hasonlóan működő alapítványainak.

A F. I. M. – nem először – most ismét nagy fába vágta a fejszáját. 2014. november 27-28-ára kétnapos konferenciát szervezett, a marxista szemléletű történe-szek legjobbjainak a közreműködésével. Ezúttal az emberiség társadalmi-törté-neti fejlődésének egészét és szakaszait kívánja fölvázolni a társadalmi formációk és a közöttük húzódó átmenetek vizsgálatával, a legutóbbi fél évszázad történet-írásának tükrében.

A konferencia összehívását meghirdető körlevél a rendezvény célját a követke-zőkben jelöli meg: „A Franco-diktatúra utolsó évtizedeiben és a francóizmusnak véget vető átmenet során a spanyol marxisták jelentős inspirációkat kaptak az angol és a francia marxista gondolkodás alkotóitól. Ezek hozzájárultak a spanyol progresszív historiográfia társadalomtörténeti és módszertani fejlődéséhez. Ezt a tendenciát később, a nyolcvanas évek végétől háttérbe szorították azok a vi-lágpolitikai változások, amelyek egyesekben „a történelem vége” hamis érzetet keltek-ték.

Most, több mint harminc évvel a témáról rendezett első tanácskozásaink után, olyan kritikus áttekintésre vállalkozunk, amely mérleget készít historiográfiai erőfeszítéseink eddigi eredményeiről. Kihhasználva a növekvő európai és ibero-amerikai érdeklődést a 'rég' marxista paradigma iránt, számot vetünk a történet-

írást érintő, most elénk kerülő új kihívásokkal, nemkülönben azokkal a távlatokkal, amelyekkel szembe kerülhetünk a következő évek során.”

A konferencia első szekciója „A marxizmus és a kapitalizmus előtti társadalomról folyó viták” címet viseli, négy referenssel. Domingo Placido a marxista irányzatú spanyol történetírásnak az antikvitásról kialakított álláspontját mutatja be. Carlos Barros „Marxista felfogás a feudalizmusról – tegnap és ma” címmel lép föl. Carlos Martínez Shaw elemzi az „első mondializációra”, vagyis a nagy felfedezések korára vonatkozó nézeteket szembeveti egymással. Nagy érdeklődés várja Juan Trías Vejarano professzornak, a vezető politikai posztra került Sandoval után hosszú időre a FIM élére került elnöknek az előadását az egymást követő társadalmi-gazdasági alakulatok közötti átmenetek problémájáról.

Ezt követik az újkori spanyol történelem témái: A marxista történetírás az Ancien Régime válságáról és a kapitalizmus kialakulásáról Spanyolországban. A marxizmus és a polgári forradalomról, illetve a spanyol liberalizmusról folytatott viták. (José Antonio Piqueras). Carlos Forcadell: A munkáskultúra, a történészek és a marxizmus; az osztályá formálódástól a munkás identitás kialakulásáig.

A második napon a tematika átlépi a modern kor határát. Ennek témaköre már „A marxizmus jelenléte és hiánya a II. Köztársaság és az 1936–1939-es polgárháború történetírásában.” (José Luis Ledesma.) Julián Sanz Hoya, a FIM jelenlegi elnöke „A Franco-korszak tanulmányozása és a kutatás marxista szemszöge” címmel számol be diktatúra jellegére, korszakaira és csomópontjaira vonatkozó erőfeszítéseikről, amelyek elsősorban a nemrégiben váratlanul elhunyt Julio Aróstegui munkáját dicsérik. Nagy horderejű problémát feszeget María Teresa Ortega A történelem, a posztmodernitás és a „globális historiográfia” című előadásában. A továbblépés feladatait boncolgatja Francisco Erice „Marxista történetírás a 21. század számára?” címmel. Végül, befejezésképpen Josep Fontana annak a nagy feladatnak a megoldási lehetőségeit taglalja, hogy meg kell írni magának a marxista történetírásnak a történetét, a maga befolyásoló tényezőivel, fordulataival, teljesítményeivel, és némely hiányzó láncszemeivel.

*

Az idő rövidege, valójában inkább az anyagi szűkösség miatt nem tudunk jelen lenni a konferencián. Ígéretünk van azonban a rendezőktől, hogy a kötetbe rendezett előadássorozatot elektronikus úton eljuttatják hozzánk. Amennyiben ez sikerül, érdemes visszatérni rá.

Harsányi Iván

* * *

Új Marx-Engels Központ alakult Berlinben

2013. október 5-én Berlin Charlottenburg kerületében, a Spiegelhagenstraße 13 szám alatt Marx-Engels-Központ (Marx-Engels-Zentrum - MEZ) nyílt. Azóta befejeződött egy szemeszter előadásokkal, szemináriumokkal és kulturális rendezvényekkel, és most kezdődik a második „félidő”. Arnold Schölzel, a *junge Welt* című baloldali ifjúsági lap riportere a centrum alapítóit és vezetőit, Marianna Schauzut és Andreas Wehrt faggatta: milyennek látják az első időszak mérlegét.

M. Sch.: Nagyon elégedettek lehetünk, a MEZ jól indult. 27 különböző típusú rendezvényünk volt, bár eltérő visszhanggal. Körülbelül 280 vendég is megismerkedett a központ munkájával, a résztvevők száma 600 körül alakult – első évnek ez kedvező.

A. Sch.: A MEZ-t önök gondolták ki és alakították. Az alakuló ülésen elhangzottak szerint az intézményt a wuppertali Marx-Engels Alapítvány berlini fiálájává, illetve együttműködő partnerévé akarják fejleszteni, habár sajátos programmal. Hogy alakult ez a gyakorlatban?

M. Sch.: A wuppertali központtal szorosan együttműködünk. Egyes rendezvényeinket velük közösen bonyolítjuk le. Ezen túlmenően célunk az, hogy folyamatos marxista képzést nyújtsunk. Ezt is sikeresen kezdtük meg, bár megállapíthatjuk, hogy ez nem túl egyszerű. Mintaképnek a weimari köztársaság Munkásiskoláit (MASCH) választottuk. Manapság azonban kevés intézmény van, ahol ilyen módon dolgoznak, még kevesebb, amelyre ebben a dologban támaszkodhatnánk. Mégis, jó úton vagyunk. Márciusban volt egy erősen látogatott hétvégi szemináriumunk a politikai gazdaságtan alapkérdéseiről, a „Tőke” címmel. Ehhez kapcsolódott egy tízhetes „Kapital”-előadássorozat Helmut Dunkhase vezetésével. A csoport igen érdeklődő volt, és a tanfolyam vége után is együtt maradt. 2015 tavaszán ezt a képzést megismételjük. A jövő hónapban a marxi elmélet alapjairól kezdünk oktatást, azaz a filozófia, a politikai gazdaságtan és a politika alapkérdéseiről, Engels „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig” című munkájából kiindulva, „Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia hanyatlása” című könyvét tanulmányozva. Azután kezdődik egy közgazdasági kurzus, Marx „Bér, ár, profit”-járá alapozva. Ezzel a kínálatunkkal elsősorban fiatalabb embereket kívánunk megszólítani, mivel ők ma sem a középiskolában, sem az egyetemeken nem jutnak objektív tájékoztatáshoz Marx elméleti munkásságáról. Ezek a szemináriumok vállalkozásunk legbecsvágyóbb részei. Sokat várunk „Tőke”-szemináriumunk folytatásától is.

A. Sch.: A *Junge Welt* tavaly körkérdezt intézett az olvasókhöz. Nagyon meg voltunk lepve, hogy a megkérdezettek milyen nagy hányada kívánt több oktatási segítséget kapni a lapban a marxi témák tanulmányozásához. Vagyis a kereslet jelen van. Megmutatkozik ez a MEZ-nél? Ki keresi föl az intézményt és vesz részt a képzés különböző formáiban?

M. Sch.: Nem ez a fő tényező. Sok rendezvényünket olyan lapokban hirdetjük meg, mint a jW. Emellett van egy nagy e-mail-címjegyzékünk, és egy WEB-

oldalunk (www.mez-berlin.de), ahol nemcsak tájékozódni lehet, de jelentkezni is. És lassan elterjed a hír, hogy létezik egy olyan hely, mint a MEZ. A látogatók jellege nagyon vegyes. Vannak köztük a „Tőke”-szeminárium hallgatói, akik már tanulmányozták nálunk a filozófiát; mások még az NDK-s idők oktatásából hoznak magukkal marxi ismereteket. De akadnak olyanok is, akik rájöttek, hogy a világ dolgai nem mennek rendben, és inkább véletlenül ütköznek bele a MEZ-be.

A. Sch.: Önök az első MEZ-év alapján készítettek egy statisztikát, amelyből az világlik ki, hogy a kulturális rendezvények látogatottsága meglehetősen egyenlőtlen. Van elképzelésük arról, hogyan lehet a programnak ezt a részét szervezésben kapcsolni az egészhez?

Andreas Wehr: Egyes ilyen rendezvényeinken nagyon kevesen jelentek meg. Amikor utánakerdeztünk ennek, kiderült, hogy olyan nevek, mint Julius Fučík vagy Elfriede Brüning az itteni, nyugat-berlini közönség számára gyakorlatilag ismeretlenek. Másrészt voltak olyan nyugat-berlini szerzők, mint Erasmus Schöfer, akik több látogatót vonzottak. Mindenképpen kitartunk azonban mellett a törekvésünk mellett is, hogy olyan alkotókat, akik az NDK-ban hírnevet szereztek, itt is ismertté tegyünk.

Arnold Sch.: Önök a MEZ-t a korábbi Nyugat-Berlinben nyitották meg. Mégis, amikor néhány alkalommal fölkerestük rendezvényeiket, azt láttuk, hogy kelet-berlini közönségük is van, noha egyébként általában számít, hogy ki a város melyik részében él. Milyen témák esetében érzékelhető ez a vegyes Kelet-Nyugat megoszlás?

M. Sch.: Alapjában véve mindig. Egy kelet-berlini számára Charlottenburg messze van, de ha a téma érdekli, azért eljön. A MEZ-t szándékosan telepítettük a nyugati városrészbe, mivel a legtöbb képzési központ Kelet-Berlinben található. Itt Charlottenburgban a Balpártnak (Die Linke) van egy Szociálpolitikai Munkaköre, amely egyfajta előhírnökünk volt. Már ott szándékomban állt oktatási munkát végezni, de hiányzott a kapacitás ahhoz, hogy ezt rendszeresen és saját helyiségünkben tegyük. Ezt most a MEZ-vel megoldottuk. A helyválasztáshoz az is hozzájárult, hogy itt Charlottenburgban valaha nagyon erős volt a munkásmozgalom; ez volt a „vörös Kiez”. A nyári szünet utáni első, szeptember 5-i rendezvényünkkel arra hívjuk föl a figyelmet, hogy Jan Petersen regénye, „A mi utcánk” (Unsere Straße) a náci uralom első időszakának munkás ellenállásáról innen csupán egy utcára, a Wallstraßen, a mostani Zillestraßen játszódik. Szeptember 13-án körüljárjuk az antifasiszta ellenállás helyeit a kerületben.

A. Sch.: A hangsúly a MEZ-ben mégis a klasszikus képzésen van. Hogyan folyhat ez szervezetek vagy pártok támogatása nélkül?

A. W.: Szeretnénk egy „ökumenikus” baloldalt reprezentálni, ezért egyetlen párthoz vagy mozgalomhoz sem kötődünk közvetlenül. Más, politikai értelemben viszont „pártosak” vagyunk. Vagyis azon a véleményen vagyunk, hogy ha egy másik társadalmi rendre van szükség, ehhez szakítani kell majd az eddigivel. Ez pedig kemény intézkedéseket kíván a gazdaságban, például a monopóliumok társadalmi ellenőrzés alá vételét. Persze olyan átalakulás, amely súrlódás és el-

lenállás nélkül a kapitalizmust szocializmussá változtatná, nem lehetséges. Ezért a MEZ-ben ismételten beszélünk a jelenségek gazdasági okairól, a fennálló imperialista viszonyokról, és arról, mit kell tennünk a leküzdésükért. Érzékeljük a növekvő igényt arra, hogy a marxista politika ilyen alapkérdéseivel újra foglalkozzunk, és ne hagyjuk magunkat tovább közhelyekkel etetni. Más kifejezéssel: nem akarjuk megkerülni az alapkérdéseket. Emiatt olykor traditionalistáknak neveznek bennünket, erre azonban inkább büszkék vagyunk

Forrás: az interjú teljes szövege és a MEZ őszi programja olvasható: <http://www.jungewelt.de/2014/09-03/009.php>

* * *

Az Antifasiszta Ellenállás Egykori Résztevői berlini egyesületének, a Nácizmus Üldözöttei és Hátramaradottaik szervezetének (BVVdN), illetve a Hitler-ellenes Koalíció Fegyveres Erőiben harcoló Német Harcosoknak és a „Szabad Németország” mozgalmának (DRAFD) levéltárai¹

A fent nevezett levéltárak elsősorban Berlin és Brandenburg tartomány antifasiszta ellenállási mozgalmainak résztvevőiről, illetve a Hitler-ellenes koalíció oldalán harcolókról őriznek személyi iratokat. Az archivált anyag túlnyomórészt életrajzi adatokat, visszaemlékezéseket, vádiratokat, nemzeti szocialista bíróságok ítéleteit tartalmazza, valamint a hazai Ellenállás résztvevőinek és a Hitler-ellenes fegyveres erőkből küzdötteknek 1933 és 1945 közötti személyi anyagait. Ezen kívül cikkek és részletes jelentések formájában tényanyagokat, amelyek a nemzetiszocialista rendszerrel szembeni ellenállás, illetve az 1945. május 8-a utáni demokratikus újjáépítés kutatását szolgálják. Az iratok kisebb része olyan, 1933 előtti eseményekhez kapcsolódik, mint pl. részvétel az 1918-1919-es novemberi forradalomban, illetve a Kapp-puccs leverésében, valamint az előretörő nácizmus elleni németországi akciókban. A II. világháború utáni korszakra vonatkozólag olyan résztémákhoz kapcsolódó anyaggyűjtemények találhatóak, mint

---

¹ Die Archive der Berliner Vereinigung Ehemaliger Teilnehmer am Antifaschistischen Widerstand, Verfolgter des Naziregimes und Hinterbliebener (BVVdN) e. V. und des Verbandes Deutscher in der Résistance, in der Streitkräften der Antihitlerkoalition und der Bewegung „Freies Deutschland” (DRAFD) e. V.

pl. a külföldi társszervezetekhez fűződő kapcsolat, részvétel nemzetközi konferenciákon, az ifjúság körében végzett munka, illetve kiállítások és publikációk előkészítése. Emellett mintegy száz, volt ellenállókkal folytatott interjú írásos szövege is rendelkezésre áll, írásos formában.

Az archívum iratanyaga mintegy 25 folyóméter. A használókat egy alfabetikus és egy a személyes, illetve a tematikus iratok száma szerinti kutatólista is szolgálja. Az interjúkat külön alfabetikus és numerikus tájékoztató tartalmazza.

Azonos tagozódású a DRAFD-archívum. Minthogy a két levéltár gyakran tartalmaz azonos személyekről különböző jellegű adalékokat, ez az egyeztetett tagolódás különösen hasznos a kutatók számára. A levéltár az NDK Pártjai és Tömegszervezetei Levéltári Alapítvány (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR in im Bundesarchiv – SAPMO-BArch) gyűjteményében található, a BY 9-es állományban.

Günter Wehner

Forrás: Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung. 41. szám, 2012 március. 19. old.

* * *

Marx Memorial Library

A Marx Memorial Library 2009-es egyik kiadása közli, hogy a könyvtár örökölte meg a Morning Star és a Daily Worker fotó archívumát, amelyben többek között olyan fotók találhatóak, mint amelyek között egyesek még a híres 1889 évi londoni dokkmunkás sztrájkhoz², valamint a spanyolországi 1936-39-es harcok spanyol, illetőleg brit önkénteseit mutatják be. A könyvtár a fotókat személyes, illetőleg intézményes hagyatékokból kapta meg.

* * *

A Socialist History Society vezetőségének megváltozása

Az SHS eddigi elnöke Eric Hobsbawm volt, akinek halála után az SHS eddigi alelnökét, Stan Newenst választották meg elnöknek és Willie Thompsont, a

² A sztrájk történetét lásd Évkönyv 1989.

Newsletter gyakori cikkírójának, akinek írásait az Évkönyv sokszor közölte, választották meg alelnöknek.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2013 április

* * *

David Morgan

Beszámoló az Eric Hobsbawm emlékülésről

2013. április 24 délutánján a Londoni Egyetem Birkbeck College-ában (ahol Hobsbawm évtizedeken át tanított, amelynek professzora, majd elnöke lett) a Londoni Egyetem a Hobsbawm családdal karöltve emlékülést szervezett Eric Hobsbawm-nak, a 20. század „legnagyobb brit történetírójának” emlékére. Az emlékülést Hobsbawm utóda a Birkbeck College élén, Joan Bakewell nyitotta meg. Ő emlékezett meg arról is, hogy Hobsbawm szinte halála napjáig, 2012-ben is rendszeresen tartott még előadásokat a Birkbeck College-ban. Bakewell után sok barátja és kollégája, valamint korábbi tanítványa emlékezett meg Hobsbawmról. Az emlékülésen mintegy 300 meghívott vendég jelent meg, a hangulat nagyon forró, megindító és gondolatébresztő volt. Ami Hobsbawm munkásságának nemzetközi kisugárzását érintette, erről Giorgio Napolitano, Olaszország jelenlegi elnöke juttatott el a gyűlésre egy meggyőző feljegyzést és tudvalévő, hogy Hobsbawm még az 1970-es években jelentetett meg egy kis könyvet azzal a címmel, hogy „Beszélgetések Giorgio Napolitanoval. (Ez a könyv is számos nyelven jelent meg.) Napolitano írásában most hangsúlyozta, hogy Hobsbawm munkássága sokak számára példaadó még hosszú időre előre pillantva is. Amikor Hobsbawm könyveit írta, mindig szem előtt tartotta, hogy kiknek a számára ír, és így lehetett annak idején már az első könyve is, a „Primitív lázadók” bestseller-ré szinte az egész világon. Miként az egyik felszólaló hangsúlyozta, Hobsbawmot különösen nagy becsben tartották Latin Amerikában, valahányszor ott megjelent, rendkívül nagy ünneplésben részesítették.

Két tanítványa is felszólalt, egyikük Donald Sassoon³ volt, azt taglalta igen meggyőzően, hogy mit is jelentett számukra az, hogy Hobsbawm tanítványai lehettek, és hogy Hobsbawm nézte át készülő írásaikat és ő irányította tanulmányaikat. Claire Tomalin, aki Hobsbawm-nak az 1960-as évek óta volt jó barátja, beszélt arról, hogy milyen volt Hobsbawm személyes varázs és örök kíváncsisága minden ügy iránt. Julia Hobsbawm (Hobsbawm lánya) beszélt arról, hogy anyja, Marlene Hobsbawm volt mindig az első, aki megkapta egész hosszú közös éle-

³ Sassoon híres könyvéről lásd John Schwarzmantel könyvismertetőjét az Évkönyv 2013 évi kötetében. Sassoon kitűnő elemzése olvasható Hobsbawm halála után az Évkönyv 2014 évi kötetében.

tükben Hobsbawm minden új kéziratát, aki végig el is olvasta azokat, megtette észrevételeit, amelyekre Hobsbawm igényt is tartott. Martin Jacques, az egykori Marxism Today⁴ szerkesztője beszélt arról, hogy Hobsbawm miként vett részt e periódika életében, miként vett részt az egyre élesebb vitákban az 1970-es 80-as években, amelyek kapcsolódtak a brit munkásmozgalom és az LP „megváltozott helyzetéhez”.⁵

Az emlékülésen néhányan ott voltak azok közül, akik annak idején még részt vettek Hobsbawm „forward march of labour” könyvének egykori vitáiban, köztük Rodney Bickerstaffe.⁶ Martin Jacques volt az, aki az ülésen hangsúlyozta, hogy Hobsbawm mennyire alkotóan nyúlt Marx írásaihoz és mindig azt kereste, hogy azokban miként lehet válaszokat kapni a jelen problémáira.

Végül a történészek közül Simon Schama emlékezett meg arról, hogy annak idején ő készített Hobsbawmmal interjút a BBC számára és hogy Hobsbawm akkor is milyen remekül tartotta magát az elveihez, és egyáltalán nem rettent vissza attól, hogy a BBC fórumán is határozottan megmondja véleményét.

A konferencia végén bejelentették, hogy egy új Hobsbawm ösztöndíjat hoztak létre azoknak a PhD-s és doktoranduszok részére, akik olyan témákban kutatnak és dolgoznak, amelyekben Hobsbawm kitűnt.

Elég meglepő módon ezen az emlékülésen kevés szó hangzott el a marxizmusról, a munkásmozgalomról és egyáltalán semmi a kommunista történészekről, a Kommunista Történészek Csoportjáról, valamint azokról az elvtársairól és barátairól, akik annak idején utat törtek, akikre és amire mi büszkén pillanthatunk vissza. Mint emlékeztet, Hobsbawm szinte valamennyiükről nekrológokat, illetőleg hosszabb írásokat közölt, így Christopher Hill-ről, E.P. Thompson-ról, Rodney Hilton-ról, John Saville-ről, Victor Kiernan-ról.⁷ Szerintem ez igen komoly mulasztás volt.

David Morgan⁸

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2013 június.

* * *

⁴ E folyóiratból annakidején az Évkönyvben sok írást vettünk át, sokat foglalkoztunk vele hosszú évtizedeken át.

⁵ Ez utalás Hobsbawm írására: The forward march of Labour halted – amely magyarul soha nem jelent meg, az Évkönyvben megemlékeztünk a könyvről. Martin Jacques egyébként a Marxism Today új és „jobbos” áramlatának egyik erőteljes képviselője volt, amelyet Kate Hudson oly erőteljesen bírált és bírál.

⁶ R. Bickerstaffe a hajdani CPGB napilapok, a Daily Worker, illetőleg a Morning Star cikkírója és levelezője volt. (a szerk.)

⁷ Ezeket a nekrológokat az Évkönyv mind közölte is a Történetírók fejezetekben.

⁸ David Morgan egyetemi tanár, az SHS újabban megválasztott vezetői egyike, a Newsletter szerkesztője.

Sylvia Pankhurst⁹, a brit munkásmozgalom ellentmondásos személyisége

Katherine Connelly, aki új könyvet készül írni Sylvia Pankhurst életútjáról, ezúttal az SHS keretében tartott előadást Sylvia Pankhurstról és a munkája során felvetődő kérdésekről. A május 15-én megtartott igen látogatott gyűlésen Connelly meggyőzően beszélt arról, hogy Pankhurst miért is volt mindvégig egy ellentmondásos személyiség a brit munkásmozgalom életében. Connelly rávilágított, hogy Pankhurst mely területeken volt igen aktív: mint feminista, szocialista és antiimperialista. Sylvia Pankhurst rendkívül bátor és gerinces hölgy volt, aki jól kiismerte magát a nőmozgalom valamint a munkásmozgalom belső ellentmondásaiban és súrlódásaiban, de aki mindig világosan látott és küzdött azért, hogy mind a nőket, mind a munkásságot, mind az elnyomottakat, így a gyarmati népeket, sőt az egész emberiséget is felszabadítsa és biztosítsa mindenkinek a teljes szabadságot. Connelly szerint a hajdani suffragette mozgalom a 19. század végén és a 20. század elején nem lett ódivatú és a 21. század kezdetén is tovább élő és példaszzerű. Connelly hangsúlyozta, hogy a jelenlegi brit rendszer befolyásos körrei változatlanul elutasítók a militáns nőkkel szemben és ugyanígy napjainkig is elutasítók a suffragette hagyományok iránt is. Sylvia Pankhurst is egyike volt azoknak, akiket mint radikális és veszélyes személyiséget a híres brit rendőri titkosszolgálat, az M15 mindvégig megfigyeltetett. Sylvia Pankhurst ismeretesen nem csak feminista volt (hiszen anyja, Emily Pankhurst volt a suffragette mozgalom „nagyasszonya” és elindítója) részben családtagjaitól eltérően is, hanem ő szocialista is lett és London híres szegény negyedeiben az East End-en szervezte nemcsak a nőket, hanem a munkásmozgalmat is.

Sylvia Pankhurst üdvözölte az 1917-es bolsevik forradalmat és együttműködött a fiatal Harry Pollit-tal¹⁰ az „El a kezeket Oroszországtól” mozgalom¹¹ szervezésében. Connelly rávilágított arra is, hogy Sylvia Pankhurst tagja és egyik aktivistája lett a fiatal brit kommunista mozgalomnak is. Sylvia Pankhurst egyike volt azoknak, akik már az 1920-as évek elején figyelmeztettek a fasizmus veszélyére, többek között az olasz tapasztalatok alapján, mindjárt szembe fordult a Mussolini rendszerrel, már akkor, amikor, mint Connelly hangsúlyozta, Winston Churchill még Mussolini lelkes híve volt.

Sylvia Pankhurst 1935 után, mikor Mussolini Olaszországa megtámadta és leigázta Etiópiát, maga is Etiópiába ment, nagyon bátor antikolonialista lett, sok cikket írt az etióp helyzetről, sőt e célra külön folyóiratot is megjelentetett, szerkesztett.¹² E tekintetben Connelly hangsúlyozta, hogy Pankhurst e tevékenysége

⁹ Sylvia Pankhurst életútját lásd Évkönyv 1982.

¹⁰ Harry Pollitt életútját lásd Évkönyv 1980, 1990.

¹¹ Az „El a kezeket” mozgalomról lásd egy külön könyvet: El a kezeket Szovjet-Oroszországtól! (többszerzős tanulmánykötet), Kossuth Kiadó 1979.

¹² Pankhurst életéről többek között részletesebben etiópiai küzdelmeiről és a folyóirat

miatt az uralkodó osztály köreiben anti-feminista és osztály alapon is rasszista indulatokból is gyűlölték, amire egyértelmű dokumentumokat talált a brit külügyminisztérium, a Foreign Office aktáiban.

Connelly előadását lelkesen megtapsolták, minthogy kitűnően bebizonyította, hogy Sylvia Pankhurst mennyire előrelátó gondolkodó személyiség volt, akinek írásaiból még napjainkban is tanulni lehet.

David Morgan

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2013 június

* * *

Tony Benn egy készülő új önéletrajzáról

Az edinburghi 2012-es kulturális fesztiválon a brit baloldaliak külön sarkot és szöszéket alakítottak ki, ahol a főszervező Tommy Sheppard beszélgetett a brit LP régi veteránjával, Tony Benn-nel¹³. Benn arról beszélt, hogy most egy filmet készítettek életútjáról, amelyben ő ismét az Old Labour mellett tett hitet és ismét keményen bírálta azt az Új Labour korszakot, amely elsősorban Tony Blair nevéhez kapcsolódott. A film hosszú időszakot mutat be, többek között Tony Benn korai tevékenységéről, amikor még 1971-72-ben a híres Clyde vidéki hajóépítő munkások harcaiba kapcsolódott be.

Forrás: Morning Star, 2012. augusztus 3.

* * *

Emlékezés Eric Hobsbawmról

Az SHS szervezésében 2013. október 1-jén tartottak emlékülést, amelyet Eric Hobsbawmnak szenteltek egy évvel korábban bekövetkezett halálának emlékére. Azon túlmenően, hogy ezen az ülésen megemlékeztek számos kitűnő munkájáról, az SHS egyben elbúcsúztatta és meg is emlékezett Hobsbawmnak az SHS elnöki posztján eltöltött éveiről és munkásságáról. A megemlékező ülésen ott volt

---

szerkesztéséről, illetőleg abból válogatást is közreadtak egy külön kötetben (amit volt szerencsém ismertetni – J.J.)...

¹³ Tony Benn az LP-nek többszörös minisztere, több mint harminc éven át parlamenti képviselője, az 1980-as évek legelején vezér helyettese volt. Az Évkönyv az elmúlt negyven évben számtalanszor közölte írásait és többször könyvismertetéseket megjelent munkáiról. .

Eric Hobsbawm özvegye és lánya, Júlia is. Az ülésen többen tartottak előadásokat Hobsbawm munkásságáról, többek között Malcolm Chase, William Thompson¹⁴ és David Parker – ezeknek az előadásoknak érdemi ismertetésére e rövid beszámolóban nem térhetek ki. Az előadók nagyon alaposan ismerték Hobsbawm írásait és beszédeiket abban a szellemben is tartották meg, hogy nem csak egy kiváló történészről emlékeznek meg, hanem egy elvtársról és barátról is.

Valamennyi szónok kitűnően érzékeltette Hobsbawm hatását, azt hogy Hobsbawm munkái miért váltak ennyire befolyásossá és keresetté az „egyszerű olvasók”, mind az akadémiai körök számára. Valamennyien érzékeltették, hogy meg vannak győződve arról, hogy Hobsbawm élő marad a következő nemzedékek számára is.

Az emlékülésen professzor Parker elnökölt, aki megemlékezett arról, hogy annak idején Hobsbawm emlékezetes 1978-as előadása (amely 1981-ben jelent meg önálló kis könyvként, amelyet magyar nyelven is ismertetett Jemnitz János) annak idején milyen vitákat váltott ki és amely viták máig sem záródtak le. (A híres előadás és a kiskönyv címe: *The Forward March of Labour Halted?*) Parker egyúttal hangsúlyozta, hogy Hobsbawm jelenkor történeti írásai mindig teli voltak nagyszerű kritikai gondolatokkal, tényekkel és történeti párhuzamokkal, amelyeket figyelmes és körültekintő marxista elemzések alapján írt meg.

Parker bevezető előadása után számos hozzászólás hangzott el, amelyek Hobsbawm kiterjedt munkásságáról, elsősorban a munkásmozgalmat érintő írásairól emlékeztek meg, illetőleg idéztek belőlük.

William Thompson elemezte hosszabban Hobsbawm híres négy-kötetes sorozatát, a „Korszakok” történetét, amelyeket Hobsbawm több évtizeden át írt meg és miként W. Thompson rávilágított, az egyes kötetek érzékenyek reagáltak megírásuk korára és a változásokra. E sorozatot zárta azután Hobsbawm híres önéletrajza, az *Interesting Times* (az önéletrajzot az Évkönyvben bemutattuk és abból részleteket közöltünk).

Malcolm Chase volt az, aki hosszabb előadást tartott arról, hogy Hobsbawm milyen nagy szerepet játszott a brit munkásmozgalmak történet kutatásában, annak szervezésében és új kutatók nevelésében – ennek sorában az SHS-sel való kapcsolatában, úgy is, mint az SHS elnöke. Chase jelezte, hogy ennek a kapcsolatnak a feltárása még további kutatásra vár.

David Morgan

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2013. november

* * *

---

¹⁴ William Thompson, aki az SHS egyik vezetője, a Newsletter rendszeres cikkírója – az ő írásait az Évkönyv rendszeresen ismertetette az utóbbi években.

Emlékezés Harriet Law-ról (1831–1897)

Laura Schwartz tartott megemlékező előadást Harriet Law-ról az SHS 2013. október 29-iki tanácskozásán. Harriet Law, aki napjainkra jócskán elfelejtett személyiség, annakidején a 19. században Marx oldalán vett részt az I. Internacionálé Főtanácsának tevékenységében, egyik előharcosa volt a korai feminizmusnak és szekularizmusnak. Harriet Law eredetileg baptista volt, de a vallással kapcsolatos viták során vált fokozatosan a szekularizmus előharcosává. Law annak idején rávilágított, hogy a vallás milyen nagy szerepet játszott a nők elnyomásában, továbbá, hogy a szekularizmus mennyiben segítheti elő a nők emancipálódását. Law közel egy évtizeden át szerkesztője volt a *The Secular Chronicle* folyóiratnak.

Laura Schwartz e témában nemrég könyvet jelentetett meg, amely kimutatta, hogy a nők szekuláris mozgalomban helyet kaphattak és politikai aktivitást is kifejthettek.

Forrás: Social History Society, Newsletter, 1013. november

* * *

Nemzetközi konferencia az I. Internacionálé 150. és II. Internacionálé megalakulásának 125. évfordulója alkalmából az angliai Norwich-i egyetemen

A konferencia 2014. február 15-től február 16-ig tartott. Az első napon Thomas Davies tartott előadást Robert Owenről és a Marx előtti szocializmusról. Német előadás (Jürgen Schmidt, Humboldt egyetem) tartott előadást a német munkásmozgalom és a szocialisták nemzetközi kapcsolatairól az 1830-1860-as években. William A. Pelz (USA, International Workers' History Institute) beszélt arról, hogy az I. Internacionálé 1864 és 1874 között miként erősítette meg az internacionalizmust a munkásmozgalomban.

Deborah Lavin (London) foglalkozott a nők szerepével a II. Internacionálé megalakulásakor. James Owen, London, előadásában John Burns és Tom Mann¹⁵ szocialista világnézetének kialakulásáról az 1884-1887 évi periódusban. Ramin Taghian (Bécs) tartott előadást a korai iráni szocialista mozgalom és gondolkodás kezdeteiről 1906 és 1911 között. Ian Birchall (London) tartott előadást az ismert francia szindikalista folyóirat, a *La Vie Ouvrière* internacionalizmusáról. Alice Pate (London) előadásában az orosz radikális sajtóról és annak internacionalizmusáról beszélt az 1906-1914 közötti időszakban. Rainer Tosstorff (Mainz-i

¹⁵ John Burns életútját lásd Évkönyv 2008, Tom Mann-ét 1981.

egyetem) a nemzetközi szakszervezeti mozgalom megerősödéséről tartott előadást az 1914 előtti korszakot érintően.

A konferencia végén egy összegező előadás is elhangzott.

Forrás: Francis King nyújtott rövid áttekintést a konferencián elhangzott előadásokról az Évkönyv számára.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Hoffrogge, Ralf: Richard Müller. Der Mann hinter der Novemberrevolution.

Karl Dietz Verlag, Berlin, 2008, 240 oldal.

Ralf Hoffrogge: Richard Müller. Az ember, aki az 1918. novemberi német forradalom mögött állt.

A történészek régóta foglalkoztak személyiségek életrajzával, hogy azok nyomán is jobban megértessék a történeti, szociális változásokat. Természetesen ez magában rejti a veszélyt, hogy a történész túlbecsüli az egyes személyiségek szerepét és jelentőségét a történelemben. Szerencsére ez a munka elkerüli ezt a csapdát, noha rokonszenvezik Richard Müller emberi teljesítményével. Hoffrogge nagy kutatómunkát végzett és briliáns életrajzot írt Müllerről, aki 1880-tól 1943-ig élt. A radikális Müller vezető szerepet játszott abban a szakszervezeti vezetőkötől különvált, baloldali független munkásbizalmiakból létrejött „Obleute” mozgalomban, amely 1916-1918-ben, sőt 1919-ben is oly jelentős sztrájkmozgalmakat kezdeményezett és vezetett. E jelentős sztrájkmozgalmak és az érdekes új szervezet elismertsége ellenére nevét és szerepét a kutató történészeken kívül már alig ismerik. Az Obleute mozgalomnak ismeretesen nagy szerepe volt az 1918. novemberi német forradalomban¹. Müller rövid ideig vezető szerepet játszott a német munkásmozgalomban és annak balszárnyán, de ezután visszavonult a politikától és további életútja a feledés homályába merült. E könyv segített hozzá, hogy a homály eloszoljon, és Müller személyiségét és történeti jelentőségét újra megismerhessük.

Müller munkásmozgalmi aktivitása mellett több jelentős történeti könyvet írt. Köztük van a „Vom Kaiserreich zur Republik” (A császárságtól a köztársaságig – 1924). Ez a munka is sokféle vitát váltott ki, mint ahogy maga az 1918. novemberi forradalom is állandó vitatéma.

Sokan úgy emlékeznek meg róla, mintha egyszerűen csak spontán lett volna, semmiféle irányítás nem létezett, elképzelések és tervek nem születtek volna korábban és nem álltak volna mögötte. Ehhez hozzájárult, hogy sokan az akkori vezető személyiségek közül szinte „eltűnhettek”, köztük Müller is. Független, szabadgondolkodó ember volt, később az SPD tagja lett, majd még később a KPD-hez csatlakozott, ám soha nem lett e pártok engedelmes tagja. Így szembefordult az SPD-vel 1914 után, amiért az SPD támogatta a német háborús kormányzatot.

---

¹ Az 1918. novemberi német forradalomnak óriási a történeti irodalma, erről az Évkönyv 1978. és 1983. évi kötetiben olvashat az érdeklődő.

Később a KPD-vel is összekülönbözött, sőt a Spartakus csoporttal is, mert nem hitt a fegyveres akciók erőltetésében és sikerében. Néhány barátja és elvtársa bent maradt a KPD-ben, ám alig néhány év múltán nagy csapásokat kellett elszenvedniük, amikor a Komintern (KI) beavatkozott a német párt életébe.

A világháború éveiben Müller építette ki és vezette a munkás-bizalmiak, az Obleute mozgalom tevékenységét, amellyel a munkások érdekeit védelmezték. Ezt a mozgalmat a „tudósok” sokszor nem méltatták kellő figyelemre. A szerző kitűnő áttekintést ad a német radikalizmus történetéről; közelebbről is bemutatja a mozgalom vezetőit. A szerző Müllert, mint a német forradalom Sziszifuszát ábrázolja (221. old.). Ám élete egyúttal nagyon emberi sors. A német radikalizmus története kapcsán jól érzékelteti, hogy a radikalizmus és a belőle kinőtt emberek a forradalmi korszak rövid ideje alatt valóban vitális szerepet játszottak.

* * *

Amon, Pavlina / Teichgraber, Stephan-Immanuel (Hrsg. – szerkesztők): Otto Bauer. Zur Aktualität des Austromarxismus.

Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2010. 146 old.

Otto Bauer. Az ausztromarxizmus aktualitása jegyében².

A könyv annak a konferenciának a beszámolóit jelenteti meg, amelyet 2008-ban, Otto Bauer halálának 70. évfordulója alkalmából Bécsben rendeztek. Osztrák, német és magyar történészek tartottak előadásokat arról, hogy Otto Bauer-nek, az ausztromarxizmus legismertebb és legmértvadóbb teoretikusának cikkei és gondolatai még napjainkban is figyelemreméltók és eligazítást nyújtanak-e. A szerkesztők éppen e célból jelentették meg az előadások szövegét, mert a globalizáció jelenlegi időszakában még mindig kiaknázhatónak és kiaknázandónak vélik Bauer munkásságát. Mint hangsúlyozzák, a „szociáldemokrácia válságának e korában az Otto Bauer által kidolgozott stratégia és elmélet ismét időszerűnek bizonyul, így többek között az, hogy a különböző baloldali erőket kívánta összefogni, és hogy a sikertelen együttműködést a polgári pártokkal elutasította.”

A konferencián Richard Saage tartott előadást az ausztromarxizmus időszerűségéről, Otto Bauer példája alapján. Méltatta Bauer tudományos értékeit és hosszabban szólt Bauer nagy feltűnést keltő kis könyvéről, amelyet a nemzeti kérdéssről írt (Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie). Bauer az említett könyvével megalapozta, hogy a kérdés egyik legavatottabb szakértőjének tekintsék, aki a Habsburg monarchia sokféle nemzetiségi ellentétében elemzést és útmutatást adott. Ő dolgozta ki a szociáldemokrata mozgalomban a gazdaság

² Otto Bauer életútját lásd Évkönyv 1981. Halálakor Magyarországon Mónus Illés írt nagyobb méltató cikket róla a Szocializmus 1938. évi kötetében.

szocializálásának elméletét is. Együttal alapos választ adott a fasizmus jelentkezésének problémájára is. Elismertsége a szociáldemokrata mozgalomban meglehetősen komplex volt, és ennek okai ugyancsak sokrétűek. Bauer annakidején elutasította mind a populista demagógiát, mind az értelmiségi arroganciát. Olyan politikát követett és hirdetett, amely megfelelt a morális követelményeknek. Végeredményben a könyv nem egyszerűen nosztalgikus alapon közelít Bauerhez, hanem azért fordul hozzá, mert jó válaszokat talál és lát írásaiban mind a jelenkor globalizációs problémáira, mind pedig abban a szellemi küzdelemben, amely a neoliberalizmus ideológiája ellen folyik.

A szerzők és a könyv szerkesztői hangsúlyozzák, hogy mind a szociáldemokrata mozgalomban, mind az egyes szociáldemokraták esetében azok, akik megfelelnek történelmi múltjukról, vagy elássák azt, a jelenben is elvesztik identitásukat.

Horst Klein

Forrás: Geschichte der Arbeiterbewegung 2011/III. (A könyvismertetést Gerd Callesen küldte el az Évkönyvnek.)

* * *

Evans, Richard J.: Hobsbawm, Eric: Fractured Times: Culture and Society in the 20th Century.

Eric Hobsbawm: Kultúra és társadalom a 20. században.

Evans ismerteti a *The Guardian* hasábjain Eric Hobsbawm poszthumusz kötetét. Hobsbawm szellemessége és hatalmas tudása – miként Evans előljáróban hangsúlyozza – átsüt ezen a poszthumusz megjelent esszé-válogatáson is.

Az ismertető hangsúlyozza, hogy Eric Hobsbawm volt a 20. században a legismertebb és legünnepeltebb történész nemcsak Nagy-Britanniában, hanem az egész világon. Híres könyvsorozata, a „Korok története”, amelyekben megírta Európa és a világ történetét a francia forradalom napjaitól a 20. század végéig, a „kommunizmus összeomlásáig”, mind a mai napig új és új kiadásokban jelenik meg. A „Forradalmak kora” fél évszázaddal megjelenése után is egyetemi ajánlott olvasmány, a „Szélsőségek korát” több mint 50 nyelvre fordították le és nem kérdéses, hogy a sorozat többi könyvének utóélete ugyancsak gazdag.

Hobsbawmot ugyanúgy széles körökben ismerték Olaszországban, miként Brazíliában is. Ott Lula elnök beszélt annakidején arról, hogy „Szélsőségek kora” című könyve milyen óriási hatást gyakorolt rá, és Brazíliában is bestseller lett. Hobsbawm az egész világon nagy elismeréseket, címeket kapott, Uruguaytól a Cseh Köztársaságig. Bécs ünnepelt tiszteletbeli polgára lett. Nagy-Britanni-

ában megkapta a lovagi (sir) címmel egyenértékű elismerést. Azonban méltán szerezte meg ezt az óriási elismerést az egész világon, szellemessége és érvelésének, gondolatainak ereje ebben az esszé-válogatásban is kitűnően érvényesül. A válogatásban megjelent egy tanulmány a bécsi Karl Krausról, aki az egész 20. századi világ számára hasznos és elgondolkodtató olvasmány lehetne – miként Hobsbawm megállapítja.

A kultúra – írja – „nem szupermarket, ahol mindenki saját ízlésének megfelelően válogathat”. „Ahogy a politika fokozatosan demokratizálódott, a politika egyúttal nyilvános színházzá változott.” Hobsbawm nagy könyveiben és sok egyéb írásában sok új gondolatot villantott fel, amelyek azóta közkinccsé váltak. Így a „kettős forradalom” tétele (vagyis, hogy a francia forradalom és az ipari forradalom szinte egyidejűleg hatott), majd a „hosszú 19. század” (1789-1914) és a „rövid 20. század (1914-1989) a Szovjetunió és a szocialista blokk összeomlásáig. Hobsbawm-nak kivételes képessége volt a bonyolult folyamatok átlátására és a fő tendenciák megvilágítására. Mindebben valószínűleg segítségére volt, hogy egész hosszú életében hű maradt a marxizmushoz. Az ő kezében azonban a marxizmus rugalmasan alkalmazott eszköz volt az események magyarázatához. Írásai nagyon mások voltak, mint a szovjet blokk országaiból kikerültek. Nem csoda, hogy annak idején ott nem sokat tudtak kezdeni munkáival.³ A „marxizmus utáni” világban pedig sokaknak az nem lehet ínyére, hogy Hobsbawm mindvégig marxista szellemben munkálkodott.

Annak idején a „Primitív lázadók” c. könyve és néhány e témakörben megjelent írása teljesen új volt az akadémikusi világban. (Ezek is tükrözték Hobsbawm marxista szemléletét és érzéseit), a jelen kötetben pedig kitűnő tanulmánya jelent meg a „közép-európai zsidó kultúráról”, amelyet ő belülről is jól ismerhetett és ismert.

Hobsbawm hosszú életében a marxista gondolkodás megengedte, hogy egyfajta optimizmus jellemezze – amely persze ment volt mindenfajta dogmatizmustól – ám 1989-től és a '90-es évek kezdetétől, amikor rá kellett ébrednie, hogy ez az optimizmus megalapozatlan volt, egyfajta szomorú, rezignált pesszimizmus jellemezte őt magát és írásait is.⁴ Ez a pesszimizmus hatja át ezt a poszthumusz esszé-válogatását is, ami korábban nem jellemezte írásait.

Forrás: Richard J. Evans: *Fractured Times: Culture and Society in the 20th Century* – review. *The Guardian*, 2013. március 20.

* * *

³ Ez természetesen az ismertető véleménye (a szerk.).

⁴ Az írásban a kötet elemzése még hosszabban folytatódik, ám az Évkönyv hagyományainak megfelelően nem jelentetünk meg ennél hosszabb könyvismertetéseket.

Mike Squires: Pelz, William A.: Karl Marx- A World to Win

William A. Pelz: Karl Marx: Egy világ, amelyet meg kell hódítani

Amikor a *Newsletter* olvasójához szólok, „amennyiben egy könyvet kell ajánlanom, azért, hogy Marx Károlyt megismerje, akkor ezt a könyvet válassza”. Ezt azok az olvasók is megértik majd (beleértve az egyetemi hallgatókat), akiknek nincs előzetes alapos ismerete, olvasottsága Marx munkáiból. Alig több mint száz oldalon Pelz mindent elmond e tárgyban, amit jól megértenek majd mind a tájékozatlanok, mind a tájékozottak. Kitér mind Marx munkáira, mind személyes életére, Engelsszel való egész életre szóló barátságára, személyes szegénységére, valamint arra, ahogy szemlélte, vizsgálta a gyakorlatot, és bekapcsolódott a nemzetközi munkásmozgalom életébe. A könyvből kiderül, hogy Marx olykor tévedhetett, néhány ponton kiigazításra szorul, de egészében kitűnő alternatívát nyújtott az ipari kapitalista világgal szembeni kritikához és egy más, új, szociálisan igazságosabb világ kialakításához. Akár egyetért valaki vele, akár nem, azt nem tagadhatja senki, hogy mindkét vonatkozásban hatalmas munkát végzett és óriási szolgálatakat tett. Pelz jól érvel azokkal szemben, akik a jelenlegi modern világunkban megkérdőjelezzik Marx kötődését a demokráciához. Marx igazi demokrata volt – Pelz kiemeli, hogy Marx választójogot kívánt adni az amerikai rabszolgáknak, valamint a nőknek is. Napjainkban nem szabad megfélemlkezni arról: uralkodó osztályaink csak újabban fogadták el, hogy átvegyék és alkalmazkodjanak a demokrácia követelményeihez. Pelz rávilágít, hogy Marx számára a demokrácia nem merült ki a választójog kivívásában. Számára a demokrácia – mint Pelz hangsúlyozta – egyúttal azt jelentette, hogy az a népet szolgálja, méghozzá a gyakorlatban és nem pusztán elvont elméleti szinten. Elég, ha arra utalunk – miként Pelz ezt a munkájában joggal részletezte – hogy Marx a Pári-zi Kommün esetében híres brosúrájában, a „Polgárháború Franciaországban” c. írásában pontosan kifejtette, hogy a kommünben jól alkalmazták nem csak a kommün tagjainak megválasztását, hanem azok rotálását, visszahívhatóságát és hogy a kommün tagjainak béreit a munkások béreivel tették egyenlővé. Marx számára, mint Pelz joggal rámutat, a demokrácia és a szocializmus egymástól elválaszthatatlan mozgalom, törekvés és célkitűzés.⁵

Mike Squires

Forrás: Socialist History Society Newsletter, 2013 június.

* * *

⁵ William A. Pelz Évkönyvünk rendszeres szerzője, a Nemzetközi Tanácsadó Testület tagja.

Az alábbi könyvrészlet-ismertetés Jemnitz János hagyatékából került elő.

Laschitza, Annelies: Die Liebknechts. Karl und Sophie. Politik und Familie.

Taschenbuch, Berlin 2009.

Annelies Laschitza: A Liebknechtek. Karl és Sophie.

Laschitza könyvében egy későbbi fejezet szól Karl Liebknecht 1916-os hazaárulási peréről. A vádiratról Karl Liebknecht maga nyilatkozott úgy, hogy „a hazaárulás fogalma önmagában véve teljes nonszensz az internacionalista szocialisták számára”. (308. old.). Liebknecht ezt az állítását világossá tette azzal, hogy hozzáfűzte: a többi kapitalista és hadviselő ország kormánya éppen olyan ellenség, „mint saját országuk kormánya”. A szocialisták szándéka és feladata, hogy más országok szocialistáival összefogva valamennyi imperialista hatalom kormányait megbuktassák, és a rendszereket megváltoztassák. Liebknecht ezeket a mondatait 1916. május 8-án mondta el a per során.

A vád szerint Liebknechtet akár halálra is lehetett volna ítélni az egyik paragrafus szerint, egy másik szerint pedig tízévi fegyházbüntetéssel sújthatták volna. Rosa Luxemburg úgy ítélte meg a helyzetet, hogy csak ideiglenes börtönbüntetés vár Liebknechtre. Am a másik oldalon (és ez az oldal nagyon széles volt) azt tartották fontosnak, hogy Liebknechtet eltávolítsák a Spartakus mozgalom és csoport⁶ éléről, azzal, hogy bebörtönzik és izolálják. A vádirat kézhezvétele után Liebknecht azonnal nyilatkozatot adott ki, amelyben utalt arra, hogy ugyanilyen vádak alapján állítottak orosz, olasz, francia, osztrák és más országok szocialistáit ugyancsak hazaárulási váddal a bíróság elé. A. Laschitza hosszan idézi Liebknecht szavait, majd a per során elkészített újabb írásait, amelyeket a bíróság és a nyilvánosság számára készített, amelyekben pontosan rávilágított a német kormány, illetőleg a vezető katonai körök imperialista hódító célkitűzéseire és a már bekövetkezett tetteikre. (308-312. old.)

A per szakaszai viszonylag hosszan tartottak, Liebknecht is újabb és újabb sorokat fogalmazott meg és már a per első szakaszai során a nagy német városokban, így Berlinben, Brémában, Stuttgartban tiltakozó gyűlésekre került sor, sőt Braunschweigben még általános sztrájkjal is tiltakoztak Liebknecht elítélése ellen. A Laschitza ezúttal is nagy körültekintéssel, hatalmas dokumentációra támaszkodva dolgozta fel és mutatta be könyvében ennek a hazaárulási pernek történetét.

A szerző a könyv utolsó fejezetében mutatja be az 1918-19-es forradalmi éveket és Karl Liebknecht „tragikus végét”, ahogyan a német katonatisztek őt és Rosa Luxemburgot meggyilkolták. Laschitza ezt a fejezetét azzal kezdi, hogy

⁶ Erről igazán hatalmas irodalom szól még magyar nyelven is, lásd erről Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg magyarul is megjelent válogatott írásait.

Karl Liebknecht az 1918 novemberi németországi forradalom napjaitól szinte minden órában rendkívül zaklatott életet élt, a mozgalomnak és a pártnak minden nap szüksége volt rá. (417.old.) Liebknechtnek meg voltak a kitűnő kapcsolatai nemcsak a Spartakus csoporthoz, hanem a Független Szocialista Párt (USPD)⁷ vezetőihez és más alulról építkező forradalmi csoportosulásokhoz. Ebben a nagyon izgalmas és szomorú fejezetben A. Laschitza szokásos körültekintésével dolgozta fel napról napra, hogy miként zúdultak az események a német munkásmozgalom vezetőire és jól ismert, hogy Németország különböző centrumaiban is milyen óriási különbségek voltak, a spontán és a szervezett akciók egymást kergették – mindez a könyv oldalain pontosan nyomon követhető. Természetesen a Spartakus mozgalom belső élete is, a Kommunista Párt megszületése, valamint a tragikus vég is. Laschitza óriási munkát végzett s kitűnő könyvben állított emléket Karl Liebknechtnek.

Jemnitz János

* * *

Swain, Geoff: Reform Communism.

Geoff Swain: Reformkommunizmus.

A kötet ezúttal nem az 1930-as évek hírhedt sztálini pereiről és megtorlásairól ír, hanem a pár évvel későbbi, 1939-40-es, illetőleg 1945 utáni kelet-európai baltikum, lengyel és moldáviai megtorlásokkal foglalkozik. Miként a szerzők megállapítják, ez utóbbiakról nagyon kevesen írtak. Igor Casu dolgozta fel a moldáviai tényeket (Moldávia ekkor már ugyanúgy, mint a Balti országok, a Szovjetunió részévé vált). Jerca Vodusek Staric pedig a jugoszláv összefüggéseket és megtorlásokat idézte fel. Valamennyi írás kitűnően rajzolja meg az egyes országok „háttörténetét”, speciális vonásait.

Az újabb litván történészek némi nacionalista színárnyalattal kiemelik a litván megtorlásokat, amelyekről úgy írnak, hogy azok egészen különlegesen kemények voltak. A kötetben Lukasz Kaminski dolgozta fel a lengyelországi megtorlások történetét. Kaminski egyaránt foglalkozott a lengyel hadsereg, a Lengyel Paraszt Párt és a lengyel katolikus egyház soraiban végrehajtott „tisztogatásokkal”. A kötetben megjelent Borhi Lászlónak a tanulmánya is, aki már a Rákosi rendszer magyarországi megtorlásait ismertette. Egy szerző a romániai megtorlásokkal

⁷ Magyarul erről lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-17. Akadémiai Kiadó 1975, valamint A szocialista pártok és a háború. 1914-1918. Kossuth Kiadó 1969, továbbá Kautsky, Hugo Haase és Georg Ledebour és Kurt Eisner életútjait az Évkönyv hasábjain: 1979, 1988, 1975/76 és 1992.

foglalkozott, aki arra mutatott rá, hogy ezek sok esetben nem annyira ideológiai alapon, hanem sokkal inkább személyes indítékokból következtek be. Jordan Baev a bulgáriai összefüggéseket írta meg, azt emelve ki, hogy Bulgáriában ezek a megtorlások jóval 1953 és 1956 után is folytatódtak, amikor Kelet-Európa más országaiban ezeken már túl voltak.

A kötet bevezető tanulmányában McDermott – a kötet egyik szerkesztője – hangsúlyozza, hogy az egyes országokban bekövetkeztek nem szakíthatók ki a nemzetközi összefüggésekből, nem csak abban a tekintetben, hogy Sztálin és közvetlen munkatársai mennyiben sugallták ezeket a kirakatpereket, hanem egyéb nemzetközi összefüggéseiből sem, miként azt is mérlegelni kell, hogy az egyes perek mért következnek be az egyik országban és mért nem egy másikban.

Matthew Stibbe, a kötet másik szerkesztője és tanulmány írója írásában a német folyamatokkal és megtorlásokkal foglalkozott, rávilágítva arra is, hogy az NDK-ban bekövetkeztek mennyiben függték és kapcsolódtak az NSZK-ban lezajló folyamatokhoz, de egyúttal arra is rávilágít, hogy Sztálin milyen egyenes utasításokat adott éppen a Rajk per tanulságai nyomán. Stibbe rávilágít, hogy Wilhelm Pieck (az NDK elnöke és a Német Kommunista Párt – a KPD – régi vezetője) közvetlenül tárgyalt Sztálinnal és így mentette ki Paul Merkert és Franz Dahlemet attól, hogy ők is ilyen kirakatperek áldozatai legyenek. McDermott göngyölítette fel a Rudolf Slansky per háttérét Csehszlovákiában. Slansky esetében Sztálin maga jelölte ki Gottwald számára, hogy Slanskyval le kell számolni. McDermott azt is hangsúlyozza, hogy a kirakatperek túlnyomó többségénél a szovjet tanácsadóknak óriási szerepük volt, még a vádiratok megfogalmazásában is.

A kötet brit ismertetője hangsúlyozza, hogy ez a válogatás alapos áttekintést nyújt a sztálini korszak pereiről és megtorlásairól ebben a térségben, és az írások alapján már csak további alapos kutatások segíthetik elő a további részletek pontos felderítését.

Geoff Swain

Forrás: Reform Communism. Socialist History Society, London, 2012. 113-115. old.

* * *

Nincs cím

A Socialist History Society ezúttal egy rendkívül érdekes könyvet publikált, egy olyan tanulmánykötetet, amelyben a tanulmányok között nagyon kevés, vagy szinte semmilyen összekötő szál sincs, és a tanulmányok alig esnek egybe a kötet címével, hívószavával.

A kötetnek első tanulmányát Hans Aschenbaum írta, aki a gorbacsovi pereszt-

rojka korszakának úgynevezett informatív, alternatív legális, féllegális és illegális csoportjaival foglalkozik, írásaikat, programjaikat, útkereséseiket elemzi. A szerző a Bécsi Egyetem munkatársa, hallatlanul érdekes és azt hiszem, nálunk ismeretlen, de mindenesetre nem megírt anyagot dolgozott fel. A tanulmány nagyobb részét az Évkönyvnek ugyanebben a számában közöljük, úgy hogy erről nem írok többet. (Jóllehet ezekben az években mintegy öt évet Moszkvában töltöttem el, ezekről és a megnevezett személyekről semmit nem hallottam, a két Kagarlickit leszámítva.) Így ez a tanulmány mindenképpen új érték.

A kötetben egy újabb tanulmány Bulgáriával, illetőleg a szocializmus ottani hanyatlásával foglalkozik. Itt megjegyzendő, hogy a kötet egész profiljának megfelelően Matthias Neumann írt egy bevezető tanulmányt, amelyben bemutatta az egész nagy régió és az egész korszak fő tendenciáit, illetőleg a jelen kötet egyes tanulmányait és annak szerzőit.

Hugo Radice, a Leeds-i Egyetem tanára írt nagyobb tanulmányt, amelynek címe: Marxizmus Kelet-Európában. A szocialista disszidensektől a kapitalista restaurációig. A tanulmány jelentős részben a magyar fejleményekkel foglalkozik. Minthogy jelentős részét az Évkönyvnek ugyanezen száma közölni fogja, így erről a magyar részről itt csak futólag emlékezem meg. Megjegyzendő, hogy a magyar résznek címszereplői Kunrád György, Kis János, Bence György és Szelényi Iván. Közülük úgy tudom, hogy volt, aki soha nem tartotta magát marxistának, sőt szocialistának sem, néhányuknál az eset jóval bonyolultabb, de ezt a magyar olvasók jól ismerhetik, nem hiszem, hogy feladatomban lenne ennek az elemzése. Azt viszont meg kell említenem, hogy jóllehet Radice hangsúlyosan ír az 1956 utáni korszakról és főként már a 60-es évekről, az „új gazdasági mechanizmus” csak érintőlegesen szerepel nála, annak gondolkodói, nevei és írásai nélkül. Lukács György neve sem szerepel, Aczél György sem. Érinti, hogy a „marxista iskola” alkotói közül, illetőleg a pártvezetésen belül is voltak, akik a szocializmus gondolatát és célkitűzéseit is feladták – de neveket itt sem említ. Ami a nem-magyar szellemi folyamatokat illeti, Oskar Langéról⁸ megemlékezik (hosszabb elemzés nélkül), ám a cseh Ota Sik-ről már nem. A szerző kiemeli, hogy mind a korszak levegőjét – legalábbis Magyarországon – erősen befolyásolta a nacionalizmus és ez hatott – mint jelezte – még a „marxista disszidensekre” is. (Azt ugyancsak nem említi, hogy nálunk miként zajlott le egykor a „nacionalizmus vita”.)

A kötetben egy további tanulmány (szerzője Mike Waite) elemzi azt a jól ismert, egykor és máig is sokszor vitatott kérdést, hogy „Lehetséges volt-e a reform-kommunizmus” útja és megvalósítása. A szerző tanulmányát azzal kezdi, hogy történetileg ez a kérdés már „eldöntetett”. Ugyanis azt kellene elemezni, hogy volt-e a marxizmusnak klasszikus megoldása, iskolája és képviselője, és ehhez képest mit kínáltak fel az úgynevezett reform- kommunisták. Ez azonban mára nyilvánvalóan már csak történeti kérdés. A szerző jelzi: tudatában van annak, hogy a kommunizmusról, magáról arról, hogy mi is volt ez a kommunizmus, nagyon sok vita zajlott le. Ő a maga részéről néhány jellemző vonását feltünteti,

⁸ Oskar Lange életútját és munkásságát lásd Évkönyv 2011.

pusztán azért, hogy utána áttérhessen tanulmánya igazi céljára, hogy bemutassa a reform-kommunista nézeteket. (Erre az írásra a későbbiekben még vissza kell térnünk, az Évkönyv hasábjain is.)

A kötetben – valójában a kötet címétől teljesen függetlenül – egy nagyon érdekes, nálunk mindenesetre jócskán ismeretlen területről, Argentínáról és az argentin szocialista mozgalomról, pártról, annak vezetőjéről J. Justo-ról jelent meg egy tanulmány. Szerzője Lucas Poy, a Buenos Aires-i egyetem történelem tanára. A tanulmány jó részét az Évkönyvnek ez a kötete közli 1914-15-ös rovatában, minthogy a tanulmány alaposan elemzi az argentin szocialista vezetők akkori állásfoglalásait, amelyek a párt orgánumban jelentek meg.

Értékes a kötetnek az a következő része is, amelyben könyvismertetések közül, többek között egy új könyvről, amely E. P. Thompson⁹ életéről és munkásságáról szól, még hozzá eddig kiadatlan régi írásairól és levelezéséről, amelyeket többekkel, köztük Orwell-el folytatott. Egy másik két új könyvet mutat be. Az egyik Leninről szól, a másik Marxról, ez utóbbi szerzője az Évkönyv régi munkatársa és nemzetközi tanácsadó testületének tagja, William A. Pelz. (A két kötet ismertetését lásd ebben a rovatban.) További könyv, amelyet ismertetnek, a sztálini terrorról és megtorlásokról szól a kelet-európai országokban, az 1940-50-es években. (Ennek ismertetését is lásd e rovatunkban.) Továbbá három szerző tollából kötet jelent meg arról, hogy milyen „ellenállás, illetőleg zendülések” zajlottak le a Szovjetunióban Hruscsov és Brezsnyev idején. A kötet szerzői már a megnyitott szovjet belügyi, igazságügyi és ügyészi akták alapján dolgoztak. (E kötetet ugyancsak ismertetjük e rovatunkban.)

A kötetben található még egy nagyon fontos tanulmány. Szerzője Mike Waite, címe: Was 'Reform Communism' Possible?' (Lehetséges volt-e a reform-kommunizmus?) A szerző előre bocsátja, hogy a kérdés megválaszolásához szükséges lenne megtalálni azt a definíciót, hogy mit is jelent az, hogy kommunizmus. Hozzáfüzi, hogy tudvalevőleg erről nagy viták folytak. A „klasszikus” megvalósuláshoz lehetne azután mérni, hogy mit is jelentettek azok a kísérletek, amelyek a rendszeren belül reformokat próbáltak eszközölni. Mike Waite ezek után szándékoltan rövidre zárja a „létező kommunizmus” problematikáját. Négy jellemzőjét tünteti fel, ezek között persze ott van az állam erős, centralizált hatalmának érvényesítése, valamint a párt domináns szerepe a politikai életben. Waite nagy figyelmet szentel az internacionalizmus, illetve a reform-kommunizmus problémakörére. Megállapítja, hogy amennyiben a „klasszikus modell” a gazdaság állami irányítása, a tervgazdálkodás, a piac teljes kiiktatása, a mezőgazdasági kollektivizálás megvalósítása stb. volt az 1930-as években a Szovjetunióban, akkor ehhez képest az 1960-as 1970-es években Magyarországon már megvalósult a „gulyás-kommunizmus” (Waite maga használja ezt a jelzőt!), ami persze a piaci mechanizmusok érvényesülését is jelentette. Waite felveti, hogy a Szovjetunió történeti fejlődésében is az 1920-as években meg lehet találni ezeket a mozzanatokat. Buharin¹⁰ gondolataiban,

⁹ E.P. Thompson életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1994.

¹⁰ Buharin életútját lásd Évkönyv 1988.

írásaiban is sok olyan elem található, aminek alapján őt a reform-kommunisták előfutáraként lehet tekinteni. Valóban, Buharin rehabilitációja után gondolatai és írásai újra terjedtek és befolyást gyakoroltak a különböző országokban, éppen a piaci mechanizmusok bizonyos fokú szabadjára engedése irányában. Ez főként a mezőgazdaságot és a parasztság helyzetét érintette.

Waite ezután a politikai és nemzetközi síkra átugorva a Tito vezette Jugoszlávia példájára tér át, nem az ország belső hatalmi struktúrájára, hanem a szovjet hegemonia megtörésére. Ezzel szembeállítja Bulgária példáját, ahol abszolút szolgálai alávetették az országot a szovjet irányításnak, sőt a BKP-ban PB-szinten is vitatták már, hogy tagországként csatlakozzanak a Szovjetunióhoz. (63. old.) Waite ezután egyfajta táblázatot mellékel, ebben az egyik oldalon ott szerepel a sztálini 1930-as évek gazdasági-politikai rendszere, a másik oldalon a Kádár vezette Magyarország, illetőleg Ota Sik és a „prágai tavasz”. Mindehhez hozzáfűzi, hogy Kínában is bekövetkezett egyfajta fordulat az 1980-as évek derekán Teng Hsziao-Ping vezetésével. Miként Waite hangsúlyozza, ő ebben a tanulmányában nem a fontos tudományos karakterisztikákat kívánta megjelölni és elemezni, hanem arra törekedett, hogy bemutassa, mennyire lényegesen eltérő rendszerek alakultak ki (vagy próbáltak kialakulni) a kommunista világban belül.

A tanulmány még hosszan folytatódik, amire itt már terjedelmi okokból nem térhetek ki, de jeleznem kell, hogy ez a tanulmány valóban az egész kötet nagyon lényeges eleme. A szerző az egyik legfontosabb, történetileg legvitatottabb kérdéshez nyúlt, és ki is tudta fejteni saját véleményét, amely minden kétséget kizáróan tanulmányozásra érdemes.

Jemnitz János

* * *

Meacher, Michael¹¹: The State We Need

London, 2013.

Michael Meacher: Az állam, amelyre szükségünk van

A könyv ismertetője, Luke James idézi Meacher-től, hogy az LP konferenciái és rendezvényei „kiürültek”, formálissá váltak, és már csak arra jök, hogy egy-egy szónok vagy vezető elmondja beszédét a saját népszerűsítésére, és ha nem a jelenlegi „böles, mindentudó doktorok” szerepelnek rajtuk, akkor éppen a tegnapiak. A konferenciák küldöttei megszavaznak olyan határozatokat, amelyeket a valóságban soha nem hajtanak végre, és még arra sincs joguk, hogy elmondják saját beszédjüket, előterjesszék saját határozati javaslatukat. Ez a helyzet jelenleg, ami jól tükrözi a kialakult ideológiai vákuumot, annak ellenére, hogy a válság

¹¹ Michael Meacher hosszú ideje az LP parlamenti képviselője, az LP balszárnyának ismert politikusa (többszörös minisztere). Az Évkönyv régebben több ízben közölte megszólalásait, írásait.

jelenleg nagyon súlyosan érinti Nagy-Britanniát és népét. Ezt hangsúlyozza Michael Meacher új könyvében. Meacher jelenleg is az LP parlamenti képviselője. Együttal a gazdasági életben is munkálkodott. Hangsúlyozza, hogy az LP-ben is befolyásos „vezető tanácsadók” és politikusok, akik mélyen hittek a szabad piac megváltó erejében, amikor kormányon voltak, nem tudtak semmi érdemlegeset elérni. Ez a gyakorlat folytatódik jelenleg is, a konzervatív-liberális koalíció idején, amikor is szűkítették az állami hatásköröket a nagytőke javára, miközben az országos adósság rekordszinteket dönt meg. A veterán baloldali LP-képviselő ezúttal is határozott, jól körülhatárolt ellen-víziót vázolt fel arról, hogy mit kellene tenni. Meacher rámutat, hogy az ország egykor híres gépipara összezsugorodott, és jelenleg minden tíz munkahelyből csak egy ember dolgozik a gépiparban. Javaslatokat tesz arra, hogy miként lehetne a gépipart újra életre galvanizálni. E téren Meacher sok gondolatot vesz át a német tapasztalatból: többek között, hogy a fiatal embereket alaposan kiképzik a gazdasági, ipari életben való részvételre, megfizetik a tanult munkát, és a tanult ipari munkásokat megtartják munkahelyeiken. Ehhez megteremtik a szükséges befektetéseket, pénzügyi háttérrel. Ez a „német modell”, amelyet a német SPD már az 1970-es években is szorgalmazott.

A fellendüléshez – miként Meacher, az egykori környezetvédelmi miniszter hangsúlyozza – az öt nagy bank befolyását kell csökkenteni. Meg kell változtatni a kulturális és tudományos életet is, hogy tisztességebb és igazságosabb gazdasági életet lehessen kialakítani. Ezúttal is fokozott progresszív adózást szorgalmaz, és óv a természeti kincsek pazarlásától. Együttal jelzi: tisztában van azzal, hogy milyen óriási politikai akadályok gátolják javaslatainak megvalósítását. Meacher egyúttal szót emel a közösségi szektor védelmében, a lakásépítések, az egészségi szolgáltatásokhoz nyújtott közkiadások érdekében, rámutatva, hogy ezek a múltban milyen fontosak és eredményesek voltak.

Forrás: Morning Star, 2013. október 7.

* * *

Thompson, William Henry: A proud history. Defending the Left.

W. H. Thompson: Büszkén a történelemre, a baloldal védelmében.

A könyv W.H. Thompsonról szól. Ő egykor megírta saját élettörténetét, amely egybeesett a brit munkásmozgalom és ezen belül a kommunista párt történetével, amelyet 1921-es megalakulásától maga is belülről látott. Thompson Harry Pollitt¹² barátja volt, akivel szemben hangsúlyozottan „alkoholmentes” volt. Azok az oldalak, amelyek vezető személyiségeket mutatnak be az 1960-as 1980-as

¹² Harry Pollitt életútját lásd Évkönyv 1980 és 1990.

évekből, egészen kitűnőek. Ezek különösen igazak azoknak a nagyfontosságú harcoknak a szereplőire, akiket a könyv bemutat.

Thompson (1885-1947) középosztályi családba született Prestonban. 1908-ban szerzett jogi diplomát és lett ügyvéd. Az I. világháború idején azok közé tartozott, akik lelkiismereti okokból megtagadták a katonai szolgálatot és akiket bebörtönöztek. Később szakértője lett a munkás-sérelmek ügyének, és egyúttal eljáró kártérítései ügyében. Több mint 20 éven át tagja és „munkása” volt a munkaügyi kutatásokat folytató Labour Research Department-nek, amely az LP és a Fábianus Társaság mellett végzett kutatói és feldolgozó munkát (amelynek kezdeményezői még a Webb-ek voltak; később G.D.H. Cole¹³ lett egy időben a vezetője). Még az I. világháború előtt lett az ILP¹⁴ (Független Munkáspárt) tagja, majd 1921-ben az ILP egy csoportjával együtt csatlakozott az újonnan megalakuló kommunista párthoz (CPGB). Noha Thompson csak két évig maradt a párt tagja, kiválása után is jó kapcsolatban maradt a CPGB-vel, és személyes barátja lett Harry Pollitt-nak. Lehet, hogy kilépését a CPGB vezetősége is jóváhagyta és kezdeményezte, hogy Thompson további eredményes tevékenységet folytathasson a jobbára antikommunista szakszervezetekben. Felesége, született Joan Beauchamp, és testvére, akik a nőmozgalom, illetve az antirasszista mozgalom vezetői voltak, egyaránt ismert és vezetői tagjai voltak a CPGB-nek. Később sok fiatal nevelt a szakszervezeti mozgalom, illetőleg a CPGB számára. Az 1960-as és főleg a 70-es években nagy szerepet játszottak az általa neveltek és az általa létrehozott ügyvédi társaság a szakszervezeti mozgalom érdekeit képviselve a Harold Wilson¹⁵ kormány idején, majd később 1973-74-ben, amikor, már a Thatcher korszakban a szakszervezet ellenes törvényeket hozták.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2013 április.

* * *

Connelly, Katherine: Sylvia Pankhurst – Suffragette, Socialist and Scourge of Empire. 2013.

Katherine Connelly: Sylvia Pankhurst – szüfrazsett, szocialista és a brit birodalom ostora.

Sylvia Pankhurst életútját az Évkönyv 1982-ben közölte, továbbá egy gazdag és jól dokumentált életrajzot is ismertettünk, amely jó pár évvel ezelőtt jelent meg angolul. A nevezetes Pankhurst család ifjabb nőtagja volt, ő lett a suffragette,

¹³ G.D.H. Cole életútját lásd Évkönyv 1989.

¹⁴ Az ILP megalakulásáról lásd Évkönyv 1993.

¹⁵ Harold Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

feminista mozgalom baloldali szárnyának vezetője, később közel állt a kommunistákhoz is, de mint az antiimperialista mozgalom egyik hangadója vált nevezetessé, aki rendszeresen cikkeket, sőt könyveket jelentetett meg e tárgykörben. Connelly új könyve bemutatja azt a korszakát is, amikor az ILP soraiban tevékenykedett.¹⁶

Jemnitz János

* * *

Lénárt András: A spanyol film a Franco-diktatúrában. Ideológia, propaganda és filmpolitika.

JATEPress, Szeged, 2014. 255 o.

Rovatunkban nem szoktuk hazai szerzők műveit szemlélni. Ez a frissen megjelent, megvédett bölcsészdoktori értekezéssel alátámasztott kötet azonban olyan közvetlenül szól hozzá a progresszió történeti szemléletét ma annyira befolyásoló emlékezetpolitikai vitához, hogy mégis ide kívánczok az ismertetése.

Lénárt hosszabb ideje és más földrajzi térségekre is kiterjedő igénnyel foglalkozik a film szerepével a 20. század történetében. Leginkább mégis a spanyol film történetében van otthon, amit jól tükröz széles körű spanyolországi elfogadottsága ottani akadémiai körökben. A kötet elméleti és módszertani alapozó fejezetekkel indul. Megállapítja, mielőtt megjelent ez az új technikai eszköz, szinte azonnal fölfigyeltek rá a politika és a közvélemény-formálás irányítói. Mint rámutat, napjainkra a filmtörténetírás már a historiográfia önállósult ágaként, segédtudományaként nyert elismerést, óriási szakirodalma van (amelyet a szerző historiográfiai jellegű bevezetőjében, mint munkája előzményét, lelkiismeretesen bemutat). A film történelem-ábrázoló szerepéről szóló vitákban egyértelműen foglal állást. Álláspontja szerint a filmeket nem lehet a bennük ábrázolt kor és események objektív tükörképeként kezelni. A film, *mint a történetírás forrása* éppúgy kritikusán kezelendő, mint bármely más történeti forrás. A kötetből kiviláglik, hogy a sokszor propaganda-célokot szolgáló dokumentumfilm (kivált a filmhíradó) esetében ez közvetlenül értendő. A művészfilm kritikus szemléletének a más művészeti ágakra is érvényes specifikus követelményeknek kell megfelelnie. A film meghatározó tényezői között nagy súllyal esik latba a művész szubjektuma, politikai és esztétikai beállítottsága, de befolyásolják az esetleges megrendelő, sőt az aktuális politikai hatalom szempontjai, cenzúrája.

Nagyon érdekesek a spanyol téma kereteit látszólag meghaladó esettanulmányok alfejezetei (Szovjetunió, Németország, Olaszország, Egyesült Államok).

¹⁶ Itt megszakad Jemnitz János kézírata (a szerk.).

Ezek elengedhetetlenek annak az érzékeltetéséhez, hogy Franco-Spanyolország előtt más államok filmkészítése is nagy jelentőséget tulajdonított ennek a művészeti ágának, még hozzá függetlenül attól, hogy demokratikus-alkotmányos vagy diktatórikus kormányforma keretei között élt. Mint Lénárt fölidézi, a Lady Hamiltonról szóló brit játékfilm németellenes mondatai például Churchill kérésére kerültek bele (némileg antihisztórikusan) a forgatókönyvbe. Rooseveltt is ösztönözte a közvéleménynek a filmek művészi közvetítésével történő befolyásolását. („Miki egér és Donald kacsa is felvette a harcot a tengelyhatalmak ellen.”) Közvetlenül avatkozott bele a filmkészítésbe Sztálin. A politikailag fontos filmeket többször is bekérte, privát vetítőtermében legközelebbi munkatársaival megnézte, és változtatásokat kezdeményezett bennük. Több esetben személye is megjelent játékfilmekben. A nemzetiszocialista filmkészítés a germán mítoszok szellemét tükrözte, illetve dokumentarista műfajában az árja faj nagysága előtt tisztelgő nagyszabású tömegrendezvényeket preferálta. Különleges szerepe volt az 1936-os berlini olimpiáról készített grandiózus filmalkotásnak.

A Franco-korszak filmkészítésére Lénárt értelmezésében a Köztársaság elleni 1936. júliusi felkelést támogató politikai irányzatok (tradicionalisták, jobboldali katolikusok, falangisták, monarchisták, a marokkói háborúban nevelődött tisztigárda) szemlelmi arculata, ideológiája nyomta rá a bélyegét. Ezeket az ideológiákat Franco személye és eszmevilága fogta össze, bizonyos értelemben „vegyítette”. Ennek összefoglalását adta az iskolákban kötelező tananyaggá tett, sok kiadásban megjelentetett „Spanyol hazafias katekizmus”, amely hét fő ellenséget nevezett meg. Velük szemben nyolc olyan történelmi eseményt sorolt föl, amelyek a (túl)nyomórészt nem rasszista értelemben értelmezett) spanyol faj világtörténelmi nagyságát támasztják alá. Ez a szellemiség volt a korszak otthoni filmkészítésének a legfőbb meghatározója.

A filmkészítés és forgalmazás intézményrendszerének gondos leírásán túl feltétlenül meg kell említeni azokat a fejezeteket, amelyekben Lénárt a polgárháború, mint meghatározó esemény sorolást, illetve Franco tábornoknak a filmkészítésben való személyes részvételét tárgyalja. Bár a filmcenzúra intézménye már a polgárháború első évében megjelent, a Caudillo közvetlenül is rajta tartotta a szemét az alkotásokon, gyakorlatilag élete végéig. 1946-tól haláláig palotájában 2094 filmvetítést rendezett családjá és barátai számára, és ebből csak nem egészen 500-at készítettek spanyol filmesek. A műfajhoz sajátos viszony fűzte. Ő maga már a '20-as években személyesen is szerepet vállalt egy filmben, majd *A faj* címen forgatókönyvet írt, amelyet Jaime de Andrade álnéven jegyzett. Filmpolitikájának célja a *nemzeti* film megteremtése volt. Lénárt pontosan írja le a film keletkezésének körülményeit, és rendezőjének, José Luis Sáenz de Herediának a kacskaringós életútját. A film, mint mondja, burkoltan, más néven, részben Franco idealizált önéletrajza, a szerető, mélyen vallásos anya (reális), és az életét a hazájáért és nemzeti elveiért fölláldozó hős apa (kitalált) története. (Apja valójában szabadgondolkodó tengerésztiszt volt). Csak 1964-ben vállalta nyíltan a szerzőséget, mikor is fölvételét kérte a Spanyol Szerzők Társaságába.

Lénárt érthetően különös hangsúlyt helyez a polgárháború filmes ábrázolásainak és a körülöttük évtizedekig folyó párharcnak az ábrázolására. Mint Eric Hobsbawm megállapította, a háborút Franco katonailag megnyerte, de eszmeileg elvesztette: a nemzetközi közvélemény akkor és később is a köztársaságiak oldalán állt, és alkotói révén zömmel számukra kedvező alkotásokat hozott létre. Életteli ábrázolással elemzi azt a hatvanas években lezajlott párharcot, amelyet a „Meghalni Madridban” című francia, Frédéric Rossif forgatta, Franco-ellenes szellemiségű film (1963) és a válaszul készítettett, „Meghalni Spanyolországban” című ellenfilm (1965) vívott egymással.

Lénárt érdeme, hogy tárgyilagosan követi azt a korántsem lineáris folyamatot, amelynek során, a közben bekövetkezett technikai, illetve bel- és világpolitikai folyamatok hatására, idővel a hazai filmkészítés és a moziba került külföldi alkotások tekintetében egyaránt lazult a cenzúra és a filmpolitika (nem csak politikai) szorítása. (Szexuális tabuk is működtek.) Filmek egész sorát mutatja be alaposan, amelyek érzékeltetik ennek a lazulásnak az okait és formáit. Bár nem tagadja, hogy a győztesek oldalán is alkottak tehetséges filmesek, de ezek munkái nem mérhetőek a spanyol mozi világjelentőségű nagymestereinek (Berlanga, Buñuel, Bardem, Saura, Almodóvar) műveihez. Azért azt is fölidézi, hogy négy évtized múltán a film óriásai megnyerő önbírálattal emlékeznek meg arról, hogy annak idején, a diktatúra élményeinek a hatása alatt, talán túl kereken vetették el az otthoni filmkészítők zömének a produkcióját.

Dicséret illeti a kiadót, hogy ezt a rendkívül értékes kötetet megnyerő külsővel bocsátotta rendelkezésünkre, és nem utolsó sorban azért is – ami napjainkban nem gyakori –, hogy vállalta a terjedelmes filmográfiai mellékleteket, a több spanyol levéltárból összegyűjtött dokumentumok lelőhelyeinek pontos felsorolását, a korszak filmügyi törvényeinek és rendeleteinek listáját, és a valóban nagyszabású bibliográfiát. (Legfeljebb a névmutató hiányát sajnáljuk.) Persze elsősorban a szerzőt kell dicsérnünk, aki egyszerre tanúsított nem mindennapi szorgalmat és tett tanúbizonyoságot analitikus gondolkodásmódjáról.

Harsányi Iván

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

János Jemnitz (1830 – 2014)

The outstanding, hardly classable personality, irrecoverable annalist of the history of the international labor movement has died. He was son of the composer Sándor Jemnitz, former editor of *Népszava*; his foster-father was the economist Imre Vajda, an illustrious personality of the Hungarian social democracy.

From his childhood he belonged to the social democratic youth movement. He was graduated historian from ELTE Faculty of Humanities. He has defended his candidate, later academic dissertations on the huge international context of relations of WWI and the labor movement, based on widespread researches of Hungarian and international libraries and archives

He wrote several biographies of important leaders of socialist and working class organizations, such as the British Keir Hardie or the French Jean Jaurés and Léon Blum. He has edited and published the Congress Minutes of the Second International in Hungarian. He frequently participated in collections of studies, organization of academic conferences. He represented the Hungarian historians in dozens of conferences, and was an all-time-present member of the annual sessions of the ITH in Linz from their very beginning. He has initiated the publication of the „Yearbook. From the History of the International Labor Movement” and he was one of its exemplary authors from 1974. He suffered the deadly accident during the edition of the 41st volume of this Yearbook. Since the 1960s he worked as senior fellow of the Historical Institute of the Hungarian Academy of Sciences. He wrote and edited also in his last, retired decades, even though his eyes were continuously weakening and later he has completely lost his eyesight. However, even during these years he wrote and published important materials that were rich in new information. Until his death he kept in touch with eminent scholars from the USA to Japan, and published their fresh results in Hungarian periodicals. He had the privilege to get articles, or sometimes to order writings from such authors as Eric Hobsbawm, Tony Benn, István Mészáros or Narihiko Ito.

Since he always undertook even hard conflicts in the defense of his confidence, sometimes he suffered great grievances in his life; nevertheless he always managed to surpass them. His deep social democratic belief had coupled with the conviction that it could not be reduced to a kind of integration equipped with more or less acquisitions into the capitalist social-economical system; that one should not lose to act for a more human society: socialism. Among the turns of the political life, sometimes his former, sometimes the latter conviction aroused conflicts around him. He was part of a never-ending, correct debate with ideologues of

the Hungarian and international left about actual political strategies, like West European social democratic policy in the 1990s, which was based on the Blair-Schröder vision, which he strongly criticized. The bibliography of his materials runs to thousands of items. He left a huge estate of books and writings behind; to catalogue, to save and to keep them is an important task for us.

Iván Harsányi, Gábor Székely

*

Letter to friends of János Jemnitz by the redaktion

The irreplaceable chronicler of the history of the Hungarian and international working class movement died on 20 July 2014 in Budapest. János Jemnitz was an outstanding personality – virtually impossible to be classified. His father worked as music critic at the social democratic daily newspaper *Népszava*; his foster-father and mentor – the economist Imre Vajda – was an important figure in the Hungarian social democracy. János Jemnitz finished his studies of history at the Faculty of Humanities at Eötvös Loránd University in Budapest. His professional career started at the “Institute of Party History” in Budapest, which had been an ITH member institute for decades. (Today the ITH membership is assumed by its successor, the “Institute of Political History”). Later he became research associate and then senior research associate at the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences (MTA).

Jemnitz wrote his habilitation thesis and then his doctoral thesis at the MTA (1974) on the basis of extended research work in Hungarian and foreign institutions. These workings deal with the field of topics of labour movements in the years before World War I and during the years of war on a global scale. János Jemnitz’s publications did significantly contribute to make known life and work of several labour leaders of the 19th and 20th century – including Wilhelm Weitling, Louis-Auguste Blanqui, Keir Hardie, Jean Jaurès, Léon Blum and Alexandra Kollontai. As co-author of Leo van Rossum, colleague at the department for Eastern Europe of the International Institute of Social History in Amsterdam, Jemnitz participated in the publication of the correspondence of Karl Kautsky with Eastern European social democrats. Also the Hungarian translation and publication of the minutes of the congresses of the Second International is owed to him. János Jemnitz was the one of the organisers of the conferences in Budapest on the occasion of different anniversaries of the era of the popular front. He also took actively and vividly participated in the yearly Linz Conferences of the ITH. His contribution to the 5th Conference, “*Die internationale Arbeiterbewegung nach dem Kriegsausbruch 1914*”, deserves particular recognition. Jemnitz was initiator and leading editor of the yearbook “*On the History of the International Labour Movement*” (“*A Nem-*

zetközi Munkásmozgalom Történetéből”) published in Hungary since 1974 that provided of forum for several of his partners he met in Linz. The accident that should eventually end his life happened in his apartment while he edited the 41st volume of the yearbook. János Jemnitz continued his work as an author and editor also in the last decade of his life, although his eyesight continuously deteriorated and he finally totally lost his sight. Until his death he kept in touch with important representatives of the historical profession – from Western Europe to the United States; from Russia to the Far East. Intellectuals and scientists like Eric Hobsbawn, Tony Benn, István Mészáros, Ferenc Fejto, Madeleine Rebérioux, Ralph Miliband, Gerd Callesen, Nikolai Buharin (the meanwhile deceased grandson of Nikolai Iwanowitsch Bucharin; historian at the Russian Academy of Sciences), Robert Jevzerov, Aldo Agosti or Narihiko Ito, chairman of the International Rosa Luxemburg Society, bestowed him the honour to send him their workings. “*He always attended the ITH Conferences until he could no longer do so due to his health*”, writes Margreet Schevel from the Netherlands on the occasion of his death. “*And he spoke in detail on new insights in social history and his views in general, starting with the sentence: ‘I would like to make some remarks and raise a few questions.’ (One can still hear his sonorous voice).*”

Defending his convictions he often accepted rough controversies and thus in the course of his life suffered from many injuries, he could however overcome. His profound commitment to social democracy was combined with his conviction that it is not only about adapting to the existing capitalist social order with its more or less significant achievements and that it is not justified to give up those actions that point towards the possibility of a more human society. He fiercely criticised the vision of a “third way” according to the paradigms of Blair and Schröder that got influential within the West European left in the 1990s. With vivid interest János Jemnitz followed the search for a path towards socialism and the revival of Marxist research wheresoever in the world: from North and South America to Japan, South Korea and India.

Iván Harsányi, Gábor Székely (Budapest)

*

Condolences on death of János Jemnitz

Margreet Schrevel

Amsterdoffi, July 28th 2014

To the family and kin of Janos Jemnitz

Dear Friends, I am so sorry to hear about the unexpected death of Janos. it was a shock of great impact, as Janos was an old and very much loved friend of my late husband Leo van Rossum and me. Together with Leo he edited the Kautsky,s correspondence with socialists in the Balkan area and to have this all arranged he

used to come and stay with us at our home for weeks. He always brought paprika and Hungarian salami and spoke a lot on new insights in social history and his views about it all. Many times he came to the institute to consult documents on behalf of his beloved year Book. Sadly his visits stopped as my husband died in 1999 and Janos gradually lost the sight of his eyes. Janos was a true internationalist. He always went to the conferences of the Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung in Linz until he was no longer able to because of his health. He invariably contributed to the discussions, starting with the sentence: 'I would like to make some remarks and put a few questions'. (One can still hear his sonorous voice). He had an open mind, a great sense of humor and a talent to put things in the right perspective. His decease means a great loss for the Hungarian world of history as well as for the international network of historians that Janos took part in. I personally find it hard to accept that he is really gone so suddenly. I don't know how to comfort you in this sad time, but I think of Janos and you a great deal.

With my deepest condolences and kindest regards,

Margreet Schrevel

*

Willy Buschak (Brüsszel)

Lieber Kollege Iván Harsányi!

Mit großer Bestürzung und tiefer Trauer habe ich die Nachricht vom Tod unseres Freundes Janos gelesen. Ich werde ihn als guten Freund und hervorragenden Wissenschaftler sowie als Menschen, mit dem ich Budapest erkundet habe in Erinnerung behalten. Bitte übermitteln Sie seiner Tochter und Familie mein aufrichtiges Beileid. Mit freundschaftlichen Grüßen.

Willy Buschak

*

Gerd Callesen (Wien)

Lieber Kollege Harsányi,

Besten Dank für die traurige Nachricht von Janos Jemnitz Tod. Es ist in der Tat ein Verlust, und es wird nicht leicht sein ihn in der Redaktion des Jahrbuches zu ersetzen. Ich hoffe aber, dass es Ihnen und Ihren Kollegen gelingen wird. Ich habe es oftmals bedauert, dass ich kein Ungarisch lese – so viele Beiträge waren dem Titel nah zu urteilen von grossem Interesse nicht nur für ungarische Leser. Und die Beiträge, die ich von Jemnitz gelesen und in mehreren Fällen auch benutzt

habe, waren für die Entwicklung eines Verständnisses der internationalen Arbeiterbewegung von grossem Wert.

Ich hatte Jemnitz zugesagt eine Besprechung des neuen Bandes der Werke Rosa Luxemburgs zu schreiben, die er, so wie ich es verstand, für den kommende Jahrgang 42 des Jahrbuches einplante. Ich schicke Ihnen diese Besprechung anbei, und wenn Sie diese für den kommenden Band übersetzen können, soll es mir recht sein. Auch weil Luxemburg für ihn von Interesse war.

Ansonsten höre ich, sobald Sie und Ihre Kollegen die Pläne für die weitere Arbeit besprochen haben, gerne von Ihnen.

2. Lieber Kollege Harsányi,

Besten Dank dafür, dass Sie mein Beileid auch der Familie von János mitgeteilt haben. Es war nur eine schwache Mitteilung meinerseits, es gibt sicher vieles zu sagen, was er bedeutet hat und andere können es sicher auch noch besser sagen.

Ich wollte nur noch sagen – sozusagen als Antwort auf seinen letzten Brief an mich vom 1. Juli – dass Prof. Georg Fülberth, den János im Jahrbuch als Mitglied des Beirats anführen wollte, sich dazu bereit erklärt hat ohne dass er jedoch vor 2016 mitarbeiten kann, er ist noch zu sehr an den MEGA-Band III/29 gebunden. János fragte, wo Fülberth seinen Wohnsitz hat: er wohnt vorläufig weiterhin in Marburg, wo er ja auch gelehrt hat. Die anderen Anfragen usw. sind schon insofern erledigt, als Sie die Besprechung der Luxemburg Werke übersetzen werden.

Mit den besten Grüssen

Gerd Callesen

*

Emilio Gianni (Archivio Biografico del Movimento Operaio Genoa, Italy)

Deeply touched for the loss of your editor, we express our heartfelt condolences to you, to relatives and to all comrades

Emilio

*

John Schwarzmantel (Leeds)

This is terrible news. I am really sad and upset, and of course it must be even worse for you. I knew your father for nearly 40 years, and we corresponded regularly and he was a dear friend and someone who was very important in my life. I cannot believe that he is no longer with us.

My deep condolences to you and your family. I will remember your father with affection for the rest of my life.

John.

Steve Parsons (Sondenborg, Denmark)

1.

Dear Kati,

Just back from a week's stay in Vienna. I'm really sorry to hear about your father's accident; please pass on my best wishes to him for a speedy recovery. I have collected a few bits and pieces, in the way of articles; where is it best to send them? Home address rather than the Institute?

While in Vienna (my first visit) I went to see the social building complex, Karl Marx Hof, which was a fascinating experience and really does underline the huge difference between the European social democracy of the past (admittedly of the Austro-Marxism variety) with that of the parsimonious, neo-liberal /'pro-business' namesake of today. Financed through a city housing tax Karl Marx Hof is a continuous stretch of communal housing blocks that stretches for 1.5 km. Built in the 1920s-30s it really did represent a massive use/transfer of resources to rehouse working class families in descent flats. It still looks good today and I can imagine that people are still happy to live there. I was struck by a number of things; firstly, architecturally the building cannot be considered 'modernist' (functionalism/ 'modernism' or 'international style' was very much an article of faith for radical and left wing architects in Britain in the 1930s and elsewhere – Soviet architecture obviously giving problems) as they are traditionally constructed in redbrick with stucco and include ornamentation (figures representing motherhood, humanity breaking its chains etc.), concrete has not really been used and the blocks are not high-rise. Presumably construction along traditional lines would have appealed more to the working class people who were being rehoused but also it entailed the employment of the established building trades (a work project employing those from the organised labour movement). Secondly, what became apparent is that the new housing was situated on the outskirts of the city within walking distance of the surrounding countryside. Janos must know much more about all this and have much more perceptive things to say about it. Anyway, I won't ramble on anymore – have a good summer.

All the very best,

Steve

NB. About the current state of social democracy the Danish Social Democrats – one of the parties of the Second International that already made a point under Stauning in the 1930s of declaring they were not a workers' party but a people's

party – now declares that the promotion of a welfare state has been superseded by the creation of ‘a social competition state’ (konkurrencestaten – in Danish). By this they mean that the state’s primary task is now to improve the competitive ability/edge of ‘Danish’ industry. Is it any wonder that the key figure in the Danish government, the economy minister, publicly stated a year or so ago that he does not see the Social Democrats as being politically left in any meaningful way – they are, he said, purely pragmatic and realist judging each issue on what was ‘best for the country’ etc.

2.

I just thought I’d write again to enquire as to how you are all coping? It must be really difficult for all of you and especially your mother. I vividly remember when my mum died my father saying that he felt like a large part of him had been amputated - they’d done everything together as a pair for decades and decades. At the time we, myself, elder brother and sister, thought he wouldn’t go on for long but despite everything he lived for a further five years and was, I think, fairly contented after the first year or so.

All the very best,

Steve

3.

The terribly sad news of the death of your father has come as something of a shock. I suppose given his age any accident can have very serious consequences but I had never imagined a time without Janos. He was intellectually so enthused and was constantly planning for future articles. The depth and breadth of his knowledge on the European Labour movement really is irreplaceable. As for his approach, although overused, I think Gramsci’s aphorism of „pessimism of the intellect, optimism of the will” well applies to Janos - he knew how weak the forces of the left often were and how far humanity is from extinguishing exploitation and creating a socialist reorganisation of society but it didn’t mean the struggle should be abandoned. In that respect we found ourselves of like mind. I will come to miss his presence - æret være hans minde (in honour of his memory). My heartfelt condolences to you, your mother and sister.

Steve

Вячеслав Коломиец (Russia)

Dear Katalin,

Please accept our deep condolences. We had the honor and the pleasure to know your father and we were very sorry to hear about his passing away.

Regards

Slava, Inessa, Robert

* * *

50 years of Association for the History of the Labour Movement (ITH)

Susan Zimmermann

Notes on its History (22 April 2014, Auditorium Maximum, University of Vienna)

2014 is not only the year for the ITH to celebrate its 50th anniversary. 2014 also marks the 150th anniversary of the foundation of the International Workingmen's Association in 1864, and the coinciding of these two anniversaries is no coincidence: The ITH – back then: “International Conference of Labour Historians” or “Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung” – was established in 1964 in the aftermath of a scholarly conference held on the occasion of the centenary of the First International entitled “Austria-Hungary and the International”. This conference brought together historians of the labour movement from various successor states of the Habsburg Monarchy, and thus from both sides of the Iron Curtain; it was also aimed at working for the inclusion of topics related to the history of the labour movement into the programme of the 12th International Congress of the International Committee of Historical Sciences to be held in Vienna in summer 1965. The participants of the 1964 Conference on Austria-Hungary and labour internationalism “suggested starting a regular exchange of experience”.

As a result, the first regular ITH Conference was held in Linz in September 1965, in the immediate aftermath of the Vienna Congress of the International Committee of Historical Sciences.

Two Austrian historians, the communist Herbert *Steiner*, in 1963 co-founder and for many years academic director of the Documentation Centre of Austrian Resistance (DÖW), and the social democrat Rudolf *Neck*, who in 1979 was to become the Director General of the Austrian State Archives, had been instrumental both in organizing the 1964 Conference and establishing the ITH.

They also were driving forces behind the “Arbeitsgemeinschaft für Geschichte der Arbeiterbewegung in Österreich”/“Association for the History of the Labour Movement in Austria”, which organized the 1964 Conference and had been promoting the establishment of modern labour historiography in Austria since the early 1960s. Both of these men were to remain central figures in the ITH for the following decades. (Of the Hungarian side was János *Jemnitz* a founding member of the organisation, and a member of the Presidency to his death in 2014. The red.)

A recent study on the history of the international community of historians describes the Vienna World Congress of the historical profession in 1965 as a landmark of change in the ongoing Cold War confrontation within the historical sciences: The participants were made to realize that the simplifying dichotomy between East and West and between bourgeois and Marxist historiography could no longer be sustained. Marxist historiography from the Eastern bloc presented itself in a process of de-petrification and renewal; the “undogmatic” Marxist and Winfried R. *Garscha*: The ITH and its “Linz Conferences” / Die ITH und ihre “Linzer Konferenzen”, ITH 1994, 24. socialist historians from Western countries made their presence felt; and there was an increasing interest in and knowledge of “social and structural research and the theoretical element contained within them” of non-Marxist Western historiography. The Habsburg Monarchy was discussed, among other things, as an example of the failure of half-hearted social democratic internationalism.

What are we to make of these facts and contexts? In one sense, the ITH was certainly the result of changes within the Cold War confrontation on historiography; these changes reflected the shifting international political landscape of the time. It may also be speculated that the ITH was the outcome of what Immanuel Wallerstein has depicted as a particular conjuncture when describing the process of alternative institutionalization for the case of the *Annales* and Fernand *Braudel*. In any case, the founders and early leading figures of the ITH seized Fortuna’s proffered hand with a view to counteract the ongoing academic marginality of labour history within the historians’ profession on the international level during the Cold War period. They may also have made good use of the geopolitical location of Austria as a neutral state in the heart of Europe to create a successful alternative historians’ internationalism on stable institutional foundations, although outside of the traditional(ist) bulwarks of the academia. Yet no definite conclusions can be drawn regarding the interaction of these and other factors in “the making” of the ITH up to now. (By the way: E.P. *Thompson’s* “The Making of the English Working Class” had been published in 1963.) To date only a few precious publications by Winfried R. *Garscha* assemble important information and reflection on the history of the ITH.

One thing we can, however, say for sure is that for decades to come the ITH somehow was to function as an institutional and intellectual incarnation of Cold War labour history. By the 1980s for many less conventional or politically radical students of history and professional historians the ITH was present as both a

politically rather inconceivable and intellectually rather dissuasive construct. Politically inconceivable it was, at least for me, because I could not – I really couldn't – make sense of how it was possible that loads of social democratic and communist historians would join forces, and would together realize any number of conferences on various aspects of the history of the labour movement – in, so it appeared to me from afar, immaculate mutual consent that this was the right thing to do. Was this a proof of the fact that dominant historiographic and political forces in the Eastern bloc were no longer intellectually committed to actually challenge the abysses of capitalism? Or was it a proof of the fact that the rules of Karl Dietrich *Erdmann*, *Toward a Global Community of Historians. The International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences, 1898-2000*, edited by Jürgen Kocka and Wolfgang J. Mommsen in collaboration with Agnes Blänsdorf, Berghahn 2005, 249ff. international diplomacy, with its formidable capacity to maintain inter-state relationships irrespective of ideological cleavage, had successfully overwritten the otherwise definitely irreconcilable cleavages between pro- and anti-capitalist socialist thinking?

These perspectives and questions furthermore fuelled my sense of intellectual dissuasion. The ITH functioned – I felt – with the full-scale backing of key official actors on this and the other side of the Iron Curtain. Such institutional setting, which involved the elite of state- and party-sponsored research institutions across the Eastern bloc as well as core institutions – insofar as labour was concerned – of the social democratic Austrian state, for my taste had for too long resulted in the production of intellectual shallowness, or at least in the endless reiteration of concepts and perspectives which I considered on the one hand ponderous and dated at the same time.

Yet such outsider-views circulating back then contrasted sharply with the experience of those who actually did travel to Linz in September, year after year, and, in quite a number of cases, did so throughout decades. “Linz”: Physically this was the rather remote and isolated Jägermayrhof, at the hillside on top of the city, where the annual international conferences of the ITH were held since 1965; it was also the famous “spirit of Linz” which had, against all counter currents, sheltered and intellectually stimulated labour historians from many different countries; there it was possible to reach out to each other across Cold War divisions; in “Linz” generations of historians from both sides of the Iron Curtain broadened their intellectual horizons and gained a sense of the intellectual currents in each other's scholarly universe, and of what it meant institutionally and career-related to be a historian in both systems; in and beyond “Linz” an increasingly global network of labour historians, and so many life-long contacts and friendships, were shaped; new directions in writing the history of labour gained recognition; initial suspicion and confrontation notwithstanding, new ideas of feminist or cultural historians were adopted so as to remould the inherited canon; as early as 1978 a foundational conference about women workers and women in the labour movement in countries around the globe took place in Linz; and so on

... If anything, then this “spirit of Linz” is well and alive to the present day. The hospitality of the Upper Austrian Chamber of Labour and its Jägermayrhof has been indispensable alongside with countless others who have sustained the Linz Conferences all the way along.

If we sum up the components of the history and identity of the ITH in its pre-1989 history, we might argue that the ITH in this period thrived because of three entangled and productively interacting, foundational characteristics: its stature as a Cold War construct; its institutional entrenchment outside of the actual academe; and the fact that it brought together people with a fundamental interest in and dedication to the history of labour, a theme which in the dominant international institutions of the time, and in the discourse of the established profession as a whole, remained a secondary enterprise – and which at the same time attracted many smart and in a broad sense progressive historians.

While the first of these three foundations of the ITH vanished with the end of the Cold War, the two other foundations – after the inevitable initial crisis – would gradually turn into an asset which enabled the ITH to enter an exciting second life-cycle. In other words, after 1989 the ITH lost its quasi-diplomatic function, but it could make positive use of its status as a massive institution of the otherwise rather tiny international traditions of labour history, and of its relative autonomy as a self-sustained and international organization which continued to enjoy the support of a variety of institutions related to labour and progressive-socialist politics. Under the presidency of Helmut Konrad and then Gabriella *Hauch*, who steered the ITH through this difficult period, this constellation at first enabled the ITH to withstand the political attacks on labour during the high-tide of neoliberalism and the low-tide of labour history as well as the vanishing interest in “class” as a relevant category of historical writing and social theory. While, sure enough, after 1989 in terms of choice of topics the Linz conferences were dedicated to what has been labelled as a change of identity, they constantly kept “labour” or the “labour movement” in their very titles. From the 1988 Conference onwards the edited volumes published after each of the conferences featured selected contributions rather than the complete proceedings of the conference, a change that was definitely to the advantage of the ITH’s academic profile.

Yet, in 2003 one of the former presidents of the ITH at the annual General Assembly proposed the organized dissolution of the ITH. By then two things had become obvious: It had become clear that the global attack on labour and its institutions had caused chronic wounds in the material and political status of some of those institutions that for a long time had financially guaranteed the viability of the ITH. In addition – while during the Cold War co-operation with “communists” had carried political weight in the eyes of important factions within the historians’ establishment in the West – a considerable number of representatives of this establishment now had lost all interest in such co-operation. But at the same time, the ITH in the early 2000s also experienced an upswing

which, at least retrospectively, makes its fourth decade appear to be the cautious beginning of a second life.

* * *

Winfried R. Garscha

Networking Labour Studies: The ITH Experience, 1965-2005.

Paper given at the 9th Conference of the Australian Society for the Study of Labour History, 2005,

From around the year 2000, the ITH experienced a most exciting intellectual renewal. The organization since then developed into an internationally highly visible and respected representative of a new labour history, which has attracted new generations of historians from all over the world. The conference of the year 2000 marked conceptual renewal, when Josef *Ehmer* and Helga *Grebing* brought together and subsequently edited (together with Peter *Gutschner*) a volume full of interesting papers on the “History and Future of Labour”. The volume is truly global in outlook, and in its introduction discusses conceptual changes which have since proven to be of central importance for a new, more inclusive and more global labour history. It also contains Marcel van der Linden’s foundational paper on “Globalizing labour historiography: The Amsterdam Approach” which, among other things, advocates the broadening of the concept of labour so as to include unpaid, unfree, and informal labour, and in this way contributes to “mainstreaming” insights first developed by scholars of colonialism and feminist scholars into the emerging new field of global labour history.

These and other inputs, and from 2005 the presidency of Berthold *Unfried*, helped to make positive use of a new conjuncture looming in the life of the ITH: As an international organization with its own infrastructure and institutional logic it could now be reconceived as not only representing the past, but also the future of progressive transnational labour history in a broad sense. After the onslaught of global economic liberalization, such new and more inclusive global and transnational history of labour, and social movements with a focus on labour, might finally be moving from the margin to the centre. The ITH has an important contribution to make to this new history which aims to rethink fate and fortune of labour across and within all world regions, including Europe.

Georges *Haupt* has once characterized not the First – 150 years old – but the Second International as “a giant with feet of clay”. The ITH has not been “a giant”, but a collective project which has intellectually and politically foregrounded labour and its history since half a century. My somewhat childish wish for its 50th birthday is that the “shaky material foundations”, from which the ITH is

suffering today, would be turned within in less than no time into the steadiest and most shining ones.

* * *

Памяти Игоря М. Кривогуза

23 марта 2013 г. после тяжелой продолжительной болезни ушел из жизни выдающийся ученый профессор, доктор исторических наук Игорь М. Кривогуз.

Он родился 15 мая 1926 г. на юге России. в Краснодарском крае, в семье заслуженных учителей. В начале войны семья жила в г. Грозный. Мать за прекрасную преподавательскую работу был награждена высшим советским Орденом Ленина. Игорь еще в 16 лет, будучи учеником 10 класса, пришел в военкомат с просьбой отправить его на фронт. По возрасту он не мог быть призван в действующую армию, но поступил в распоряжение военкомата, выполняя любые его поручения. Официально он был мобилизован в 1943 г. и прошел в составе Северо-Кавказского и Западно-Украинского фронтов свой боевой путь солдата-подрывника, организатора партизанского движения, артиллериста и пехотинца до победы. Вторую мировую войну он окончил в Венгрии, после чего был отправлен на Дальний Восток, на последний фронт Второй мировой войны. Свою военную карьеру он завершил в Монголии. Вернулся с фронта с Орденом Боевого Красного Знамени и многими медалями на груди.

Еще до окончания военных действия, нося в походном рюкзаке книгу известного историка Тарле «Наполеон», он выбрал для себя в послевоенной жизни специальность историка и поступил в Иркутский Университет. Однако в этом учебном заведении не было нужной ему специализации международника и он переехал в Харьков, а в 1944 г. в Ленинград, где и окончил Университет по кафедре внешней политики и международных отношений в 1949 г.

Талантливого молодого ученого сразу приняли в аспирантуру Ленинградского Отделения Института истории Академии наук СССР, где он досрочно защитил диссертацию по истории рабочего движения в Германии, сконцентрировав свои интересы на деятельности Союза «Спартак».

Проработав несколько месяцев в Издательстве АН в Ленинграде, он с 1951 г. уже преподавал в качестве доцента, а затем профессора в Ленинградской высшей партийной школе.

Изначально параллельно с преподаванием И.М. Кривогуз развернул активную научно-исследовательскую работу. Ежегодно из-под его пера выходили монографии и учебники, научные и популярные статьи. Уже в 1959

г. – он участник написания коллективных «Очерков истории Германии с древнейших времен до 1918 г.», а в 1967 г. - «Новейшей истории 1917-1939 гг.» и «Новейшей истории 1917-1945 гг.». Вместе с проф. Станиславом М. Стецкевичем они вдвоем написали «Очерки истории Первого и Второго Интернационала». На большом фактическом материале он подготовил и дважды издал монографию «Второй Интернационал» (М., 1959, 1964 гг.).

В начале 60-х годов серия исследований по проблемам истории Компартии Германии завершилась написанием на огромном материале архивохранилищ СССР и ГДР и защитой докторской диссертации. В круг его обязанностей входили систематические командировки с чтением лекций в ГДР и других бывших социалистических странах. Уже в это время проявилась его сильная сторона – умение рассматривать явления и процессы в широком социально-экономическом и политическом контексте.

Ученик известной ленинградской исторической школы, он рано показал себя ярким преподавателем, но и глубоким исследователем не только в сфере исторической науки, но и широкого круга проблем обществоведения, пристального интереса к проблемам своего времени.

В 1971 г. в приказном порядке молодой профессор был переведен в Москву, в Академию общественных наук при ЦК КПСС, где занял пост заместителя заведующего кафедрой международного рабочего движения. Как и прежде, в ленинградской городской и областной партшколе, важное место в его творческой жизни занимала преподавательская работа – в АОН при ЦК КПСС, Институте общественных наук при ЦК КПСС, Академии народного хозяйства, Полиграфическом и других институтах. В ней специальная проблематика всегда тесно увязывалась с реальной жизнью.

Он работал и в Институте международного рабочего движения АН СССР, где выступил в качестве организатора, редактора и автора ряда разделов IV тома многотомника «История международного рабочего движения», а также в Академии народного хозяйства, Полиграфическом и др. институтах. И.М. Кривогуз – автор и ответственный редактор коллективного научного труда «Рабочий класс в авангарде борьбы за демократию» (М., 1981 г.) и научно-популярного издания «Сознательный рабочий никогда не отречется...» К истории Второго Интернационала. 1889-1914 гг. (М. 1990). Массовыми тиражами выходили его научно-популярные издания «О подходе к истории рабочего движения» (1994г.), и «Постижение современной политики» (1995 г.)

Под редакцией И.М. Кривогуза в 1997 г. вышло в свет выдержавшее пять изданий эпохальное учебное пособие издательства «Высшее образование», которое рекомендовалось Министерством образования Российской Федерации в качестве учебника для преподавания студентам вузов, обучающимся по специальности «история» «Новая история Европы и Америки», собравшее блестящий авторский коллектив, в который вошли В. Виноградов, Т. Исламов, М. Машкин, А. Намазова, С. Оболенская, Д. Прицкер, А.

Ревякин, Б. Туполев, З. Яхимович. В нем нашли место многие наработки переломных десятилетий рубежа XX–XXI веков о путях прогресса и его факторах, о человеческом измерении истории, показано многообразие исторических процессов. С новых, творческих позиций было освещено социально-экономическое, политическое и духовное развитие стран Европы и Америки с конца XVI в. и до окончания Первой мировой войны, в том числе историческая роль империй – Британской, Германской, Австро-Венгерской и Российской, а также крупных, средних и малых стран. Были выделены проблемы формирования наций и освободительной борьбы народов Центрально-Восточной и Юго-Восточной Европы. И.М. Кривогуз стал автором разделов по проблемам начала нового времени и его завершения – изменения соотношения сил и формирования блоков в Европе, а также Первой мировой войны и начала глобального кризиса. И.М. Кривогуз внес в это труд рассмотрение многих методологических проблем, в том числе соотношения революции и эволюции, пацифизма, меры использования творческого потенциала революций 1917 года, а также активное компаративистское начало. Ему принадлежало положение о том, что евроатлантическая цивилизация возникла и сложилась с XVI до конца XIX века как важный компонент небывалой концентрации пассионарности народов, постановка вопроса о том, что в Новое время было положено начало трехвековой дихотомии цивилизаций и стран мира на Запад и Восток. При этом он неизменно возвращался к оценке места и роли России в мировой истории.

Капитальное доработанное и дополненное издание 2002 г., объединившее воедино два периода новой истории, насчитывает 900 стр. и не теряет своей актуальности.

Расширяя эту проблематику, разносторонний ученый-международник, он публикует в том же 2002 г. книгу «Трансформация стран Северо-атлантического региона».

Уже в это время И.М. Кривогуз демонстрирует не только хронологическую и географическую широту тематики своих исследований, но и погруженность в различные области гуманитарного знания.

Круг его интересов постоянно увеличивался, распространяясь на проблематику политологической науки, широта восприятия которой позволила ему не только публиковать учебники по политологии, но и комплексное научное издание «Элементарная политология» (М., 2006 г.). В Академии народного хозяйства он заведовал сектором политологии.

В сферу его исследовательских разработок все более включались процессы, происходившие в трансформировавшихся бывших социалистических странах, в том числе в России. Первой публикуется проблемная работа «Крушение “реального социализм” в Европе и судьбы освободившихся народов» (М., 2001 г.) В ней представлен аналитический обзор общественно-политических процессов в Центральной и Восточной Европе, включая СССР, показаны противоречия и причины назревания преобразований, их

своеобразие – вплоть до становления новой государственности. На анализе обширного материала он приходит к выводу, что не следует чрезмерно преувеличивать значение падения Берлинской стены.

В 2005 г. в Москве в свет выходит его новаторская книга «Либерализация России: начало долгого пути», в которой автор создает многогранную картину и сквозное представление о дальнейшем развитии событий.

С позиций защитника «социализма с человеческим лицом» он переходит на позиции аналитика либерально-реформаторских тенденций в России. Исторические исследования в сочетании с занятиями в сфере политологии (с конца 90-х годов он – автор популярных учебников по политическим наукам) позволили ему творчески осмыслить происходящее в России на рубеже XX-XXI веков, издать книгу «Плоды и перспективы либерально-консервативной политики (В. Путина и его соратников), М., 2008. А также интенсивно работать над следующей книгой - «Трудный путь либеральных реформ».

Видного ученого, его всегда привлекало разнообразие жанров. Воспоминания трагических военных лет неоднократно возвращали его к событиям Второй мировой войны - важнейшего этапа в истории своей страны и народа, к своему участию в ней с юного возраста, к осмыслению происшедшего в те трудные годы. В 2009 г. вышли в свет его «Солдатские мемуары», которыми он заложил основы «солдатской правды войны», до того времени освещавшейся в России только «лейтенантской» прозой – в воспоминаниях офицерского состава участников Великой Отечественной войны..

В серии «Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Воспоминания, дневники, записки», в «Антологии» Воениздата, в проникнутой животрепещущей правдой военных лет книге «Желанное слово «Победа!» (М., 2010 г.), составленной им совместно с Л. Федоровым, он живо и интересно рассказал о действиях партизан, об ожесточенных боях на Голубой линии, о сражениях на Украине и в Молдове, Румынии, Венгрии, Словакии и Чехии. А затем и в Китае.

До последних дней, разносторонний талантливый ученый - живая. динамичная личность - сохранял высокий творческий потенциал.

Он оставил о себе самую добрую память как высококвалифицированный организатор науки. мудрый руководитель и научный редактор, оптимально сочетавший глубину разносторонних исследований с беспримемой принципиальностью своих убеждений,

Коллеги и друзья

Willy Buschak

European Left Socialism: The London Bureau

European History in the 1920s and 1930s was marked by the confrontation between Social Democracy, Communism and Fascism. The Labour Movement was deeply divided into a Social Democratic Current, sticking to the traditional values of the Movement, but not very dynamic and not really apt to the confrontation with Fascism, and a Communist current which was more interested in fighting Social Democracy than Fascism. As Friedrich Adler, secretary of the Labour and Socialist International (LSI) has put it in his speech to the LSI-conference, August 1933 in Brussels, which was convened to debate the situation after destruction of the German Trade Unions in May 1933 by the national socialist dictatorship, the German Labour Movement was crushed between the mutual errors of “Moscow” and the Social Democracy. Adler himself was looking for a way “in between” and so were many other parties and organizations in Europe, some of them still in the LSI, some of them about to leave the LSI and many of them outside, not represented by any international organization. The current they represent is commonly called “Left Socialism”, comprising organizations like the Socialist Workers Party (SAP) and the International Socialist Fighting League (ISK) in Germany, like the Independent Labour Party (ILP) in the UK, the huge and influential Norwegian Labour Party (DNA) or the rather small Independent Socialist Party (OSP) in the Netherlands. The Norwegian Labour Party was the dominant political force on the left in Norway. Some of the organizations had at least some political influence in their countries. Throughout the 1930s, the ILP had three members in Parliament. The Spanish Workers Party of Marxist Unification (POUM) represented a considerable force in Catalonia in the 1930s. Others, like the Polish Independent Labour Party (NSPP) played a rather marginal role in national politics.

In the 1920s there was no real international centre coordinating left socialist parties and groups. Left Socialism was still mainly a tendency within Social Democratic Parties, which were a member of the LSI, so that left socialists met at the LSI congresses or around the meetings of the different LSI-committees in order to discuss issues of mutual interest. During the World Economic Crisis of 1929, the attitude of left socialists in Germany, Great Britain, in the Netherlands and other countries towards Social Democratic mainstream changed. Left socialists were entirely dissatisfied with social democratic policies in the crisis, they considered as not bold enough. In 1931, German left socialists went out of the SPD and founded the SAP; Dutch left socialists followed the example only half a year later and in 1932 set up the OSP. Also in 1932 the ILP disaffiliated from the Labour Party. At the international conference of left socialist groups and parties, organized by the SAP 5th and 6th of May 1932 in Berlin, it was decided that the British ILP should act as the common centre for circulation of information. The ILP headquarters were located in London, so that the common centre of Euro-

pean left socialism became known as the “London Bureau”. The London Bureau became the rallying point of most, but all left socialist groups. The German ISK for example never joined the Bureau. The London Bureau dedicated most of its energy campaigning for a new International, to be formed out of the LSI, the Communist International and left socialist groups. The labour movement was defeated in Germany and Austria and was put into the defensive everywhere in Europe, the London Bureau believed, because the movement was deeply divided. It could recover only by unifying the two existing Internationals, the LSI and the Communist International, with all other parties not belonging to one of the both into a new international organization. The campaign did not bring any result. The London Bureau did not have weight and power enough to move the two bigger Internationals into any direction and one may certainly ask whether the London Bureau with its belief that the Communist International still was a workers organisation did not fundamentally misunderstand the nature of the Communist International. The London Bureau organized further international congresses 14th – 16th February 1936 in Paris and 31st October – 1st November 1936 in Brussels. Contrary to what the Brussels Congress hoped, the Spanish Revolution did not change the course of events in Europe. A big congress of all parties not belonging to one of the existing Internationals scheduled by the London Bureau and its Spanish member, the POUM, for the first week of May 1937 in Barcelona could never take place, as the POUM became the target of Stalinist repression in Spain. The last conference the London Bureau convened before the outbreak of the Second World War took place 19th to 24th February 1938 in Paris and witnessed the organizational and political decline of left socialism. The ILP had lost so many members that it came close to the point where it ceased to exist as a political party. The bigger parties participating at the Paris conference, like the German SAP or the American Independent Labour League of America had between 1.000 and 2.000 members, not more. The only country where left socialism still represented a force was France. The left socialist tendency within the French Socialist Party, the “Gauche Revolutionnaire” (Revolutionary Left, GR), had the support of round about 15% of the rank and file. When the Paris conference opened, however, the GR was already on its way to leave the Socialist Party. The London Bureau did not survive the outbreak of the Second World War.

“Left Socialism” means a multitude of political tendencies, opinions, organizations, which had, however, enough of common elements so that we can speak of “left socialism” as a political current of its own in Europe. The common denominator was the call for an active labour market policy linked with a project to transform societies in the World Economic Crisis of 1929 and the rejection of Stalinism and its totalitarian methods in Western Europe. Common denominator was also the rejection of colonialism. Some ideas Left Socialists developed sound quite modern for somebody from the 21st century, like the “living wage”, the ILP asked for in the 1920s. The percentage of working poor is increasing in the European Union nowadays. People are poor, although they work, because

their salary is so low, that it does not permit a decent living. Today's response is the request for a minimum wage. The ILP went even further, demanding a living wage which covered all basic needs of life, the participation in societal and cultural life included. Left Socialists developed a far more sophisticated analysis of Fascism than anybody else in the 1920s and 1930s. Communists saw Fascism as directed by big capital, which pulled the strings, they never fully understood, what Fascism was about and therefore were unable to develop a strategy against. Fritz Sternberg, member of the SAP and one of the best economists of his time to the contrary underlined, that Fascism was a mass movement of its own, with its own objectives. Sternberg duly analysed mechanisms of integration and repression in Germany. Willy Brandt, also a member of the SAP, stressed the fact that Fascism was a youth movement, that young people with no chance whatsoever to find a job and a decent living were quite attracted by National Socialists. Their analysis is still worthwhile reading.

The London Bureau was divided over other important issues. It could never really make up its mind, what to think of the People's Front and of Stalinist Russia. In February 1937 the ILP instructed its members to say – nothing about the Show Trials going on in the Soviet Union, while others like German or Belgian left socialists attacked the trials as political murder.

Looking beyond the parties and organizations at what European Left Socialism meant, we discover a series of remarkable persons who deeply influenced political developments before and after 1945. The first persons coming to mind is the Dutch left socialist Edo Fimmen, General Secretary of the International Transport Workers Federation and founder of the OSP. Fimmen was one of the very first persons in Europe to write about globalisation. With a view to the ever increasing internationalization of companies, he suggested already in the 1920s transnational co-ordination of collective bargaining which trade unions are far from having realized even now. Fimmen successfully transformed the ITF from an international letter box into an organization capable of defending workers interests at international level, from an organization based mainly in Europe to an international organization embracing trade unions in all continents. Fimmen advocated international social standards to be set by the International Labour Organisation. Fimmen's fellow-country man, Henk Sneevliet, chairperson of the Dutch Revolutionary Socialist Workers Party (RSAP) in February 1941 organized a huge strike in Amsterdam against the persecution of Jews by the German occupying force. Willy Brandt, member of the SAP in 1932 and closely associated to the work of the London Bureau in the 1930s, became chancellor of the Federal Government in Germany in 1969. Otto Brenner, also a member of the SAP, was President of the German Metal Workers Union between 1956 and 1972, to name only some of them.

Further reading about left socialism and the London Bureau:

Willy Buschak: *Das Londoner Büro. Europäische Linksozialisten in der Zwischenkriegszeit.* Amsterdam 1985.

Gilles Candar

Bilan historiographique des gauches

L'histoire nationale des droites a pendant longtemps disposé d'une forte et renommée synthèse de référence, avec l'*Histoire de la Droite en France* (Montaigne, 1954) de René Rémond, devenue *Histoire des droites* lors de la réédition de 1982, sans que l'équivalent puisse être proposé pour la gauche. Le livre de Jean Touchard, lui aussi maître de l'école française des sciences politiques, *La Gauche en France depuis 1900* (Le Seuil, 1977), justement réputé, consistait en l'édition d'un cours professé à l'IEP, certes particulièrement brillant et documenté, mais qui, par la force des choses, ne couvrait que la période allant de 1900 à 1970. Les raisons ne manquaient pas pour expliquer ce décalage. Dans son introduction, subtile et suggestive, *La gauche, l'idée, le mot*, à l'*Histoire des gauches en France* (La Découverte, 2004 et 2005), Maurice Agulhon estimait qu'il tenait à la difficulté particulière de l'objet historique. À ses raisons, il me semble que peut être ajoutée une hypothèse supplémentaire. L'angle d'attaque de l'histoire politique convient plus aisément à l'étude des droites qu'à celle des gauches. L'identité sociale est revendiquée à gauche, cela va de soi pour le socialisme et le communisme justement fondés sur une critique de la grille de lecture exclusivement politique de l'histoire contemporaine aux XIXe et XXe siècles, mais cela peut même concerner le radicalisme, construit autour de l'exigence de fraternité en 1848 avec Ledru-Rollin, de la protestation exprimée dans le programme de Belleville (1869) avec Gambetta et de l'avènement du « Quatrième État » annoncé par Clemenceau après les événements de Fourmies (1891). Une approche exclusivement politique ne saurait donc à elle seule rendre compte de la richesse du corps de doctrine, des références et de l'action de ses dirigeants et comités, et, diffus, ce sentiment a pesé longtemps sur l'histoire contemporaine de la gauche et de ses composantes.

L'âge d'or ?

Le primat accordé au social à gauche a correspondu aussi, chacun le sait, avec une période intellectuellement marquée, sinon par l'influence des analyses marxistes, du moins par la prégnance d'une historiographie privilégiant les explications économiques et sociales, dominée par les fortes personnalités d'Ernest Labrousse et de Fernand Braudel et symbolisée par ce qu'on a appelé un peu rapidement « l'école des *Annales* ». Il est donc assez compréhensible que se soit d'abord développé, des années 1950 aux années 1970, une histoire sociale du mouvement ouvrier en lieu et place d'une histoire des gauches. Cette histoire a pu ensuite

s'élargir à d'autres catégories sociales, parfois aboutir à une histoire sociale des divers courants politiques, voire s'accompagner d'une histoire politique des divers courants de la gauche, sans que son schéma d'origine soit modifié. Elle s'accompagnait d'études parfois écrites un peu en marge de l'institution par des historiens militants ou des politiques cultivés. Dans les décennies 1950 ou 1960, de tels travaux pouvaient toutefois être encore considérés comme scientifiquement mineurs et convenant davantage aux amateurs ou aux débutants, ou à la rigueur assimilés à des entreprises de vulgarisation quelque peu complaisantes. Le fait que même après 1968 et après avoir accompli une œuvre considérable, pionnière et durable, Jean Maitron n'ait pas été élu professeur d'université reste symptomatique de cette absence de reconnaissance officielle.

Et pourtant ! Cette histoire fut, on le sait, particulièrement brillante et son effacement est régulièrement regretté aujourd'hui¹. Elle fut servie par de jeunes universitaires, le plus souvent militants ou anciens militants, parmi lesquelles les femmes étaient particulièrement nombreuses, indice sans doute que le domaine investi restait secondaire et donc plus accessible aux yeux de l'Institution. Ces « jeunes femmes brillantes et conquérantes » pour reprendre une appréciation de Jacques Julliard² se côtoyaient dans le comité de rédaction de la revue *Le Mouvement social*, fondé en 1960 par Jean Maitron : Annie Kriegel, Madeleine Rebérioux, Michelle Perrot, Rolande Trespé, et, voix un peu à part, Colette Chambelland, bibliothécaire du Musée social. Leurs noms restent encore associés à leurs objets d'études : les origines du communisme français et son histoire pour la première, Jaurès et le socialisme français d'avant 1914 pour la deuxième, les grèves ouvrières de la fin du XIXe siècle pour la troisième avant qu'elle ne se tourne vers l'histoire des femmes et d'autres sujets d'histoire sociale, Carmaux, le monde de la mine et l'histoire ouvrière et populaire pour la quatrième, le syndicalisme révolutionnaire, Monatte et Rosmer pour la dernière. Les trois premières étaient inscrites en thèse sous la direction d'Ernest Labrousse et la toulousaine Rolande Trespé sous celle du doyen Godechot. Ces thèses débouchèrent sur des publications³ dont la solidité, la richesse et même l'aspect monumental contribuent à entretenir la nostalgie d'une époque où la discipline historique semblait indispensable à l'intelligibilité du monde contemporain, ainsi du reste qu'à sa nécessaire transformation.

¹ Ce fut le leitmotiv de plusieurs des tables rondes lors du grand colloque organisé les 5 et 6 février 2009 en hommage à Madeleine Rebérioux, *Qu'est devenue l'histoire du socialisme ?*, organisé par la Fondation Jean Jaurès et la Société d'Études Jaurésiennes. Voir aussi un exemple récent de ces regrets avec Alain Boscus, *Jean Jaurès, la CGT, le syndicalisme révolutionnaire et la question sociale*, Toulouse, Institut régional CGT d'histoire sociale, 2008.

² Jacques Julliard, *Le choix de Pascal*, Paris, Desclée de Brouwer, pp. 51-54.

³ Annie Kriegel, *Aux origines du communisme français 1914-1920. Contribution à l'histoire du mouvement ouvrier français*, Paris et La Haye, Mouton, 2 t., 1964 ; Michelle Perrot, *Les ouvriers en grève. France 1871-1890*, Paris et La Haye, Mouton, 2 t., 1974 [édition abrégée : *Jeunesse de la grève. France 1871-1890*, Paris, Le Seuil, 1984] ; Rolande Trespé, *Les mineurs de Carmaux, 1848-1914*, Paris, Les Éditions ouvrières, 1971.

Madeleine Rebérioux soutint, on le sait, sa thèse sur travaux afin de parer à des dispositions réglementaires et étroites voulues par la ministre Alice Saunier-Seïté. Elle remplaça le grand œuvre institutionnel demandé, qui n'était pas de son génie, par un dynamisme intellectuel de tous les instants et une grande variété de ses centres d'intérêt. Cela ne facilite peut-être pas aujourd'hui la prise en compte de tout son apport historiographique, mais cette liberté de recherche fait aussi partie de l'héritage qu'elle avait à cœur de transmettre⁴. Lui aussi élève de Labrousse, un peu plus jeune, Maurice Agulhon s'imposa d'abord avec sa thèse, *Un mouvement populaire au temps de 1848 : Histoire des populations du Var dans la première moitié du XIXe siècle* (1969), dont il tira deux grands livres, *La République au village* et *Une ville ouvrière au temps du socialisme utopique*⁵, le premier plus célèbre que le second, mais tous deux aussi importants et qui devaient placer leur auteur au cœur du renouvellement de l'histoire politique, sociale et culturelle de la France contemporaine pour une longue époque. Sans vraiment achever formellement sa thèse sur le syndicalisme révolutionnaire de 1890 à 1914, Jacques Julliard publia peu après *Fernand Pelloutier et les origines du syndicalisme d'action directe* avant de poursuivre son investigation avec *Autonomie ouvrière*. Études sur le syndicalisme d'action directe⁶. Auparavant, toujours sous la direction d'Ernest Labrousse, Claude Willard avait soutenu une thèse d'État sur *Les Guesdistes. Le mouvement socialiste en France (1893-1905)* aussitôt édité par les Éditions sociales (1965). Une autre grande thèse pionnière avait été celle de Jean Maitron sur *Le mouvement anarchiste en France de 1880 à 1914* (Sudel, 1951), plus tard rééditée et complétée pour le XXe siècle (Maspero, 1975). Sur la Commune de Paris était alors attendue la thèse de Jacques Rougerie, qui ne fut jamais soutenue en tant que telle, mais se mua en quelques livres restés déterminants sur la compréhension aussi bien des événements de 1871 eux-mêmes que de l'histoire ouvrière aux temps de l'Association Internationale des Travailleurs⁷. En revanche, confirmation *a contrario* du caractère alors un peu en marge et affranchi de ces travaux sur l'histoire des mouvements sociaux, socialistes, communistes ou anarchistes, la thèse, elle aussi importante, de Serge Bernstein sur le parti radical de l'entre-deux-guerres (publiée aux Presses de la FNSP, 1980 et 1982), n'appartenait pas tout à fait au même paysage historiographique, aux mêmes compagnonnages en tout cas. Elle était reçue de

⁴ La bibliographie de ses travaux est donnée par Vincent Duclert, Rémi Fabre et Patrick Fridenson (dir.), *Avenirs et avant-gardes en France XIXe-XXe siècles, hommage à Madeleine Rebérioux*, Paris, La Découverte, 1999, complétée sur le site <http://www.jaures.info>, voir aussi Madeleine Rebérioux, *Vive la République !*, histoire, droits et combats de 1789 à la guerre d'Algérie, édition établie par Gilles Candar et Vincent Duclert, postface de Michelle Perrot, Paris, Démopolis, 2009.

⁵ Paris, Plon, 1970 (rééd. Le Seuil, 1979) et Paris-La Haye, Mouton, 1970.

⁶ Pour le premier : Paris, Le Seuil, 1971 et pour le second : Gallimard / Le Seuil, « Hautes Études », 1988.

⁷ Notamment *Procès des communards*, Julliard, « Archives », 1964 ; *Paris libre 1871*, Le Seuil, 1971 ; *Paris insurgé, la Commune de 1871*, Gallimard « Découvertes », 1995.

manière finalement plus classique comme une nouvelle illustration de l'école française des sciences politiques.

Ces thèses furent comme il se devait accompagnées de livres, articles, colloques qui placèrent en majesté l'histoire des mouvements sociaux et des organisations politiques de gauche. Pour pérenniser et prolonger ces œuvres, des revues furent vite considérées comme indispensables. Nous avons déjà évoqué *Le Mouvement social*, dont la centralité, le prestige et l'autorité furent à leurs apogées au cours de ses trois premières décennies d'existence. Après Jean Maitron, Madeleine Rebérioux l'anima de 1971 à 1982 avant de passer la main à Patrick Fridenson⁸. Fallait-il d'autres revues ? Dès 1982, Annie Kriegel avait fondé avec ses disciples *Communisme*. Une crise survenue en 1993 se traduisit par le départ d'une partie de l'équipe initiale, dont Denis Peschanski et Nicolas Werth, pour des raisons méthodologiques qui recouvraient tout autant des divergences politiques et idéologiques. Dirigé par le seul Stéphane Courtois après la disparition d'Annie Kriegel (1995), *Communisme* devint une revue longtemps connotée par l'hostilité à son objet d'études, ce qui ne suffit pas à lui enlever tout intérêt ni caractère scientifique. Plus directement concurrentiel du *Mouvement social*, *Genèses*, lancé en 1990 par des historiens (Gérard Noiriel), sociologues (Christian Topalov), politistes (Michel Offerlé), au projet pluridisciplinaire affirmé, alla jusqu'à placer les sciences sociales en position éminente par rapport à l'histoire et se dota d'une aspiration internationale élevée. Ces revues s'adossaient à des maisons d'édition, alliances nécessaires pour leurs développements au long cours : les valeureuses Éditions Ouvrières, fondées par la JOC et alors dirigées par André Villette, devenues par la suite Éditions de l'Atelier, soutien constant des entreprises du laïque convaincu qu'était Jean Maitron, pour *Le Mouvement social*, lequel n'a que récemment (2008) choisi de confier ses destinées à La Découverte ; les PUF puis L'Âge d'homme pour *Communisme* et Belin pour *Genèses*. La situation est un peu différente pour *Vingtième siècle, revue d'histoire*, fondée par Jean-Pierre Rioux en 1984, dès le départ fortement appuyée par l'Institut d'études politiques de Paris et son éditeur, les Presses de Sciences Po, mais avec la collaboration soutenue d'universitaires de diverses origines ainsi que quelques relais internationaux. Sur le terrain de l'histoire politique, mais aussi sur celui de la diffusion, de la liaison avec le grand public cultivé non universitaire, *Vingtième siècle* s'imposa assez rapidement⁹.

La floraison de revues pouvait se lire autant comme un signe de vitalité que comme la marque d'une certaine banalisation dans la réussite et d'une normalisation progressive du champ d'études. Elle modifiait aussi les hiérarchies comme les habitudes, ce qui n'alla pas sans entraîner quelques grincements.

⁸ Cf. Françoise Blum, « Portrait de groupe avec dame », *Cahiers Jaurès*, n° 183-184, janvier-juin 2007, pp. 53-64.

⁹ Cf. Nicolas Roussellier, « À la fenêtre de *Vingtième siècle*, 1984-2000 », *Vingtième siècle*, n° 69, janvier-mars 2001, pp. 169-174. La revue est toujours dirigée par Jean-Pierre Rioux, avec le concours d'Olivier Wiewiorka, rédacteur en chef.

Ainsi, très attachée au *Mouvement social* dont elle estimait irremplaçable le rôle fédérateur, Madeleine Rebérioux ne s'enthousiasmait pas de ce qu'elle estimait relever de la dispersion plus que de la novation. Elle résista longtemps à la volonté de Vincent Duclert de faire évoluer le bulletin de la Société d'Études Jaurésiennes vers une plus ambitieuse formule revuiste. Un compromis fut trouvé avec la forme intermédiaire des *Cahiers Jaurès*, initiée en 1995 après quelques préliminaires réalisés en 1991-1993 par Frédéric Moret. De son côté, c'est très volontairement que Jacques Julliard avait choisi de prolonger un colloque consacré à Georges Sorel par le lancement en 1983 des *Cahiers Georges Sorel*, en lieu et place d'édition d'œuvres complètes, préférant la recherche vivante à une approche trop rétrospective et récapitulative. La formule initiale s'élargit dès 1989 pour aboutir à *Mil neuf cent, revue d'histoire intellectuelle*. Au cours des années 1980 fut encore progressivement relancée ce qui est devenu en 1995 la *Revue d'histoire du XIXe siècle*, publiée par la Société d'histoire de la révolution de 1848, certes non réservée à l'étude exclusive des seules gauches dix-neuviémistes, mais ne serait-ce que par ses origines, et par les préoccupations des présidents successifs du comité de rédaction (Maurice Agulhon, Philippe Vigier, Alain Corbin, Jean-Luc Mayaud, Jean-Claude Caron et aujourd'hui Sylvie Aprile), plus que largement ouverte à toutes les recherches sur les aspirations et entreprises de changements politiques, sociaux et culturels de cette époque¹⁰.

Le monument emblématique et collectif de cette génération et de ce moment fut constitué par l'*Histoire générale du socialisme* publiée en quatre gros volumes des PUF (1972-1978) sous la bienveillante et éclairée direction de Jacques Droz, professeur à la Sorbonne, spécialiste du monde germanique, lui-même socialiste unitaire, homme de culture et de synthèse. Cette Histoire, sans doute inégalée jusqu'à aujourd'hui, était plurielle par les orientations idéologiques de ses collaborateurs, du moins au sein de la gauche, plus que largement dominante dans l'entreprise, l'ampleur et le caractère international des perspectives. Mais son objet même tenait à distance toute notion de « gauche » politique : républicains, radicaux, démocrates américains, réformateurs et autres n'étaient pas convoqués en tant qu'objets d'études. Il s'agissait de voir comment les forces favorables à un autre mode de production émergeaient, se développaient ou non, se divisaient ou s'unissaient, avec malgré tout en horizon la victoire finale. Le sens donné par les quatre couvertures était d'ailleurs clair : d'abord la révolution de 1848, avec une lithographie de Georges Alexandre Fischer représentant un ouvrier et un étudiant partageant le pain derrière une barricade, ensuite le défilé du Creusot, drapeau rouge en tête (*La Grève*), peint par Jules Adler en 1899, puis le relais était passé aux nouvelles révolutions : une affiche soviétique de 1920, « Wrangel vit encore, achève-le sans pitié » de Dimitri Moor, et enfin une immense panneau chinois, anonyme, derrière une foule ouvrière à Shangaï, proclamant la « victoire de la charte de la société sidérurgique d'An Shan » (1973), peu après la Grande Révolution Culturelle Proletarienne et au moment où réapparaissait Deng

¹⁰ Cf. *La « Société de 48 » a cent ans, Revue d'histoire du XIXe siècle*, n° 31, 2e semestre 2005.

Xiaoping... Certes, l'essentiel de l'apport scientifique consistait dans les neuves et fortes synthèses qui marquèrent et marquent encore l'historiographie du sujet, qu'elles soient dues à Jacques Droz lui-même, François Bédarida, Madeleine Rebérioux ou Annie Kriegel pour ne citer que quelques auteurs disparus, parmi bien d'autres... mais la réception de l'ouvrage dans son ensemble allait bien dans le sens esquissé par les remarques précédentes. Et cette histoire se voulait pleinement planétaire, davantage certainement que dans les années postérieures. Sans développer ce point, il faut au moins évoquer la figure de Georges Haupt¹¹ et de son approche internationale du socialisme.

Professionnalisation de l'histoire militante

Le monde universitaire et celui de l'érudition militante conservaient de forts contacts. Militants, comités d'entreprise, responsables s'abonnaient aux revues d'histoire, soutenaient leurs initiatives. La FEN par exemple dota en 1989 un prix Jean Maitron pour encourager les étudiants à se tourner vers l'histoire du mouvement ouvrier et elle fit longtemps bénéficier *Jean Jaurès*, le bulletin de la Société d'études jaurésiennes, d'un nombre appréciable d'abonnements. Il reste de ce compagnonnage intense le *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français* (44 volumes pour la période 1789-1939), familièrement et communément appelé « le Maitron » et continué par Claude Penetier après la mort de son fondateur. Ce Dictionnaire a mobilisé d'importants réseaux locaux de chercheurs professionnels ou non. Ses ambitions se sont progressivement élargies : ouvert massivement aux intellectuels et aux milieux culturels pour l'entre-deux-guerres grâce à Nicole Racine-Furlaud, il fut complété par quelques Dictionnaires étrangers, à la demande d'abord de Georges Haupt, avec l'appui de Jacques Droz, François Bédarida, René Gallissot, et d'autres : l'Allemagne, l'Autriche, la Grande-Bretagne, la Chine, le Japon, le Maroc, l'Algérie... Ce Dictionnaire se poursuit aujourd'hui, avec la période 1939-1968, toujours sous l'égide de Claude Penetier et avec le soutien intangible des Éditions de l'Atelier. Il est incontestable que les conditions de sa réception, pour ne pas dire son rayonnement social et culturel, n'ont plus grand-chose à voir avec celles des années 1960-1980. Il est toutefois visible aussi qu'au-delà des réalisations éditoriales, associations, initiatives régionales et catégorielles existent, se poursuivent et diffusent. On pourrait rattacher à cette mouvance la revue *Gavroche*, qui n'appartient pas au monde officiel de la recherche universitaire, mais qui est massivement connu et utilisé dans le monde enseignant, documentaire et militant. De même, l'exemple du prix Maitron est suivi depuis 2000 par la Fondation Jean-Jaurès pour les mémoires et masters sur l'histoire du socialisme.

La poussée universitaire en effet remua et fit évoluer les structures habituées

¹¹ Cf. Georges Haupt parmi nous, *Le Mouvement social*, n° 111, avril-juin 1980. Maria-Grazia Meriggi prépare actuellement un dossier sur l'héritage intellectuel de Haupt, à paraître dans les *Cahiers Jaurès*.

à une approche plus militante ou commémorative de l'histoire de la gauche. Les Amis de Léon Blum avaient lancé dès 1977 des *Cahiers Léon Blum* qui perdurèrent, non sans quelques avatars, au moins... jusqu'à aujourd'hui¹². Un Institut Édouard Depreux s'efforça de suivre le mouvement avec des *Cahiers Depreux* en 1987, mais la tentative ne fut pas poursuivie. Il en alla de même au fond avec l'Institut Pierre Mendès France, passé le temps de quelques grands colloques commémoratifs et de l'édition de six volumes d'œuvres essentielles, dites complètes, aux éditions Gallimard (1984-1990). En revanche, l'Office Universitaire de Recherches Socialistes¹³, fondé en 1969 par Guy Mollet, réussit progressivement sa mutation en centre de recherches, certes soutenu par les organisations socialistes, mais intellectuellement indépendant et ouvert à de libres recherches. Ce n'était certes pas donné d'avance ! La mue fut d'abord discrète, sinon clandestine, avant de se confirmer et de se révéler pleinement avec l'effacement des anciennes générations fondatrices. En fait, l'évolution s'avère générale, avec son entremêlement inévitable d'avancées, de retards et d'affects personnels. L'histoire militante évolue et prend à son compte les standards attendus de scientificité de l'investigation historique, au risque sinon de se décrédibiliser et de ne plus intéresser grand monde, y compris au sein des organisations consacrées. Aujourd'hui figurent par exemple au comité de la revue *Recherche socialiste*¹⁴ des universitaires à l'autorité scientifique aussi établie que Fabrice d'Almeida, Vincent Duclert, Marc Lazar, Rémy Pech, Christophe Prochasson, Benjamin Stora, Sophie Wanish, etc., aux côtés des politiques plus attendus comme Jean-Marc Ayrault, Claude Estier, Laurent Fabius, Pierre Mauroy, Louis Mexandeau, Henri Weber... Parallèlement, monte en puissance depuis quelques années le Centre d'archives socialistes de la Fondation Jean-Jaurès (Emmanuelle Jouineau, Thierry Mérel), initiateur de colloques, rencontres et publications diverses.

Au Parti Communiste Français, il existait naguère le CERM (Centre d'études et de recherches marxistes), fondé en 1960 sous l'égide de Roger Garaudy, membre du Bureau Politique et agrégé de philosophie, continué par Guy Besse, lui aussi philosophe et dirigeant, l'Institut Maurice-Thorez et ses *Cahiers*, voués à la défense et à l'illustration des glorieux combats de jadis. Tous deux furent intégrés en 1979 dans un Institut de Recherches Marxistes, confié à Francette Lazard, qui devint Espaces Marx en 1995. Les *Cahiers* de l'IRM, un temps animé par Roger Martelli, finirent par se revendiquer de leur seule volonté disciplinaire en s'intitulant *Cahiers d'histoire, revue d'histoire critique* sous la conduite de la moderniste Anne Jollet. Au reste, les temps de la guerre froide et des sévères démarcations s'éloignaient et même très investis politiquement les historiens communistes s'étaient accoutumés à travailler, en dehors même du

¹² Une première série va de 1977 à 1991 (n° 30). Depuis 1998 cinq numéros ont paru et un sixième consacré à Robert Verdier est en préparation.

¹³ L'Ours est aujourd'hui animé par Alain Bergounioux, Denis Lefebvre et Frédéric Cépède.

¹⁴ La revue fondée par l'Ours domine largement la plus institutionnelle *Revue socialiste*, à la vie davantage calquée sur les équilibres et mutations internes au PS, désormais de toute façon dirigée par le même Alain Bergounioux.

cadre professionnel, avec des collègues d'opinions diverses et à promouvoir une histoire plus affranchie¹⁵. Cela avait été vrai pour les « classiques du peuple » des Éditions sociales avec les riches volumes consacrés à Jean Jaurès (Madeleine Rebérioux), Jules Guesde (Claude Willard) et Paul Lafargue (Jacques Girault), malheureusement tous trois non poursuivis, au *Mouvement social* (Jacques Girault avant Danielle Tartakowsky et Michel Pigenet), à la Société d'études jaurésiennes (Jean Bruhat, Jacques Girault) et dans d'autres lieux. La transformation ne fut pas idyllique, ni immédiate ou absolue. Mais elle se fit. Madeleine Rebérioux aimait ainsi relater son combat pour faire admettre une référence à Trotski en 1959 dans son volume des *Classiques du peuple*. Après son exclusion du PCF, les Éditions sociales refusèrent longtemps de rééditer ce volume¹⁶. Il serait oiseux d'établir une cartographie de la recherche sur les mouvements ouvriers à partir de l'appartenance plus ou moins revendiquée et ostentatoire de tels ou tels universitaires à telles ou telles formations politiques. Des foyers d'histoire sociale se sont développés pour autant autour de personnalités universitaires influentes, à des titres divers, comme Serge Wolikow à Dijon ou Jacques Girault en Seine-Saint-Denis....

À l'extrême gauche, traitée dans une autre communication, mais qui fait partie à part entière de la gauche, la même évolution pourrait être constatée. Jadis considéré comme l'historiographe officiel du trotskisme, version lambertiste, Jean-Jacques Marie anime aujourd'hui une revue reconnue, les *Cahiers du mouvement ouvrier*, en sus des *Cahiers du CERMTRI*. Il a pris le relais de Pierre Broué et de ses *Cahiers Léon Trotski*. Dans une autre mouvance issue du trotskisme s'est développée la revue *Contretemps* animée par Daniel Bensaïd et Francis Sittel. Nous pourrions évoquer aussi l'actif IREL (Institut de recherches de la Libre Pensée) animé par Jean-Marc Schiappa. Il serait excessif de considérer que ces groupes et partis ne produisent pas des articles plus ou moins informés et érudits à la limite de la propagande ou de la pédagogie militante, mais ce phénomène est commun à l'ensemble des formations de gauche... et n'est peut-être pas réservé à la seule sphère directement politique. Dans l'ensemble, les historiens concernés conçoivent la formation historique des militants sur les mêmes bases de l'érudition et des règles de la recherche que le milieu professionnel. Sans doute, ce versant de l'historiographie des gauches pourrait être parfois jugé en dehors du périmètre scientifique habituel. Mais ce serait à tort : les circulations existent et le milieu assure une bonne part du lectorat et du soutien des chercheurs en ce domaine. L'histoire militante traditionnelle est en recul. Les partis, les journaux militants, demandent, au moins apparemment, plus de rigueur et moins d'instrumentalisation. Un sentiment de doute salutaire, une exigence de sérieux et de professionnalisation se répandent. La chronique

¹⁵ Sur ces évolutions, voir Frédérique Matonti, *Intellectuels communistes. Essai sur l'obéissance politique*, La Nouvelle Critique (1967-1980), Paris, La Découverte, 2005.

¹⁶ Il en aurait été sans doute autrement ensuite, mais entre temps les Éditions sociales avaient disparu.

des livres d'histoire à *L'Humanité* par exemple est tenue par un professeur des universités. Les *Cahiers d'histoire*, le musée de l'histoire vivante (Frédéric Genevée, Éric Lafon...) recourent à des professionnels reconnus. La Fondation Jean-Jaurès, l'Ours ou le Laboratoire des idées chez les socialistes manifestent des ambitions comparables. Cela ne règle certes pas tous les problèmes, nous savons bien qu'en histoire comme ailleurs « il n'y a plus de main assez vertueuse pour guérir les écrouelles, plus de Sainte Ampoule assez salutaire pour rendre les rois inviolables », mais cela facilite la mise à distance des simplifications les plus outrancières ou les manipulations les plus abusives. Cela n'évite pas non plus les effets de sympathie, quelques complaisances amicales, mais pas plus que dans n'importe quel autre lieu de production et de circulation intellectuelle, voire un peu moins : ce versant pédagogique ou culturel est de toute façon éloigné des centres de pouvoir, aussi bien politiques qu'universitaires, qui pèsent aussi ailleurs sur la parole et sur l'écrit.

* * *

Viaceslav Kolomiez

Between historiography and mass culture: differing dimensions of labour history in the contemporary Russia

Among historical disciplines, the study of labour history has developed to a unique degree as an applied science. Labour history has been the branch of historical knowledge that has served as a means of historical legitimisation for the working class and for its diverse forms of activity – from the first protest actions around socio-economic demands to the founding of independent political organisations aimed at conquering political power. This function of labour history has been retained to the fullest extent. It became dominant with the advent of the working class to power in the countries of “real socialism”, where the direct purpose of this historical study became the legitimising of the new state system. Research into the history of the labour movement thus received a powerful stimulus for its development, ensuring constant and substantial additions to our knowledge in this field.

The historical path of the labour movement from its very beginning has been marked by irreconcilable antagonism between the contending sides, by the extremely uncompromising character of the conflicts, and by the sharpness of the political passions and biases involved. In the world of “actually existing socialism”, the consequences of this profoundly utilitarian view of history included the

following. There was a carefully regulated, officially defined selection of certain historical facts to the detriment of other “inconvenient” truths which were not recorded in the canonical version of the historical development of the labour movement, and which were subjected to merciless censorship. Amid an abundant harvest of historical knowledge, society nevertheless felt an acute famine. This was experienced with particular sharpness on the level of the mass consumer of historical information, as well as among professional historians.

To this chronic shortage of historical knowledge, exacerbated by its constant profanation on the part of the authorities, mass historical consciousness responded with a spontaneous reaction whose essence was the creation of an oral history, distinct from the official version. Naively combining truth and invention, this oral history filled the vacuum that had formed in the historical culture of society. These historical fantasies, together with the evasions of official historical science, naturally had a disastrous effect on historical consciousness, dooming it to progressive degradation¹⁷.

There was also a second source of historical knowledge, counterpoised to the official state history and indeed, posing its goal as the consistent demythologising of that history. That source was the abundant dissident publications, of which the best-known were probably eyewitness accounts of events in the form of memoirs or artistic literature. For a long time, however, these had only a very limited readership due to the limitations of censorship¹⁸.

Such was the state of historical thinking and of research on the history of the labour movement in the countries of “real socialism” on the eve of perestroika. As the widely acclaimed perestroika slogan of glasnost – signifying free access to any information including historical information, and its free circulation in society – became part of everyday practice, many censorship bans and restrictions that for decades had weighed upon the scholarly work of historians were removed.

The greatest achievement of the perestroika years was the final opening up of many archive sources whose historical secrets had been jealously guarded only shortly before. The opening of the archives was followed by a veritable publication boom, indicating the opportunities for historical scholarship to develop in healthy fashion for many decades ahead. This was evident not only in the former countries of “real socialism” but also, and almost as intensively, beyond their borders, especially where schools of labour history research already existed.

The effect of glasnost in the area of historical knowledge first of the “perestroika” and of the “post-socialist” societies has already been described exhaustively, if we take into account the voluminous literature that deals with it in an exclusively positive and at times, rapturously apologetic spirit. Almost a decade

---

¹⁷ For in account of the mentality of Soviet society in the pre-perestroika epoch see Ю. В. Емельянов: Заметки о Бухарине. Революция, история, личность. Москва, 1989. С. 4-10.

¹⁸ On the role of dissident literature in the demythologizing of history see Елена Орловская-Бальзамо: Человек в истории: Солженицын и Ипполит Тэн. Новый мир. 1996. № 7. С. 195-211.

after the beginning of perestroika, when the perestroika and post-perestroika euphoria that also swept across the field of historical scholarship had vanished into the past, the opportunity has opened up for a more realistic evaluation of many changes in the life of society, particularly in the intellectual sphere.

One such novelty in this area, something which ensures that society preserves the memory of its past, has been an effective change in the status of historical scholarship. Earlier it acted almost as the sole, monopoly custodian and interpreter of historical information. This information was the preserve of a closed corporation of professional historians who shaped society's historical consciousness. In the perception of the general public the authority of this historical knowledge, like that of the social sciences in general, was not particularly high. Often justifiably, and sometimes out of unjustified but deeply ingrained prejudice, public opinion regarded historians with sceptical mistrust. People regarded historical discourse as a means of propagandising ideological postulates that were pleasing to the authorities and that fitted completely within the authorities' narrow horizons.

Naturally, the traditional historical scholarship was unable to satisfy the sudden spontaneous rise in the demand for history that appeared during the first perestroika years. Because of its organisation at that time (and now as well) historical scholarship was unable to react effectively to all the unexpected and unpredictable conjunctural variations of the mass market for historical information. At best, a recognition of the crisis of the historical profession has come from the side of traditional historiography (whatever its past record of service might have been), in the form of innumerable complaints concerning the low quality of the texts produced by professional historians¹⁹.

The new demand of perestroika-era society for a truthful account of history was satisfied to a significant degree by more "flexible" literary genres, such as historical novels, tales and stories, as well as by commentaries and memoirs. By virtue of their specific character, these are by definition accessible to a broader mass of consumers of historical knowledge. Meanwhile, academic historiography has finished up in an obviously unfortunate position, lacking or almost lacking any modern means of transmitting historical information. Also making their effects felt have been the consequences of the administrative regulation over many years of the work of historians, writers working in other literary genres have been less dependent in this respect. Finally, professional historians more often than not have found the rhythm of work imposed by the demands of the market to be quite unacceptable. Still more unthinkable for them has been the dilettantish lack of precision of the newly appeared popularisers of history, who have taken their lead from the genres of journalism and literary commentary.

Whatever the case, history, and especially the history of the labour movement, has come more and more often to operate within its new dimension that cor-

---

¹⁹ See, in particular, Г. Бордюгов, В. Козлов, В. Логинов: *Послушная история, или новый публицистический рай. Грустные заметки. В: Трудные вопросы истории. Поиски. Размышления. Новый взгляд на события и факты.* Москва, 1991. С. 7-8.

responds in all its features to the sphere of mass culture. This is in clear counterposition to the traditional dimension inhabited by academic historiography over many years. Of course, the breaching of the elitist isolation of historical knowledge, and the ending of the situation in which this knowledge was confined within a circle made up exclusively of professionals, has made it possible to raise the general level of familiarity of ordinary citizens with the events of the past. But behind all this can be traced something quite different: a far from unsuccessful effort to commercialise history, reducing it, in the spirit of the latest Western fashion, to the level of an item of prestige consumption. This in its turn not only results in a failure to impede the process of degradation of historical consciousness, but stimulates this process no less than before, since society, after been kept for long years on a short ration of historical information, is now discovering tastes and demands in this field that are decidedly low and undemanding. It is precisely for this reason that the “person of the street” is ready to swallow with satisfaction any surrogate for historical knowledge, even if merely superficial and titillating, which the organisations specialising in the profitable marketing of historical popularisation might offer.

In the perestroika and post-perestroika years the pressure of commercialisation, deforming spiritual culture and history, has turned out to be enormously powerful. A certain sector of historical scholarship and its representatives, including even well-recognised professionals, has not been able to resist impact of this commercialisation. The effect of the abrupt surge of demand within society for the work of the historical profession, when after many years of indifference to their writings historians finally received a rare chance to be heard and to have their works read and discussed, has obviously made itself felt. This “combination of two trades”, those of researcher and populariser, was not at first regarded as having much significance, and it seems that a consciousness is only now beginning to develop of the need to distinguish between these callings, between the two dimensions of history – academic research, and historical popularisations addressed to a mass audience.

This generally extensive development of historical knowledge, and of knowledge of the labour movement in particular – since this social phenomenon over the centuries has occupied a prominent place on the historical horizon – thus has important limitations. But the current period has already without doubt earned the reputation of an “age of history”. The abundance of new historical work that has been performed is by no means a feature solely of the post-socialist societies, although their protracted cultural autarchy suggests, in a way, that the opposite argument would be more convincing. In fact, the awakening and growth of interest in history and as a consequence, the increased production and even overproduction of historical works was noted even earlier as typical of historical periods marked by uncertainty and promising great changes in the life of society²⁰. Hence in the second half of the 1970s this phenomenon was observed in Italy,

²⁰ *M. L. Agnese: Un'altra Storia. Panorama. 1978. N. 613. P. 59.*

where the influence of the left forces was expanding and their coming to power in place of the Christian Democracy and its allies seemed to be in store for the near future. Many people considered that there was a chance that this change would take the form of the democratic state system being replaced by a communist one.

More or less during the same years, the phenomenon of the overproduction of historical works was interpreted in clearly pessimistic fashion as “evidence of decline, with people seeking in the past for the cognitive instruments they cannot find in the present. In order to explain the present, they turn to the past. In periods of transition history becomes transformed into ideology, since during such times we no longer have available a cognitive instrument able to give a sufficient account of reality”²¹.

This unusual assessment of the role of historical knowledge in contemporary society has not, it seems, been heeded by any professional historian. Scholars have preferred to hush this point up, regarding it as one of various extremely “inconvenient” truths. Moreover, this truth could not map out a path for itself and become firmly established in the context of the post-socialist historical “boom”, which was perceived by its creators and active participants not as “evidence of decline”, but on the contrary, as a clear sign of imminent social revival, promising a renewal of all spheres of intellectual life.

However, a more obvious danger of social decline, created by the obtrusive historicisation of all culture, lies concealed in the very quality of the historical knowledge amassed in this transition period. The epoch since the beginning of perestroika, which was declared to be a fundamentally new period, and whose innovative character was proclaimed in every possible fashion, was totally consumed by the concern for distancing it from everything related to the old epoch. This former epoch, meanwhile, was comprehensively condemned as a gloomy time of stagnation, decline, and complete bankruptcy. It is understandable that in its assessments and its criteria of historical truth and error the new historical knowledge should draw a sharp contrast with the old knowledge, declared simultaneously to be retrograde, dogmatic and simply falsified, while the new historiography has been able to develop only under the banner of the revision of the entire content of previous historical science. Moreover, the original premise of the demythologising of history, the rejections of its eternal apologetic, cast a hypnotic spell both over the historians themselves and anyone else who took up the task of historical narration, and over the now-grateful readers, listeners and viewers who heeded them.

Society has been so taken with the benign aim of the demythologising “filter” through which our country’s history has been past that relatively little thought has been given to the concept of “historical myth”, which since the current period began has been subject to debunking as deliberately falsified historical knowledge. At the same time, historical myth is one of the most complex and least studied cat-

---

²¹ C. Mongardini: *Ideologia e storia nel mondo contemporaneo*. In: *La ricerca storica*. Teorie. Tecniche. Problemi. Roma, 1983. P. 16.

egories of historical knowledge, only now it is establishing itself in the scholarly arena as an independent object of research. Historical myth is a sort of canonical version of the events of the past, acknowledged by the bulk of society on the basis of a whole series of compromises reached over many years or decades. Inevitably, therefore, historical myth always bears the stamp of its nature as compromise, inevitably displaying its character as an often strange amalgam of historical truth and falsehood.

The “applied” significance of great historical myths consists in the fact that they provide the basis for state systems. For the Soviet state one of these basic historical myths was the October revolution. Consequently the revising of the history of the revolution, and of all the country’s subsequent history, has meant the historical delegitimation of the state system born of October.

The phenomenon of historical delegitimation has been practised for a number of years. When its first arose is by no means presaged a danger to the foundation of the state. On the contrary, the restoring of historical truth and justice, as was inscribed on the banner of perestroika, was intended to strengthen the renewed socialist state. The historical mentality of society proved highly receptive to these slogans of perestroika, which established a particularly comfortable psychological atmosphere. Hence the frenzied debunking of their own history gave people the opportunity to lay on the past the whole weight of responsibility for the disorder and shortcomings of the present, and so to legitimise their own feelings of historical irresponsibility. In just the same way it was possible for people to pass judgment on the history of their forefathers, presenting it as an endless chain of favourable opportunities for the development of society that in criminal fashion were let drop. Naturally, those who were to blame were exclusively the members of previous generations, not the present one²².

The crisis of the great historic myths that acted as the guarantors of the state system helped usher in the post-socialist epoch. This crisis was obviously not restricted to those regions that used to be known as the world of “real socialism”. Similar processes could be distinguished, for example, in the evolution of the historical mentality of Italian society. Both historiography and mass historical culture in Italy include influential currents whose positions involve the revising of Italian history. The main example is the very real campaign, now under way for several decades, for the historical rehabilitation of fascism. This campaign enjoys powerful intellectual support, including from prominent representatives of academic historical scholarship. Little by little, the antifascist republican state system and its historical basis have been placed in doubt.

History, and in particular the history of the labour movement as the most dra-

---

²² On the content of historical scholarship and of the processes within it during the post-socialist period see *Vjačeslav Kolomiez*: *La ricerca storica dei tempi della Perestrojka: un primo bilancio della “nuova storia” nella ex-Unione Sovietica*. In: *informazione*. 1992. N. 22. P. 3-4; *also*: *Russia: l’immagine “propedeutica” della guerra tra l’epoca del comunismo e la stagione democratica*. In: *La Resistenza europea nella scuola*. Manduria-Bari-Roma, 1995. P. 209-222.

matic element of the general historical picture, remains the guarantor and basis of the state system, one of the highest forms of social organisation. This is true despite all the apparent narrowing of the area of influence of history – whether academic historiography or the mass culture that is counterpoised to it – in the life of society.

* * *

Aldo Agosti

Primo Levi (1919-1987)

“I Commend These Words To You”: Primo Levi Witness, Writer, and Chemist

There is a very effective way to respect the spirit that animated Primo Levi in his relationship with others, a spirit that so clearly runs through his writings. This way is dialogue. In effect, Levi preferred a sense of ethics rooted in everyday practice to an assertion of great principles. He preferred personal relationships made up of curiosity and mutual interest to abstract proclamations. Thus dialogue among people is a way to help us appreciate the universal dimension of his words, dialogue among people whose cultural milieux are different even though they have come together into a common European frame of reference, and I hope that this can come about through this dialogue.

So that we can understand Levi's experience more easily, I need to make several essential references to Levi's world and to his place -- that is, Turin. Turin was where he was born and lived his whole life aside from the painful interval of his deportation. Turin is the city in northern Italy where the process of the building of the Italian state started in the 1800s. Taking pride in its historical role, the city also has a good-sized Jewish community rooted in its social and cultural fabric. Turin developed a solid tradition of scientific studies as well as a strong tendency towards industrialization between the nineteenth and twentieth centuries. In addition, there was an established bourgeois and liberal culture as well as a tradition of an organized labor movement. All of this ran up against Mussolini's Fascism, which maintained control in Italy between 1922 and 1945 and ended up decreeing harsh discriminatory laws against Jews in 1938, the gravest violation of the rights of individuals, rights that had already been trodden upon with the consolidation of the dictatorship. These laws were destined to serve as preludes for the arrests and deportation of Jews that took place after September 8 1943 in collaboration with Hitler's Nazism.

Primo Levi's life and work should be considered in this context, but should

also be considered against the background of the post-war period. In those years, a society developed that was able to re-organize itself on the basis of an open and democratic order. It was a society marked by profound transformation and modernization as well as by all the limits and contradictions that these imply. Levi adopted the Italian word *smagliature* – *the unraveling of a fabric or cracks* -- giving it a broad range of meanings that were profoundly affected by the horrors of the war and the twentieth-century totalitarian regimes.

Now we have come to the title of my essay. “I commend these words to you” is the urgent appeal, almost a command, which is expressed in a very evocative line from his poem *Shema*.²³ (The title is the Hebrew word for “listen”). Levi begins his first book *If This is a Man* with this poem, a powerful call to his readers to pay attention to the story that is about to be told about his experience as a deportee in the Nazi concentration camp at Auschwitz.

Primo Levi was arrested by Italian Fascists on December 13 1943, when he had just turned 24, after a very short and unfortunate experience in the partisan struggle in the mountains of the Aosta Valley. When he told his jailers that he was Jewish, he was transferred to a camp at Fossoli, where he was soon loaded with hundreds of other Jews onto a sealed boxcar of a train headed to Poland. He stayed in the Auschwitz concentration camp for almost one year, adventurously surviving the hardships and the selections for the gas chambers conducted systematically by the Nazis. Because he had graduated in chemistry from the University of Turin two years before, he was sent for a few months to the Buna factory, one that was under construction and meant to produce synthetic rubber. He was liberated along with a few other survivors on January 27, 1945. After an adventurous months-long journey, he managed to return to Italy. Once he finally got home, he immediately started to talk and write about his terrible experience in the up-side-down world of the concentration camp. However, his stories were not received with the interest that they could and should have provoked, something that happened to many of his fellow deportees in that climate dominated by the painful destruction and innumerable traumas that the war caused. *If This is a Man*, written a little bit after, was first rejected by the important Italian publisher, Einaudi, and could only be published by a little one, De Silva, in 1947. It took more than ten years for Einaudi to recognize the value of this work and decide to distribute it, opening the way for it to become one of the most read texts on the Shoah in the whole world.

Let us go back again to the poem *Shema*. The line that comes right after “I commend these words to you” has a very different tone. It goes, “Meditate that this came about.” This line is also addressed to the readers directly and explicitly in an effort to engage in a dialogue that is almost impelled by the enormity of the topic and the urgency to tell the story. The invitation this time is for the readers to stop for a moment, to concentrate their mental capacities in the attempt to get

²³ P. Levi, *Se questo è un uomo*, in *Opere*, ed. M. Belpoliti (Torino: Einaudi, 1997), vol. I, p. 3; *If This is a Man* (London: Penguin-Abacus, 1998; 1979), p. 17.

beyond horror, bewilderment, and desperation and to arouse, as much as possible, an effort to reflect on a happening that was so unusual and so shattering. Such an attitude, a distanced and meditative one, was much more in tune with Levi's character. He was a mild man, curious about others and ready to converse, but these qualities did not make him less sensitive to the drama of that devastating experience and its unavoidable ethical implications.

The story that Primo Levi tells of this experience in *If This is a Man* feels the effect of his effort to restrain his passions. He proposes to show us not so much his own personal experience as much as those of his companions and, more in general, the rules and the concrete life in the camp. He does this keeping his distance as an observer, a witness. This is a stance that must be maintained if Auschwitz is to become a useful occasion for "a quiet study of certain aspects of the human mind." Nevertheless, this laborious exercise in calmness again and again does not manage to cancel the profound and incessant impulses of the mind – rage, sorrowful wonder, and compassion. This being true, Levi does not assign the task of judging to himself, but to the readers of *If This is a Man*. He does this so that they can draw every potential benefit from what they have learned about such extreme experiences.

What stays at the core of the book is his commitment as a witness, but what he bears witness to turns out to be considerably more effective thanks to Levi's literary qualities. During the years of his secondary school and university education, he had a distinct preference for scientific studies conceived as an irreplaceable key for opening up the natural world. Even so, Primo Levi had acquired an extraordinary familiarity with the classics of literature from reading a countless number of books, something that was immediately to become evident in the expressive forms of his first attempts at narrative. The recent annotated edition of *If This is a Man*²⁴ undoubtedly confirms the breadth and substance of Levi cultural references as well as his precocious vocation as a writer.

On the other hand, his bearing witness would not have been as forceful as it is for us, even so many years later, if it were not for his unflinching determination. Being a witness was what he himself defined as his third profession, besides his profession as a chemist in a paint factory, where he earned his living, and his profession as a Sunday-and-holiday writer, as he used to like to put it. In fact, after *If This is a Man* was published, the events surrounding the extermination never stopped being a constant presence in his thoughts. Above all, these events became the topics of the innumerable encounters he had, especially with school children. These encounters were to continue year after year in spite of the growing distance between the sensitivity of the youth and the events of the Second World War.

Primo Levi was a witness, surely, but it would be wrong to reduce his work and his figure to this one perspective. As we have just seen, the traumatic experiences of his youth, related to his Jewish origins for obvious reasons, ended up influencing Levi's entire life. On the other hand, his education as a chemist and his early

---

²⁴ Primo Levi, *Se questo è un uomo*, annotated by Alberto Cavaglion (Torino: Einaudi, 2012).

literary vocation, which was already very evident in his first book, marked out for him, in a no less profound way, a rich and fruitful itinerary that was to go on for almost forty years beyond the interruption of Auschwitz. His itinerary was as long as was his love for life, which had played such an important role in his taking advantage of the ups and downs of luck, when it meant survival for him as a concentration camp prisoner. It contributed greatly to his way of summoning up more and more curiosity and newer and newer approaches to reality. As a writer he was bent on constantly imagining new worlds and inventing new languages to represent them.

If we look at the principal phases of his itinerary, we can look first at the vast plains of central and Eastern Europe of *The Truce* (1963). This is like a film shown “in Technicolor” set on the borderless space being crisscrossed by the chaotic mass movements of soldiers and civilians who had survived the horrors of the world war, a place of encounters and adventures also for concentration camp veterans like Primo Levi. In 1975 *The Periodic Table* was published. It is a collection of autobiographical writings, each of which is associated with an element of Mendeleev’s periodic table. Here chemistry plays the leading role because it gives his narration an extraordinarily original frame. Chemistry proves to be an essential element in Primo Levi’s life and opens up original and fascinating spaces. Three years later, in 1978, came *The Wrench*, dedicated to the present-day worldwide adventures of a skilled worker, one specialized in assembling cranes, derricks, and other metallic structures. It is a book about work and about the deep happiness that work well done ensured, a book in the form of a dialogue. Its main character, Tino Faussone, who has an upbringing and language all his own, converses with Levi, a character too, both as a chemist and as a writer. Then there is the only novel that Primo Levi wrote – *If Not Now, When?* (1982). It is the story of a group of Jewish partisans committed to fight the Nazis in the war years. The period is again that of the deadly fight against Hitler’s Germany, but in this case the Jews responded with arms. The characters are Jews from the Yiddish world, Jews whom Levi had met for the first time at Auschwitz and through whom he discovered this world’s marked difference from the basically assimilated Judaism prevalent in western countries like Italy.

In addition, he conducted an intensive activity as a journalist and writer of essays and poems. Above all – a great number of short stories published one by one in various collections express his original point of view on the contemporary world. He elaborated these stories over the years out of evocations from his memories, uncompromising analyses of contemporary events, and scientific fantasies. His last and extraordinarily original book, *The Drowned and the Saved*, was written a little bit before his sudden and premature death. The book is the final result of a decades-long reflection on the events related to the concentration camps and the almost unfathomable paradoxes of that world, conducted in the light of the issues that emerged especially in his discussions with the young.

“I commend these words to you.” As we have seen, this call of Levi’s takes on

an imperative tone in this line. The first person who is writing tends almost to fuse with a more-than-human “I” who calls each and every one of us to a conscious assumption of responsibility in the face of the enormity of the extermination and the widespread inclination of the great majority of people not to want to see, something so evident in post-war Europe. Levi too had experienced the indifference of the world around him when he came back from Auschwitz. He would have had to wait until the end of the 1980s for the end of the Soviet Union as well as of the political and ideological order established at the end of the Second World War. It was at this time that a renewed interest in Nazism and its misdeeds against the Jews was to manifest itself on the entire European continent, an interest that had already surfaced in a Germany shaken by the harsh criticism of its youth against the generation of their fathers who compromised themselves with the Nazism. However, Primo Levi, who died in 1987, did not live to see this. A tireless witness, he nevertheless had had enough time to realize how hard it was to get these experiences across – even those like his own that are endowed with an undisputable universal validity.

However, what experiences are we talking about? What does Levi mean when he commends “these” words or summons us to reflect that “this” came about? Let us now read the poem *Shema*, from the beginning:

*You who live safe
In your warm houses,
You who find, returning in the evening,
Hot food and friendly faces:
Consider if this is man,
Who works in the mud
Who does not know peace
Who fights for a scrap of bread
Who dies because of a yes or a no.
Consider if this is a woman
Without hair and without name
With no more strength to remember
Her eyes empty and her womb cold
Like a frog in winter.*

This is the story about men and women subjected to an unimaginable annihilation of the body and the spirit, of an extreme condition, the fruit of “a gigantic biological and social experiment” imposed on them by Nazi power with no chance to escape. Yet, how was this totalitarian power articulated concretely in the concentration camp? What were its rules? How involved were the deportees in their own annihilation? Where do you draw the line marking off the persecutors from the victims? Or, is it perhaps more correct to talk about a vast and complex “gray zone” located between the two poles of this extreme

split? Levi's reflections about these issues kept on developing unceasingly from the analytical description of Auschwitz proposed in his first book to the chapter he dedicated to the "gray zone" in *The Drowned and the Saved*, opening up to considerations and, above all, to questions of extraordinary interest about the society inside the concentration camp, about the way in which the evil manifests itself in concrete relationship among people, about the question of responsibility and about many more questions.

The reality of the extermination in the places where it was perpetrated was something that provoked more questions than certain answers even for those who had known it and experienced it directly. If so, the relationship between the concentration camps and the society around them was even more problematic, as was the relationship between that particular form of totalitarian power and the world that was to come afterwards. It is on these issues too that Levi gives us many chances to "meditate." In the first place, if "this came about," it does not mean that it cannot be repeated, perhaps in other forms and other contexts. Even the long interval of his adventurous journey home from the concentration camp can only be defined as a "truce" placed between the end of Auschwitz and the beginning of a world full of too many unknowns to be able to appear reassuring. Nevertheless, the concentration camp should not necessarily be taken as a sort of universal key of interpretation, as if it were a matrix to which other rigidly structured institutions could be traced. This is even less true for society as a whole. For example, Levi rejected the analogy between the concentration camp and the factory because he disliked the traps of analogical reasoning and because he considered concentration camps extreme places of abomination. The camp was a place, as he said one day with great simplicity, from which you could not go back home at night, whereas workers could, even though they were forced to work under very hard conditions. Further, he thought that you cannot compare the violent practices of containment and the destruction of personality that are employed in closed institutions such as the worst insane asylums to the programmed, systemic mass annihilation committed by Nazism.

Despite such an intransigent knowledge of what "came about," Primo Levi tended to have a confident attitude towards people. This doubtlessly contributed to his survival in Auschwitz, as is clearly illustrated in his story of the camp as well as the behaviors and gestures of such a lot of characters sketched with a few strokes of a pen, characters who crowd the pages of *If This is a Man*. He had gone through the experience of the concentration camps and he was aware that they were in danger of re-appearing, a threat intimately present in the way people act. Even so, all this was not able to wipe out his will to live, his friendly attitude, his curiosity about nature, and his vision of the future. Without these, we cannot understand Levi's life and work in the forty years after his return home, even though Auschwitz was to remain an impelling point of reference because of the force of these circumstances. On this issue, Levi expressed himself as follows in a conversation he had in Turin in November 1976: "With regard to the

short stories, many people have asked me if in giving form to the small or large cracks in our world and our civilization, I was trying to allude once again to the concentration camps, I can answer that this was certainly not deliberate, in the sense that writing deliberately about a reality in symbolic terms is not part of my intention. Whether or not it is possible to see some continuity between these institutions and the camps, I do not know with any precision. It does not depend on me. 'I,' as Palazzeschi used to say, 'am only the author.'" ["The Writer Who is Not a Writer," in *Other People's Trades*, Part II of *The Black Hole of Auschwitz* (Cambridge: Polity, 2005). pp. 103-04]

Here, we are at the last passage of my talk. We already know many things about that line of poetry that is so commanding and so charged with references. We still need to go more deeply into one last word, no less rich and interesting as the preceding ones – "I commend / these / words / to you." Now is the time for us to occupy ourselves with "words" because of the extraordinary care with which Primo Levi treated these expressive tools of every form of writing.

Here it is worthwhile to begin with a quotation from 1985 with an almost whimsical tone: "Who does not have obvious or hidden faults? Maybe some monster of perfection, insipid like distilled water, chilling like Beatrice of Dante's *Paradise*. I have several obvious faults and one hidden one. It was hidden up to this moment because I am getting set to reveal it. It consists in looking for the origins of words. This exercise, if done according to the rules of the trade by someone competent – i.e. a linguist – is a virtue and a highly specialized piece of work. If it is done by an amateur, as I am in this field, it is certainly a vice and, in fact, I am a little bit ashamed of myself. However, because it is amusing, it does not cost much and does not involve great risks --essentially, it involves the risk of making mistakes -- it seems to me to be good thing to talk about it. It could be a good thing for someone who -- because of age, health, or money -- cannot afford to travel or live the high life. Let me start off with an example. I didn't learn German in school but as a prisoner in a concentration camp. They made us carry bricks and, carrying them, I learned how heavy and, above all, abrasive, solid bricks are. I also learned that they are called *Ziegel* in German". Levi continues his conversation to show that that term came from Latin "by the low road." It was the Roman craftsmen, and certainly not the poets and educated people, who taught the Germans, the "dwellers of huts, not only the craft of masonry, but also the terminology related to it, and this has remained, frozen in the language, while the formations of the legions have been gone for millennia."²⁵

That "hidden" fault that Levi talked about is only one of the "vices" that he was so attracted to. To this, we can add the word puzzles that he liked to cultivate, mostly in private, in his continuous effort to explore the infinite recesses and the extraordinary potentials of language. The world of translation was no less fascinating to him. Translator of himself, he closely edited the editions of his main works in the languages he knew the best. In this editing, he also adventured

²⁵ P. Levi, *Vizio occulto*, Banca popolare di Sondrio, "Notiziario", n. 37, April 1985, p. 70.

off into languages more far away, testing himself and playing at the same time. In all this, there was a pronounced attention for the relationships between languages and cultures as well as for the difficult universe of communication, for example, for how much could or could not pass from one language to another. Doubtlessly, the experience of the concentration camp stood at the roots of these interests because of how the Nazis made them into a modern Babel destined to make it impossible for the deportees to understand each other, another way the Nazis had of attacking their humanity.

Once more, the concentration camp is not the only thing that determined what Levi chose to do and to write. If anything, the camp comes off as a negative mirror, as an up-side-down world that can be redeemed only by the full assertion of the potential innate in human beings. To this end, words constitute a unique resource, an essential one. It is no accident that *If This is a Man* came out of the stories Levi told to all sorts of people after his return from Auschwitz. In fact, the oral and the written story is an essential go-between in people's relationships with each other, and the story must be addressed to everybody. There are reasons for this. First, a story serves to relieve the spirit of its pain and it is a very good thing to make our conversation partners participate through the quality and wealth of our own stories. Second, we are not made to live inside exclusive worlds or to cultivate privileged relationships only with those whom we consider our peers. This was even more true for Primo Levi. Third, while it is right to talk to everybody, it is also right to talk to each person, and for that reason literature is an extraordinary means that can guarantee every reader an intimate relationship with the author in an intense and silent dialogue with the written word. Fourth and last, talking to everybody does not mean giving up a richer and deeper relationship with the few people who are able to grasp the countless nuances of the text and subtexts that a writer, more than anyone else, can offer.

In this respect, Levi rejected any elitist conception of culture in a natural and powerful way. Doing this, he found himself in a position that was eccentric in relation to the prevailing tendencies in the Italy of that era. He refused to put himself into a relationship of power over his listeners and readers. To do this, he always tried not to take the same approach, no matter how many different approaches he had to take. In effect, he moved all over different registers as a way of keeping the borders between people open. Even though Levi thought that bearing witness was valuable in a decisive way, he did not present himself only as a witness who guarantees that the events that he experienced personally were all true. Even though he contributed to the history of the extermination and of the contemporary world in a greatly original way, he did not want to present himself only as a historian who seeks the truth by submitting facts to testing and contextualization. Even though his characters, in their countless numbers, exemplify thousands of facets of the human spirit, he did not claim to measure each one of their attitudes according to any criterion established by any psychological theory. His world and the tools he used were and always remained those of the writer. His

language thus turned out to be an accurately studied one, the refined language of a free spirit. His various sorts of languages were created in each and every case in a way that they could fit a specific subject. His languages never stiffened and closed in upon themselves, but opened up as much to the variety of their contents as to the inexhaustible potential of form.

Thus words make themselves available as a way to clear things up. This was Levi's aspiration. For it, he was capable of drawing ulterior motivations from his direct familiarity with the languages of the exact sciences. What Levi was aiming to do was to go beyond the mere description of events. More exactly, he wanted to pit himself against the inaccessible complexity of human events. For this reason, clarity in language needed, for him, to be put in the service of questions that often went unanswered, of answers that were clear even if they were not entirely certain, and of affirmations that were general even if they were meant not to lose their sense of limitation.

This was a brief overview that was essentially intended as an introduction. There is one last question, one that is not easy to answer in a definite way because any answer would depend mostly on the subjectivity of each person. What relationship can we set up with a figure like that of Primo Levi? To get this question closer to what you and I might be feeling, I'd like to rely on a quotation from the short story, "Tired of Imposture" in the anthology *Moments of Reprieve* [*Stanco di finzioni* in the Italian collection *Lilit*]: "Anyone who had had the opportunity to compare the true image of a writer with what can be deduced from his writings knows how frequently they do not coincide. ... But how pleasant and cheering is the opposite case: the man who remains true to himself in what he writes."²⁶

Primo Levi is undoubtedly one of these exceptional cases. Therefore when we are reading his pages, we are led to conduct an imaginary dialogue with him, a worthwhile one, one that naturally becomes less and less unreal. It is as if his constant and determined commitment to clarity is also reflected in our relationship with him, as if he were helping us to give more substance to our thoughts.

* * *

Andrea Panaccione

La Deuxième Internationale: une époque du socialisme

On peut individuer dans la dernière décennie du XIXe siècle une conjoncture spécifique de l'histoire sociale, dans laquelle la question du travail devient une question centrale dans les différents pays du continent européen. Dans cette conjoncture historique le mouvement socialiste n'est pas le seul sujet, mais il est cer-

²⁶ P. Levi, *Lilit e altri racconti* (1981), in *Opere cit.*, vol. II, p. 48; *Moments of Reprieve* (New York: Penguin, 1995; 1986), p. 89.

tainement l'instrument principal pour représenter, imposer à l'attention sociale, promouvoir dans ses réalisations concrètes les raisons du travail.

Quel a été le sens de l'époque de la Deuxième Internationale pour le mouvement socialiste? On peut indiquer très en général les contenus essentiels d'un grand héritage historique:

La définition de quelques domaines d'action politique (dans la société, dans les municipalités, dans les parlements, jusqu'à la question des coalitions avec les forces bourgeoises et de la participation aux gouvernements) avec le but final de la conquête du pouvoir politique et avec l'indication des résultats que l'on peut poursuivre dans la société existante (la démocratisation des institutions et la législation sociale); la distinction par rapport à d'autres formes d'action (de revendication économique, de secours mutuel, etc.); la création conséquente d'une configuration institutionnelle du mouvement ouvrier (partis, syndicats, coopératives, cercles culturels, groupes parlementaires, etc), ce qui pose aussi la question des rapports parmi ces différentes instances et formes d'organisation.

L'acquisition d'un horizon idéologique, conceptuel et lexical: la relation entre le mouvement et le but final, le programme maximum et le programme minimum; le rapport réformes – révolution; la lutte entre l'orthodoxie marxiste et le révisionnisme; l'internationalisme et le pacifisme dont les manifestations du 1er mai donnent une représentation vivante, l'idée d'un "socialisme intégral" qui réunit en soi les différentes aspirations; le rapport entre la démocratie et le socialisme qui est exprimé aussi par le nom de plusieurs partis.

Un processus de nationalisation des mouvements ouvriers, ce qui veut dire non seulement le fait de subir l'empreinte des Etats et des cultures nationales, mais la transformation aussi de ces Etats et de ces cultures à travers l'action de ces mêmes mouvements ouvriers (élargissement de la participation politique, luttes pour le suffrage universel, gouvernement local, luttes pour la législation sociale, les huit heures, etc.).

Les deux congrès internationaux ouvriers qui ont eu lieu contemporairement à Paris en juillet 1889, à l'occasion du centenaire de la Révolution française et de l'Exposition universelle – le "Congrès marxiste" de la Salle Pétrelle et le Congrès "possibiliste" de la Rue Lancry – ont réfléchi, dans leur composition et dans leurs différences de représentativité – les tendances principales du mouvement ouvrier de l'époque. Le congrès possibiliste était caractérisé par la prépondérance numérique de la délégation française, organisée dans le Parti ouvrier socialiste révolutionnaire fondé par Paul Brousse en 1882 et inspiré à une ligne d'action qui opposait à l'exigence centraliste des marxistes une politique basée sur l'initiative et l'autonomie locales et sur la revendication de l'indépendance de l'action syndicale et de son égale importance par rapport à l'action du parti. Au congrès de la Salle Pétrelle on peut voir d'une part une représentation internationale plus riche et articulée et, d'autre part, l'organisation de quelques-unes parmi les plus importantes délégations nationales (allemande, française, belge) dans la forme du parti politique. Dans ce même congrès on peut voir, toutefois, comment la diversité des

conditions et des processus qui ont conduit à la forme du parti allait se refléchir dans les différents rapports entre ces premiers partis socialistes et l'ensemble des réalités des mouvements ouvriers dans lesquelles ils s'étaient formés: la nette opposition entre l'organisation politique et syndicale typique de l'expérience du Parti ouvrier français, fondé par Jules Guesde en 1882; le modèle fédéraliste réalisé en 1885 avec la fondation du Parti ouvrier belge, dans lequel les syndicats, les coopératives, les sociétés de secours mutuel, les cercles d'études et de propagande et les groupes politiques locaux constituaient dans leur ensemble la structure du parti, articulée en fédérations locales et en conseils régionaux; les conditions particulières dans lesquelles se déroulait l'activité de la socialdémocratie allemande dans la période des lois anti-socialistes de Bismarck, lorsque l'exigence de la centralisation d'une organisation largement obligée à la clandestinité devait se confronter avec un processus réel de "régionalisation" du parti et avec la nécessité de dissimuler la continuité de l'action politique dans l'empire allemand à travers les différentes et moins compromettantes formes d'association.

On doit signaler, enfin, dans les deux congrès de 1889, la présence de composantes anarchiques qui, dans leur polémique contre l'activité électorale et contre l'organisation politique qui se développait à travers d'elle, semblaient proposer à nouveau, dès la naissance de la Deuxième, les mêmes débats qui avaient caractérisé les années de la crise et de la dissolution de la Première Internationale, bien que les développements du mouvement syndical dans les différents pays poussent maintenant les courants anarchiques à se concentrer surtout sur les thèmes de la grève générale et de l'action directe des masses.

La réalité du mouvement socialiste dans la période de formation de la Deuxième Internationale indiquait en tout cas la tendance principale de "la nécessité de rassembler les forces pour la conquête de la législation sociale" (Georges Haupt). Le processus même de l'unification, qui depuis les deux congrès séparés de Paris conduira au congrès unitaire de Bruxelles en août 1891, se réalisera sur la base de l'indication commune dans les résolutions des deux congrès de 1889 de l'objectif de limiter par la loi la journée de travail à huit heures, bien que seulement dans le congrès "marxiste" cet objectif soit lié à la proclamation d'une journée internationale de lutte le 1er mai. Le besoin d'unité internationale du mouvement prolétaire est bien exprimé dans les mots d'Edouard Vaillant au congrès de la rue Petrelle: "Quel qu'il soit le résultat de ces débats, il aura peu d'importance par rapport à ce que nous avons déjà réalisé: la réunion de ce congrès".

L'existence de grands objectifs communs et le besoin d'unité internationale n'effaçaient pas, toutefois, les diversités qui auraient fait de la Deuxième Internationale – comme il s'était passé pour la Première, bien que les caractères des organisations adhérentes et la poussée des masses qui les soutenait étaient profondément changés – un lieu pour la confrontation et pour la lutte politique parmi les différentes tendances du socialisme. Dans les années de formation et de consolidation de l'Internationale on pouvait déjà reconnaître quelques-uns des caractères qui auraient accompagné et conditionné ses développements

succésifs: les reflets de la diversification sur des bases nationales du socialisme, la co-existence parmi les différentes composantes et le refus d'une liaison rigide parmi celles-là, la fonction de compensation jouée par la recherche de l'unité idéologique à travers la dernière activité de Engels pour l'affirmation internationale du marxisme et à travers la proposition du modèle du parti allemand et de son programme approuvé à Erfurt. Le rôle de la SPD dans le socialisme international – surtout dans les années '90 et surtout pour les mouvements (les socialistes de l'Europe du sud-est, mais aussi les italiens) qui avaient encore comme leur objectif prioritaire la conquête de l'autonomie politique et d'organisation de la classe ouvrière – se fondait sur des éléments essentiels: le prestige de la lutte victorieuse contre Bismarck; l'exemple d'un parti de classe qui était soutenu par la conscience d'aller dans la direction de l'histoire; la facilité apparente d'une sythèse entre le plan national de l'action du parti et l'inspiration internationaliste du mouvement ouvrier; la croissance continue de l'organisation et des voix; la recherche d'un équilibre entre les objectifs réalisables "à l'intérieur de la société actuelle" et la perspective finale, "la double ambition d'être *quelque chose tout de suite* et d'être *tout lorsque le moment serait arrivé*" (Annie Kiegel).

Le congrès de Bruxelles (1891) et celui de Zurich (1893) de l'Internationale ont été convoqués avec la dénomination de *Congrès International ouvrier socialiste*; le congrès de Londres (1896) avec celle de *Congrès International socialiste des travailleurs et des chambres syndicales ouvrières*; en commençant avec le congrès de Paris de 1900, la dénomination officielle sera celle de *Congrès socialiste international*, en indiquant, du point de vue formel aussi, l'affirmation du caractère politique, de parti, dans l'Internationale: une affirmation qui était le résultat de l'engagement du parti guesdiste en France et surtout, en considération du prestige réalisé dans le socialisme International, de la socialdémocratie allemande.

Le congrès de Londres est le moment décisif. Il réalise en premier lieu l'expulsion définitive de l'Internationale des anarchistes, en renouvelant la résolution approuvée en 1893 à Zurich; en outre, à travers une discussion serrée avec les syndicalistes français et avec l'approbation de la résolution sur *Action politique et question économique*, le congrès permet aussi de définir un modèle de rapport entre les partis et les syndicats qui est basé sur la distinction des tâches et sur la supériorité de l'organisation politique sur l'économique, ce qui dans la pratique va exclure de l'Internationale ou reléguer au second plan le mouvement syndical de pays comme la France ou la Grande Bretagne. La convocation des Conférences syndicales internationales, la première à Copenhague en août 1901, la formation d'un Secrétariat international dirigé par Karl Legien, le chef des Syndicats libres allemands, et enfin la constitution d'une Fédération internationale des syndicats en 1913 – tout cela indique la progressive mise de côté ou la spécialisation, dans les débats du socialisme International, des questions directement liées à la condition ouvrière. La discussion sur les rapports entre les partis et les syndicats

au congrès de Stuttgart en 1907 aura à faire surtout avec la définition des compétences entre les diverses organisations.

“Le tournant du siècle devait coïncider avec le tournant dans l’histoire de l’Internationale; un tournant accompagné de secousses vives, de crises graves, doutes, mais tout à fait brusque. La révolution, attendue et prophétisée, ne s’était pas réalisée. L’illusion d’un proche bouleversement de l’ordre établi s’était dissoute” (Georges Haupt). Le tournant de la fin du siècle est d’une part la mise à côté des perspectives catastrophiques sur l’ordre social capitalistique qui avaient été encore alimentées, pendant une bonne partie des années ’90, par le prolongement de la Grande Dépression; mais il est aussi le commencement d’une nouvelle phase de croissance très rapide du mouvement socialiste dans les différents pays et au niveau international: une croissance qui dans les principaux pays européens a lieu sur la base d’une expansion de la démocratie politique, mais qui se manifeste aussi dans les zones du despotisme et du retard, comme l’empire des tsars.

Le socialisme, bien qu’il se caractérise encore comme une tendance surtout européenne, s’élargit à une série de nouveaux pays, soit directement, avec l’implantation des organisations politiques et sociales d’inspiration socialiste, soit indirectement avec la visibilité du lien entre le développement capitaliste et l’exploitation des zones coloniales: au congrès international de Paris, en 1900, la question coloniale est pour la première fois à l’ordre du jour, et elle aura une importance toujours majeure dans les travaux du congrès d’Amsterdam, en 1904, et de Stuttgart, en 1907. D’autre part dans les pays industriels des secteurs toujours plus larges de la classe ouvrière se tournent vers la perspective socialiste, un processus qui est témoigné par l’augmentation des membres des parties socialistes, par les succès électoraux de ces parties, par l’influence et le pouvoir croissants des syndicats d’inspiration socialiste.

Le résultat de l’ensemble de ces processus ne pouvait être qu’un changement dans la vision du monde du mouvement socialiste, dans sa conception même de l’action politique. La marche vers le socialisme apparaît de plus en plus liée à l’occupation et à la défense d’une série de positions sur le terrain des réalités existantes: des conquêtes sociales qui ont été réalisées aux institutions mêmes dans lesquelles se déroule l’action des mouvements socialistes. Les processus compliqués de l’enracinement national des socialismes transforment en même temps ces mouvements nationaux et la scène politique et institutionnelle sur laquelle ils agissent. Dans les débats politiques de l’Internationale tout cela s’exprime aussi dans l’émergence de nouvelles questions: la question de la participation des socialistes aux gouvernements de coalition avec des forces bourgeoises, qui a explosé en France avec le “cas Millerand” et qui est discutée au congrès de Paris en 1900, avec le résultat de l’approbation d’une résolution de Karl Kautsky assez élastique pour exprimer au même temps les préoccupations les plus sérieuses du socialisme international et l’autonomie complète des différents partis sur un thème défini “de tactique et non de principe”; la question du révisionnisme, à propos de laquelle le congrès d’Amsterdam en 1904 décide d’accueillir formellement

la résolution approuvée à Dresden par la SPD, aussi claire dans la réaffirmation de “la tactique plusieurs fois expérimentée et victorieuse qui se base sur la lutte des classes” que dénuée de conséquences sur le plan pratique, au point d’avoir été approuvée en Allemagne par les représentants mêmes du révisionnisme. Les deux résolutions citées peuvent être considérées des exemples de ce que Georges Sorel polémiquement définissait une réduction des diverses thèses à “des abstractions, dépourvues de prises sur la vie, mais d’autant plus faciles à accepter qu’elles étaient moins claires”.

La question qui va assumer une importance toujours majeure dans les débats de l’Internationale – et à laquelle sera lié le destin de la même Internationale – est celle de la guerre. A ce propos, la fréquente et menaçante affirmation du lien entre guerre et révolution, de la part du mouvement socialiste, était de plus en plus entrecroisée par un type tout différent de réflexion, que Engels avait déjà développé dans ses dernières années, sur les effets de la guerre, sur la fin possible de l’ascension tranquille du mouvement ouvrier, qui était “sous les yeux de tout le monde”. Pendant que dans les derniers congrès on continuait à ajourner une décision sur la proposition de Keir Hardie et Vaillant sur la grève générale en cas de guerre, l’Internationale ne se déplaçait pas de la “clairté apparente” (Madeleine Rebérioux) de la résolution approuvée à Stuttgart en 1907, dans laquelle convergeaient une stratégie de prévention de la guerre et une stratégie curative des maux qu’elle aurait provoqué; cette dernière stratégie – dans l’amendement présenté par Lenin, Luxembourg et Martov “au cas où la guerre éclaterait néanmoins” – préluait en effet à deux possibilités et finalités différentes de l’action socialiste: la lutte pour mettre fin à la guerre et celle pour transformer la guerre en révolution.

Le tournant du siècle marquait aussi le début d’une série de transformations dans la structure de l’Internationale: non plus un “parlement du socialisme” à l’oeuvre seulement à l’occasion des congrès, mais un organisme avec une stabilité représentée par la création, au congrès de Paris en 1900, du Bureau Socialiste International (BSI), dont la composition aurait été définitivement fixée en 1907 avec deux délégués pour chacune des sections nationales, et d’un secrétariat permanent qui avait son siège à Bruxelles; le secrétariat était confié tout d’abord à Victor Serwy et, de 1905, à Camille Huysmans, qui en aurait augmenté l’efficacité d’une façon notable et qui aurait entamé, de 1909, la publication d’un important “Bulletin Périodique du BSI”. Les manifestes, les circulaires, le bulletin du BSI seront les instruments essentiels pour l’organisation des manifestations, pour les campagnes de solidarité (ces campagnes auront un relief particulier à l’occasion de la première révolution russe), pour la diffusion de l’information internationale. Le congrès de Stuttgart en 1907 formalisait aussi la représentation des différentes sections nationales en assignant à chacune d’elles un certain nombre de voix aux congrès selon un critère qui prenait en compte la consistance des mouvements socialistes dans les différents pays, mais aussi le poids de ces pays dans la politique internationale. Malgré l’intense activité de coordination de Camille

Huysmans et l'importance des réunions du Bureau – des véritables “conferencés au sommet”, auxquelles participaient les plus importants dirigeants du socialisme international – le BSI ne serait jamais devenu un organisme effectif de direction de l'Internationale. L'opposition la plus ferme à cette transformation était celle de la force politique qui, dans la géographie des socialismes à l'époque de la Deuxième Internationale, apparaît comme le chef de file, la socialdémocratie allemande, pour laquelle étaient déterminantes la contradiction entre “la force apparente et la force réelle d'influence et d'action”, une contradiction que Jaurès avait dénoncée dans son intervention au congrès d'Amsterdam en 1904, et les préoccupations du parti par rapport à la situation politique dans laquelle il agissait. Ces préoccupations, non limitées seulement à la socialdémocratie allemande, représentaient un facteur important de la “diplomatie socialiste” qui caractérisait les congrès de l'Internationale et qui, au delà des manifestations d'unité sur les principes, laissait les marges les plus amples de choix aux partis qui agissaient dans les respectives réalités nationales.

Le congrès extraordinaire convoqué à Bâle à la fin de 1912, pendant la première guerre balcanique et sous la menace d'une extension du conflit, aurait permis de reconnaître la multiplicité des visages et des tons avec lesquels se présentait l'Internationale, si seulement on aurait eu la capacité d'aller au delà de l'image imposante du “vrai et seul parti de la paix” (congrès de Bruxelles, 1891), dans lequel “toutes les forces de l'univers” (Jaurès) étaient représentées. En effet, la conviction qui se manifestait à ce congrès sur l'Internationale “irrésistible force mondiale” (Keir Hardie), qui était capable de s'imposer aux gouvernements des grandes puissances, devait réduire la capacité de prévoir la direction vers laquelle le monde était en train d'aller et devait marquer d'un caractère encore plus traumatique les événements de 1914. Ces événements ne marqueront pas la fin de l'Internationale en tant qu'organisation; mais ils seront bien plus que ça au point de vue de la conscience socialiste.

KÜLFÖLDI SZERZŐINK

Agosti, Aldo	a Torinói Egyetem professzora
Buschak, Willy	történész, Bochum
Callesen, Gerd	a munkásmozgalomtörténet dán kutatója, Bécs
Candar, Gilles	francia történész, a Jaurès Intézet elnöke
Fülberth, Georg	német történész, a Junge Welt című folyóirat publicistája
Garscha, Winfried	osztrák történész, az ITH munkatársa
Hudson, Kate	a londoni South Bank Egyetem professzora
Jazborovszkaja, Inessza	az Oroszországi Tudományos Akadémia (РАН) moszkvai Összehasonlító Történelmi Intézetének főmunkatársa
Jevzerov, Robert	történész, a RAN főmunkatársa
Kessler, Mario	német történész, a Potsdami Zentrum für Zeithistorische Forschung főmunkatársa
Kolomijec, Vjacseszlav	történész, a RAN főmunkatársa
Panaccione, Andrea	történész, Milano
Parsons, Steve	történész, lektor, a dán Sonderborg főiskola tanára
Pelz, William	történész, Chicago
Poy, Lucas	argentín történész
Schwarzmantel, John	a Leeds-i Egyetem tanára

TARTALOMJEGYZÉK

BÚCSÚ JEMNITZ JÁNOSTÓL

JEMNITZ JÁNOS (1930-2014) (<i>Harsányi Iván, Székely Gábor</i>)	4
Pankovits József emlékezése	5
Külföldi munkatársaink részvétnyilvánításai: <i>Willy Buschak, Gerd Callesen, Emilio Gianni, Vjacseszlav Kolomijec, Margreet Schrevel, Steve Parsons, John Schwarzmantel</i>	7
<i>Jemnitz János: A volt Szociáldemokrata Párt vezető baloldali tagjainak levele Kádár Jánoshoz, 1956. november 24.</i>	9

BÚCSÚ ERIC HOBSBAWMTÓL II.

<i>Georg Fülberth: Eric Hobsbawm (1917-2012)</i>	15
<i>Julia Hobsbawm: Apámra emlékezve</i>	17

TANULMÁNYOK

<i>Kate Hudson: Egy új baloldali párt felé</i>	19
<i>Hans Asenbaum: Alternatív elképzelések, gondolatok a peresztrojka idejéből.</i>	24
<i>Hugo Radice: Marxizmus Kelet Európában</i>	
A szocialista disszidensektől a kapitalizmus restaurációjáig	32
<i>Maszaó Nishikawa: Részlet 2007-ben Tokióban megjelent könyvének előszavából</i>	38
<i>Vjacseszlav Kolomijec: Az európai baloldal az új évezred küszöbén</i>	40
<i>John Schwarzmantel: Ralph Miliband és a baloldal napjainkban</i>	42
A szociális kiegyenlítődés liberális illúziója.....	53

GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A MUNKÁSSÁG

<i>Artner Annamária: Munkanélküliség és ifjúság Európában</i>	55
Az európai szakszervezetek ereje és gyengesége a gazdasági válság idején	65
<i>Thomas Fuster: Boszniában a tüntetők a bázisdemokrácia kiszélesítését követelik</i>	68
A forradalmárok egy új nemzedéke	69

AZ I. INTERNACIONÁLÉ (1864-1876)

Ernest Labrousse	71
------------------------	----

<i>Bah-Balahovszkaja, Irene – Sztjepanova, Irina Alekszejevna: A Főtanács az I. Internacionáléban</i>	74
<i>H. Collins: Az Internacionálé Angliában</i>	75
A Főtanács jegyzőkönyveiből – 1864	78
Az I. Internacionálé az ITH 1964-es első konferenciáján	79

A II. INTERNACIONÁLÉ

<i>Andrea Panaccione: A II. Internacionálé, a szocializmus történetének korszaka</i>	81
Dokumentumok (<i>Jemnitz János</i>)	83
Jean Jaurès és Vlagyimir Iljics Lenin: Az ellentmondásos „szentek”	85
Paul Lafargue és Friedrich Engels levelezéséből (<i>Jemnitz János</i>)	87
<i>Jemnitz János: Gondolattörédek a II. Internacionálé történetéhez</i>	90

1914–1915

<i>Jemnitz János: Ismét 1914-ről</i>	94
<i>Seumas Milne: Az I. világháború: egy vérfürdő, figyelmeztetés</i>	101
<i>Rásonyi Péter: Anglia és az I. világháború emléke</i>	102
Lenin és a nagy háború	103
<i>Helga Woggon: Az Ír Szállítómunkások Szakszervezete és a dublini dokkmunkás sztrájk 1915-16-ban. I.</i>	103
<i>Lucas Poy: Az argentin szocializmus és a háború (1909-1915)</i>	106
<i>Lucas Poy: Az Argentin szocializmus, Juan B. Justo és a világháború</i>	108
Dokumentumok	110

1938-1940

<i>Parkins, Dexter: Franklin Delano Roosevelt és az egyre mélyülő válság</i>	114
<i>Willy Buschak: Az európai szocialista baloldal - a „London Bureau”</i>	118
<i>Jemnitz János: Az 1938. novemberi franciaországi általános sztrájk</i>	121
Az angol LP balszárnya 1938-ban (adalékok)	125
Stafford Cripps egykori szövegeiből:	125
<i>Aldo Agosti: Palmiro Togliatti a II. világháború előestéjén</i>	127

A BRIT MUNKÁSMOZGALOM

<i>David Morgan: A brit oktatási miniszter támadása</i>	135
<i>David E. Lowes: M. Thatcher igazi öröksége: megszorítások és privatizálás</i> ...	136
Pillanatnyi helyzetkép a brit politikai pártokról	136
<i>Michael Newman: Hogyan torzította el és használt föl sorokat a könyvemből, hogy támadja Ralph Miliband-et</i>	140
<i>Priyamvada Gopal: A Daily Mail nem veszi tudomásul, de a marxisták hazafiak</i>	142

<i>Jackie Ashley</i> : Győz-e az LP a 2015. évi választáson?.....	144
<i>Rafael Behr</i> : Miliband ellenségei nem tudják, mit kezdjenek vele, a barátai sem	147
<i>Seumas Milne</i> : Ellensúlyra van szükségünk a City ellen	149
<i>Solomon Hughes</i> : Az LP-t valóban érdemtelenné teszik?	152
<i>John Schwarzmantel</i> : 2014. májusi helyzetkép Angliáról és az LP-ről	153
<i>Douglas Alexander–Spencer Livermore</i> : Az LP meg akarja változtatni azt, ahogy jelenleg az országot kormányozzák	153

FRANCIAORSZÁG, A FRANCIA MUNKÁSMOZGALOM

Reformok Franciaországban. Keményebben kell dolgoznunk?.....	156
Egy elnök mindenféle ellentmondással és kétértelműséggel	158
<i>Serge Halimi</i> : Minden lehetséges	159
<i>Martine Bulard</i> : Hollande faképnél hagyja a középosztályt	160
Kis háború, nagy álszentség	162
Franciaország: berobbanó neo-konzervatív, béna szocialista	163
François Hollande, liberális?	164
Franciaország: a francia kormány és a kormány átalakítása	166
Franciaország – az új francia ideológia	168
Franciaország és Európa – Sokkok, megrázkódtatások láthatók előre.....	169

OLASZORSZÁG ÉS AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

A Vörös Letta napja	172
Az olasz politikai élet – Még több probléma és gond várható	173
Olaszország új miniszterelnöke. Egy fiatalember nagy rohanásban	174
A fiatal és az öreg az olasz demokrata párt új vezetésében	176
A reform Olaszországban. Egy szerencsejátékos az idő szorításában.....	177
<i>Vjacseszlav Kolomijec</i> : A 2013-as olasz választások eredménye.....	179

HÁTTÉR

A marxista tudomány a változásokról	182
Oroszország: az olajbányászat helyzete az 1980-90-es évektől	183
A mi osztályunk globális osztály	184
Cseh politika – Zeman puccsa	185
Május elseje tegnap és ma.....	186
<i>Anjani Kumar</i> : Az indiai munkásság a neoliberalizmus korszakában	187
Interjú Jürgen Habermas-szal	189
<i>Seumas Milne</i> : Ukrajnában: a fasiszták, az oligarchák és a nyugati terjeszkedés.....	189
Európa mostohaanyja az európai munkásnak	191
<i>Jiménez Barca, Antonio</i> : A megszorítások távol tartják Április kapitányait	192

DOKUMENTUMOK

Glenda Jackson felszólalása a parlamentben a Margaret Thatcher emlékülésen.	193
Keir Hardie 1900. január 11-i levele (<i>Jemnitz János</i>).	194
<i>Nyikoláj Rizskov</i> : Fő szemtanú a Szovjetunió szétesésénél I.	195
Tony Benn.	200
Aki áttörte a blokádot.	201
Egy interjú, ami nem került nyomtatásba.	203

A MUNKÁS- ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

The New Leader, La Révolution prolétarienne 1938. (<i>Jemnitz János, Robert Louzon</i>).	204
--	-----

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

<i>Helga Woggon</i> : 1913 május elseje Közép-Amerikában és Mexikóban.	209
<i>Gerd Callesen</i> : Választások Ausztriában 2013-ban.	211
<i>Borisz Kagarlickij</i> : Az „udvarias intervenció” és az ukrain felkelés.	215
<i>Borisz Kagarlickij</i> : A 2013. évi moszkvai polgármester-választás margójára ...	218
A 2014. májusi EU választások Ausztriában.	220
Marx emlékezete.	220

ÉLETUTAK

Berger, Joseph (1904-1978) (<i>Mario Kessler</i>).	221
Boncour, Paul (1873-1972) (<i>Jemnitz János</i>).	223
Delory, Gustave (1857-1925) (<i>Daniel Ligou</i>).	227
Faure, Sébastien (1858-1942) (<i>Jemnitz János</i>).	231
Foot, Michael (1913-2010) II. (<i>Mark Seddon</i>).	234
Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825-1905) I.	236
Grumbach, Salomon (1884-1952) (<i>Jemnitz János</i>).	240
Haenisch, Konrad (1876-1925) (<i>Jemnitz János</i>).	242
Levi, Primo (1919-1987) (<i>Aldo Agosti</i>).	246
Munch, Edvard (1863-1944) (<i>Jemnitz János</i>).	249
Smillie, Robert (1857-1940) (<i>Jemnitz János</i>).	251
Hess, Moses (1812-1875).	252

ELHUNYTA

Allen, Mary (1953-2013).	256
Benn, Tony (1925–2014) I.	256
<i>Leo Panitch</i> : Tony Benn – köznevelő, radikális, a demokrácia bajnoka.	256

<i>Charlie Kimber: Tony Benn 1925–2014 – Lelkesítő szocialista, aki egész életében a baloldalon állt</i>	259
Crow, Bob (1961–2014)	262
Bob Crow az 1994-es bányász-sztrájk idején	263
Dohnal, Johanna (1939–2010) (<i>Jemnitz János</i>)	264
Forman, Stanley (1921–2013) (<i>Bert Hogenkamp</i>)	265
Mauroy, Pierre (1928–2013) (<i>Gilles Candar</i>)	266
Mortimer, Jim (1921–2013) (<i>Stan Newens</i>)	273
O’Toole, Peter (1932–2013) (<i>David Thomson</i>)	274
Zinn, Howard (1923–2010) (<i>Godfrey Hodgson</i>)	276

TÖRTÉNETÍRÓK

Haimson, Leopold (1927–2010) (<i>Jemnitz János</i>)	279
Harrison, Royden (1927–2002) (<i>Michael Barratt Brown, John Halstead</i>)	280
Krivoguz, Igor Mihajlovics (1926–2013)	283
Kuczynski, Jürgen (1904–1997)	286
Lehning, Arthur (1899–2000)	288
Rosenberg, Arthur (1889–1943) II. (<i>Mario Kessler</i>)	288

RENDAHAGYÓ ÉLETUTAK

Cachin, Marcel (1869–1958) II.	293
Julij Martov 1914–1915-ben. II.	295

BESZÁMOLÓK

FIM - Spanyol marxista hosszmetset az emberiség történetéről, a formációelmélet szemszögéből (<i>Harsányi Iván</i>)	305
Új Marx-Engels Központ alakult Berlinben	307
Az Antifasiszta Ellenállás Egykori Résztevői berlini egyesületének, a Nácizmus Üldözöttei és Hátramaradottaiak szervezetének (BVVdN), illetve a Hitler-ellenes Koalíció Fegyveres Erőiben harcoló Német Harcosoknak és a „Szabad Németország” mozgalmanak (DRAFD) levéltárai (<i>Günter Wehner</i>): Marx Memorial Library	310
A Socialist History Society vezetőségének megváltozása	310
<i>David Morgan</i> : Beszámoló az Eric Hobsbawm emléküléséről	311
Sylvia Pankhurst, a brit munkásmozgalom ellentmondásos személyisége (<i>David Morgan</i>)	313
Tony Benn egy készülő új önéletrajzáról	314
Emléklés Eric Hobsbawmról (<i>David Morgan</i>)	314
Emléklés Harriet Law-ról (1831–1897)	316
Nemzetközi konferencia az I. Internacionálé 150. és a II. Internacionálé 125. évfordulóján	316

KÖNYVISMERTETÉSEK

Hoffrogge, Ralf: Richard Müller. Der Mann hinter der Novemberrevolution (<i>Horst Klein</i>)	318
Evans, Richard J.: Hobsbawm, Eric: Fractured Times: Culture and Society in the 20th Century. Mike Squires: Pelz, William A.: Karl Marx- A World to Win. <i>Mike Squires</i>)	320
Laschitz, Annelies: Die Liebknechts. Karl und Sophie. Politik und Familie. (<i>Jemnitz János</i>)	323
Reform Communism. (<i>Swain, Geoff</i>)	324
Nincs cím (<i>Jemnitz János</i>)	325
Meacher, Michael: The State We Need	328
Thompson, William Henry: A proud history. Defending the Left.	329
Connelly, Katherine: Sylvia Pankhurst – Suffragette, Socialist and Scourge of Empire. 2013. (<i>Jemnitz János</i>)	330
Lénárt András: A spanyol film a Franco-diktatúrában. Ideológia, propaganda és filmpolitika (<i>Harsányi Iván</i>)	331

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

János Jemnitz (1830 – 2014) (<i>Iván Harsányi, Gábor Székely</i>)	334
Letter to friends of János Jemnitz by the redaktion (<i>Iván Harsányi, Gábor Székely</i>)	335
Condolences on death of János Jemnitz: Margreet <i>Schrevel</i> , Willy <i>Buschak</i> , Gerd <i>Callesen</i> , Emilio <i>Gianni</i> , John <i>Schwarzmantel</i> , Steve <i>Parsons</i> , Vjaceslav <i>Kolomiez</i>	341
50 years of Association for the History of the Labour Movement (ITH) Susan <i>Zimmermann</i> , Winfried R. <i>Garscha</i>	341
Памяти М. Кривогуа	346
<i>Willy Buschak</i> : European Left Socialism: The London Bureau	350
<i>Gilles Candar</i> : Bilan historiographique des gauches	353
<i>Vjaceslav Kolomiez</i> : Between historiography and mass culture: differing dimensions of labour history in the contemporary Russia	361
<i>Aldo Agosti</i> : Primo Levi (1919-1987)	367
<i>Andrea Panaccione</i> : La Deuxième Internationale: une époque du socialisme..	375

CONTENTS

FAREWELL JÁNOS JEMNITZ

JÁNOS JEMNITZ (1930-2014) (<i>Iván Harsányi, Gábor Székely, József Pankovics</i>)	4
Condolences from foreign coworkers <i>Willy Buschak, Steve Parsons, Vjacseszlav Kolomijec, John Schwartzmantel, Gerd Callesen</i>	7
<i>János Jemnitz</i> : The letter of leftist leader members of the past Social Democratic Party to János Kádár, November 24. 1956..	9

FAREWELL ERIC HOBSBAWM II.

<i>Georg Fühlberth</i> : Eric Hobsbawm (1917-2012).....	15
<i>Julia Hobsbawm</i> : Commemorating my father	17

STUDIES

<i>Kate Hudson</i> : Towards a new leftist party.....	19
<i>Hans Asenbaum</i> : Alternative concepts, ideas from the times of perestroika.....	24
<i>Hugo Radice</i> : Marxism in Eastern Europe	32
From socialist dissidents to the restoration of capitalism	32
<i>Maszao Nishikawa</i> : Detail form the prologue of his book published in 2007, Tokyo.....	38
<i>Vjacseszlav Kolomijec</i> : The European Left at the beginning of the new millennium.	40
<i>John Schwarzmantel</i> : Ralph Miliband and the left in these days.	42
The liberal illusion of the social equalization.	53

ECONOMIC CRISIS AND THE LABOUR

<i>Annamária Artner</i> : Unemployment and the youth.....	55
The strength and weakness of European Trade Unions during the economic crisis	65
<i>Thomas Fuster (Sarajevo/Tuzla)</i> : Demonstrators press for expanding basic Democracy in Bosnia	68
A new generation of revolutionists	69

I. INTERNACIONAL (1864-1876)

Ernest Labrousse.....	71
<i>I. Bah-Balahovszkaja, I. Sztyepanova; The Main Council in the</i>	
I. Internacional.....	74
<i>H. Collins: The Internacional in England.....</i>	75
From the Records of the Main Council – 1864.....	78
The issue of the I. Internacional at the first conference of ITH in 1964.....	79

II. INTERNACIONAL

<i>Andrea Panaccione: The II. Internacional, a period of the history of</i>	
socialism	81
Documents.....	83
Jean Jaurès and Vlagyimir Iljics Lenin: The contradictory “saints”.....	85
<i>János Jemnitz: Thought fragments for the history of II. Internacional.....</i>	90

1914–1915

<i>János Jemnitz: About 1914, again.....</i>	94
<i>Seumas Milne: The I. World War: battue, warning, ungentle matter .....</i>	101
<i>Péter Rásonyi: England and the memory of the I. World War.....</i>	102
Lenin and the big war.....	103
<i>Helga Woggon: ITGWU – Irish Transport and General Workers’ Union</i>	
and the Dublin dock-workers’ demonstration in 1915-16. I.	103
<i>Lucas Poy: The Argentine socialism and the war (1909-1915).....</i>	106
<i>Juan B. Justo and the I. World War .....</i>	108
Documents.....	110

1938-1940

<i>Parkins, Dexter: Franklin Delano Roosevelt and the continually</i>	
deepening crisis	114
<i>Willy Buschak: The European Socialist Left – the ‘London Bureau’ .....</i>	118
<i>János Jemnitz: The general strike in November of 1938, France .....</i>	121
The Left-wing of the British LP in 1938 (supplements).....	125
<i>Aldo Agosti: Palmiro Togliatti at the eve of the II. World War .....</i>	127

THE BRITISH LABOUR

<i>David Morgan: The attack of the British minister of education.....</i>	135
<i>David E. Lowes: M. Thatcher’ true heritage: restrictions and privatization.....</i>	136
About the actual situation of the British political parties	136
<i>Michael Newman: How were some lines of my book defaced and used,</i>	
and how was Ralph Miliband attacked.....	140

<i>Priyamvada Gopal</i> : The Daily Mail does not notice, but Marxists are patriots.....	142
<i>Jackie Ashley</i> : Will the LP win the election of 2015?	144
<i>Rafael Behr</i> : The enemies of Miliband do not know what to do with him, the mischief of it is that neither do his friends	147
<i>Seumas Milne</i> : Counter-balance is needed against the City	149
<i>Solomon Hughes</i> : Will the LP really made unmerited?.....	152
<i>John Schwarzmantel</i> : Actual situation of England and the LP at May, 2014.	153
<i>Douglas Alexander–Spencer Livermore</i> : The LP intends to change the way of the present governance of the country	153

FRANCE, THE FRENCH LABOUR

Reforms in France. Should we work harder?.....	156
A president with a lot of discrepancy and double-meanings.	158
<i>Serge Halimi</i> : Everything is possible	159
<i>Martine Bulard</i> : Hollande leaves the middle class alone.....	160
Small war, great sanctimoniousness.....	162
France: swipt-in neo-conservative, clumsy socialist.....	163
François Hollande, liberal?	164
France: the French government and the reform of the government.....	166
France: the new French ideology	168
France and Europe. Shocks and traumas are foreseeable.	169

ITALY AND ITALIAN LABOUR

The day of Red Letta.....	172
The Italian political life – more problems and worry are predictable.....	173
The new prime minister of Italy. A young guy in a big hurry	174
The young and the old ones in the new leadership of the Italian democratic party	176
The reform in Italy. A plunger in the pressure of time.....	177
<i>Vjaceszlav Kolomijec</i> : The result of the 2013 election	179

BACKGROUND

Marxist science concerning the changes	182
Italy: the situation of oil mining from years 1980-90, in the period from Jelcin to Putin.....	183
Our class is a global class.	184
Czech politics – Zeman’ coup.....	185
May Day yesterday and today.....	186
<i>Anjani Kumar</i> : The indian labour at the times of neoliberalism: circumstances and fights	187

Interview with Jürgen Habermas.....	189
<i>Seumas Milne</i> : Fascists, oligarchs and western invasion in Ukraine	189
Europe is a stepmother of the European workers.....	191
<i>Jiménez Barca, Antonio</i> : Regressions keep the captains of April far from acts redolent of the Carnation Revolution	192

DOCUMENTS

Glenda Jackson's speech at the anniversary of Thatcher' death in the parliament.	193
Keir Hardie's letter written at January 11, 1900. (<i>János Jemnitz</i>).....	194
<i>Nyikoláj Rizskov</i> : Main witness of the disintegration of the Soviet Union I.	195
Tony Benn and the war	200
The man who broke the blockade	201
An unpublished interview	202

FROM THE HISTORY OF THE LABOUR AND SOCIALIST PRESS

La Révolution prolétarienne 1938 (<i>János Jemnitz, Robert Louzon</i>).....	204
The New Leader 1938. (<i>János Jemnitz</i>)	205

EVENTS, ANNIVERSARIES

<i>Helga Woggon</i> : 1913 May Day in Middle America and Mexico	209
<i>Gerd Callesen</i> : Elections in Austria, 2013	211
<i>Borisz Kagarlickij</i> : 'Polite intervention' and riot in Ukraine	215
<i>Borisz Kagarlickij</i> : To the margin of lord mayor election of 2013 in Moscow... ..	218
EU elections at May, 2014, Austria.....	220
Marx memorial.....	220

LIVES, BIOGRAPHIES

Berger, Joseph (1904-1978) (<i>Mario Kessler</i>).....	221
Boncour, Paul (1873-1972) (<i>János Jemnitz</i>).....	223
Delory, Gustave (1857-1925) (<i>Daniel Ligou</i>).....	227
Faure, Sébastien (1858-1942) (<i>János Jemnitz</i>).....	231
Foot, Michael (1913-2010) II. (<i>Mark Seddon</i>).....	234
Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825-1905) I.	236
Grumbach, Salomon (1884-1952) (<i>János Jemnitz</i>).....	240
Haenisch, Konrad (1876-1925) (<i>János Jemnitz</i>).....	242
Levi, Primo (1919-1987) (<i>Aldo Agosti</i>).....	246
Munch, Edvard (1863-1944) (<i>János Jemnitz</i>).....	249
Smillie, Robert (1857-1940) (<i>János Jemnitz</i>).....	251
Hess, Moses (1812-1875) (<i>János Jemnitz</i>).....	252

DECEASED PERSONALITIES

Allen, Mary (1953–2013)	256
Benn, Tony (1925–2014) I	256
Crow, Bob (1961–2014)	262
Dohnal, Johanna (1939–2010) (<i>János Jemnitz</i>)	264
Forman, Stanley (1921–2013) (<i>Bert Hogenkamp</i>)	265
Mauroy, Pierre (1928–2013) (<i>Gilles Candar</i>)	266
Mortimer, Jim (1921–2013) (<i>Stan Newens</i>)	273
O’Toole, Peter (1932–2013) (<i>David Thomson</i>)	274
Zinn, Howard (1923–2010) (<i>Godfrey Hodgson</i>)	276

HISTORIANS OF THE LABOUR MOVEMENT

Haimson, Leopold (1927–2010) (<i>János Jemnitz</i>)	279
Harrison, Royden (1927–2002) (<i>Michael Barratt Brown, John Halstead</i>)	280
Krivoguz, Igor Mihajlovics (1926–2013)	283
Kuczynski, Jürgen (1904–1997)	286
Lehning, Arthur (1899–2000)	288
Rosenberg, Arthur (1889–1943) II. (<i>Mario Kessler</i>)	288

EXTRAORDINARY BIOGRAPHIES

Cachin, Marcel (1869–1958) II	293
Julij Martov 1914–1915. II	295

REPORTS

FIM - Spanish Marxist section on the history of mankind from the formation theory point of view (<i>Iván Harsányi</i>)	305
NewMarx-Engels Center was established in Berlin	307
The archives of the Association of the past members of the Antifascist Resistance in Berlin, the organization of the Riddens and their Descendants by the Nazism, (BVVDN), and the German Militants fighting in the Armed Forces of the Coalition against Hitler and the ‘Free Germany’ movement (DRAFD) (<i>Günter Wehner</i>)	309
Marx Memorial Library	310
Changes in the leadership of the Socialist History Society	310
<i>David Morgan</i> : Review on the memorial conference of Eric Hobsbawm	311
Sylvia Pankhurst, a contradictory character of the British Labour Movement (<i>David Morgan</i>)	313
On the forthcoming autobiography of Tony Benn	314
Memorial session on Eric Hobsbawm (<i>David Morgan</i>)	314
Memorial session on Harriet Law 1831–1897)	316

International conference on the 150 th anniversary of the I. Internacional and the 125 th anniversary of the II. Internacional at the University of Norwich, England.....	316
---	-----

BOOK REVIEWS

Hoffrogge, Ralf: Richard Müller. Der Mann hinter der Novemberrevolution ...	318
Otto Bauer. Zur Aktualität des Austromarxismus. (<i>Horst Klein</i>)	318
Evans, Richard J.: Hobsbawm, Eric: Fractured Times: Culture and Society in the 20th Century.	320
Mike Squires: Pelz, William A.: Karl Marx- A World to Win (<i>Mike Squires</i>).....	322
Laschitzka, Annelies: Die Liebknechts. Karl und Sophie. Politik und Familie. (<i>Jemnitz János</i>)	323
Swain, Geoff: Reform Communism. (<i>Geoff Swain</i>)	324
Nincs cím (<i>Jemnitz János</i>)	325
Meacher, Michael: The State We Need	328
Thompson, William Henry: A proud history. Defending the Left.	329
Connelly, Katherine: Sylvia Pankhurst – Suffragette, Socialist and Scourge of Empire. 2013. (<i>János Jemnitz</i>)	330
András Lénárt: A spanyol film a Franco-diktatúrában. Ideológia, propaganda és filmpolitika (<i>Iván Harsányi</i>)	331

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

János Jemnitz (1830 – 2014) (<i>Iván Harsányi, Gábor Székely</i>)	334
Susan Zimmermann: 50 years of Association for the History of the Labour Movement (ITH)	341
Winfried R. Garscha: Networking Labour Studies: The ITH Experience	345
Памяти Игоря М. Кривогуза	346
Willy Buschak: European Left Socialism: The London Bureau	350
Gilles Candar :Bilan historiographique des gauches	353
Viaceslav Kolomiez: Between historiography and mass culture: differing dimensions of labour history in the contemporary Russia	361
Aldo Agosti: Primo Levi (1919-1987)	367
Andrea Panaccione: La Deuxième Internationale: une époque du socialisme..	375

OUR FOREIGN AUTORS	382
--------------------------	-----